

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

7. CİLT
(L-Ö)

Doğan KAYA - Taha Tuna KAYA

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ

7. CİLT
(L-Ö)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını: 717
Kaynak Eserler: 114

ISBN: 9789751762702 ISBN Takım No.: 9789751762634

TÜRK DÜNYASI DESTANLARI ve HALK HİKÂYELERİ ANSİKLOPEDİSİ
7. CİLT (L-Ö)

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

© Atatürk Kültür Merkezi – 2025
E-Yayın

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Toplum Cad. No.: 5 Çankaya / ANKARA
Tel: (0 312) 284 34 18
Belgegeçer: (0 312) 384 34 65
www.akmb.gov.tr

Yayın Sorumlusu: Yüksek Kurum Uzm. Ömer ÇAKIR

Grafik Tasarım ve Dizgi: Neyir Matbaacılık

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ AYDIN SAYILI KÜTÜPHANESİ KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Türk Dünyası destanları ve halk hikayeleri ansiklopedisi [e-yayın] / [hazırlayanlar]: Doğan Kaya, Taha Tuna Kaya .— Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı , 2025.

9. cilt ; 24 cm. (AKDYYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını ; 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719 . Kaynak Eser ; 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116)

1.cilt: Giriş -- 2.cilt: A -- 3. cilt: B-D -- 4. cilt: E-G -- 5. cilt: H-J -- 6. cilt: K -- 7. cilt: L-Ö -- 8. cilt: P-Ş -- 9. cilt: T-Z

ISBN: 9789751762641 (1. cilt), 9789751762658 (2. cilt), 9789751762665 (3. cilt), 9789751762672 (4. cilt), 9789751762689 (5. cilt), 9789751762696 (6. cilt), 9789751762702 (7. cilt), 9789751762719 (8. cilt), 9789751762726 (9. cilt), 9789751762634 (takım)

43. TÜRKLER -- EDEBİYAT

44. TÜRK HALKLARI -- EDEBİYAT

45. TÜRK HALKLARI -- DESTANLAR

46. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI

47. TÜRK EDEBİYATI -- HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR

48. TÜRK HALK EDEBİYATI -- KAYNAK ESERLER

49. TÜRK HALK EDEBİYATI -- DESTANLAR -- KAYNAK ESERLER

I. Kaya, Doğan II. Kaya, Taha Tuna III. e.a. IV. dizi

398.2
818.5

Uluslararası Yayınevi

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı 1983 yılında kurulmuş olup 42 yıldır uluslararası düzeyde faaliyet göstermektedir. "Tanınmış Uluslararası Yayınevi" kategorisinde yer alan AKM; yayımladığı özgün bilimsel kitaplar, çeviri eserler (Almanca, Çince, Fransızca, İngilizce, Rusça vd.) ve bilimsel süreli yayınlar ile çalışmalarını ulusal ve uluslararası alanlarda yürütmeye devam etmektedir. AKM tarafından yayımlanan eserler, Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almakta; dünyanın en geniş çevrim içi kamu erişim kataloğu olan Worldcat.org'da dizinlenmektedir. Yayınlarımızla ilgili ayrıntılı bilgiye akmb.gov.tr adresinden ulaşılabilir.

**TÜRK DÜNYASI
DESTANLARI
ve
HALK HİKÂYESLERİ
ANSİKLOPEDİSİ**

**7. CİLT
(L-Ö)**

Dr. Doğan KAYA - Dr. Taha Tuna KAYA

**ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI**

İÇİNDEKİLER

-L-	1
LAHOR ŞEHZADESİ'NİN HİKÂYESİ	1
LÂTİF ŞAH	1
LÂTİF ŞAH İLE MİHRİBAN SULTAN	3
LEBLEBİLER ALTIN OLDU	13
LEYLA İLE MECNUN	16
LEYLEK PADİŞAH	24
LOM İSMAYİL	28
LÜTFİ BEY	29
-M-	35
MA'ARİFÜ'L-ESRAR	35
MAADAY-KARA	35
MAHİR VE HESRET	40
MAHİRÎ İLE MAHİTABAN	43
MAHİRÎ'NİN HİKÂYESİ	46
MAHMUD İLE NİGÂR	49
MAHMUT İLE AĞCAKUŞ	62
MAHMUT İLE MAHBUB	64
MAHMUT PEHLİVAN	76
MAHMUT VE NİYAR HANIM	80
MAHSUNÎ	80
MAKPAL VE SEGİZ	82
MAKTİMHİLİ	84
MALÇI MERGEN	85
MALİK İLE MELİKZADE ŞİRİN	89
MAMAY	90
MANAS	98

MANAŞI ULİ TUYAKBAY	120
MARAL HANIM.....	122
MAVİŞ İLE NECİP	122
MAZLUME'NİN HİKÂYESİ.....	122
MEHDİ BEY	122
MEHEMMED VE GÜLDENE	126
MEHEMMED VE GÜRCÜ KIZI	132
MEHEMMEDLE GÜLENDAM (1).....	134
MEHEMMEDLE GÜLENDAM (2).....	139
MELEKŞAH İLE GÜLLÜHAN.....	143
MELİKE DİLARAM.....	147
MELİK-İ SEMNAN.....	148
MENDİRMAN.....	163
MENEKŞE İLE LÜTFİ SALİH.....	168
MERGEN İLE MAYANHILIV	170
MERVLİ BİHRUZ İLE KİŞMİR MELİKİNİN KIZI.....	172
MESİM VE DİLEFRUZ.....	174
MESPATŞA.....	177
METE HAN.....	184
MIRKI BATIR.....	186
MİHR Ü VEFA.....	195
MİHRALİ BEY	195
MİNEY BATIR İLE ŞÜLGEN PADİŞAH	207
MİNHACÎ İLE AĞGELİN.....	214
MİR GASIM VE GÜRCÜ GIZI.....	217
MİR MAHMUD VE SÂRÂ	218
MİRALİ VE SULTAN SÖYÜN	221
MİRZA BEY	226
MİRZA KAZİM DESTANI.....	227
MİRZE HAN İLE SÖYLEMEZ SULTAN.....	228
MİRZE SEMED'LE OLAN HEKAYET	233
MİRZE SEMET VE SARİTEL.....	235

MİRZE-Yİ MAHMUT.....	236
MİSİRBİY	236
MİSKİN ABDAL VE SENUBER.....	240
MİSKİN ABDAL VE ŞAH İSMAİL.....	244
MİSKİN ALİ.....	249
MİŞEK ALIP.....	250
MOLLA EMİN.....	252
MOLLA NUR.....	252
MÖGE ŞAGAAN TOOLAY.....	255
MÖYTEN BEY	260
MUĞAN OĞLU VE ZEHRA HANIM.....	261
MUHAMMET HANAPIYA.....	263
MUHAMMET İLE PERİ HANIM.....	264
MUHEYYELÂT-I AZİZ EFENDİ.....	265
MUHİBBÎ İLE ESMEHAN	318
MUNDUK İLE ZARLIK.....	320
MURAT ŞAH İLE GÜLİZAR SULTAN	328
MURTAZA BEY	332
MUSAHAN (1).....	334
MUSAHAN (2).....	335
MÜĞÜM ŞAH	338
MEMMEDHAN VE SELBİ HANIM	341
-N-	345
NACİYE İLE MURAT.....	345
NADİR ŞAH	346
NAİM ŞAH'IN HİKÂYESİ	347
NARİK	347
NARİKBAY	353
NAZİM KIZIN HİKÂYESİ	360
NAZIMBEK İLE KÜLŞE KIZ	360
NEBİ HAN	361
NECEF İLE PERİZAD	362

NECEP OĞLAN	366
NECİP İLE TELLİ	368
NEDİM ŞAH	371
NEMRUD HAN	373
NERGİS HANIM	374
NESİB İLE NESDEREN	380
NEZ OBASI	382
NİGÂR-MAHMUD	383
NİHANÎ İLE CEYLAN HANIM	383
NOVRUZ VE GENDAB	392
NOZUGUM	398
NURADIN	401
NURGAYŞA	403
NURKAN	408
-O-	411
OÇI-BALA	411
OĞLAK	413
OĞUZ KAĞAN	415
OLCOBAY İLE KİŞİMCAN	437
OLJABAY JENE KIRIK BATIR	444
ORAK-MAMAY	445
-Ö-	449
ÖKSÜZ ALİ	449
ÖKSÜZ ALİ İLE GÖĞALA	458
ÖKSÜZ VEZİR	459
ÖKSÜZ YAKUP İLE TURNA	462
ÖKSÜZOĞLAN	463
ÖLEN TAYÇI	465
ÖLÖŞTÖY	466
ÖRÜZMEK	475
ÖSKÜS UUL	481
ÖTEGEN BATIR	496

-L-

LAHOR ŞEHZADESİ'NİN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN)

LÂTİF ŞAH

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyelerdendir. Mensur bir hikâyedir. Hikâyede, reel sahnelerin yanında olağanüstülükler de yer alır. En dikkati çeken özellik de kızın bir ihtiyarın verdiği gülü koklayarak hamile kalmasıdır.

Hikâyede şahıs kadrosu olarak; Hükümdar / Padişah, Lâtif Şah, Katmer, Fas Padişahı, Osman, Hızır, mekân olarak Horasan ve Fas ülkesi, hayvan olarak da geyik karşımıza çıkar.

Erzurumlu Meddah Behcet Mahir'den derlenen hikâye metni Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esmâ Şimşek tarafından *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II* adıyla 1997'de yayımlanan kitapta kaydedilmiştir. Söz konusu kitapta şöyle özetlenmiştir:

"Horasan şehrinin hükümdarı olan Lâtif Şah adaletli, zengin birisidir. Katmer isminde bir kızı ve üç oğlu vardır. Günün birinde Hazreti Hızır çiçekle dolaşırken Katmer, ihtiyara acır ve çiçeği satın alır. Gülü koklayan kız hamile kalır, ihtiyar da kaybolur. Çok geçmeden kızın hamile olduğunu herkes anlar.

Çevrenin dedikodusu üzerine Lâtif Şah, kızını öldürmek ister, fakat meclis zorla da olsa kızı padişahın elinden kurtarır. Kızın durumunun anlaşılmasına rağmen, Lâtif Şah yine de kızını sürgün eder. Kıza kıyamayan cellatlar, onu Fas ülkesine bırakarak geri dönerler. Bir ağacın kovuğuna giren kız günlerini orada geçirir. Bir müddet sonra da bir oğlan çocuğu doğurur. Adını Hikmet koyar. Evlâdının durumuna

ağlayan anne, günlerini geçirirken Katmer de ormanda bulduğu yiyeceklerle rızkını temin etmektedir.

Fas Padişahı'nın Osman adında bir oğlu vardır. Günün birinde Osman, ava gider. Geyiği takip eden Osman, ormanda Katmer ve Hikmet'le karşılaşır. Kız başından geçenleri Osman'a anlatır. Osman, kıza evlilik teklif eder. Daha sonra da üç kişi, Fas ülkesine giderler. Bir hana uğrayan üç kişi, orada birkaç gün beraber kalırlar. Daha sonra da Osman Bey, anne ve oğlunu handa bırakarak ailesinin yanına gitmek ister. Fakat Katmer'in isteği üzerine şehzade babasına durumu bildiren bir mektup yazar.

Padişah, meclisinden seçtiği birkaç kişi ile oğlunun isteklerini gönderir. Aynı araba ile şehzade, gelin adayı ve Hikmet, Fas Padişahı'nın sarayına gelirler. Birkaç gün sonra da genç çiftlerin düğünleri yapılır. Hikmet yedi yaşına geldiği zaman padişahın emriyle okula gönderilir. Üç ay içerisinde bütün ilimleri kavradığı için hocalar ona okutacak bir şey bulamazlar.

Sekiz yaşına geldiği zaman Katmer'e gül veren Hazreti Hızır (dedesinin) rüyasına girer. Hızır ona yedi yıl çekeceği bir çilesi olduğunu bildirir. Lâtif Şah'a, çileyi ahirette mi, yoksa dünyada mı çekmek istediğini sorar. Rüyasını yorumlatan Lâtif Şah, günün birinde tekrar Hazreti Hızır'ı görür. Lâtif Şah da çileyi çekmek istediğini bildirir. O sabah idarede bir değişiklik olur ve Lâtif Şah sürgün edilir. Çok geçmeden Lâtif Şah ve ailesi de ormanda birbirlerini kaybederler. Diğer taraftan Katmer de anne ve babasını özlemiştir.

Günün birinde ormanda, Lâtif Şah'ın karısını köylüler bularak bir hana getirirler. Hancı, çamaşırcı olarak kadını yanına alır. Çok geçmeden şehzade Osman da hana gelir. Osman'ın elbiselerini Lâtif Şah'ın karısı yıkar. Osman temizliği görünce karısı Katmer'i hatırlar ve temizlikçi ile hanımı arasında bir bağ kurar. Nine, başından geçenleri şehzadeye hikâye eder. Daha sonra da şehzade çamaşırcıyı alarak evine gider. Katmer annesini gördüğü vakit tanır. Osman Bey, meclis toplantısı münasebetiyle bir gece eve gelemmez. O gece Katmer başından geçenleri annesine anlatır. Böylece iki hasret birbirini tanır."

Kaynakça:

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Ankara, 1997, s. XIII-XIV, 71-104.

LÂTİF ŞAH İLE MİHRİBAN SULTAN

Âşık Şenlik (1850-1913)'in tasnif ettiği bir hikâyedir. Şenlik, Ardahan'ın Çıldır ilçesinin Âşık Şenlik (Eski adları; *Suhara* ve *Yakınsu*) beldesinde doğmuştur. Karakalpak Türklerindendir. 14 yaşında iken rüyasında kendisine ledün ilmi, âşıklık yeteneği ve bunun yanında "Şenlik" mahlası verilmiştir. Halkın onu "Hak âşığı" ve "badeli âşık" olarak kabul eder. Âşık Hasta Hasan'ın çırağı saz ustası Âşık Nuri'ye çıraklık yapmıştır. Kars, Ahıska, Borçalı, Tiflis ve Revan'da pek çok âşıkla karşılaşır. Karşılaştığı âşıklar içinde Feryadi, Mazlumî, Sümmanî, Âşık Abbas ve İzanî yaptığı karşılaşmalar iz bırakmış ve hâlâ canlılığını koruyan karşılaşmalardır. Onun şöhretini duyanlar 1913'te Revan'a bir düğünde âşık programına katıldığı sıra zehirlenmiş, köyüne dönerken vefat etmiştir. *Latif Şah ile Mihriban Sultan*, *Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan*, *Salman Bey ile Turnatel Hanım* adlarında üç güzel hikâye tasnif eden Şenlik, irticali çok güçlü olan bir âşıktır. Şenlik Latif Şah hikâyesini 23 yaşında yani 1873'te, Salman Bey hikâyesini ise 1893 yılında tasnif etmiştir. Sevdakâr hikâyesini tasnif ettiğinde 31 yaşındadır. Edebiyatımıza divanı, koşma, yedekli koşma, tecnis, cigalı tecnis, sicilleme, destan, türkü ve bayatı gibi şekil ve türlerin en nadide örnekleri kazandırmıştır. Kars yöresinde yetişen âşıkların en güçlüsü olan Şenlik, çıraklar yetiştirmiş, zamanla edebiyatımızda en güçlü âşık kolu olan *Şenlik Kolu* vücut bulmuştur. Doğu'da âşıklar, saz meclislerine onun şiirleri ile başlar, çeşitli vesilelerle onun hikâyelerini anlatırlar. İrticali son derece kuvvetli olup çağdaşı âşıkların kendisinden çekindikleri birisidir. Hatta zehirletilerek öldürülmesi de bu yüzden olmuştur.

Türk halk hikâyeleri alanında önemli bir yere sahip Azerbaycan'da ve İran'da da bilinen Lâtif Şah hikâyesi manzum ve mensur yapıya sahiptir. Aşk ve kahramanlığın bir arada olduğu hikâyedir. Oldukça geniş hacme sahip olup anlatımı beş veya yedi gece sürmektedir.

Formel ve motif yönünden oldukça zengin hikâyedir. Kurgu yönünden oldukça sağlam, olayların seyri de gayet tabiidir. Kişilerin karakteristik vasfı, fiziki yapıları, zaman ve mekân tasvirleri çok ustalıklı yansıtılmıştır. Hikâye benzetmeler, tekrar gruplarıyla ve motiflerle (sayı, renk, hayvan, maden...) akıcı ve ahenkli hale getirilmiştir.

Şahıs kadrosu, mekân, formel, sayı, renk, maden hayvan, alet, kıyafet motifleri yönüyle zenginlik gösteren bir hikâyedir. Tasvirler gayet tabiidir. Zaman zaman abartı, benzetme, atasözü ve deyimlerle ifadeye canlılık kazandırılmıştır. Şahıs Kadrosunda şu isimleri buluruz:

Hikâyede şahıs olarak ön planda olan dört kişi vardır. Latif Şah, Mihriban Sultan, Koca Lele, Esmer Sultan. Diğer şahıslar da şunlardır:

Gamküşad / Gamsız Şah, Esfendiyar pehlivanın elçisi, Esfendiyar, Erciyar Hükümdarı, Feseli Padişahı, Hanım Sultan, Haramibaşı, Keloğlan, Keçel Mehmet, Kırk cariye, Atlı, Derviş, Kırk Harami, On iki Mirzahan, Ordu Kumandanı, Ressami, Şemsinur Sultan, Topal Kız, Cellat

Mekân olarak da Asya ve Arabistan coğrafyası karşımıza çıkar. Ancak Elvan Dağ, Erciyar, Feseli, Hasbahçe gibi muhayyel yerler de vardır. Yemen ve Hindistan ülke değil de şehir olarak zikredilmiştir. Bunların yanında Akdeniz ve Hindistan denizi adlarına da rastlarız.

Hikâyede Hayvan olarak da Benliboz ve Mürgü Kuşu adları geçer. dından söz edilen diğer hayvanlar ise şunlardır: at, , boz maya, ejderha, hecin devesi, keklik, köpek, ördek, tavşan, turna.

Sivas Yıldızeli Bakırcıoğlu Köyünden olan Âşık Ahmet Bozkurt'un anlattığı hikâyenin özeti şöyledir:

Yemen şehrinde Gamküşad isminde bir padişah vardır. Çevresindeki herkes bu padişaha Gamsız adını verir. Padişahın Koca Lele adında bir de yardımcısı vardır. Padişahın adı Gamsız'dır ama içinde barındırdığı büyük bir kederi vardır oda bir evlât sahibi olamamasıdır.

Bir gün toplantı sırasında padişahın içini döker; öldüğü zaman bu tahtı bırakacak bir evlâdının olmadığını söyler.

Padişah, Koca Lele'ye herkese yardım ettiği halde bir ağzı dualıya rastlamadığını söyler. Bir ağzı dualıya rastlamak ümidiyle Lele ile birlikte seyahate çıkmayı düşünür. Lele uygun bulur.

Padişah ve Lelesi derviş kılığında gurbet yola çıkarlar. İki ay yolda rastladıkları her öksüzü doyururlar. Padişah Lele'sine iki aydır dolaştıklarını ama gönlünce bir ağzı dualıya rastlamadıklarını söyler ve Yemen'e geri dönmek için yola koyulurlar. Yemen'e yaklaştıkları zaman bir çeşme başına azıklarını bir kenara koyarlar. Abdest alıp namaza dururlar. Padişah imam Lele de cemaat olur. Namazlarını kıldıktan sonra çeşmeye azıklarını koydukları yöne döndüklerinde çeşmenin yanında bir ihtiyarın durduğunu görürler. İhtiyarın yanına gidince derviş "Selamünaleyküm Padişahım!" selâm verir. Padişah, kendisinin padişah olduğunu bildiğini, derdinin de ne olduğunu bileceğini söyler. Derviş ona derdinin çocuksuzluk olduğunu, şartını yerine getirirse bunun mümkün olabileceğini söyler. Şartı da verdiği elmayı soyup yarı yarıya hanımıyla yemesi, kabuğunu da atına yedirmesidir. Zamanı geldiğinde hanımının da kısrağının da doğuracağını söyler. Padişah yol boyunca herkese para verdiği için bu ihtiyar dervişe de para vermek ister. Cüzdanına elin atıp parayı çıkardığında dervişin yok olduğunu görür.

Tekrar Koca Lele'yle yola koyulur, Yemen'e gelir. Elmayı soyar, yarisını karısına verir, kabuklarını da tavladaki Arap kısrağına yedirir. Hanım Sultan ve kısrağın hamile kalırlar. Aradan zaman geçer, padişahın bir oğlu kısrağın da erkek bir tayı olur. Ziyafetler verilir, süt anneler tutulur.

Oğlan, beş yaşına gelir ancak hâlâ adı yoktur. On iki Mirzahan Gamsız Şah'a artık ad vermenin zamanı geldiğini söyleyerek baskı yapar. Dervişten ümidini kesen padişah, bu teklifi kabul eder. Çocuk huzura çağırılır. Çocuğun adı şu olsun bu olsun derken içeriye ihtiyar derviş girer. Padişah onu tanır ve ona hürmet eder. Derviş oğlana Lâtif Şah atına da Benliboz adını verip ortadan kaybolur.

Padişah oğlunu okula verir. Oğlan yedi yıl okulda kaldıktan sonra yaşı on iki olunca babasına daha okumak istemediğini avcı olmak istediğini söyler. Babası başta oğlunun bu kararına karşı çıkar ama onun hevesli ve kararlı olduğunu görünce iki şartla bu işe izin vereceğini söyler. Oğlan babasını şartlarını ne olduğun sorunca babası tek başına gitmemesini ve Yemen'e ait olmayan Elvan Dağı'nda avlanmamasını söyler.

Lâtif Şah şartları kabul eder. Okunu, yayını, kalkanın kuşanır ve atı Benliboz'u hazırlatır. Babasının kendisi için seçtiği dört arkadaşını da yanına alarak Yemen şehrinden ayrılırlar.

Bir müddet hayvan avlarlar, karınlarını doyururlar. Dolaşa dolaşa Elvan Dağı'na gelirler. Bu dağın babasının yasakladığı Elvan Dağı olduğunu öğrenir. Beş arkadaş dağa çıkmadan etrafında avlanmak üzere dağılırlar.

Lâtif Şah, av ararken yemyeşil sulak bir yere gelir. Babasının kendisini çekemediği için bu dağa gitmemesini söylediğini düşünür ve dağın yukarısına doğru çıkmaya başlar. Atı Benliboz'a; "Eğer iyi bir atsan beni bu dağın başına götürsün." der ve atını mahmuzlar. Benliboz, onu dağın tepesine kadar getirir. Burada gözlerini kamaştıran bir parlaltı görür ve ona doğru gider. Bu parlaltı orada yaşayan kırk haraminin gasp ettikleri altın gümüş ve cevherden yaptıkları binadır. Haramibaşı ve adamları o sırada binada oturmaktadırlar. Haramibaşı, camdan dışarı baktığında çeşme başındaki şehzadeyi görür. Adamlarına çeşme başında bir adamın oturduğunu ve atının da güzel bir at olduğunu söyler. "Adamı öldürün atı da bana getirin." diye emir verir.

Haramibaşını adamı Lâtif Şah'ı alt edemeyeceğini anlayıp onu saraya çağırır. Latif Kabul etmez. Kılıçlarını çekip vuruşurlar. Lâtif Şah adamın kafasını keser. İki harami daha gelir. Lâtif Şah onları da öldürür. Böylelikle 39 haramiyi öldürmeyi başarır ve Haramibaşı'nın anına gider, onu da öldürür. Bina, inci mücevherle doludur. Bir odanın kapısını açtığında içeride Haramibaşının kız kardeşi görür. Kızı alıp arkadaşlarının yanına gelir. Lâtif Şah, kızı Koca Lele'nin Keloğlan lakaplı oğlu Ahmet'e verip verir, onu eve götürmesini ister.

Lâtif Şah, saraya döndükten sonra babasının huzuruna çıkar. Artık, ava gitmek istemediğini Elvan Dağı'na gidip orada hüküm sürmek istediğini söyler. Babası karşı çıkar ama oğlu ısrar edince mecburen rıza gösterir. Oğlu gittikten sonra, Koca Lele'yi yanına çağırır oğluna göz kulak olmasını tembihler.

Şehzade emrine Koca Lele ve bin adamı da alarak Elvan Dağı'na çıkar, oraya yerleşir. Artık haramiliğe başlamıştır. Dağdan geçen her kervanın malının hepsini almayıp yarısına el koyar. Günden güne adı etrafta yayılır.

Lâtif Şah'ın ünü Hindistan şehrindeki Erciyar namındaki hükümdarın oraya kadar gider. Bu hükümdarın Mihriban adında bir kızı vardır. Bu kız onun tek varlığıdır. Kızı için bir has bahçe, içine de köşk yaptırır. Kızı cariyeleriyle birlikte zevk ve sefa içinde burada yaşar. Şah'ın ünü kızın da kulağına gelir ve o günden sonra sürekli onu düşünmeye başlar.

Mihriban Sultan bir gün yine ağlarken kendi kendine; "O haraminin benden haberi bile yoktur, ağladığımdan habersizdir. Bir yol bulup Elvan Dağı'na gitmeliyim." diye düşünür ve kendini hasta olarak gösterir. Babası tüm iyi tabipleri çağırır ama kızına derman bulamaz. Bir gün kızının yanına gider. Mihriban Sultan babasına yanına bir aksakallı pirin geldiğini ve hastalığının dermanının Elvan Dağ'daki tekkeyi ziyaret etmekte olduğunu bildirdiğini ve Elvan Dağı'na gitmek istediğini söyler. Babası kızının sağlığı için bunu kabul eder. Yanına askerler katarak kızını yolcu eder. Kervan epey yolculuktan sonra Elvan Dağının dibine varır.

Aynı gece Lâtif Şah'ı da uyku tutmamıştır. Nöbeti devralır, Benliboz'a binip aşağıya doğru iner. Birtakım sesler duyar ve o tarafa doğru gider. Mihriban Sultan duyduğu sesler üzerine dışarı çıkar. Lâtif Şah'ı Mihriban Sultan'ı görünce bayılır. Kumandan onu öldürmek ister ama Mihriban Sultan buna izin vermez. Cariyesine kendisini tanıtan ve geldiği belirten bir mektup yazdırır. Mektubu Lâtif Şah'ın koynuna koyup kervana geri dönüş emrini verir.

Sabah olunca Lâtif Şah'ı yerinde bulamazlar. Hemen aramaya başlarlar. Onu Benliboz'un yanında baygın vaziyette ağzına köpükler birikmiş halde bulurlar. Koynundaki Mihriban Sultan'ın mektubunu fark ederler. Mektubu Lâtif Şah'ın fesinin altına korlar ve Lâtif Şah'ı babasının yanına getirirler.

Padişah, derhâl tabipler çağırır. Tabipler Lâtif Şah'ın derdine çare bulamazlar. Koca Lele, bir saz getirir, Lâtif Şah'ın başucunda çalmaya başlar. Saz sesini duyan Lâtif Şah, gözlerini açar. Sazı Koca Lele'nin elinden alıp başından geçeni deyişle dile getirir ancak tekrar derin uykuya dalar. O sırada Keloğlan gelir, fesinin içine bir mektup koyduğunu söyler. Ne var ki mektubu fesin içinde bulamazlar. Derhâl onu baygın buldukları giderler. Mektup oradadır. Mektuptaki ifadelerden kızın kim

ve nereli olduğunu öğrenirler. Koca Lele mektubu Lâtif Şah'ın göğsünün soluna koyunca Lâtif Şah uyanır.

Lâtif Şah, sevdiği kızın yerini ve künyesini öğrenince Hindistan'a gitmeye karar verir. Babasının izniyle seksen deve yükü hediyelik eşya ile Koca Lele'yi de yanına alır yola çıkar.

Keroan on beş gün yol gittikten sonra iki çatallı bir yol ayrımına gelirler. Karşılarına çıkan bir yolcu iki yoldan da Hindistan'a gidildiğini, birisinin kısa ancak gidenin bir daha gelemeyeceği tehlikeli bir yol, diğerinin ise emniyetli fakat uzun bir yol olduğunu söyler. Bir an önce Mihriban Sultan'a gitmeyi arzulayan Lâtif Şah kısa fakat tehlikeli yoldan gitmeyi tercih eder.

Tehlikeli yoldan giderken karşılarına bir ejderha çıkar. Lâtif Şah ejderhayı öldürmeyi başarır. On beş gün yol gittikten sonra Hindistan şehrine ulaşırlar. Erciyar şahı onların huzuruna getirilmesini emreder. Saraya giderken Koca Lele, Lâtif Şah'a "Sen benim oğlum olacaksın, ben de senin baban olacağım!" der. Katarlar indirilir.

Koca Lele, saraya gider. Padişah, Koca Lele'yi getirdiği malları şehrinde rahatlıkla satabileceğini söyler ve kendisine bir dükkân verir.

Koca Lele ve Lâtif Şah, dükkâna tüm mallarını yığıp satış yapmaya başlarlar. Malların kaliteli ve ucuz olmasından dolayı herkes adeta oraya akın eder. Dükkânın ünü tüm Hindistan'a yayılır.

Mihriban Sultan bu dükkânın methini duyar. Cariyelerden birini alışveriş yapmaya göndermeyi düşünür ve bunun için de Topal Kızı uygun bulur. Topal Kızı yanına çağırır ve kırk cariyesi bir de kendi için kırk bir arşın kumaş almasını parasını hanımının vereceği söylemesini, yanındaki çocuğu da alıp gelmesini tembihler.

Topal Kız, dükkâna gider. Lâtif Şah'ı gören kızın dili tutulur ve hayranlıkla ona bakar. Koca Lele onu fark eder ve ne istediğini sorar. Kız hanımının kırk arşın kumaş istediğini söyler. Şah kumaşları keser ve kıza uzatır. Lele parasını isteyince hanımının parayı vermediğini parasını hesaplayıp çırağını göndermesini ona parayı vereceğini söyler. Lâtif Şah'la birlikte kumaşları sırtına alır ve saraya giderler.

Topal Kız yolda Lâtif Şah'ı etkilemeye çalışır ancak şah ona dönüp bakmaz. Yol boyunca ne yaparsa yapsın onu etkileyemez. Böylelikle Has

Bahçe'ye gelirler. Camdan cariyesinin gelmesini bekleyen Mihriban Sultan, onları görünce heyecanlanır ve otuz dokuz cariyesi ile Lâtif Şah'ı karşılar.

Kırk kız, eğer gerçek âşıkrsa hepsinin adının geçtiği bir deyiş söylemesini isterler. Lâtif Şah da bütün kızların adını şiirle dile getirir.

Akşama kadar Mihriban Sultan'la kalan Lâtif Şah izin isteyip dükkâna gelir. Koca Lele merakla onu beklemektedir. Lâtif Şah olanları şiirle dile getirir. O sırada dükkânda bulunan Keloğlan bunları duyar.

Her gün Has Bahçe'ye giden ve cariyelerin artıklarından yiyerek karnını doyuran Keloğlan da Mihriban Sultan'a sevdalıdır. Ertesi gün yine Has Bahçe'ye gider. Cariyeler onu mutfağa gönderir. Keloğlan mutfakta karnını doyururken duvardaki sultanın resmini görür. Resmi duvardan indirip koynuna koyar, şehri terk eder, diyar diyar dolaşmaya başlar. Sonunda Feseli'ne varır ama açlıktan da ölmek üzeredir. O diyarın padişahı da güzel kızların meraklısıdır. İki ressamı gördükleri güzel kızların resimlerini yapıp padişaha getirmektedirler. Padişah da komutanı Esfendiyar'a resimdeki kızı alıp gelmesini emredip kızı sarayına getirtir.

Ressamlardan birisi Keloğlan'ın koynundaki kızın resmini görür ve onun Erciyar padişahının kızı Mihriban Sultan'a ait olduğunu öğrenir. Resmi Keloğlan'dan satın alıp padişaha götürür. Kızın resmi gören Padişah'ın aklı başından gider. Hemen Esfendiyar'a o kızı alıp getirmesini emreder.

Esfendiyar, askerleriyle Hindistan'a gelir ve padişahın kızını ister, vermezlerse zorla alacağını söyler. Padişah kızını vermez. Esfendiyar savaş ilan eder. Padişah savaşmaları için ne kadar erkek varsa toplar, şehirde erkek kalmaz. Koca Lele, Erciyar padişahına oğlunun da bu savaşa katılmak istediğini söyler. Padişah kabul eder.

Lâtif Şah meydana çıkar. Esfendiyar karşısında 16-17 yaşlarındaki bu genci görünce şaşırır. Savaşmaya başlarlar. Savaşları üç saat sürer. Lâtif Şah Esfendiyar'ı ardından da onun askerlerini öldürür.

Erciyar Padişah'ı Lâtif Şah'ı huzuruna çağırır ve "Dile benden ne dilerse!" der. Koca Lele padişahın müsaade isteyip kim olduklarını,

buraya niçin geldiklerini anlatıp Mihriban Sultan'ı ister. Padişah buna razı olur ve kızını verir. Koca Lele'yi da Yemen'e Gamsız padişaha haber vermeye gönderirler.

Erciyar'da geleneğe göre nişanlanan kız düğüne kadar nişanlısına görünmez. Bunun için Erciyar padişahı kızını ve cariyeleri denizin ortasındaki sarayına gönderir.

Bunu öğrenen Lâtif Şah denizin ortasındaki saraya gitmeye karar verir. Sandal kiralalar ama yolu bilmez. Şahın postacı bir kuşu vardır onunla sultana mektup yazar ve ışık yakmasını bu şekilde yolu bulabileceğini söyler. Mihriban Sultan akşam olunca meşalelerle yolu şaha gösterir. İki âşık akşamdan sabah olana kadar konuşurlar ancak Mihriban Sultan biraz hasta olduğu için bu buluşmadan pek zevk almaz.

Lâtif Şah dükkâna geri döner ve Koca Lele'den sultan için ilaç temin etmesini ister. Lele ilaçları emin eder ve Lâtif Şah'a verir. Lâtif Şah akşam olunca ilaçları sultana götürmek için deniz kenarına gelir ancak sultanın kendisi geleceğini düşünerek meşale yaktıracağını düşünür ve kuşuyla mektup göndermez. Sultan da şah gelmez diyerek meşaleleri yaktırmaz. Böylece yolu bulamayan Lâtif Şah lodosun da etkisiyle denizde kaybolur, Hind Denizi'nden çıkarak Akdeniz'e savrulur. Uyandığında kendisini denizin ortasında bulur. Kuşuyla önce Erciyar padişahına haber göndermek ister ama vazgeçer. Sonra babasına haber göndermek ister ama babası gelene kadar öleceğini düşünür ve en son Mihriban Sultan'a haber gönderir. Haberi alan Mihriban Sultan, babasından yardım etmesini ister. Babası donanmalarıyla onu aratır ama Lâtif Şah Akdeniz'de olduğu için donanma onu hiçbir yerde bulamaz. Lâtif Şah bu şekilde iki gün yol alır. Açlıktan gücü tükenir ve bayılır.

Bu arada Lâtif Şah'ın savaş sırasında kulağını ve burnunu keserek Feseli Padişahına gönderdiği adam, Feseli'ne ulaşır. Padişah ondan Esfendiyar'ın öldürüldüğünü ve olanları dinleyince hiddetlenir ve ülkesindeki tüm askerlerini Lâtif Şah ile Mihriban Sultan'ı sağ yakalayıp Hindistan'ı yakıp yıkmaları için Hindistan'a gönderir.

Yola çıkan askerler gemilerle bir zaman gittikten sonra denizin ortasında bir sandal görürler. Sandala yaklaştıklarında içinde birinin olduğunu fark ederler. Sandaldaki adamın sağ mı ölü mü olduğunu

anlamak için bir askerin beline ip bağlayarak sandala indirler. Gemiye alınan Lâtif Şah, baygın olarak yatmaktadır. O gemide burnunu ve kulağını kestiği asker de vardır. O asker Lâtif Şah'ı tanır. "Bu adamı hemen öldürün, yoksa uyanınca hepimizi öldürür." der. Kumandan, Lâtif Şah'ın elini kolunu bağlatır ve Fes padişahının huzuruna götürür.

Lâtif Şah yavaş yavaş kendisine gelir. Feseli padişahı ona kim olduğunu sorar, o da kendisini tanıtır. Hiddetlenen padişah cellatlara onun başının kesilmesini emreder. Tüm Feseli halkı merakla siyaset meydanına doğru toplanır. O sırada da Feseli padişahının kızı Esmer Sultan, bir cariyesini çarşıya bir şeyler alması için gönderir. Cariye bir şey almadan gelince, neden eli boş döndüğünü sorar ve ondan Lâtif Şah'ın öldürüleceğini bu yüzden herkesin meydanda toplandığını söyler. Onu merak eden Esmer Sultan faytoncuya arabasının hazırlatır ve meydana gider.

Meydanda Lâtif Şah'ı gören Esmer Sultan, ona hayran olur ve babasının yanına giderek onu celladın elinden kurtarmaya çalışır. Babasının yanına gider ve Esfendiyar'ın yerine ordunun başına onu getirmesini teklif eder ve babasına bunu kabul ettirir. Babasından aldığı emirle Lâtif Şah'ı celladın elinden alıp Has Bahçe'ye getirir. Lâtif Şah'a kendisini almasını söyler. Lâtif Şah, sevdiği bir kız olduğunu kendisinin yolunu gözlediğini, şayet ikinci eş olmayı kabul ederse alabileceğini söyler. Esmer Sultan şartı kabul eder.

Lâtif Şah ve Esmer Sultan gizlice Hindistan'a doğru yola çıkarlar. Babası kızının kaçtığını öğrenir ve onların arkasından askerlerini gönderir.

Lâtif Şah ile Esmer Sultan yolda dinlenirken askerlerin geldiklerini görürler. Lâtif Şah onlarla iki saat savaşır, üçüncü saatte bir kısmını öldürür bir kısmı da kaçarak gider. Bunlar da yollarına devam ederler.

Günlerce yol yürüdükten sonra Lâtif Şah ve Esmer Sultan Hindistan'a ulaşırlar. Koca Lele'nin üzüntüden, ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Lâtif Şah kendisini tanıtır. Koca Lele onun sağ olduğunu ve geldiğini öğrenince içi içine sığmaz. Daha sonra Lâtif Şah, Mihriban Sultan'ın yanına gider. Mihriban Sultan'ın cam kenarında karalar içinde ağladığını görür ve elma ağacının altından ona çalıp söyleyerek seslenir. İki âşık sabah olmaya yakın zamana kadar hasret giderirler.

Sabah olunca Koca Lele padişahın huzuruna gider ve şahın geldiğini söyler. Padişah Lâtif Şah'ı huzuruna çağırır. Lâtif Şah, huzura gelince düğünlerinin kurulması kararı verilir. Bunun üzerine Lâtif Şah padişahın kızı Mihriban Sultan'ı huzura çağırmasını ister. Mihriban Sultan huzura gelince şah başına gelenleri anlatır ve kendisini Esmer Sultan'ın kurtardığını ve ona verdiği sözü kabul ederse düğünün kurulmasını yoksa onu alıp ülkesinde evleneceğini söyler. Mihriban Sultan bunu kabul eder ve handaki kızın yanına gider.

Esmer Sultan'ı yanına alan Mihriban Sultan, onu Has Bahçe'ye götürür ve erkek kıyafetlerinden onu çıkararak süsletir. İlk önce Esmer Sultan ile Lâtif Şah'ın düğünü kurulur ve yedi gün yedi gece düğün olur. Düğün sonunda Lâtif Şah ile sultan zıfaf odasına girince şah kılıcı ikisinin arasına koyar ve sultana verdiği sözü hatırlatır. Ertesi gün Lâtif Şah ile Mihriban Sultan'ın düğünü kurulur ve yedi gün yedi gece sürer. Mübarek cuma gecesi onlar da zıfafa girer ama Lâtif Şah, babası ve annesinin memleketine gidip onların da düğünlerini görmesini ve onların memleketinde murat almak istediğini söyler.

Hindistan'da üç kaldıktan sonra yola koyulurlar. Erciyar Padişah'ı kırk deve yükü kızına kırk deve yükü Esmer Sultan'a çeyiz hazırlattırır. Günlerce yol gittikten sonra Yemen'e ulaşırlar.

Yemen'e ulaştıktan sonra babası onlara tekrar düğün yapar ve şah sevdikleriyle muradına erer. Daha sonra yanına asker de alarak Elvan Dağı'ndaki Altın Bina'sına yerleşip şahlığını ilan etti. Aradan zaman geçer, üç gün arayla önce Miriban Sultan sonra Lâtif Şah, ondan sonra da Esmer Sultan ölürler.

Kaynakça:

Ağbaba, Avtandıl, "Ağbaba-Çıldırda Dastan Yaradıcılığına Dair (Aşık Şenliyin Letif Şah Dastanı Esasında", *Türk Epik Enenesinde Dastan*, Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2010, s. 71-75.

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı, 1993, s. 33-73.

Alptekin, Ali Berat-M. Nizamettin Coşkun, *Çıldırli Âşık Şenlik*

Divanı-Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri, Semih Ofset Matbaacılık, Çıldır Belediyesi Yayını, No: 1, Ankara, 2006.

Aslan, Ensar, *Çıldır Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (Metin-İnceleme-Sözlük)* Ankara, 1975, s. 226-305.

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 96-133.

Babalu, Cemşid, *Letif Şah*, Tebriz, 1390, 82 s.

Başgöz, İlhan, *Türkümlü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 263-268.

Caferoğlu, A[hmet], *Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar I*, İstanbul, 1942, s. 19-47.

Erdener, İslâm, *Âşık Şenlik Divanı*, Kars, 1960.

Gültekin, Mustafa, *Lâtif Şah Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Gaziantep, 2004. (Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara, 1977.

Kaya, Doğan, *Acıyurt Köyü Ağzının Fonetik ve Morfolojik Hususiyetleri*, İstanbul, 1974, s. 39-74 (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Lisans Tezi).

Kaya, Doğan, *Âşık Şenlik'in Lâtif Şah ile Mihriban Sultan Hikâyesi*, Vilâyet Yayınevi, Ankara, 2012.

Tehmasib, Memmedhüseyn-Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde*, Lider Neşriyyat, C. 1, Bakı, 2005, s. 231-260.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 526-610.

LEBLEBİLER ALTIN OLDU

Süleyman Tevfik Özzorluoğlu'nun kaleme alıp 1925 yılında yayımladığı hikâyedir. Özzorluoğlu, bu hikâyeyi Türk ve Şark hikâye geleneği içinde var olan öğelerden hareket ederek vücuda getirmiştir.

Kitap 1928 yılında İstanbul'da Orhaniye Matbaasında basılmıştır.

Hikâyede, temiz kalpliliği sayesinde yoksul iken varlıklı hale gelen birisinin macerası konu edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Malatya'da cömertliği ve adaleti ile ün sağlamış Yahya adında bir bey vardır. Yahya Bey'in o civarda Zülfikar adında bir de rakibi vardır. Zülfikar, Yahya Bey'i ortadan kaldırmayı düşünür ve sonunda emeline ulaşır, Yahya Bey'i zehirleterek öldürür.

Erzurum'da dönemde en iyi şairlerinden Zihni Efendi adlı bir şair yokluk ve zaruret içinde ailesini zar-zor geçindirmektedir. Zihni, Malatya'ya gidip Yahya Bey'den yardım almayı düşünür ve bu niyetle Malatya'ya gelir. Bir hancıdan Yahya Bey'in vefat ettiğini öğrenir. Şair buna çok üzülür, çünkü o kadar yolu onun için gelmiştir. Artık memlekete geri dönmekten başka şansı yoktur. "Gelmişken Yahya Bey'e bir Fatiha okuyayım." diye düşünür ve okur. Yattığında çok garip bir rüya görür. Rüyasında Yahya Bey ona, getirdiği kasidesini okuduğunu ve beğendiğini, hayatta olmadığı için mükafatını veremediğini, ancak yarın Malatya bedestenine gidip oradaki Hacı Yakup adındaki beyi bulmasını, ondan beş yüz altın istemesini söyler. Sonra da "Ondan beş yüz altın aldıktan sonra leblebi hikâyesi anlatmasını söyle. Bu hikâyeyi sadece o ve ben biliyoruz. Yani seni benim gönderdiğimi anlayacaktır." der.

Şair uyanınca sabah olmuştur. Doğruca kalkıp namaz kılar ve bedestene gitmek için yola çıkar. Gittiğinde oradakilere Hacı Yakup'un dükkânını sorar. Büyük bir dükkân içinde ak sakallı bir adam gösterirler. İçeriye girer selâm verdikten sonra; "Beni Yahya Bey gönderdi bana beş yüz altın verip leblebi hikâyesini anlatmanızı söyledi." der. Adam selâmını alıp ona beş yüz altın verir. Leblebi hikâyesini de akşam evinde anlatacağını söyler.

Akşam birlikte Hacı Yakup'un evine gider. Biraz sohbet ettikten sonra Hacı Yakup leblebi hikâyesini anlatır.

"Bundan yirmi beş yıl kadar önce ben leblebi satarak geçiniyordum. Bir gün bir konağın önünde durdum bir hizmetkâr beni merdivene

çağırdı. Pencerede yirmi yaşlarında yakışıklı bir genç beni oturttu ve bana sorular sormaya başladı. Ben de bütün sorularını cevapladım. Bana; 'Senden leblebi alacağım ama öyle torba ile değil sen tek tek sayacaksın.' dedi. Kabul ettim, hizmetkârlardan tepsi istedim. Leblebileri tek tek saydım. Sayı 5.000'e gelince tepsi doldu. Bir tepsi daha getirtti ve yine saydırdı.

Artık yorulдум. 'Bu kadar leblebiye ne kadar istersin.' diye sordu. Ben de 'Siz bilirsiniz efendim!' dedim. Bu sözüm hoşuna gitti ve 'Sen akıllı bir adama benziyorsun.' dedi ve eteğimi açmamı söyledi. Eteğime bir bir altın koymaya başladı. Her yüz altın koyuşunda 'Yeter mi ey Yakup!' diyerek sordu. Ben de her seferinde 'Siz bilirsiniz efendim'' dedim. En sonunda o kadar oldu ki eteğim yırtıldı, altınlar yere saçıldı. Derhâl yeni bir entari getirdiler ve giydirdiler. Beş bin altın olunca durdu ve oradakilere; 'Beni seven bir avuç leblebi alsın ve sayısınca para koysun.' dedi. Hizmetkârlar bir bir leblebileri almaya başladılar. Bir an şaşırarak; Ne yapıyorsunuz leblebilerime?' diye bağırdım. Ben parayı tamamen unutmuştum ve sokakta çocukların leblebi torbalarını kapıp kaçtıklarını düşündüm. Bu sözüme bey o kadar gülmüştü ki sonra bana; 'Bunları alıp götür, hepsi senindir.' dedi. Katırlara bağladılar ve yola koyulacakken şöyle düşündüm. Eğer ben bu paraları alır gidersem, nereye koyarım. Hırsızlar beni öldürür ve parayı da alıp kaçır.

Onları orda bırakıp doğru beyin yanına çıktım ve durumu anlattım o da çocuklarını ve eşini alıp 'Buraya gel ve onlara bir şey anlatma.' dedi. Karımı ve çocuklarımı alıp beyin konağına gittim bize mükellef bir sofra hazırlamıştı. Çocuklarımın da başını okşamış ve sevmişti. Sabah bey beni odasına çağırıp bizim için bir ev tedarik ettiğini ve burada rahatça yaşayacağımızı söyledi. Verdiğimiz karar üzerine şimdi oturduğumuz evi ve dükkânı aldım. Hacca gittim çocuklarımı evlendirdim. Torunlarım oldu ve Allah'ın izniyle şimdi memleketin en zengin tüccarı oldum."

Zihni Bey, Erzurum'a döner, ailesini alıp Malatya'ya gelir. Doğruca Yahya Bey'in evine gider. Burada bir hafta kadar misafir olurlar.

Şair, kendisinin bir kızı olduğunu ve oğlu ile evlilik yapabileceğini söyler. İki gün sonra nişan bir hafta sonra da düğünleri olur. Tüccar ve şair, uzun zaman beraber kardeş gibi yaşarlar.

Bir gün şair Zihni Bey, rüyasında Yahya Bey'i görür ve ona Hacı Yakup'un yarın yanına geleceğini kabrinin de ona komşu olmasını istediğini söyler. Hacı Yakup vefat eder. Büyük bir esnaf olduğundan cenazesi bir hayli kalabalık olmuştur. Zihni Bey artık dünya malından ümidin kesmiştir. Altı ay sonra hafif bir hastalık neticesinde vefat eder. O da Bey'in ve tüccarın yanına defnedilir.

Kaynakça:

Süleyman Tefvik [Özzorluoğlu], Leblebiler Altın Oldu Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1925, 20 s.

LEYLA İLE MECNUN

Arap halk hikâyesidir ancak Türk halkı ve ediplerince benimsenmiş yüzyıllarca yaşatılarak halk hikâyelerimiz arasında en başlarda yerini almıştır. Hikâye aynı şekilde İran kültüründe de önemli bir yere sahip olmuştur. Genceli Nizamî (Öl. 1204), Emir Hüsrev-i Dehlevî (Öl. 1325), Abdurrahman-ı Camî (1414-1493) ve Atîfî (Öl. 1521) gibi şairler en güzel mesnevileri vücuda getirmişlerdir. XV. yüzyıldan itibaren Leyla ile Mecnun konusu Edirneli Şahidî'den itibaren bizde de işlenmeye başlamış 30 kadar eser vücuda getirilmiştir. Şahidî, Nevayî, Bihîştî, Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvan, Kadimî, Celîlî, Sevdâyî, Hakirî, Fuzulî, Larendeli Hamdî, Halife, Atayî, Faizî, Örfî, Andelib ve Nî-kâm'ın mesnevîleri adından söz ettiren eserlerdir. Bunların içinde hiç şüphe yok ki en başta gelen ve en çok iz bırakan eser Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun'udur. Çağatay sahasında da en güzel Leylâ ve Mecnun'u Ali Şîr Nevayî yazmıştır. Fuzulî, Mecnun ve Leyla kişiliklerinde mecazlar yoluyla tasavvufî derinliği yakalamış ve bunda zirveye ulaşmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Kays / Mecnun, Leyla, Firuz, Abdulla, Reyhan Hanım, Sultan Mahmut, Salam Şehzade, Nevfel Sultan, Zeyd, Çuğul Han oluşturur. Hayvan olarak da turna, ahu, pelenk, ayı, tilki, tavşan, şir, keklik, yılan; motif olarak da zürriyetsizlik, isim koyma ve sayı motifleri karşımıza çıkar. Hadiseler Bağdat ve civarındaki çöllerde geçer.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bağdat şehrinde Beni Âmir isimli bir kabile ve bu kabileye mensup Firuz adında çok zengin ve yaşlı bir tacir vardır. Her şeye sahip olmasına rağmen Firuz'un çocuğu yoktur.

Firuz, Abdullah adında birisini kendine yardımcı tutar. Abdullah ahlaklı ve işini seven birisidir. Bu yüzden Firuz onu çok sever ve şehrin tacirlerinden birinin kızı olan Reyhan Hanım'ı Abdullah'a alır.

Aradan bir zaman geçer, tacir Firuz hastalanıp yatağa düşer. Gelen doktorların hiçbiri Firuz'u iyileştiremez. Firuz, Abdullah'ı çağırır, oğlu olmadığı için bütün servetini ona bırakmak istediğini söyler. Daha sonra şehrin kadısını çağırıp varlığını Abdullah'a bıraktığı söyler ve ardından ölür.

Abdullah, elindeki mallarla ticarete devam eder ve zamanla Bağdat'ın en zengin tüccarı olur. Kendisine artık Hoca Abdullah derler.

Hoca Abdullah'ın da Firuz gibi çocuğu olmaz. Bir gün hanımına malın mülkün oğulsuz bir anlamı olmadığını, servetini kimsesiz yoksullara dağıtmaya karar verdiğini, böylelikle belki Allah'ın onlara bir evlât vereceğini söyler. Hoca Abdullah varını yoğunu yoksullara pay eder, çok dualar alır.

Aradan zaman geçer hanımı hamile kalır ve ay-gün tamam olunca karısı Reyhan Hanım bin oğlan çocuğu doğurur. Çocuğun adını Kays koyarlar.

Aradan bir ay geçer, Kays ağlamaya başlar. Ne yaparlarsa da Kays'ın ağlamasını susturamazlar. Sonunda onu çeşme başına götürüp kadınların hangisinin kucağında susarsa, onu Kays'a sütanne tutmaya karar verirler. Çeşmede Kays hiçbir kadının kucağında susmaz. Sonunda kenarda duran bir küçük kız çocuğunun kucağına verirler. Kays, o anda susar ve kızın yüzüne bakmaya başlar. Bu kız, Sultan Mahmut Paşa'nın kızı Leyla'dır.

Durumu Hoca Abdullah'a anlatırlar ve çarenin Leyla'da olduğunu söylerler. Hoca Abdullah, Sultan Mahmut'un yanına gider, çocukların akılları erene kadar birarada kalmalarını teklif eder. Sultan Mahmut onun ricasını kırmaz ve razı olur. Hoca Abdullah Leyla'yı evine getirir. Bunlara bir sütnine tutup bir odaya yerleştirir.

Çocuklar büyür, mektebe gitme vakitleri gelir. Hoca Abdullah, Kays'la Leyla'yı mektebe verir. Aradan yıllar geçer, Leyla 16 yaşına, Kays ise 15 yaşına gelir.

Günlerden bir gün Kays'la Leyla mektepten çıkıp evlerine giderken Kays yolda dikkatle Leyla'nın gül yüzünü seyredip elini boynuna atar ve yüzünden bir öpücük alır. Leyla utanır. O sırada oradan geçen kötü niyetli bir kadın bunu görür. Sırtındaki dikenleri yere atıp doğrucu Leyla'nın annesinin yanına gelir ve gördüklerini söyler. Leyla'nın annesi inanmaz. Sabah erkenden okula gider. Kays ile Leyla'nın kol kola geldiğini görür. Saklandığı yerden çıkar, kızının bileklerinden tutup eve getirir. Leyla'yı bir odaya kitler.

Günler geçer, Leyla her gün gözyaşı döker. Pencereden etrafı seyrederken bir grup kızın okula gittiğini görür, hayıflanır. Birkaç gün sonra da Kays'ın arkadaşının tek başına okula gittiğini görür. Çocukla Kays'a bir mektup gönderir. Kays mektubu okuyunca hüüzlenir evden çıkmaz olur. Annesi Reyhan Hanım oğlunun derdini sorar, Kays cevap vermez. Okula gider, Leyla'nın oturduğu yere oturup ağlamaya başlar. Daha sonra Leyla'ya bir mektup yazar ve arkadaşıyla mektubu gönderir.

Mektubu okuyan Leyla gözyaşlarına hakim olamaz. O sırada Kays kendi mollasının yanına gider, helallik ister, evi terk eder. Kays'ın aşkı deniz gibi coşa gelir. Dağ tepe demeden gitmeye başlar. Gözden uzaklaşır, gidip bir çöle çıkar. Bir çeşme görür. Artık çölü kendisine mekân tutar.

Kays'ın adı Mecnun'a çıkar. Leyla da arkadaşlarıyla gezme bahanesiyle dışarı çıkar. Asıl amacı çöldeki Mecnun'u görmektir. Geze geze bir çimenliğe çıkarlar. Leyla Kays'ı böyle bulamayacağını anlayınca kızlara bir oyun kurup onlardan uzaklaşır. İleride bir duman görür ve oraya gider. Mecnun oradadır. Toz toprak içindedir ve önüne yığıldığı bir sürü güllü seyretmektedir. Leyla onun yanına gider. Kays, Leyla'yı görünce aşkı coşa gelir. İki hasretlik çeken sarmaşık gibi birbirine sarılıp bayılır, dünyadan habersiz kalırlar.

Bu arada kızlar Leyla'yı aramaya çıkarlar. Leyla ile Kays'ı birbirine sarılmış vaziyette bulurlar. Kızlar, Leyla'yı alıp şehre doğru yola çıkarlar.

Leyla, ayılınca kızların kendisini şehre götürdüğünü görür. Kızlardan gördüklerini kimseye anlatmamaları hususunda söz alır.

Eve gelen Leyla gece gündüz ağlarken, Kays da baygın halde üç gün üç gece kalır. Uyandığında yanında Leyla'nın olmadığını görür ve Leyla'nın vefasızlık ettiğini zanneder. Aşkın deryası yine coşa gelir, kendini insanların olmadığı çöllere atar.

Oğlunun Mecnun olup çöllere düştükten sonra Kays'ın babasının da dünyası kararır. Çöllere çıkıp oğlunu aramaya başlar. Bir süre arar fakat oğlunu bulamaz Bağdat yakınlarında bir yerde uzaktan birisini görür, ona Kays'ı sormak ister. Yaklaşınca oğlu olduğunu anlar. Çayın kenarında oturan Kays, babasını görünce kaçmak ister fakat babası Kays'ı yakalar ve derdini sorar. Kays, hiçbir şey söylemez, bıçağını çıkarıp kolunu çizer. Kolundan akan kan yerde Leyla yazar. Sonra göğsünü babasına dinletir; Kays'ın göğsü Leyla diye inler. Babası Kays'ın derdinin Leyla olduğunu anlar ve Kays'a Leyla'nın evde olduğunu söyleyerek onu Bağdat'a götürür.

Babası Mecnun'a derviş düşüünü yapacağını söyler. Annesi Mecnun'u görünce sevinir ve oğluna sarılır. Kays, bir mektup yazıp annesine verir ve Leyla'ya gönderir. Leyla'nın annesi Reyhan Hanım mektubu kızından gizler.

Hoca Abdullah hatırlı kişileri yanına alıp dünürücü olarak Sultan Mahmut'un huzuruna çıkarlar. Sultan Mahmut, kızını vereceğini ancak "Mecnun" adının kullanılmamasını ister. Hoca Abdullah razı olur.

Hoca Abdullah eve gelir ve Mecnun'a Leyla'yı aldığı için müjdesini verir. Kays, Mecnun adını üzerinden atamayacağını söyleyip çöle gitmeye kalkar. Babası onu odaya kilitler. Kays kapalı yerde bağırıp durur.

Hoca Abdullah, oğluna şifa aramak için şehre gider. Ona ermiş bir kişiye götürmesinin fayda sağlayabileceğini söyler. Hoca Abdullah, durumu oğluna anlatır. Mecnun ise; "Benim başımda Leyla sevdası var. Pir benim derdime çare bulamaz, benim dermanım Leyla'dır." der şifasını Leyla'da olduğunu söyler. Babası Mecnun'u yanına alıp zorla pîrin yanına götürür.

Babası oğluna şifa bulması için yalvarmasını söyler. Mecnun ise derdinin artması için Allah'a yalvarır. Ardından aşka gelir, feryat ederek

oradan ayrılıp bir çöle varır. Çölde giderken bir ahu yakalamış adamın al görür. Ahuyu azat etmesi için adama yalvarır. Adam bırakmaz. Mecnun, cebindeki parayı adama vererek ahuyu kurtarır. Mecnun, ahuyu kendine yoldaş eder, Leyla'nın tesellisini onda bulur. Artık ahularla gezmeye başlar.

Bir gün Mecnun otururken bir adamı elinde bir güzel kuşla giderken görür. Adama onu kendisine vermesi için yalvarır. Mecnun, üzerindeki zırhını çıkarıp adama verir. Kuşu da kendisine arkadaş eder.

Mecnun, ceylan ile kuşla bir çayın yanında otururken bir kişiyi yolda giderken görür. Adamın elinde zincirli bir şey vardır. Adamın yanına gider, adama bunun ne olduğunu sorar. Adam, elindekinin mantar olduğunu bunu oynatıp para kazandığını söyler. Mecnun, adamı ikna edip zinciri kendi boynuna bağlatır. Birlikte Bağdat şehrine giderler. Adam, Leyla'nın sarayının karşısına gelip Mecnun'u oynatmaya başlar. Şehirdeki herkes Mecnun'u seyreder. Leyla camdan bunu görünce Mecnun'un başından aşağıya bir sürü para saçır, ardından aşağıya iner. Mecnun Leyla'yı görünce boynundaki zincirleri parçalar ve çöle kaçar.

Aradan birkaç gün geçer, Leyla'yı görmek arzusuyla yine Bağdat'a gelir. Doğru Leyla'nın bahçesine gider, orada gözlerini bağlar. Leyla onun geçekten kör olduğunu düşünür ve Mecnun'un kolundan tutarak odasına götürür. Birbirlerine hasretle sarılırlar. Mecnun birden aşkın deryasında coşar, orada fazla kalmayıp çöle gider.

Mecnun çölde ceylan ve kuşlarla yaşarken Leyla da onun derdine dayanamayıp günden güne sararıp solar. Annesinden izin alarak arkadaşlarıyla gezintiye çıkar. Bu sırada İbn-i Selâm babasının veziriyle avdan gelir. Buradan geçerken Leyla'yı görüp ona âşık olur.

Şehzade şehre gidince beş on gün odasından hiç çıkmaz. Padişah oğlunun derdini sorar, o da âşık olduğunu söyler. Padişah, Leyla'yı oğluna istemek için elçi gönderir. Sultan Mahmut, gelenlerin önemli kişiler olduğunu görünce kızını Selam Şehzade'ye verir.

Mecnun'un okul arkadaşı Zeyd, derhâl çöle gider ve bunu Mecnun'a bildirir ve yakın zamanda düğününün yapılacağını söyler.

Mecnun ağlamaya başlar. Zeyd, pişman bir şekilde Bağdat'a geri döner. Leyla ise babasının kendisini başkasına verdiğini duyunca gece gündüz durmadan ağlar.

Zeyd, Bağdat'a gelince reyhan bahçesine gider. O sırada Leyla bahçede yanık yanık ağlamaktadır. Leyla Zeyd'i görünce tanır. Zeyd'den Mecnun'u bulup getirmesini ister.

Zeyd, tekrar çöllere gider ve Mecnun'u ağlarken bulur. Leyla'nın söylediklerini ona anlatır. Bu sırada Neşfel pehlivan beş yüz askerle gezintiye çıkmıştır. Mecnun'u ve Zeyd'i görür, dertlerini dinler. Onları yanına alıp Bağdat şehrine gider. Sultan Mahmut'u huzuruna çağırır.

Sultan Mahmut, Neşfel'in kendisine bir şeyler yapacağından korkarak yanına gider. Neşfel, Sultan Mahmut'tan Leyla'yı Mecnun'a ister. Sultan Mahmut kabul etmeyince savaşırlar. Neşfel, Sultan Mahmut'u yenmek üzereyken Mecnun, sevdiğinin babasının zor durumda kalmaması için yüksek bir yerden Neşfel'in atlarına taş atmaya başlar. Neşfel bunları görünce şaşırır ve savaştan vazgeçer. Barış ilan ederler. Mecnun çöllere döner. Sultan Mahmut da başka bir yere göç etmeye karar verir. Selam Şehzadeye de düğünün hemen başlaması için haber gönderilir.

Mecnun çölde gezerken artık günlerini hayvanlarla geçirmektedir. Günden güne sararıp solan Leyla'yı babası gezmeye çıkarır. Bunlar üç gün yol gittikten sonra çimenlik bir yerde çadır kurarlar. Leyla etrafı gezerken yabani hayvanların arasında Mecnun'un yattığını görür. Leyla Mecnun'u uyandırmaya çalışır. Mecnun uyanınca Leyla'yı görür kaçmak ister. Leyla bırakmaz. İki âşık birbirlerine sarılıp dünyadan habersiz bir şekilde kucaklaşır.

O zamanda Çuğul Han gecenin bir yarısında Leyla'nın çadırına gittiğinde Leyla'yı göremez. Leyla'nın izlerine takip ederek Leyla ile Mecnun'u kucaklaşıp yatarken görür. Sultan Mahmut'a haber verir. Sultan Mahmut, asker gönderip Leyla'yı getirmelerini emreder. Çuğul Han Leyla ile Mecnun'un ayırmak istediğinde bir yılan onun koluna sarılır. Bunu gören askerler korkup kaçarlar. Bu sırada Mecnun ayılır, oradan kaçıp uzaklaşır.

Leyla uyandığında Mecnun'u göremez. Ayağının altında Çuğul Han'ın cesedini görür. Sultan Mahmut, kızını alıp şehre döner. Selam Şehzadeye, düğün yapması ve kızını götürmesi için haber gönderir. Düğün hazırlıkları başlar. Leyla süslenip püslenir, ancak gözyaşları durmamaktadır.

Bu sırada Zeyd, Mecnun'un yanına gidip olanları anlatır. Mecnun, boynuna zincir bağlatıp Leyla'nın sarayına gelir. Zeyd çalar, Mecnun okur. Sesi duyan Leyla dışarı çıkar. Mecnun, öyle bir feryat eder ki dağ taş titrer sahraya geri döner.

Mecnun'un kaçıp gittiğini gören Leyla, olduğu yere düşüp bayılır. Kızlar Leyla'yı ayıltıp odasına götürür. Leyla, İbn-i Selâm'ın sarayına götürülür. Leyla, İbn-i Selâm'dan Mecnun'u aklından çıkartmak için yedi gün izin ister. Yedi günü ağlayarak geçirir, ölmeyi ister. Yedi gün sonra İbn-i Selâm'ın kalbi durur ölür. Leyla baba evine geri döner.

Leyla, boynundan zincirle bir ağaca bağlı Mecnun'u görür. Mecnun, Leyla'yı tanımaz, Leyla'nın yüreğinde olduğunu söyler. Leyla bunu duyunca çok üzülür. Mecnun, zincirlerini kırıp kaçar. Leyla, onun feryadına dayanamayıp ölür. Onu böyle görenler canını Mecnun yoluna verdiğini bilirler ve Sultan Mahmut'a lanet ederler. Leyla'yı defnederler.

Zeyd çöllere düşüp Mecnun'u arar ve onu bulduğunda Leyla'nın öldüğünü söyler. Mecnun'u kabristana götürür. Mecnun, Leyla'nın mezarı üstünde ölür. Zeyd, onu kaldırmak için geldiğinde ölmüş olduğunu fark eder. Zeyd, iki âşık için gözyaşı döker. Bunu duyan şehir halkı ağlayarak gelip ikisini bir kabre gömerler. Sevgililer karanlık dünyada birbirlerine kavuşurlar.

Kaynakça:

Âşık Hüseyin Sai, *Âşık Dastanları-Leyli ve Mecnun, İntişarat-ı Zer-kalem, Tebriz, 1345, s. 4-37.*

Ayan, Hüseyin, *Fuzuli-Leyla vü Mecnun, Dergâh, İstanbul, 1981.*

Doğan, Muhammet Nur Fuzuli-Leyla ile Mecnun Metin, *Düzyazıya Çevri Notlar ve Açıklamalar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.*

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Fuzulî-Leyli ve Mecnun, İstanbul, 1943.*

Köprülü, M. Fuad, "Fuzulî", *İslâm Ansiklopedisi, Millî Eğitim bakanlığı Yayınları, C. 4, s. 694.*

Levend, Ağâh Sırrı, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1959.

Nizamî Gencevî, *Leyli ve Mecnun*, (Terc. Samed Vurgun), Tebriz, 1369, 262 s.

Onan, Necmettin Halil, *Fuzulî - Leyla ile Mecnun*, İstanbul, 1956.

Özalp, N. Ahmet, "Leyla ile Mecnun", *Aşk Gölünde Yüzen Canlar Klasik Aşk Hikâyeleri Külliyyatı*, Büyüyen Ay Yayınları, C. 2, İstanbul, 2016, s. 377-506.

Özdemir, Ahmet, *Leyla ile Mecnun*, Kültür Ajans, Ankara, 2013.

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, İletişim yayınları, İstanbul, 1985, s. 43-44.

Süleyman Tevfik [Özzorluoğlu], *Leyla ile Mecnun*, İkbâl Kitaphanesi, İstanbul, 1928, 144 s.

Pala, İskender, *Leyla ile Mecnun*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008,

Sakaoğlu, Saim, Meddah Behçet Mahir'in Bütün Hikâyeleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

Şen, Hüseyin, *Leyla ile Mecnun Adlı Halk Hikâyesinin Meddah Formunda Oyunlaştırılması*, Konya, 2012 (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Şenocak, Ebru, *Leylâ ile Mecnun Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Elazığ, 2000, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tarlan, Ali Nihad, *İslâm Edebiyatında Leylâ ve Mecnun Mesnevisi*, Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi, No. 1, İstanbul, 1922.

Tehmasib, Memmedhüseyn - Ehliman Axundov, *Azərbaycan Destanları Beş Cildde*, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Neşriyyatı, C. 2, Bakı, 2005, s. 255-294.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 144-149.

Yurdatap, Selami Münir, *Leyla ile Mecnun*, İstanbul, 1958, 48 s.

LEYLEK PADİŞAH

Telif edilmiş halk hikâyelerindendir. Müellifi Süleyman Tevfik'tir. Kitap XX. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da basılmıştır. Tamamı mensurdur

R. 1340 (M. 1924)'ta Orhaniye Matbaasında "Çocuklara Hikâyeler" serisinde basılmıştır. İç kapağında; "Sihirli bir tuzu koklayarak leylek şekline giren bir padişah ile vezirin maceralarını musavver meraklı ve eğlenceli hikâyedir." yazılıdır. Bu ibarenin altında da "S T" rumuzu vardır. Bu rumuz, Süleyman Tevfik Özzorluoğlu (1861-1939)'nun kullandığı bir rumuzdur.

Hikâye merak ve don değiştirme teması ön planda olduğu hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktiyle Bağdat diyarında Kasıd namında, halkın çok sevdiği genç, akıllı, dindar, zeki ve adil bir padişah vardır. Padişah, her gün öğleden sonra uyumayı adet edinmiştir.

Bir gün vezir Mansur huzura gelir ve dalgındır. Kasıd bunun sebebini sorar.

Vezir de saraya gelirken bir satıcıya rast geldiğini onun kutusunda gördüğü güzel şeylerin kendisinde olmadığına hayıflanıp üzüldüğünü söyler. Kasıd, satıcıyı çağırır. Satıcı, kutusunu açar ve içindekileri gösterir. Merguman kutusunda envai çeşit eşyalar vardır. Gümüşler, altın kakmalı bıçaklar, hançerler, yüzükler vardır. Kasıd bunlardan birkaç tanesini alıp vezirine hediye eder.

Kasıd, bir kutu görür, içindekini merak eder. Satıcı kutuyu açar. Kutudan siyahımsı bir toz ve dört beş satır yazı olan bir kâğıt çıkar. Kasıd, bunları az bir miktar karşılığında satın alır. Kâğıdı açtıklarında yazının lisanını çözemezler. Cami-yi Kebir medresesindeki müderrise okutmayı düşünür. Müderris okuyabilirse ödüllendirecek, başaramazsa yirmi sopa vurduracaktır.

Âlim, kâğıttaki yazının Latin lisanında olduğunu söyler ve okur. Kağıt duayla başlar. Sonra içinde bulunan tozdan bir miktar çekildiğinde ve muteber kelimesi söylendiğinde istediği bir hayvan suretine girileceği ve onların lisanlarından anlayacağı ve tekrar insan

şekline dönmek için yapılacak şey ise kibleye doğru yüz çevirip üç defa yere eğilmek ve muteber kelimesini söylemektir. Bunu yapan kişi eski şekline döner. Eğer bunları yaparken güler ise ömrünün sonuna kadar hayvan suretinde kalır.

Padişah, âlimin yaptığı tercümeden memnun kalır ve bunları kimseye söylememesi üzerine yemin ettirir.

Kasıd, vezirine dönerek; “Artık tercümeyi öğrendik ve istediğimiz hayvan şekline girmek bizim elimizdedir. Acaba insan, hayvan şekline girer ise ne hisseder. Şimdi de bunu merak etmeye başladım. Yarın seninle sahraya gider ve bir miktar bu tozdan çekerek istediğimiz hayvanın şekline gireriz.” Der. Mansur da bunu uygun görür.

Sonraki gün Kasıd, erkenden kalkar. Vezirle birlikte saraydan çıkarlar. Dışarıda tesadüf ettikleri bütün hayvanları izlerler ve hangi hayvan kılığına girmek istediklerini düşünürler. Vezir, Kasıd a biraz ötede leyleklerin konakladığı bir yerin olduğunu söyler ve o leyleklerin hâllerini merak ederler ve leylek şekline dönüşerek onları anlamak için oraya giderler.

Uçarak leyleklerin yanına giderler ve selâmlaşırlar. Leylekler orada olan Kasıd’a “Bugün erken çıkmışsınız, bunun sebebi nedir diye sorar. Kasıd da “Erkenden uyandım, karnım çok acıkmıştı ve bir şeyler bulmak için çıkmıştım.” der. Uçarak gelen leylek de “Ben size tuttuğum kertenkelenin yarısını vereyim.” der ve Kasıd; “Çok iştahım yok!” diyerek kabul etmez. Uçarak gelen leylek buraya başka bir maksatla geldiğini söyler. Babasının ahabalarına bir ziyafet vereceğini, kendisinin orada dans edeceğini ve orada yanlış yapmamak için yanlarında talim yapmak istediğini söyler, dans etmeye başlar. Kasıd, Sert Gaga’nın bu hareketlerini beğenir ve gülererek haykırır. O sırada vezir, padişaha kâğıttaki yazıyı hatırlatır. Sonra padişah kendini topladı ve vezirine; “Tekrar insan şekline dönelim.” der. Kibleye dönerler ve üçer defa yere eğildiler. Sonra Ne var ki söylenmesi gereken kelimeyi unutmuşlardır. İki biçare, tarlalar, sahralar arasında dolaşmaya başlar. Günlerce böyle dolaşırlar ve diğer leyleklerin yediği kertenkele, solucan vs. yiyemediklerinden ot ve ağaç kökleriyle, yabancı meyvelerle karınlarını doyururlar.

Ne olup bittiğini öğrenmek için Bağdat'ın üzerinde uçarken bir kalabalık görürler. Ne olduğunu anlamak için sarayın damına konarlar. "Bağdat'ın hamisi Mirza Süleyman çok yaşa!" diye ses duyarlar. Kasıd, Mirza'nın, en büyük düşmanı olan sihirbaz Mahir Kaşnud'un oğlu olduğunu ve önceden kendisinden intikam almaya yemin ettiğini söyler.

Kasıd vezirine; "Bu halimizden kurtulacağız." der ve aklına gelen çareyi vezirine anlatır. Medine-yi Münevvere'nin üzerinden uçarlar ve orada Resul'e dualarda bulunurlar. Sonra yorulurlar ve eski bir saray bir harabesine girerler. Vezir, içeriden garip bir inleme sesi duyar ve Kasıd, ona korkmamasını söyleyerek içeriye girerler. Aralık bulunan bir kapıdan içeri girerler ve içeride çirkin, iri, ağlayan bir baykuş görürler. Baykuşun yanına giderler ve ağlamanın sebebini sorarlar ve birbirlerine felâketlerini anlatırlar. Kasıd'la vezir felâketlerini anlattıktan sonra Baykuş'un da anlatmasını isterler. Baykuş; "Pederim Hindistan'da saltanat eden Zertac'dır. Beni de sihirleyen, başıma bu felâketi getiren Kaşnud'dur. Hindistan tacını ele geçirmek için halkını babama karşı kışkırttı. Babamı seven halkı buna itibar etmedi. Sonra babanın yanına gelerek beni, oğlu Mirza'ya istedi. Babam, onları saraydan attırdı. Bu sırada sihirbaz intikam için yemin etti ve tebdil-i kıyafet sarayda kaldı. Birkaç gün sonra hava almak için bahçeye çıkmıştım. Sihirbaz, kölelerden birinin kılığına girmiş ve bana şerbet getirdi. Bende de şüphe olmadığından onu içtim ve hayvan kılığına girdim. Sonra bana, hayatımın sonuna kadar baykuş olarak kalacağımı, bütün hayvanlar benden öğrenip kaçacağını, eğer biri beni bu halimle zevce olarak kabul ederse o zaman bu felâketten kurtulacağımı söyledi." der.

Baykuş, ağlaya ağlaya bunları anlatır. Kasıd da baykuşa nasıl leyleğe dönüştüklerini anlatır. İnsan şekline dönmek için muteber kelimeyi söylemelerinin şart olduğunu söyler. Baykuş; "Felâketimize sebep olan Kaşnur ayda bir kez burada arkadaşlarıyla ziyafet yapar ve bir ay içinde yaptıkları işleri birbirine hikâye ederler. Eğer burada o kelimeyi söylerlerse iştirsiniz." der. Kasıd, duyduklarına sevinir, ziyafetin nerede yapılacağını sorar. Baykuş da "Ben de bu felâketten kurtulmayı bekliyorum ve biriniz beni izdivaca kabul ederse, salonun yerini söylerim." der. Kasıd'la Mansur dışarıya çıkarak aralarında konuşurlar ve Kasıd onunla evlenmeyi kabul eder. Baykuş salonu gösterir. "Sihirbazın bu gece gelmesi ihtimali vardır." der.

Salona giderler ve sofranın etrafında sekiz kişi vardır. Kasıd, bunlardan birinin o tozu satan tacir olduğunu fark eder. Bu kişiler, yaptıkları işleri birbirlerine anlatmaya başladılar. Tacir hikâyeyi anlatırken muteber kelimesini söyler. Kasıd, vezir ve baykuş o kelimeyi duyunca harabeden çıkarlar. Kibleye dönerler, yere eğilirler ve muteber kelimesini söyledikten sonra eski şekillerine dönerler. Baykuş da dünya güzeli bir kıza dönüşür.

Birlikte Bağdat'a giderler. Halk, padişahlarını görünce çok sevinir. Padişah hemen sihirbazı buldurur. Onu, kızı baykuş yapıp tutsak tuttuğu harabe astırır. Onun oğlu Mirza'ya da bir tutam toz çektirip leylek eder ve leyleği, bir kafesin içinde bahçesine koydurur.

Kasıd, Hindistan padişahına kızı Cihan Ara'nın Bağdat'ta bulunduğunu yazar ve düğünlerine davet eder. Kızının ortadan kaybolmasına çok üzölmüş ve bu sebeple iki kat ihtiyarlamış olan Hindistan padişahı, bu habere çok sevinir fakat kendisinin çok ihtiyarladığından ve hastalığından dolayı gelemeyeceğini söyleyerek birtakım hediyeler gönderir. Kasıd kırk gün kırk gece düğün yapar ve Bağdat'ı cennete çevirirler.

Bir sene sonra Hindistan padişahı hasta olup yataklara düşer ve kerimesini görmek ister ve Bağdat'a haber gönderir. Kasıd gider ama sağlığına yetişemez; padişahı defnetmişlerdir.

Halk, Hindistan tacını Kasıd'a teklif ederler. Kasıd, bunu kabul eder. Orada üç ay kalırlar. Kasıd, veziri azamı Mansur'u vekili olarak tayin eder.

Aradan zaman geçer. Zevcesi nur topu gibi bir erkek evlât dünyaya getirir. Adını dedesinin adı olan Zertac koyarlar. Kasıd her iki memlekette de adalet ve huzuru sağlar.

Sultan Cihan Ara bir sene ara ile iki erkek bir de kız evlât dünyaya getirir.

Kasıd'ın aklına hayvan suretindeyken kaldıkları saray harabesini yaptırmak gelir. Emir verir, mimarlarına yaptırır. Bir sene sonra vezir Mansur vefat eder.

Seneler geçer ve Kasıd ın oğlu Zertac, yirmi beş yaşına gelir ve bahadırılıkta üstüne yoktur. Kasıd, oğlu Hindistan'ın idaresini Zertac'a verir. İkinci oğlu Mansur'u da Bağdat padişahı yapar. Zevcesiyle birlikte sahradaki sarayda ibadetle günlerini geçirir.

Gün gelir, Kasıd ile zevcesi Cihan Ara aynı gün vefat ederler.

Kaynakça:

S[üleyman] T[evfik], *Leylek Padişah*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1340 (1924), 28 s.

LOM İSMAYİL

Gürcistan sahasında anlatılan halk hikâyesidir. Hikâyede, Lom İsmail adlı pehlivanın kuvveti ve başarıları anlatılmıştır. Mehmed Sadaklı'nın anlattı hikâye ile ilgili olarak Faruk Erdoğan bir yüksek lisans tezi gerçekleştirmiştir. Söz konusu tezde *Mihrali Bey Destanı*, *Şehzade Neriman ve Şehzade Ferman Destanı*, *Rüstem ve Zöhrab Destanı*, *Abbas ile Rahile Destanı*, *Zaman Han Destanı*, *Lom İsmayil Destanı*, *Rehim Çoban Destanı*, *Aşık Mehmed Sadaklı'nın Kars ve Tiflis Seferi Destanları* üzerinde çalışılmıştır.

Söz konusu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Lom İsmayil, Hüseyin ve Güzel, Ayşe, Tahar, Eldar, Paşa oluşturur. Mekân olarak da Borçalı-Sadaklı, Lembeli, Kazak, Çuvuklu Yaylası karşımıza çıkar.

Hikâye Faruk Erdoğan tarafından şöyle özetlenmiştir:

Borçalı Sadaklı Köyü'nde yaşayan Hüseyin ve Güzel'in hiç çocuğu olmazmış. Aradan zaman geçer ve bunların bir erkek çocuğu olur. Kurban Bayramı'na denk geldiği için çocuğun adını İsmail koyarlar.

İsmayil 1 yaşındayken 3 yaşındaymış gibi, 3 yaşındayken 6-7 yaşındaymış gibi görünür. Hüseyin, İsmail'i medreseye eğitim almak için gönderir. İsmayil buradaki çocuklarla sürekli güreşir ve kimisinin kolunu kimisinin bacağına kırar. Bu duruma kızan molla, İsmayil'i döver ve ceza verir. Bunun üzerine İsmayil uygun bir dille artık medreseye gelmeyeceğini ve pehlivan olmak istediğini söyler.

Herkes İsmail'in gücünü aşağılarken birgün İsmail sinirlenir lom demirini alarak herkesin gözü önünde eğip yere atar ve bugünden sonra adı Lom İsmail olur.

Lom İsmayil evlenme çağına geldiği zaman Ayşe adında bir kızla evlenir. Günlerden bir gün Lom İsmayil, Lembeli Köyü'ndeki bir düğüne gider. Burada kendisi gibi pehlivan olan Tahar ile karşılaşır. Tahar'ı burada yener. Aradan zaman geçer ve kış ayı gelir. Köylüler yakacak odun toplamak için ormana gider. İsmayil, Tahar'ın zor durumda olduğunu görür ve ona yardım eder. Tahar'ın geçmişte yaptıkları aklına gelir ve Lom İsmayil'den özür diler.

Aradan biraz zaman geçer ve Sadaklı'da yine düğün olur. Buraya Kazaklı bir pehlivan gelir bu pehlivanın adı ise Eldar'dır. Eldar haksız yere düğün sahibinden bahşiş ister ve bu Lom İsmayil'in kulağına gelir. Lom İsmayil Eldar'ı da mağlup eder. Böylelikle ünü her tarafta iyice yayılır. Aradan hayli zaman geçer Lom İsmayil, yaşlanır yaylaktan yaşadığı köye gelmek kamyon şoförü olan Paşa, İsmayil'i arabaya almaz ve Lom İsmayil yürüyerek gelmek zorunda kalır. Hayli yürüdükten sonra İsmayil, kamyonun bir bataklığa battığını görür. Bu duruma kayıtsız kalamaz ve kamyonu battığı yerden çekip kurtarır. Bu durum karşısında Paşa yaptığı hatanın farkına varır, Lom İsmayil'den af diler ve onu kamyonu alır.

Lom İsmayil iyice yaşlanır ve kaygılanmaya başlar. Kendi yerine geçecek bir pehlivan olacak mı diye düşünür. Sadaklı Köyü'nde yaşayan Kara adında genç bir pehlivanın adını duyar. Tıpkı Lom İsmayil gibi hünerli bir pehlivan olan Kara, Lom İsmayil ile tanışır ve bundan sonra düğünlere gitmeye başlar.

Lom İsmayil Destanı âşığın Şiiri ile son bulur.

Kaynakça:

Erdoğan, Faruk, *Âşık Mehemed Sadaklı'nın Hikâye Ve Şiirlerinin Tematik İncelemesi*, Ardahan, 2022, s. 32-34, 300-313, (Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

LÜTFİ BEY

Hikâye Yusufelili Âşık Huzurî (1886-1951)'nin tasnif edip anlattığı aşk hikâyesidir.

Huzurî, Artvin yöresi âşıklarındandır, uzun süreli bir medrese eğitimi almıştır. Heceyle yazdığı koşmaların ve destanların yanı sıra aruz ölçüsüyle kaleme aldığı şiirlerini topladığı bir divanı da mevcuttur.

Anlatılan hikâye metni Âşık Huzurî'nin oğlu Fikri Coşkun tarafından Mehmet Gökalp'a verilmiş, Gökalp da bu metni Türk Folkloru dergisinde yayımlamıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Kimi zaman kuş dilini bilme, sandığa konulup denize atılma gibi masal motifleri de yer almaktadır. Bu hikâye "Yedi Âlimler" hikâyesinin sonundaki hikâye ile büyük oranda müstereklik gösterir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Mirza Bey, Lütfi Bey, Seyran Hanım, Hicranî, Cellatlar, Gemici, Telli Nigâr, İskenderiye, Mısır, Zöhre Hatun, mekân olarak da Bağdat, İskenderiye, Mısır ve Kızıldeniz karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Bağdat şehrinde Mirza Bey adında oldukça şöhretli ve sevilen bir bey vardır. Mirza Bey'in çok kıymetli hanımı vefat eder ve Mirza Bey, biricik oğlu Lütfi Bey ile baş başa kalır. Lütfi Bey dört yaşına geldiği zaman annesini sorar ve sürekli ağlayarak babasını üzer, oğlunun bu durumuna dayanamayan Mirza Bey, eş dostun yardımıyla Seyran adında bir kadın ile evlenir.

Aradan bir iki yıl daha geçer. Lütfi Bey, Bağdat'ta ilk tahsiline başlar. Daha sonra tahsilini orada sürdürür. Dershanede kapalı bir sandık vardır ve bu sandığın içinde ne olduğunu kimse bilmez.

Lütfi Bey merak eder ve bu sandıkta ne olduğunu hocasına sorar. Hocası sandığın içinde bir kitap olduğunu onu okuyanın kuş lisanından anlar hale geldiğini söyler.

Lütfi Bey tahsilini tamamlar ve bu arada kuş lisanına merak salar, O kitabı okumadan memleketine dönmek istemez. İki sene daha İstanbul'da kalır ve bu kitabı okur. Memleketine döndüğünde babası onu büyük sevinçle karşılar.

Lütfi Bey, bir gün gül bahçesinde gezmeye çıkan Lütfi Bey servi ağacının altında uyuya kalır. Rüyasında pirler elinden üç bade içer. Bu

badelerin ilki Yaradan'ın, ikincisi pirlerin sonuncusu ise adı bile belli olmayan bir güzel kız aşkıdır.

Mirza Bey, oğlunu ağacın altında ağzına köpükler yığılmış halde bulur. Hemen hekimleri ve hocaları sarayında toplar. Gelenler Lütfi Bey'in derdine derman bulamazlar.

Bağdat'ta imanlı ve fakir bir kadın vardır. Lütfi Beyin hâlini görmek ister ve saraya bir şekilde girmeyi başarır. Yatağı başına gidip Lütfi Bey'in benzini gören kadın derdinin aşk olduğunu hemen anlar ve Mirza Bey'in yanına giderek oğlunun hasta olmadığını, sadece âşık olduğunu ve dermanının da bir saz şairinde olduğunu söyler. Son çare olarak Mirza Bey bunu da denemek ister ve şehirdeki Hicranî adındaki saz şairini saraya getirtir.

Hicranî, saz faslı yapıp deyiş okuyunca Lütfi Bey kendine gelmeye başlar. Kendisine geldiğinde Hicranî'ye rüyasında gördüklerini deyişle dile getirir.

Mirza Bey, oğlunun sağlığına kavuşmasına çok sevinir. Yaşlı kadına ve Hicranî'ye çeşitli hediyeler vererek onları sevindirir ve yolcu eder.

Bir gün Mirza Bey, oğlu ve karısıyla bahçeden otururken bülbüller öter. Mirza Bey, onların ne dediğini bilmek istediğini söyleyince, Lütfi Bey, İstanbul'da iken bunu öğrendiğini söyler. Kuşların konuşmalarını babasına aktarır. Sağdaki kuşun diğerine bir zaman gelecek ki Lütfi Bey Mısır'a şah olacağını Mirza Bey'in de onun eline su dökeceğini, havlu tutacağını söylediklerini nakleder.

Bunu duyan Mirza Bey ve karısı Seyran Hanım çok sinirlenir. Seyran Hanım, Mirza Bey'e ya oğlunu öldürmesini ya da kendisini terk etmesini söyler. Mirza Bey karısının sözünü tutar ve oğlunun ölüm emrini verir. Cellatlar çağrılır. Lütfi Bey, yaptığıının yanlış olduğunu, hanımının sözüne uymaması gerektiğini söylerse de Mirza Bey inadından vazgeçmez ve cellatlar ile Lütfi Beyi ormana gönderir. Cellatlardan, oğlunu öldürüp kanlı gömleğini kendisine getirmelerini ister.

Cellatlar, Lütfi Bey'i ormana götürür, ancak onu öldürmeye kıyamaz, bir sandığa koyup denize atarlar. Gömleğini bir tavşanın kanını sürüp Mirza Bey'e getirirler.

Sandık içinde çaresiz kalan Lütfi Bey, Allah'a dualar eder. "Yusuf'u kara zindandan, Yunus'u balık karnından kurtaran Rabbim; öz babam kıydı bana. Beni de kurtar, başka çarem kalmadı." der.

O sırada İstanbul'dan sefere çıkıp Kızıldeniz'e varan bir yolcu gemisi Lütfi Bey'i fark edip yanlarına alır. Kaptan, sandık içinden çıkan çaresiz durumda olan gencin hikâyesini dinler ve Arabistan yarımadasında Cidde kenarlarında yüklerini bırakır. Evlât sahibi olmayan kaptan Lütfi Bey'i evlâtlık almak ister ve evine götürür, hanımı ile tanıştırır. Ancak kaptanın karısı genç ve güzel olduğu için dedikodulardan çekinir ve çareyi onu köle olarak satmakta bulur. Lütfi Bey'i köle pazarına götürür ve 16 altın karşılığında Mısır'dan gelen bir lalaya satar. Lütfi Bey'i alan lala, onu Mısır sultanına götürür.

Saray'da yaşamaya başlayan Lütfi Bey, bir gün bahçede sultanı görür. Sultan, o sırada bülbülleri dinlemektedir. Sultana bülbüllerin dilinden anlayıp anlamadığını sorar.

Sultan ise kuşların dilinden anlamadığını ama ne dediklerini çok merak ettiğini ve kuşdilinden anlayan birisini bulduğunda çok mutlu olacağını söyler. Bunun üzerine Lütfi Bey kendisinin tahsili sırasında kuş lisanını da öğrendiğini ifade eder. Sultan, inanmaz ve ondan ispat etmesini ister. Lütfi Bey, kuşlara bakarak dörtlükler hâlinde, dertlerini sorar ve kendisinin de dertli olduğundan söz eder.

Anne yanındaki bir dala konar ve derdini dile getirir ve bülbüller şen şakrak uçup giderler. Sultan onları merakla izler ve Lütfi Bey'in doğru söylediğine inanır ve ona olan inancı, sevgisi artar. Kızı Telli Nigar'ı onunla evlendirmeyi dahi düşünür.

Lütfi Bey, bir müddet İskenderiye'de medrese tahsili görür. İskenderiye hükümdarının oğlu İskender Bey ile yakın arkadaş olur. İskender Bey ve Lütfi Bey ikiz kardeş gibi birbirine çok benzemektedir. Lütfi Bey tahsilini tamamlar Mısır'a döner.

Sultan kızı Telli Nigâr ile Lütfi Bey'i evlendirir. Lütfi Bey, Mısır'a sultan olur.

O arada İskender Bey, Hoca'sının kızı Zöhre'ye gönlünü kaptırır. Durumdan rahatsız olan hoca onları takip etmesi için bir öğrencisine vazife verir. Öğrencisi hocanın evine gittiğinde Zöhre Hatun'la İskender

Bey'i uygunsuz bir vaziyete yakalar. Gördüklerini hocasına anlatır. Hocanın canı çok sıkılır ve İskenderiye hükümdarının yanına gider, durumu anlatır. Bunun sonunda ölüm olacağını düşünen İskender Bey'in imdadına Zöhre yetişir. Bu sıkıntılı işten kendisini ancak Lütfi Bey'in kurtaracağını söyler.

Zöhre, Lütfi Bey'e bir mektup yazıp yardım diler. Mektubu okuyan Lütfi Bey Telli Nigâr'a olanları anlatır ve İskenderiye'ye gider. İskenderiye hükümdarı Lütfi Bey'e oğlunun masum olduğunu söyler. Zöhre ile İskender Bey'in evlenmelerine karar verilir ve nikâhları kıyılır.

Lütfi Bey, Mısır'a döndüğünde Telli Nigâr kendisine yüz vermez. Hatta bununla da kalmaz onu ortadan kaldırmayı düşünür. İçilince insan vücudunda derin yaralar açan, pis kokular çıkmasına sebep olan bir zehirli su içirir. Suyu içen Lütfi Bey kendinden geçer. Telli Nigâr onu götürüp bir bağın ortasında bırakır.

Lütfi Bey, kendine gelince çareyi arkadaşı İskender Bey'in yanına gitmekte bulur.

Yolda, bir kayıkçıya rast gelir. Yolcular her ne kadar Lütfi Bey'in kokusundan rahatsız olsalar da kayıkçı hikâyesini dinlediği bu zavallı adamı asla denize bırakmayacağını söyler ve İskenderiye'ye kadar götürür. Kıyıya ulaştığında rastladığı bir faytoncuya mektup verir. Fayton İskender Bey'e aittir. İskender Bey mektubu okur ve sabahleyin Lütfi Bey'i buldurur. Lütfi Bey, başından geçenleri İskender Bey'e anlatır.

Günler geçtikçe Lütfi Bey'in kötü kokuluları daha da artar. İskender Bey'in rüyasına giren bir ihtiyar, arkadaşının yaralarının geçmesi için oğlunun kanının gerekli olduğunu söyler. İskender Bey, oğlunun kaba etinden bir parça keser ve Lütfi Bey'in yaralarına sürer. Gerçekten de her geçen gün kokular azalır ve yaralar kaybolur. Ancak oğlunun durumu iyi değildir. Lütfi Bey, İskender Bey'in kendisi için böyle bir şey yaptığına üzülür. Çocuğu yanına getirmelerini ister. Getirilen çocuğa deyiş söyleyerek dua eder ve Allah'tan onu sağlığına kavuşturmasını niyaz eder. Duası kabul olur ve çocuk sağlığına kavuşur.

Lütfi Bey, İskender Bey ve Zöhre Hanım bütün hazırlıkları tamamlayıp çocuğu da sarayda lalasına bıraktıktan sonra Mısır'a

giderler. Lütfi Bey, bir plan yaparak kendisine kötülük eden lala ve Telli Nigâr'ı bir araya getirir. İkisini de öldürür.

Lütfi Bey, daha sonra babasını görmek diler ve Bağdat'a doğru yola çıkar. Henüz yoldayken, Bağdat hükümdarına "İskenderiye şahı ile Mısır sultanı sana misafir geliyor." diye haber gelir. Bu haberi alan Mirza Han hemen hazırlıklara başlar. Gelenleri en güzel şekilde karşılayıp sarayında misafir eder.

Bir akşam Mirza Bey ve Mısır Hükümdarı kılığındaki Lütfi Bey sazlarını alıp karşılaşma yaparlar. Lütfi Bey, daha fazla kendisini gizlemez ve babasına yaptıkları hatırlatır ve işte karşısına hükümdar olarak geldiğini söyler. Mirza Bey'in gözleri parlar elindeki testi düşer kırılır. Mısır hükümdarının kendi oğlu olduğunu anlayınca ondan af diler. Lütfi Bey babasını affeder fakat üvey annesi olan Seyran Hanım'ın boynunu vurdurur. Bir süre bu sarayda kalan Lütfi Bey ve arkadaşları tekrar İskenderiye'ye döner.

Lütfi Bey'in yüzü gülse de içi gülmez. Zöhre Sultan ondaki bu hali sezer ve derdini anlar; Lütfi Bey, İskender Bey'in kız kardeşi Servi Hanım'a âşıktır. İskender Bey, hiç çekinmeden kardeşini Lütfi Bey'e verir. Kırk gün kırk gece şenlikler olur, at yarışları, güreşler yapılır. Herkes gönlünce yer, içer, eğlenir. Kırk birinci gün cuma gününe denk gelir ve gençler murat alıp murat verirler.

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkölü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 269-272.

Gökalp, Mehmet-Beyza Gökalp, "Âşık Huzuri'nin Lütfi Bey Hikâyesi" *Türk Folkloru*, S. 89, Aralık 1986, s. 33- 34 / S. 90, Ocak 1987, s.29-34. / S. 95, Şubat 1999, s. 11-14.

Önal, Ülkü, *Şavşat-Ardanuç ve Yusufeli'den Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2017, s. 41-47, 48-50, 79-112.

-M-

MA'ARİFÜ'L-ESRAR

(Bkz. KIRK VEZİR)

MAADAY-KARA

Güney Sibiry'da anlatılan Altay destanıdır. Kozmogonik bir destan olup kâinat, gökyüzü, yıldızlar, yeraltı gibi kavramlar ağırlıklı olarak kendisini hissettirir. Destanın ne zaman teşekkül ettiği tespit edilememiştir. Suruzakov, destanın, destanın 6.-8. yüzyıllarda teşekkül etmiş olabileceği tahmininde bulunur. N. Hüseyinova, Maaday-Kara'daki harp sanatı ile ilgili tasvirlerden hareketle destanın hakanlık devrinde ortaya çıkmış olabileceğini savunur.

Destanın şahıs kadrosunda Maaday-Kara, Kögüdey Mergen, Kara-Kula Kağan, Abram-Moos Kara-Taacı, Altın Targa, Kuvakayçı, Ay-Kağan, Altın-Küskü, Boz kısrak, Kara katlar bulunur.

Maaday-Kara, ihtiva ettiği motifler bakımından zengin bir destandır. Destanda renk, sayı, yada taşı, olağanüstü kahramanlar, don değiştirme gibi motifler öne çıkar.

Destan metni manzumdur ve toplam 7739 dizeden oluşur. Metni, 1964'te Sazon Saymoviç Surazakov'un Aleksey Grigoreviç Kalkinden derlemiştir.

Maaday-Kara Destanının Özeti şöyledir:

Yaşlı bahadır Maaday-Kara, ülkesinde refah ve huzur içerisinde yaşamaktadır. Ülke zengin ve halkı mutludur. Bu ülke o kadar güzel bir yerdir ki ne kış ne de yaz aylarında burayı bir felaket tehdit etmez. İnsanların mal-davaları otlak sıkıntısı çekmez, sürüler çoğalır, insanlar zenginleşmeye devam eder. İşte bu refah ve huzurun simgesi olarak bu ülkede Ulu Tanrı Üç-Kurbustan tarafından var edilmiş ölümsüz bir ağaç vardır. Bu ölçülemeyecek kadar büyük devasa ağacın dalları üzerinde iki

tane birbirinin aynı kartal tünemektedir. Bu kuşlar buradan düşmanların gelme ihtimaline karşı yolu gözetlemektedirler. Ağacın altında da iki tane köpek zincirlere bağlı olarak beklemektedir. Bu köpekler de yeraltından gelebilecek tehditlere karşı oraya bağlanmışlardır. Fakat artık o güçlü bahadır Maaday-Kara yaşlanmış, gözlerinin ferisi sönüştür.

Böyle bir durumda Maaday-Kara derin ve uzun bir uykuya yatar. İşte tam da bu sırada Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın ülkesine saldırır. Bunun üzerine Maaday-Kara'nın karısı onu uykusundan uyandırır. Maaday-Kara zırhlarını giyerek halkını kurtarmak adına savaşmaya gider.

Yaşlı bahadır Maaday-Kara uzun bir uykuya yatmıştır. Mal-davar sahipsiz kalmış, halkı ise dağılmıştır. Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın ülkesini yağmalamaya gelmektedir. Karısı Altın-Targa, Maaday-Kara'yı uykusundan uyandırır. Maaday-Kara, bahadır kıyafetini giyip dört bir tarafa dağılmış olan halkını ve hayvanlarını geri getirmek için yola çıkar. Eve dönüşünde bir erkek çocuğunun olduğunu öğrenir. Maaday-Kara çocuğunu alarak kayın ağaçlarıyla kaplı dağa götürür. Oğluna beşik hazırlar, beslenmesi için gerekenleri yapar "Eğer ölürsen kemiklerin burada kalsın, başına saç veren Bay-Altay yardımcın olsun, baldırına et veren sık yapraklı kayın ağacı sana kut versin" der ve oğlunu ormana bırakır.

Kara-Kula Kağan, Maaday-Kara'nın ülkesini ele geçirmeyi bir şekilde başarır. Maaday-Kara ve halkını esir eder. Tüm hayvan ve mallarına el koyar. Maaday-Kara'nın ülkesinin sembolü olan "At Çakı" yı devirmek ister başaramaz. Çocuğun bulunduğu dağa çıkmaya çalışır, olağanüstü güçler buna engel olur.

Kara-Kula Kağan, esirleri ve onların hayvanlarıyla beraber kendi yurduna doğru giderken bir boz kısırak sürüden ayrılıp kaçır. Kara-Kula Kağan bu atı yakalamak ister ama ona bir türlü ulaşamaz. Bu kısırak Maaday-Kara'nın ülkesine ulaşmayı başarır. Kara-Kula Kağan'da yırtıcı hayvanlara bu kısırağı bulup yok etmelerini ister ve tekrar yoluna koyulur.

Kara-Kula Kağanı eşi ve Erlik Han'ın kızı Abraam-Moos Kara-Taacı karşılar sağlığıyla ilgilenir. Bu bize Kara-Kula Kağan'ın karanlık güçlerle bir ortaklıkta olduğunu gösterir.

Maaday-Kara'nın ülkesine kaçan kısırak burada boz bir ineğe dönüşür. Bu ineğin böğürmesiyle Altay'ın ruhu bir kadın şeklini alarak dağa bırakılan çocuğu aramaya başlar. Çocuğu iki yaşına gelmiş bir halde bulur. Boz ineğin sütü ile çocuğu beslemeye başlar.

İlerleyen zamanlarda çocuk büyür ve bir avcı olur. Boz ineği öldürmeye gelen hayvanları da avlar ve onun hayatını kurtarır. Bu sıralarda Altay'ın Ruhu olan kadın çocuğa anne-babasına neler olduğunu anlatır. Yeraltından bir atın çekip çıkardığı arabadaki bahadırılık elbiselerini çocuğa giydirir ve adının Kögüdey-Mergen olduğunu söyler. İnek de kır bir ata dönüşür. Bunun üzerine Kögüdey-Mergen, Kara-Kula Kağan'ın ülkesine doğru yola çıkar. Yolda ilk karşılaştığı Erlik'in elçileri olan iki kara bahadır. Bunlar yedi yolun kavşağında nöbet tutmaktadırlar. Görevleri gelen geçeni yok etmektir. Kögüdey-Mergen bu ilk engeli atının da yardımıyla geçer. Karşılaştığı ikinci engel zehirli ve çok büyük bir denizdir. Bu denizden de atının üstünden zıplaması ve adeta uçmasıyla geçmeyi başarır.

Kөгüdey-Mergen'in karşılaştığı üçüncü engel açılıp kapanan ve sürekli birbirlerine çarpan iki büyük dağdır. Kögüdey-Mergen yine atının yardımıyla bu engeli de aşar. Kara-Kula Kağan'ın ülkesine ulaşmıştır.

Bu ülkeyi Kara-Kula Kağan olmadığı zamanlarda karısı, Erlik'in kızı yönetmektedir. Abraam-Moos Kara-Taacı, Kögüdey-Mergen'in Kara-Kula Kağan'ı yeneceğini bilmekte ve genç bahadır ile evlenmek istemektedir. Böylece yeraltına dönmesine gerek kalmayacaktır.

Kөгüdey-Mergen keten giysili "tastarakay", atı da "torbok" şekline dönerek Kara-Kula Kağanın ülkesinde ilerlemeye başlarlar. Tastarakay kılığındaki Kögüdey-Mergen babasının çadırına gider fakat, anne ve babası onu tanıyamaz. Kögüdey-Mergen, Kara-Kula Kağanın yurdundaki kara boğa ile deve sürüsünün başı olan deveyi öldürür. Dinlenmek için uzandığında anne ve babası iki kürek kemiği arasındaki benlerden oğullarını hatırlarlar. Bunun üzerine Kögüdey-Mergen kimliğini açıklar ve atı ile birlikte eski şekline dönüşür. Bundan sonra Kara-Kula Kağan'ın ruhunun nerede olduğunu öğrenmek için yedi sarı lamanın yanına gitmek üzere yola çıkar. Tekrar şekil değiştirir ve Tastarakaya dönüşür. Yolculuğu sırasında atı ile tekrar eski şekillerine

dönüşürler. Yedi lamanın yanına ulaşan Kögüdey-Mergen bahadır ve atı tekrar şekil değiştirirler. Tastarakay kılığındaki bahadır onlardan Kara-Kula Kağan'ın ruhunun üç kuşak göğün derinliklerindeki üç maraldan birinin karnında altın kutu içinde iki bıldırcın yavrusu şeklinde saklı olduğunu öğrenir.

Üç maralın yavrusu altmış çatal boynuzlu andalba ise yeryüzündedir. Kögüdey-Mergen dört kanatlı kara kartala dönüp uçar, atı ise dört kulaklı mavi bir kurda dönüşerek koşup gider. Altay'a ulaşınca kır at ve Kögüdey-Mergen alageyik şekline girerek andalbanın yardımını sağlarlar. Bahadır ve atı asıl şekillerine dönüşürler. Üç maral gökten inince bahadır ortanca maralın karnını bir okla yarar ve altın kutu yere düşer. Kutuyu kırıp bıldırcın yavrularını ele geçiren Kögüdey-Mergen tekrar Kara-Kula Kağan'ın ülkesine doğru yola çıkar. Varınca kendisi tastarakaya, atı ise torbokaya dönüşür. Bu arada Kara-Kula Kağan hastalanmıştır. Neden hastalandığını öğrenmek için yeraltından kam Tordoor'u getirip şaman ayini yaptırır. Kögüdey-Mergen sıçana dönerek tören yapılan yere gider. Daha sonra kara bir ayıya dönüşerek kamın kafasını parçalar. Bundan sonra bahadır ve atı eski şekline dönüşür. Kögüdey-Mergen bıldırcın yavrularını öldürerek, Kara-Kula Kağan'ı öldürür.

Kөгüdey-Mergen Erlik'in kızı ile halkının yeraltına gönderilmesini emreder. Ahram-Moos Kara Taacı yeryüzünde kalmak istediğini söylese de bahadır bunu reddeder. Abram-Moos Kara-Taacı malını kara kuma dönüştürüp cebine koyar, halkını ise kara kömüre çevirip avucuna alır ve yeraltına iner.

Kөгüdey-Mergen yurduna dönmek için yola çıkar. Erlik Bey'in kızı, büyü ile bahadırın atını takatten düşürür. Bahadır sadık atını bırakıp başka bir ata biner. Bu at ise Kögüdey-Mergen'i Erlik Bey'in kızına götürür. Kögüdey-Mergen'in sadık atı kara bir kartal şekline gelir ve Kögüdey-Mergen'i kurtarır.

Kөгüdey-Mergen memleketine döner. Babasına evlenmek istediğini söyler. Babası, Ay-Kağan'ın kızı Altın-Küskü'yü teklif eder.

Kөгüdey-Mergen yola çıkar. Yolda kendisine, evlilik sınavında yardımcı olacak, benzeyen altı kişi ile karşılaşır. Yedi bahadır Ay-

Kağan'ın Altay'ına ulaşır. Altın-Küskü'yü istemek için Erlik Bey'in oğlu Kuvakayçı ile kız kardeşi Abram-Moos-Kara-Taacı da gelmiştir. Abram-Moos Kara-Taacı Erlik Bey'in kölelerine yedi kişinin de öldürülmesi gerektiğini söyler ve tuzaklar hazırlar. Yedi benzer Kögüdey-Mergen bu tuzakları sezerler. Erlik Bey'in kızı ihtiyar karı Cebelek'e dönüşür. Cebelek hizmetçilerine yedi bahadırı çadırına getirmelerini emreder. Bunun üzerine yedi bahadırın atlarını bağlamak için altmış benzer seyis, bahadırları koltuklamak için yetmiş benzer seyis koşup gelir ve bahadırlara başlarının kim olduğunu sorar. Bahadırların hepsi "baş" olarak kendisini söyler.

Yedi bahadırın ataları yedi benzer kartal olup şekil değiştirirler ve uçup giderler. Yedi Kögüdey-Mergen, Erlik Bey'in kızının hazırladığı tuzakların hepsinden sağ-salim kurtulur. Bunun üzerine sol böğründeki torbasında doksan pudluk dökme demir tokmaklı sağ böğründeki çakmak torbasında yetmiş pudluk sarı bakır tokmaklı Yer-kaldıran Tenek-Böke bahadırı Erlik'in kızı seferber edip gönderir. Kögüdey-Mergenler'den biri onunla tutuşmaya başlar. Bir tanesi ise sıcana dönüşerek onun torbasına girer ve doksan pudluk dökme demir tokmağın sapını, çakmak torbasına da girerek yetmiş pudluk sarı bakır tokmağın sapını kemirir. Böylece Tenek-Bökö yenilir.

Ay Kağan, kızını vereceği bahadırı seçmek için birçok zor yarış düzenler. Kögüdey-Mergen bütün yarışları kazanır. Erlik Bey'in kızı, Altın-Küskü'yü alarak yeraltına götürür ve ihtiyar kadın şekline sokar. Bahadır ve atı, Altın-Küskü'yü ararken dokuz köşeli kara dağın önüne varırlar. Kögüdey-Mergen atının nasihatı ile kara dağı, demir tokmakla yedi gün tokmaklar. Yedi günün sonunda Kara dağda bir mağara açılır. Kır at, at sineğine, Kögüdey-Mergen ise sıvrisineğe dönüşerek içeri girer. Kögüdey-Mergen, atının bildirmesiyle ihtiyar kam Cebelek'in Altın-Küskü olduğunu anlar. Kögüdey-Mergen eski şekline dönüşür ve Cebelek'le selamlaşır. Bunu gören, güzel kız görünümündeki, Kara-Taacı eski şeklini alır ve yeraltına döner. Cebelek şekline dönüştürülen Altın-Küskü ise eski şekline döner. Kögüdey-Mergen, Altın-Küskü'yü babasına götürür. Ay-Kağan, Kögüdey-Mergen'den son olarak yeri üzerinde taşıyan iki balinanın kanadını ve bir ayı yakalayıp getirmesini ister. Kögüdey-Mergen yola koyulur. Birbirine eş iki balinanın yanına

varınca altın bir balığa dönüşür ve Ay Kağan'ın isteğini gerçekleştirir. İkinci zor görevi de başaran Kögüdey-Mergen, Altın-Küskü'yü alarak, kendi yurduna doğru, yola koyulur. Yolda giderken Altın-Küskü sırasıyla kelebeğe, balığa; Kögüdey-Mergen ise onu bulmak için sırasıyla mavi bir kuşa ve su samuruna dönüşür. Böylece oyalandıktan sonra tekrar eski şekillerine dönüşürler.

Altay'a varınca düğün yapılır. Huzurlu bir şekilde yaşarlarken, Altay'ın huzur ve refah sembolü sık yapraklı 'bay-terek' batıya eğilir. Bunun anlamı ölüm demektir. Kögüdey-Mergen'in anne ve babası ölür.

Kөгüdey-Mergen yer altına iner ve Erlik Bey'i kara kömüre çevirerek öldürür.

Altay'a dönen Kögüdey-Mergen, halkına bütün düşmanları yendiğini söyler. Altın-Küskü ile birlikte yıldız olup göğe yükselir.

Kaynakça:

Ay, Derya, *Altay ve Tıva Destanlarında Şekil Değiştirmeler*, Kırşehir, 2008.

Bekki, Salahaddin, *Maaday-Kara Altay Kahramanlık Destanı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2020.

Gökdağ, Bilgehan Atsız-Kemal Üçüncü, *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s. 84-102.

Naskali, Emina Gürsoy, *Altay Destanı Maaday Kara*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, İstanbul,

Puhov, İ. V., *Maaday-Kara, Altayskiy Geroiçeskiy Epos*, Moskova, 1973, s. 45-52.

Tezcan, Mehmet, "Maaday-Kara Destanı", *Kardeş Edebiyatlar*, Erzurum, 1986, S. 14. / 1987, S. 15.)

MAHİR VE HESRET

Azerbaycanlı âşık, Haspolat Gülablı'nın tasnif ettiği hikâyedir. Gülablı, Karabağlı olup meşhur Âşık Valeh'in soyundandır. Âşık Valeh'in babası Mehemed ile çağdaşı ve halası oğlu Kanber de

âşıktır. Mahir ve Hasret hikâyesinden başka Bahtiyar ve Letafet, Talih ve Hakikat, Samet ve Zeynep, Valeh ve Taleh adında dört hikâye daha tasnif etmiş ve bunları Taleh ve Hakikat adlı kitapta yayımlamıştır (Bakı-1990). Mahir ve Hasret, manzum ve mensur yapıya sahip bir hikâyedir.

Mahir ve Hasret hikâyesinin özeti şöyledir:

Karabağ bölgesinin Şuşa şehrinde demirci Mürsel'in Âşık Mahir adlı bir oğlu vardır. Mahir gerek Şuşa gerekse çevre illerde şöhret sağlamış, şenlik ve düğünlere çağrılan bir âşıktır.

Kelat bölgesinde de Fazıl Han adında gaddar bir hükümdar ve onun da Mervan adında 25 yaşında cengâver bir oğlu ile Hasret isminde çok güzel ve akıllı bir kızı vardır. Fazıl Han, işin içinden çıkamadığı durumlarda kızının fikrini alır.

Mervan, bir gün Şuşa'ya gidip Mehdi Han'a misafir olur. Mehdi Han, Mervan için büyük bir ziyafet verir.

Mervan, ziyafet sırasında Mehdi Han'ın kızı Bilkeyis'i görüp âşık olur. Evine döndüğünde bunu babasına haber verir. Fazıl Han, Mehdi Han'a dünür gönderir. Mehdi Han, dünürcülere hayır cevabı verir. Dünürcüler üzgün durumda Şuşa'ya geri dönerler. Muhtar Efendi'nin fikri ile ikinci bir dünür gönderirlerse de yine ret cevabı alırlar. Bunun üzerine, Fazıl Han gazaplanır. Meclisini toplar. Şuşa hanı Mehdi Han'la savaşımayı, kızı Bilkeyis'i alıp gelmeyi teklif ederler. Bunları dinleyen Fazıl Han'ın kızı Hasret, meseleyi sulh yoluyla halledebileceğini söyler.

Hasret Hanım, aynı zamanda Muhtar Efendi'nin çırağıdır ve şiir söylemenin inceliklerini ondan öğrenmiştir. Babasına der ki; "Ben Mehdi Han'a senin ağzından mektup yazacağım ve cevabı şiirle vermesini de şart koşacağım. Ya cevabı versin ya da kızını."

Fazıl Han, bu teklifi kabul eder. Hasret, şiirle birtakım sorular sorup, Şuşa hanı Mehdi Han'a gönderir. Mektup, Mehdi Han'a ulaşınca mektubu okur, bir müddet duraklar. Mektupta sorulara cevap vermesi için âşık aranır. Mahir'e haber verilir. Mahir, saraya gelir, mektubu okur ve şiirle soruları cevaplar. Mektup Kelat'a gönderilir. Sorularına cevap verilemeyeceğini düşünen Hasret mektubu okuyunca şaşırır, sorulara kimin cevap verdiğini sorar. Mahir adlı genç bir âşığın

cevap verdiğini söylerler. Bunun üzerine Hasret bir mektup daha yazıp gönderir. Babasına, doğru cevap gelirse Karabağ'a gidip yüz yüze karşılaşma yapmayı, yenerse Bilkeyis'i almayı, yenilirse kendisini o âşığa vermesini söyler. Fazıl han, kabul eder.

Mektup Mehdi Han'a gönderir. Mehdi Han, yine Mahir'i çağırır. Mahir yine sorulara cevap verir ve Kelat'a gidip kız ile karşılaşmayı göze aldığını Mehdi Han'a bildirir. Mehdi Han da Fazıl Han'a Kelat'a geleceklerini ve âşığını getireceğini haber verir.

Muhtar Efendi, Kelat'ta ne kadar eli saz tutan varsa saraya toplar, onları karşılaşmaya hazırlar. Beri taraftan Mehdi Han da yanına Mahir'i alıp yola çıkar. Bu arada Mahir'in babası oğluna yardım etmesi için Abdal Gülablılı 80 aşındaki Âşık Valeh'den yardım ister. Valeh, derviş libasını giyip kervanın ardına düşer. Bir müddet sonra da Mehdi Han'ın kervanına yetişir. Hana nereye gittiğini sorar, o da Kelat'a ağır bir imtihana gittiklerini ve yanında götürdüğü karşılaşmayı yapacak olan âşığın çok genç olduğunu söyler. Derviş kılığındaki Valeh, o genci denemek ister ve genci çağırır. Mahir gelir. Kelat'a vasıl olduklarını ve karşılaşmaya başladığı zanneder. Sorduklarına güzel cevaplar verir. Valeh, Mahir'i beğenir ve Kelat'a gidip oradaki âşığı da denemek istediğini söyler. Atına binip yola koyulur.

Kelat'a gidince doğruca Fazıl Han'ın sarayına gider. Onu hanın huzuruna çıkarırlar. Kendisi ile deyişme yapabilecek bir âşık ister. Karşısına Hasret Hanım'ı çıkarırlar. İkisi karşılaşır. Hasret, onun kim olduğunu ve niçin geldiğini tahmin eder. Valeh dönüp Mehdi Han'ın yanına gelir ve kervanla birlikte Kelat'a vasıl olurlar.

Fazıl Han, bunları en güzel şekilde karşılar. Onlara ziyafet verir, ağırlar, azizler. Ancak onlara ileri sürdüğü şartını hatırlatır. Kendi âşığı üstün gelirse Mehdi han, kızı Bilkeyis'i Fazıl han'ın oğlu Mervan'a verecek ve Karabağ Kelat Hanlığına tabi olacak. Derviş kılığındaki Valeh, ileri çıkıp karşılaşmanın Mahir ile Hasret arasında olması gerektiğini söyler. İkisi de meydana çıkar ve karşılaşma başlar. Zorlu bir karşılaşma olur.

Onların karşılaşmaları yetmiyormuş gibi Karabağ tarafından Valeh ile Kelat tarafından Muhtar Efendi de karşı karşıya gelirler. Âşık

Valeh, Muhtar Efendi'yi durdurur. Fazıl Han, zor durumda kalır, ne yapacağını bilemez. Sonunda Âşık Valeh'in büyüklüğünü kabil eder. Valeh, Fazıl Han'dan kızı Hasret'i Mahir'e vermesini, hanlıkların birbirine lağvolmasını da lağvetmelerini ister. İki han da kabul ederler. Kızlarını birbirinin oğluna verirler. Hasret'i Şuşa'ya getirirler, görkemli bir düğün yaparlar.

Kaynakça:

Aşık Haspolat Gülablı, *Taleh ve Hekiket*, Bakı, 1990.

MAHİRÎ İLE MAHİTABAN

Âşık Mahirî'nin hayatı etrafında teşekkül etmiş aşk hikâyesidir.

Adı Osman olan Âşık Mahirî, Yusufeli'nin İphan (Yeni adı İnanlı) köyündendir. Doğum ve ölüm yılları kesin bilinmemekle beraber 1850'e doğdu doğduğu tahmin edilmektedir. Âşıklığa rüyasında içtiği aşk badesinden sonra başlamıştır. Gurbete çıkar ve Mahirî mahlası ile deyişler söyleyerek altı yıl süren, maceralarla dolu bir İran seyahatine çıkar; sevgilisi Mahitaban'ı arar ve bulur. Onun kaçırırsa da memleketine getirmeye muvaffak olamaz. Yusufeli'ne döndükten sonra Mahirî ve Mahitaban hikâyesini tasnif eder.

Âşık Sümmanî'nin de tasnif ettiği bir Mahirî Hikâyesi vardır.

Bu hikâyenin daha hacimli bir metni Mustafa Âdil Özder tarafından, 1941'de Yusufeli'nin Esenyaka köyünden olan Âşık Ali Fahri Karabulut'tan derlenmiştir. Bu metin Milli Kütüphane Yz A. 3138 numaralı yazmada kayıtlıdır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Asıl adı Osman olan Mahirî, Artvin'in Yusufeli'nin İphan (yeni adı İnanlı) köyündendir. 1850'de doğmuş daha küçükken babasını ardından da annesini kaybetmiş, geçimini ablası Mihriban ile bağ-bahçe işlerinden sağlamıştır. Artvin'in ve Doğunun güçlü âşıklarından olan Huzuri ve Muhibbi de köylüsüdür.

Küçük yaşlarında köyün imamından Kur'an dersleri almıştır. Bu sıralarda on altı yaşındadır. Rüyasında Hızır Nebi, İlyas ve Kutup

Nebi'yi görür. İran'ı Şirvan kasabasında Mirzahan'ın kızı Mahitaban'ı görür ve pirlerin verdikleri badeyi içerek Mahitaban'a âşık olur. Aşk badesini içerek öyle âşık olur ki ertesi sabah uykusundan uyanamaz. Âşık Muhibbi gelip başucuna saz çalar. Saz sesini duyan Mahirî, gözlerini açar. O sırada kırk üç yaşında olan Muhibbi sazını Mahirî'ye hediye eder.

Bade içtikten sonra Mahirî, köyünde fazla kalmaz, sazını alıp gurbete çıkar. Günün birinde Hasankale'ye gelir. Âşıklar kahvesinde çalar söyler ve herkesin beğenisini kazanır. Yanına bir delikanlı yaklaşır, Mahirî'ye köylerinde Coşkunî adında Hristiyan bir âşığın olduğunu, sürekli kendini övdüğünü ve onunla imtihan olmasını ister. Mahirî bunu kabul eder.

Herkes ağanın konağına toplanır ve âşıklar sanatını icra etmeye başlarlar, sonra da birbirlerini imtihan ederler. Mahirî, Coşkunî'yi mat eder.

Mahirî, ertesi gün oradan ayrılıp Azerbaycan'a gider. Mahirî orada altı yıl kalır. Yar hasreti bir yandan, yurt hasreti bir yandan onu için için eritir. Mahitaban'a kavuşmak için Azerbaycan'dan Tebriz'e gider. Bir Türk kahvesinde âşıklarla karşılaşmak istediğini söyler. Karşısına çıkan Filvarî'yi mağlup eder.

Mahirî, Mirza Han'ın Şirvan'da oturduğunu öğrenir. Ama cesaret edip yola çıkamaz. Ertesi gün tek başına kırlara doğru açılır. Ürmiye gölünün kıyılarına varıp suların dalgalanışını görünce içinde aşk ateşi alevlenir. Arkadan bir ses duyar ve dönüp baktığında at üstüne temiz elbiseler içinde birisini görür. Bu kişi Mirza Han'dır.

Mirza Han, Mahirî'ye, sarayında dokuz âşık olduğunu ve kendisini onlarla tanıştırmak istediğini söyler.

Mahirî, Mirza Han'ın sarayına gider. Orada önce Hicranî ile sonra da diğer âşıklarla karşılaşır ve onları mat eder. Bu duruma, Mirza Han çok üzülür. Babasının üzüldüğünü gören Mahitaban babasına Mahirî'yi kendisinin mat edebileceğini söyler.

Ertesi gün Mirza Han, Mahirî'yi sarayına davet eder. Kadınlar ayrı yerde erkekler ayrı yerde oturur. Mahirî ile Mahitaban'ın arasına

bir siyah örtü bulunmaktadır. İkisi karşılaşır ve birbirlerine üstün gelemeyiz.

Mahirî Mahitaban'ın yüzünü görmek ister. Ertesi günü bir genç kız entarisi satın alıp giyinir. Başına da bir ipek ferace örter. Yanına yaşlı bir kocakarıyı alıp sarayın yolunu tutar. Gayesi Mahitaban'ın yüzünü görmek, hasretini gidermektir. Kocakarının eline birkaç altın vererek gönlünü hoş tutar. Mahirî ile Mahitaban sarayın avlusunda buluşurlar.

Mahitaban babasına Mahirî ile tekrar karşılaşmak istediğini söyler. Meclis kurulur. İki âşık duygularını deyişlerle dile getirirler.

Ertesi gün, Mahitaban bir mektup yazıp cariyesiyle Mahirî'ye gönderir. Mahirî'nin varlığından rahatsız olan Mirze Han, onu zehirletir ancak öldüremez.

Mahirî, Mahitaban'ı alıp Anadolu'ya götürmeye karar verir. At ve silah temin eder. İki sevgili yola çıkar.

Ertesi gün kızının kaçtığını haber alan Mirza Han deliye döner. Mahirî'nin peşine bir bölük asker çıkartır. Mahirî ile Mahitaban'ı Şirvan'ın on kilometre ilerisinde yakalarlar. Mahirî çarpışma sırasında yaralanır. Mirza Han'ın askerleri Mahitaban'ı alıp babasına götürürler.

Mahirî ise yaralı bir halde, kolları bağlı atın üstünde kala kalır. At, Mahirî'yi bir köye ulaştırır. Âşık o köyde bir ay kadar konuk kalır. Bol bol bal yer ve kendine gelir. Yaraları iyileşince ev sahiplerine minnet ve şükranlarını belirtmek için koşmalar söyler. Bir taraftan da gurbet hayatından usandığını, memleketine dönmesi gerektiğini söyler. Ama köylüler onu çok sever ve ondan ayrılmak istemezler. Onlar da Türk asıllıdır. Ama Mahirî orada da kalamaz ve yola çıkar. Nihayet Erzurum'a vilayetine varır.

Erzurum'da âşıklar kahvesine giden Mahirî orada namı bir âşığın sazını duvarda asılı bulur. Erzurumlu Erbabî'nin olduğunu söylerler. O gece iki âşık başlarlar atışmaya. Çekişmeli şekilde süren karşılaşmayı Mahirî kazanır.

Oltulu Niyazi Bey, onu himayesine alarak köyüne götürür. Orada Niyazi Bey'in kızı Münevver Hanım'ı gören Mahirî, bu kızı sevgilisi

Mahitaban'a benzetir ve onu babasından ister. Niyazi Bey teklifi yerinde bulur ve kızını Mahirî'ye verir. Münevver samur saçlı, ela gözlü, beyaz tenli bir kızdır. Münevver Hanım ile nikâhlanan Mahirî, onu bir ata bindirip Yusufeli'nin İphan köyüne gelin götürür. Biri kız, ikisi erkek üç çocuğu olur.

Mahirî evlendikten sonra sazı sözü bırakır gibi olur. Altı yıllık İran ziyareti onu oldukça yıpratmıştır.

Mahirî, İphan'da hayatını devam ettirir. Yaşı altmış dörde gelir. İştten güçten el çeker ve artık kendisini ibadetle verir.

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 272-278.

Erkal, Abdulkadir, *Âşık Sümmanî Divanı*, Birleşik Yayınevi, Ankara, Tarihsiz, s. 136-150.

Gökalp, Mehmet, *Mahirî ile Mahitaban Hikâyesi*, Mehtap Yayınları, Mart 1985, 96 s.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 113-143.

MAHIRÎ'NİN HİKÂYESİ

Âşık Sümmanî ve Âşık Mahirî etrafında oluşturulmuş halk hikâyesidir. Hikâyede, Mahirî'nin efsanevî ve çileli hayatı konu edilmiştir.

Hikâye başta Erzurum olmak üzere Doğu Anadolu'da çok kişi tarafından anlatılır. Sümmanî'nin torunu Hüseyin Yazıcı (Sümmanioğlu) tarafından anlatılan bir hikâye Timur Yılmaz tarafından derlenmiş, 2011'de *Âşıklardan Halk Hikâyeleri 2* adlı kitapta yayımlanmıştır.

Sümmanioğlu 1937'de Erzurum'un Narman ilçesine bağlı Samıkale köyünde doğmuştur. Âşıklığın inceliklerini babası Şekip Çavuş ve amcası Fahri Çavuş'tan öğrenmiştir. Âşık şiirinin hemen her türü ve şekli ile şiirleri olan, irticali güçlü bir âşıktır. 2003 yılında Bursa'ya

göçmüştür. Elmas ile Kahraman, Mahir'in Hikâyesi gibi hikâyeleri bilmektedir. Şehhalil Baş tarafından hazırlanan bir kitabı Erzurum Belediye Yayınları arasında neşredilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Hemen herkesin baş tacı ettiği Âşık Sümmanî, rüyasında âşık olduğu Afganistan'daki sevgilisi Bedišan'a gitmek ister. Devrin ileri gelenleri gurbet hâlini öğrenmesi için ona yirmi beş sene gurbette kalmış Âşık Mahir'in yanına gitmesini tavsiye ederler.

Sümmanî, söylenileni yapar, Yusufeli'nin İphan köyündeki asıl adı Osman olan Mahirî'nin yanına gider, Mahirî'ye misafir olur. Başbaşa kaldıklarında Mahirî gurbete çıkış hikâyesini anlatır.

Kendisinden küçük bekâr bir kız kardeşi, annesi, eşi ve iki küçük çocuğu varken aşk ateşi gönlüne düşer ve gurbete çıkmaya karar verir. Annesine yemek hazırlatıp eşini dostunu yemeğe çağırır ve gurbete çıkmayı düşündüğünü ve onların fikirlerlerinde önemli olduğunu belirtir. Kimisi onaylar kimisi onaylamaz. Ortak bir karara varılamaz. Mahir olan âşık yola koyulmaya karar verir.

Yakınlarıyla ve sevenleriyle vedalaşıp yola çıkar. Oltuyu, Narman'ı, Kop Dağı'nı aşar; Horasan'ın Gerek köyüne gider. Köylüler Mahirî'yi misafir ederler. Gece âşık faslı yapılır. Mahirî karşılaştığı âşığı mat eder. Misafir olduğu evin kızı da Mahirî yalnız olduğu bir sıra kendisi hakkında şiir söylemesini yoksa kendisini dövdüreceğini söyler. Oraya gelen yedi delikanlı Mahirî'yi döver. Öldü diye bırakıp onu gömmeye karar verirler. Köyden birisi karakola gidip gençleri şikâyet eder. Karakol komutanı, Mahirî'yi karakola getirtir. Mahirî, perişan durumdadır. Bir müddet sonra kendisine geldiğinde başından geçenleri komutana anlatır. Komutan, Mahirî'i dövenleri yakalayıp döver. At ve biraz para verip Mahirî'yi de yolcu eder.

Mahir, maşukasını bulmak için Afganistan'ın başkenti Kabil'e gider. Bir binanın gölgesinde biri sarı bezle örtülü diğeri kırmızı bezle örtülü iki taş görür. Kırmızı bezin üzerine oturunca, evden bir hanım kendilerinin kızı olmadığını boşuna orda oturup beklememesini söyler. Meğer kırmızı örtülü taşa kız istemeye gelenler, sarı örtülü taşa ise yolcular oturlarmış.

Kadın, Mahirî'ye nereden geldiğini sorar, o da Erzurum'un Oltu kazasının Sıkça köyünden geldiğini buralara geliş sebebini söyler. Kadın, Mahir'e Farsça bilmeden Afganistan'da aradığını bulamayacağını, kocası gelince ona bahçıvan olarak çalışmasını söyleyebileceğini, o çalışırken de ona Farsça öğretebileceğini; ancak kocasına Erzurum'dan geldiğini söylememesini yoksa kadın için geldiğini düşüneneceğini tembihler. Akşam kocası gelince Âşık Mahir'le tanışır ve ona kendisinin bahçıvanı olmayı teklif eder.

Âşık Mahir'in yaşı kırkı elliye geçtiği için Farsça'yı yedi senede öğrenebilir. Oradan parasını alıp tekrar Kabil'in yolunu tutar. Büyüçük bir sarayın önüne oturur, türkü söyler. Mahir'in sesini duyan Şah onu yanına çağırır. Âşık Mahir tam aradığı eve gitmiş, aradığı kız da ona kapıyı açmıştır. Şah'ın her sabah seher vakti kalkmak ve kızının elinden kahve içip tekrar uyumak adeti vardır.

Mahirî'nin sesini de beğenir ve kendisinden her sabah aynı yerde kendisi için aynı türküyü söylemesini ister. Bu böyle yedi yıl devam eder. Şah'ın kızı da ona âşık olmuştur ve kıydan köşeden bakışarak kavuşamayacaklarını düşünüp beraber kaçmayı planlar.

İki sevgili hazineden biraz para alıp tavladan iki tane ata binip kaçarlar. Sabahleyin Şah kalkar ve ne kahve ne türkü vardır. "Her halde uyanamadılar!" diye içinden geçirir. Atların ve paranın olmadığını öğrenilince Şah, oğullarını onların peşinden gönderir.

Şah'ın oğulları Âşık Mahirî kılıçlayıp ve kızı alıp saraya götürürler. Mahir'i köylüler bulur ve yaşlı bir nenenin evine getirirler. Aradan ne kadar zaman geçtiği bilemez Mahir uyanınca neneyle karşılaşır nene o günün arife yarın bayram olduğunu, yarın bayram namazına gitmesini tembihler. Âşık Mahir bir bastona tutunarak camiye gider namazdan sonra herkes gider. O da zorla yerden kalkar ve caminin kapısının önüne oturur. Herkes dostlarıyla, akrabalarıyla kurban keserken o kendini yalnız hisseder ve yanık bir deyiş okur.

Onun Şah'ın kızını kaçıran kişi olduğunu öğrendiklerinde Mahirî'yi köyden kovarlar.

Mahirî, Şam'a gelir ve orada yedi yıl kalır. Şam Müftüsü onu evlendirir. Mahirî'nin bu evlilikten üç çocuğu olur. Memleketini özleyen

Mahirî, Şam'dan ayrılmak mecburiyetinde kalır. Hanımına kazandığı üç beş kuruşu bırakıp yola koyulur.

Uzun bir yolculuktan sonra Mahirî, Erzurum'un Livane kazasının Han köyüne gelir.

Küçük bir kız çocuğundan annesi ve kızlarından birinin öldüğünü öğrenir. Karısı Kerceli'de yaşlı bir çobanla evlenmiş diğer kızı ise İşhan'da Mehmet isminde biriyle evlenmiştir. Âşık Mahir, önce kızının yanına gider. Baba-kız hasret giderirler. Mahir, ertesi gün karısını görmek için çobanın evine gider. Karısı onu tanır ve yirmi beş senedir yüzünü görmediği eski eşiyle konuşmak istemez. Çoban gelir ve nikâh üstüne olmadığından kadının onun hakkı olduğunu söyler ancak kadın kabul etmez. Köylüler onu çobanın evinden alıp misafir ederler.

Bu olayları Âşık Sümmanî dinler ve tekrar Narman'a döner.

Kaynakça:

Baş, Şehhalil, *Âşık Hüseyin Sümmanioğlu Hayatı ve Şiirleri*, Erzurum Belediyesi Yayınları, Erzurum, 2021.

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri 2*, Ankara, 2011, s. 115-144.

MAHMUD İLE NİĞÂR

Anadolu'da ve Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. "Gul Mahmut, Hal Mahmut, Ham Mahmut, Han Mahmut, Han Mahmut ile Diyer Han, Mahmut ve Niyar Hanım, Mirze-yi Mahmut, Nigâr-Mahmut" gibi adlarla bilinirler. Bunlardan en hacimlisi Doğan Kaya tarafından Âşık Ahmet Bozkurt (1926-1991)'tan derlenen metindir.

Eşmetinlerde hikâyeye Karacaoğlu'nın da dahil edilmesi bizi hikâyenin 17. Yüzyıl ve sonrasında vücut bulduğu düşüncesine götürmektedir.

Hikâyede reel unsurların yanında kahramanların bir elmanın yenilmesinden sonra doğması, sandığa konulup denize atılma, tayy-i mekân ve tayy-i zaman gibi olağanüstülükler de yok değildir.

Mahmut ile Nigâr hikâyesi ülkemizde kitap olarak da basılmıştır. Faruk Rıza Güloğul 1943'te bu hikâyeyi "Yaralı Mahmut ile Nigâr" adıyla bastırmıştır. Söz konusu kitabın özeti de şöyledir:

Sivaslı Âşık Ahmet Bozkurt'un anlattığı Mahmut ile Nigâr hikâyesinin özeti şöyledir:

Gençkahraman şehrinde Hurşit Bey adında, çocuğu olmadığı için halka zulmeden, bir hükümdar vardır, Hurşit Bey şehirde gülmeyi yasak eder. Fakat suçları olmadığı halde cezaya çarptırılanların da olması sebebiyle emrini geri alır. Hırsının geçmesi için tebdil-i kıyafet giyerek veziri ile seyahate çıkar. Epey gezdikten sonra Cellatpınarı denilen yerde namazlarını kılarlar. Osırada, bir pir ortaya çıkar. Pir, padişaha bir elma vereceğini ve bunun sayesinde iki çocuğunun olacağını söyler. Çocukların ismini kendisinin koyması ve çocuğun birini kendisine vermesi şartıyla elmayı verir. Padişah şartı kabul eder. Elmayı veren pir gözden kaybolur.

Ogece, padişah ve hanımı elmayı yer. Hanım sultan hamile kalır. Dokuz ay sonra Hurşit Bey'in iki oğlu olur. Hurşit Bey, borçluları borcundan kurtarır, yoksulları sevindirir, mahkûmların suçunu bağışlar.

Çocuklara beş yaşına kadar isim konmaz. Vezirler, bir-iki defa isim koymaya teşebbüs ederlerse de Hurşit Bey onları oyalar. Sonunda divanı toplar. Bu sırada elmayı veren derviş gelir. Çocukların biri son derece güzel, diğeri çirkindir. Derviş güzel olan çocuğun adını Mahmut, diğersinin adını da Kamber koyar. Hükümdarın rıza göstermesi üzerine Kamber'i yanına alır, gözden kaybolur.

Hurşit Bey, Mahmud'u okuması ve yetişmesi için Hoca Cihan isminde birinin yanına verir. Mahmut on yaşında iken Hurşit Bey hastalanır ve ölür. Halk, kırk gün yasını tutar, Mahmud'u da hükümdar eder.

Mahmut, kırk gün hükümdarlık yapar. Fakat bir gün olsun babası hatırlından çıkmaz. Oacıyla bir gün, babasının öldüğü odaya girer ve orada bayılıp kalır. Rüyasında bir pir görür. Pir Mahmud'a on sekiz bin âlemi yaratanın; üçler, beşler, kırkların v/e Mısır'daki Nigâr Hanım'm aşkına olmak üzere üç kez bade içirir, iki parmağının arasından Nigâr Hanım'ı gösterir.

Mahmut odada yedi gün baygın yatar. Vezirler merak edip annesinden sorarlar. Onun yanında bulamayınca, her tarafı ararlar. Sonunda, babasının ölmüş olduğu odada, ağzına köpükler dolmuş, dişleri kitlenmiş vaziyette bulurlar. Hoca Cihan, Mahmud'un aşka tutulmuş olduğunu anlamakta gecikmez. Bir saz getirir, çalmaya başlar. Sazın sesini duyan Mahmut, kendisine gelir. Hoca Cihan'dan sazı ister. O da başından geçenleri anlatması şartıyla verir. Olup biteni annesi hayretle seyreder. Mahmut kırk yıllık usta gibi saza düzen verir, başından geçenleri anlatır.

Annesi Mahmud'u eve getirir. Ertesi gün zorla makamına gönderir. Mahmut, birinci veziri makamına oturtur, kendisi hükümdarlıktan feragat eder. Babasının acısından ve Nigâr'ın hasretinden mecnuna döner.

Mahmut, on beş yaşına geldiğinde etrafını dalkavuklar çevirir. Kardeş olduklarına inandırıp parasını, malını, mülkünü elinden alarak ortadan kaybolurlar.

İyice fakir düşen Mahmut, evi terk etmeyi düşünür. Bir gün annesi un elerken gizlice evden çıkar. Ayağı yalınayak, elbisesi yırtık bir vaziyette yola koyulur. Epey yol aldıktan sonra bir şehire rastlar. Şehirde dolaşırken bir sazçı dükkânının önünde durur. İçeri girer, birkaç saz indirtirse de hiçbirini beğenmez. Usta içeriden bir saz getirir. Sazla güzel bir taksim geçerse, sazı kendisine verebileceğini söyler. Mahmut, sazı çalar, usta beğenir ve sazı Mahmud'a hediye eder. Usta, onu bir terzinin yanına götürür. Terzi Mahmud'u tanır ve ona güzel bir elbise yapar.

Mahmut, tekrar yola koyulur. Cellatpınarı'na gelince dinlenmek üzere konaklar. Bu sırada, oradaki ormanda geyik çobanlığı yapan Kamber, rüyasında Mahmud'un Cellatpınarı'na geldiğini görür. Derhâl pınarın başına gelir. Vücudunu kıllar kaplamış birinin kendisine doğru koştuğunu gören Mahmut, korkup kaçmaya başlar. Fakat Kamber ona yetişir ve yakalar. Kamber kendini tanıtır, sarmaş dolaş olurlar. Mahmut, olup biteni anlatır. Birlikte Mısır şehrini aramak üzere oradan ayrılırlar.

Mahmud'a bade veren pir, Mısır'da Eset Paşa'nın Telli Nigâr Hanım'a da aynı şekilde bade verir ve iki parmak arasından Mahmud'un suretini gösterir.

Nigâr, Mahmud'un aşkından yataklara düşer ve derdini kimseye söylemez. Hatta bu yüzden babasını bile öfkelerendir. Eset Paşa, şehrin kenarında karanlık bir köşk yaptırır, adına "Zindan Köşk" denilir. Nigâr Hanım'ı Eset Paşa bu köşke hapseder, şehirde adından bahsedilmesini yasaklar.

Paşa'nın Hasan Ağa isminde bir amcası vardır. Her gün gelip iki saat kadar divanda kalmaktadır. Gün görmüş, merhametli bir ihtiyardır. Nigâr Hanım'm rahatsızlığını duyunca yanına gider. Hâinden bir aşka tutulduğunu anlamakta gecikmez. Kızın sevgilisine kavuşması için elinden geleni yapacağına dair kendi kendine söz verir.

Mahmut'la Kamber, yedi yıl dolaştıktan sonra Mısır şehrine varırlar. Fakat geldikleri şehrin Mısır olduğunu bilmemektedirler. İki kardeş bir kahveye girer. Hiçbir şeyden haberi olmayan Mahmut oradakilere Mısır şehri ile Nigâr Hanım'ı sorar. Kahvede bulunan iki muhafız, Nigâr Hanım'ın ismini söylediği için Mahmut ile Kamber'i yakaladıkları gibi paşaya götürürler. Yolda, divana gitmekte olan Hasan Ağa bunları görür, Mahmud'un kim olduğunu tahmin eder, muhafızların elinden onları alır.

Hasan Ağa, saraya gelir. Yanında Mahmut ile Kamber de vardır. Hasan Ağa, onları paşaya, âşıkları olarak tanıtır.

Paşanın kırk âşığı vardır. Paşa amcasına âşıkları karşılaştırmayı teklif edince, Hasan Ağa da tereddütsüz kabul eder. Önce âşıkların ustası bir soru sorar. Soruyu, Kamber cevaplandırmak isterse de Mahmut müsaade etmez, kendisi cevaplandırır. Mahmut, ustanın hiçbir sorusunu cevapsız bırakmaz. Bu defa, kendisi soru sorar, usta cevap veremez. Kamber, ustanın elinden sazı alır, soruyu cevaplandırır.

Bunun üzerine paşa, kırk âşığı huzurundan kovar. Amcasından Mahmut'la Kamber'i kendisine vermesini ister. O da bir kabahat işlerse, cezaıyla kendisine bırakması şartıyla âşıkları paşaya verir.

İki kardeş, paşaya on gün divan âşıklığı yapar.

Kızının canı sıkılmaması için her gün Zindan Köşk'teki âşık gönderen paşa, bu arada âşık göndermez. Yedi senedir babasının yüzünü göremeyen Nigâr Hanım, babasına bir mektup göndererek bunun sebebini sorar. Paşa, âşıkları yanına çağırır. Onlara iki saat izin vererek köşke gönderir.

Âşıklar, yolda Hasan Ağa'ya rastlar. Hasan Ağa, Mahmut'la Kamber'i geri çevirir. Paşadan, verilen sürenin az olduğunu söyleyerek altı saat izin alır. Nigâr Hanım, köşkün penceresinden etrafı seyrederken, elma ağaçlarının yanında Mahmut ile Kamber'i görür. Mahmud'u hemen tanır. Yanında bulunan kırk cariyeye sırrını açıklar. Bu sır, Mahmud'a karşı duyduğu aşktır. Cariyelerden bir elma ister. Elmayı iki tarafından dişleyip gelenlere doğru atar. Mahmut, elmayı Nigâr'ın yolladığını anlar. Cariyeler, bunları alıp Nigâr Hanım'ın huzuruna götürür.

Nigâr Hanım, cariyelerine üç kat tüy döşek hazırlamalarını söyler. Cariyeler yatağı hazırlar. Nigâr Hanım'ı yatak odasına götürüp üç ayaklı gümüş merdivenle yatağın üstüne çıkartırlar. Nigâr cariyelere, Kamber'le beraber bahçeye çıkmalarını söyler. Mahmut ile Nigâr, yalnız kalır, ikisi birbirine sarılınca heyecandan bayılırlar.

Bahçede cariyelerle saz çalıp eğlenen Kamber, verilen müddeti yarım saat geçirir, derhâl Mahmud'un yanına gelir. Cariyeler, gül suyu serperek, güzel kokular koklatarak onları ayultır. Kamber, bir an önce gitmek için Mahmud'u zorlar.

Mahmut Nigâr'dan bir hediye ister. O da babasının Urum Kralı'ndan haraç olarak aldığı "Mısır Yağlığı'nı Mahmud'un koynuna sokar. Fakat elini çekerken, yüzüğü takıldığı için yağlığın bir ucu dışarı çıkar. Tehlikeyi hisseden Nigâr Hanım, Mahmud'u ikaz eder. Fakat onlar korkulu ve telaşlı oldukları için bunun farkına varmazlar.

Bunlar, yolda bir kahveden saz sesleri duyarlar. Mahmut, Kamber' in elinden, kolunu kurtarıp doğruca kahveye girer. Kamber, Mahmud'un koynundaki yağlığı görür ve kardeşini ikaz eder. Ancak Mahmut bu ikazdan bir şey anlamaz. Bu sırada orada, paşanın kovduğu âşıklar da vardır. Âşıklar yağlığı görür ve içlerinden birisini gizlice paşanın yanına gönderirler. Paşa, derhâl ikisini yakalatır, huzuruna getirtir.

Yağlık, Mahmud'un üzerinde çıkınca, paşa, derhâl siyaset meydanında boynunun kesilmesi emrini verir.

Mahmut, yanında iki cellat olduğu halde meydana doğru götürülürken, ağlayıp feryat eden Kamber'e hemen Nigâr Hanım'ın yanına gitmesini söyler. Kamber köşke gider. Nigâr'a acı haberi verir.

Nigâr Hanım, sur penceresine çıkar. Sürükleyerek getirilen Mahmud'u görür. Mahmut da cellatlara yalvararak ellerini çözmelerini ister. Birisi merhamete gelerek Mahmud'un elini çözer. Mahmut Nigâr'a bir deyiş söyler.

Nigâr, babasına mektup yazarak ya Mahmud'u bağışlamasını ya da kendisinin de boynunu vurdurmasını ister, Cellatın getirdiği mektubu okuyan Eset Paşa, beyninden vurulmuşa döner. Kızının da boynunun vurulmasını emreder.

Cellatlar, Nigâr Hanım'ın kollarını Mahmud'un kollarına bağlar. Elini yüzünü karalayıp şehri dolaştırarak siyaset meydanına götürürken, Kamber de Mahmud'un etrafında ağlayıp inler. Onun bu hâline acıyan ihtiyarlar, Kamber'i Hasan Ağa'nın yanına gönderirler.

Hasan Ağa, kalabalığın önüne çıkar. Cellatların elinden Nigâr'la Mahmud'u alıp paşanın huzuruna çıkar, paşadan verdiği sözde durmasını ister. Çünkü paşa, âşıklar suç işlerse, cezasını Hasan Ağa'nın vermesine dair önceden söz vermiştir. Paşa, bu suçun namus suçu olduğundan dolayı sözünde durmaz. Hasan Ağa, çok uğraşır ama onu fikrinden döndüremez. Ancak, ölüm şeklini değiştirir. Buna göre, iki genç bir sandığa konularak denize atılacaktır.

Sandık bir ayda yapılır. Hasan Ağa, bu müddet zarfında yine paşayı yumuşatmaya uğraşırsa da muvaffak olamaz. Nihayet, beklenen gün gelir çatar. Tam sandığa konulacakları sıra, Mahmut son olarak, Allah'a yakarıшта bulunur.

İki sevgili sandığa konulur. Sandığın etrafı muşamba ile sıkıca sarılır, sandık denize atılır. Gözden kaybolduktan sonra, Kamber'in dışında herkes, sahili terk eder. Mahmud'un acısına dayanamayan Kamber, kendini denize atmayı düşünür. Fakat bir türlü beceremez. Yarı deli bir halde, köşke doğru koşar. Köşte, Nigâr Hanım'ı ve cariyeleri

ararsa da kimseyi bulamaz. Bunun üzerine köşke yürekten bir beddua eder, bir az sonra, köşkte yangın çıkar. Muhafızlar Kamber'i yakalayıp paşanın huzuruna çıkarırlar. Paşa, Kamber'e acır, serbest bırakır. Kendisi kızının üzüntüsünden, perişan bir vaziyettedir.

Kamber, sandığın kaybolduğu istikamette denizi takip eder. Yolda, Kürt, Arap, Arnavut köylerine rastlar; onların hiçbirinden bilgi alamaz. Sonunda, bir Türk köyünden sandığı sorar. Onlar da tahminen sandığın karaya vuracağı yeri söyler. Aralarında para toplayıp o tarafa gitmekte olan bir kayığa bindirirler. Kamber'in kardeşini aramaya çıkmasıyla, kayığa binmesi arasında kırk gün geçmiştir. Denizde bir müddet gittikten sonra gece yansı bir dalga, kayığı, kayalara çarpıp parçalar. Kamber, bir tahtaya tutunarak canını kurtarır. Rasgele bir yöne doğru gider. İleride, Sansürlü şehrini görür.

Bu arada dalgalar, içinde Mahmut'la Nigâr'm bulunduğu sandığı Mansurlu Beyi'nin bahçesine getirmiştir. Mansurlu Beyi sandığı açtıracağı sırada Kamber ortaya çıkar, sandığın üzerine kapanır, sandık açılır. Mahmut ile Nigâr ölmek üzeredir.

O sırada, denizden bir atlı kendilerine doğru gelir. Bu, kendisini babasının yanından alıp arkadaşına geyik çobanı olarak veren dervîştir. Dervîş imam olur, hepsine birden namaz kıldırır. Mahmut'la Nigâr'ı sandıktan çıkarır. Mansurlu Beyi'nin köleleri üçünü de dervîşin atına bindirir. Dervîş, onları bir anda Cellatpınarı'nın başına getirir, Kamber'i yanına alıp tekrar gözden kaybolur.

Mahmut, Nigâr'la birlikte anasının bulunduğu yere gelir. İhtiyar kadın, hâlâ un elemektedir. Yukarıya doğrulur, bunları görünce ayağa kalkar, birbirlerine sarılırlar.

Nigâr Hanım, altınından incisinden bozdurur. Güzel bir köşk yaptırırlar. Yedi gün yedi gece düğün yapıldıktan sonra iki sevgili cuma akşamı gecesini zifafa girerler.

.....

Aynı hikâye Azerbaycan'da da *Gul Mahmut, Mahmut ve Niyar Hanım, Han Mahmud, Mahmut ile Nigâr Hanım, Nigâr-Mahmud* gibi farklı isimlerle anlatılmaktadır. Bunlardan Gul Mahmut'un özeti şöyledir:

Çok eskiden İsfahan'da yaşayan Hoca Mehemed'in Mahmud ve Kamber isminde iki oğlu vardır.

Mısır şehrinde Cefer Paşa'nın kızı Nigâr Hanım'ı Mahmud'a buta vermişlerdir.

Mahmut, bir gün kardeşi Kamber'i yanına alıp Eynel-Yagut isimli pire gider. Gece orada yatarlar. Pir, Mahmud'a bir kapla şarap verir. Mahmut onu içer. Kabin içinde kalanı da Kamber içer. İkisi de şair olur. Mahmut sabahleyin Nigâr Hanım'ın yanına gideceğini söyler. Çarşıdan bir saz alır. Anası ile vedalaşıp yola çıkar.

Mahmut, babasının parasından biraz alıp Kamber'le yola düşer. Mısır yakınlarında yollarını haramiler keser, bütün paralarını alıp giderler. Ertesi gün bir tüccar, bunların bağlarını çözer. Mahmut, kendisini kurtaran tüccardan kendilerini Mısır'a götürmelerini ister. O da bunları yanına alıp Mısır'a getirir.

Mahmut, bir meydanda altmış çırağı bulunan ustanın yanına gider. Usta bunu önemsemez ama Mahmut oradaki bütün âşıkları mat eder. Onların sazını kırıp yakar. Bu âşıklar, Nigâr'ın babası Cefer Paşa'nın âşıklarıdır. Âşıklar, ustanın söylediği şekilde paşaya ifade verirler. Ona, ustalarının olmadığı bir zamanda karşılına çıkan âşığa yenik düştüklerini söylerler. Paşa, Mahmud'u ve Kamber'i çağırır. Çok geçmeden âşıkların yalanı ortaya çıkar. Paşa, yedi çırağı ayırıp Mahmud'un yanına verir; diğerlerini de zindana attırır. Mahmut'la Kamber'i karşılaştırır. Deyişlerini beğenmesi üzerine Mahmud'u yanına usta alır.

Bu arada, âşıkların ustası, gizli gizli fırsat kollar. Mahmud'un yanındaki adamlarını tembihler. Mahmud'un habersiz olmasına karşılık Kamber olup biteni bilmekte ve işin sonunu beklemektedir.

Günün birinde paşa Mahmud'a, üç günlüğüne gezmeye çıkacağını söyler. Kendisini de yanında götüreceğini anlayan Mahmut, mahsustan hastalanır. Paşa bunun üzerine yedi çırağı yanına alır, Hekim Sahib'i de Mahmud'un yanına tedaviye gönderir.

Hekim, Mahmut'ta bir hastalık göremez. Mahmut ise, ısrarla hasta olduğunu, kendisini iyileştirmezse, paşaya şikâyet edeceğini söyler,

öldürülmekten korkan hekim yalvarır, ne isterse yapacağını söyler. Oda üç gün yanına uğramamasını tembih eder.

Mahmud'un yalnız kaldığını gören Nigâr, onu Kamber vasıtasıyla yanına çağırır. Bu arada, cariyeleri de dışarı çıkartır. Mahmut gelir. İkisi üç gün üç gece beraber olurlar. Halbuki, o sırada Mahmud'a gönül veren cariyelerden birisi dışarı çıkmayıp orada kalmıştır. Nigâr, babasının yedi yıllık haraca karşılık aldığı mehrebayı sandıktan çıkartıp Mahmud'un koltuğunun altına sokar. Bu arada cariyeyi görür. Onu döğmek için ağaç aramaya giderken cariyeye kaçır. Fakat kaçarken de Mahmud'un koynundaki mehrebayı çeker. Mehrebanın bir ucu görünür. Bunu ne Mahmut ne de Nigâr fark eder.

Nigâr'a babasının geldiğini haber ederler. Mahmut, derhâl eve dönmesi gerektiğini söyler. Mahmud'un gitmesine Nigâr'ın gönlü razı olmasa da Mahmut oradan ayrılır.

Paşa, saraya döner dönmez Mahmud'u çağırır. Çağrıldığını Kamber'den öğrenen Mahmut, daha evine gitmeden saraya gelir. Paşa, Mahmud'un koynundaki, mehrebayı fark eder, beyninden vurulmuşu döner. Derhâl demirci ve dülgere çağırıp sandık yaptırır. Kızı ile Mahmud'u bu sandığa koydurur. 366 çivi ile çivileyip deryaya attırır.

Kamber bu acıya dayanamaz, sandığın gittiği istikamete doğru deryayı takip eder. Sandık epey zaman gittikten sonra Nesirbağı denilen yerde karaya vurur. Sandığı bulan bahçıvan içinde mücevherat ya da kumaş zannıyla çok sevinir. Sandığı açacağı sırada Kamber gelir, bahçıvana sandıkta iki kişi olduğunu söyler. Sandığı açtıkları zaman içindekilerin öldüğünü görürler. Buna dayanamayan Kamber de büyük bir taşı kafasına vurup canına kıyar. Bahçıvan onu da sandığa koyar.

Bu sırada, butası boş çıktığı için sazını on dört sene önce toprağa gömen Karacaoğlan'a rüyasında bir haber verilir. Han Nesir'in bağında üç ölü vardır. Bunların diriltilmesi işi de Karacaoğlan'a verilir. Karacaoğlan topraktan sazını çıkarır. Sazı ilk günkü gibi sapa sağlamdır. Doğruca Han Nesir'in bağına gelir. Sandıktaki ölümlere birer deyiş söyler. Her dörtlükten sonra biri dirilir. Önce Mahmut, sonra Nigâr, daha sonra da Kamber dirilir. Her birisi rüya gördüğünü, gözlerini açtıklarında kendilerini orada bulduklarını söyler. Karacaoğlan onları

Cafer Paşa'nın yanına getirir. Cefer Paşa, üçünü de karşısında tekrar görünce çok sevinir.

Cefer Paşa, Nigâr'ı Mahmud'a, küçük kızı Selbi'yi de Kamber'e verir. Kırk gün kırk gece düğün yapıldıktan sonra mal ve para verip onları İsfahan'a yolcu eder.

.....

Mahmut ile Nigâr hikâyesi Anadolu'da Han Mahmut veya Hal Mahmut adlarıyla da anlatılmaktadır. Sözgeşi Osmaniye'de Han Mahmut adıyla anlatılan bir hikâye 1978'de M. Nuri Mungan tarafından Yaşar Soylu'dan derlenmiştir. Söz konusu hikâyenin özeti şöyledir:

Vaktin zamanın birinde, çocukları olmayan Kandahar, Urus ve Çin-Maçin padişahları vardır.

Padişahlar, çocuklarının olması için vezirleriyle seyahate çıkar. Günün birinde bir yol kavşudunda bunlar birbirlerine rast geldiler. Herkes kendisini tanıtır ve derdini söyler. Yemeklerini yiyip namazlarını kıldıktan sonra istirahat çekilirler. Bu arada, bir pir çıkagelir. Selâmlaşırlar. Pir, bunların kim olduklarını bilir. Bunun üzerine, padişahlar ondan yardım ister. Pir, şunu tavsiye eder: "Gidin memleketinize. Her üçünüzün de babadan kalma has bahçelerinizde eskimiş, yıkılmış, kökü kalmış elma ağaçları var. Bu elma ağaçlarını bulun, tımarlatın. Dibini kazdırıp sulatın. Bunlardan birer ıskın meydana gelir. Bu çubukların her birisi birer elma tutar. Bu elmaları alırsınız, soyar altın terazide tartarsınız. Yarısını siz yiyin, yarısını da sultanınız yer. Cenab-ı Hak, ikinize oğlan, birinize de kız verir. Ama çok muradını göremezsiniz." Pir, bunları söyleyip gözden kaybolur.

Padişahlar, pirin dediğini yapar. Urus ve Çin-Maçin padişahlarının oğlan, Kandahar padişahının kızı olur. Urus Padişahı'nın oğluna Mahmut, Çin-Maçin Padişahı'nın oğluna Kamber, Kandahar padişahının kızına Diyar Hanım ismi konulur. Çocuklar büyüyünce okula gönderilir. Genç çağlarında geldiklerinde Mahmut, rüyasında Diyar Hanım'ı görüp âşık olur. Kamber de rüyasında devamlı olarak Mahmud'u görür.

Mahmut, babasının karşı koymasına aldırmayarak, atını hazırlayıp heybesine altın doldurup gizlice oradan uzaklaşır. Günlerce maşukasını arar, bulamayınca bir şehirden kendisine yer alıp saray yaptırır.

Bu arada, Kamber de heybesine gümüş mecdiye doldurur, atına binip Mahmud'u aramaya çıkar. Epey dolaştıktan sonra, Mahmud'un yaptırdığı sarayın önüne gelir, oradaki yazıyı okur. Hemen Mahmud'un yanına gider. Orada kucaklaşıp Mevlâ'ya şükrederler.

Mahmut, Kamber'e maşukasını aramaya gideceğini söyleyince Kamber, onun yola yalnız gitmesine razı olmaz. Sarayı satıp yola çıkarlar. Epey yer gezdikten sonra, bir şehirde konaklarlar.

Mahmut'la Kamber, şehirde bir kuyumcuya, altın ve gümüş iki saz yaptırırlar. Ellerindeki bütün altını ve gümüşü ona verirler. Şehirden çıkıp Niğâr'ı bulmak için yola düşerler.

Bir zaman yol alan iki arkadaş, sonunda yorgun düşer. Geceyi ıssız bir ovada geçirirler. Sabahleyin uyandıklarında kendilerini bir şehrin yakınında bulurlar. Şehre giderler, karınlarını doyururlar. Çarşıda dolaşmaya başlarlar. Birisi bunları padişaha haber verir. Padişah ikisini de yanına getirtir.

Padişah gençlerin asaletine bakıp kim ve nereli olduklarını sorar. Gençler, kim olduklarını söylemez. Bunun üzerine padişah ikisine de acır, yatak ve yemek hususunda birtakım imkânlar sağlar. Artık, Mahmut'la Kamber sarayda yatıp kalkmaya başlar.

Padişahın yedi âşığı vardır. Ustaları da Deli Ali adında birisidir. Deli Ali, padişahın yanına gider, Mahmut ile Kamber'i ileri sürerek onlar ile kendileri arasında bir tercih yapmasını söyler, ısrarla ikisiyle karşılaşmak istediklerini belirtir. Padişah, Mahmut'la Kamber'i onun karşısına çıkarır.

Önce Kamber, Kara Memmet isminde bir âşıkla karşılaşır. Kara Memmet sorar, Kamber cevaplar. Deli Ali onu meclisten kovar. Kamber dört âşıkla karşılaşır, hepsini de mat eder. Deli Ali ile de Mahmut karşılaşır. Soruyu Mahmut sorar, Deli Ali cevap veremeyince Mahmud'un kendisi çözer. Deli Ali sazı bırakıp çıkar.

Mahmut, âşıkların gönlünü almak için ziyafet verir. Âşıklar, koç etinden yerken, Mahmut ile Kamber izin isteyip meyve getirmek için dışarı çıkarlar. Bir bahçeye girip ekşi-tatlı demeden elma toplamaya başlarlar. Bu arada Diyar Hanım, cariyesi Ağcakız'ı yanına çağırarak; "Mahmud'un kokusu iki döşüm arasından geldi, burnum doldu. Dışarı çık da etrafa bir bak." der. Kız, bahçede elma toplayan iki delikanlı görür ve hanımına haber verir. Diyar Hanım, önceden gümüşle kaplatıp sandığa koydurduğu elmayı istetir. Gümüşlü elmanın gümüşsüz kısmını dişleyip "Ya Rabbi! Gelen Mahmud'umsa boşa gitmesin." diyerek elmayı bahçeye atar. Elma, Mahmud'un sırtına değer. Mahmut elmayı yerden alır. Yukarıya baktığında pencereden kendisine bakan Diyar Hanım'ı görür.

Mahmut'la Diyar Hanım, üç gün birlikte kalır. Tekrar geleceğine söz verdikten sonra, Mahmut oradan ayrılır. Dışarıda Kamber'i bıraktığı vaziyette bulur. Onu da alıp eve gelir.

Aradan zaman geçer. Diyar Hanım Mahmud'un tekrar yanına gelmesi için, baş vezire bir mektup yazarak, babasının âşığı Mahmud'u alıp gelmesini bildirir. Baş vezir Mahmut'u köşke götürür. Mahmut, köşke gidince baş veziri dışarıda bıkıp içeriye girer.

İki sevgili gün ısıyınca kadar sevişirler. Vakit geçtiği için ayrılmak mecburiyetinde kalır. Ayrılırken kız Mahmud'a kendisini unutmaması için yedi senede işlediği mahramayı hediye eder. Mahmut saraya gider. Bu sırada orada bulunan Deli Ali, dikkat edince Mahmud'un üzerindeki mahramayı görür. Mahramayı kaptığı gibi doğru padişahın yanına gelir, padişahı Mahmud'un aleyhine kışkırtır. Padişah Mahmud'u çağırır. Mahmut, Diyar Hanım'a gönül verdiğini gizlemez. Padişah, celladı çağırır ve onu Şat'a atmasını emreder.

Şat'ın bir özelliği vardır ki, o da adam atılacağı zaman inlemesidir. Şat yine inlemeye başlayınca ırmağın yolu sarayın önünden geçtiği için Diyar Hanım bunu duyar; yine birisinin suya atılacağını anlar ve baştan ayağa siyah elbisesini giyinip pencerenin önüne gelir. Mahmut, pencerenin önünde Diyar Hanım'ı görünce, yanındakilerden kollarını çözmelerini ister. Deli Ali, karşı çıkarsa da Hüseyin isminde biri Deli Ali'yi azarlar. Mahmud'un kolunu çözerler. Mahmut Diyar Hanım'a bir deyiş söyler, o da cevap verir.

Mahmut Şat'a atılır. Buna dayanamayan kız da kendini Şat'a atar. Bunlar dolana dolana Şat'ta birleşirler. Mahmud'un acısına dayanamayan Kamber de kendisini Şat'a atar. Şat iyice bulanıp coşar. Hatta mahallenin birini su basar.

Padişah, cesetleri çıkarttıktan sonra Şat sakinleşir. Ancak ölenlerin üçü de birbirlerine sarılı olduğu için bir türlü ayıramazlar. Zira aralarında kızın bulunması, cenazelerin yıkanmasında güçlük çıkartır. Deli Ali, onları ayırmak için balta ister. Tam bu sırada Allah'ın emri ile Karacaoğlan gelir. Orada bir deyiş söyler. Gençlerin üçü de dirilir.

Padişah, Ağcakız'ı Kamber'e, Diyar Hanım'ı da Mahmud'a verir. Kırk gün kırk gece düğünden sonra bunlar karı-koca olurlar.

Kaynakça:

Abbaslı, Sönmez, (Toplayan: Behruz Hekkı-Memmedeli Kövsi Ferzane), *Güney Azerbaycan Folkloru II. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2014, s. 217-234.

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar, "Mahmudla Nigar"*, Bakı, 1993, s. 162-174.

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, "Kul Mahmud", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı, 2010, S. 3-24.

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, C. 25, "Mahmud Niyar Hanım", Azerbaycan Millî Elmler Akedemiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2011, s. 173-205.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri-Maddi Medeniyyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 8, Bakı, 2011, s. 35-64.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 285-291.

Güloğul, Faruk Rıza, *Yaralı Mahmut*, Emniyet Kitabevi, İstanbul, 1943.

İşlek, Bekir, *80 Kapıya 90 Değnek Çalmak-Âşık Karayiğit Osman'ın Hikâye Repertuarı, Çatı Kitapları, "Han Mahmud Hikâyesi"*, İstanbul, 2012, s. 275-302.

Kaya, Doğan, *Mahmut ile Nigâr Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Kaya, Tuğba, *Osmaniye Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 164-177, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Mingan, M. Nuri, *Osmaniye Cevdetiye Kasabası'ndan Folklor Örnekleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1978, S. 27-42.

Sayılov, Qalib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, "Nigar-Mahmud Dastanı", Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını C. 29, Bakı, 2011, S. 189-201.

Şimşek, Esmâ, "Hal Mahmut Hikâyesi (Kadirli Varyantı)", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, 1998, S. 292-300.

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde C. V*, Bakı-2005, s. 215-227.

MAHMUT İLE AĞCAKUŞ

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerdendir. Pek hacimli olmaya bir hikâyedir. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye metni Ehliman Ahundov tarafından Azerbaycan Halg Dastanları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâye, rüyada birbirlerine âşık olan iki sevgilinin vuslatı ile sona ermektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Padişah, Mahmut, Ağcakuş, Hası Han, Derviş, Vezir, Balış Hanım, Ehmed, Şahmar, Gayagala, Yaşlı kadın, Çiçek Hanım gibi isimler, mekân olarak da Daşgala ve Gayagala karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda bir padişah vardır. Padişahın yaşı ilerlemiş olmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Fakir fukaraya bakmasını onların duasını almasını tavsiye ederler. Padişah söylenileni yapar. Fakirlerin duası kabul olur, dokuz ay dokuz gün sonra bir oğlu dünyaya gelir. Çocuğun adını Mahmut koyarlar.

Mahmut 17 yaşına gelir. Bir gün vezirle birlikte ava çıkar. Çadırında yatarken bir derviş gelir Mahmud'a bade verir. Parmaklarının arasında bir şehir ve güzel bir kız gösterir. Şehrin adı Daşgala, kızın adı da Ağcakuş'tur. Derviş birden gözden kaybolur. Ağcaguş, Hası Hanın kızıdır.

Derviş, aynı şekilde Mahmud'u da Ağcakuş'a âşık eder.

Ertesi gün Vezir çadıra geldiğinde Mahmud'u ağzına köpükler birikmiş durumda yerde yatarken görür. Onu ayıltmaya çalışırlar, bir türlü başaramazlar. Saraya getirirler, Mahmud hâlâ baygındır. Birisi bunun sebebinin bade olduğunu ve üç gün içinde kendi kendine uyanacağını söyler. Üç gün boyunca baygın yakan Mahmud kendiliğinden ayılır. Derdini sorarlar, o da bir saz ister, saz ile rüyasında gördüklerini anlatır. Annesi Balış Hanım'a başını alıp gideceğini söyler. Annesi vazgeçirmeye çalışır, ancak Mahmut gitmekte kararlıdır. Çaresiz gitmesine rıza gösterirler.

Mahmut lalası Ehmed'le yola çıkar. Bir hayli yol gittikten sonra bezirgâna rastlarlar. Mahmut onlardan Daşgala'nın nerede olduğunu sorar. Bezirgânbaşı, Daşgala'nın istikametini gösterir.

Beri taraftan Ağcakuş da derdini hafifletmek için bağlarda bahçelerde dolaşır. Bu sırada Gayagala padişahının oğlu Şehzade Şahmar da kırk kişiyle ava çıkar. Şura-bura derken yollarını yitirirler. Yolları Hası Han'ın bağına gelir. Şahmar o sırada bahçedeki Ağcakuş'u görür, âşık olur.

Şahmar ve adamları, orada fazla kalmayıp Gayagala'ya gelirler. Durumu padişaha söylerler. Padişah, hiç beklemeden adamlarını Hası Han'a dünür gönderir. Hası Han, kızının fikrini almadan gelenlere olumlu cevap verir. Düşün hazırlıklarına başlanır.

Bu arada Mahmut da lalasıyla Daşgala'ya gelirler. Yaşlı bir kadına misafir olurlar. Sabah davul zurna seslerinden bir düğün olduğunu anlarlar. Kadından bu düğünün kimin düğünü olduğunu sorarlar. O da Ağcakuş'un düğünü olduğunu söyler. Mahmut, yaşlı kadından kendilerine kadın elbisesi bulmasını ve kendilerini düğün evine götürmelerini isterler. Kadın kabul eder ve her ikisine kadın kıyafeti giydirip onları düğün evine götürür. Bir odada oturmakta olan

Ağcakuş, rüyasında gördüğü Mahmud'u tanır ve boynuna sarılır. Bir müddet sonra da sohbe başlarlar.

Bunlar kaçma planı yaparlar. Lala Ehmed'e Ağcakuş'un kıyafetini giydirirler. Mahmut ile Ağcakuş da kadın elbiseleriyle dışarı çıkıp Daşgala'ya giderler.

Düğün atlıları gelip Ağcakuş kıyafetindeki Ehmed'i alıp Gayagala'ya getirirler. Gece olup Şahmar gelin odasına gelir. Gelin anasının yeni öldüğünü ve kırk gün yanına uğramamasını yoksa kendi canına kıyacağını söyler. Şahmar, gelinin bu sözünden çekinir. Bacısı Çiçek Hanım'ı gelinin yanına gönderir, onunla kalmasını ister.

Çiçek Hanım, gelinin Ağcakuş değil de yakışıklı bir erkek olduğunu fark eder. Birbirlerine güzel sözlerle deyişler söylerler ve ardından gizlice saraydan kaçıp Daşgala'ya doğru giderler.

Ehmed ile Çiçek Hanım yolda bir çobana rastlarlar. Çoban onları Daşgala'ya kadar getirip geri döner. Mahmut ve Ağcakuş ile görüşüp öpüşürler.

Beri taraftan Şahmar gelinin ve kardeşi Çiçek Hanım'ın kaçtığını haber alır. Durumu öğrenir ve asker toplayıp Daşgala'ya gider, Mahmud'un askerleriyle çarpışır, ancak canını zor kurtarır.

Mahmut ve Ağcakuş ile Ehmed ve Çiçek Hanım için yedi gün yedi gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 30-46.

MAHMUT İLE MAHBUB

“Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım” adıyla da anlatılmaktadır. Hikâye, tıpkı Şah İsmail ve Elif ile Mahmut hikâyeleri gibi aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Gerek Mahmut gerekse Mahbup Hanım, iyi kılıç çalan, iyi ok atan bileği bükülmez kahramanlardır. Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Kahramanların birbirlerine âşık oluşu, diğer pek çok hikâyede gördüğümüz gibi bade içerek olmamıştır. Hikâyenin sonunda, sevgililer birbirine kavuşmaktadırlar.

Hikâyenin Anadolu'da muhtelif anlatmaları vardır. Sözgeşi Sivas'ta anlatılan "Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım" adlı hikâye Doğan Kaya tarafından 1928 doğumlu Osman Taş'tan derlenip 2001'de yayımlanmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu ise; Ahmed, Ali Bezirgân, Bezirgânlar, Cadı karısı, Düğün kâhyası, Gülben, İzzet Han, Mahbup Sultan, Mahmut, Remilciler, Padişah, Pamuk Baba, Ziyad Han gibi isimler oluşturmaktadır.

Hikâyede mekân olarak, İstanbul, Gence, Karabağ, Karaman Dağı gibi reel isimlere yer verilmiştir. Bunun yanında Çirpici Çayırı ve Kanlı Mağara gibi muhayyel yerlerden de söz edilmiştir.

Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım Hikâyesi destani ve aşk özelliğinin yanında masal unsurlarını da ihtiva etmektedir. Sözgeşi; 3 otuz (doksan) yaşında bir cadı karısı küpüne binip Mahmut'un memleketine gelip orada bir ceylan şekline girerek Mahmut'un sarayı etrafında dönmek suretiyle o mekânı sihirlemiştir. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Mahbup'un kılıcıyla Mahmut'u yaralaması ve onun kanının akmasıyla bu sihir etkisini yitirmiştir.

Sivas eşmetninin özeti şöyledir:

Tüccar Pamuk Baba ve ortağı, Gence'den mal getirip İstanbul'da satarlar. Pamuk Baba'nın Ahmet ve Mahmut adında iki oğlu vardır. Pamuk Baba ölünce oğlu Ahmet, padişah tarafından birinci vezir yapılır. Mahmut ise yiyip içerek gününü gün etmektedir.

Padişah bir saray yaptırır, "Bu sarayın kim kusurunu bulursa dünyalığını vereceğim diye tellal bağırır. Aradan günler geçmesine rağmen araya kimse kusur bulamaz. Bunu haber alan Mahmut padişahın huzuruna çıkar; "Lamba yakarsan karartır, mum yakarsan sarartır." der. Padişah, bunun nasıl çözüleceğini sorar. Mahmut da Gence'deki Ziyat Han'daki şimşirek taşının buna çözüm olacağını söyler.

Padişah, o taşı getirmesi için Mahmut'a kırk gün izin verir. Mahmut düşünceli düşünceli eve gelir. Annesi onu yanına alıp yüz yaşındaki Pamuk Baba'ya gider.

Pamuk Baba, onlara padişah'tan üç posta asker ile fayton istemesini söyler. Mahmut, isteğini padişaha söyler. Padişah askeri ve faytonu verir. Asker, Çirpici Yaylası'nda toplandıktan sonra yola çıkar.

Bunlar bir hayli yol gittikten sonra Gence'ye vasıl olurlar. Mahmud askerlere onar tane mum dağıtır ve ezan okunduğu anda hepsinin yakılmasını söyler. Ezan okununca mumlar yakılır. Etrafın aydınlığını gören Gence padişahının mollası padişaha haber verir. Padişah adamlarını toplar. Adamlar, gelenlerin şimşirek taşı için geldiklerini söylerler.

Padişahın Mahbub adında güçlü kuvvetli bir kızı vardır. Mahbup İzzet Han ile nişanlıdır. Padişah taşı verebileceğini söyleyince Mahbub buna karşı çıkar.

Sabahleyin Osmanlı Pamuk Baba'dan konuşmak için yüz asker göndermesi ister. Mahmut, Pamuk Baba'ya sorarak yüz atlıyı gönderir. Mahbub Hanım onların başını keserek öldürür ve yüz asker daha ister. Mahmut onları da gönderir. Mahbub Hanım gelen askerleri de tepeler. Bunun üzerine Mahmut'un kendisi gider.

Mahmut'u gören Mahbup, ona acır, içi kaynar bir deyiş söyler. Mahmut da karşılık verir. Sonra dövüşmeye başlarlar. Mahmut, Mahbub'un atını yaralayınca atlarından inip kılıçlarını çekerler. Ardından güreşmeye başlarlar. Mahmut, Mahbup'u alt etmeyi başarır. Mahbub ona, İzzet Han'la nişanlı olduğunu ama kendisini yenen ilkkışıye evleneceğine dair vaadi bulunduğunu söyler. Mahbup, Mahmut'tan babasına; "Kızını esir aldım. Şayet şimşirek taşı vermezsen kızını alıp gideceğim." diye haber göndermesini söyler. Padişah, taşı vermeye razı olur.

Mahmut kızı ve taşı alıp İstanbul'a gelir. Padişah Mahmut'a kırk gün kır gece toy düzenler.

Bu sırada Gence padişahı kızını alıp gelene ağırlığının üç katı kadar altın vereceğini söyler. Gence'de üç otuz yaşında koca bir cadı kadın vardır. Padişahın huzuruna çıkıp Mahbub Sultan'ı getireceğini söyler. Padişah kabul eder.

Cadı kadın sihirli küpüyle İstanbul'a gider ve küpünü mezarlığa saklar. Sonra şehirde arkadaşlarını kaybettiğini onlar gelene kadar

kendisini misafir edebilecek kimsenin olup olmadığını sorar. Onu duyan Mahmut kadını evine davet eder. Mahbup onun cadı olduğunu tahmin eder ve kadını misafir etmemesini ister. Bunu duyan kadın sarayın etrafında dönerek sihir yapar ve Mahbub'u da küpüne alıp Gence'ye doğru uçar.

Mahmut kendine geldikten sonra bakar ki ne cadı kadın var ne de Mahbub! Derhâl Gence'ye doğru yola çıkar. Yolda Mahbup için deyişler söyler. Karaman'dan geçerken Mahbup'a ulaşır. Kanlı Mağara'dan geçerken sihirlenmiş olan Mahbub Sultan, kılıcını çeker ve Mahmut'a saldırır, Mahmut'un kulağını keser. Kulağının kanı akınca tılsım bozulur. Mahbub, Mahmut'un kulağının kanını siler. Mahmut'u öldü sanarak orada bırakır Gence'ye yönelir. Cadı kadını bir darbeye öldürür.

Yoldan geçen bir kervan Mahmut'u yaralı vaziyette bulur. Tedavisini yapıp yanına alır ve Mahmut'u Gence'ye götürür.

Kervan başının Gülben adında bir kızı vardır. Gülben, doktor çağırıp Mahmud'un tedavisini yaptırır. Parmağındaki yüzüğü alıp kendi parmağına takar.

Aradan yirmi gün geçmiş ve Gülben, Mahbub'un yanına uğramamıştır. Gülben yanına gelince parmağındaki yüzük dikkatini çeker. Gülben'e yüzüğü nereden aldığını sorar. Gülben olanları anlatır. Mahbub, ondan baktığı delikanlıyı yanına getirmesini ister. Gülben Mahmut'u Mahbub'un yanına götürür. Mahbub, Mahmut'u görünce utanır.

Bu arada İzzet Han, düğün hazırlıklarına başlar. Mahbub, Mahmut'tan gelip kendisini almasını ister ve düğün kâhyasının hanımını yardımcı olarak ayarlayacağını söyler. Düğüncüler gelir ve Mahbub'u alır. Gülben'in kız kardeşi, düğün kâhyasının hanımıdır. Mahmut düğüncülerin arkasından yola çıkar.

Kâhya, Mahmut'u tıraş edip kıyafet giydirir ve kâhyanın karısı onu bacısı olarak tanıtarak düğün yerine sokar. Oradaki kadınlar onu oyuna kaldırır. O da oynarken ışığı söndürür ve yüklüğün altına girer.

O sırada İzzet Han'ın geldiği haber verilir. İzzet Han ve Mahbub Hanım, iki ata binip gelirler. İzzet Han, namaz kıldıktan sonra

Mahbub'un yanına gelir ve önce Osmanlının oldu diye Mahbub'a bir tokat atar. Mahmut gizlendiği yerden ortaya çıkar, derhâl İzzet Han'ın başını keser. Mahbub, ona İzzet Han'ın kıyafetini giymesini söyler. Gün doğarken birlikte kaçarlar.

Mahbup, Gence şehrinden ayrıldığı için üzülür ve Mahmut'a "Beni böyle eli boş mu götüreceksin, mücevher almayacak mısın?" der. Bunun üzerine Mahmut, aşağıya iner ve oradan geçmekte olan kervanı soyar.

Ahmet Vezir'e şikâyetler gider. Ahmet vezir, askerleriyle Kanlı Mağara'ya gider. Yol kesenin kişinin kardeşi olduğunu bilmemektedir. Mahbub ile Mahmut sarılıp uyumakta iken ikisini de yakalar. Ahmet vezir yakaladıkları kişinin kardeşi olduğunu anlar. Sarılıp kucaklaşırlar.

Mahbub ve Mahmut'a bir hafta toy düğün yaparlar.

M. Mete Taşlıova'nın Kars'ta derlediği hikâye metni Sivas eşmetninden kısmen farklılıklar ihtiva etmektedir. Söz konusu Kars eşmetninin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Kandahar padişahının bir kahvecisi vardır. Padişaha çok ok güzel kahve yapan bu ustayı kıskananlar olur ve onu bir planla padişahın gözünden düşürmeyi başarırlar.

Kahveci Gence'ye gider, ancak bir müddet orada tekrar kaldıktan sonra tekrar Kandahar'a döner.

Padişah kahveciye yine kahve yaptırır ve Gance "Gence padişahının benden neyi üstündür?" diye sorar. Kahveci: "Padişahım sizden üstün tarafı yoktur. , ancak senin bütün servetine değer iki tane Çoyçırar taşı vardır." der.

Kandahar padişahı, bu taşları elde etmek ister, kahveciden Gence'nin yolunu kendisine tarif etmesini ister. Kahveci üzerinde çok emeği bulunan gence padişahını ele vermek istemez ve yolu tarif etmeyip canına kıyar.

Padişah, tellallarla Gence'ye gidecek iki kişi arandığını duyurur. Kandahar'da anneleri ile yaşayan babaları olmayan Ahmet ile Mahmut adında iki kardeş bu tellalı duyarlar. İki kardeşten Mahmut, buna talip olur ve bu iş için ağırlığınca altın alacaktır.

Mahmut, dayısından Gence'nin yolunu öğrenir. Kandahar padişahı yanına asker verip onları Gence'ye gönderir.

Askerler Gence'yi kuşatır. Gence padişahı taşları vermek istemez. Padişahın kızı Mahbup, gelenlerle savaşmak için babasından izin ister. Erkek kılığında dışarı çıkar ve sarayı kuşatan askerlerle savaşır. Kimse onun kız olduğunu anlamaz. Mahmut, önüne çıkan tepeler ve hepsini mağlup eder.

Kızın karşısına son olarak Kulat'ına binip Mahmut çıkar. Mahbup ile Mahmut cenk eder. İkisi de birbirini yenemez. Ardından güreş tutarlar. Güreşte Mahmut, Mahbup'u yener. Göğsüne dokununca onun kız olduğunu anlar.

Mahmut, Gence padişahındaki taşları ve kızı Mahbub'u alıp Kandehar'a döner. Kandahar padişahı, sevgililer çok güzel bir konak yaptırır.

Bu arada Mahbup'un Rezah Bey adında bir nişanlısı vardır. Durumu öğrenince Mahmut'un peşine düşer. Kandahar'a geldiğinde bir büyücü kadın tutarak onların evine gönderir. Büyücü kadın hacca giderken kafileden geri kaldığını söyleyerek Mahmut'tan yardım ister. Mahmut acıyarak kadını eve alır. Büyücü kocakarı gece bunlara bir tılsımlı gömlek giydirir. Mahmut, tılsımlı gömlek ile sabah kalkar ve ava gider.

Mahmut avdan döndüğü vakit Mahbup'u evde bulamaz. Onu aramaya koyulur, Afganistan dağlarını aşar, uzakta Mahbup'u görür. Mahbup Mahmut'u görünce sihrin etkisiyle ona kılıcını çeker kafasını yarar. Mahmut atının yanına düşer.

Mahbup oradan uzaklaşırken kılıcının kanını siler. Kılıçtaki kan silinince büyü bozulur. O zaman Mahbup yaptığı hatayı anlar.

Bu arada Gence şehrinin bezirgânı, Mahmut'u yaralı halde bularak eve getirir. Mahmut biraz iyileşince durumu bezirgânın kızına anlatır. Parmağındaki yüzüğü de bu kıza verir.

Bir müddet sonra kızın parmağındaki yüzüğü gören Mahbup, bu yüzüğün sahibini sorar. Kız da yüzüğün sahibinin kendi evlerinde yatmakta olduğunu söyler. İki âşık birbirine tam kavuşacakken

Mahbup'un eski nişanlısı Rezah Bey Mahmut'un kardeşi Ahmet'i kandırarak Mahmut'un üstüne gönderir.

Aradan uzun süre geçtiği için Ahmet Mahmut'u tanıyamaz ve ona saldırır. Mahmut, kendisini anlatan bir şiirler ile Ahmet'e cevap verir. Ahmet düşman sandığı kişinin kardeşi Mahmut olduğunu anlayınca nasıl bir oyuna geldiğini anlar ve Rezah Bey'e gereken cevabı verir.

İki kardeş tekrar Kandahar'a gelirler. Padişah bunlara kırk gün kırk gece düğün yapar ve böylece muratlarına ererler.

Erzurum'da "Yaralı Mahmut" adıyla anlatılan bir hikâye metni Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek tarafından Behcet Mahir'den derlenmiş; 1997'de Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınlarından neşredilmiştir. Hikâyede çok sayıda manzum parçalar bulunmaktadır. Şahıs kadrosunu Hacı İbrahim, Hacı Muğdat, Meykör Ahmet, Mahmut, Mahbub, Ulu Han, Telli Gülşah, Cadı, Karahan, Sultan Murat oluşturur.

Söz konusu hikâyenin özeti şöyledir:

İstanbul'da Hacı İbrahim adında çok zengin bir bezirgân yaşar. Bu bezirgânın iki oğlundan büyük olanın adı Ahmet, küçük olanın adı ise Mahmut'tur. Ahmet Mahmut'tan üç yaş büyüktür. Bezirgânın Muğdat adında bir yardımcısı vardır. Bunlar birlikte hacca gitmişlerdir.

Hacı İbrahim bir gün Muğdat ile mallarını bölüşüp ortaklıktan ayrılmak ister. Hacı Muğdat ayrılmak istemez. Hacı İbrahim'in dediği olur ve ortaklıktan ayrılırlar. Hacı Muğdat hastalanıp yatağa düşer. Hacı İbrahim de terk-i dünya eder. İki bezirgânın eşleri de birbirlerine küser, bir süre sonra da birbirlerinin izini kaybederler.

Hacı İbrahim'in iki oğlundan Ahmet, kötü yola düşer. Gece gündüz elinden rakı şişesini düşürmez. Bu nedenle kendisine "Meykör Ahmet" derler. Ahmet babasının malını har vurup harman savurunca annesi malları üçe böler. Ahmet payına düşeni hep içkiye verir.

Mahmut evden okula okuldan eve gidip gelir. Mahmut her ikindi vakti babasının mezarına gider Kuran okur. Bir gün İstanbul'un yedi serserisi biraz sarımsak ve rakı alıp Mahmut'un babasının mezarına gelirler. Mahmud'u görünce sarımsakları yüzlerine sürüp "Baba baba!"

diye ağlarlar. Neden ağladıklarını soran Mahmut'a babasının her zaman kendisine yardım ettiklerini onun ölümüyle, aç susuz kaldıklarını söylerler. Mahmut onlara acır doyurmak için evine götürür. Annesi onları misafir etmek istemez. Fakat Mahmut'un ısrarları sonucu serserilerin karınlarını doyurur.

Akşam olunca serseriler Mahmut'u köşe başına götürür ve kendisine zorla içki içirip bütün parasına el koyarlar. Mahmut sarhoş olur. Bundan sonra hep içki içer, artık okula gitmez annesi ve büyüklerine karşı saygısız davranır. Serserilerle arkadaşlık eder. Varını yoğunu içkiye verir. Serseriler, Mahmut'un hiçbir şeyi kalmadığını anlayınca yanından ayrılıp onu yalnız bırakırlar. Yokluktan annesinin beli bükülür saçları ağarır.

Gence şehrinde Emir Govkan Şah adlı bir hükümdar vardır. Bu hükümdarın Mahbup adlı tek bir kız evlâdı vardır. Kızın bileğini büken kimse olmamıştır. Kız, sadece kendisini yenecek yiğitle evleneceğini söyler.

Emir Govkan Şah'ın sarayında mumları yakmak için iki çamcırak taşı vardır. Şah bir gün şamdan ağasını çağırıp ertesi gece bir toplantı düzenleyeceğini bunun için sarayı iyice aydınlatmasını ister. Ertesi gün şamdan ağası mumları değiştirir. Çamcırak taşlarını almaya gider fakat çekmecenin anahtarını bulamaz. Bütün aramalara rağmen anahtarı nereye koyduğunu hatırlayamaz. Akşam sarayı karanlık gören Şah, çok sinirlenir. Şamdan ağasının kafasını cellatlara vurdurmak ister. Fakat âlimlerin itirazı sonucu onu şehirden kovar.

Şamdan ağasının ailesi ile birlikte İstanbul'a gelip yerleşir. Sultan Murat, makamına bir mektup yazıp hâlini arz eder. Sultan Murat, şamdan ağasını huzuruna çağırır. Terbiyesine hayran kalır ve onu saraya işe alır. Şamdan ağasından on iki odada elli tane mumun yakılması istenir. Şamdan bu işi tek başına yapamayacağını söyleyince sadece dört odadan sorumlu tutulur. Sultan Murat şamdan ağasından İran şahının iki tane çamcırak taşının olduğunu öğrenince Şah'a bir elçi gönderip taşlardan birisini ister. Elçiler, mektubu İran hükümdarına ulaştırır. Mektubu okuyan hükümdar bu isteği kabul etmez. Bunu da bir nameyle Sultan Murat'a bildirir. Sultan Murat şahın gönderdiği mektubu okuduktan sonra meclise danışır. Gence hükümdarı uykuda iken şehrin kuşatılması kabul edilir.

Sultan Murad ordusunu Gence'ye götürecektir birini arar. Mahmut buna talip olur. Annesi onunla kocasının bezirgân arkadaşı Hacı Muğdat'a gidip yardım ister. Hacı Muğdat padişah'tan aldığı yardımlar sayesinde yola çıkar. Ordu, otuz sekiz gün yol gittikten sonra iki dağ arasında derin bir vadide dururlar. Gence'ye bir günlük yolları kalmıştır. Ertesi gün Gence hükümdarı uykudayken Türk ordusu şehrin dört bir tarafını kuşatır.

Emir Govkan'a Al-Osman'ın şehri kuşattığı haber verilir ve gelenlerin çamcırak taşı için geldiği söylenir. Şah bunu kabul eder ancak kızı Mahbub taşı vermeye yanaşmaz. Her ikisini bir kutuya koyup boynuna asar. Gelenlere karşı savaş açar. Sekiz gün boyunca Al-Osman ordusuyla karşılaşır. Kimse onun kız olduğunu bilmez.

Mahmut, Allah'tan kendisine güç vermesi için dua eder. Bir ihtiyar peyda olur, Mahmut'un göğsünü üç defa sıvazlar ve Arap nikabıyla dolaşan kız olduğunu, ezelden kendisine yazılmış olduğunu söyler, gözden kaybolur.

Mahmut, ertesi gün Arap'la kendisinin savaşacağını söyleyip ileri çıkar. Mahmut Mahbup'un bileğini tutup sıkınca kılıcı yere düşer. Yere yatırdığında nikabını açar, karşısında çok güzel bir kız görür. Kızın Mahmut'a Mahmut'un da kızı gönlü düşer. Mahbup koynundaki taşları Mahmut'a verir. Mahmut, Mahbup'u ve taşları alıp İstanbul'a döner.

Mahmut esirlerle birlikte padişahın huzuruna çıkar. Padişah, Meykôr Ahmet'i çağırıp kardeşinin zaferinden dolayı onu asayiş işlerinden sorumlu tutar.

Mahmut eve gidip annesiyle hasret giderir. Bir gece Meykôr Ahmet, kendi mahallesinden geçerken kardeşinin ışığının sabaha kadar açık olduğunu fark eder. Ertesi gece gizlice evin içini seyreder. Kardeşinin Gence'den getirdiğinin erkek değil kız olduğunu anlar. Sabahleyin padişahın huzuruna çıkıp gördüklerini padişaha anlatır. Padişah derhâl Mahmud ve Arap'ı çağırır. Arap'ın nikabını açar karşısında çok güzel bir kız görür. Önce nikâhsız olarak bir kız ile dolaşmasından dolayı Mahmut ile Mahbup'un kafasını vurdurtmak ister. Fakat Mahmut'un Gence'de kazandığı zafere karşılık canlarını bağışlar. İki sevgili için düğün hazırlıkları başlar.

Mahbup'un Türkiye'ye gelmesi, babası Emir Govkan'ı çok üzer. Kızını tekrar getirmek bir cadıyı bulur. Cadı küpüne binip İstanbul'a gelir.

Bu arada Mahmut ile Mahbup'un düğünleri başlamak üzeredir. Cadı bir geyiğe dönüp Mahmut'un atının önüne çıkar. Mahmut geyiğin peşine düşer. Kuytu bir ormana vardıklarında geyik kaybolur. Mahbup sarayda kızlar ile eğlenirken cadı bir hacı nine kılığında içeri girer. Gelinin yüzüne sihirli sözler okuyup üfler, sonra da dışarı çıkar. O çıkar çıkmaz Mahbup, duvağı yere vurup artık burada duramayacağını söyleyip atıyla Gence'nin yolunu tutar.

Mahmut kendine gelince, niçin av peşinde olduğunu merak eder. Hemen İstanbul'a dönüp Mahbup'un peşine düşer. Kız, ardından gelen Mahmut'u görünce kılıcıyla saldırır ve onu yaralar. Her tarafa kan fışkırır. Kanın fışkırmasıyla cadının yaptığı sihir bozulur. Mahbup, Mahmut'un kanını durdurmak için elbiselerini yırtıp sarar. Ne yapacağını şaşırıp Mahmut'u orada bırakıp Gence'ye gider. Odasına kapanıp kapıyı kilitler.

Ulu Han adındaki bezirgânın Karaman dağlarından geçerken yaralı vaziyetteki Mahmut'u görür. Mahmut, baygın bir şekilde yerde yatmaktadır ve yanında da bir heybe dolusu altın vardır. Kervancılar Mahmut'u alıp Ulu Han'ın sarayına getirirler. Gence'nin bütün tabipleri Mahmut'u iyileştirmek için uğraşırlar. Bal ile kaynatılmış sütü bir saat arayla Mahmut'a içirirler. On iki doktor nöbetleşe Mahmut'la ilgilenir. On dört gün sonra Mahmut, tehlikeyi atlatıp kendisine gelir.

Ulu Han'ın Mahbup hanımla yediği içtiği ayrı gitmeyen Gülşah adlı tek bir evlâdı vardır. Mahbup hanım, bir gün Karaman dağında sevgilisini kendi elleriyle vurduğunu Gülşah hana anlatır. Gülşah kendi evlerindeki yaralının Mahbup hanımın sevgilisi olup olmadığı konusunda ikilemde kalır. Mahmut tam sıhhatine kavuşunca Ulu Han Mahmut'un izniyle de heybedeki altınları doktorlara dağıtır. Ulu Han Mahmut'un kim olduğunu derdini sorar. Mahmut eline aldığı saz ile anlatmaya başlayınca Ulu Han hiçbir şey anlamaz. Hiddetlenip dışarı çıkar. Onu dinleyen Gülşah yaralının Mahbup'un sevgilisi olduğunu anlar.

Gülşah oyun gereği Mahmut'un yüzüğünü takip saraya gider. Yüzüğü gören Mahbup yüzüğün sahibini sorar. Gülşah, Mahbuba kendi evlerindeki yaralının Mahmut olduğunu söyler. Gülşah, iki sevgiliyi bahçede buluşturur. Mahbup kendisini affettirmek için süslenip öylece bahçeye gider. Mahbup'u bekleyen Mahmut'un gözünü uyku bürür. Mahbup bir deyiş okur. Mahmut, uyanınca sevgilisine sitemde bulunur. Mahbup babasının kendisini Tuyuztepe'ye verdiğini ve onun başına bir iş getireceğini sevgilisine anlatıp ayrılırlar.

Ertesi gün düniürcüler gelir. Sarayda iki gün konaklar, gelin alınıp yola konulur. Mahmut da arkasından onları takip eder. Karahan yolda mola verir. Pehlivanlar güreşe tutulur. Mahmut da damadın kardeşini hasım olarak ister ve onu öldürür. Ölen kardeşinin intikamını almak için diğer kardeş Mahmut'u cirit oynamaya davet eder. Mahmut onu da yener. İki kardeşin arka arkaya ölmesi gelinin uğursuzluk olarak görülmesine sebep olur. Tuyuzepez'e varılınca meyitler toprağa verilir.

Mahmut aşık oynayan çocuklardan Telli Gülşah'ın teyzesinin evini öğrenir. Eve varıp kendisini tanıtır, kadına gece Mahbup'un bulunduğu saraya gitmek istediğini anlatır. Kadın, Mahmud'a kadın elbisesi giydirdir. Birlikte saraya giderler. Kadın mumları söndürür. O arada Mahmut, gizlice gelinin odasına girip saklanır.

Akşam Karahan'ın kardeşi içeri gelir, Mahbup'tan bir kadeh şarap ister. İçtikçe Mahbup'a kötü sözler söyler. Mahbup hanım o adamı tam öldürmeye kalkışınca Mahmut saklandığı yerden çıkıp Karahan'ın kardeşini öldürür.

Mahbup'la birlikte saraydan çıkıp bir saat yol giderler. Karahan, gerdek odasında kardeşini kanlar içinde görünce, kızıdan intikam almaya yemin eder. Atlarla peşine düşer. Mahmut ile Mahbup birlikte öğleye kadar kılıç sallarlar. Ölen ölür kalanlar kaçır. Sevgililer Gence'den geçerek İstanbul'un yolunu tutarlar.

Yolda Mahbup, kendisine sihir yapan cadıyı öldürmeden gelin güvey olamayacaklarını cadının yine aralarına gireceğini söyler. Mahmut, Gence'ye gelip Telli Gülşah'tan cadının evini öğrenir. Mahmut, şiddetli baş ağrıları çektiğini kendisine okuyacak birilerinin olup olmadığını cadının evinin önünde oynayan çocuklara sorar. Bunu duyan kadın hemen kapıyı açar. Mahmut içeri girer. Kadın kendisine

okuyup üflemeğe başlayınca iki eliyle cadının boğazına yapışıp onu boğar.

Mahbup'la Mahmut, birlikte İstanbul'un yolunu tutarlar. Kemah Dağları'na varınca Mahbup çeyizsiz gelin olmak istemediğini, Kemah'ta biraz haramilik yapıp mal elde etmesini ister. Onu kırmak istemeyen Mahmut, Kemah'ta haramiliğe başlar. Bezirgânlar kendilerinden şikâyetçi olup padişahı durumdan haberdar ederler. Sultan Murat haremiler ortadan kaldırmak için Meykôr Ahmet komutasında bir süvari birliğini Kemah'a gönderir. Meykôr Ahmet, Kemah'a varınca birkaç kişiyle mağaradaki iki sevgiliyi kısıkrak yakalayıp bağlar. Âşıklar uyanınca kardeşlerini tanırlar. Meykôr Ahmet de Mahmut'un sesini duyunca kardeşi olduğunu anlar.

Birlikte padişahın huzuruna çıkarlar. Padişah, Mahmut'un Gence'de kazandığı zafere karşılık canlarını bağışlar. Kızın bütün çeyizini de kendisi düzer. Sevgililere kırk gün kırk gece süren bir düğün yapılır.

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 329-336.

Demirtaş, M. İler, *Tortum Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Çalışma*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi, Erzurum, 1973, s. 49-63.

Hacılar, Valeh, *Gürcüstan'da Türk Halk Edebiyatı Eneneleri*, Bakı, 2005, s. 287.

http://dogankaya.com/fotograf/yarali_mahmut_ekitap.pdf

Kaya, Doğan, "Yaralı Mahmut ile Mahbup Hanım", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 10, Sivas, 2001, s. 57-80.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 174-184 (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri 1*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 220-315.

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006 S. 634- 647.

MAHMUT PEHLİVAN

Türkmenistan'da efsane olarak anlatılan hikâyelerdendir.

Hikâyede bir padişahın, Törebeğ adında kızının kendisine talip olanlara zor şartlar ileri sürmesi ve hatta üç şartı yerine getiren bir delikanlının ölümüne sebep olması anlatılmıştır.

Törebeğ ve Bahşı gibi isimler, çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, olağanüstü doğum, evliya, eğitim, fal bakma, zor şart motifleriyle 3, 4, 7, 40, 72 gibi sayı motifleri karşımıza çıkar.

Mahmut Pehlivan ile ilgili olarak halk arasında anlatılan hikâyeleri Şöhrat Abdıyev, Köneürgeç Rouayatları: Rouayatlar, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuucuları Üçin) adlı eserinde kaydetmiştir.

Hikâyede, sırtı yere getirilemeyen Mahmut isminde pehlivanın, geçimini güreşten sağlayan bir pehlivana bilerek yenilmesi anlatılmıştır. Mekân olarak Harezmi ve İran karşımıza çıkar.

“300 Türkmen Efsanesi” adlı kitaptan aynen aldığımız metin şöyledir:

Pehlivan Ata kendi zamanında meşhur şair ve pehlivan imiş. Onun gerçek adı Mahmud, Pehlivan ise lakabı imiş. Harezmi'de meşhur adamlar sıralandığında, Mahmud Pehlivan'ın adı da ön saflarda yerini almıştır.

Mahmud Pehlivan pek çok güreşte kendini gösterir. Bu yüzden Harezmi Şahı onu başpehlivan olarak köşkte yaşatır. Mahmud Pehlivan'ın karşısına çıkabilecek pehlivan Harezmi topraklarında açıkça olmamış. Onun çeşitli yurtlarda yapılan düğünlerden de zafersiz döndüğü zamanlar olmamıştır. Sadece bir keresinde zafersiz dönmüştür.

O defa, komşu yurttan yapılan düğüne Harezmi Şahı ile birlikte Mahmud Pehlivan da gider. Yurdun şahı büyük coşkulu düğün yapar. Pek çok yurdun ünlü pehlivanları bu düğüne davet edilir.

Uzak yolun yorgunluğu bastırsa da Mahmud Pehlivan misafir yerine yerleşip, çay su içtikten sonra yorgunluğu biraz geçer. Mahmud şehrin yakınındaki bir köyü dolaşip görmeyi niyet edinir, köyü dolaşırken mezarlığa girdiğini fark etmez.

Mezarlıkta bir fısıltı işiten pehlivan öne doğru yürür. O vakit ak saçlı yaşlı bir kadının bir mezarı kucaklayıp ağladığını ve bir şeyler sayıkladığını görür.

Pehlivan onun yanına yaklaşır ve selam verir.

Kadın mezarı kucaklayıp, “Kurbanın olayım, bizi rızkından kesme...” diye yalvarır. Sonunda pehlivana doğru döner. Pehlivana bakar ve selamını alır.

“Evet, teyze, seni buralara getiren dert nedir?”

Kadın içindeki sıkıntılarını dışına çıkarmaya başlar: “Oğlum, izler rızıkları şahlıktan yazılan kullar. Beş kişilik ailemiz bir tek oğlumuzun arkasından geçiniyoruz. Oğlum padişahın büyük pehlivanı. Padişah düğün yapıyor. O düğüne yakın uzak yerlerin tüm pehlivanları çağırılmış. Düğüne Harezm’in en büyük pehlivanı Mahmud da katılacaktı. Benim oğlum dünyada bir tek Mahmud Pehlivan’dan çekiniyor. Padişah ona eğer bir pehlivandan yenilse ekmeğinden edeceğini söyledi. O işinden olursa, biz de aç kalırız. Üç gece-gündüzdür şu kerametli mezarı kucaklayıp oğlumun Mahmud Pehlivan’ı yenmesini diliyorum.”

Mahmud Pehlivan onu dikkatlice dinler. Arkasından da:

‘Teyze, sen evine dön. İnşallah, senin oğlun yener.’ der.

Teyze onu Tanrı tarafından gönderilmiş bir kudret olarak mutlu olup evine döner. Kadın onun ünlü Mahmud Pehlivan olduğunu bilmez.

Mahmud Pehlivan düğün gününden bir önceki gece, çok düşünür. ‘Nasıl olur acaba? Bir aileyi ekmeğinden etmek iyi olmaz. Yurdun saygınlığını da korumalı. Üstelik Mahmud Pehlivan beli bir yakaladıktan sonra bilerek düşebilir mi acaba? Bu çok yakışıksız ve bütün kalabalıkla dalga geçmek gibi olur.’ Bir o yana, bir bu yana döner. Uyumadan tan ağarır.

Nihayet o an gelip çatar. Güreş meydanının bir kenarında hazırlanan güzel sofraya İran ve Harezm'in şahları, üst sınıf adamları gelip otururlar. En yüksek ödüle Mahmud Pehlivan çıkar, karşısına ise İran Şahı kendi pehlivanını çıkartır.

Pehlivanlar karşılaşır. Mahmud Pehlivan rakibinin kuşağından elini geçirir.

'Tektir Ali, mertlerin şahı" der ve kaldırıp yan taraftan devirmeye çalışırken, aklına dünkü yaşlı kadın gelir. Rakibini bırakıp kendi dizini de toprağa değdirir.

'Şah şartını değiştirmezse, ben yıkıldım.' diyerek mağlup olduğunu kabul eder.

Harezm Şahı, fena öfkelenip aniden yerinden kalkar:

'Hain, hain! Sana Harezm toprağı haram olsun. Gözüme görünme.'

Mahmud Pehlivan, düşünden çıkıp gider. Ömründe ilk defa büyük ödüle ulaşip kendi isteğı ile rakibinden yenilip döner.

Mahmud Pehlivan dağlarda dolaşır. Birdenbire üzerindeki sarp kayadan bir at aşağıya doğru uçar. Onun üzerinde ise bir adam oturmaktadır. Mahmud Pehlivan, hızlı bir şekilde atı yakalamaya çalışır Adamı da atını da yakalayıp incitmeden, ihtiyatla yere bırakır. ADAM Harezm'in padişahı olsa ne yaparsın. Padişah, dönüşte Mahmut Pehlivan'ın atına binip dönmüştür. At hem uzaklardan kendi sahibini tanıyıp kendini kayadan aşağıya bırakıvermiş.

Padişah kendi kurtarıcısının önünde diz çöker:

'Affet beni pehlivan. Senin neden dizini bıraktığını bütün İran biliyor. Padişahın pehlivanın önünde koyduğu şartı bütün halk biliyormuş meğer. Senin büyük insanlığına halayık hayran kaldı. Sen devrilmiş olsan da kazandın. İncittiğim için bağışla. Hadi yurdumuza dönelim. Bu iyiliğin armağanını orada veririm...'

Muhafızların eşliğinde Harezm'e doğru yönelen iki atlı, konuşak dağlardan iner."

'Teyze, sen evine dön. İnşallah, senin oğlun yener.' der.

Teyze onu Tanrı tarafından gönderilmiş bir kudret olarak mutlu olup evine döner. Kadın onun ünlü Mahmud Pehlivan olduğunu bilmez.

Mahmud Pehlivan düşün gününden bir önceki gece, çok düşünür. 'Nasıl olur acaba? Bir aileyi ekmeğinden etmek iyi olmaz. Yurdun saygınlığını da korumalı. Üstelik Mahmud Pehlivan beli bir yakaladıktan sonra bilerek düşebilir mi acaba? Bu çok yakışıksız ve bütün kalabalıkla dalga geçmek gibi olur.' Bir o yana, bir bu yana döner. Uyumadan tan a arır.

Nihayet o an gelip çatar. Güreş meydanının bir kenarında hazırlanan güzel sofraya İran ve Harezm'in şahları, üst sınıf adamları gelip otururlar. En yüksek ödüle Mahmud Pehlivan çıkar, karşısına ise İran Şahu kendi pehlivanını çıkartır.

Pehlivanlar karşılaşır. Mahmud Pehlivan rakibinin kuşağından elini geçirir.

'Tektir Ali, mertlerin şahı" der ve kaldırıp yan taraftan devirmeye çalışırken, aklına dünkü yaşlı kadın gelir. Rakibini bırakıp kendi dizini de toprağa de dirir.

'Şah şartını de iştirmezse, ben yıkıldım.' diyerek mağlup olduğunu kabul eder.

Harezm Şahu, fena öfkelenip aniden yerinden kalkar:

'Hain, hain! Sana Harezm toprağı haram olsun. Gözüme görünme.'

Mahmud Pehlivan, düşününden çıkıp gider. Ömründe ilk defa büyük ödüle ulaşıp kendi isteğı ile rakibinden yenilip döner.

Mahmud Pehlivan dağlarda dolaşır. Birdenbire üzerindeki sarp kayadan bir at aşağıya doğru uçar. Onun üzerinde ise bir adam oturmaktadır. Mahmud Pehlivan, hızlı bir şekilde atı yakalamaya çalışır Adamı da atını da yakalayıp incitmeden, ihtiyatla yere bırakır. Adam Harezm'in padişahu olsa ne yaparsın. Padişah, dönüşte Mahmut Pehlivan'ın atına binip dönmüştür. At hem uzaklardan kendi sahibini tanıyıp kendini kayadan aşağıya bırakıvermiş.

Padişah kendi kurtarıcısının önünde diz çöker:

'Affet beni pehlivan. Senin neden dizini bıraktığını bütün İran biliyor. Padişahın pehlivanın önünde koyduğı şartı bütün halk

biliyormuş meğer. Senin büyük insanlığına halayık hayran kaldı. Sen devrilmiş olsan da kazandın. İncittiğim için başışla. Hadi yurdumuza dönelim. Bu iyiliğin armağanını orada veririm...'

Muhafızların eşliğinde Harezm'e doğru yönelen iki atlı, konuşak dağlardan iner."

Kaynakça:

Abdiyev, Şöyret, "Mahmüt Pelvan", *Köneürgeç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin)* Mağarif Yayınları, Aşkabat, 1993, s. 51-53.

Alimcan, İnyet-Didar Annaberdiyev, *300 Türkmen Efsanesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019, s. 435-437.

MAHMUT VE NİYAR HANIM

(Bkz. MAHMUD İLE NİĞÂR)

MAHSUNÎ

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyedir. Molla Fenayi Oğlu Mahsunî olarak da bilinir. İçinde masal unsurları ve olağanüstülükler barındırır.

Tamamı mensur olan hikâyeyi Pertev Naili Borav, Âşık Sabit Müdamî'den derlemiştir. Müdamî Hz. Süleyman kıssasındaki bazı hikâyelerle zenginleştirmiştir.

Hikâyeyi İlhan Başgöz şöyle özetlemiştir:

"Periler münasip kız-oğlan düşündüler. Halep Padişahı'nın kızı Mina Hanım, Erzurum'dan Hoca Fenayi'nin oğlu Mahsunî var idi. Aynı günde doğmuşlar, birbirine benzerler. Kızın beynine girdiler. O gece bir baş ağrısı verip uyuttular. Gece yarısı kızın yatağını dört köşesinden tutup Mahsunî'nin konağına indirdiler. Kız uyandı, baktı kendi konağı değil.

Mahsunî'yi de uyandırdılar. Mahsunî gördü bir güzel kız. İn midir, cin midir? Mahsunî yorganı büküp saz eyledi:

Gel Muhammed'i seversen.

Kız gelip Mahsunî ile güvercin balası gibi emişmeye başladılar. Birbirlerine adlarını söylediler fakat memleketlerini söylemeyi unuttular. Periler bunları uyutup kızı evine götürürler.

Kız uyanır, konağında deli gibi olup dışarı fırlar. Anası peşinden koşup sorar. Kız kırk örük saçtan birini sinesi üzerine alıp saç siyah, gerdan beyaz, yakışmaz mı görelim akşamki rüya için ne söyledi?

Akşamki gördüğüm civan görünmez.

Kız başından geçenleri babasına anlatır. Hoca Fenayi oğlu, Mahsunî'nin adını söyler fakat memleketini bilmez ama konağı bütün teferruatı ile tarif eder. Paşa, tellal çağırır ki 'Mahsunî kim ise gelsin, kızımı vereceğim.' Herkes ben Mahsunî'yim diye gelir. Fakat konağı tarif edemedikleri için Paşa her birine 80 değnek vurdurur.

Mahsunî uyanır ki 360 damarına ateş düşmüş yanıyor ama kız yok:

Ölmedikçe gönül yardan ayrılmaz.

Babası, sadece kızın Paşa kızı Mina olduğunu öğrenir. 40 deve 4000 altın alıp oğlu için Mina'yı aramaya çıkar. 7 sene dolaşıp Halep'e gelir.

Paşa'yı ziyarete gider. Paşa ile birbirlerine adlarını sorarlar. Konak da tam tarif edildiği gibidir. 7 kız vekili 7 oğlan vekili Mina Hanım'ı, Mahsunî'ye nikâh ederler.

Fenayi, Erzurum'a gelir. 40 gün 40 gece toy düğün ederler. 41. cuma gecesi zıfafa girerler. Bir müddet muhabbetten sonra Mahsunî uyur. Kız aldı:

Uyan hasretliğin varsa benden al

Sabah olur. Kız kaynatasının eline ibrikle abdest suyu dökerken döner bakar ki Mahsunî hâlâ uyuyor. Meğer ölmüş. Alır kız:

Haber edem yâr uykudan uyansın.

Ölüyü Beytü'l-Mukaddes'e götürür, kırk gün kız ibadet eder, ağlar. Sultan Süleyman geçerken feryadı duyar. Perilere sorar. Periler der ki:

‘Sen münasip oğlanı münasip kıza verin dedin, fakat Allah’ın emriyle demedin. Bu yüzden gerdek gecesi öldü.’ Sultan Süleyman, Allah’a dua eyledi nîr melaîke insan şekline girip oğlanın babasına geldi: ‘Tanrı sana 40 yıl ömür verse kaçını oğluna bağışlarsın?’ “10 yılını.” Anasına gitti. Anası 20 yılını bağışladı. Sevgilisine gitti. Sevgilisi dedi ki: “Allah kadirdir. 40 sene ona 40 sene de bana ömür versin.’ Tanrı bunlara kırkar sene ömür verdi. Mahsunî hıçkırarak uyandı. Yeniden 40 gün 40 gece düğün ettiler. Zıfafa verdiler. Onlar Muratlarına yetti.”

Kaynakça:

Başgöz, İlhan, *Türkölü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 279-282.

MAKPAL VE SEGİZ

Kazak destanıdır. Tamamı manzum olan destanın toplam dize sayısı 685’tir. Birim olarak dörtlükler hâlinedir. Dizeler genellikle 11 hecelidir.

Pakizat Avespayeva ve Toktar Elbekov’ın yayına hazırladığı metin, Hatice Emel Şirin tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş 2013’te yayımlanan Kazak Destanları IX adlı kitapta yer almıştır.

Destanın sonunda âşıklar kavuşamazlar.

Destanın özeti şöyledir:

Sal, sekiz yaşında yetim kalır ve akrabalarının memleketine gelir. Makpal adlı bir kızla molladan ders alırlar. Segiz, asker, ozan ve yiğit olarak yetişir.

Makpal ile birbirini severler. Segiz, geçimini için Arka’ya yulki yaymaya gider. O sırada Karakalpaki Jabı adlı yaşlı yiğit, Makpal’ı ister. Karakalpaki Jabı batır ikiz gölü yaylayıp gelir. Buldıklı kırk yiğide baş olur. Makpal’ın güzelliğini duyar onu almak için heveslenir. Çünkü zengin olduğu için umutlanır. Kızın ağabeyleri de kızı verir.

Perşembe günü toya karar verirler. Makpal çok üzülür. Yüzü sararır. Hemen mektup yazıp Segiz’e gönderir. Makpal gönlünden geçen her şeyi Sal Segiz’e anlatır. Çabucak gelmesini ister.

Segiz ise sıkıntıda ve uyuyamaz. Kızın haberi Sal Segiz'e gider. Mektubu okur ve Sal Segiz, yerinde duramaz. Ker adlı güçlü ata binerek hemen yola çıkar.

Sal Segiz mektubu okuduğunda Makpal nikâhlanır. Sal Segiz, üç gün üç gece yol giderek, göl kıyısına kurulan yere gelir. Segiz çadırın yanına gelir ve bağıırır. Yenge ağır ağır dışarı çıkar. Segiz'i tanır ona; "Zavallının âşığıydın Segiz." der. Segiz ondan Makpal'ı sorar ve onu aramaya başlar.

Yenge ise onun dinlenmesini ister. Daha sonra ondan vazgeçmesini söyler. "O Davkara'ya gideli üç gün oldu. Peşine düşme ve etini ye, şekerini çiğne, çayını iç" der. O olmadan uykusuz kalır, hiçbir şey yiyemez, önden boş selâm verme bana". der.

Yenge, kalması için ısrar eder fakat Segiz kalmak istemez. İki attan birini yedeğe alıp yola devam etmek ister. Eğer ona yetişemez ise örtüsünü almayacağını söyler.

Yengesi; Makpal'ın beklediğini ve on gün önceden haber gönderdiğini, hangi yüzle ona gideceğini sorar ve Jabı'nın güçlü olduğunu ve onun elinden kız alınamayacağını, eğer giderse Jabı'nın onu öldüreceğini, bunu da Makpal'ın da dayanamayacağını söyler. Segiz, ölse de bu yoldan dönmemekte kararlıdır. Sal Segiz, yola çıkar.

Sal Segiz'in atı Ker ve diğer atı Turparsın yorulur. Bir an önce Makpal'a kavuşma arzusundadır. Çaresizlikten ağlamaya başlar. Segiz, yürüyerek dağın başına çıkar. Aşağıda Makpal'ın kervanını görür. Makpal, Segiz'in geldiğini görüp sesini duyup, yapılan kötülükleri, çektiklerini hatırlar ve Segiz'e gitmek ister. Büyükannesi, ondan ailesini utandırmamasını ister. Makpal, büyükannesine Segiz'i sevdiğini söyleyince büyükanne, Jabı'nın onlara kötülük yapacağını söyler. Makpal öleceğini bilse de Segiz'e gitmek ister. Büyükannesi Makpal'a sözünü dinletemeyeceğini anlar. Makpal hiçbir şeyi umursamaz, Segiz'in onunla öleceğini bilse o da ölmeyi ister. Makpal'ın annesi, kızının hâlini görür ve Jabı'ya kızının derdi olduğunu ve Sır'ın suyunun ona şifa olacağını söyler. Yiğit Jabı, buna şaşırır ve arkadaşıyla Sır'a doğru yola çıkar, oraya ulaşır.

Jabı, Segiz ve Makpal'ın birbirlerini sevdiğini öğrenir. Yaşlı Buldırık, kadının aklına uyup yola düştüğünü söyler. Sal Segiz geri dönemez ve âşıklar kavuşamaz.

Kaynakça:

Avespayeva, Pakizat - Elbekov, Toktar, *Kazak Destanları IX*, (Çev. Hatice Emel Şirin), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 100-133.

MAKTIMHILI

Başkurt Destanlarındandır. Türkiye Türkçesinde iki metni yayımlanmıştır. Hacimsiz destan olup manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Taymas Han'ın Harıbay Han'ın kızı Maktımhilıv'ı kaçırmayı, Keloğlan'ın kızı kurtarıp onunla evlenmesi hikâye edilmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanda Harıbay adında bir han yaşar. Bu hanın bir oğlu ve bir de Maktımhilıv adlı bir kızı vardır. Maktımhilıv çok güzel bir kızdır. Harıbay her yıl oğlu ile kızına dokuz yurt ve dokuz sürü verip onları yaylaya yollar. Bu durumu Taymas adlı bir han duyar.

Taymas, Maktımhilıv'ı almak ister ancak bunu başaramaz. Bu sebeple Taymas Maktımhilıv'ın yaylasına baskın yapar, onu zorla alır. Maktımhilıv'ın ağabeyi onu kurtarır, ancak Maktımhilıv tekrar Taymas'ın eline düşer.

Maktımhilıv'ın kaçırıldığı haberi babası Harıbay'a ulaşır. Harıbay meclisi toplar ve kızını kurtarmanın yollarını konuşurlar. Harıbay meclistekilere kızını hileyle alıp alamayacaklarını sorar. Bu sırada bir Keloğlan, ayağa kalkar ve bunu yapabileceğini söyler. Keloğlan bu iş için hanın yüzüğünü ister.

Yüzüğü alan Keloğlan, Taymas Han'ın yurduna varır ve yüzük sayesinde Maktımhilıv ile görüşür. Keloğlan Maktımhilıv'a Taymas Han'ı avdan gelince karşılamasını ve ona soğuk davranmasını söyler. Maktımhilıv, Keloğlan'ın dediklerin, yapar. Taymas Han bunun sebebini

sorunca kız, babasının yanında geçirdiği günleri hatırladığını, babasının dokuz günlük yola çıktığını ve dokuz günlük meclis topladığını söyler.

Taymas Han da bunun üzerine dokuz günlük yola çıkar ve Keloğlan ile Maktımhılvı fırsattan istifade kaçarlar. Bu durumu öğrenen Taymas Han, Maktımhılvı'nı peşine düşer. Taymas Han giderken Takalik adlı bir ırmağa varır. Maktımhılvı, bu ırmağın karşısında yıkanırken Taymas Han gelir, ancak Taymas Han, Maktımhılvı'a ulaşamaz. Keloğlan, Maktımhılvı'ı Haribay'a teslim eder. Haribay, Maktımhılvı'ı Keloğlan'a verir.

Keloğlan ile Maktımhılvı, bir göl kenarında ihtiyarlayıncaya kadar mutlu bir hayat geçirirler.

Kaynakça:

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet - Gaynislâm İbrahimov - Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 Sosyal Hayatı Ahlatan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 283-288.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Başkurt Edebiyatı 1, C. 19, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 85-87.

MALÇI MERGEN

Altay destanıdır. Elimizdeki metin Nikolay Ulageşeviç Ulagaşev (1861-1946) tarafından anlatılmıştır. Ulagaşeviç ayrıca Er Samır, Ak Tayçı, Kökin Erkey, Altay Buuçay, Kozın Erkeş ve Közüyke gibi destanları da anlatmıştır. Bu destanlar İbrahim Dilek tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 2002'de basılmıştır. Söz konusu destan metni manzum olup 802 dizedir. Dizeler genellikle 7 hecelidir. Kimi bölümlerde 8 ve 9 heceli ifadeler karşımıza çıkabilmektedir.

Destanda hayvanların konuşması, don değiştirme, yedi yıl süren ikili mücadele gibi olağanüstülükler vardır.

Destanın özeti şöyledir:

Sayılamayacak kadar mal besleyen, dağ gibi serveti sahiplenene altı köşeli keçe evinde Aybıç adlı birisi yaşamaktadır. Yüzlerce çoban hayvanlarına bakar. Çobanlar, malları telef etmemek için gece gündüz uyumazlar.

Bir defasında Aybıç bay başka yere göçmeyi düşünür. Irgatlarına ak malı sürüp, servetini yüklemelerini emreder. Ancak Malçı adındaki çoban ayakxabıları eskidiği için gidecek gücü kalmadığını, kötü de olsa bir at vermesini ister. Aybıç, sertleşip Malçı'nın ayaklarını kırdırır. Ondan sonra yeni yere gitmek için göçer.

Ayağı kırılmış olan Malçı geride kalır. Gece gündüz emekleyip, karnını doyurup, sürünür. Bir gün dinlenmek için uzandığında kahverengi bir sıçan hızla gelerek, kırılan ayaklarının yarasını iğne dişiyle kemirir. Malçı ona hiddetlenince sıçanı tutup iki ayağını kırar. Sıçan sazlıkta yeşil güzel otlara ulaşır. Otları yiyince sıçan iyileşerek oynayıp, koşar. Malçı bu durumu görünce şaşırır. Otun şıfalı olabileceğini düşünür. Yeşil ota ulaşmak için kıcının üzerinde sürünür. Kırık ayağına sürdüğünde önceki hâlimden altı kat daha iyi, ilk hâlimden on kat daha iyi olur. Malçı çoban iyileşir.

Malçı, gece gündüz güneşe doğru, Aybıç bayın izini sürer. Altı vadi, altı dağ aşar. Kurumuş ağaçların önünden kızıl tilki çıkar. Malçı onu yakalar, derisini soyup kendisine yaka yapar. Oradan ileriye gittiğinde ak saraya varır. Oraya doğru ilerleyip büyük eğlenceye katılır. Orası, Ak Boro ata sahip Arslan Kağan'ın yurduudur. Arslan Kağan altı kızını evlendirmiş, yedinci kızına eş bulmak için eğlence düzenlemiştir.

Arslan Kağan'ın kızını en iyi kojon söyleyen alacaktır. Malçı kojon söylemeye başlar. Oturan insanların yürekleri yağ gibi erir, vücutları rahatlar. Biraz daha kojon söyleyince, kurumuş ağaçlar yapraklanır. Malçı'nın kojonu bitince Arslan Kağan, tahtından iner. Kızına hangi eri seçtiğini sorar. O da Malçı Mergen'e varmak istediğini söyler. Ak Şankı, Malçı'nın elinden tutar. Onu işiten Arslan Kağan, ayı şekline girer, kara gözü kanlanır. Evini lanetlemelerini söyleyip ikisini de sarayından kovar.

O günden sonra Ak Şanlı ile Malçı ormanda kendilerine bir kulübe yaparlar. Malçı eşini babasının evine gönderip altı eniştesinin

ne yaptığını öğrenmesini ve ava giderken binmesi için bir at vermelerini ister. Ak Şanlı, itiraz etmez babasının yurduna yetip gelir. Kocasının at istediğini söyler. Arslan Kağan, Ak Şankı'nın iğrenç kocasına vereceği atı olmadığını söyler. Eğer çok ihtiyacı varsa, kara ormanlık dağın başında kara aygırın olduğunu, avlanırken ona binebileceğini söyler. Ak Şankı dönüp gelerek, babasının sözünü Malçı'ya söyler. Malçı eşine üzülmemesini, altı kulaklı kara aygırı alırsa zaferi, alamazsa başarısızlığı olacağını söyleyip evden ayrılır.

Malçı, dağa çıkar. O sırada uyumakta olan altı kulaklı kara aygıra kement atar. Aygır şaşırır, kendisini öldürmeye mi geldiğini sorar. Malçı ise Arslan Kağan'ın isteğiyle geldiğini, aygırı onun istediğini söyler. Kara aygır, altmış yıldır kimsenin kendisini tutmayı başaramadığını söyler ve artık Malçı'nın atı olur. Malçı'ya Malçı Mergen, kendisine ise Kanatlı Kara at adını verir.

Malçı Mergen, Kanatlı Kara'ya binip yurduna döner. O sırada altı bacanağı avlayacak bir şey bulamamış ve çoluk çocuğu aç kalmıştır. Malçı Mergen avladığı altmış avı onlara götürür. Bunları kaynatası Arslan Kağan'a vermelerini, artanını da kendilerinin yemelerini söyler.

Malçı Mergen altmış avın karnını alıp evine gelir. Altı bacanak, altmış avın etiyle karınlarını doyururlar, artanını Arslan Kağan'a götürürler. Arslan Kağan buna çok sevinir. Getirilen etleri kaynatıp yer.

Malçı Mergen evine gelince olanları eşi Ak Şankı'ya anlatır. Getirdiği av etini kaynatıp bir kısmını babasına götürmesini ister. Ak Şankı eşinin dediğini yapar. Ancak Arslan Kağan altı damadının getirdiği eti yedikten sonra içip sarhoş olur ve sevmeyi damadının gönderdiği eti yemek istemez. Kızı çok ısrar edince yemek zorunda kalır. Etin lezzetine dayanamaz, on parmağını birlikte çiğner.

Ak Şankı eve döner. Babasının evinde yaşadıklarını eşi Malçı Mergen'e anlatır.

Arslan Kağan, Malçı Mergen'in boş birisi olmadığını fark eder ve onu öldürmek ister. Ertesi gün Malçı Mergen'i evine çağırır. Malçı Mergen'e altı damadına büyüklük ve ölmeden önce gücünü görmek istediğini söyler ve ardından bir istekte bulunur. Gök denizinin kıyısında yaşama girmiş bir boğa vardır. Eğer onu getirirse altı damadın ağabeyi

olacağını, halkı yönetmeye hak kazanacağını ak sarayda yaşayacağını söyler.

Malçı Mergen yedi veya dokuz yılda döneceğini söyleyip, eşinin yanına gider. Eşi, babasının bunu başına kötülükler gelmesini istediği için yaptığını söyler ve ardından boğanın yaşadığı Gök denize gittiğinde, dolunayı beklemesini, o sırada boğanın derin uykuda olacağını, ancak o vakit boğayı ele geçirebileceğini ilave eder. Ak Şankı gözyaşlarıyla eşini uğurlar.

Malçı Mergen, nice dağ aşar. Yolda Kanatlı Kara, Altay iyesi kara boğa olup gök boğayla vuruşmaya karar verir. İki boğa karşılaşır. Yedi yıl boynuzlaşırlar ancak ikisi de üstün gelemmez. En sonuna Malçı Mergen bahadır altmış kulaç halatını çözüp, gök boğaya kement atarak geriye doğru çeker. Gök boğa, eziyet etmeden kendisini öldürmesini ister. Malçı Mergen boğaya durumu anlatır ve boğayı getirip Arslan Kağan'ın at direğine bağlar. Ancak Arslan Kağan, gök boğayı tekrar yerine gitmesi için serbest bırakmasını ister. Malçı Mergen buna çok öfkelenir. Ak sarayın içine girer. Herkesi altmış iki ayaklı altın yatağın altına girmiş, akılları başlarından çıkmış durumda orada yattıklarını görür. Oradan çıkıp boğanın yanına gelir, gök boğayı çözüp gönderir. Oradan ayrılıp evine gelir.

Arslan Kağan Malçı Mergen için yine hile düşünür. Altı damadına, yedi gün eğlence yapacağını, Malçı Mergen'i iyice sarhoş ettikten sonra öldüreceğini söyler.

Altı damat Malçı Mergen'i eğlenceye çağırır. Ak Şankı eşine babasının onu onurlandırmak için çağırmadığını, canını almak çağırdığını söyler. "Koydukları yiyeceği eline alma, dudağına değdirme." diye de ikazlarda bulunur.

Malçı Mergen eşini dinleyeceğini söyleyip, Arslan Kağan'ın sarayına gider. İpek elbiseli zenginlerin hepsi toplanır. Önceden Malçı'nın koyunlarını güttüğü Aybıcı bay da oradadır. İçki içenlerin kojonları kopuzları yayılır. Arslan Kağan Malçı Mergen'i karşılar. Damadı Malçı Mergen'i över. Ardından damadını ak kilime oturtur. Birbirine benzer altmış gelin gelerek, altmış kadehte içki tutup Malçı Mergen'e kojon söylerler. Yumuşamayan Malçı Mergen yumuşar. Ak

Şankı'nın nasihatini unutup, altın kadehi alarak, içkiden içer. Çok zaman geçmeden eti kanı ısınır. Malçı Mergen'in iyice sarhoş olduğunu gören Arslan Kağan, ondan sarı mataradaki içkiyi tek başına içmesini isterler. Malçı Mergen matarayı alır. Kapağını açıp içmek üzereyken Kanatlı Kara, kişneyip onu uyarır, eşinin söylediklerini hatırlatır. Malçı Mergen, öfkelenir. Acı acı nara atar, ak saray yarılır, ay ışığı söner. Arslan Kağan'ın ve altı iyi bacanağının önünde diz çökmesini ister. Ardından Malçı Mergen, sarı mataradaki zehri döker, ak sarayın içini sarı ateş kaplar. Malçı Mergen, Kanatlı Kara'ya biner. Arslan Kağan kaynatasını, altı iyi bacanağını, düşmanı Aybıcı bayı sarı zehirle yakar ve oradan ayrılıp evine doğru atını koşturur.

Ak Şankı eşine kavuştuğunda sonsuz saadetleri başlar.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 214-217.

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları 1*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 229-251.

Yılbır, Serkan, *Türk Destanlarında İnanç ve İnanışlar*, Sakarya, 2006, s. 133-136, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

MALİK İLE MELİKZADE ŞİRİN

Şark hikâye geleneğindeki konular çerçevesinde kaleme alınmış hikâyelerdendir. Mustafa Nihat Özön bu hikâyeyi “Halk arasında yazılısından okunan hikâyeler” çerçevesinde değerlendirmektedir. Mensur hikâyedir.

Vezir-i Mağmun, Mustafa Nihat Özön tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Malik, zengin bir tüccarın oğludur. Bir yabancı, kendisine tılsımla değil, aletle havalanır ve hareket eder bir sandığın sırlarını öğrettiğinden, öyle bir sandığa binerek yola çıkar. Bir memlekete gelir ki hükümdarı, müneccimlerinden, kızının biri tarafından kandırılacağını

öğrendiği için kızı sıkı bir koruma altında bulundurmaktadır. Malik uyanan merakından sandığı aracılığıyla hapis sarayının damına iner ve kendini Şirin'e peri olarak tanıtır. Hatta kızın babasını bile kandırır. Fakat yakındaki padişahlardan biri evlenmek istiyor. Olmaz cevabına karşı ordusuyla hücum ediyor. Malik sandığına çakıl taşı (o zamanın bombası) yerleştirip uçak gibi düşman ordugâhına giriyor ve düşman hükümdarını çakıl taşıyla yaralayıp hemen sandığına binerek etrafa havadan (o zamanın uçağı) çakıl taşı ata ata orduda panik uyandırıyor. Zafer oluyor. Bu yüzden yalnız bir donanma gecesi ormanda sakladığı sandığının yandığını görünce artık Şirin den umudunu kesip ağlaya ağlaya Mısır kervanına katılıyor; orada dikicilik öğreniyor. Şam'a yerleşerek çalışıp duruyor: 'Şirin hiçbir vakitte hayal ve hatırımdan çıkmaz. Yeis ve füturum derece-i gayeye vasıl olduğu zamanlar ettiğim zeok ve sofaları der-hatır ederek derakap gülüp oynamaya bulaştırarak halk dahi şu hâlleri görünce beni şen ve hâlinden memnun zanneder.' diye aranan dertsizin kendisi olmayacağını anlatır."

Kaynakça:

Özön, Mustafa Nihat, *Türkçede Roman*, (Haz. Altay Kabacalı), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1985, s. 78-79.

MAMAY

Nogay kahramanlık destanıdır. Tarihi özellikler taşır. Nogay hanı Musa Bey ile Şeyh Mamay başından geçenleri ihtiva eder. Mamay, babasının ölümünden sonra idareyi ele almış, kardeşlerine büyüklük etmiştir. Mamay, 1523'te savaştığı Kırım Hanı Muhammed Gerey'i öldürmüş, halkını rahatlığa kavuşturmuştur.

Ölümünden sonra idareyi ele geçirmek isteyen kısa boylu, ayakları çarpık ve bir gözü kör olan Sımayıl, Mamay'ın kardeşlerini birer birer ortadan kaldırmayı başarır. Destanda tarihi gerçeklere uymayan kısımlar da bulunmaktadır. Söz gelişi Mamay, Kırım Hanı'nı çadırında eğlenirken intikam hırsıyla öldürmüş, Han'ın askerlerini serbest bırakmıştır. Hakikatte ise Mamay kaçan askerleri kovalamıştır.

Destan, manzum mensur yapıya sahiptir. Dizeler genellikle 7 hecedir. Destan metni Türkiye'de 2010'da basılmıştır. İlki Aşim Şeyh

Aliulu'nun derleyip İhsan Kalenderoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan metin TÜRKSÖY tarafından yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

İdil'de Musa Bey adında biri adam yaşamaktadır. Bu adamın başka bir köyde yaşayan Asan-Abız denilen bir dostu vardır. Musa Bey'in yedisi bir anadan beşi ayrı bir anadan olmak üzere on iki tane de çocuğu vardır. Musa Bey bir gün kendi kendine düşünür ve bu çocuklarını sınamak ister. Bunun için Asan-Abız'ı getirtir ve çocuklarının ilerde ne olacağını öğrenmek istediğini ona söyler. Asan-Abız akşam çocuklar yatınca onlara bakacağını ve durumlarını anlatacağını arkadaşına söyler. Saat on iki olunca çırayı alıp çocukların yattığı odaya girerler. Burada tek tek çocukların nasıl yattıklarına bakar ve Musa Bey'e not aldırır. Sonunda bu notlara bakar ve bu çocuklar içinden en akıllısının Mamay olacağını, onun aklına kimsenin yetişemeyeceğini söyler. Ardından Orak adlı çocuğun ise çocukları arasında en yiğit ve yaramaz olacağını anlatır. Ağıs'a ve Sıydak'a bir şey demez ancak İsmail'in diğer çocukları bozacağını söyler ve onun fitneci biri olacağını anlatır ve diğer çocuklar hakkında da kısa bilgiler verir.

Musa Bey arkadaşının çocukları hakkında dediklerini dikkatli bir şekilde dinler. Bu bilgileri öğrenmesindeki asıl amacı vasiyetini bırakabileceği çocuğunu seçmektir. Arkadaşının verdiği bilgilere göre bu iş için en uygun kişinin Mamay olduğunu karar verir. Asan-Abız da onun bu fikrini destekler. Asan-Abız, Gelir denilen oğlan için de biraz mahzun, seyrek akıllı, öfkeli birisi olacağını söyler. Bunun üzerine Musa Bey, Orak ve Kelüv adlı oğullarını Mamay'ın yanına bırakma kararı alır.

Ertesi gün Asan-Abız evine döner. Birkaç gün sonra da Musa Bey çocuklarını çağırır ve onlara vasiyetini açıklar. Musa Bey, kendisi öldükten sonra birkaç hayvan kesip halka sadaka dağıtmalarını ve ilk yıl hepsinin bir arada kalmasını söyler. Ondan sonra birbirinden ayrılacaklarını söyleyip Balankaş, Sulankaş'ın bir olmasını söyler ve tek tek çocuklarına vasiyetini açıklar. Bu konuşmanın ardından yedi-sekiz ay geçer ve Musa Bey ölür.

Bütün yakınlar, dostlar en büyük Mamay olduğu için onun yanına gelirler. Kelüv eve gelenlerin atına eşyasına bakmaktadır. Orak ise

ele avuca sığmayan birisi olmuştur. Mamay'ın da onu terbiye edecek vakti yoktur. Aradan bir veya iki yıl geçer. Mamay artık Orak'ı hiç kontrol edememektedir. Bu konuda akıl danışmak için Asan-Abız'ın yanına gider. Sonunda Orak'ı orada bulunan bir beyin yanına vermeyi kararlaştırırlar.

Düşüncelerini söylemek için o beyin yanına giderler. Bey de ihtiyardır ve yıldıya bakacak kişi yokluğundan şikâyet etmektedir. Mamay, ona isterse bir kardeşini vereceğini o kardeşinin yıldıya bakabileceğini söyler ve bunun için para da istemediğini belirtir. Sadece bu kardeşinin terbiye edilmesini ve ata nasıl binmesi gerektiğinin öğretilmesini ister. Bu teklif beyin de hoşuna gider ve Mamay'ın teklifini kabul eder.

Mamay, sekiz yaşına yeni giren Orak'ı alıp beye götürüp verirler. Orak zaten ata binmeyi çok sevmektedir bu yıldıya başında durur. Bir gün Mamay kardeşine bakmaya gelir ve onun kötü kıyafetler içinde kötü bir atın üstünde durduğunu görür. Hemen kardeşinin itibarını yükseltmek için bir plan yapar. Plana göre beyin yıldıysını kendi toprağına girdi diye bahane edip alacaktır. Daha sonra Mamay'ın yıldıyı aldığını duyan Orak çok sinirlenecek ve abisinin elinden bu yıldıyı geri alacaktır. Ertesi gün Mamay beyin yıldıysını kendi toprağına girdiğini bahane edip alır ve bahçesine bağlar. Bu haberi alan Orak ise çok sinirlenir ve bir yaşlı heyetiyle gidip bu yıldıyı kurtarır. Dönüşte bu yaşlı heyeti beye Orak'ın korkusuz bir yiğit olduğunu ve yıldıyı iyi koruduğunu söyler. Bey, bu söylenenler üzerine Orak'a gümüş kamçı, gümüşlü eğer, hazır cepken, çizme alıp Orak'a verir ve atın da en iyisini onun emrine verdiğini açıklar. Böylece Orak bu beyin yanında çok güzel bir hayat sürer.

Yıllar böyle geçer ve Orak on bir yaşına girer. Mamay ata dostu Asan-Abız'a Orak için artık bir at bakma zamanın geldiğini söyler. Bunun için beyin yıldıysına giderler. Nisan ayının ilk günleri olduğu için güzelce bir hava vardır. Mamay attan inip Orak'ın yanına gelip selâm verip oturur. Ata dostu Asan-Abız yıldıya içinde gezer ve bir çal kırsağın karşısına geçip durur. Birkaç tur daha atar ve yine aynı al kırsağın karşısında durur. Ardından Mamay ve Orak'ın yanına gelip oturur ve oradakilere bu yıldı içinde Orak'a uygun atın olmadığını bir tek çal kırsağın iyi bir at olduğunu söyler ve bu kırsağı deniz kıyısındaki

kırk yılkı içinde yaşayan sarı aygırla çiftleştirmeleri gerektiğini söyler. Bu çiftleşmeden doğacak olan tayın Orak'a yakışır bir tay olacağını belirtir ve oradan giderler.

Orak, çal kırsığı sarı aygırla çiftleştirir. Ardından zaman geçer, kırsığın doğum zamanı gelir. Birkaç gün geçtikten sonra Mamay ve Asan-Abız gelir ve kırsığın sarı erkek bir tay doğurduğunu görürler. Asan-Abız bu tayın Orak'a uygun olduğunu söyler ve ona Sarazban adını takıp oradan giderler.

Aradan bir yıl geçer ve Orak on ikisini bitirip on üçüne girer. Sarazban da bir yaşını bitirmiş ikisine girmiştir. Mamay artık kardeşini yanına alma zamanının geldiğini düşünür ve Asan-Abız'la gidip kardeşini beyin yanından alır. Orak beyle vedalaşır ve Sarazban'ı alıp gelir. Orak yengeleriyle tanışmak için Mamay'la gider, atı Sarazban'ı da yetiştirmesi için babalık dedikleri Asan-Abız'a bırakırlar. Mamay ve Orak, Asan-Abız'ı babalarının yerine koymuştur ve onun sözünden çıkmamaya çalışmaktadırlar.

Orak abisinle bir hafta geçirdikten sonra Asan-Abız'ın yanına gelir ve bir yıl kadar burada kalır. Burada Asan-Abız onu yetiştirir. Tay artık büyümüştür. Orak on dördüne geldiğinde Mamay, Orak'ı alıp ava götürür. Orak bu avda Mamay'a itiraz edince tartışırlar. Sonunda Mamay aralarındaki sorunu çözmek için bir yaşlı kadına gider ve kadın Mamay'ı över onun gücünden bahseder. Onun sözleri sonunda Orak, Mamay karşısında üç kere başını eğer ve sözünden çıkmayacağını söyler. O zamanda bir de Mamay Tepe denilen bir tepe vardır. Mamay ne zaman halkına bir şey söyleyecek olsa bu tepeye çıkar, onun tepeye çıktığını gören halk da hemen tepenin etrafına birikirdi.

Musa Bey'in daha önce de dendiği gibi bir karısından yedi, diğer karısından beş oğlu vardır. Musa Bey her ne kadar öldükten sonra iyi geçinin dese de babaları ölüp, gençler yetiştiğinde iki kadının çocukları arasında düşmanlık başlar. İsmail denilen kardeşleri en küçükleridir ve en fitnecisi, en namertti, en hilecisi olup çıkmıştır. O daima kardeşler arasında laf taşıyıp bozgunluk çıkartır. Yamgurş'ı ve Alşagır'ı öldükten sonra en büyük olarak Mamay kalır. Hepsini de baş-göz eden odur. Mamay'ı da küçüklüğünden beri Asan-Abız korumaktadır.

Kırım'da Mansur adlı bir Nogay Mirzası vardır. Bu Mansur Bey, Onların babası Musa Bey'in kardeşidir. Mansur Bey zamanında Kırım Hanı'nın kızıyla evlenmiş ve ondan Akmurza adında bir oğlu olmuştur. Akmurza iki yaşındanken anası ve babası ölür. Bunun üzerine onu aynı zamanda dedesi olan Kırım Hanı yanına alır. Ancak bu han babası yüzünden çocuğu sevmemektedir. Bir gün bu çocuğu eline alıp kafasını öyle bir sıkar ki çocuğun iki gözü de kör olur. Akmurza bu kör haliyle büyür ve Kırım Hanı'nın yanından çıkıp kendi başına yaşar.

Aradan zaman geçer ve bu Akmurza, Mamay'ın kız kardeşi Küse Bike ile evlenir ve bu evlilikten Bekmurza adında bir oğlan çocuğu doğar. Bundan çok geçmeden Akmurza ölür. Bekmurza ise artık babasının arkadaşı Ariöv-Ali'nin yanında kalır. Bekmurza bir gün sokakta arkadaşlarıyla oynarken bir çocuğu döver. Bu çocukta o sinir anında eğer bu kadar cesursa babasının gözlerini kör eden Kırım Hanı'nın karşısına çıkmasını söyler. Duyduklarına inanmayan Bekmurza işin aslını öğrenmek için annesine gider ve olan biteni ona sorar. Annesinden babasının gözlerini Kırım Hanı'nın kör ettiğini öğrenince çok sinirlenir ve öç almak ister. On dokuzuna geldiğinde bu isteğini dillendirir ve bu söz kulaktan kulağa yayılır. Bunu duyan Ariöv-Ali hemen Bekmurza'yı yanına çağırır ve bu sözü söyleyerek yanlış yaptığını, Kırım Hanı'nın onu bulup öldüreceğini söyler. Hemen amcası Mamay'ın yanına kaçmasını söyler. Çocuk İdil'e kaçar, ancak haber Kırım Hanı'na ulaşmıştır. Bu arada annesi Küse Bike de Ayıs adlı birisiyle evlenir.

Kırım Hanı, adamlarına Bekmurza'yı bulup getirmelerini emreder. Ancak adamları onu bulamayıp üvey babası Ayıs'ı getirirler. Ayıs, Bekmurza'ya ulaşacağını onu alıp getireceğini söyler ve Hanı'nın huzurundan ayrılır. Daha sonra Bekmurza'ya haberi ulaştırırlar. Bekmurza da geri dönüp Kırım Hanı'nın üstüne yürür. O giderken karşısına Ariöv-Ali çıkar ve ona Kırım Hanı'nın iki çocuğu olduğunu önce onları öldürmesini ardından Kırım Hanı'nın karşısına çıkması gerektiğini söyler. Bekmurza babalığının dediği gibi önce bu iki çocuğu öldürür ve ardından Kırım Hanı'na gider. Ölümüne gittiğinin farkında olan Bekmurza Ariöv-Ali'ye vasiyet bırakır. Vasiyetinde nasıl ölümüne gittiğini ve yaşadıklarını amcalarına söylemesini ve onların da gelip onun öcünü almasını istediğini belirtmesini ister ve Kırım Hanı'nın karşısına çıkar. İkili arasında geçen kısa bir konuşmadan sonra Han,

Bekmirza'yı darağacında öldürür. Ardından oğlunun cesedini görsün diye Küse-Bike'yi çağırır. Yolda Ariöv Ali, Küse-Bike'ye oğlunun boşa ölmediğini, üzülmemesini ve hanın karşısında dik durmasını söyler. Küse-Bike oğlunun o hâlini görünce çok üzülür ve hana artık bu işi Mamay'ın çözeceğini söyler.

Bu olanların ardından Ariöv Ali haber vermek üzere İdil'e gider ve olanları Mamay'a anlatır. Mamay babalığını da alıp tepeye çıkar ve yiyeğini Hanı'nın öldürdüğünü bunun öcünü alması gerektiğini söyler. Ardından askerlerini toplar ve Kırım'a doğru yola çıkar.

Bunlar Kırım'a doğru giderken bir köye gelirler. Burada dinlenmek için köylülere misafir olurlar. Mamay ve Orak da yaşlı bir adamın evine misafir olmak ister. Yaşlı adam önceleri onları istemese de sonra misafir eder. Bunlar dinlendikten sonra yaşlı adamın kızı Mamay'dan yurda zarar vermemesini sadece Kırım Hanı'na zarar vermesini ister. Mamay da böyle yapacağına dair kıza söz verir ve evden ayrılır. Oradan ayrıldıktan sonra askerlerini geri eve gönderir. Bunu gören babalığı neden böyle yaptığını sorduğunda bir kıza söz verdiğini sadece Kırım Hanı'yla savaşacağını bunun için de askere gerek olmadığını söyler. Kırım Hanı bir hile ile Kırım'dan çıkarıp isteğini yapmayı planlar. Askerler gittikten sonra bunlar dokuz kişi kalırlar ve Kırım kalesine gelirler. Bu kalenin üç ağız vardır ve bu ağızlarda Toksabad'ın oğulları denilen dokuz kardeş üçerli gruplar hâlinde gözcülük yapar. Mamay ve adamları ağıza gelince gözcüler bunları durdurur ve içeriye girmelerine izin vermezler. Gerekirse bu amaç uğruna savaşmaya hazırdırlar.

Onlar arasında karşılıklı konuşmalar geçerken Kırım Hanı da onların geldiğini duyar ve dışarıya çıkıp onları dinler. Mamay orada kim olduğunu ve nereden geldiğini anlatır. Kırım Hanı onları dinledikten sonra gözcülere onların geçmesine izin vermelerini bu gelen kişilerin kötülük için değil iyilik için geldiklerini söyler. Böylece onlar içeriye girerler. Han, onlara neden geldiklerini sorar. Mamay, Semerkant Han'ı ile kavgaı olduklarını söyleyip Han'dan askerleriyle gelip onlara yardım etmesini ister. Han, onların temiz yürekle huzuruna geldiğine inanır ve onlara yardım edeceğine söz verir.

Han, askerlerini hazırlattırır ve hep beraber yola çıkarlar. Yolda Kırım Hanı'nın iki adamı Mamay ve adamlarının kötü niyetli

olduklarını anlar ve bu durumu Han'a bildirirler. Ancak Han onların sözlerine inanmaz. Hem de bu kadar askeriyle ona kimsenin zarar veremeyeceğini düşünür. Bunlar Savıskanlı denen yere gelirler. Burada pek çok kötü at sinekleri vardır. Hanın atına bu sineklerden biri değer ve at huzursuzlanır. Oradan biri Orak'ın başına vurur ve bu at sineklerini kovalamasını söyler. Deli Orak zaten kendisini zor kontrol etmektedir. Bunun üzerine iyice sinirlenir. Onun sinirlendiğini gören Mamay, planı bozulmasın diye onu gözden uzak bir yere götürür ve Orak onları oradan takip eder. Yola çıkalı üç gün olmuştur ve herkes yorgundur. Bunun üzerine mola verirler.

Gece dinlendikten sonra Mamay, Han'ı misafir etme bahanesiyle çadırına çağırır. Planına göre bu bahaneyle onu çadırında öldürecektir. Bahtı Giray ve Batır Giray bu davet üzerine gelirler ve beraber yiyip içip eğlenirler. Daha sonra at koşturup, satranç oynarlar ve hepsini mirzalar kazanır. Bu duruma Batur Sultan çok sinirlenir. Orak da karşısında kendisini zor tutmaktadır. Sonunda Mamay izin verir ve Orak Batır Sultan'a saldırır. Orak'ın saldırısıyla Batır Sultan'ın başı gövdesinden ayrılır. Bunu gören Batır Gerey ata biner ve oradan kaçır. Orak da Sarazban'a binip onun peşinden gider. Çok geçmeden onu da yakalarlar ve Orak onun da başını uçurur. Ardından hanın askerlerini serbest bırakırlar. Çünkü onları amacı sadece handan öç almaktır. Bunu duyan askerler büyük bir mutlulukla geri dönerler. Onlar da öç almanın mutluluğuyla kırk gün toy verirler.

O zamanda halklar arasında Nogay Hanlığı'nın önemli bir ağırlığı vardır. Komşular Nogaylara hep hürmet ederler. Mamay da onları hepsini barıştırmayı kendine vazife bilmiştir. Bu şekilde Mamaylar yaşayıp giderler. Fakat Musa'nın on iki oğlu arasında düşmanlık, isyanlar, kavgalar hiç dinmemiştir. Fitneci İsmail ağabeylerinden bir ikisini öldürür. Birisine zehir vermiş, diğerini de adam tutup öldürtmüştür. Bunun üzerine kardeşler arasındaki düşmanlık daha da artar. Öldürülenlerin çocukları kaçır gelerek Mamaylara katılırlar.

Bir gün Mamay hastalanır ve dölşekte yatar. Aklında hep kardeşleri arasındaki sıkıntılar ve düşmanları vardır. Dölşekteyken yakın akrabalarını çağırır ve onlara yurdu için mücadelelere girdiğini, öçler aldığını, kendisi öldükten sonra ağlamamalarını, düşman karşısında

birlik olmalarını ve yurtlarını kendisinden sonra da korumalarını, kendisinin bir pişmanlığının kalmadığını söyler ve daha birçok nasihat verdikten sonra ölmeye iyice yaklaşır. Son olarak da kendisi öldükten sonra öldüğünü üç güne kadar kimseye söylememelerini onlardan ister. O zaman Orak, Mamay'a ilaç aramaya gider. O gittikten sonra çok geçmeden Mamay ölür.

Mamay'ın isteği üzerine üç gün onun öldüğünü kimseye söylemezler. Üç gün geçtikten sonra Asan-Abız Mamay'ın halkı topladığı tepeye çıkıp Mamay'ın öldüğünü halka bildirir. Kimse Orak'a Mamay'ın öldüğünü söyleyemez. Çünkü Orak bu ölüm haberini ona kim getirirse bu haberi getiren kişiyi öldüreceğini söylemiştir. Sonunda birisi ölümü göze alarak bu haberi vermek üzere Orak'ın yanına gider. Ancak Orak'ı görünce korkusundan bir şey söyleyemeden kaçıp geri gelir. Bunun üzerine Asan-Abız'ın Apay adındaki büyük kızı bu haberi vermek üzere Orak'ın yanına gider. Sonunda Orak haberi alır ancak bir şey yapmaz. Mamay'ı götürüp gömerler.

Günlerden bir gün yedi kardeş gelir. O sırada Mamay Tepesi'nin başında Asan Abız, Mesey Topal, Orak, Sıydak, Agıs oturmaktadırlar. Gelenleri de yanlarına buyur edip içki içmeye başlarlar. Bu esnada iki ozan da gelip onların sohbetine katılır. Birinci ozan yırlar ancak onu beğenmezler. Bunun üzerine ikinci ozan yırlamaya başlar. Ona bir şey söylemezler. Dördüncü ozan yırdayınca onu çok beğenirler ve Mamay'ın giyimlerini ona verirler.

Aradan çok zaman geçer ve bir gün İsmail Orak'a gelir. Orak'ın Kelüv adında akıldan biraz noksan bir kardeşine ne isterse vermektedir. Araları bu sebeple çok iyidir. İsmail bu Kelüv'ün yanına gelir ve onu Orak'a karşı doldurur. Sonunda Orak bir gün namaz kılarken Kelüv arkadan gelip Orak'ı öldürür. Sonra İsmail'in yanına gider ve Orak'ı onun istediği gibi öldürdüğünü söyler. O zaman İsmail bir oyun daha yapar ve Orak'ın öldüğüne üzülmüş gibi yapıp onu öldüren Kelüv'ü öldürür. Kelüv de öldükten sonra bütün mal İsmail'e kalır ve hileci İsmail han olur.

Kaynaklar:

Alpargu, Mehmet, "XVI. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları", *Emel*, S. 215, Temmuz-Ağustos 1996, s. 28-43.

Bulgarova, Meryem-Eminat Kurmanseyitova-Nasıphan Suyunova, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C. 21, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, s. 21-38.

Doğan, İsmail-Nesrin Güllüdağ, *Nogay Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 191- 236.

Kalenderoğlu, İhsan, *Türklerinin Mamay Destanı*, Ankara, 2001 (Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Suleymanov, Ahmet- İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 101-102.

MANAS

Kırgız destanıdır. Dünya edebiyatının şaheserleri arasındadır. Türkistan'da Yedisu civarında teşekkül etmiş, zamanla geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Manas destanı, Türk ve dünya destanları içinde ayrı ve önemli özelliklere sahiptir. Şöyleki; ilk Müslüman Türk destanıdır. Halen yaşayan tek dstandır ve dünyanın en büyük destanıdır. Sözelgeşi, gece gündüz durmadan anlatılan ve anlatımı aylarca süren destanın bugüne kadar tamamı tespit edilmiş değildir. Eldeki metin 553.000 dizedir. Diğer taraftan Manas, dünya şaheserleri arasında zikredilen İranlı Firdevsi 'nin Şehname 'sinin 2, Homeros 'un İlyada ve Odysseia destanlarından 20, Finlilerin Kalevala 'sından 40 ve Hintlilerin Mahabarata' sından 4 kat daha büyük hacme sahiptir. Muhtevası; Manas, oğlu Semetey, onun oğlu Seytek, Er Töştük ve Colay Han destanlarından ibarettir. Manas dairesi çerçevesinde anlatılan son iki destan Türk bilim adamlarınca ayrı iki destan olarak mütalaa edilir.

Kırgızlara ait ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlanır. Çinliler Kırgızları Gengün, Gekün, Kigü, Hegü, Giegü gibi isimlerle anmışlardır. O devirde toprakları Hun Türkleri tarafından istila edilen Kırgızlar, M.

S. VI. yüzyılda bağımsızlıklarını elde etmişlerse de kısa bir müddet sonra 560'da Göktürk Hakanı Mu-kan zamanında Göktürklerin, 758' de de Uygurların himayesine girmişlerdir. 840 yılında Uygurların egemenliğinden kurtulmuş; kuzeydoğuda Baykal gölünden, güneybatıdaki Tanrı dağlarının güneyine kadar olan bir sahayı ele geçirmişlerdir. 1207'de Cengiz Han'ın idaresine giren Kırgızlar, XVI. yüzyılın başlarına kadar Moğollara boyunduruğu altında yaşamış, Moğol İmparatorluğunun çöküşünden sonra, bugünkü bölgeye yerleşmişlerdir. 1876'da da Çarlık Rusya'sının hâkimiyetine girmişler, 1917 Bolşevik ihtilali sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne tabi olmuşlardır. Nihayet 31 Ağustos 1991'de Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra, Kırgızistan Cumhuriyeti olarak Birleşik Devletler Topluluğu içerisinde yer almışlardır.

Birtakım araştırmacılar destandaki olayları XVI.-XVIII. yüzyıllara bağlarsa da bu olayları destekleyen asıl maceralar, Kırgız Türklerinin zayıflayarak Hıtayların emri altına girdikleri 840-847 yıllarına kadar dayanmaktadır. Bundan dolayı Kırgızlar 1947 yılında Manas'ın 1100. yılını kutlamak istemişlerse de rejimin baskısından dolayı bunda başarılı olamamışlar; ancak, bu mutluluğu UNESCO'nun 1995-2000 yıllarını Manas yılı olarak kabul etmesinden sonra yaşamışlardır.

Kırgızlar XVI. yüzyıla kadar Şamanist'iler. Pek çok göçebe Türk kavimleri gibi Müslümanlığı kabul ettiler. Ancak onların Müslümanlığı XIX. yüzyıl ortalarına kadar İslâmî âdetlerden ibaretti. Sosyal ve iktisadî konulardaki çoğu meseleleri İslâm fıkına göre değil de kendi kanunlarına göre açıklığa kavuşturmuşlardır. Manap denilen boy beyleri aynı zamanda din adamı rolü de oynamıştır. Destanın pek çok yerinde Şamanizm inancına bağlı gelenek ve pratikler vardır. Sözel, ölenler için yapılan yuğ törenleri Şamanizm töresinde olduğu gibi yapılır.

Müslümanlığın Türkler arasında yayıldığı devirlerde doğmakla beraber taassuptan uzak olan Manas destanı, içinde bulundurduğu töre, gelenek, görenek, inanç, sosyal hayat, kelime zenginlikleri, ad vermeler, aile hayatı, tıp bilgileri, dini ve ahlaki görüşler, giyim-kuşam, motifler, savaş aletleri, coğrafya çocuk terbiyesi, etnografya, sözlü ürünler (atasözü, deyim, tekerleme, tekrar grupları, benzetmeler...),

devlet ilişkileri ve yapılan mücadeleler yönüyle bir Kırgız ansiklopedisi hüviyetindedir. Tarihte olduğu gibi bugün bile Kırgızlarda miras, aile, hak ve hukuk meseleleri İslâm fıkına göre değil de sözlü gelenekteki töre kanunlarına, bir başka deyişle Manas'ta yer alan kaidelere göre yürütülmektedir. Destanda verilmek istenen düşünce; halkın birlik beraberliğini sağlamak, barış ve dostluk içinde yaşamaktır, denilebilir.

Yüzyıllar boyu sanatçılar tarafından büyük bir coğrafyaya yayılan ve genişleyerek günümüze kadar gelen Manas'a ait ilk bilgiler, XVI. yüzyılın başında Seyfeddin Ahsikendi tarafından Tacik dilinde yazılmış olan Mecmaü't-Tevarih adlı kitapta yer alır. Ne var ki, destana ait ilk dokümanterler XIX. yüzyıl ortalarında ortaya konulmuştur. Bu yüzyılda destana İslâmî unsurlar girmiştir. Kırgız-Kazaklar arasında memurluk yapan Rus Franel, 1849 yılında bu Türklerle ilgili olarak hazırladığı bir raporu hükümete sunmuş, raporunda Manas'tan da söz etmiştir.

Kazak bilim adamı Cokan Velihanov (1835-1865) derlediği Manas destanını 1861 yılında Rus Coğrafya Cemiyeti'nin yayın organı olan "İzvestiya Dergisi"nde "Cungarya Notları" başlığıyla neşretmiştir. Bu, Manas'ın ilim dünyasına tanıtıldığı ilk çalışmadır.

Manas'ın bir kitap olarak derlenip yayımlanması ise ilk defa Wilhem Radlof tarafından gerçekleştirilmiştir. Meşhur Türkolog Wilhelm Radloff, 1862-1869 yıllarında derlediği metinleri 1885'te Proben (Türk Halk Edebiyatı Örnekleri Külliyyatı)" adlı dev eserinin beşinci cildinde yayımlama imkânı bulmuştur. Radloff, çalışmasını Manas, Coloy Kan ve Er Töştük başlıklarıyla üç bölüm hâlinde yayımlamıştır. İlk bölüm 12.454, ikinci bölüm 5.322, son bölüm olan Er Töştük ise 2.146 dizedir. Destanın tamamı 19. 922 dizedir.

1917 yılından sonra Manas'la ilgili derlemelere hız verilmiştir. Bunlardan 1922 yılında İbrav Abdrahmanov'un Sagımbay Orozbekov'dan derlediği ilk bölümün metni çok önemlidir. Orozbekov'un vefatından sonra kalan bölümler Sayakbay Karalayev'den derlenmiş ve 25.665 dizele hacimle üç cilt olarak yayımlanmıştır (1984, 1988, 1990).

Manas üzerinde önemli çalışma yapanlardan birisi de konu üzerinde otuz yıl çalışan Kazak bilim adamı ve yazarı Muhtar Avezov'dur. Manas'la ilgili olarak daha çok Rusça ve Almanca çalışmalar yapılmıştır.

Manas destanı ile ilgili olarak en hacimli metin Cup mamay'a aittir. 550.000 dizeden daha fazla hacme sahip olan anlatma 1984 yılında 18 cilt olarak Arap harfleriyle Çin'de basılmıştır. Anlatılan destan Manas, Semetey, Seytek, Kenenim, Seyit, Asılbaça, Bekbaça, Som-bilek, Çigitey şeklinde sekiz bölümden oluşmaktadır.

Ülkemizde Manas destanı üzerine en fazla çalışmayı Abdülkadir İnan yapmıştır. "Makaleler ve İncelemeler " (C. 1-2) adlı eserinde pek çok yazısını bir araya toplayan İnan, Manas'la ilgili çalışmalarını da burada tekrar değerlendirmiştir. Ayrıca, Sagımbay Orazbakoğlu 'nun yayımladığı dört ciltlik Manas destanını Türkiye Türkçesine çevirip ve özetleyerek 1972 yılında yayımlamıştır. Bunların dışında Türkiye'de Manas'la ilgili olarak M. Fuat Köprülü (Edebiyat Araştırmaları), Vasfi Mahir Kocatürk (Türk Edebiyatı Tarihi), M. Necati Sepetçioğlu (Türk Destanları), Ali Öztürk (Türk Destanları), Dr. Hamit Zübeyr Koşay (Makaleler ve İncelemeler) gibi eserlerinde Manas'tan bahsetmişlerdir. Hayrettin İvgin de tebliğ makale ve derleme bazında 10'a yakın çalışma gerçekleştirmiştir. Manas destanı üzerine önemli bir çalışmayı da Dr. Naciye Yıldız gerçekleştirmiştir. Yıldız, hazırladığı doktora tezinde Manas'ı bütün boyutlarıyla değerlendirmiştir.

Destandaki kahramanlar kadrosu oldukça geniştir. Manas'ın soyu sistemli şekilde yer alır. Kögöy Han, Nogay Han, Cakıp Han, Manas, Semetey, Seytek, Manas'ın eşi Kanikey, Seytek'in oğlu Kenen, torunu Alımsarı, Kulunsarı. Diğer kahramanlar arasında Bakay, Kanikey, Koşoy, Almambet, Çubak, Sırgak, Acıbay; kötü kahramanlar olarak da Kongurbay, Coloy görülür. Ancak şurası da var ki bütün Manas eşmetinlerinde kahramanlar aynı sayıda değildir.

Doğduğunda eti apak, kemiği bakır gibi, kızıl renkte ve akrep gibi gözlere sahip olan Manas, halkını düşmanlara karşı korumak için kendisini vazifeli saymıştır. Ömrünü onların mutluluğuna, birlik ve dirliğine adamıştır. Müsamahakâr ve yardımseverdir. Kendisini en çok üzen hadiseler, zaman zaman alpları arasında vukubulan çarpışmalardır. Destanda "Batır Manas, Er Manas " gibi adlarla anılan kahramanımızın ok geçirmeyen beyaz bir zırhı ve rüzgârdan hızlı Akkula adlı bir atı vardır. Kendisinin kırk yiğidi ve eşi Kanikey 'in de kırk cariyesi vardır. Kanikey destanda tedbirli olmayı ve kadın zekâsını temsil eder. Manas

destanında ön planda olan temalar yurt ve insan sevgisi, ayrılık, sıla hasreti, sadakat, ihanet, iftira ve kıskançlıktır. Destan kahramanları savaşta iken son derece insanüstü gayret içindedirler. Kendilerinden kat kat fazla olan düşmanla haftalar ve aylarca dövüşebilmektedirler. Bunun yanında başkalarının güler yüzüne hemen aldanacak kadar saftırlar. Destanlar verdikleri mesajlarla önem kazanırlar. Manas destanında da en fazla soy ve boy birliği mesajı vermiştir.

Destanda göz ardı edemeyeceğimiz önemli kahramanlardan biri de atlardır. Halkın günlük hayatında ve destan dünyasında ayrı bir yere sahip olan atlar; kahramanın can yoldaşı, kardeşi, ana-babası, danışmanı gibi roller üstlenirler. Bu özellikleriyle, Köroğlu'nun Kırat'ı, Alpamış'ın Bayçıbar'ı, Koblandı Batır'ın Tayburul'u ile Manas'ın Akkula (Akboz)'sını birbirinden ayrılmaz ikililerdir. Destandaki diğer kahramanların Maniker, Taytoru, Sarıala, Gökal, Algara ve Aç Budun gibi atlar da pek çok meziyetlere sahip atlardır.

Tamamı manzum olan destanda mısra sonunda olduğu gibi mısra başında da kafiye vardır. Mısra başı kafiye, Orta Asya Türklüğünde bugün dahi yaşatılan gelenektir. Mısralar arasında kafiye bütünlüğü olmadığı gibi mısralardaki hece sayılarında da eşitlik yoktur. Bunların yanında son derece başarılı aliterasyon ve asonans örnekleri vardır.

Manas destanının ikinci bölümü Semetey'in, üçüncü bölümü de Seytek'in maceralarıyla devam eder.

Manas destanının Sagımbay Orozbakoğlu eşmetnine göre özeti şöyledir:

Kırgızların başbuğu Orazlı öldükten sonra, Kalmuk Hanı Alevke Kırgızistan'ı istila eder. Bunun üzerine Kırgızlar'ın bir kısmı Altay'a, bir kısmı İran'a bir kısmı da Kaşgara'a kaçır. Orazlı oynadığındaki Kırgızlar ise, Kalmuk idaresinde Alevke'ye hizmet ederler. Bu Kırgızlar'ın beyleri de Cakıp'tır.

Kırgızların bir başka boyu olan Noygutlar da Kalmuk Mançuların idaresinde yaşarlar. Başbuğları Akbalta oymağıyla birlikte, Orazlı oğullarına katılır. Alevke Han, Kırgız beylerinden Şıgay Han ve Tekeşi Han'ı yağmalayınca, Akbalta ile Cakıp ayaklanır. Ayaklanma Alevke Han tarafından kısa sürede bastırılır.

Cakıp, Kırgızları yeniden ayaklanmaya hazırlar. Hazırlıklar yapıldıktan sonra, Cakıp ve Akbalta'nın çetesi Alevke Han'ın kervanını basar. Bu mücadelede, Akbalta esir düşer, asi Kırgızlar da Altay'a sürülür. Sürülen Kırgızlar, Akdala sahrasına yerleşirler. Altay'ı ele geçiren Kalmuk ve Mançular ise, tarımdan habersiz yaşarlar. Altay'da tarımı iyice öğrenerek, zengin olurlar.

Cakıp Han'ın iki eşi vardır; Çıyırdı ve Bakdevlet. Çocuğu olmadığı için çok üzülür. Büyük hatunu Çıyırdı'ya evleneli on dört yıl Cakıp ve Bakdevlet aynı gün birer rüya görürler. Gördükleri düşleri yordurmak için Cakıp ziyafet verir. Ziyafete gelen Bayyegit adlı bir ihtiyar görülen rüyaları yorumlar. Çıyırdı Hatun'un bir erkek ile bir kız, Bakdevlet Hatun'un da ikiz erkek çocuk doğuracağını, söyler.

Bayyegit'in dedikleri, zamanı gelince bir bir gerçekleşir. Çıyırdı bir erkek çocuk, Bakdevlet ise ikiz erkek çocuk dünyaya getirir. Cakıp altmış yaşına geldiğinde üç erkek çocuk babası olur. Cakıp çocuklarına ad vermek için büyük bir düğün yapar. Düğünde Akbalta "Doğan çocuklardan birinin adının Manas olduğunu yalnız biz bilelim, Kalmuk, Çin ve Moğollar bu sırrımız bilmesinler, düğün günü çocuğun adını Devcinli olarak ilan edelim." der. Böyle yapmalarının sebebi, Çinli Esen Han'ın kâhinlerinin Kırgızlardan Manas adlı bir çocuğun doğacağını ve bu çocuğun büyüdüğünde Çinlilerin başına belâ olacağını bildirmesidir. Bunun üzerine Kırgızlar, Manas adını ağızlarına almamaya ant içerler.

Manas sekiz yaşına gelir ve annesi onu köylülerin sürülerine zarar verdiği için koyun çobanı olan Oşpurbay'a "Üç dört yıl oğluma bak." diye teslim eder. Manas burada rahat durmaz ve arkadaşları ile kavga eder. Olanlardan rahatsız olan Oşpurbay, Cakıp'ın yanına giderek, oğlunun bir at sürüsünün çobanı ile bir koyun sürüsünün çobanını öldürdüğünü söyler. Duyduklarına çok şaşırان Cakıp, ne yapacağını bilemez.

Cakıp çobanı Oşpur ile konuşurken Çinli komutan Koçko gelerek Cakıp'ın üzerine yürür. Cakıp'a oğlu Manas'ı kendilerine "Devcindi" diye tanıttığı için kızar. Esen Han'ın oğlu Manas'ı istediğini, bu yüzden de Manas'ı kendilerine teslim etmesi gerektiğini söyler. Bütün bu olanlara sinirlenen on iki yaşındaki Manas, atına binerek düşmana saldırır. Olanları öğrenen Kırgızlar ise, ana yurtlarına doğru kaçarlar.

Manas'a yenilen bahadırlardan biri olan Tagılık Bahadır, olanları bir bir Esen Han'a anlatır. Esen Han'da Manas'ın yakalanmasını komutanlarına emreder. Bunun üzerine Çin-Moğol askerleri Kırgızlara saldırır. Cakıp, oğlu Manas'a teslim olmasını söyler, fakat Manas babasına karşı çıkar. Akbalta'nın da desteğini alan Manas, Çin-Moğol askerleri ile savaşı. Savaşta Dev Kalmuk ölür. Manas karşısına çıkan Kaban Alp'ı ise öldürür, Yolay Alp'ı da kaçıır. Cakıp ve Akbalta Manas'ın bu zaferine çok sevinirler.

Kalmuk istilasından sonra Orazalı'nın on oğlunun her biri bir tarafa dağılır. Cakıp, hayvanlarını otlattığı bir gün de kardeşi ihtiyar Bay ile karşılaşır. İki kardeş birlikte oturup, başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar.

Cakıp, kardeşi Bay ve tüm beyler, Kalmuklara karşı güç birliği yapmaya karar verirler. Niskara ile yapılan savaşı Manas ve yanındakiler kazanır. Manas, bu savaşta öyle yiğitlikler gösterir ki, gösterdiği bu yiğitlikler kendisinin destanlaşmasına sebep olur.

Manas, zaferini kutlamak için bir ziyafet hazırlatır. Bu ziyafete Altaydaki Kırgız, Kazak, Moğol ve Kalmukları davet eder. Bu ziyafette Çin Hanı Esen Han'a karşı birleşmenin gerekliliği tartışılır. Manas bu ortak harekâta komutan seçilir. Daha sonra dağınık bir halde Isıkgöl çevresinde yaşayan Er Koşay da bunlara katılır.

Seferden dönen Manas'a babası Cakıp Ağa bir ziyafet verir. Bu ziyafet aynı zamanda bir Kırgız kurultayıdır. Manas ve Er Gökçe, Kalmuk ve Çinlilere karşı saldırmak isterler. Bakay Alp ise, onları acele etmemeleri hususunda uyarır. Bakay Alp'i dinlemeyen Manas Er Gökçe, Er Ümbet, Kara Koca, Ürbü, Çuvak ve Canay Alp gibi Kırgız ordusunun komutanlarını da yanına alarak Aranik Kalesi'ne doğru yürüyüşe geçer. Altı gün süren bu kanlı savaşta her iki tarafta da çok sayıda asker ve komutan ölür.

Manas'ın canı çok sıkılır, üç gün hiç kimseyle konuşmaz. Üçüncü günün sonunda yanındakilere "Benimle birlik olmak isteyenlere haber salın" der. Onun bu çağrısına Umutoğlu Zaysan, Bakay Alp, Çalba, Çalıbay, Kara Koca, Kalkaman ve Er Gökçe icabet eder. Aleveke'ye saldırmaya karar verirler. Aleveke gösterişli bir hayata sahip bir handır. Manas Aleveke'nin bu hayatı hakkında bilgi toplamaya çalışır.

Manas askerleriyle birlikte Alevke Han'ın karargâhına varır. Manas'ı yenen Alevke onu gücüyle yenemeyeceğini anlayınca, hileye başvurur. Bahçesindeki hayvanlara Manas'ı parçalatmaya çalışır. Ama başarılı olamaz. Manas'ı yenemeyeceğini anlayan Alevke Manas'a teslim olmayı kabul eder.

Dang-Dung Dağları'ndan Kabak Art ve Torıklı'ya kadar olan bölge Şooruk Han adında bir hanın ülkesidir. Bu ülkenin merkez kalesi Maymunluk'tur. Burada yaşayan halk, Kırgızlarla kardeşirler. Şooruk, bir gün yanındakilere Alay ve Isıkgöl bölgesini almak istediğini söyler. Şooruk'un Akılay adındaki kızı ise babasına "Çok kötü bir rüya gördüğünü, bu yüzden bu işten vazgeçmesi gerektiğini ve yapacağı bu seferin halkına felaket getireceğini" söyler. Şooruk kızının söylediklerini dinlemeyerek Kırgız ülkelerini yağmalamaya başlar. Önce Kırgızların Uşpir ve Akbalta'ya bağlı oymaklarının at sürülerini yağmalar.

Akbalta olanları Manas'a anlatınca, Manas hemen harekete geçer. Manas'ın askerleri ile Şooruk'un ordusu karşılaşır. Manas Şooruk'un askerlerinden olan Döges'i ve Külti'yi öldürür. Bunun üzerine Şooruk'un büyücüsü Kuyanıs, Manas'ın askerlerine büyü yapmaya çalışır, fakat durum anlaşılır. Büyücüler arasındaki mücadelede Kuyanıs yenilir.

Ertesi sabah yapılan savaşı Manas kazanır ve Şooruk Han kızını ve otuz cariyesini seçtikleri kişilerle hür olarak evlenmeleri için Manas'ın ve askerlerinin önüne getirir. Burada Akılay Manas'ı kendisine eş olarak seçer. Manas'a ve yanındakilere kırk gün süren bir toy yapılır. Daha sonra babasıyla küsüşen Manas, çiftçiliğe başlar. Ancak bir müddet sonra Manas'ın arkadaşları onun yerini öğrenirler ve onu evine geri getirirler.

Kalmuk Han hanımı Altınay, doğum sancıları bir erkek çocuk doğurur. Çocuğun adını Almambet koyarlar. Çocuk doğduğu gün Becin'e yetmiş gün durmadan yağmur yağar, zelzele olur. Almambet on yaşına gelince kılıç kuşanır ve eline balta alır. Gösterdiği yiğitliklerden sonra Almambet tahta çıkar. Gelenek üzerine tahta çıkan hükümdar için insan kurban edilir. Almambet bu işi yapan halkına kin ve nefret duymaya başlar.

Aziz Han, bir gün oğluna Han Yaylası'nı Konurbay'dan almasını ister. Bunun üzerine Almambet Konurbay'ın yanına giderek, ona

Han Yaylası'ndan çıkması gerektiğini söyler, lakin Konurbay buradan çıkmaz. Almambet, sonunda Konurbay'la savaşıarak burayı ele geçirir. Savaşı kaybeden Konurbay ise, Esenkan'a Almambet'i şikâyet eder. Konurbay'ı takip eden Almambet de Esen Han'ın yanına gelerek Konurbay'ı Esen Han'a şikâyet eder. Ettiği şikâyetin cevabını bekleyen Almambet'in bir gece karşısına Burulça adında bir kız çıkar. Burulça Almambet'i babasının ve Esen Han'ın sözlerini dinlememesi konusunda uyarır. Burulça'ya âşık olan Almambet yedi yıl sonra buluşma sözü vererek oradan ayrılır.

Aziz Han Almambet'in Esen Han ve Konurbay'a karşı çıkmasına kızar. Oğlunun yakalanmasını ister. Bütün komutanlar birlik olup Almambet'e saldırırlar, ama Almambet oradan kurtulmayı başarır.

Almambet ve Macik, Kıpçak Beyi Er Gökçe'ye sığınır. Er Gökçe ve halk tarafından iyi bir şekilde karşılanan Almambet burada Müslüman olur. Seferlere çıkıp, yeni yerler istila eder. Almambet'in bu durumunu Er Gökçe'nin kirk yiğidi kıskanır. Bu yüzden Er Gökçe'nin karısıyla Almambet'in arasında bir şeyler olduğu dedikodusunu çıkarırlar. Hakkında çıkarılan dedikodulara daha fazla dayanamayan Almambet oradan Er Gökçe'nin yanından ayrılır. Almambet Er Gökçe'nin eşi Akerkeç'in tavsiyesi üzerine Manas'ın karargâhına doğru yol alır.

Manas rüyasında bir keskin kılıç bulduğunu ve bu kılıçla taşı parçaladığını görür. Gördüğü rüyayı Acıbay adlı bir Kırgız'a yordurur. Manas Acıbay'dan Almambet adlı bir kişinin kendisine yardım edeceği yorumunu alır. Bunun üzerine Manas Almambet'i beklemeye başlar. O sırada Almambet Sarı Arka adı verilen yerdedir.

Manas yiğitlerinden Kırgıl ile Bakayı Almambet'i kendisine getirmeleri için gönderir. Onlar da Almambet'i alarak Manas'ın yanına getirirler. Almambet'i karşılayan Manas onu ailesiyle tanıştır ve halk ona çok iyi davranır. Çıyırda Hatun, Almambet'i yavrum diyerek bağrına basar, emzirir ve böylece Manas ile Almambet'i öz kardeş yapar.

Manas eşleri Karabörk ile Akılay'ı savaş meydanlarından almıştır. Karabörk'ü Kalmuklarla yapılan savaşın sonunda Akılay'ı ise Kolca'dan alarak Türk töresine uygun olmayan bir şekilde evlenir. Bunların çocukları da olmamaktadır. Bu duruma çok üzülen Manas, bir gün

babasına çocuksuzluğundan yakınarak evlenmek isteğini belirtir. Hanlar da Manas'ı haklı bulurlar. Bunun üzerine Cakıp, Buhara Han'ı Temir Karahan'ın kızı Kanikey'i istemek için Buhara'ya gider. Buralar Müslüman ülkelerdir. Cakıp, doğruca Karahan'ın evine gider ve burada Cakıp'ı ilgiyle karşılarlar. Cakıp Karahan'a "Kızınızı oğlum Manas'a istiyorum" der. Karahan da Cakıp'a "Senin oğlunun iki karısı olduğunu duydum" der. Cakıp Karahan'a onları savaş ganimeti olarak aldıklarını ve geleneklerimize göre bir düğün yapmadığını belirtir. Temir Karahan yanındaki komutanlara danıştıktan sonra, yüklü bir mihr karşılığında kızını Manas'a vermeye ikna olur. Cakıp mihri Karahan'a verince Temir Han'ın küçük kızı Aruke'yi de Manas'ın arkadaşı Almambet'e ister. Temir Han'ı ikna eden Cakıp Kanikey ile Aruke'yi gelin alarak Kırgız'a getirir.

Manas Kanikey ile Almambet de Aruke ile evlenip Talas'a yerleşirler. Burada Manas'ın yanında Çuvak, Sırgak, Acıbay ile danışmanı Bakay bulunur. Er gökçe eş olarak Akerkeç'i, Manas Kanikey'i, Almambet de Aruke'yi alınca birbirlerinin bacanağı olurlar. Bunlar aralarında birleşerek kuvvetlenir, Esen Han'a karşı savaşlar kazanırlar.

Esen Han, bu bacanaklara kinlenince, hain Közkaman ile Manas'a mektup yazıp haber gönderir. Manas'tan kendilerini yanlarına almalarını ister. Manas hanımlarının bu duruma karşı çıkmalarına rağmen onları dinlemeyerek Esen Han'ın isteğine inanır ve onları yanına alır. Onlara çadırlar, sürüler ve yaylalar verir.

Günlerden bir gün Manas'ın ülkesine yerleşen bu Kalmuklar Manas'a içki içirip, onu sarhoş ederler. Daha sonra da onu alarak bir çukura atıp, esir ederler. Tüm bu olanlardan Manas'ın sadık kırk yiğidinin haberi yoktur. Onlar kendi aralarında eğlenip, oyun oynarlar.

Kanikey, Manas'ın sadık erlerinden olan Akayar'la birlikte Manas'ı esir edildiği kuyudan kurtarır. Kanikey Manas'ı kurtarmak için giriştiği mücadelede birçok yerinden yaralanır. Olanları öğrenen Manas'ın kırk yiğidi, öç almaya karar verirler.

Bakay Alp başkanlığındaki kırk yiğit, hemen savaşa girer. Közkaman Bakay'la savaşır, fakat yenilmezler. Düello yapmaya karar verirler. Çubak, Gökçegöz'ü öldürüp, kanını içer. Böylece savaş

kazanılır. Manas, Közkaman-Gökçeğöz seferinden dönünce kırk gün kırk gece ziyafet verir.

Taşkent civarında yaşayan Köketay Han, Manas'a büyük yardımlarda bulunur. Bu yüzden Manas'tan büyük saygı ve sevgi görmektedir. Köketay ava çıktığı bir gün, kundakta bırakılmış bir erkek çocuk bulur. Köketay, bu çocuğu alarak ona bir toy düzenler. Çocuğa, sümüklü anlamına gelen Bokmurun adını verir. Çocuğun başının sadakası olsun diye her gün kurbanlar keser.

Köketay bir gün çok hastalanır. Etrafında bulunan herkesi toplayarak, onlara vasiyetini bildirir. Onlara "Beni kımızla yıkayın, etimi kemiğimden ayırıp zırhımı giydirin. Birlik ve beraberlik içinde yaşayın, Bokmurun'u dışlamayın, Endican'daki Manas'ı da yerime getirin." diye vasiyet ederek, vefat eder.

Bokmur, Köketay'ın cenaze töreni için hiçbir masraftan kaçınmaz. Ama törene Manas'ı çağırmaz. Büyük aş töreni için Koşay Alp'tan idaresini ister. Tören için Sarı Arka'daki Karkıra Yaylası'na göçülür. Çevre oymaklardan Koşay Alp, Ayçığı, Kökbörü ve Ertüstük Alpaş verilecek yere gelirler.

Buranın bilginlerinden olan Baymirza, Bokmur'a aş törenine Çinli, Kıtay ve Kalmuk halklarını çağırmaması gerektiğini, Talas'taki Manas'ı çağırması gerektiğini söyler, fakat Bokmur, Baymirza'yı dinlemez.

Aş töreninin idare işini Koşay üstlenir. Koşay, çağırıcı olarak da Aydar'ı görevlendirir. Aydar'a Tobnar gölü kıyısında yaşayan Karaça Bey'i, Hoten de yaşayan Cügeri Bey'i, Yarkent'te yaşayan Yurtuvalçu pehlivanı, Ürgenç'teki Akun Han'ı, Canalı ve Karaçerleri, Urum Han'ı Gökbörü'yü, Kuzubek'i, Malabek'i, Sincibek'i, Buhara'da Temir Han'ı, Yedi Özen'deki Bağış Er'i, Alp Ağış'ı, Muzbarçak Han'ı, İki Kemik Yaylası'ndaki Kel Eybit oğlu Er Ürbü'yü, Tekeşiy Han'ı, Şıgay Han'ı, Eştektek'ten Yamgurcu Han'ı, Sarı Arke Irmağı'nın yanında yaşayan Gökçe Aydar Han oğlunu, Yolay'ı, Sibeyler'in pehlivanı Ilıma'yı Salavoun'un Han'ı Orakkır'ı, Çin'in Bakkurçin şehrinin hanı Niskara'yı, Mançu yurdu halkını, Kakanşı kentinin halkını, Torgavut Moğollarını ve bu Moğolların kadın kralını, Sarısu Irmağı'nın vadisinde yaşayan ahalinin hanı Konurbay'ı törene davet ettirir. Ayrıca, törene gelmeyenlerin başına bela olacağını da bildirir.

Aş törenine çağırılanlar yavaş yavaş törene gelmeye başlarlar. Törene gelenler çadırlara yerleştirilir ve burada onlara hediyeler verilir. Törene gelenlerin arasında yer alan Niskara, Burutlular ile hesaplaşmak ister. Nisakara'nın halkı ocaklara saldırıp yemekleri yağmalamaya başlarlar. Kırgızların hepsi dağlara doğru kaçmaya başlarlar. Nisakara bu halkın direnme gücünü öğrenmek istediğinden böyle davranır. Etrafında bulunan Kırgız komutanlarına bakarak Kozubek Alp'a "Boş lakırdı edenlerden biri", Er Töştük'e "Çarpışmaya değmez, vücudunda yağ kalmamış", Sancıbey'e "Pısırığın biri" diyerek mağrurlanır.

Borkum Niskara'nın alçaltıcı hareketleri karşısında ne yapacağını bilemez. Manas'ı törene çağırmadığı için bin pişman olur. Atı Meniker'i onlara vererek bu beladan kurtulmak ister. Olanlara daha fazla seyirci kalmayan ihtiyar Koşay, hemen Manas'a bir mektup yazarak bu mektubu Aydar'la Manas'a gönderir. Aydar doğruca Manas'ın yanına giderek Koşay'ın mektubunu ona sunar. Manas törene çağırılmadığı için çok hiddetlenerek, elçiyi öldürmeye kalkar. Fakat yiğitleri ve arkadaşları tarafından yatıştırılır. Tören alanına gidip gitmeme konusunu alp arkadaşları ile konuşur. Almambet'in sözlerini yerinde bularak sefere çıkmaya karar verirler. Manas ve arkadaşları Kanıkey'in sarayında misafir edilir. Burada yenilip, içildikten sonra arkadaşlarına hediyeler sunulur. Daha sonra Manas ve kırk alp Karkıra'ya doğru hareket ederler.

Manas'ın tören yerine geldiğini gören Kalmuklar, ondan aman dilerler. Bunun üzerine Kırgız büyükleri "Bunları affedip, törene kaldığımız yerden devam edelim" diyerek Manas'ı ikna ederler. Manas'tan korktuğu için saklanan Bokmur saklandığı yerden çıkınca ortalık sükûnet bulur.

Meydan yerinde bine yakın at yarış için toplanır. Yarış sekiz gün sürecektir. Atların gelişini bekleyen halk için "Cambı Atma" (nişancılık) yarış başlatılır. Hedefler som altın ve gümüşten dir. Cambıya isabet edip onları yerlerinden indirenlere bu cambı hediye edilecektir. Törene gelen bütün beyler biner nişancı çıkarırlar. Önce Çinliler ve Kalmuklar ok atarlar, ama cambıyı düşüremeyip, maskara olurlar. Kırgızlardan Er Töştük, vurmasına rağmen cambıyı düşüremez. Kırk alp de cambıyı düşüremeyince Manas atışı nihayete erdirerek cambıyı düşürür ve alır.

Irsula ve Aydar, güreşlerin başladığını halka duyururlar. Önce Alp Yolay meydana çıkar. Alp Yolay sanki bir devdir. Kırgız pehlivanlarından hiç kimse Yolay ile güreşmeye cesaret edemez. Koşay, Er Töştük'e Yolay ile güreşmesini söylemek isterse de onun zayıflamış olduğunu görünce bundan vazgeçer. Sonunda Alp Koşay ilerlemiş yaşına rağmen Alp Yolay'ın karşısına çıkar. Geçmiş ile ilgili uzun bir nutuk attıktan sonra Akalp ile Gökalp'i nasıl yendiğini anlatır. Güreşe tutuşan iki pehlivanın güreşi bütün gece sürer. Bir ara Koşay uykuya dalar. Bunu fırsat bilen Yolay, Koşay'ı uykudayken kayaya vuracağı sırada Manas güreşi durdurur. Uyanan Koşay, Yolay'ı yakalayıp yere vurur ve galip olur.

Kalmukların oburluğuyla ünlü Tükübay adında bir güreşçisi vardır. Tübütay'ın güreş sonunda kazanacağı zengin ödüller iştahını kabartır. Kırgızların pehlivanları Tübütay ile güreşmeye çekinirler. Bunun üzerine Manas adamlarına seslenir ve onlara Tübütay'ın karşısına Kırgıl Ağış'ı getirmelerini söyler. Güreşçilere içi ipek, dışı bez, arası ince tellerden dokunmuş bir şalvar giydirilir. Tübütay'ın karşısına çıkan Ağış güreş meydanında gülmeye başlar. Buna sinirlenen Manas, kamçısıyla Ağış'a vurunca, Ağış kırbaç acısıyla Tübütay'a öyle bir saldırır ki, Tübütay'ı tuttuğu gibi yere serer.

Meydanda Köketay'ın gök sancağı yeni bir yarış için yeniden dalgalanır. Bu yarış, mızrak yarışıdır. Algara atına binen Korunbay'ın karşısına Sariala atına binen Manas çıkar. Alp Koşay'ın Manas'ın muzaffer olması için yaptığı duaya tüm Kırgızlar "Âmin" derler. Mızrak yarışında iki alp altmış kadar süngü kırarlar. Manas'ın hücumu ile Korunbay, atından yere yuvarlanır. Böylece Manas yarışı kazanarak, ödülünü alır. Ödülünü de Kırgız halkına dağıtır.

Töreni idare eden Bakay Alp, Kırgız halkını, yarışlarda mağlup olan Çinli ve Kalmuklara karşı uyanık olunması gerektiği hususunda uyarır. Tüm uyarılara rağmen, Kırgızlar için Köketay aşısı bir felaket olmaktan kurtulamaz. Törene davet edilen konuklar ev sahibini yağmalarlar. Almambet ile atlıları Manas'ın karargâhına gelirler. Almambet yanına Sırgak ile Acıbay Alp'in Küren adlı atını da alarak Kalmuk ülkesine doğru hareket eder.

Manas'ın Çin seferi için yol üstündeki Kalmuk beylik ve hanlıklarını bastırmaları gerekir. Bunun için, Almambet ve Sırgak, Şayın Gölü'ne oradan da Talçokı dağına gelir. Burada karşılaştıkları Manas'a saygı gösterisinde bulunurlar. Çuvak ile Almambet her fırsatta birbirini incitir ve hiddetlendirir. Manas bu iki kahramanı barıştırmak için uzun bir konuşma yapar ve sonunda onları barıştırır. Böylece Manas, Almambet, Sırgak ve Çuvak Alp alp dağlarını aşarak, Tolçokı dağına ulaşırlar. Burası ormanla örtülü çok güzel bir yerdir. Buranı içinde Tol-Çokı adlı alınması çok zor olan bir kale bulunur. Almambet buraya geldiğinde, Manas'a, Kara Kıtay ve Mançuların şehirleri, Pekin ve burada yaşayan han hakkında bilgi verir. Manas da Almambet'i, Çin'e bilgi toplamak üzere görevlendirir. Almambet ise, yanına Sırgak'ı da alarak yola koyulur. Manas ile Çuvak ise burada kalırlar.

Almambet ile Sırgak öncü yola çıkarlar. Çinlilerin ve Kalmukların Kırgızlardan çok korktuklarını, onlardan korunmak içinse, cin, peri ve büyülerden yararlandıklarını öğrenirler. Almambet, Sırgak'a Burçulya ile yaşadıklarını anlatır. Burçulya'dan yedi yıl önce ayrılmamak üzere anlaştıklarını, fakat kaderin onları ayırdığını, onu bir türlü bulamadığını anlatır. Almambet'i dinleyen Sırgak öfkeden köpürerek "İzin ver hemen onu alıp, geleyim" der. Almambet Sırgak'ı teskin ederek, oraya gitmenin kolay olmadığını, orada yaşayan bir tilkiyi öldürmeden hiçbir şey yapılamayacağını anlatır. Bunun üzerine Sırgak ile Almambet tilkiyi öldürürler. Bu sırada ormanın içinde yer alan, bir taş kovuğundan güzel bir elbise çıkar. Bu elbiseyi giyen Almambet, aniden şekil değiştirerek Konurbay'ın ikizi gibi olur. Böylece Almambet ile Sırgak kolaylıkla bu şehrin kapılarından içeri girerler.

Almambet ile Sırgak'ın geldiği bu yerler, Almambet'in doğduğu, çocukluğunun geçtiği yerlerdir. Burada bulunan ve babasının olan Han Yaylası'nı Almambet gitikten sonra Kalmuklar yağmalarlar. Yıllar sonra vatanına gelen Almambet, küçükken kaybettiği altın zurnasını burada bulur. Almambet'in aklına yine sevgilisi Burçulya gelince orada onu yâd eder.

Almambet ile Sırgak yolda giderken, Kürpüldek adı verilen bir ırmağa gelirler. Bu ırmağın akıntısı çok güçlüdür. İrmağın üzerinde, sadece bir atlinin geçebileceği kadar dar demir bir köprü bulunur. Aziz

Han'ın oğlu olan Almambet Sırgak'a Kalmuklardan kaçarken bu köprüden geçtiğini söyleyerek yanında bulunan babasının kutsal elbisesini çıkarıp giyer. Bir anda heybetli bir prense dönen Almambet'i gören Sırgak gönlünden Almambet gibi birinin Manas'ın iline gelmesini büyük bir tevazu gösterisi olduğunu söyleyerek, Manas'ın ilinde ona Kalmuk diye hakaret edenlerin aslında ona büyük bir haksızlık yaptıklarını düşünür. Almambet Sırgak'a da bir elbise giydirerek karşılaştıkları Niskara ve yolay idaresindeki halkı kandırarak, onları ters yöne doğru yönlendirir.

Kırgay denilen dağlarda hesapsız at sürüleri vardır. Bu sürülen çobanlığını Karagul adlı bir kişi yapmaktadır. Bu çoban Almambet ile Sırgak'ı görünce huylanıp, tedirgin olur. Almambet ile Sırgak at sürülerini çobanın elinden alarak götürürler. Durumu öğrenen Konurbay, Algara atına binerek bunların peşine düşer.

Bütün Türk boylarının başbuğları ve askerlerinin yer aldığı Kırgız ordusunun başında Manas bulunur. Orduda nice pehlivanlar ve alplar yer alır. Kırgız apları Kalmuk ülkesine yaklaşır. Ordunun başında yer alan Manas ve yanındaki Çuvak öncü yanlarına gelmekte geciken Almambet ile Sırgak'ı beklerler. Hayli yorgun düşen Manas burada uykuya dalar.

Kırgızların at sürülerini kaçırmaya kızan Kalmuklardan Konurbay, savaşa hazırlanır. Emrindeki Mançu ve Kalmuk askerlerine hareket emri verir. Konurbay'ın yanında ünlü savaş erleri Niskara ile Muradil bulunur. Bu erlerden Muradil "Savaşacak adam arıyorum" diye kükrer. Bu sırada Muradil'in önüne Almambet çıkar. Ona küfürler yağdırırlar, ancak daha sonra ondan kaçmaya başlar. Muradil, Almambet'e karşı intikam hırsı ile doludur. Almambet ile döğüşen Muradil Almambet'e yenilir. Almambet, Konurbay'ın askerleriyle geldiğini görünce, Ayat ırmağına doğru kaçır. Kalmuk askerleri Almambet ile Çuvak'ı yakalamak için uğraşırlar. Almambet Bozkertik Alp ile savaşırken yaralanır. Kırgızlarla mücadele etmek çok zordur. Bir kişide bin kişinin gücü vardır. Yolay da bunu bilmektedir.

Kırgızların yağma ettikleri at sürülerini almak için giden Alp Sırgak'ı, amcası Er Bakay merak içinde bekler. Sonunda Sırgak amcasının yanına gelir. Bakay, Sırgak'a, Manas, Almambet ve Çuvak'tan haberinin olup olmadığını sorunca, Sırgak amcasına "Manas beni, Kırgız ilinde

yapılan savaşları anlatmam için görevlendirdi" der. Bunun üzerine Kırgız askerleri Bakay Alp önderliğinde yeniden seferlere çıkarlar.

Kalmuk askerleri Konurbay idaresinde Manas ve Çuvak'ı takip ederler. Yapılan takibin sonucunda büyük bir mücadele başlar. Mücadelenin yapıldığı yere Almambet'te yetişir. Manas Konurbay gibi bir komutanla savaşacağı için çok mutludur. Hemen kılıcıyla saldırıya geçer, fakat kılıç, Konurbay'ın zırhına isabet eder. Konurbay'ı attan düşürür. Alamambet Çuvak'ın yardımıyla Kalmukları epeyce yıpratır. Manas da Almambet'e katılır ve Gölkeçü kızıl kana bulanır. Kalmukların komutanı Konurbay kaçar. Bakay Alp, Manas'a kendi atı Akkula'yı getirerek verir. Arkalarından Türk boylarının komutanları Cagbircı, Er Gökçe, Ürbü, Muzburçak, Sıncıbek ve Er Töştük alplarıyla beraber gelerek savaşır.

Diğer tarafta kılıcıyla ünlü Manas, Kalmuklar tarafından kısırılan Kırgızları kurtarır. Manas, esas askerlerden ayrılıp, Kürpüldek ırmağına doğru düşmanları takip eder. Burada Kalmuk Konurbay Alp Manas'ın önüne çıkar. Manas, atı Akkula'nın üstünde Konurbay'a hücum eder. O sırada Manas'ın Akkulası tüm hızıyla koşmayay başlar ve ırmağın delice aktığı yere atlayıverir. Manas'ın su içinde olduğunu gören Kalmuklar, ok hücumuna başlarlar. Almambet ve Alp Bakay, Manas'ın imdadına yetişip, onu sudan kurtarırlar. Kalmukların birçoğu bu suda boğulur.

Konurbay ırmaktan kurtulduktan sonra Kalmuk halkını toplanmaya çağırır. Bu çağrıya tek gözlü Madıkan boğasına binerek icabet eder. Madıkan'ın geldiğini duyan Almambet, Kırgızları ırmağın karşı tarafına kaçıtır. Irmağı geçmeyi başaran Madıkan, karşısına çıkacak bir rakip arar. Rakipleri sırasıyla Kırgız aplarından Muzburçak, Koşay, Bokmurun ve Gökçe olur. Fakat bunlar Madıkan'a mağlup olurlar. Madıkan, Bokmurun'u yakalar. Er Çuvak Bokmurun'u Madıkan'ın elinden kurtarır. Bunun üzerine Madıkan, Koşay ve Muzburçak'ı esir alır. Sırgak Alp gelerek bu alpları kurtarır. Çok şiddetli savaşların olduğu meydanda su gibi kanlar akar. Yüzlerce Kalmuk askeri öldürülür. Almambet'in başının sıkıştığı bir anda Serek, Sırgak ve Cuvak Alpler gelerek Almambet'i Madıkan'ın elinden kurtarırlar. Konurbay hile ile Sırgak'ı yakalamayı planlar. Ancak durumu fark eden Almambet Sırgak'ı onlardan kurtarır. Bütün Kırgız alpleri, Madıkan'ın etrafını

çevirirler. Her bir yönden Madıkan'a saldırırlar. Sonunda Alp Bakay gelerek Madıkan'ın kafasını uçurur.

Madıkan'ın ölümünden sonra Konurbay yeniden asker toplamaya başlar. Çıkan savaşlarda çok sayıda insan hayatını kaybeder. Acıbay Alp'in atı Kartküren İlaman'ın eline ganimet olarak geçer. Almambet İlaman'ın başına beş defa vurur. Kalmuk ve Çinliler kaçarken, artçı kuvvetler savaşa devam etmektedir. Konurbay ile Manas'ın mücadelesinde Konurbay üstün gelir. Manas Konurbay'ı takip etmeye başlar. Konurbay hile ile Manas'ı şehre çekip, hapsetmek ister. Konurbay'ın bu hilesini fark eden Almambet Manas'ın tuzağa düşmesine mâni olur.

Savaşlarda ölenlerin, kalanların hesabı yapılır. Çuvak ile Er Töştük'ün kayıp olduğu tespit edilir. Bu durum askerleri ziyadesiyle üzer. Şehitler için ağıtlar yakılır. Son savaşlar Kırgızlar için üzücü geçer. Almambet, karargâhtaki askerlerin onbaşısı Tazbaymat'a, askerlerinin sayısını sorar. On olan asker sayısının dokuza indiğini öğrenen Almambet Tozbaymat'a çok kızar. Daha sonra onuncu kişinin Manas olduğu anlaşılarak, durum tatlıya bağlanır.

Manas'ın askerleri biraz istirahat ederler. Sabah namaza kalktıklarında kaybolduğunu sandıkları Çuvak'ı Niskara ve yanındaki askerlerin esir alıp Manas'ın karargâhına getirdiklerini görürler. Bu duruma hiddetlenen Manas Niskara'ya hücum eder. Niskara, "Canımı bağışla, bütün malımı mülkümü sana vereyim." diye Manas'tan aman diler. Bunun üzerine Almambet Manas'a "Bunları elimizde tutalım, Acıbay'la Esen Han'a haber gönderelim, böylece işi nasıl çözeceğimizi öğreneelim" der. Kırgız Alpleri Almambet'in fikrini makul bulurlar. Acıbay'ı Esen Han'a, Pekin'e yollarlar.

Bir gün kaybolan Er Töştük yanında esir aldığı birkaç Kalmuk ile çıka gelir. Er Töştük'ün arkadaşları buna çok sevinirler. Kırk gün boyunca barış devam eder. Konurbay, Manas'a "Artık seninle kardeş gibi olduk" der. Manas Akkula atına binerek Korunbay'la yola çıkar. Bu durumu Almambet'e bile söylemez. Konurbay ile Manas biraz yol aldıktan sonra, Korunbay baltasıyla Manas'ı öldürmek için ona saldırır. Manas'ın yardımına Acıbay yetişir. Yaralanan Manas'ı alan Kırgızlar, geri çekilirler. Sırgak Kırgızları canlandıran bir konuşma yapar. Bunun

üzerine Almambet, Çuvak ve Sırgak aslanlar gibi düşmanın üzerine saldırırlar. Küncancung, Alamabet'e süngü ile saldırır. Kalmuklar Almambet'in etrafını çevirirler. Sırgak ile Çuvak gelerek Alamabet'i kurtarırlar. Meydan ölümlerle dolup taşar. Konurbay da Küncancung'u kurtarıp, kaçar. İtölmez ırmağını Kırgızlar tarafına geçirmezler. Almambet, Sırgak ve Çuvak düşmana karşı hücumla geçerler. Bunun üzerine Konurbay, Aycancun ve Kalmuk askerleri saldırıya geçerler. Almambet yetişerek onları perişan eder. Savaşta Şibey ve Samanoğlu Çin'in kabileleri ile Targavut ve Karaktay askerleri de katılır. Almambet dokuz gün savaşmış doksan yerinden yara alır. Konurbay "Kırgızlarda Sırgak, Almambet ve Çuvak'tan başka bizimle boy ölçüşecek alp yok" diye hayıflanır. Almambet, savaşta Sırgak'ın Kalmuklara aslanlar gibi saldırıp, ölüm saçtığını görünce çok sevinir. Konurbay askerlerini toplayıp savaşa hazırlanır. "Manas'ın, Talas'taki bütün at sürülerini ganimet olarak alacağım, halkını öldüreceğim." diye söylene söylene Kırgızlara doğru hareket eder. Niskara ve Aycancun Kalmuk askerlerinin başına geçerek Sırgak'ın üzerine saldırırlar. Konurbay'ın "Diri yakalayınız." dediği sırada Çuvak Sırgak'ın yardımına yetişir. Daha sonra da Almambet yardıma gelir. Manas, üç kahramanının çarpıştığını duyunca onlarla gurur duyup, onlara şükranlarını belirtir. Sonra da onlara katılarak, beraber hareket ederler.

Kırgız ordusu Konurbay'ın, Kalmuk ve Çinlilerin toplanmış ordusuyla karşılaşır. Bunların saldırılarını gören Acıbay, Şutu ve Irçioğul Çuvak'ın yanına gelirler. Manas'ın kırk yiğidi de Kalmukların arasına dalar. Bu mücadelede Gökçe, esir düşer. Kalmuklar Gökçe'ye korkunç işkenceler yaparlar. Gökçe'nin yapılan işkenceler karşısında ağzından parça parça kan gelir. Sırgak işkence gören Gökçe'yi Kalmukların elinden kurtarır. Konurbay, Almambet, Çuvak ve Sırgak Alpleri takip eder. Bunların etrafını kuşatıp, bunları ortaya alırlar. Manas'ın ordusu üç yiğidin yardımına yetişir. Almambet, Konurbay'ı süngüler. Konurbay barış istemeye karar verir. Kalmukların büyük ordusu ise savaşa hazırlanır. Almambet Çuvak'ın idaresindeki orduda Kırgızlarla beraber savaşa başlar. Her iki taraftan da yüzlerce insan ölür. Konurbay askerlerine Manas'ı diri olarak yakalamalarını emreder. Bu emri duyan Kalmukların en iyi nişancısı Şıpşaydar, öne çıkar. Şıpşaydar, Muzburçak'ın kafasını ikiye ayırır. Bunu gören Sırgak, atına binip

düşmana saldırır. Şaşkına dönen düşman kaçmaya başlar. Konurbay hemen Şıpşaydar'ın yanına gelerek ondan aman diler. Ona askerlerini kırıp geçiren Sırgak'ı öldürmesini söyler. Şıpşaydar ise, Manas'ı diri ele geçirmek gerektiğini ve Konurbay'la gücünü birleştireceğini söyler. Bu sözlere çok sevinen Konurbay askerlerine davul ve zurna ile kumanda verip, Kırgızlara karşı saldırıya geçer.

Konurbay düşmanı olan Almambet'i öldürmek için yola çıkar. Yolda, karşısına Sırgak çıkıverir. Hücum ederek onu atından düşürür. Atı Algara'yı da ganimet olarak alır. Başındaki miğfer çıkınca Kalmukların nişancısı Şıpşaydar, Sırgak'ı tam alnının ortasından vurur. Sırgak'ın ölüsünü ise Hakan'ın önüne armağan olarak sunar. Bunu duyan Almambet hınç ile Kalmuklara saldırır. Çuvak da ona yardıma gelir. Kalmukların ortasında kalan Çuvak, tam dokuz gün onlarla çatışır. Uzaktan olanları gören Almambet, onu Kalmukların elinden kurtarır. Almambet Çuvak'a "Bizi buradan kurtaracak Manas yok, çarpışıp ölmekten başka çare yok, ölürsem eşim Aruke arkadaşım Macikle evlensin ve Aruke erkek çocuk doğurursa adını Külçara koy, beni de Talas'a götürüp yaylaya göm." der. Almambet kılıcı yanında, süngüsü elinde Çuvak ile beraber Kalmuklara saldırır. Kırgıcal, Irçioğul, Akayar, Kaçay, Göçdük, Camgırcı da cepheye gelirler. Korkunç bir meydan savaşı başlar. Konurbay'ın emri üzerine Kalmuk bahadırlarının hepsi Almambet'in üzerine yüklenirler. Almambet dokuz yerinden yara alır. Kanıkey Hanım'ın kendisine verdiği ilacı kullanarak iyileşir. Savaşta Çuvak ve Manas'ın askerleri de yaralanır. Koşay ve Er Teştük gibi alplar meydandan kaçıp yine Almambet'in yanına gelirler. Almambet bu askerlere uzun bir cesaret konuşması yapar.

Savaşta esir düşen Acıbay'ı Almambet kurtarıp, İlman'ın kafasını uçurur. İsteklerden Camgırcı diğer Alplerle beraber Şıpşaydar'a hücum eder. Manas'ın yiğitlerinden olan Serek'e bir ok isabet eder. Ayrıca Şutu ve Akyar'da kendilerine isabet eden oklar nedeniyle oracıkta ölürlər. Bunları gören Almambet, ağlamaya başlar. Almambet'in saldırıları karşısında Kalmuklar dayanamayıp kaçmaya başlarlar. Konurbay Şıpşaydar'a Almambet'i diri yakalama emrini verir. O sırada Almambet'in atı sürçünce, başındaki dulgası yere düşer. Bunu fark eden Şıpşaydar, Almambet'in kafasına nişan alıp, onu vurur.

Almambet oracıkta şehit olur. Almambet'in ölümünü Manas'a iletmesi için Irçioğul gönderilir. Ölüm haberini alan Manas çok sarsılır. Bütün gücünü toplayarak cepheye hareket eder. Manas'ın geleceğini öğrenen Kalmuklar, kaçmaya başlarlar. Fakat Şıpşaydar yerini terk etmez. Nişan alarak okunu fırlatır. Oku Manas'ın Akkulası'na isabet eder. Bunu gören Manas bir daha yıkılır. Olanların mağrurluğundaki Şıpşaydar askerlerine karşı kendini yüceltici bir konuşma yapar. Manas Kalmuk askerlerine karşı saldırıya geçer ve sekiz Kalmuk askerini öldürür.

Manas'ın hanımı Kanikey bir gece pek de hoşuna gitmeyen bir rüya görür. Rüyasında kalın kaba boynuzlu gök bir boğa suyun derinliklerine doğru gitmektedir. Kanikey uyanır uyanmaz hemen Manas'a mektup yazıp, Manas'tan vatanına dönmesini rica eder. Oğlu Semetey için yetiştirdiği Tayburul at ile mektubu Bakay Alp'a Manas'a götürmesi için verir. Bakay Alp atı da yanına alarak yola çıkar. Epey bir süre sonra, Manas'ın karargâhına ulaşır. Konurbay pusu kurup, beklemektedir. Pusuyu fark eden Kırgız ordusu, Manas ve Bakay önderliğinde Konurbay'a saldırır. Manas düşmanları dağıttıktan sonra Almambet'in ölüsünü bulur. Onu atı Sariala'ya yükledikten sonra vasiyeti üzerine ölüsünü Talas'a gönderir. Manas çok yorgun ve rahatsızdır. Savaşta şehit olan arkadaşlarını düşündükçe üzülür, üzüldükçe de savaşta aldığı yara açılır.

Kanikey Manas'ın haberini alır almaz Almambet ile Çuvaş'ın obalarını kendi obasının yanına getirtir. Bugünlerde Manas'ın oğlu Semetey henüz altı aylık bir çocuktur. Kanikey kendisine doğru yaklaşan kafileyi görünce, çocuğunu çimdikleyerek ağlatır. Çocuğun sesini duyan Manas kendisine gelir. Kanikey oğlunu birden babasına göstermek istemez. Çocuğa nazarın dokunacağını düşünüp, bazı tedbirler alır. Bu tedbirler Şamanizm'in ayini alıntılarıdır. Kafile gelince Almambet'in eşi ağıt yakarak Kırgızları ağlatır.

Kanikey, Manas'ı tedavi edince, Manas atına binerek Talas'a gider. Yolda Almambet'in ölüsünü Talas'a götüren Sariala'yı görür. Talas'ta cenazeyi Bakay'a teslim eder. Sariala'yı Manas ile Bakay kesip, Almambet'in mezarına bırakırlar. Mezar başında Manas ile Kanikey ağıtlar yakar. Manas gücünü toplayıp, eşi Kanikey'e vasiyetini bildirir. Kanikey'e "Talas'tan kaçıp Temir Han'a git, oğlum Semetey'e ok ve yay

yaptırıp ver, Semetey dayısı İsmail'in terbiyesinde, ata anasının kim olduğunu bilmeden büyüsun, Semetey on iki yaşına geldiği zaman, ona kim olduğunu söyleyin ve ok geçmez bir zırh giydirin, beni de kimsenin bilmediği bir yere gömün" der. Kanikey Hatun Manas'ı rahatsız eden süngü parçasını bulunduğu yerden çıkarmaya karar verir. Süngüyü çıkarır, ama Manas iyi olmaz.

Manas gün geçtikçe ölüme yaklaşır. Kanikey Hatun, kır atı Tayburul'u eğerletip Acıbay'a verir. Acıbay'la Gökbörü'ye mektup gönderir. "Er Töştük'e haber ver, Manas hayattayken gelip görsün" der. Acıbay Alp her uğradığı yere Manas'ın hasta olduğu haberini bildirir. Burulhan oğlu Gökbörü görmüş olduğu düştten huzursuz olarak Manas'ı ziyaret etmeye karar verir. Yolda acı haberi Acıbay Alp'ten öğrenir. Gökbörü ile Acıbay Talas'a hareket ederler. Koşan Alp ile Koyanalı'ya da haber verilir. Bu sırada Kanikey Hatun'da Manas'ın türbesini yaptırmaya başlar. Manas için altından bir tabut yaptırır. Manas'ın bütün dostlarını yanına çağırır. Malesef Kanikey otuz iki yaşında dul kalır. Manas'ın silah arkadaşları, dostları ve Kırgız halkı cenaze töreninde toplanırlar. Kanikey ağıtlar yakar. Koşay, Manas'ın cenaze namazını kıldırır. Manas Kanikey'in hazırlattığı mezara konur. Manas'ın cenazesine gelen altı düşmanı aldatmak için tedbir alınır. Manas büyüklüğünde bir ağacı ölü gibi hazırlayıp, tabuta yatırılırlar. Hazırlanan tabutu da altı zalimin eline verirler. Altı düşman, düzme ölüyü alarak gömer.

Manas'ın ölümünden sonra Koşay, Töçtük ve bunların arkadaşları Manas'ın çocuğuna sahip çıkmaya karar verirler. Manas'ın üvey kardeşleri ise, Kanikey'e düşman olurlar. Kobeş, Abeke'ye "Kanikey ile evlen, onu sana veriyorum." der. Fakat Abeke; "Ben Kanikey'in sütünü emdim, onunla evlenemem." diyerek Koşay'ın bu teklifini reddeder. Kobeş sinirlenerek Kırgıl Han'a Kanikey'in evlendirilmesi konusunda emir verir. İhtiyar Kırgıl ve Taz Baymat, yeni Han'ın emrine uyarak Kanikey'in obasına gelirler. Kırgıl Han, Kobaş'ın emrini onlara anlatır. Kanikey Hatun da onlara kayınları ile evlenemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Kobeş, Kanikey'in obasını yağmalamak için harekete geçer. Kanikey'i sevenler, Kobeş'in bu harekâtını ona haber verirler. Kanikey oğlunu kaynanasına vererek obadan uzaklaştırır. Kanikey'i yakalayıp,

malını mülkünü yağma ederler. Manas'ın obası savaş meydanı gibidir. Manas'ın sadık arkadaşları öldürülür. Bu olaylarının üzerine Kanıkey babasının ülkesine, Buhara'ya doğru yola çıkar.

Kaynakça

Atatürk Kültür Merkezi, *Manas 1000-Bişkek Bildirileri* (Yayına Hazırlayan: Ogün Atilla Budak), Ankara, 1995, 320 s.

Atatürk Kültür Merkezi, *Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni*, Ankara, 1995, s. 330.

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 258-266.

Gülensoy, Tuncer, *Manas Destanı*, Akçağ Yayını, Ankara, 2002, 366 s.

İnan, Abdülkadir, “Manas Destanı Üzerine Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları-Belleten*, Ankara, 1959, s. 125-159.

İnan, Abdülkadir, “Millî Destanlarımız Üzerine İncelemeler ve Araştırmalar”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, S.XV / 1-2, Ankara, 1976, s. 33-38.

İnan, Abdülkadir, *Manas Destanı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, 218 s.

İnayet, Alimcan, *Kırgız Destanları 15-Manas Destanı Cusup Mamay Varyantı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2017.

İnayet, Alimcan, *Yusuf Mamay ve Manas Destanı (Doğu Türkistan Kırgız Varyantı)*, İzmir, 2007, s. 372 s.

İvgin, Hayrettin, *Altay Dağlarının Kaplanı Manas*, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2005.

Manas Destanı ve Etkileri Uluslararası Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1995.

Naskali, Emine Gürsoy, *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, Ankara, 1995, 294 s.

Orozbakoğlu, Sagınbay-S. Musayev-A. Akmataliyev, *Kırgız Destanları 6-Manas Destanı*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fikret

Türkmen-Şurubu Uraimova), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Radloff, Wilhelm, *Manas Destanı*, (Yayına hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali, Ankara, 1995, 278 s.

Tezcan, Semih, "Manas Destanı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1973-1974, Ankara, 1974, s. 359-363.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi, C. 4, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2003, s. 294-365.

Yıldız, Naciye, *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1995, 956 s.

Yıldız, Naciye, *Manas-Sağımbay Orozbakuulu Varyantı*, İstanbul, 2017, C. 1-3.

Yılmaz, Mehmet, *Manas Destanının Epik Kurallara Göre İncelenmesi (Sağımbay Orozbakov Varyantı 1. Cildi)*, Erzurum, 1999 (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.)

Yusupov, Keneş, *Manas Destanı*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Fikret Türkmen-Alimcan İnayet), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2009, s. 284.

MANAŞI ULI TUYAKBAY

Kazak kahramanlık destanıdır. Murın Jırav'ın anlatmış olduğu Kırk Batır adlı destanın içinde yer alır. Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Manzum kısımların dize sayısı 757'dir. Dizeler genellikle 7 hecelidir. Batı Kazakistan'da yaygın olarak bilinen bu destanda Tuyakbay'ın babasının öcünü alma gayreti içinde olması işlenmiştir.

Murın Jırav bu destanı Kaşagan Jırav'dan ve Murın Jırav'dan öğrenmiştir. 1942'de yazıya geçirilen destanın nüshası Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde El Yazmaları bölümünde kayıtlıdır.

Destan metni Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Türk Dil Kurumu tarafında neşredilen Kazak Destanları 7, adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Nogay'ı yöneten on bir bey vardır. Birçok askeri ile Indis denilen Aşçagar deresinin yanındaki Nogay'a gelir. Nogaylının on bir beyinin en büyüğü olan Ormambet beyi çağırır. Ormambet'ten Indislar kendi dinlerine girmesini ve söylediklerini yapmasını isterler. Ormambet onların söylediğine inanmadığını söyler ve ilindeki on bir beyin fikirlerini sormak ister. Kolmuklar ininmadığı gerekçesiyle Ormambet Bey'i öldürürler. On bir Bey'i çağırarak için adam gönderirler. On bir bey yola çıkar. Yolda beyler Manaşı Mirza'nın evinde konaklar ve onu da alır, giderler. Düşman onları tutar. On bir bey Manaşı'ya rehin verir ve üç günde geleceğiz diye kaçarlar. O zaman Manaşı'nın başına bir kaygı düşer. Annesi Manaşı'nın yanına gelir. Kolmuklar onu engelleyerek göndermez. Manaşı ile annesi Kolmuklar'ın elinde kalır.

Nogay'ın on bir beyi göç eder. Manaşı'nın karısı hamiledir. Ayı günü tamam olur ve bir erkek çocuk doğurur. Adını Tuyakbay koyarlar. Üç gün olduktan sonra, Manaşı'ya gelen adam olmayınca Indislar Manaşı'ya öldürür. İhtiyar kadın kederlenip, geniş bozkıra yönelip gider. Manaşı'nın annesi Küyken Ara Töbe denen yerde ölür.

Tuyakbay sekiz yaşına gelir. Annesinden babasının başından geçenleri dinler. Olanları duyup Tuyakbay'ın yüreği pek yanar. Halasıyla annesi uyuyunca annesinin bıçağını alır, ses çıkarmadan gider. On bir beyi aramaya Sarıoyık'ın kenarına gider. Beş gün yürür dere kenarında ve beyleri uzaktan görür. On bir bey bir köye misafir olur. Tuyakbay beyleri takip eder. Beyler uykuya dalınca Tuyakbay eve girer ve beylerin hepsini keser. İşini bitiren çocuk evine döner.

Ormambet'in Eli isminde çocuğu vardır. Eli ve on bir beyin otuz çocuğu beylerin ölümünü Tuyakbay'a bağlayıp, onun evine gelirler. Tuyakbay evde değildir. Düşmanla savaşmak için hazırlanıp tepeye çıkmıştır. Otuz kişi Tuyakbay'ın yanına gelir ve Tuyakbay on bir beyi neden öldürdüğünü söyler. Eli liderliğindeki otuz kişi Tuyakbay'ı haklı bulur. Tuyakbay Ormambet'in çocuğuyla arkadaş olur. O zaman bunların hepsi Manaşı'nın köyüne gelirler. Tuyakbay ile dost olduktan sonra hepsi yurduna dönüp gider. Tuyakbay arkadaşlarına;

“Bir ay geçmeden geliniz.” diye tembih eder. Bir ay dolunca otuz kişi gelir. O zaman atlarına binip düşmana yönelirler. Indis’in Han’ı Meyram Han’ın yurduna gelirler. Tuyakbay Meyram Han’ı öldürür. Gayretli yiğitlerin heybetine dayanamayıp sekiz yüz yiğit kırılır, çoğu dayanamayıp kaçar. Otuz bir yiğidin içinden dördü ölür. Tuyakbay ve yanındaki yiğitler öçlerini alarak ülkelerine dönerler.

Kaynakça:

Alpısbayeva Karasaş-Seyilbek Sakenov-Jakan Düüsengül, *Kazak Destanları 7*, (Türkiye Türkçesine Aktaran; Bülent Bayram); Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 165-182.

Sarı, İsa, *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Ders Notları, Türk Destanlarının Tahlili*, s. 1-11, (www.isa-sari.com)

MARAL HANIM

(Bkz. YETİM AYDIN)

MAVİŞ İLE NECİR

(Bkz. DERTLİ KAVAL).

MAZLUME’NİN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ’L-KELAM VE BANU CİHAN)

MEHDİ BEY

Azerbaycan’da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, ilk olarak *Aşık Hüseyin Saracılı-Şe’rler Söylemeler* adlı kitabında kaydedilmiştir. Metin ikinci olarak Gürcistan’ın Borçalı bölgesinde yaşayan Karakalpak Türklerinden olan Şair Nebi tarafından tertip edilmiş; 2003’te “Elesi Var” adlı kitapta yayımlanmıştır. Aynı metne daha sonra Muhtar Kazımoğlu’nun Azerbaycan Folklor Külliyyatının 27. cildinde de yer verilmiştir.

Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâyede mekân olarak Galaça, Gence ve Tehran yer alır. Hikâyenin şahıs kadrosunu da Nejdi Mehemed, Söyün, Mehdi Bey, Mehdi Bey'in annesi, Mehemedeli, Nazdı Hanım, Gara Han, Nejdi Memmed oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Galaça şehrinde Nejdi Mehemed adlı bir han yaşar. Onun Söyün adlı baş tacirinin Mehdi Bey adında tek evladı vardır. Tacir ölümüne yakın oğlunu yanına çağırıp nasihatlerde bulunur. Oğlundan kendisi gibi hana baş tacir olmasını, soylu soylu bir kızla evlenmesini, her Cuma mezarının başında Kur'an okumasını ve annesinin bir sözünü iki etmemesini ister.

Tacir Hakk'ın rahmetine kavuşunca oğlu her cuma akşamı, kabrinin başında Kur'an okur. Aradan bir yıl geçer. Oğlan 22-23 yaşına gelir.

Oğlan bir gün annesine, baş tacir olamadığını hiç olmazsa küçük bir tüccar olmak istediğini söyler ve Gürcistan'a gitmek için ondan izin ister. Annesi oğlundan oradaki güzellerle eğlenmemesini tembihler.

Mehdi Bey, yedi deveye kumaş ve yakut yükleyip yola koyulur. Uzun bir yolculuktan sonra Gence'ye vasil olur. Mehemedeli adlı bir çiftçi ile karşılaşırlar. Ona bir miktar para verip yükünü bir yere yerleştirir. Mehdi Bey, Mehemedeli'nin çok hoşuna gider ve onun kan kardeşi olmak ister. Bunlar kan kardeşi olurlar.

Bir gün Mehemedeli pazarda, oradaki beylerin Mehdi Bey'e tuzak hazırlığında olduklarını duyar, gelip bunu Mehdi Bey'e bildirir. Çare olarak ağaları, beyleri ziyafete çağırmayı ancak böylelikle onların şerrinden uzak kalacaklarını düşünürler ve her gün onlardan birkaçı için ziyafet verir.

Günün birinde on dört ağa çağrılır. Mehdi Bey, sabah hamama giderken yolda hizmetçisi ile faytona binen çok güzel bir kız görür. Birbirlerine âşık olurlar. Kız, parmağındaki yüzüğü elindeki güle yerleştirip oğlana atar. Mehdi Bey yüzüğün içindeki "Nazdı Hanım" yazısını okur. Hamama gitmekten vazgeçip eve döner. Eve geldiğinde misafirleri sofrada oturur görür.

Mehemmedeli, Mehdi Bey'deki değişikliği fark eder. Sebebini öğrenir. Rastladığı kız Gara Han'ın kızı Nazdı Hanım'dır. Davet ettiği ağaları, beylere Gara Han'a dünür gönderir. Beyler, Gara Han'dan Nazdı Hanım'ı İran'dan gelen Mehdi Bey'e isterler. Han kızının her bir sözüne karşılık yüz bin kızıl pul ister.

Mehemmedeli durumu Mehdi Bey'e iletilir. Mehdi Bey bir küçük manda yavru derisinin içini değerli lal taşlarıyla doldurup bir hamalın sırtında Gara Han'a gönderir. Gara Han derinin içindekilerini görünce çok şaşırır. Kızını Mehdi Bey'e verir. Nişan yapılır, düğün zamanına karar verilir.

Mehdi Bey'in bu işin bozulacağına dair içine bir kuşku düşer. Bir koşma yazıp bunu Nazdı Hanım'a gönderir. Mektubu okuyan Nazdı Hanım, hizmetçisiyle korkuya kapılmasının yersiz olduğu haberini gönderir. Nameyi okuyan Mehdi Bey biraz rahatlar.

Mehdi Bey, bir gün rüyasında annesini görür. Annesini görmek için Gara Han'dan izin alıp Nazdı Hanım'la İran'a doğru yola çıkar. Galaşa şehrine yaklaşıncı annesine haber gönderilir. Oğlunun döndüğüne sevinen kadın onun için yedi dana keser. Gelinine ve oğluna yedi gün yedi gece süren bir düğün kurar.

Ana, oğlanın tacirliğe gitmesine müsaade etmez. Mehdi Bey de babasının vasiyetini yerine getirir. Bir tarla kuşu bir ok ve yay, iki tane de tazi alıp avcılık yapmaya başlar. Nazdı hanım her akşam balkonda Mehdi Bey'in yolunu bekler.

Bir gün birlikte kol-boyun eve girerlerken veziri ile seyahatten dönen Nejdi Memmed onları görür. Ayın on dördü gibi güzel olan Nazdı Hanım, Nejdi Mehmed'in akını başından alır. Vezire bu güzel kadının kim olduğunu sorar. Vezir de güzel kızın Mehdi Bey'in Gence'den getirdiği eşi olduğunu söyler. Han, vezirden bu derdine çare bulmasını, yoksa başını cellatlara kestireceğini söyler. Vezir, doğruca kadının yanına gider. Kadı, ona bir yaşlı kadın tarif eder. Vezir yaşlı kadına durumu anlatır. Kadın bir sini getirip sebzelerle doldurur. Yüz tane çubuğu da bağlayıp onların içine koyar. Siniyi alıp Mehdi Bey'in kapısına gider, Nazdı Hanım'a seslenir. Hizmetçiler onu içeri alırlar. Kadın, Nazdı Hanımı kucaklayıp Gara Han'ın ölmüş kardeşinin

oğlu olduğunu söyler, hanın hiç kendisini sormadığından yakınır. Hizmetçiler çay getirir. Kadın bir süre okuyup Nazdı Hanım'ın çayına üfler. Kadın çayını içmeye başlayınca ağlar. Kızın Mehdi Bey'e lââyık olmadığını, paşalara lââyık olduğunu söyler. Kaderinden yakınan kızı şehir hanına vereceğini söyler. Kadın, Nazdı Hanım'dan, Mehdi Bey geldiğinde karşısına çıkmamasını, yerinde oturmasını ve Mehdi Bey'in çubuklarla yemeği karıştırmaya başladığında mescidin yanına gelmesini ister.

Mehdi Bey akşam eve gelince, Nazdı Hanım'ı çok üzüntülü görür. Bunun sebebini sorsa da cevap alamaz. Mehdi Bey, bir sini içinde bağlanmış çubukları görür. Ayrı duran bir tanesiyle Nazdı Hanım'ı yoklar. Hanım evden çıkıp kadının söylediği yere gider. Birlikte kadının yanına giderler. Kız, kocasının kendisini dövdüğünü söyler. Kadı iki kişiyi Mehdi Bey'i getirmeye gönderir. Kadı, Mehdi Bey'in karısını dövdüğü gerekçesiyle boşar. Mehdi Bey, eşini dövdüğünü reddeder, fakat evdeki yüz çubuk buna kanıt gösterilir. Mehdi Bey doğruca anasının yanına gider, ona derdini anlatır. Sabah olur. Vezir, kızı, Nejdi Memmed'in huzuruna getirir. Kadı ve kadın da paylarına düşeni alırlar. Nejdi Han düğünü kurmaya başlar.

Mehdi Bey, anasından divanhanede bir akrabasının olup olmadığını sorar. Tehran'da Mustafa vezirin akrabası olduğunu öğrenir. Mehdi Bey, Tehran'a gitmeden önce Nazdı Hanım'a bir beddua eder. Yetim olan amca çocuklarından bu duasına âmin demelerini ister. Çünkü yetimlerin duasının kabul olduğunu söyler. Onun söylediği beddualarına yetimler de âmin der.

Mehdi Bey, Tehran'a dayısının huzuruna çıkar kendisini tanıtır. Başından geçenleri ve derdini anlatır. Vezir, her şeyi Şah'a bildirir. Mehdi Bey, tekrar Galaça'ya döner. Nejdi Mehmed Han, gelin otağına girince gelinin gövdesini yaralar içerisinde görür. Hekimlere ellerinden geleni yapmalarını emreder. Hekimlerin bütün çabaları cevapsız kalır. Gelinin yaraları günden gününe çoğalır. Köpeğe atılması istenir. Mehdi Bey'in annesi Püzre Hanım onu evine alır. Başına iki hizmetçi koyar.

Mehdi Bey, Galaça bağlarının yakınında Nazdı Hanım'ı düşünür. Uşaklar Tehran yoluna bakarlar gerçekten Mehdi Bey'in geldiğini görürler.

Nazdı Hanım'ın yanına yaklaşamadığı halde onun sağ olup nefes alması Mehdi Bey'i sevindirir. Nazdı Hanım, Mehdi Beyi ister. Mehdi Bey, onu görmeye gider. Karşılıklı söyleşerek birbirlerine dertlerini anlatırlar. Hizmetçiler, Nazdı Hanım'ı ısıtılmış su ile yıkarlar. Hanım, bir hafta içinde iyileşip kendine gelir.

Mehdi Bey'in dayısı, dokuz yüz asker ile Galaça'nın dört yanını kuşatır. Mustafa Vezir, hükümdarlığı eline alır. Nejdi Mehemed, hanı çarmıha gerer ve kadının ayaklarını soydurur. Kadını da bir katırın kuyruğuna bağlatır. Daha sonra bacısını ziyarete gider.

Mehdi Bey'e kırk gün kırk gece düğün yapılır. Mustafa vezir, Mehdi Bey'i han kılar. Bu arada Gara Han ve eşi, bir de Mehdi Beyin kardeşi Mehemedeli, Gence'den gelirler. Mehdi Bey, Mehemedeli'yi kendine vezir yapar. Mehemedeli, Gence'den Galaça'ya yerleşir. Bir meclis düzenlenir. Gelen âşık okuduğu güzellemeyle meclisi eğlendir.

Kaynakça:

Efendi, Süleyman, *Aşık Hüseyin Saraclı-Şe'rler Söylemeler*, Bakı, 1992, s. 117-138.

Hacilar, Valeh, *Borçalı Folklor Örnekleri-1*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 289-318.

Kazımoğlu, Muhtar, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2011, C. 27, s. 257-287.

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-1*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Baki, 2013, s. 14-40.

MEHEMMED VE GÜLDENE

Azerbaycan'da anlatılan ve konusu aşk olan halk hikâyesidir. Çıldırılı Âşık Şenlik'in tasnif ettiği hikâye olarak kabul edilir. Âşık Şenlik'in Türkiye'de Latif Şah ile Mihriban Sultan, Sevdakâr Şah ile Gülenaz Sultan ve Salman Bey ile Turnatel Hanım adlı hikâyelerini tasnif ettiği bilinmektedir. (Bkz. *İlgili hikâyeler*). Azerbaycan'da, Mehemed ve Güldene, Semed Bey, Ehmed ve Gözel hikâyeleri ile Cahan Şah adlı

hikâyeleri de onun tasnif ettiği kabul edilmektedir. Burada ele aldığımız Mehmed ve Güldene hikâyesi, Türkiye’de bilinmemektedir ve hacimsiz bir hikâyedir. Bu bakımdan hikâyenin özetini vermek yerine bizi hikâyeden haberdar eden ve metnini kaydeden Keşam Veliyev’in kaydettiği metni aynen vermeyi uygun gördük.

Hikâye metni:

“Erdahan çayının yanında Reyhan bağının eteyinde Camkara kendi var idi. Hemin kendde Helil Ağa adlı bir nefer yaşıyordu. Onun uşağı olmurdu. Bir kişi de uzak yerden gelib hemin Helil Ağa’ya nöker olmuşdu. Gün keçdi, ay keçdi hemin kişinin bir oğlu oldu, adını da Mehmed koydular. Aradan iki il keçdi, Helil Ağa’nın bir kızı oldu. Ailede şadlık elediler. Aradan az geçmemiş Mehmed’in atası öldü. Anası on yaşına kimi onu sahladı. Sonra o da vefat etdi. Kürbet elde kohum yoh, kardaş yoh, Mehmed sahipsiz kaldı. Nehayet, 20 yaş tamamladı.

Helil Ağa’nın kızının adı Güldene idi. Mehmed’le Güldene bir-birini pünhan olarak canılden sevmişdiler. Mehmed elin dana-kuzusunu otardığı derede hemişe Güldene ile görüşüp danışardı. Bunu Helil Ağa’ya heber verdiler. Helil Ağa hencer kurşanı atı minerek Mehmed’in yanına geldi. Uzakdan Mehmed’i söyüb üstüne gelende Mehmed bir yeke kayanın üstüne çıkıp kışkırdı. Bunu üç nefer atlı görüb Helil Ağa’ya dediler ki, Helil Ağa, onun günahı nedir öldürürsen. Helil Ağa hirsli-hirsli dedi:

—Hele bahın, özüne çörek tapmır benim kızımı isteyir.

Kişiler Helil Ağa’nın danladılar. Mehmede de tapşırdılar ki, bir de ele iş tutmasın.

Aradan çok geçmedi ki, Güldene’ye Resul ağa elçi gönderdi. Helil Ağa kızı verdi. Toy tedarüğüne on gün vaht koyuldu. Meclisi aparmağa Âşık Şenlik devet olundu. Toya üç gün kalanda Güldene beş nefer öz refikesini yığıb Erdahan çayının etrafında gezmeye çıhdı. Bulağın başında canbir kelb refikesini bir sakit guşeye çağırıp dedi:

—Bir neçe söz deyecem, onu Mehmed’e çatdır.

Aldı görek ne dedi:

*Kan-yaş töküb bu dünyada
Salırsan mı yada meni
Olmayaydı bele ata
Çuladılar yada meni*

*Esen yeller kara esdi
Çekemmerem bu derd besdi
Molla geldi, nikah kesdi
Kaladılar oda meni*

Güldene bu derde dözmez
*Felek bele yazı yazmaz
Sensiz bu dünyada gezmez
Koy ahtarsın ata meni*

Kağızı yazıb öz sirdaşı Selbi'ye verdi. Selbi kağızı alıb cibine koydu. Kızlar yeyib-içib evlerine dağılışdılar. Seheri Selbi dana-kuzunu örüşe bir az gec apardı. Meksedi helvetce kağızı Mehemed'e vermek idi. Selbi, Mehemed'in kimi olduğunu soruşdu. Mehemed "ata yoh, ana yoh, kohum-ekreba yoh, bir tek men o da bele, neyleyim"-dedi. Selbi Güldenenin mektubunu Mehemedde verib onu sevindirdi. Mehemed nameden agah olub Selbi'ye dedi:

—Selbi, kadan alım, bu sirri bir kimse bilmesin. Amma bir kağız götür, ne desem onu yazıb Güldene'ye çatdır. Aldı Mehemed:

*Ala gözlü benim yarım
Atmak olmaz yada seni
Sensen benim intizarım
Nece verim yada seni*

*Atam yohdu elçi gede
Anam yohdu sine dide
Her yaramaz gede-güde
El atıban tuta seni*

Mehemed'em kan ağlaram
Bağrımın başın dağlaram

*Men Allah'ı çağıraram
Yetirsin murada meni*

*Hemin gün yine kızlar seyrengaha çıhdılar. Selbi, kağızı gizlinden
Güldene'ye verdi.*

*Güldene, namenin mezmununu başa düşüb daha yaşamak istemedi.
Erdahan çayının daşan vahtı idi. Güldene, çay uzunlu gezib kızlara dedi
ki, kulak asın, kızlar, üreyim ele doludur. Yanıklı yanıklı dedi:*

*Elemi bir çemeni,
Gezerem bir çemeni,
Gelin halalın verin,
Görmezsiniz bir de meni*

*Kızlar dedi: -Ay kız, ne deyirsen o keder uzağa geden olur ki,
nişanlın da varlı adamdır. Güldene dedi:*

*Elemi solar keçer
Gül açar solar keçer
Sevgisine çatmayan
Yaşamaz, öler keçer*

Kızlar yine dil-ağız elediler. Güldene bir de dedi:

*Elemi Erdahan'dan
Çay gelir Erdahan'dan
Yaşama, ay Güldene
Alırlar canı candan*

Kızlar ona, "ağılına geleni danışma"-dediler.

*Güldene: "Veten şirindir" deyib asta-asta körpüye çıhdı. Oradan
da bir daşın üstüne atılıb "eşidin kızlar" dedi:*

*Başına döndüyüm Erdahan çayı
Aparırısın hansı diyara meni
Cesedmi dolandır seller içinde
Ölmüyünce atma kenara meni*

*Özüümü kayadan atanda kerk et
Elimle daşlardan tutanda kerk et*

*Cesed mi cesedle çatanda kerk et
Koyma döşeyimde fukara meni*

Güldene Hanım'ı eyleme ibret
Atamla anamı bulmasın cennet
Çeksin hesretimi oğlan Mehemed
Salsın dilden,-dile sorağa meni

Güldene, özünü çaya atdı. Kızlar ağlaşıb o yan-bu yana kaçdılar. Bu sesi eşidib yahınlıktan keçenler kaçıp geldiler. Özlerini suya vurub Güldenenin çihartdılar. Onu başı üste ağacdan asdılar. Güldene, heyli vahtdan sonra özüne geldi. Kende heber çatdı, el töküldü. Hemin heber gelen vaht Şenlik de meclisin içinde idi. Hamı Güldenenin boğulduğu yere geldi. Hamıdan kabak anası Kübra kızına sarılıb bele dedi:

Başına men dönüm Erdahan çayı
Niye saldın bu balamı, bu hala
Bu benim dünyada birce balamdı
Niye saldın bu balamı bu hala

Saçlarım ağzımda karğış eylerem
Balasız dünyada malı neylerem
Mehşer günü hak-divanda söylerem
Nece kesdi nesimimi bu bala

Men **Kübra'**yam, halım oldu çoh yaman
Yaradanın özü koy versin iman
Helil Ağa bir gün vermedi aman
Niye saldın bu balamı, bu hala

Mehemed çölde gördü ki, el Erdahan çayına doğru tökülür. Heber aldı, dediler:

—Helil Ağanın kızı Güldene özünü suya atıb.

Bunu eşidende Mehemed ağlayıb dedi:

Yar yanına geden eziz kardaşlar
Verin yar yolunda sadağa meni
İstemem yaşamak yardan ziyade
Verin yar yolunda sadağa meni

*Tutunum tutmamış ağrıdı başım
Hele iyirmiye çatmadı yaşıım
Karalar bağlasın yarım, yoldaşıım
Verin yar yolunda sadağa meni*

*Siz agah sözüme eyleyin sebir
Bizim ikimize bir kazın kebir
Mehemmed'em, benim meksedim budur
Verin yar yolunda sadağa meni*

*Mehemmed, bele deyende Helil Ağa'nın ve Resul ağanın adamları
istediler ki, Mehemmed'i öldürsünler. Kerem adlı bir oğlan sinisini
kabağa verib dedi:*

*—Bu yazığın heç kimi yohdur ve heç bir günahı olmayıb. Kızın da
ona göre özünü suya atıb. Sizin bunu öldürmeye heç hakkınız yohdur.*

*O, Mehemmed'in elinden tutub Güldene'nin olduğu yere getirdi.
Mehemmed Güldene'nin bu veziyyetde görüb yanıklı-yanıklı dedi:*

*Yığılan konşular, gelen kardaşlar,
Hebib kimse derde derman eylesin.
Bu dünya fanidir kime kalacak,
Bu cavandır, el-obamız ağlasın.*

*Könül dergahında, elim duvada,
Sebeb olan heç gülmesin yuvada,
Menim ahım heç kalarmı dünyada,
Hebib olan yaralarım bağlasın.*

*Güldene derdinden düşdü çaylara,
Kalmaz ahu-zarı hefte aylara,
Dumanım başımdan çıhdı göylere,
Yazık canım bu siteme neylesin*

*Felek bu Helil'in başından vursun
Kor olsun gözleri, üreyi dursun
Har olsun dünyada, el-oba gülsün
Her kim görse divanlarda söylesin*

Yazığam sözüme bir kulak asın
 Güldene, **Mehammed** buna neylesin
 Yâr dizinin üstünde başımı kesin
 Aşıklar dastanda meni söylesin

Kerem ireli durub “Güldene Mehmedindir” dedi. Hamı razı oldu. Güldenenin bedenini bir keder sıhdılar, ağzından heyli su getdi. Güldenenin ağılı başına geldi. Kerem ireli yeriyib kızın elini Mehmed’in eline verdi. Bu, meclis ehlinin üreyinden oldu. Aşık Şenlik sedefli sazını dile getirdi.

Helil Ağa senin boynun kırılısın
 İnsan balasına düşmen olar mı
 Üreyin dayansın, kanın kurusun
 İnsan balasına düşmen olar mı

Bunları yazıbdır yaradan kişi
 Vermesen olarsan naşidan naşı
 Allah salsın senin başına daşı
 İnsan balasına düşmen olar mı

Şenlik bu dastanı görende yazdı
 Gözelin irengi solanda yazdı
 Mehmed üstüne gelende yazdı
 İnsan balasına düşmen olarmı

Kerem, Mehmed’i kardaş evezi evine getirdi. Üç dörd gün Mehmed’e toy çaldırdı. Aşık Şenlik meclisi apardı. Cavanlara heyir-duva verdi.”

Kaynakça:

Veliyev, Keşam, Çıldır Aşık Şenlik, Bakı, 2012, s. 168-173.

MEHEMMED VE GÜRCÜ KIZI

Azerbaycan’da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıda olup hacimsiz bir hikâyedir. Hikâye metni 1980 yılında Ehliman Ahundov tarafından Azerbaycan Halg Dastanları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Göyçeli Mehemmed'in, Tiflis'teki Selbi Hanım'ı mat etmesi ve onunla evlenmeyi hak etmesi hikâye edilmiştir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Göyçe'nin Ağkilse köyünde Almemmed adında birisi onun da dört oğlu üç kızı vardır. Küçük oğlu Mehemmed güzel şiirler söyleyen âşıktır ve çobanlık yapmaktadır.

Bir gün sürüsünü otlatmakta iken zaptiyeler onun karşısına çıkıp Tiflis tarafında yol işinde çalışacağını söylerler. Mehemmed, zar-zor izin alıp annesi, babası ve yakınlarıyla görüşüp karakola gider. Onu Zerzivil köyüne götürürler. Orada toplanan elli kişi yola düşer. Dağ taş aşıp Beyazıd köyüne götürürler. Mehemmed'i onbaşı yaparlar. Bunlar Genegir, İrevan, Kars ve Tiflis'te dokuz ay yol işinde çalışırlar. Sonunda Mehemmed'i Tiflis'te serbest bırakırlar.

Mehemmed Tiflis'te geçerken bir evin önünde kalabalık görür. İnsanlar Selbi Hanım adındaki Gürcü kızının âşıklıklarla yarışacağı için toplanmıştır. Selbi Hanım, kendisini hangi âşık mat ederse onunla evleneceğini şayet âşık mağlup olursa boynunu vurduracağını duyurmuştur. Mehemmed oraya gider. Selbi Hanım, kıyafetine bakıp Mehemmed'i küçümser. Kim olduğunu sorar. Mehemmed kendisini tanıtır. Selbi Hanım, Mehemmed'e bir dörtlük okur, Mehemmed cevap verir. Mehemmed'in sözleri Selbi Hanım'ı sinirlendirir ancak duyduğu sözlerden çoban deyip küçük gördüğü Mehemmed'in çetin ceviz olduğunu anlar. Karşılaşma sonunda Mehemmed, Selbi Hanım'ı mat eder.

Selbi Hanım, sözünü yerine getirir ve Mehemmed'le evlenir. Yedi gün yedi gece düğün yapılır. Bunlar, bir müddet Tiflis'te kaldıktan sonra İrevan'a doğru yola çıkarlar.

Beri taraftan bu izdivaç Selbi Hanım'da gözü olan Keşiş Çoban'a çok dokunur. Yanına adamlar alıp onların önlerini kesmeyi ve Mehemmed'i öldürüp kızı almayı düşünür. Bu sırada bir boran olur ve Mehemmed gediği aşamaz ve geri döner. Bir kadına misafir olmak ister. Kadın onları kovalar. Mehemmed ona bir taşlama söyler ve başka eve gider. Duydukları kadının zoruna gider ve kızını yanına alıp eve yönelir. Ancak hane sahipleri kadını ve kızını döverler.

Mehemmed ile Selbi Hanım bir gece o evde misafir kaldıktan sonra yola çıkarlar. Yol üzerinde Keşiş Çoban'ın pusu kurduğu yerden geçerken Keşiş Çoban önlerine geçip Mehemmed'e sorular yöneltir. Mehemmed soruları cevaplandırır. Bu defa soru sorma sırası Mehemmed'e gelmiştir. Ne var ki Çoban Mehemmed'e cevap veremez.

Mehemmed ve Selbi Hanım tekrar yola koyulup ve sonunda Göyçe'ye ulaşırlar. Hısım akraba onlara güzel bir düğün yapar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 111-131.

MEHEMMEDLE GÜLENDAM (1)

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâyenin en eski eşmetni Gence'de Âşık Meydan'dan derlenmiştir. Hikâyenin başka eşmetinleri daha vardır. Bunlar; 1940'ta Şemkir bölgesinde Cilli köyünde Âşık Kasım Nesiboğlundan derlenmiş metin; 1961'de Azernesr tarafından yayımlanan Azerbaycan Halk Dastanlarındaki metin; bir başkası da Güney Azerbaycan'ın Canşalı köyünde derlenen "Melik Mehmed ve Güleendam" adlı eşmetindir.

Azerbaycan'da aynı adda olan bir başka hikâye daha vardır. Ancak hikâyeler muhteva ve şahıs kadrosu olarak tamamen birbirinden farklıdır. Benzer hikâyenin başkahramanı olan Mehmed ve Güleendam dışında müşterek tarafları yoktur. Burada ele aldığımız hikâyenin şahıs kadrosunu Muhammet, Şah Abbas, Kara Bey, Haydar Bey, Gözel Hanım, Güleendem, Çoban, Yaşlı adam gibi isimler oluşturur.

Hikâyede üç kılı birbirine sürüp yardım isteme gibi masal motifleri de vardır. Hikâyenin sonunda sevgililer birbirine kavuşur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

İsfahan şehrinde Şah Abbas'tan bir gün ava çıkar. Avdan dönerken şehrin, kenarında oturmakta olan molların mektebine uğrar. Molla ve öğrenciler, Şah Abbas'ı karşılarlar. Öğrencilerin içinde dul bir kadının oğlu olan Mehmed de vardır. Şah Abbas, bir müddet orada kaldıktan

sonra yola çıkar. Giderken diğer çocuklardan daha garklı gördüğü yanına Mehemed'i de alır.

Şah, İsfahan'a döndükten sonra Mehemed'i huzuruna çağırır ve ona kim olduğunu sorar. Mehemed, dul bir kadının oğlu olduğunu söyler. Bunun üzerine şah o kadına bir oda verilmesini emreder. Kadın, orada yaşar.

Mehemed, sık sık ava çıkar ve hünerini sergiler. Bunu gören Şah Abbas, onu şehzade olarak kabul eder.

Yine bir gün ava gider ve on geçmesine rağmen bir hayvan avlayamaz. İleride bir dağ görür, orada avlanabileceğini umut ederek dağa doğru gider. Bu dağın adı Arvan Dağı'dır.

Mehemed, dağa doğru giderken bir çadır görür. Yiyecek bir şeyler almak için çadıra gider. Çadırın sahibi bir han sahibi ve adı Gülendam olan bir kızıdır. Kız oğlanı görünce aç olduğunu anlar, önüne ekmek koyar. Oğlan karnını doyurur. Kıza yüreği çok ısındığından kendi kendine çöreği bölüp tekini kıza vermeyi düşünür, böylece kızın da duygularını anlayacaktır. Kız çadıra tekrar geldiğinde ekmeğin ikiye bölündüğünü görünce bundan alınır. Çadırını toplayıp oradan ayrılır. Oğlan kızın arkasından gider ve duygularını dile getirir ancak Gülendam oğlana yüz vermez. Mesele bununla da kalmaz birbirlerine kılıç vururlar. İki kaşının arasından vurulan Mehemed sersemler. Kız, oğlanın başını kesmek için yanına gider. Oğlanın yüzüne bakınca onun güzellikte bir eşi daha olmayan birisi olduğunu görür ve oğlana gönlünü kaptırır.

Kız, han kızı olup seçkin hekimlerden ders alarak çok başarılı bir hekim olmuştur. Yanında şifa için topladığı çiçekler vardır. Çiçeklerle oğlanın yarasına da bir ilaç hazırlayıp sürer. Ayrıca yedi ilaç daha hazırlayıp mendilin arasına koyar. Bir de kâğıda bunların nasıl kullanılacağını, han kızı olduğunu, adının da Gülendam olduğunu yazar yüzüğüyle beraber mektubu mendilin içine koyar. Orada daha fazla durmayıp, Kişmir'e doğru yola çıkar.

Mehemed, yaralandığı yerde üç gün yatar. Üç günden sonra yerinden kalkar, ama ağrısı vardır. Mendili görür. Kızın bıraktığı ilaçları görür, kâğıdı da okur. Mehemed'in yüreği coşar. Atına binip Şah'ın huzuruna gider. Şah, Mehemed'e on bir gün boyunca nerede

olduğunu sorar. Mehmed, avdan eli boş dönmek için geciktiğini başını da attan düşüp yaralandığını söyler. Yaranın kılıç yarası olduğu anlaşılınca Mehmed olanları anlatmak mecburiyetinde kalır. Ardından, Gülendâ'mın yazdığı kâğıdı şaha verir. Şah ona izin verir ama önce nenesinden izin almasını, nenesi izin verirse kendisinin de vereceğini söyler. Mehmed nenesinin yanına gider. Kışmır'e gitmek için ondan izin ister, zor da olsa nenesinden izin alır. Şah'ın da izin vermesiyle hazırlığını yapıp yola çıkar.

Yolda Garadöv'e ait çimenlik yerde mola verir. Karnını doyururken raya gelen Garadöv'ün dört adamı, Mehmed'i döverler. Atını ve malını alıp Mehmed'i zindana atarlar.

Mehmed'in yanına bir yaşlı gelip Mehmed'e bu zindanın Garadöv'ün zindanı olduğunu söyler.

Garadöv'ün bir oğlu bir de Gözel Hanım adında vardır. Gözel Hanım, Mehmed'i huzuruna çağırır. Aksakal, Mehmed'e, Gözel Hanım ne söylerse söylesin "Anamsın, bacımsın!" demesini öğütler.

Mehmed, Gözel Hanım'ın huzuruna çıkar. Gözel Hanım'ı görünce bayılır. Kızlar yüzüne su dökerler. Oğlan uyanınca Aksakal'ın dediklerini hatırlar. Kadının yüzüne bakmamaya karar verir. Gözel Hanım ona neden bayıldığını sorar o bir hastalığı olduğunu yüzüne bakmamasının sebebini de hastalığının yere baktığı zaman depreşmediğini söyler. Kadın ne derse desin Mehmed'i yüzüne baktıramaz, Mehmed "sen benim anamsın, bacımsın!" der. Gözel Hanım'ın divanında konuşulanları yazdırdığı bir defteri vardır. Oğlanın dedikleri de buraya yazılır. Gözel Hanım, Mehmed'in kendisini istememesini hazmedemez, oğlanın boynuna dört zincir taktırır.

Günler böyle geçerken, Gözel Hanım, Garadöv'e, Mehmed'in kendisini sevdiğini söyler. Garadöv, tılsımlı deftere bakar, işin aslının Gözel Hanım'ın söylediği gibi olmadığını anlar. Hemen Mehmed'in kapatıldığı zindana gider. Mehmed'i iki kaşının arasından öper ve serbest bırakır. Garadöv, sıkıntıya düştüğünde kullanması için sakalından üç kıl koparıp Mehmed'e verir.

Mehmed'i zindandan çıkarırlar. Mehmed, Garadöv'den kırk yıldır zindanda olan Aksakal'ın da zindandan çıkarılmasını istirham eder.

Garadöv, rıza gösterir, Aksakal'ı da zindandan çıkarırlar. Mehemed'le Aksakal bir müddet yol giderler. İleride helalleşip ayrılırlar.

Mehemed az gittikten sonra bir çobanla karşılaşır. Nağı adındaki bu çoban, Gülendām Hanım'ın iki yüz danasını otlatmaktadır. Mehemed, Nağı'yla dostluk kurar. Nağı, Mehemed'e Gülendām'ın amcasının oğlu Heyder Bey'e verildiğini söyler.

Nağı, Mehemed'i evine götürüp misafir eder. Çobanın bir nenesi vardır. Ona Gülendām'ın Mehemed'e yazdığı kâğıdı gösterirler. Kadın, kâğıdı Gülendām'a götürmeye gider ama Nağı'ya üzülüp kâğıdı veremeden döner.

Diğer taraftan Gülendām, Mehemed'in aşkından hasta olur. Her gün yaşlı kadını çağırırlar. Gülendām yine kadını getirmesi için bir kız gönderir ama kadın tuz ezmekle meşgul olduğu için gelemeyeceğini söyler. Gülendām kadını almaları için bu sefer iki kız gönderir. Nağı, Gülendām'ın yanına kendisinin gidebileceğini söyler, kızlarla birlikte saraya gider.

Nağı, Arvan Dağı'nda Mehemed'e yazdığı kâğıdı ve yüzüğü de yanında götürür. Gülendām Hanım'la baş başa kalınca cebinden mektubu ve yüzüğü çıkarır. Gülendām, Nağı'ya bir avuç altın verir ve ona Mehemed'i iyi ağırlamasını onun yanına geleceğini söyler, ama gidemez.

Bu arada düğün de bütün coşkusıyla devam etmektedir. Artık düğünün son günüdür. Kışmır'de, gelin alınıp oğlan evine götürülürken davetlilerin yaptığı yemekleri götürmesi gibi bir adet vardır. Nağı, nenesine pilav yaptırır. Mehemed'in beline kendir bağlar. Komşudan bir kadın elbisesi alıp Mehemed'e giydirir. Pilavı da Mehemed'in eline verir. Birlikte oğlan evine giderler. Nağı, gelin kıyafeti giymiş olan Mehemed'i Gülendām'ın odasına götürür. Orada bulunan sandığa gizler. Mehemed'e, Heyder Bey uyurken onu öldürmesini, Gülendām'ı da kaçırmamasını tembihler.

Akşam olup herkes kendi evine çekilince Heyder Bey, Gülendām'ın yanına gider. Gülendām'ın yüzünü safran gibi sararmış görünce ona neden sarardığını sorar. Heyder Bey, kılıcını çekip kızın boynunu vurmak isterken, Mehemed sandığın içinden çıkar Heyder Bey'i

kımıldamaz hale getirir. Tam onu öldürecekken Gülendam engel olur, ellerini bağlamasını ister. Mehemed, Heyder Bey'in elini kolunu bağlar. Gizlice odadan çıkarlar, atlarına binip kaçarlar. Mehemed; "Ben Nağı'yı görmeden gitmem." der. Atlarını Nağı'nın evine sürerler. Onunla helalleşip tekrar yola çıkarlar.

Sabah olunca Heyder Beyin hizmetçisi odayı temizlemeye gelir. İçeri girince elleri kolları bağlı vaziyette Heyder Bey'i görür. Biraz sonra saraydaki köleler de oraya gelir. Heyder Bey, derhâl askerini hazırlatır. Askerler, Mehemed ile Gülendam'ı aramaya çıkarlar. Bu işte parmağı olduğunu tahmin ettikleri Nağı'yı yanlarına alıp yola düşerler. Bir vakit sonra Garadöv'ün yerine ulaşırlar. Nağı'yı önden Garadöv'e gönderirler. Nağı giderken orada dinlenmekte olan Gülendam ile Mehemed'i görür.

Onları uyandırır. Sabah olur. Üçü de gelen askere karşı dururlar. Dört gün dört gece çarpışırlar. Gülendam'ın takati düşer. Mehemed birden Garadöv'ün kendine verdiği sakalı hatırlar. Kolları birbirine sürer, o anda Garadöv askerleriyle hazır olur. Heyder Bey'in askerlerini kırar geçirir. Mehemed'i Gülendam'ı ve Nağı'yı ölümden kurtarır.

Garadöv, eşi Gözel Hanım'ın kendisine yâr olmayacağını anlar. "Bunu Mehemed'e vereyim de götürsün." diye düşünür. Mehemed Garadöv'ün teklifini kabul eder. Gözel Hanım, Gülendam, Nağı ve Mehemed yola düşerler.

Mehemed, Gözel Hanım'ı Nağı'ya vermeyi ister. Gözel Hanım ben bu çobanın neyine gidiyim diye oturup ağlamaya başlar. Bunun üzerine Gülendam, topladığı bin bir çeşit çiçeği Nağı'nın başına sürer. Nağı'nın yüzü Mehemed'in yüzünden de güzel olur. Gözel Hanım, Nağı'ya bakınca bir gönülden bin gönüle âşık olur.

Dördü birlikte hayli yol aldıktan sonra İsfahan'a gelirler. Şah onları kabul eder ve düğün yapacağını söyler. Mehemed ve Nağı'ya kırk gün kırk gece düğün eder. Gülendam'ı Mehemed'e, Gözel Hanımı da Nağı'ya kavuşturur...

Kaynakça:

İsmayılov, Hüseyin - Elekberli, Eziz, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 21, Bakı 2010, s. 167-230.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2015, s. 189-191 (Ç. Ü. Sosyal bilimler Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).

Tehmasib, Memmedhüseyn-Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Beş Cildde, C. 2, Bakı, 2005, s. 320-355.

MEHEMMEDLE GÜLENDAM (2)

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. Hikâye, Gence'de Alırızayev Allah verdi Mahmudoglu'ndan derlenmiş; *Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Gencebasar Folkloru* serisinin 9. cildinde yayımlanmıştır.

Azerbaycan'da aynı adda olan bir başka hikâye daha vardır. Ancak hikâyeler muhteva ve şahıs kadrosu olarak tamamen birbirinden farklıdır. Benzer hikâyenin başkahramanı olan Mehemed ve Gülendam dışında müşterek tarafları yoktur. Burada ele aldığımız hikâyenin şahıs kadrosunu Mehemed, Salah Sövdegar, Şehreban, Gülendam, Eflatun Şah, Lokmanlar, Çoban oluşturur.

Bu hikâyede masal unsurları daha çoktur. Kuş ile konuşma, çok kısa sürede ev, dükkân, hamam yapma bunlardan bazılarıdır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Gence şehrinde Salah Sövdegar adında bir kişi vardır. Çok zengin olan bu adamın çocuğu yoktur. Kötü niyetli kırk adam, hile ile parasını alıp başka ülkeye giderler.

Salah Sövdegar, yine tüccarlığa devam eder. Bir seferinin dönüşünde, Van şehrinin yakınlarında akan bir çayın yanında mola verir. O arada su almaya gelen çok güzel bir kadın görür. Kadın, Ali Han'ın karısı Perihan'dır. Perihan Hanım, başından geçenleri mektuba yazarak köprüünün üstüne koyar. Ormanın içine girip gözden kaybolur.

Salah Sövdegar, kızı gördüğü yere gider, orada mektubu bulur. Mektupta vezirin iki oğlunu öldürdüğü yazılıdır. Salah Sövdegar,

ne kadar ararsa da kızı bulamaz. Sövedegar, bu mektubu sahibine götürüleceğini söyleyerek elini açar ve Allahtan bu sevap karşılığı çocuk ister. Sövedegar, mektubu sahibine götürür.

Aradan bir yıl geçmeden bir oğlu olur. Adını Mehemed koyarlar. Mehemed altı yaşına gelince babası ölür. Kırk kötü adam, adamın öldüğünü öğrenir ve yine Gence şehrine gelir. Sövedegar'ın paralarının yerini öğrenirler. Gece olunca hepsini çalarlar. Yatak ve yorgandan başka bir şeyleri kalmaz.

Mehemed gün geçtikçe büyür. Sövedegar'ın tüccar arkadaşlarının yolu bir gün Gence şehrine düşer. Sövedegar'ı görmek için evine giderler. Sövedegar'ın öldüğünü öğrenirler. Evde karısıyla oğlu vardır. Karısına, oğlunun büyüdüğünü söyleyerek, onu tüccarlık için götürmek isterler. Kadın kabul eder, oğlunu onlarla gönderir. Oğlunun cebine de biraz harçlık verir.

Yolda, Mehemed bir adamla çok güzel esir bir kız görür. Kıza neden bu duruma düştüğünü söyler. Kız da borcunu ödemediği için böyle götürdüğünü söyler. Oğlan, elindeki paranın hepsini adama verir, kızı esirlikten kurtarıp yanına alır. Babasının tüccar arkadaşları, oğlandan parasıyla mal almasını söylerler. Oğlan, parayı esir için verdiğini söyler. Tüccarlar aralarında konuşup Mehemed'i yakın şehirlerden birine bırakmak için anlaşır. Mehemed, onları duyup yalvarmaya başlar. Bir mektup yazıp tüccarlara verir ve onu annesine götürmelerini ister. Tüccarları oradan ayrılır.

Kız, Mehemed'in evine gitmek ister. Mehemed buraları bilmediğini söyler. Kız; "Beni takip et gidelim." der. Bunlar epeyce yol gittikten sonra bir şehre ulaşırlar. İzin alıp o şehrin hâkimi olan şahın huzuruna çıkarlar. Şah, bunlara dertlerini ve bir isteklerinin olup olmadıklarını sorar. Kız; "Şah'ım izin verirsiniz şu dağı işleyelim." der. Şah, isteklerini geri çevirmez. Bunlar dağı kazımaya başlarlar. Kısa zaman da dağdan büyük altın elde ederler. Şah, bunlara ödül olarak on dört odalı bir saray verir. Bunlar orada yaşamaya başlarlar.

Kız, Mehemed'e "Akşam olunca izin almadan odama girme." der. Mehemed, bir gün sabaha doğru hızlıca kızın kapısını açar. Odada, on sekiz on dokuz yaşlarında çok güzel bir kızın yattığını görür. Kızı öpmek

ister. O anda Kız uyanır, odasından çıkmasını bir daha izin almadan odasına girmemesini söyler. Aradan birkaç gün geçer, Mehmed yine kızın odasına girmek ister. Odanın kapısını açtığında yorgan kızın yüzünden düşer etrafa ışık saçar. Oğlan, onu yine öpmek ister. Kız, o anda eline kılıcını alıp oğlanın boğazına dayar. Oğlan bağışlanmak diler. O sırada kız da Mehmed'den etkilenir ve onu öldürmekten vaz geçer. Kız, Eflatun şahın kızı adı Gülendamdır.

Güendama, Mehmed'e; "İkimizden birimiz Gence şehrine gidelim. Oraya bir ev, bir dükkân, bir de hamam yaptıralım. Ancak evin bir yüzü altından bir yüzü gümüşten olsun. Hamamın kapısına hamamın üç ay ücretsiz olduğunu yazdıralım." der. Oğlan bu işi yapamayacağını söyleyince kız gitmek ister.

Güendama, cariyeye kıyafetlerini giyip Gence'ye gider. Kısa sürede ev, dükkân ve hamam yaptırır.

Şah'ın bundan haberi olur. Vezirini gönderir Güendama'yı yemeğe çağırır.

Vezir, yemeklerin yanında dört tane lal taşı ve bir kılıç koyar. Şah, bunları görüp anlamını vezire sorar. Vezir, Şah'ın kılıç gücüyle de altın gücüyle de kızı alt edemeyeceğini anlatmak istemiştir. Şah sinirlenir, bir tane kadın çağırıp

Mehmed'in anasının diliyle bir mektup yazdırır ve Mehmed'e gönderir. Altın madenini işlemeye devam etmekte olan mektubu okur. Derhâl Güendama'yı öldürmek için Gence'ye gelir. Güendama'yı bulur ve onu yaralar. Annesinin yanına gider. Annesi, Güendama'nın başına gelenleri oğlana anlatır. Oğlan, Güendama'yı arar ama bulamaz.

Güendama, evinde yedi tane lokman gizler. Lokmanlar kırk gün boyunca onu tedavi eder. Kız kendine geldikten sonra yedi lokman, kızı âşık olur. Lokmanlardan biri içlerinden hangi Lokman'ı beğendiğini sorar. Güendama acıktığını, bunu sonra cevaplayacağını söyleyip helva yapar. Helva ile yedi lokmanı uyutup oradan ayrılır.

Güendama yola çıkar, bir dağın eteğine gelir. Orada bir çobana rastlar. Naz, işve yaparak çobanı kandırır elbiselerini alır. Onu uyutur ve yanına bir mektup bırakıp üzerinde çoban elbisesiyle yoluna devam

eder. İleride bir şehre varır. Şehrin padişahı öldüğü için halk kendine padişah seçmektedir. Bunun için de bir kuş uçururlar. Kuş kimin kafasına konarsa padişah o olacaktır. Kuş, çobanın kafasına konar. Bunu kabul etmeyip tekrar uçururlar. Kuş yine çobanın kafasına konar. Kuşu üçüncü defa uçururlar. Kuş yine gider, çobanın başına konar. Onun kuşla konuştuğunu görenler bunu vezire söylerler. Onda olağanüstülükler olduğunu fark eden vezir kızı huzuruna çağırır. Kızı, şah ilan ederler.

Kız ilk icraatı olarak yedi çeşme yaptırır, başlarına da birer bekçi koydurur. Onlara; "Her kim bu çeşmeden su içip sakince yoluna devam ederse ona bir şey yapmayın. Eğer ağlarsa yahut gülerse benim huzuruma getirin." diye emir verir.

Lokmanlar, uykudan uyanınca yanlarında bir mektup görürler, kızı aramaya başlarlar. Kızın, şahlık ettiği memlekete giderler. Çeşmeden su içerler. Bunlar birden kızın görüntüsünü görüp, gülmeye başlarlar. Bekçiler, bunları görüp şahın huzuruna çıkartırlar. Şah, bunlara büyük bir saray ve pek çok şey bağışlar.

Bu arada çoban uykudan uyanır, kızı göremez. Mektubu görür ve okur. Kızı aramaya çıkar. Kızın yaptırdığı çeşmeden su içer. Birden kızın şeklini görüp ağlamaya başlar. Bekçiler, onu da şahın huzuruna götürürler. Şah, çobana da pek çok şey bağışlar.

Mehammed, dağ, bayır, köy şehir Gülendām'ı arar, bir türlü bulamaz. Gide gide kızın memleketine gider. Kızın yaptırdığı çeşmeden su içer. Gülendām'ın şeklini görür, ağlamaya başlar. Bekçiler, onu da Şah'ın huzuruna götürürler. Şah, oğlanı tanır. "Bunu da Lokmanların ve çobanın olduğu yere götürün orada dinlensin." der.

Bir zaman sonra şah, çobanı huzuruna çağırır. "Sana ne veriyim?" der. Çoban, giden sürüsünü ister. Şah, ona bir sürü bağışlar. Ardından lokmanları çağırır. "Siz ne istersiniz, benden razı mısınız?" der. Hepsi birer çanak altın isterler. Şah, onların da istediğini yerine getirir. Sonra Mehmed'i huzuruna çağırır. Mehmed'e; "Başından geçenleri anlat." der. Onu dinleyen Şah, Mehmed'in koyun ve develerin altını süpürmesi emrini verir.

Üç gün sonra Mehmed'i tekrar huzuruna çağırır. "Şimdi

şahlık elbisesini giy tahtta çık. Bakalım şahlık sana yakışıyor mu?" der. Mehmed şahlık elbisesini giyer, tahtta çıkar. Güleendam eline sazını alıp derdini söyler. Daha sonra Mehmed de saz ile ona karşılık verir. Güleendam; "Biz geri dönelim, hem düşmandan öcümüzü alalım hem de anneni alıp getirelim." der.

Hazırlıklar yapılır. Kıymetli eşyalar da alınır ve yola çıkılır. Bunlar, bir hayli yol gittikten sonra Gence şehrine varılır.

Mehmed'in evine gelirler. İçeride annesi Şehreban kadının artık gözleri görmemekte, kimseyi de tanımamaktadır. Güleendam, kadının gözlerine merhem koyar, kadının gözleri açılır, oğlunu gelinini tanır. Sarmaş dolaş olurlar. Güzel güzel yaşarlar.

Kaynakça:

İsmayilov, Hüseyin-Ruziye Kuliyeva, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Gencebasar Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 9, Bakı, 2004, s. 406-420.

MELEKŞAH İLE GÜLLÜHAN

Manzum ve mensur yapıya sahip aşk hikâyesidir. Hikâye metni cumhuriyetten önce taşbaskı ile basılmış, daha sonra Selami Münir Yurdatap tarafından 1947'de ikinci defa yayımlanmıştır. Bunu, 1973 yılında Daniş Remzi Korok'un yayımladığı Melekşah ile Güllühan hikâyesi izlemiştir. Hikâye üzerinde inceleme yapan Eyüp Akman, çalışmasını 2009'da yayımlamıştır.

Pek çok masalımsı unsuru ihtiva eden Melekşah hikâyesi, Şah İsmail hikâyesi ile benzerlikler gösterir. Diğer hikâyelerde pek rastlamadığımız evlâdına karşı kötülükler yapan ve sevdiği kişi uğruna defalarca onu öldürmek isteyen bir anne tipi karşımıza çıkar. Her iki hikâyede de sevgililer vuslata erer.

Hikâyenin *şahıs* kadrosunu; Adil Şah, Derviş, Melekşah, Güllühan, Gürbüz Pehlivan, Valide Hanım, Çeşminaz, Kırk Haramiler, Kervancıbaşı, Güllühan'ın ağabeyleri, Karahan, Güllühan'ın kardeşi oluşturur. *Hayvan* kahraman olarak aslanlar, güvercinler, at, *mekân* olarak da Obna Geylan, Yemen, Hint görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birinde Geylan denilen yerde Adil Şah adlı bir padişah yaşar. Padişah, bir türlü çocuğu olmadığına çok üzülür. Bir gün veziri ile kılık değiştirip dolaşırlarken bir aksakallı ve yanında da onun oğlu ile karşılaşır. Padişah, oğlanın güzelliğine imrenir ve “Keşke benim de böyle güzel bir evladım olsa!” diye düşünür.

Derviş, Padişah’ın derdini bildiğini, Tanrı’dan umudunu kesmemesi gerektiğini söyler. Ona bir elma uzatır. Bu elmayı eşiyle beraber yediklerinde çocukları olacağını müjdelir. Elmayı padişaha kendisi gelinceye kadar çocuğa isim vermemeleri şartıyla verir, ortadan kaybolur.

Padişah ve eşi elmayı yerler. Dokuz ay on gün sonra bir erkek çocukları olur. Lâkin dervişin gelmesini beklediklerinden ismini vermezler.

Arada beş yıl geçer. Saraydakiler, padişaha artık şehzadeye bir isim verilmesinin gerektiğini söylerler. Padişah, bunu yapamayacağını söyler ve onlara dervişin dediklerini aktarır.

Bu tartışmalar sürerken o sırada Derviş peyda olur. Çocuğa Melekşah adını verir ve ortadan kaybolur.

Padişah Melekşah’ı hocalara verip tahsilini yaptırır. Melekşah büyür delikanlı olur.

Derviş, Yemen’e gider, orada Yemen padişahının kızını görür ve bu kızın Melekşah’a lâıyk olduğuna kanaat getirir. Hemen kızın suretini bir kâğıda çıkarır.

Melekşah, bir gün ava çıkar. Bu av esnasında Derviş’e rast gelir. Derviş ona kızın resmini gösterip Melekşah’ın adeta aklını başından alır. O gece Melekşah rüyasında, bir dervişin elinden Yemen Padişahının kızı Güllühan’ın aşkına bade içer. Güllühan da Melekşah’ın aşkına bade içmiştir.

İki âşık yanıp tutuşmaya başlarlar. Bu duygularını saz çalıp şiir söyleyerek anlatırlar. Adil Şah oğlunun derdinin ne olduğunun anlaşılmasını ister. Melekşah’ın bu meftunluğunu gören Adil Şah, kederinden hastalanır ve üç gün içerisinde ölür. Melekşah tahta geçer. Lakin Melekşah’ın gözü tahta değildir. Gurbete çıkıp sevgilisini aramak

ister. Anne, oğul yollara düşerler.

Yolda karşılarına bir büyük kulübe çıkar. Kulübe, yenilmez Gürbüz Pehlivan diye bir yiğide aittir. Pehlivan'ı karşısında gören valide, ona âşık olur. Oğlunu Pehlivan ile bir olmalarına engel gördüğü için 'dan onu öldürmesini ister. Lâkin Gürbüz Pehlivan; "Yiğit yiğide kıymaz." diyerek bunu kabul etmez. O vakit başka bir hâl çaresi düşünmeye başlarlar.

Pehlivan, kadına yalandan hastalanmasını söyler. Çaresinin ise yakınlarıdaki bir bahçeden getirilen nar olacağını rüyasında gördüğünü demesini tembih eder. Melekşah, eve gelince annesini hasta görür. Ona narı getirmesini söylerler. Melekşah, hemen narları almak için bahçeye gider.

Bahçeden narları aldığı sırada Melekşah'ın karşısına iki aslan çıkar. Melekşah kılıcı ile aslanları öldürür. Bu arada aslanların iki küçük yavrusunun olduğunu fark eder. Onları da yanına alıp gelir. Getirdiği narı annesine verir.

Gürbüz Pehlivan ve Valide Hanım, Melekşah'dan kurtulmak için başka bir plan yaparlar. Bu sefer de Melekşah'ı gidenin gelmediği bir elma bahçesine gönderirler. Melekşah, aslanlarını alıp elma bahçesine gider. Bahçede çok güzel bir saray ile karşılaşır. Sarayda da ayın on dördü gibi güzel bir kız vardır. Bu kız, Hint padişahının kızı Çeşminaz'dır. Kırk Haramiler, babasından altın almak umuduyla kızı kaçırıp burada esir tutmaktadırlar. Melekşah, Çeşminaz'ı kurtarır ve Hindistan'a gönderir. Bu arada Çeşminaz, Melekşah'a âşık olur.

Pehlivan ve Valide Hanım ise eğer Melekşah, gene sağlam gelirse ne yapalım, diye düşünüürken Melekşah gelir ve elmayı annesine verir.

Bir gün annesi oğlunun kuvvetini ölçmek bahanesiyle elini kolunu zincirlerle bağlar. "Haydi kurtul bu zincirlerden!" demesiyle Melekşah'ın zincirleri parçalaması bir olur. Bunun üzerine kadın oğluna, "Sende tılsım mı var, nedir bu?" diye sorar. Hiçbir şeyden şüphelenmeyen Melekşah, sacındaki üç beyaz teli gösterir ve ona kuvveti bunların verdiğini söyler. Kadın hemen bu telleri kopartır. Sonra da Melekşah'ı urgan ile bağlar. "Hadi bunlardan da kurtul bakalım." Der. Lâkin Melekşah iplerden kurtulamaz. Bunun üzerine kadın, Pehlivan'ı

çağırır ve oğlunu öldürmesini ister. Gürbüz Pehlivan, gene bunu yapmaz. O vakit annesi, Melekşah'ın gözlerini oyar ve bir kuyuya attırır.

Melekşah'ın aslanları ve atı, kuyunun yanına gelir, feryat ederler. Bu durumu gören bir kervancıbaşı kuyuya gelir. Oradan Melekşah'ı kurtarır. Bu kervancı Hint padişahının kervancıbaşıdır. Melekşah'ı Hindistan'a götürür.

Çeşminaz, Malikşah'ı ilk gördüğünde tanıyamaz, sonradan onun kendisini kurtaran yiğit olduğunu anlar. Onunla bahçede gezdikleri bir gün üç güvercin bahçedeki ağaçlardan birine konarlar. Melekşah ve kız, bu ağacın altında dinlenmektedirler. Kuşlar teker teker konuşur, Melekşah'ın başına gelenleri birbirlerine anlatır, ona üzülürler. Üçüncü kuş ise Melekşah'ın gözlerinin nasıl açılacağını anlatır. "Daldan iki yaprak koparıp bunu altın bir tas içinde ezip suyu Melekşah'ın gözlerine sürülürse Melekşah yeniden görebilir." der. Melekşah kuşdilinden anlamaktadır. Duyduklarını bir şekilde yaptırır ve yeniden görmeye başlar.

Gözleri açılan Melekşah, aslanları ve atını aldığı gibi annesinin yanına gelir. Annesini ve Pehlivan'ı aslanlarına parçalattırır. Daha sonra Çeşminaz'dan söz alarak Güllühan'ı aramaya başlar.

Melekşah yoldaki bir bezirgân ile karşılaşır. Bu bezirgânın Güllühan'ın babasının bezirgânı olduğu anlaşılır. Melekşah, Güllühan'ın babasının ülkesine varır. Güllühan ile karşılaşır. Padişah da bunların evlenmesine izin verir.

Aradan fazla bir zaman geçmez ve Padişah ölür. Kızın ağabeyleri, Güllühan'ı Karahan isminde bir beye vermeye niyetlenirler. Kardeşlerini alıp Karahan Bey'e teslim ederler. Lâkin Karahan Bey, bu işten şüphelenir ve kızı dokunmadan harem dairesine bırakır.

Melekşah, Karahan'ın yanına geldiğinde Güllühan'ı kendisinin sevdiğini söyler. Karahan, bunun doğruluğunu anlamak için Güllühan ve Melekşah'ın birbirlerine karşılıklı şiirler söylemesini buyurur. İki âşığın birbirlerine söyledikleri şiirlerden etkilenen Karahan Bey, Güllühan'ı Melekşah'a teslim eder.

Melekşah, kızı alıp yollara düşer. Lâkin arkalarından kızın kardeşleri de gelmektedir. Melekşah, bunlardan büyüğünü öldürür. Küçük olan ise Melekşah'ın gücüne hayran kalarak ona katılır.

Kırk gün sonra Hint eline varırlar. Çeşminaz ile Güllühan'ın küçük kardeşi evlendirilir. Melekşah ile Güllühan'ın da düğünü yapılır. Eğlenceler kırk gün kırk gece sürer. Âşıklar murat alıp murat verirler.

Kaynakça:

Akman, Eyüp, *Melekşah ile Güllühan Hikâyesi (inceleme-Metin)*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Korok, Remzi Daniş, *Melekşah ile Güllühan*, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1973, 62 s.

Melekşah ile Güllühan Hikâyesi, Taşbaskı kitap, [İstanbul], (Tarihsiz). 24 s.

Yurdatap, Selami Münir, *Melekşah ile Güllühan*, Bozkurt Kitap ve Basımevi, İstanbul, 1947.

MELİKE DİLARAM

Türkmenistan'da anlatılan ve konu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye hacimsizdir. Metni Türkmenistan'da 1943 ve 1993 yıllarında yayımlanmıştır.

Mutlak adlı zalim bir babanın öz kızı Melike'ye âşık olmasının ve onunla evlenebilmek için yaptığı rezilliklerin anlatıldığı halk hikâyesidir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mutlak, öz kızı Melike'ye evlenme teklifini kabul ettiremeyince, işkenceler yapar. Buna rağmen yine de isteğini kabul ettiremez. Melike'yi öldürülmesi için cellatlara teslim eder. Cellatlar kızın hâline acır ve onu öldürmekten vazgeçerler.

Yaralı haldeki Melike'yi yaşlı bir adam bulur. Ona bakar, onu iyileştirir ve onu evinde saklar. Bu iyi niyetli adamın alkolik ve imansız bir oğlu vardır. Melike'ye sahip olmak ister, reddedilince Melike'yi evden kovar.

Yollara düşen Melike bir dağda kendisine yer bulur. Günlerden bir gün bir hakanla karşılaşır. Evlenerek muratlarına ererler. Hakanın veziri de Melike'ye âşık olur istediklerini elde edemeyince, Melike'ye iftira atar. Hakan, vezirinin yalanlarına inanarak Melike'yi evden kovar.

Melike dağda yaşamaya başlar. Bir geyiğe ve güvercine yardım eder. Artık hayatı hep onlarıdır. Sürekli ibadet etmektedir. Duaları kabul olur.

Bir gün ona eziyet edenlerin hepsinin gözleri kör olur. Sadece Melike sayesinde gözleri açılacaktır. Melike dürüstlükleri karşılığında gözlerinin açılacağını söyler. Onlara birer soru sorar. Sonunda şah ile kasabın gözleri açılır. Şah ve Melike tekrar evlenerek muratlarına ererler.

Kaynakça:

Karrieva, Amangül-Kakalı Berkeliev-Kakabay Seyitmıradov, *Türkmenistan Halk Dessanları*, Aşgabat, 1943, 1993.

MELİK-İ SEMNAN

Kahramanları muhayyel olan ve muhayyel mekânlarda geçen birtakım olağanüstülüklerle kurgulanmış; insanlara mücadele azmi aşılayan, sabırlı ve saygılı olmayı, büyük sözü dinlemeyi telkin eden; İslâmiyeti yaymayı amaçlayan dinî didaktik bir halk hikâyesidir. İslâmiyet'i yayma düşüncesinin ön planda olduğu dinî ve itikadî bir hikâyedir. Ömür Lütfi adında bir muharrir tarafından kaleme alınmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığında ve Atatürk Üniversitesinde Seyfeddin Özege kitapları arasında basılmış nüshaları vardır. Litoğrafi baskı kitapta; *"Hikâye-yi Melik-i Semnân, Cüz 3, Eser (Ömer Lütfi) Fiyatı iki guruşdur. (Maârif nezâret-i celilesinin tasaddukıyla) Camlı Han matbaasında tab olunmuşdur. Tekrar tab'ı muharririne âiddir. Sene 1290 (M. 1873)"* yazılıdır.

Hikâyenin müellifi belli değildir. 12, 5 x 18 cm ebatlarındaki bu metin, 96 sayfadan ibarettir. Hikâye sağdan soldan üstten ve alttan boşluk bırakılarak yani kompozisyon kurallarına uyularak yazılmıştır. Eserin ikinci sayfası 13 satır, diğer sayfalarda ise 17 satır bulunmaktadır.

Hikâyenin üslup akıcı, canlı ve renklidir. Bu, tasvir, söz kalıpları, benzetme ve istiarelerle sağlanmıştır. Olağanüstülüklerin ve masalımsı unsurların fazlaca yer alması, hikâyeyi reel olmaktan uzaklaştırmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Daha çok mensur kısımlar ağırlıktadır. Manzum parçalar, aruz vezniyle (me fâ î lün / me fâ “i lün / fe û lün) ve beyitler hâlinindedir. Kitabın bir örneği Erzurum Atatürk Üniversite Söyfettin Özege kitapları arasında 7540 – TBTK; 13406 numarada kayıtlıdır.

Hikâye kahramanı Melik Semnân, muhayyel kahraman olup Şirin şehrinin melikidir. Diğer kahramanlar şunlardır:

Mekân olarak hem reel hem de hayali yerler karşımıza çıkmaktadır. *Dış mekân* olarak Hindistan, Yemen, Çin, İsfahan, Belh, Semerkant, Hotan, Kerbela, Terkûn şehri, Belh, Rumtîve, Şu’leştîve, Kastiti ve Şik şehri; *iç mekân* olarak da Melik Semnân’ın, Melik-i Hûbân’ın ve Yemeskab’ın saraları Divânthane, mağara, Evi, Kasic Camii ve türbe görülür.

Erkek Kahramanlar: Melik Semnân, Vezir Saksaha, Pîr-i Nûrân, Kitâ-i Sarik, Acr Şehri Tüccarı, Yemeskab, Arap, Kâhya, köylüler, vezirler, Paşalar, askerler, yaverler. *Kadın Kahramanlar;* Melik-i Hûbân, Bedr-i Cihân.

Hikâye üzerinde Yüksek Lisans çalışması yapan Selma Güneri Öz, hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

“Evel zamanda Belh şehri yakınlarında Şirin adında büyük bir şehir vardır. Bu şehir etrafındaki rengarenk ve mis kokulu gül bahçeleri, coşkun akan ırmakları, kuşları ile cennetin bir görüntüsü gibidir.

Sözü geçen şehrin ortasında kıymetli taşlarla süslenmiş, mermerden yapılmış, üzerinde çeşitli resimler bulunan yüce bir saray vardır. Bu sarayın ön tarafında bulunan kasrın içinde baştan başa kırmızı değerli taşlarla süslü sandalyeler ve bir köşesinde şaha mahsus lü’lü ve yakut taşlı yüce bir taht bulunmaktadır.

Günlerden bir gün Melik Semnan, sözü edilen kasra gelip tahtına oturduktan sonra karşısında oturan Vezir ve meclistekile hitaben; “Bu yedi düvelde bana benzeyen benim gibi dertli olan bir Melik var mıdır?” diye sorar.

Melik Semnan, tekrar söze başlayarak sahip olduğu her şeyden memnun, maksadına ulaşmış olsa da kendisinden sonra yerine geçecek bir evlâdının olmadığını ve onları yanına toplamasındaki maksadının buna bir çare bulmak ve kendisini sevindirmek olduğunu söyler.

Melik Semnan'ın çok akıllı ve her konuda hünerli olan Veziri Saksaha; "Terkûn şehrinde işinin ehli olan bir tabip var. Onu buraya getirtirseniz üzüntünüze çare bulacağınız şüphesizdir." der. Melik emreder, Terkûn şehriden sözü edilen tabibi getirirler. Doktor, her ne kadar tedavi eder ise de bir çare bulamayarak Melik Semnan'ın karşısında aciz kalır. Bundan sonra Melik Semnan'ın adamları nerede bir doktor duyarlarsa alıp getirirler, fakat Melik Semnan'ın derdine bir çare bulamazlar. Bunun üzerine Melik'in üzüntüsü günden güne daha da artar. Gözüne rahat bir uyku girmez, gece gündüz ağlar.

Bir gün Baş vezirini yanına çağırır ve "Benim bu cihanda bir evlât sahibi olmama bir çare bulamadınız. Artık bu taht bu saltanat bana haram olsun, buraları terk edip derdime çare buluncaya kadar seyahat edeceğim." der. Vezir, Melik'in eteğini öptükten sonra vilâyetin padişahsız kalırsa hâlinin harap olacağını, yerine birine vekâlet vermesini söyler.

Vezirini çok akıllı bulan Melik Semnan birkaç kat elbise ve seyahat gereçlerini hazırlatır, yanına Vezir'ini de alarak Hindistan'a doğru yol alırlar. On bir saat gittikten sonra bir köye varırlar. Geceyi orada geçirirler ve sabah erkenden maksatlarına ulaşmak için yola devam ederler. Dört gün gittikten sonra ağaçları birbirine girmiş, uçsuz bucaksız bir meşelik karşısına çıkar. Hava kararmak üzere ve etraflarında ne bir kasaba ne de bir köy vardır. Vahşi hayvanların korkusundan nerede yatacaklarını bilemeyip etrafa bakınırlarken Allah'a dua ve niyaz ederler. Bunun üzerine bir de bakarlar ki uzaktan biri görünür. Aradan fazla zaman geçmeden bunların yanına gelir, selam verir ve burada ne aradıklarını sorar.

Melik ve Veziri Hindistan'a giderken yollarını kaybettiklerini söyleyince mezkûr atlı kendisini takip etmelerini ister ve bir saat sonra bir köye varırlar. Mezkûr atlı, onların önünden birden kayıplara karışır. Köyde bir hanede o gece yatıp sabah olunca tekrar yola koyulurlar. Gide gide ikinci vakti karşısına yeşilliklerle ve mis kokulu çiçeklerle dolu

bir yer çıkar. Orada yemek yiyip biraz dinlendikten sonra nereye doğru gideceklerini konuşurlarken bir adamın kendilerine doğru gelmekte olduğunu fark ederler ve hemen ayağa kalkarlar. Mezkûr Pir, bunlara isimleriyle hitap edince Melik, Pir'in eline ayağına sarılır ve istediğine kavuşuncaya kadar ellerinden kurtulamayacağını söyler. Bunun üzerine Pir başlar söylemeye... "Buradan iki gün ileri gittikten sonra önünüze bir nehir çıkar o nehri geçin karşı tarafta başı ufuklara yükselmiş bir dağ görürsünüz. O dağın tepesine doğru çıkın etrafınıza bakın. Size isminizle hitap edenlere cevap vermeyip yolunuza devam edin. Önünüze bir kaya çıkar. O kayaya şu duayı okuyup üfleyesiniz. Bunun üzerine mezkûr kaya kapı olur ve alın şu üç tane taşı. Bunun bir tanesini mezkûr kapıya atın, kapı açılır. Çeşit çeşit yeşillikler ve çiçekler renk renk güller, yaseminler, menekşeler, türlü meyveli ağaçlar ve bu ağaçların altında güzel mi güzel bir havuz; havuzun etrafında sandalyeler ve sandalyelerin ortasında değerli taşlarla süslenmiş bir tahtın üzerinde bir Melik-i Huban oturur. Sizi gördüğü anda tahtından inip size gönle hoş gelen sözler söyler. Siz ona asla cevap vermeden ileriye doğru gidin. Gide gide önünüze namı cihanda tek olan yüce bir saray çıkar. Bu sarayın bir kapısı vardır ki yarısı altından yarısı gümüşten yapılmış, incilerle resmedilmiştir. Bu kapıya ikinci taşı atarsanız bu kapı açılır, içeri girdiğinizde uçsuz bucaksız bir çöl karşınıza çıkar. Yukarıya doğru baktığınızda hayâl gibi bir tepe görünür. O tepeye doğru gidin, giderken birtakım sesler duyarsanız korkmayıp devam ediniz. Tepeye vardığınızda dünyada benzeri olmayan bir saray göreceksiniz. Sarayın kapısına üçüncü taşı atın, sarayın kapısı açıldıktan sonra içeri girdiğinizde bir divanhane karşınıza çıkar. Divanhanenin içinde yüce bir taht, tahtın üzerinde bir Pir, Pir'in etrafında kırk derviş görürsünüz. Selâm verip Pir'in elini öpüp derdinizi söylerseniz Pir derman olur." der.

Melik ile Veziri, Pir'in hayırlı sözlerini işittikten sonra elini eteğini öperek vedalaşırlar ve onun gösterdiği yoldan ilerlerler. O gün akşama doğru bir mezaristana rastlarlar. O mezaristanın etrafında büyük bir şehir görürler. Bazı alametlerden bu şehrin Nuh Tufanı'ndan harap olduğunu düşünürler. O gece kabristanda kalırlar. Sabah olunca yollarına devam ederler. Yolda on iki hırsıza rastlarlar. "Acaba, bunlar bize ne yapacaklar!" diye korku ve telaşa düşerler. Hırsızlar bunları soyup elbiselerini ve eşyalarını alıp ellerini ve ayaklarını bağlar,

yollarına devam ederler. Melik ile Veziri iki gün bir gece elleri ayakları bağlı bir şekilde kalır. Başlarına böyle bir olayın gelmesine ve Pir'in verdiği taşların ellerinden alınmasına ağlarlar.

Velhasıl otuz altı saat sonra Hindistan'ın Acr şehri tüccarlarından İsfahan'a doğru giden bir kervan bunları görür, el ve ayaklarını çözüp bir çorba pişirir ve yedirir. Kervan halkı, bu olayın başlarına ne zaman geldiğini, nereden gelip nereye gittiklerini sorar. Bunlar doğruyu söylemeyerek Çin seyyahlarından olduklarını Hindistan, Yemen gibi memleketleri gezerken on iki hırsızın kendilerini soyduklarını söylerler. Melik, onlara buraya yakın bir şehir olup olmadığını sorunca kervanbaşı Melik'e cevaben; "İki saat sonra önlerine bir nehir, nehri geçtikten sonra bir bir tepe çıkacağını; tepenin sağ tarafında büyükçe bir dağ ve bu dağa giden bir yol vardır. Siz o yola gitmeyin tepeye doğru olan yola gidin tepenin üzerine çıkınca büyük bir nehir görülür." der, kervan tekrar yola koyulur.

Melik ve Vezir'i Pir'in verdiği taşları ararlar ve birkaç saat sonra bulurlar. Mutlu bir şekilde kervanın söylediği tarafa doğru yol alırlar. İki saat sonra nehre ulaşırlar. Burada yol ikiye ayrılıp biri tepeye diğeri Pir'in dediği gibi dağa doğru gitmektedir. Melik ve Vezir'i dağ yolunda ilerleyince, dağın bir tarafından dertlerinin dermanının kendilerinde olduğunu söyleyen birini görürler. Bunlar Pir'in sözlerini unutup sesin geldiği yöne ilerleyecekleri vakit akları başlarına gelir ve seslere hiç aldırmadan ilerlerler. Biraz daha gidince önlerine büyük bir kaya parçası gelir. Kayanın karşısına geçip Pir'in söylediği duayı okuyup üfleyince kaya parçalanır ve ortaya bir kapı çıkar. Kapıya Pir'in verdiği taşlardan birisini vururlar. Kapı iki tarafa açılır ki ne açılınsa, eşi benzeri olmayan cennet misali bu bahçenin içinde huriler, gülmanlar eğlenmekteydiler. Melik ile veziri bu eğlencenin içine dahil olmak üzereyken Pir'in söyledikleri aklına gelir ve yollarına devam ederler.

Bir süre sonra kapısı altın ve gümüşten yapılmış üzeri incilerle süslenmiş bir kasra rastlarlar. Pir'in verdiği ikinci taşı kasrın kapısına vurunca kapı açılır, ucu bucağı olmayan bir sahra ve uzakta hayâl gibi duran bir tepe görünür. Pir'in söylediği kasr tepeye yakın olduğunu düşünüp yürümeye başlarlar. Bir süre sonra etrafta kendilerini parçalayacaklarını söyleyen sesler işitirler. Yüreklerine büyük bir

korku düşer. Biraz korkuktan sonra seslerin hayâl olduğunu ve Pir'in söyledikleri akıllarına gelince yollarına devam ederler. Bu arada onları korkutan bu sesler hiç bitmez. Tüm sahra bu sesler ile inlemektedirken daha fazla dayanamazlar ve düşüp bayılırlar. Birkaç saat sonra kendilerine geldikten sonra Melik; vezirine "Dönelim." Deyince, Vezir bu kadar zorluklara katlandıktan sonra dönmemeleri gerektiğini Pir'in kendilerine bu sesleri duyduklarında korkmamalarını ve muratlarına kavuşmalarına az kaldığını söyler. Melik teselli olduktan sonra biraz daha ilerler ve tepeye varırlar. Tepenin üzerinde Pir'in dediği kâş görünür. Pir'in verdiği üçüncü taş kapıya vurunca kapı iki tarafa açılır ve altısı altından altısı gümüşten on iki sütun üzerine bir divanhane kurulmuş. Divanhanenin içinde nur yüzlü bir Pir ve etrafındaki kırk derviş, yerlere oturmuş Pir'in nasihatlerini dinlemektedir. Melik ile Vezir'i bir saat kadar Pir'in nasihatlerini dinler. Dervişlerden birisi bunlara işaret eder. Pir'in eteğini öptürerek Pir'in karşısına çıkarır. Pir memleketi terk etmelerine sebep olan şeyin ne olduğunu sorunca Melik Semnan sebebinin Pire malum olacağını söyler. Bunun üzerine Pir âlemde gizli ve açık olan şeyleri bilmenin sadece Allah'a mahsus olacağını söyler. Bunun üzerine Melik ağlayarak derdine derman aradığını söyler. Pir, bir evlâdı olacağını kendisinden sonra memleketi idare edeceğini söyler fakat evlâdının mutlu olması için kendisine üç tembihle bulunur. Bu tembihlere uymazsa evlâdının çaresiz dertlere yakalanacağını söyler ve devam eder; "Şirin şehrinin bir buçuk saat mesafedeki mezar taşına üç ok ve bir yay resmedilmiştir. Orada üzerinde "Rumtive", "Suleştive", "Kastlive" yazılı mezarları bulun. İçindeki zatı kaldırıp şehrin meydanında bir büyük türbe yaptırın ve bu zatı o türbeye taşıyın. Türbenin etrafına, kırk odalı hayrathane yaptırın ve hizmette kusur etmeyin. Şirin şehrinin doğu tarafında Şik şehri hükümdarı Yemeskup'un tasarruffunda bulunan Gülrek şehrinin ortasında bulunan Hasbib nehri köprüsünün sol tarafındaki mezbahanın içinde bir kapı var. Kapıdan girildiğinde sağ tarafta bir oda, odanın ortasında bir taş vardır. Taşı kaldırıp altını arşın eşikten sonra bir kapı görünür, kapıya şu duayı okuyup üfleyin kapı açılır. İçerisinde bir yüce şahsiyetin yatmakta olduğunu görürsünüz. İşte o zatı gördüğünüz anda yanında bulunan salhaneyi kaldırıp üzerine bir kubbe inşa ettirin. Üçüncü olarak; çocuğun yirmi yaşına gelinceye kadar

hiçbir yere göndermeyip yüce sarayınızdan çıkarmayınız. Adalet ve hakkaniyeti elden bırakmayıp daima adil olasın.” der. Melik Semnan’ı yanına oturtup arkasını sıvazlar ağzını açtırır, bir dua okur ve Melik’in ağzına üfler ve tembih eylediği üç şeyi unutmamasını söyler.

Melik Semnan ve Veziri Pir’in eteğini öpüp yola çıkacakları vakit Pir bunları “Oturun daha söyleyeceğim var.” diyerek tekrar oturtur ve başlar söylemeye: “Şimdi bu divanhanenin kapısından çıkınca önünüze bir deniz gelir. Şöyleki bir taraftan baktığınızda, öte tarafı hayâl gibi görünür. Korkmadan hemen dalıp yürümeye başlayın. Duaya devam ettikçe size bir zarar gelmez, diğer tarafa kavuşursunuz. Öte tarafa geçip ilerlediğinizde bir bahçe kapısı görünür. Bu duayı okuduğunuzda kapı açılır taht üzerinde oturmakta olan bir Melik-i Huban sizi karşılayıp evvelkinden daha hoş ve güzel sözlerle aklınızı çalmağa çalışacaktır. Size ufak bir çekmece verecektir. Çekmeceyi alıp hiç açmadan hazinenizde saklayın ve Melik-i Huban ile hiç konuşmayın. Geri dönüp geldiğiniz yerden birinci kapıya ulaştığınızda bu duayı okuyup kapı açılır. O kapıdan ilinize doğru gidiniz.” der.

Melik ile Veziri, Pir’in elini öpüp divanhaneden çıkıp yola koyulurlar. Yolda Pir’in dediği gibi geldikleri uçsuz bucaksız sahranın her bir dalgası dağlar gibi olan denize dönüştüğünü görürler ve korkarlar. Bu büyük denizi nasıl geçeceklerini düşünerek ağlamaya başlarlar. Biraz sonra Vezirin aklına Pir’in söylediği dua gelir. Melik, bu duanın kendilerini karşıya geçirmeyeceğini ve denizde boğulacaklarını söyleyince Vezir, kendisinin önden gidebileceğini söyler. Yerinden doğrulur ve başlar Pir’in söylediği duayı okumaya. Gözlerini kapatarak kendisini denize bırakır biraz gittikten sonra; “Acaba karada mıyım?” diyerek gözlerini açar, denizin bir mil içinde olduğunu görür. Kalbine kuvvet gelir ve duayı okuyarak Padişaha dönüp eli ile “Gel!” diye işaret eder. Melik, duayı okuyarak kendini denize bırakır. Karaya çıkarlar. Biraz gittikten sonra arkalarına bakarlar ki denizden eser kalmamış önceki gibi sahradır.

Velhasıl, biraz gittikten sonra bahçenin kapısına varıp Pir’in söylediği duayı okuyup üflerler. Kapı açılır ve cennete girer gibi huzur içinde kapıdan içeri girerler. Melik-i Huban’ın oturduğu havuza yaklaşınca Melik-i Huban bunları görür ve karşılar. Melik Semnan’ı

tahta oturtup Veziri baş sandalyeye oturtur. Melik-i Huban tatlı dili ile başlar Melik Semnan'a iltifatlar etmeye. Bunun üzerine Melik Semnan da bir şeyler söylemeye başlayacağı sırada Vezir işaret ederek Melik'in aklını başına getirir. Bunun üzerine Melik-i Huban etrafındaki hurilere ve gılmanlara emir vererek kendisine yapılan hizmet ve hürmetten daha fazlasını yapmalarını söyler. Bunun üzerine kızlar türlü şarkılar söyleyip ve şiirler okuyarak, peri kızları oynatırlar. Melik ile Vezir, sanki başka bir dünyadadırlar. Birden akılları başlarına gelir ve onları seyretmeye devam ederler. Melik-i Huban yanlarından ayrılır. Her biri birbirinden güzel on iki huri, her birinin sağ elinde kırmızı yakuttan kadeh; sol elinde kıpkırmızı nar ile Melik ile Veziri'ni eğlendirirken Melik-i Huban karşıdan görünür. Melik ve Veziri'ne yaklaşır elindeki badeyi ve narı Melik'e sunar. Melik badeyi içince anasından yeni doğmuş gibi kendini rahat hisseder. Bunun gibi çeşitli yollar deneyerek bunların akıllarını başlarından almak ister. Melik-i Huban bunlara; "Aman efendim, gayri hasret ateşinizle beni yakmayıp birkaç cümle söyleyin de ben de bu gamdan kurtulayım." der, ayaklarına kapanır. Bunun üzerine Melik, "Aman efendim, ben senin ayağının altını öpeyim." der demez Melik ortadan kaybolur. Vezir; bak kendisini tutamadı, konuştu, ortadan kayboldu, diye içinden geçirerek Melik'ten haberi yokmuş gibi davranır. Melik-i Huban, Vezirin sarhoş olduğunu düşünerek Melik Semnan'ın uykusunun geldiğini ve onu Hırhanad Sarayına yatırdığını söyler. Melik-i Huban Vezir bir kadeh daha sunarak kendi aşkına içmesini söyler. Vezir içer ama tek kelime etmez. Melik-i Huban, Vezire türlü türlü iltifatlar eder. Ayaklarını öpüp yüz sürse de Vezir hiç aldırma ve konuşmaz. Melik-i Huban, Vezir'i söyletmenin mümkün olmayacağını anlayınca Pir'in söylediği çekmeceyi getirtir. Çekmecenin üzeri zümrüt, yakut, elmas ve incilerle süslü ve üstünde bir güneş resmi vardır. Hemen çekmeceyi Vezir'in önüne kor ve çekmeceyi açmasını ister. Vezir, Pir'in söylediklerini hatırlayarak çekmeyi açmaz. Bunun üzerine Melik-i Huban; "Bir çift söz söylemedin, bari al şu çekmeceyi. Gün olur ki sen de benim elime düşersin. O zaman bana yalvarıp binlerce defa elimi öpsen de ben de sana tek kelime etmem." der. Vezir, hemen ayağa kalkıp çekmeceyi alarak bahçenin kapısına doğru yürümeye başlar. Melik-i Huban, yine Vezir'e seslenerek buradan giderse kendisini bir daha göremeyeceğini, birkaç kelam ederse onu Melik Semnan'ın

olduğu saraya götüreceğini ve orada kıyamete kadar zevk ve sefa içinde yaşayabileceklerini söyler ve gözlerinden yaşlar akmaya başlar. O vakit Vezir konuşacakken aklı başına gelir ve Melik Semnan gibi yok olmaktan kurtulur. Pir'in söylediği duayı okur ve kapıya üfler. Bahçenin kapısı açılır ve Vezir dışarı çıkar. Birkaç adım gittikten sonra geriye bakar ki ne kapı ne de Melik-i Huban vardır. Önceden gördükleri kaya duruyor.

Vezir, yavaş yavaş dağdan aşağı inmeye başlar. Vakit gece yarısı olduğu için ortalık zifiri karanlıktır. Koltuğunda bulunan çekmecenin üzerindeki mücevherli güneş resminin ışığıyla yolunu bulmaya çalışan Vezir, Melik Semnan'ı kaybedip cennet misali bahçeden çıkıp karanlıkta, dağ başında yalnız kalınca, yüreğine bir korku düşer ve başlar ağlamaya. Yüreği biraz ferahladıktan sonra sözü geçen tepeye doğru bir saat kadar ilerler. Tepenin sağ tarafında büyük bir şehir görünür. Şehirde bir miktar nevale alarak yola devam eder. Sözü edilen nehrin kıyısına gelir nehrin yağın yağmurlarla denize dönüştüğünü düşünür. Etrafına bakınır ve gözleri bir köprü arar, fakat köprü yoktur. Nehri geçememenin çaresizliği ve Melik Semnan'ın kaybolmasının üzüntüsüyle Allah'a canı gönülden dua eder ve orada birkaç saat uykuya dalar. Kendisine "Kalk, kalk" diyen sesle sıçrar ve uyanır. Karşısında daha önceden gördükleri Pir'i görür. Hemen Pir'in elini öper ve Pir'e başlarından geçenleri anlatır ve Pir'in eline ayağına sarılarak çarenin kendinde olacağını söyleyince Pir, bunun çaresinin olmadığı söyler. Pir, Vezirin elinden kurtulamayacağını anlar ve Allah-ı Teâlâ'dan bir çare dileyerek Vezir'in elinden tutar ve dağın tepesine doğru çıkarlar. Pir, dua okuyup üfleyince, büyük kaya kapıya dönüşür. Bir taş ile vururlar kapı açılır. Bahçenin içinde biraz ilerleyince önceki gibi Melik-i Huban taht üzerinde huri kızlar ile sohbet etmektedir. Pir ile Veziri görünce tahttan inip hemen yanlarına varır. Pir, Melik-i Huban'ın saçlarından tutarak bunları Melik'e ve Vezirine neden yaptığını, onlardan ne istediğini, Melik Semnan'ın nerede olduğunu sorar. Pir'in kendisine vereceği zarardan korkan Melik-i Huban, ortadan kaybolur. Vezir ve Pir iki saat oturduktan sonra Melik-i Huban, Melik Semnan'ın elinden tutarak sağ taraftan havuzun başına gelince Melik Semnan, hemen Pir'in ayaklarını öperek Pir'e dualar eder. Melik Semnan'ın sararmış benzine, bir deri bir kemik kalmış vücuduna bakan Pir, büyüklerin sözünü dinlemeyenin hali böyle olur, der söze devam eder: "Haydi memleketinize dönün, büyüklerinizin sözünü dinleyin."

Vezir ile Melik Semnan, Pir'in eteğini öperek bahçe kapısından dışarı çıkarlar ve dağın aşağısındaki nehrin kıyısına oturup başlarına gelen macerayı birbirlerine anlatırlar. Evvela söze Melik Semnan başlar. "Melik-i Huban ayaklarıma kapanınca ben de 'Aman efendim, ben senin ayağının altını öpeyim.' dedikten sonra kendimi bir karanlık mağarada buldum. Etrafında kimse yok, benim bu halim ne olacak diye ağlamaya başladığımda mağaranın kapısından içeriye bir Arap girdi ve elimi ayağımı bağladı. 'Sesini duyarsam seni yok ederim.' diyerek çıkıp gitti. Aç susuz, elim ayağım bağlı ciğerim dağlı öylece kaldım. Daha sonra Melik-i Huban denen dinsiz mağara kapısından içeri girip elimi, ayağımı çözüp Pir'in yanına getirdi."

Daha sonra Vezir söz alarak Melik Semnan, kaybolduğunda başına gelen maceraları aktardıktan sonra istirahat çekilip birkaç saat uyurlar. Uyanındıktan sonra çekmece ile birlikte nehrin ötesine geçerler. O gün akşama kadar giderler. Bir süre sonra ilk defa Pir'e rastladıkları ilk yere varınca, geceyi orada geçirirler.

Ertesi gün tekrar yola çıkarlar. Bu sefer de ilk defa yollarını kaybettiklerinde kendilerine bir atının gösterdiği köye gelirler. Geceyi o köyde geçirdikten sonra sabah yola çıkan Vezir ve Melik Semnan, on bir saat gittikten sonra tekrar bir köye varırlar. Köyün kâhyasının evinde misafir olurlar. Akşam yemek yenildikten sonra Melik Semnan, hane sahibinden bir yazacağı mektubu padişaha götürmesini ister. Yolda soran olursa, Çin tarafından geldiklerini ve Çin hükümdarının elçisi olduklarını söyleyen iki kişi tarafından gönderildiğini tembihler. Melik Semnan durumlarını anlatan bu mektubu Vezirine yazdırır.

Köy kahyası evden çıkar, köylülerin toplandıkları yere gider. Köyün ileri gelenlerine olanları anlatır. Bunlar Kâhya'ya inanmazlar. Bunun üzerine Kâhya'nın kalbine bir korku düşer ve onlara ne cevap vereceğini düşünmekten gözüne uyku girmez.

Sabah olunca Vezir mektubu Kâhya'ya uzatır. Kâhya bu mektubu götüremeyeceğini söyleyince, Melik bunu köylülerin korkuttuğunu anlar ve kendisine bir zarar gelmeyeceğini söyleyerek ikna eder. Melik ve Vezir'e inanan Kâhya mektubu alır götürür. Akşam saat on birde şehre ulaşır ve bir misafirhanede sabahlar. Gün ısıyınca sarayın kapısına varır. Kapıdan girmek isteyince askerler durdurur. Kendini tanıttıktan

sonra başına gelenleri anlatır ve elindeki mektubu Vezir'e vermesini istediklerini söyleyince, askerlerden birisi Vezir'in birazdan dışarı çıkacağını, o vakit mektubu verebileceğini, aksi takdirde onu kimsenin saraya almayacağını söyler. Bunun üzerine Kâhya saraya girmenin bir yolunu bulamaz ve çaresizce Vezir'in çıkmasını bekler.

Bir süre sonra sarayın kapıları açılır ve Vezir ve paşalar saraydan çıkarlar. Kâhya hemen yer öpüp mektubu takdim eder. Emrindeki yaverler mektubu alıp giderler. Kâhya sarayın kapısında beklemeye başlar. Bu arada Vezir gittiği yerde mektubu okur ve çok şaşırır. Çünkü mektup kendisini yerine vekil yapan Melik'inden gelmiştir. Melik mektubunda Vezirden iki adet at, birkaç asker ve iki kat elbise göndermesini istemektedir.

Vezir, hemen mektubu getiren adamın yanlarına getirilmesini emreder. Üç yaver gidip Kâhya'yı getirir. Kâhya olanları bu kez de Vezir'e anlatır. Vezir, Kâhya'ya iki kat elbise, iki tane şaha mahsus taçlarla donatılmış at, birkaç yaver vererek Kâhya'yı köye uğurlar.

Sabah olunca köye varan Kâhya, içeri girer ve getirdiklerini Melik'e takdim eder. O zaman Melik Semnan, elindeki fermanı Vezir'e vermesi için yaverine uzatır. Mektupta, Vezirine seslenerek yarın tüm paşaların, askerlerin vezir ve bakanların, ahalinin resmi elbiselerini giyerek kendilerinin geleceği tarafta hazır beklemelerini emreder.

Vezir mektubu okuduktan sonra Melik Semnan'ın geleceğinden herkesi haberdar eder. İkinci gün sabah herkes hazırlanarak Melik Semnan ve Vezir Saksaha'nın yolunu beklemeye koyuldular. Melik Semnan ve Vezirini gören ahali, dualar edip kurbanlar keserler.

Melik Semnan tahta tekrar oturur; üç gün üç gece şenlikler düzenleyip eğlenirler. Melik Semnan, Semerkant padişahı Şaral'ın Bedir-i Cihan isimli kızı ile evlidir. Bu güzeller güzeli kadın bir gece Allah'ın takdiriyle hamile kalır.

Melik Semnan, ertesi gün tekrar tahtına çıktıktan sonra vezir ve vükelayı toplar. İçeride ve dışarıda bulunan ahalisine yerine vekaleten bıraktığı vezirinin adaletini, hukukunu sorunca içlerinden birisi söz alarak; 'Efendim tüm halkınız vekil vezirinizin yürüttüğü hüküm ve hükümetten memnun ve mutlu idiler. Ancak sizden ayrı oldukları için

üzülüyorlardı. Hamd olsun ki Allah sizi sağ salım tekrar Şirin şehrine göndererek Şirin halkını mutlu etti.' diyerek övgüler yağdırır.

Başvezir, Saksaha'ya Melik-i Huban'ın takdim eylediği çekmeceyi iki gün sonra Melik Semnan'ın huzuruna götürür, kırk adet atlastan bohçalara sararak od ağacından yapılmış sandığın içine koyup kendi hazinelerinde saklarlar.

Aradan birkaç gün geçtikten sonra Başvezir, Padişahın odasına girer ve padişaha Pir'in söylediği üç şartı hatırlatır. Bu şartların bir saate kadar icra edilmesi gerektiğini, aksi takdirde muradına eremeyeceğini söyler. Vezirin bu sözleriyle padişahın aklı başına gelir ve devlet yöneticilerini ikinci gün sabahleyin saat üçte toplar ve her ne lâzımsa tedarik edilmesini emreder. Maiyetinde bulunan tüm asker, yaver ve hademeler saraydan çıkıp şehrin dışında bulunan kabristana doğru yol alırlar.

Mezaristana varınca Başvezir Saksaha, Melik Semnan ve himayesindeki tüm vezirler, askerler Pir'in söylediği harap olmuş kabri aramaya başlarlar. Orada kabri üç saat kadar aradıktan sonra, üzeri taşlarla örtülmüş kabri bulup üzerindeki taşları kaldırıp otlarını temizlediklerinde Pir'in söylediği alâmetleri görürler. Hemen Melik Semnan'ın emri ile toprak biraz daha kazılır, bir mermer taşa ulaşılır. Bu taş kaldırdıklarında, bir yeşil sanduka görünür. ahali sandukayı Şirin şehrine getirip şehrin en büyük camisine koyup beklemeleri için on asker bırakırlar. İkinci gün Melik Semnan, vezir ve vükelâsını toplar ve başlar konuşmaya: 'Ey benim sadık vezirlerim! Ben öldükten sonra yerime geçecek bir evlâdım yoktu. Buna bir çare aradık ise de bulamadık ve bu yüzden memleketi terk ettik. Uzak memleketleri, dağları çölleri dolaştım ve nihayet muradıma erdim. Fakat bu muradımın devamı için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir.

Şartlardan ilki, sözü geçen caminin karşısında bulunan meydanda büyük bir türbe ve seyyahların ve dervişlerin konaklaması için bu türbenin etrafını çevirmiş kırk oda yapılmasıdır. Derhâl mimarbaşını çağırarak türbenin inşaatına hemen başlanmasını emreder.

İkinci gün mimarbaşı, lâzım gelen her şeyi alıp iki bin amele ile türbenin yapımına başlar. Sözü edilen meydanın ortasında mermer

taştan yapılmış etrafında kırk oda, odaların içleri her türlü mefruşatla döşenmiş büyük türbe altı ay sonra hazır olur. İnşaatın bittiğini haber vermek için Melik'in huzuruna çıkar. Padişahın kendine verdiği bu vazifeyi yerine getirdiğini söylemesi üzerine Padişah, Baş vezirini yanına çağırır ve tüm ulema, millet ve devlet olarak ertesi gün saat üç sıralarında sözü edilen türbeye gidileceğini tebliğ eder. Ertesi Cuma günü Padişahın isteği üzerine toplanırlar. Saat üç civarında saraydan çıkılıp yürüyerek sözü edilen dergâha varırlar. Dergâhın etrafını dikkatle inceledikten sonra bir yerinde bir kusur bulamayınca mutlu olur ve mimarbaşı ile amelelere ayrı ayrı altın ve gümüş dağıtır.

Kasic Camii'nde cuma namazı kıldıktan sonra ululardan, ileri gelenlerden bir kısmı zatın na'sını omuzlarına alıp türlü türlü hoş kokulu buhurlar yakarak, sözü edilen caminin dışında bulunan türbeye getirirler ve dualar okuyup vaaz eylerler. Türbede bulunanlardan Melik, Baş vezir, ulemadan birileri yani toplam dört kişiden başka herkes dışarı çıkar. Dört kişi türbenin kapısını kapatıp salâvat okuyarak kendi elleri ile na'sın bulunduğu sandukanın kapağını açarlar. Mukaddes zatın nur yüzü, güneş gibi türbeyi aydınlatıyor, yüzüne baktıkça gözleri kamaştırır. Sağ eli sol memesinin üzerinde olup yedi yerinden yaralı olduğunu görünce bayılacak gibi olurlar. Akılları başlarına geldiğinde tekrar o zata baktıklarında sağ elini kalbinin üzerinden indirdiklerinde mübarek elinin altında örtülmüş olduğunu gördükleri yeşil, yazılı kâğıdı görürler ve okuması için yanlarında bulunan hocaya takdim ederler. Kâğıtta, kendisinin de bir zamanlar uğruna canını feda edecek çok sayıda askerinin olduğu, bir zamanlar Melik gibi kendisinin de cihana hükmettiği, daha sonra askerlerinin dağıldığı, devletinin yok olduğu, kendisinin yedi yerinden yaralandığı ve kuvvetine saltanatına güvenmeyeceği, bu dünyanın kendisine kalmadığı gibi ona da kalmayacağı yazmaktadır. Kâğıdı okuduktan sonra Melik Semnan ve huzurda bulunanlar kâğıdı öperek aldıkları yere gizler. Tekrar sandukanın kapağını kapatıp üzerini renkli şallarla ve örtülerle örterler. Semnan, türbenin kapısını açtıktan sonra dışarı çıkar kendisi için getirilen kürsüde ulema ve ahaliye seslenerek: 'Ey benim sadık vezirlerim ve halkım! Yüce Mevlâ bu mukaddes zatın türbesini buraya nasip eylediği için hamd olsun. Bu yüce dergâha daima tabi olmak ve bu zatın büyüklüğüne inanıp ona hürmet etmenizi arzu ederim.' der.

Binden fazla kurban kesilip yoksullara dağıtırlar. Türbeye gelen fakir fukaraya yardım etmesi, gerekli ikram ve ihsanı göstermesi için kırk yardımcı tayin eder.

Birkaç günün sonunda bir gün Melik: 'Acaba türbeye ve türbeye gelenlere iyi hizmet ediyorlar mı?' diye düşünür ve derviş kılığına girerek türbeye gider. Akşama kadar orada kalır. Bakar ki türbenin etrafına inşa edilen odalara dervişler, seyyahlar, fakir fukara dolmuş; kimisi okur kimisi dua eder. Türbenin içine girmek ister, ama türbeyi ziyaret edenleri aşamaz ve türbenin kapısında yarım saat bekler. Daha sonra türbenin içerisine girer ve bakar ki türbeyi ziyaret edenlerin hepsi zatın büyüklüğüne yakışır bir adap ile türbeyi ziyaret ediyorlar. O geceyi türbede geçirir. Bir tarafta kendisine dua edenleri, diğer tarafta fukara ve yetimlerin mutlu olduğunu görür ve bunun üzerine türbenin hizmetlilerine hediyeler gönderir.

O mukaddes şahsın kalbinin üzerinden aldığı kâğıdı, ibret-i âlem için mücevherlerle süslenmiş bir çerçevenin içine koyup astırır. Ara sıra cuma geceleri türbeye giderek türbenin kandilini yakıp ahali gibi sorular sorar.

İkinci Şartı yerine getirmek için Baş vezir, bir gün geçtikten sonra cuma günü, Melik Semnan'ın huzuruna çıkar: 'Padişahım! Üç şartın birini Allah için yerine getirmeniz lazımdır.' dedi. Bunun üzerine Şeyk hâkimi Yemeskap Şah'a bir mektup yazıp yollamasını emreder. Aynı zamanda bu elçiye Şeyk şehrinin her tarafını ve nasıl bir şehir olduğunu açık ve kesin olarak öğrenmesini tembihler. Elçi yirmi gün sonra Şeyk şehrinin kalesinin önüne gelir ve etrafta incelemeye başlar. Bir de başını kaldırır ki kale kapısı kapalı olup kalenin sağ ve sol tarafında iki kışla mevcuttur. Sağ tarafta bulunan kışladan üç asker çıkar ve bunun elçi olduğunu anlarlar ve elçiye yukarı alarak ikramda bulunurlar. Sonra kim olduğunu sorarlar. O da elçi olup Melik Semnan tarafından geldiğini ve Yemeskap Melik'e bir mektup takdim edeceğini söyler. Baş zabıt, bu kışlanın iki tarafında beş yüz askerin olduğunu ve hepsinin dışarıdan gelenlerin işlerini yapmak üzere onları şehre götürüp getirmek ve kale kapısına kimsenin musallat olmaması için beklediklerini, buraya gelen elçilerin Melik'le işi olmayıp ne amaç için geldiyse hemen vezirlerden biriyle görüştürüldüğünü söyler. Bunun üzerine şehre haber göndermek

için birini görevlendirirler. Birkaç gün sonra gönderdikleri görevli vezirin yolda olduğunu bir saate kadar geleceğini haber verir. Hemen davullar vurulup askerler dışarı çıkarak iki taraflı dizilir. Yarım saat sonra vezir, iki yüz askeriyle elçinin bulunduğu kışlanın önüne gelir.

Elçi, Vezir ile görüştüktan sonra Melik Semnan'ın mektubunu vezire takdim eder. Bu mektupta savaş ilanı olduğunu anlayan Vezir, bunu Padişah'a elçinin anlatması gerektiğini düşünür ve emrinde bulunan askerlere, elçilere mahsus olduğunu söyler. Askerler bir tılsımlı külâh getirir ve elçinin başına giydirir. Elçi, giydiği andan itibaren aklı başından gider kendisinden habersiz olur. Elçiyi aldıkları gibi Yemeskap Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Külâhı başından çıkarınca aklı başına gelen elçi mektubu Şah'a takdim eder. Mektupta ise Melik Semnan, Yemeskap Şah'ı İslâm dinine davet eder. İslâm dinine geçmediği takdirde devletini başına yıkacağı yazılıdır. Yemeskap Şah mektubu okuduktan sonra çok sinirlenir ve Şirin şehrinin hâkimi Melik Semnan'ın bunu nasıl teklif ettiğini ve bunun hadsizlik olduğunu, bu hadsize haddinin bildirilmesi gerektiğini düşünür ve Melik Semnan'a savaş ilan eden bir mektup yazdırır. Mektubun yazılıp bitirilmesine kadar elçiyi bir başka yerde tutarak saraydan çıkarmazlar. Mektup bitince elçiyi Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Baş vezir, mektubu öperek elçiye teslim eder ve elçinin başına tekrar külâh giydirirler. Elçi daha önce de külâh giydiği için bu sefer giymek istemez fakat baş vezir bunun mecburi olduğunu söyleyince giymek zorunda kalır.

Elçi, birkaç asker tarafından misafir edildiği kışlaya getirilince başındaki külâh çıkarılır. Zavallı Elçi kendine geldiğinde canı sağ olduğu için şükreder ve ertesi gün yola çıkar. Yirmi günde Şirin şehrine varır ve hemen Melik Semnan'ın huzuruna çıkar mektubu takdim eder. Melik Semnan elçiye ne gördüğünü sorar. Elçi, başına külâh giydirip çıkardıkları için hiçbir şey göremediğini söyler. Bunun üzerine Vezir Saksaha, mektubu okumaya başlar. Mektupta Melik Semnan'ın devletini ve gücünü küçümseyen cümleler ve mektubun ellerine geçmesiyle birlikte savaşa hazır oldukları yazılıdır. Melik Semnan mektubu okuduktan sonra bu putperestleri ya İslâm ya da idam etmek için ne gibi tedbirler alınacağını vezirlerine sorar. Baş vezir savaşa dair birkaç söz söyledikten sonra, meclisin gelecek perşembe hazır olmalarını söyler ve meclis dağılır.

Bu arada Melik Semnan'ın eşi Bedr-i Cihan Sultan'ın doğumuna kırk gün kalmıştır. Bir taraftan şehzadenin doğumunda harpte olacağı için çok üzgün bir taraftan da kendisine vacip kılınan bu zafere gitmekten çok mutludur.

Kaynakça:

Hikâye-i Melik Semnan, İstanbul, H. 1290 (M.1873), Camlı Han Matbaası, Cüz 2, C. 3., s. 33-96.

Güneri Öz, Selma, *Melik Semnân Hikâyesi (İnceleme-Metin)*, Sivas, 2018, 338 s. (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

MENDİRMAN

Kırgız destanıdır ve ne zaman teşekkül ettiği bilinmemektedir.

İlk defa 1938-1939 yıllarında Esenbayev Keldibek tarafından Manasçı Şapak İrismendeyev (1863-1956)'den kaydedilip Kırgız SSC Akademisi'ne teslim edilmiştir. İki sene sonra da Abdırakmanov İbrayım, Karakol ilçesi, Sarı-Kamış köyünde yaşayan Kaydu'dan derlediği eşmetni teslim etmiştir. Bu nüsha Kasımalı Cantöşev tarafından yayımlanmıştır. Bunlardan ilki daha hacimlidir ve 1941 yılında yayımlanmıştır. Kitabı yayıma Tatıbekov hazırlamıştır. 1998 yılında Bağış destanı ile birlikte kitap olarak tekrar yayımlanmıştır.

Destan, halkın ümidini, maksadını ortaya koyan, adaletin bayrağını yüksek tutan, bağımsızlık mücadelesini esas alan sosyal hayat tarzını ortaya koyan bir eser olarak nitelendirilebilir.

Kırgız destanlarında kahramana yardımcı olan, gerekirse silah alıp eşi ile birlikte mücadele eden akıllı kadınlar (Kanıkey, Ayçürek, Zulayka, Ayganış) bulunmakla birlikte, onların işini zora sokan, eşini düşünmeyen, eğlenceye düşkün, ileri görüşlü olmayan, akılsız kadınlar (Akılay, Çaçıkey, Şırdakbek'in karısı Suluubek / Erke) da vardır. Mendirman'ın karısı ikinci gruptandır ve kötülüklerin sorumlusu bir tip olarak takdim edilir. Aykanış destanda, "Kadın degen it eken, İçten cegen kurt eken." (Kadınlar it gibidir; içten yiyen kurt gibidir.) atasözüyle nitelendirilir.

Mendirman'ın düşmanları da iki çeşittir. Birincisi kendi içinden olanlar (kardeşleri, eşi gibi...) ikincisi de Kalmuk hükümdarları Kuydalı, Kaldama, Kontacı, Çeyren'dir.

Destanın özeti şöyledir:

Bir zamanlar Kırgızlara, Adik Han adında bir han hükmetmiştir. Adik Han'ın ilk hanımından dokuz, küçük hanımından da Mendirman adında bir oğlu vardır. En büyük çocuğunun adı Asıl'dır. Çok akıllı bir genç olan Asıl, babası ölünce onun yerine tahta geçer.

Mendirman, halkın en güzel kızı Aykanış ile evlenir. Aylanış'ın güzelliğini kıskanan diğer dokuz kardeşi toplanıp Mendirman'ı öldürüp Aylanış'ı en küçük kardeş Kulteber ile evlendirmeye karar verirler.

En büyük kardeş Asıl, bir gün eğlence düzenleyerek halkı bir araya toplar. Hayvanlar kurban edilir, ozanlar komuzlarıyla şiir söyler. Her çeşit yiyecekler yenilir, bozo ve şaraplar su gibi akar. Sekiz kardeş gözlerini açamayacak derecede sarhoş olurlar. Mendirman ise, hiçbir şey yemez, düşüncelidir. Asıl, sağa sola bakar, halkın tamamının sarhoş olduğunu görünce, eline komuzunu alıp Mendirman'a kazal / şiir söylemeye başlar. Mendirman'dan Kanış'ın soylu birisi olmadığını ve onu bırakmasını ister. Mendirman'a; "Sana başka kadın vereyim." der. Buna sinirlenen Mendirman komuzunu eline alıp Asıl'a cevap verir. Kanış'ı hiç kimseye vermeyeceğini söyler. Bu sırada en küçük kardeşi Kulteber, Mendirman'ın yanına gelip komuzunu elinden alır, milletin önünde öldüreceğini söyleyerek onu korkutur. Bunun üzerine Asıl, kardeşi Mendirman'a iyilik yapmak ister ve onu dışarı çıkarır. Kendisine, kaçması için bir at verir. Mendirman, çaresiz ata biner ve oradan ayrılırken geriye dönüp bakınca Kanış'ın kendisine baktığını görür. Derhâl atını durdurup dokuz kardeşini kavgaya çağırır. Kardeşlerinden biri bile korkudan onun karşısına çıkamaz.

Mendirman, Kanış'ı yanına alarak bozkıra doğru gider. Orada Kanış'a, kardeşleri ile arasının açılmasına kendisinin sebep olduğunu söyler, hatta bu yüzden öldürmek ister. Ancak onun ağlayıp yalvarması üzerine bundan vazgeçer, atına bindirip uzaklara gider. Yolda rastladığı birine bulundukları yerin neresi olduğunu sorar. O kişi de bulundukları yerin Çambıl Bel olduğunu, buraya Adılkan adlı adil yaşlı bir hanın

hükmettiğini ve Adıkan'ın kırk karısı olduğu halde bir kızından başka hiçbir çocuğunun olmadığını söyler.

Mendirman o hana evlât olup sürekli ona hizmet etmeyi düşünür. Hanın sarayına gider. Aykanış'ı dışarıda bırakır, atını da ona teslim eder. Saraya girerek hanın huzuruna çıkar. Adıkan onu tanımak için birtakım sorular sorar. Mendirman kendisini uzak yoldan gelen yiğit biri olarak tanıtır. Adıkan o zaman; "Eğer yolcuysan işte yol, eğer çobansan işte mal, eğer tüccarsan işte el, eğer kalıcıysan işte yer. İyi bir delikanlıya benziyorsun. Babanın ismini söyle. Elini, yurdunu tanıt." der. Mendirman; "Ben Nogoy kabilesindenim. Yanımda bir de eşim var." diye cevap verir. Adıkan, Mendirman'a güvenir ve kendisine vezir yapar. Ona ev, mal, arazi verir. "Eğer iyi olursan oğlumsun, kötü olursan kölemsin." der. Mendirman durup dinlenmeksizin gece gündüz Adıkan'a hizmet eder. Ülkede refah başlar, halk zenginleşir. Merdiman, herkesin duasını alır.

Bir cadı Aykanış'ı görür ve onun güzelliğini kıskanır. Adıkan'ın yanına gidip ona; "Adıkan! Sen birçok şeyin farkına değilsin. Vezirinin karısı ay gibi bir güzelliğe sahip. Senin kırk kadından hiçbirisi ona denk değil. Altın ile gümüşle ölçülmez." deyip oradan ayrılır.

Bunları duyan Adıkan'ın huzuru kaçır. Fırsatını bulup Aykanış'ı görmek ister. Sonunda Mendirman'ın sarayına gider ve orada Aykanış'ı görür ve ona âşık olur. Cadı karısı, beri taraftan Aykanış'ın da aklını çeler. Cadı karısını çağırtır ve ona; "Aykanış'ın beni sevmesini sağla." der. Cadı karısı "Tamam, istediğini yaparım ama sen de bana eş olarak on beş yaşında bir delikanlı bulacaksın." diye şart ileri sürer. Han buna razı olur ve isteğini yerine getirir.

Aradan on sene geçmesine rağmen Adıkan, Aykanış'la evlenemez. Çare olarak Mendirman'ı yok etmenin yollarını arar. Bir gün Mendirman'ı geyik avlaması için dağa gönderir. O gidince kendisine yakın adamları toplar, Mendirman'ı yok etmek için fikirlerini sorar. Bu sırada Mendirman bolca avla geri döner. Birlikte toplanıp bu etle kendilerine ziyafet verirler, kımız içerler. İçlerinde 80 yaşındaki bir ihtiyar; "Optun adında bir göl var. O göle kim giderse, ejderhaya yem olur, geri dönemez. Adıkan, siz onu oraya gönderin." der.

Adıkan, Mendirman ve Aykanış hakkında bilgi toplaması için, güvendiği bir adamı Aykanış'ın yanına gönderir. Aykanış'tan Mendirman'ın memleketini niçin terk edip buralara kadar geldiğini, onu sevmeyişini, gönlünün Adıkan'da olduğunu söyler. Adam da bunları gelip Adıkan'a nakleder.

Adıkan, ok iyiliğini gördüğü Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz. Mendirman'ı sarayına çağırır. Ona; "Eğer bana hizmette samimiysen, benim için bir iş daha yapacaksın. Uzun bir yola çıkacaksın, Optun'a gidip oradaki ejderhayı öldüreceksin." der. Mendirman, kara kara düşünür.

Adıkan eline komuzunu alıp ezgiler söylemeye başlar. Mendirman'a kımız ile şarabı karıştırıp içirirler. Mendirman, sarhoş olunca, Adıkan'ın elinden komuzu alıp geçmişini anlatır. Adıkan'a gidip ejderhayı öldüreceğini söyler. Fakat Adıkan'a; "Bana iki tane iyi at vereceksin." diye şart koşar. Arkasından; "Şayet Aykanış'ta gönlün varsa onu alabilirsin. Kırk kadının var, o da kırk birincisi olsun. Böyle bir kadının olmaması olmasından daha iyidir. Kanış, yemin etmekten bıkmadı. İkimizi birbirimize düşman etti." Ejderhayla savaşır, cadıyla dövüşecek eğer elimden gelirse hazinesini önüne getireceğim." der.

Mendirman, silahlarını alıp yolculuğa hazırlanır. Bunun üzerine halk toplanır, ihtiyarlar hana nasihat verir. Mendirman'ı çok seven bir ihtiyar, Adıkan'a kızar. "Bir kadın alacağım diye iyi bir adamından ayrılacaksın." der. Adıkan'ın buna canı sıkılır. Cadı kanadı getirtir ve "Bunların hepsini bana yaptıran odur. Onun elini ayağını bağlayın." der. O zaman cadı, yine ferasetini kullanır. "Hanım! Aykanış'ın güzelliğine kanma. Onu Mendirman'la konuşturup sonra öldür. Onu buraya getirt." der.

Kızlar ve kadınlar toplanıp Şımarık Aykanış'ı bağlayıp sürüyerek getirirler. Kanış'ın başörtüsünü alıp boynuna ip bağlayıp boğarlar. Adıkan, bütün bunlara sebep olan cadı karısını yalvarmalarına aldırmaksızın mızrakta geçirir. Cadı on beş gün mızrakta durur.

Adıkan büyük bir ziyafet verir. Biricik kızını Mendirman'a verir. Hayvan kesilir, halk toplanır, altı gün süren ihtişamlı bir düğün yaptırır. Adıkan, Mendirman'ı kendi tahtına oturtur. Mendirman da Adıkan'a "Baba" der ve halkın başına geçerek onları düşmanlara karşı korur.

Günün birinde Mendirman, Adılkan'a der ki: "Baba! Benim dokuz kardeşim var. En büyüğünün ismi Asıl. Ben onlardan kaçıp ayrılalı on iki yıl oldu. Size hizmet ederek düzeldim. Tahta geçtim, şöhretim arttı. Ağabeyim Asıl ile görüşsem, çok iyi olur. İzin verirsen onları görmeye gideyim."

O zaman Adılkan, Mendirman'ın yanına yol arkadaşı olarak 1.000 adam katar ve hepsine birer iyi at ile silah verir. Mendirman'a da padişah kaftanını giydirir.

Mendirman babası Adik'in memleketine gelir ve halk onu karşılar. Mendirman'ın gitmesinden sonra halk çok zorluk çekmiş, yemeğe ekme bulamamış, çocuklar ve yaşlılar açlıktan ölmüştür. Birçoğu da Kazaklara esir olmuştur. Mendirman'ın kardeşleri ise, kavga ederek dağılmışlardır. Ağabeyi Asıl da: "Eğer Mendirman diri ise, gelip halkını kurtarır." ümidiyle yaşar. Mendirman, Asıl'a bir adamını gönderir. Mendirman'ın adamı ona Mendirman'ın başından geçen her şeyi, Mendirman'ın nasıl tahta geçtiğini, Adılkan'a damat olduğunu, şimdi ise kendi halkına geri döndüğünü anlatır. Ağabeyi Asıl hayvan keser ve Mendirman'ı karşılamak için yola çıkar. Mendirman ile görüşür, onu kucaklayıp ağlar ve evinde misafir eder.

Asıl kendi halkının başına geçer. Mendirman ise Adılkan öldükten sonra onun yerini alır. Adılkan'ın kızı Bilerik, ikiz oğlan doğurur.

Böylece Mendirman ile Asıl iyi bir hayat sürerken Asıl'ın yeni düşmanları ortaya çıkar. Düşmanları Asıl'a elçi ile mektup gönderir. Asıl düşmanlarını yenemeyeceğini anlayıp Mendirman'dan yardım ister. Mendirman ve Asıl bir araya gelip Kalmukları basarlar. Böylece Asıl halkını idare etmeye devam eder ve mutlu bir hayat geçirir. İkisi de Kazaklar ve Kırgızlar arasında meşhur olurlar.

Kaynaklar:

Akmataliev, Abdıldacan - Caynakova, Aynek, *Kırgız Destanları 4-Mendirman*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Ali Özgün Öztürk), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Akmataliev, Abdıldacan - Caynakova, Aynek, *Mendirman, Şapak İrismendeyev Varyantı*, Bişkek, Tarihsiz.

Akmataliev, Abdıldacan, Bağış, Mendirman, *El Adabiyatı Serisi*, C. 8, Bişkek 1998, Bişkek, 1998, s. 215-290.

Ali Özgün Öztürk, “Bir Kırgız Destanı: Mendirman”, *Millî Folklor*, Ankara, 2007, S. 74, s. 34-37.

Aynek Caynakova, Bağış-Mendirman, *Al Adabiyatı Seriyasının 7. Tomu*, (Red. Prof. A. Akmataliyev), Bişkek, 1998.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek, 2002, s. 270-294.

Öztürk, Ali Özgün, 2003, *Kırgız Türklerinin Mendirman Destanı Transkripsiyon*, Aktarma, Gramatikal Dizin, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

MENEKŞE İLE LÜTFİ SALİH

Âşık Mevlüt İhsanî'nin tasnif etmiş olduğu hikâyedir.

Mevlüt İhsanî'nin asıl adı Mevlüt Şafak'tır. 1928 yılında Erzurum'un Şenkaya ilçesinin Kaynak (Çermik) köyünde doğmuş. İlkokul üçüncü sınıf öğrencisi iken bulduğu bir bomba kapsülü ile oynarken gözlerini kaybetmiştir. 1974'te Kars Çimento Fabrikasına santral memuru olarak girmiş, 1981 yılında buradan emekli olmuştur. Evli olup yedi çocuk sahibidir. 1997'de İzmit'e taşınan Mevlüt İhsanî, 08 Kasım 2010 günü Derince'de vefat etmiştir.

18-19 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir söylemeye başlamıştır. Kısa zamanda bu yolda ilerlemiş, dönemin pek çok âşığı ile karşılaşmalar yapmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok âşık programına katılmıştır. Hafızası çok kuvvetli olan Mevlüt İhsanî pek çok hikâye anlatmış, birçok hikâyeyi de (Bedri Sinan ile Mahperi, Kürşat Bey, Böyle Bağlar, Seyfet Çavuş ile Filiz Hanım, Ülker Sultan, Mahide ile Nizam, Zafer ile Mahfiruz, Sail Bey, Küçük Ali ile Züleyha) kendisi tasnif etmiştir. 5 plağı ve 20 kaseti vardır.

Hikâye metni Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu tarafından âşığın kendisinden derlenmiş, 2009'da yayımlanmıştır. Menekşe ile Lütfi Salih adlı hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Her ne kadar hikâyenin adı böyle ise de hikâyede başlangıçtaki şiirin dışında “Kanarya” adı geçmemektedir. Lütfi Salih'in maşukasının adı hikâyede

Kanarya'dır. Hikâyenin adının "Lütfi Salih ile kanarya" olması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sultan Hamit Han zamanında Nuri Köprülü isminde bir saray kapıcısı, Osman Bey isminde de baş nazır vardır. Bunların eşleri aynı gün doğum yaparlar. Osman Bey ve Nuri Bey, çocuklarını beşik kertmesi yaparlar.

Osman Bey'in kızı olur ve adını Kanarya koyarlar. Nuri Bey'in de oğlu olur adını Lütfi Salih koyarlar.

Osman Bey akıllı, zeki, terbiyeli ve nazik biridir. Bir gün ailesi komşu vezirin ailesi küsüşürler. Vezirin karısı, Osman Bey'in sürgün edilmesini ister. Vezir karısının hatırını kıramaz Osman Bey'i nazırlıktan alıp önce müdür yapar, sonra baş kâtip eder, en sonunda da sürgüne gönderir.

Osman Bey, yapılanlara ses çıkarmaz yine de Vezir'e uğrayıp helalleşmek ister. Vezir, Osman Bey'in bu davranışından hoşnut olur. Ona yüksek bir makamı lâyük görür. Osman Bey arkasından yine kötülükler geleceği düşüncesiyle bunu kabul etmez. Annesi Neşe Hanım'ı İstanbul'da bırakıp kimseye haber vermeden Saraybosna'ya gider.

Nuri Bey de hükümetin bozulması nedeniyle Köprülü'ye taşınır. Aradan bir müddet geçtikten sonra Nuri Bey ve eşi vefat eder. Yetim kalan Lütfi Salih'a yakınları bakar. İstanbul'a gelip tahsile başlar.

Aradan seneler geçer. Lütfi Salih adını duyduğu baba dostu Osman Bey'i tanımak ister. Komşuları ona Osman Bey'in kızı Kanarya ile beşik kertmesi olduklarını söylerler.

Lütfi Salih, Osman Bey'in annesi Neşe Hanım'ın evine gider. Kapıyı Kanarya açar. Lütfi Salih, kızı görünce kendinden geçer. Kanarya da okuyup mühendis olmuştur. Bir müddet orada kaldıktan sonra Lütfi Salih izin isteyip ayrılmak ister. Giderken Kanarya, Lütfi Salih'in cebine bir mektup bırakır. Mektupta babalarının verdiği sözden ve ahde vefadan bahseder. "Ben seninim sen de benimsin." der.

Üç gün sonra Lütfi Salih yine Neşe Hanım'ın evine gider, beşik kertme konusunu açar. İki gencin nişanı yapılır.

Nişandan sonra Kanarya Saraybosna'ya döner. Yolda eşkiya tarafından önleri kesilir. Kanarya yanında olan tüm mücevheri vererek onların elinden kurtulur. Sadece Lütfi Bey'in verdiği yüzük ve çakıyı vermez.

Kanarya ailesinin yanına gelince başından geçenleri anlatır.

O sırada İstanbul'da olan Lütfi Bey, Osman Bey'e ve Kanarya'ya ayrı ayrı mektup yazar, verilen sözü hatırlatır.

Aradan birkaç gün geçer. Osman Bey vefat eder. Kanarya da İstanbul'a dönmek için babasının kırkının çıkmasını bekler. Babasının kırkı dolduktan sonra annesiyle İstanbul'a gider.

Lütfi Bey de bu esnada üç ayrılığına İstanbul dışında vazifelendirilmiştir. Üç ay geçer Lütfi Bey İstanbul'a trenle döner. İskele kenarını gezerken Kanarya'nın motorlu sandalla geldiğini görür ancak sandal o esnada alabora olur ve Kanarya suda kaybolur. Lütfi Bey bayılır. Herkes yardıma koşar ama kimse Kanarya'yı bulamaz.

Ertesi gün Lütfi Bey üzüntüyle sahile gelir. Deniz kenarında Kanarya'yı görür. Saçları dalgalar arasına karışmıştır. Lütfi Salih Kanarya'yı böyle görünce ağıt söyler. Kanaryanın mezarını da kendi kazar.

Latif Salih memurluk yaptığı memlekete gider ve ömrünün sonuna kadar kimseyle evlenmez, Kanarya'nın aşkıyla yaşar.

Kaynakça:

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 227-240.

MERGEN İLE MAYANHILIV

Başkurt destanıdır. Ural bölgesinde yaşayan Başkurt boyuna saldırıp mallarını, kadınları alıp götüren Nogay Han'ın üzerine sefere çıkan Mergen'in başarısı anlatılmıştır.

Destanın tamamı manzumdur. Dizeler 7 hecelidir. Destan metni

Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan “Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar” adlı kitabın içindedir.

Destanda şahıs olarak; *Nedirşe*, *Mayanhılıv*, *Nogay Han*, *Mergen*, Hayvan olarak *Mergen*’in atı *Bozat*, yer olarak da *Ural* karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Ural’da yaşayan Nedirşe’nin güzeller güzeli ay gibi güzel olan kızı Mayanhılıv’ın namı duyulup isteyeni çoktur. Ay gibi Ural güzeli Mayan’ı gören Nogay Han onu kendisine almak ister ve Ural’a savaş açar.

Mayan’ın babası Nedirşe ise, gençlikte çok savaşlar görmüş kahraman birisidir, ancak savaş sırasında yaralanıp sakat kalmış, bir kolunu ve gözünü kaybetmiştir. Bu yüzden liderliği başkasına vermiştir.

Halk, Nogay’ın baskılarına karşı okçulukta mahir olan Mergen’i lider seçer. Daha sonra Mayanhılıv, Mergen’in savaşa batır topladığını duyunca yurduna döner. Babasına batırlar ile birlikte savaşa gideceğini bildirir, babasından ruhsat alır. Mergen, gönül verdiği Mayanhılıv’ı görünce çok sevinir.

Mergen, batır toplamak için ili dolaşır.

Bu arada Nogay Han ordusuyla gelip Nedirşe’nin yaylasını basar. Güzeli kızları toplayıp götürür. Götürülen kızların içinde Mayan da vardır. Bunu öğrenen Mergen daha fazla duramaz, kuvvetlerini toplayıp Nogay’ın üzerine gider. O sırada düğün yapmaktadır. Her taraftan beyler toplayıp çalıp getirdiği kızları satmaktadır.

Mayan, Bozat’ı görür ve Mergen’in oraya geldiğini anlar. Nagay Han’a bir rüya gördüğünü söyler. Rüyasını anlatır ve bunun ne demek olduğunu, anlamın yorumlamasını ister. Han, konuklara bakıp rüyayı tabir etmelerini ister. Mergen, handan söz isteyip rüyayı yorumlar. Mergen’in sözünü dinleyen bütün konuklar, Mergen’i usta yırcı kabul edip diye düğünde bir yır söylemesini isterler. Mergen, onları kırmaz ve “Yırı sonra söylerim. Uygun görürseniz ben size bir yiğidin bir kıza olan aşkını anlatayım.” der. Bir yiğidin başından geçmiş gibi hikâye anlatmaya başlar. Anlattıkları Mayanhılıv’ın hikâyesidir. Hikâyenin sonunda kızın memleketini ve adını söyleyince Han kızar, ayağa kalkar.

O sırada Mergen, ordusunun oraya geldiğini görür. Bağırarak; “Ural’ı aşırıp boyların üstüne akın eden, bahadırları öldürüp karılarını dul eden, gül gibi kızlarını alıp kul eyleyen Nogay; gözyaşı döken halkımın intikamı için gelen bahadır Mergen’im. Yağmalayıp aldığın malları sana canın ile ödeteceğim.” deyip Han’ın başını keser. Nogay Hanlığına son verip tutsak olanları hürriyetine kavuşturur, yağmalanan mallarını geri alır.

Kaynakça:

Ahmet Suleymanov-Gaynislâm İbrahimov-Metin Ergun, *Başkurt Destanları 2 – Mitolojik Destanlar* (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 2014, s. 79-91.

MERVLİ BİHRUZ İLE KİŞMİR MELİKİNİN KIZI

Ferec Ba'de's-Şidde içinde yer alan 42 hikâyeden birisidir. El-Ferec Ba'de's-Şidde; “darlıktan ve sıkıntıdan sonra gelen rahatlama, kolaylık, sevinç” anlamına gelir. Nitekim içinde yer alan hikâyelerde kahraman, pek çok sıkıntıya, belâya göğüs gerdikten sonra huzura, mutluluğa kavuşur. Kitapta “Ez an-i Duhter-i Melik-i Kişmir ve Bâzergân-ı Horâsânî” adıyla kayıtlıdır. Söz konusu hikâye Ferec'de 5. hikâye olarak kayıtlıdır. (Bkz. *FEREC BA'DE'S-ŞİDDE*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

Merv şehrinde oldukça zengin iyi kalpli Bihruz adında bir bezirgân vardır.

Bihruz Kabe'ye gitmek ister. Epey mal tedarik edip yola çıkar. Bağdat'a gelince bir kervansarayda konaklar. Orada iki gün dinlenir. Üçüncü gün şehri gezmeye çıkar. Bir dükkâna girer ve oradaki genç ile oturup sohbet eder. Genç, Bihruz'u evine götürür ve bir ay misafir eder. Bihruz gencin misafirperverliğinden çok memnun kalır. Hindistan'dan Horasan'dan bir isteği olup olmadığını sorar. Genç, güzel bir cariyeye ister.

Bihruz yola çıkar, Merv şehrine gelir. Gence verdiği söz aklına gelir ve onun için güzel bir cariyeye arar. Hintli bir tüccar, ona çok güzel

Kişmirli bir cariyeye gösterir. Bihruz hayran kalır. Cariye de Bihruz'a âşık olur. Cariyeyi alır evine götürür, ancak sözünü hatırlar ve ona kötü gözle bakmaz.

Hac mevsimi gelir. Bihruz sayısız malını, cariyesini alır ve Bağdat'a doğru yola koyulur. Rey şehrinde dinlenirler. Cariye, Bihruz'a Kişmir Meliki'nin kızı olduğunu, dünyada benzerinin olmadığını, Kinnuc Meliki'nin oğlunun kendisini istemeye geldiğini, ancak ona ret cevabı verdiğini söyler. Sonra da şunları anlatır:

Kız, rüyasında tahtın üstünde yatmakta olan bir yiğidin kendisine beddua ettiğini görür. Kız, bunun üzerine erkek kılığına girip Kinnuc'a gider. İnsanların yüzleri yırtık, elleri kesik ağlayıp inlediklerini görür. Buna sebep, Melik'in oğlunun aşk acısından ölmesidir. Tabutu kabristana götürürlerken kız da erkek kıyafeti giyip arkalarından gider. Gece olunca, tabutu açıp oğlanın yüzünü görmek ister. Görenler, onu soyguncu sanır ve padişahın huzuruna çıkarırlar. Padişah onu cezalandırır ve ellerinden kollarından dar ağcına bağlarlar. Gecenin bir vakti ip kopar ve kız yere düşer. Kalkıp bir süre yürüdükten sonra biri arkadan bir yumruk vurur ve eline süpürge kova verir. Kız, fırsatı bulunca kaçır, bir eve gizlenir orada uyuya kalır. Uyandığın da yanında başı gövdesinden ayrılmış birisini bulur. Kaçmaya çalışır, ama kapı kilitlidir. O sırada kapıyı kırıp içeri girerler. Elini ayağını bağlayıp bir adamın önüne getirirler. Adam, başı gövdesinden ayrılmış gencin babasıdır. Adam, "Oğlumun günah neydi de öldürdün." der. O sırada insanlar, kızı aralarına alıp dövmeğe başlarlar. Perde arkasından olanları izleyen reisin hanımı, onları engeller. Kızı bir odaya koyup kapıyı kilitlerler. Reis, anahtarı yastığın altına koyar. Gece, reisin hanımı kalkar kilidi açar, kızı bir odaya alır. Hanımı, reisten habersiz onunla meşgul olur yaralarını iyileştirmeye çalışır. Reis, onları birlikte görür. Karısının boynunu vurdurur. Bunun üzerine kız, reise başından geçenleri anlatır ve aslında kız olduğunu ikrar eder. Reis, kendisine yaşattıkları için kendisi ile evlenmesi gerektiğini söyler. Kız, bunu kabul etmez. Reis kızın elini kolunu bağlar ve çıkar. O sırada hırsızlık için eve girmiş bir yiğit, odada kızı ağlarken bulur, acır. Kız, başından geçenleri anlatır. Hırsız evden ne bulduysa alır ve kızın balarını da çözer. Birlikte saraydan kaçır. Pazarda gezerken atlı inzibatlar bunları yakalar ve

zindana atar. Nöbetçi inzibat, içkiyi fazla içtiğinden ölür. Oradan çıkan kız, zindancının karısının evine gider, durumu anlatır. Kadın kıza acır, eve alır, temizler giydirir. O sırada uyanan ve onları gören zindancı, karısını bu hırsıza âşık olduğunu sanır ve bıçakla kıızı yaralar. Ancak asıl meseleyi öğrenir. Zindancı bir hekim getirir ve yaralarını sardırır. Kız, bir ay sonra iyileşir. Ertesi gün bir esir tüccarı çağırırlar ve kıızı bir çalgıcı avrada bir altına satarlar. Kadın, kıızı eve götürür, saz çalmayı öğretir. Kızın namı yayılır. Kandahar Melik'i bunu çok beğenir ve satın alır. Bunu kıskanan Melik'e, kıızı dövdürür ve bir denize atar. Ertesi gün kendine gelen kız, denizden çıkıp bir ağacın dibinde uyur. Oradan geçen bir gemi onu görür. Adam buna kim olduğunu ve Kandahar'a gideceğini, isterse onu da götürebileceğini söyler. Fakat kız, yalvarır ve Kandahar, Kinnuc ve Kişmir'e gitmek istemediğini söyler, kendisini satarsa da gönlünün istemediği birine satmamasını ister. Gemiye biner ve üç ay seyahat eder. Umman şehrine, oradan Horasan'a oradan da Merv'e gelirler.

Kız bunları Bihruz'a tek tek anlatır. Sonra Bihruz'u, Kinnuc Meliki'nin oğluna çok benzettiğini o zannettiğini söyler. Bihruz'a kendisine neden yanaşmadığını sorar. Bihruz da ona durumunu anlatır. Dostuna güzel bir cariyе sözünün olduğunu söyler. Ama dayanamaz ve hoca çağırıp nikâh kıyar arkadaşına da başka güzel bir cariyе arar bulur ve gönderir. Daha sonra Merv şehrine gelir, evlerine yerleşirler ve üç oğlu olur.

Kaynakça:

Seyidoğlu, Bilge-Orhan Yavuz, *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeler "Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince"*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, s. 109-125.

MESİM VE DİLEFRUZ

Azerbaycan'da ve İran'da anlatılan aşk hikâyelerindendir. Hikâyeye metni ilk olarak 1937'de Azorneşr tarafından Dastanlar ve Nağıllar adlı kitapta, daha sonra da 1961'de yine Azorneşr tarafından Halk Dastanları adlı kitabın 1. cildinde yayımlanmıştır. Hüseyin Seyfelli'den derlenmiş bin diğer metin de Azerbaycan Folkloru Külliyyatı adlı serinin 20.

Cildinde yayımlanmıştır. Azerbaycan Dastanları serisinin 2. cildinde de Mesum ve Dilefruz hikâyesine yer verilmiştir.

Bir rivayete göre hikâyeyi Dikmetaşlı Hasta Kasım tasnif etmiştir. Hasta Kasım XVIII. Yüzyılda yaşamış ve Azerbaycan'da haklı şöhrete ulaşmış güçlü şairlerden birisidir. Hayatı ile ilgili bilinenlerin çoğu rivayet şeklindedir. Koşma, tecnis, geraylı ve muhammesler yazmıştır. *Ali Yâr, Mesum, Cihan ve Abdullah* gibi hikâyeleri onun tasnif ettiği söylenir.

Hikâye manzum ve mensur yapıdadır ve masalımsı unsurlar ihtiva etmektedir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Hoca Aziz, Mesim, Dilefruz, Sultan Süleyman, Çin Padişahı, Hoca Aziz'in Karısı, Sultan Süleyman'ın Yardımcıları oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Yemen'de Hoca Aziz adında çok zengin bir tacir vardır. Bu tacirin oğlu Mesim'den başka kimsesi yoktur. Hoca Aziz, Çin'e gider ve orada Çin Padişahının kızı Dilefruz'a çok güzel bir ev yaptırdığını görür. Ev, Hoca Aziz'in çok hoşuna gider. Evin bahçesi sağ tarafta, havuzu ise sol taraftadır. Hoca Aziz evin resmini yaptırır. Hoca Aziz memleketine dönünce o evin aynısını oğlu Mesim'e de yaptırır. Bakanlar iki sarayı birbirinden ayıramaz. Bu iki saray arasındaki fark bahçe ile havuzdur. Dilefruz'un sarayında bahçe sağda, havuz soldadır. Mesim'in sarayında bahçe solda, havuz sağdadır.

Günlerden bir gün Sultan Süleyman'ın dişi ağrır. Yardımcıları bu ağrıya çare bulamaz. Yardımcılarından biri Mesim'in bu ağrıyı geçirebileceğini söyler. Saraya götürülen Mesim, sultanın dişinin ağrısını geçirir. Sultan Süleyman Mesim'in bu iyiliğine karşılık ona bir eş bulmak ister. Yardımcılarından, Çin prensesi Dilefruz'un Mesim'e uygun olacağını öğrenir. Sultan Süleyman feriştelere Dilefruz'u kaçırıp getirmelerini emreder.

Kızı kaçırmıyaya gidenler bunu başarır, Çin prensesini sarayından kaçırıp getirirler ve uyumakta olan Mesim'in yanına bırakırlar. Dilefruz, uyandığında yanında Mesim'i görünce çok şaşırır ve Mesim'e bir tokat

atar. Sultan Süleyman ve adamları bu sırada saklandıkları yerden buna şahit olurlar.

Dilefruz, Mesim'e kim olduğunu ve evinde ne işi olduğunu sorar. Mesim bu evin kendisine ait olduğunu söyler. Kız evi gezince bahçe ve havuzun farklı yerlerde olduğunu görür ve evin kendi evi olmadığını anlar.

Bu sırada Dilefruz ve Mesim birbirlerine âşık olur. Dilefruz, Mesim'e hiçbir şey olmamış gibi kendi evine gideceğini, evde dilsiz numarası yapacağını ve Mesim'in doktor gibi gelmesini söyler. Parmağındaki Dilefruz yazan yüzüğünü çıkarıp Mesim'e verir. Yanına gelirken hekim kıyafeti giyip gelmesini söyler.

Ferişteler, Çin prensesini evine bırakırlar. Prenses uyandığında Mesim ile ilgili bir dize söyleyip susar, bir daha konuşmaz. Çin Padişahı kızının konuşamamasına çok üzülür. Çin padişahı prensesi konuşturmayı başaran kişi ile prensesi evlendireceğini, deneyip de konuşturamayanın başını alacağını duyurur. Onlarca hekim konuşturmayı denese de Dilefruz konuşmaz ve hekimlerin başı vurulur.

Bu sırada Mesim Dilefruz'un aşkından yanıp tutuşmaktadır. Mesim'in bir derdi olduğunu bilirler ama Dilefruz'a âşık olduğunu sadece babası anlar. Hayattaki tek varlığı olan oğlunu böyle görmek Hoca Aziz'i çok üzer. Hoca Aziz oğlundan yüzüğü alarak Çin'e gider. Hoca Aziz, padişaha dostu olduğunu bildiren bir mektup yazar. Mektup şaha gidince Hoca Aziz'i şehre bırakırlar. Hoca Aziz şahın huzuruna çıkar ve kızını iyileştirebileceğini söyler.

Hoca Aziz'i kızın yanına götürürler. Hoca Aziz sazını çıkarıp Dilefruz'a söz söylemeye başlar. Hoca Aziz'in ağzından Mesim'in adını işiten Dilefruz kalkıp Hoca Aziz'e yapışır. Neden Mesim dediğini sorar. Hoca Aziz Mesim'in kendi memleketinde dağ adı olduğunu söyler. Dilefruz inanmaz, yalvarıp yakarır. En sonunda Hoca Aziz yüzüğü çıkarıp gösterir.

Kız, Hoca Aziz'in Mesim'i tanıdığını anlar. Hizmetçilerinin yanında konuşmaya başlar. Dilefruz'un konuşması üzerine padişah Hoca Aziz'e ne istediğini söyler. Hoca Aziz, padişahın kendisinin de söz verdiği gibi kızını ister. Padişah, kızını bu yaşlı adama vermek istemez

ve başının vurulmasını emreder. Hoca Aziz de Dilefruz'u kendisi için değil oğlu Mesim için istediğini söyleyince Padişah kızını verir.

Hoca Aziz, prensesi alarak Yemen'deki Mesim'in yanına gelir. Ancak Mesim de Dilefruz'un aşkından deliye dönmüş, insanlarla konuşmaz olmuştur. Dilefruz'u gören Mesim kendine gelir. Dilefruz'a sarılır, iki sevgili de birbirine olup biteni anlatırlar.

Mesim ile Dilefruz'un kırk gün düğünü olur.

Kaynakça:

Azerbaycan Folklor Külliyyatı, C. 20, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, Folklor İnstitutu, Bakı, 2010, s. 305-324.

Başgöz, İlhan, *Türkülü Aşk Hikâyeleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 282-285.

Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneğinde Destan Söyleme*, Adana, 2013, s. 202-203. (Ç. Ü. Sosyal bilimler Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi).

Sayılov, Galib-Halil Ağaverdi, *Azerbaycan Folkloru Külliyyatı*, Azerbaycan Folklor Enstitutu Yayınları, C. 29, s. 279-287.

Tehmasib, Memmedhüseyn-Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyyatı, Beş Cildde, C. 2, Bakı, 2005, s. 237-252.

MESPATŞA

Karakalpak Türklerinin aşk ve kahramanlık destanıdır.

K. Ayımbetov ve O. Kocurov gibi bilim adamları destanın Nogay devrine ait olduğunu savunurken A. Eliyev, K. Membetnazarov, A. Kerimov, T. Niyetullaev da XVII.-XVIII. asır sosyal ve tarihî hayatını yansıtan bir destan olduğu görüşündedirler. Bu yüzyıllarda Kazak-Kalmuk savaşında Karakalpaklar Kazakların yanında olmuşlardır. Destan, verilen işte bu mücadelenin izlerini taşır. Önceleri hikâye olarak anlatılırken sonradan destan kimliğine bürünmüştür.

Destan, ilk olarak 1934 yılında K. Ayımbetov tarafından Töre Cırav'dan derlenmiştir. Ebdimurat Cırav, Kıyas Cırav, Kayıpınazar

Cırav'dan da derlenmiş metinler vardır. Bu metinler Karakalpakstan Filialı İlmiy Kitaphanası'nda muhafaza edilmektedir. Destanla ilgili olarak İ. Sağıytov, K. Maksetov, A. Eliyev, A. Tecimuratov, A. Karimov, K. Membetnazarov, T. Niyetullaev'in gibi bilim adamları çalışmalar ortaya koymuşlardır. Destanın başkahramanı Mespatşa'dır, ancak Ayparşa daha çok ön plâna çıkar.

Destanı, Ceyhun Vedat Uygur şöyle özetlemiştir:

“Çok eski zamanlarda, Buhar ülkesinde, Bulıngır deryasının yakasında, Sersebiz ovasında, Karakalpak halkının Keneges boyunda Ebdikerim Bay adında çok zengin bir adam vardır. Ebdikerim Bay kırk yaşına gelmesine rağmen hiç çocuğu olmamıştır. Ebdikerim Bay, Allah'a dua ederek bir evlât diler ve bir gece rüyasına giren erenler, onun bir erkek evlâdı olacağını söylerler. Dünyaya gelecek çocuğuna da Mespatşa adını koymasını isterler. Nihayet Ebdikerim Bay'ın hanımı Karaşas (Karasaç) hâmile kalır ve aşermek olarak da arslan yüreği ister. Ebdikerim Bay, mecburen arslan avına çıkar ve bir hile ile arslanı yener.

Arslanın yüreğini çıkarıp eşine getirir. Sonunda, Mespatşa dünyaya gelir Ebdikerim Bay, halkını toplar ve şenlikler verir.

Mespatşa, büyür, okula gider ve yakışıklı bir yiğit olur. Babası onun için Menjiin adında bir at satın alır. Mespatşa'yı silahla donatır ve Ebdikerim Bay. Babalık görevini yerine getirdiği ve bir yiğit evlât sahibi olduğu için sevinir.

Mespatşa, kendi yurdunda sevecek bir kız bulamaz. Bir gece rüyasında Dağıstan'da yürürken arabî ata binmiş, sim belli, ince dudaklı, badem gözlü dünya güzeli bir kız görür ve ona âşık olur. Beraberce yürürler ve kız, isminin Ayparşa olduğunu söyler.

Mespatşa uyandığı zaman aklı başından gider ve huzuru kalmaz. Her tarafta Ayparşa'yı aramaya başlar, fakat hiçbir yerde ve hiçbir boyda Ayparşa'nın izine rastlayamaz. Nihayet Mespatşa, Göğistan'da bir nehrin kenarında tarla sulayan Karğa Bay adlı bir ihtiyara (sûfiye) rastlar. Mespatşa, Karga Bay'dan bulunduğu yerin ismini ve hangi padişaha bağlı olduğunu sorar Karga Bay bulundukları ülkenin isminin Göğistan, padişahının isminin de Tahta Han olduğunu söyler Mespatşa, bir kızın aşkıdan yollara düştüğünü anlatır ve kendisine

lâyık bir kızın buralarda olup olmadığını sorar. Karğa Bay da buralarda Tama boyunda Labak Bay adında zengin bir beyin olduğunu ve onun da Ayparşa adında bir kızı olduğunu söyler. Mespatşa rüyasında gördüğü kızı bulduğunu anlar ve sevinir. Mespatşa Karğa Bay'dan bu kızı kendisi için görücü gitmesini ister, ama Karğa Bay başına bir belâ gelmesinden korkarak görücü gitmeyi kabul etmez. Mespatşa, bu iş karşılığında kendisine altın ve mal mülk vereceğini söyleyerek onu razı eder. Karğa Bay, Labak Bay'ın evine varır, fakat Labak Bay, Karğa Bay'ın selâmını bile almaz. Ona yemek olarak katmer verirler. Bunun üzerine Karğa Bay dışarı çıkar. Karğa Bay, dışarıda onun evine kızına görücü geldiğini söyleyerek kaçır. Bunu duyan Labak Bay, dışarı çıkıp Karğa Bay'ın peşine düşer. Sazlık bir yerde Karğa Bay'ı yakalar ve onunla tartışmaya başlar. Labak Bay, Karğa Bay'a kendisinin dengi olmadığını söyleyerek hakaret eder. Karğa Bay, Ayparşa'yı Mespatşa adındaki bir yiğide istediğini söyleyince Labak Bay kızını vermeye razı olur, Labak Bay, kardeşini ve akrabalarını çağırarak akıl danışır. Kardeşi Karabay, Mespatşa'yı çağırıp görmek gerektiğini söyler. Ayparşa'nın da daha evlenme çağına gelmediğini ifade ederek üç yıl mühlet vermesini ister. Labak Bay da bunu kabul eder. Karğa Bay, Mespatşa'nın yanına döner ve olup biteni anlatır. Mespatşa, Labak Bay'ın evine gelerek misafir olur. Labak Bay, Mespatşa'vı görür, onun kızının dengi olduğunu anlayarak yaptığı işlerden utanır. Ayparşa, Mespatşa'ya hizmet eder. Mespatşa, rüyasında görüp âşık olduğu kızı görünce aklı başından gider. Mespatşa, ertesi gün Karga Bay'ın evine gider.

Labak Bay, yaptıklarından dolayı Karga Bay'dan özür diler. Karga Bay da bu talihi kaçırmamasını söyler. Nihayet yirmi beş at, elli sığır, altmış yakalı hediye, üç yüz koyunda anlaşmaya varılır ve üç yıl mühlet verilir Çaresiz kalan Mespatşa, bütün bu şartlara razı olur.

Ayparşa, etrafa belli etmeden gece gündüz aşk ateşiyle yanıp tutuşur. Sevdığını bir türlü göremez Babasının kendisini Mespatşa'ya verdiğini anlar ve buna çok sevinir. Ayparşa, Mespatşa'nın ülkesine dönmesinden korkar ve ona Karşığa yengesi ile bir mektup gönderir. Karşığa mektubu Mespatşa'ya ulaştırır. Ayparşa, mektubunda Mespatşa'ya çarşamba günü büyük çınarın altında buluşmak istediğini söyler. Ayparşa, buluşma günü süslenir ve belirlenen yere

gelir. Mespatşa da gizlice büyük çınarın altına gelir. İki âşık buluşup birbirlerine aşklarını anlatırlar.

Bir gün Mespatşa kötü bir haber alır. Kalmak padişahı Babahan da Ayparşa'ya âşık olmuştur ve Ayparşa'ya görücü göndermiştir. Fakat Labak Bay, Babahan'ın elçilerini geri çevirir. Babahan, Ayparşa'nın Mespatşa'ya verildiğini öğrenir. Mespatşa'nın Ayparşa'yı alıp ülkesine döneceği gün baskın yapıp Ayparşa'yı kaçırma plânları yapar. Mespatşa, bunları işitmiş, fakat korktuğu için hiç kimseye söyleyememiştir

Belirlenen mühlet gelip çatmış ve Mespatşa Labak Bay'a, Babahan'ın plânlarını anlatarak Ayparşa'ya bir yörük at, zırh ve kılıç vermesini söyler Labak Bay da kızına Sandal adında bir at satın alıp onu zırh ve silahla donatır. Sonunda Labak Bay ve Karga Bay Mespatşa ve Ayparşa'yı dualarla yolcu ederler. İki âşık altı gün güle oynaya, at yarıştıranarak yol alırlar. Fakat yolda Ayparşa'nın atı bir tehlike sezer. Ayparşa, endişelenir. Ayparşa, bu endişesini Mespatşa'ya anlatır, ama o bunu pek önemsemez. Altı gün sonra Derbent denilen yere gelirler.

Bu arada Kalmakların padişahı Babahan, Ayparşa'yı Mespatşa'nın elinden almak için Derebent'te pusu kurar. Şerdene Baba adlı ihtiyarı Mespatşa'yı kandırması için görevlendirir. Şerdene Baba, Mespatşa ve Ayparşa'nın önüne çıkar; kendisinin pir olduğunu söyler Mespatşa, ona inanır ve atından inip onun elini eteğini öper. Ayparşa, Şerdene Baba'nın sihirbaz olduğunu ve Kalmaklar için çalıştığını anlayıp Mespatşa'nın ona inanmamasını söyler. Bunun üzerine Şerdene Baba, Mespatşa'nın ve Ayparşa'nın kim olduklarını ve başlarından geçenleri birer birer anlatarak onları şeyh olduğuna inandırır. Şerdene Baba, Mespatşa ve Ayparşa'ya rehber olur ve yola çıkarlar. Bir ara Mespatşa at sürüsü görür ve sürünün peşine düşer. Bunu fırsat bilen Şerdene Baba, Ayparşa'ya sarkıntılık eder. Mespatşa döndüğü zaman, Ayparşa olanları ona anlatır ve bu sihirbazı öldürmesini söyler. Şerdene Baba ise Ayparşa'nın yalan söylediğini, onu kızı gibi sevdiğini ve yanaklarından öptüğünü söyler. Mespatşa, Şerdene Baba'ya inanır ve yola devam ederler. Şerdene Baba, Mespatşa ve Ayparşa'yı Babahan'ın tuzağına düşürür. Burada Kalmaklarla birçok kahramanlıklar göstererek savaşırlar ve Kalmakları yenerler. Ayparşa yaralanır ve bir pınarın başına gelirler. Bu pınarın başında uykuya dalarlar. Şerdene Baba, pınarın başına gelerek

Mespatşa'nın yayının ipini keser. Bunu gören Mespatşa, Şerdene Baba'nın peşine düşer, fakat onu kaybeder. Geri döndüğünde Ayparşa'yı bulamaz ve kandırıldığını anlar Çünkü Babahan, Ayparşa'yı o yokken esir etmiştir. Mespatşa, Babahan'ın peşine düşer ve onlarla savaşıır. Babahan, cellatlara Ayparşa'yı öldürmeleri için emir verir. Bunu gören Mespatşa, savaşmaktan vazgeçerek kaçar. Mespatşa'nın kaçtığını gören Babahan, Ayparşa'yı öldürmemelerini söyler. Babahan, Ayparşa'yı alarak kalesine döner ve tabipleri çağırarak Ayparşa'nın yaralarını tedavi ettirir Babahan, Ayparşa iyleşir iyleşmez düğün hazırlıklarına başlar Ayparşa ise kaçma plânları yapmaktadır. Düğün günü Ayparşa, kendi düğününde ilak oyunu oynamak ister. Babahan'dan Sandal atını (arabî atını) ve silahlarını alarak oyuna başlar. Ayparşa, alının konuşması için Allah'a dua eder ve Sandal atı konuşmaya başlar. Ayparşa, kendisini kurtarması için atına yalvarır ve onu gayrete getirir. Ayparşa, oyun esnasında Kalmaklara saldırır ve savaşmaya başlar. Yüzlerce Kalmak'ı öldürdükten sonra Babahan'ı da alarak kaleden kaçar. Sonunda Ayparşa, Babahan'ı öldürür ve Mespatşa'yı aramaya başlar. İki âşık Sarıtao'da buluşurlar. Mespatşa'nın memleketi olan Buhar'a doğru yola çıkarlar.

Bu sırada Şerdene Baba, Baba Han'ın öldüğünü haber alır ve bu sefer Ayparşa'yı ele geçirirse kendisinin olacağını düşünerek Ayparşa'yı izler ve onları bulur. Şerdene Baba, Ayparşa'nın kurtulmasına yardım ettiğini söyleyerek onları kandırmaya çalışır, ama Mespatşa ona inanmaz ve Şerdene Baha'yı öldürerek yola devam eder Önlerine bir pınar çıkar. Burası **Erenler** Bağı'dır. Burada on beş gün dinlenirler. Ayparşa bir gece rüyasında peşlerine on bin Kalmak askerinin düştüğünü ve Mespatşa'nın öldüğünü görür. Bu rüyasını Mespatşa'ya anlatır, ama Mespatşa buna pek aldırmaz etmez ve yollarına devam ederler.

Babahan öldükten sonra yerine kardeşi Orazalı, padişah olmuştur. Orazalı, Alangasar Karabet adındaki bir pehlivanı Mespatşa ve Ayparşa'yı yakalaması için onların peşinden gönderir. Alangasar, askerlerini alarak Mespatşa'nın peşine düşer.

Ayparşa ve Mespatşa, bir süre yol gittikten sonra peşlerinden binlerce Kalmak askerinin geldiğini görürler Neticede onlarla savaşmaya başlarlar. Maspatşa ile Alangasar on gün savaşır, ama bir türlü yenilemezler. Her ikisi de yorulur ve dinlendikten sonra savaşmaya

karar verirler. Ama Mespatşa korkup kaçar. Alangasar, Mespatşa'nın gelmediğini görünce onun kaçtığını anlar ve onu takip eder. Alangasar, Mespatşa'yı bulur ve savaşmaya başlarlar. Mespatşa'nın oku biter ve kaçmaya başlar. Mespatşa, yorgunluktan, açlıktan ve aldığı yaralardan dolayı yere yıkılır Alangasar, Mespatşa'nın yıkıldığını görür, ama korkusundan yanına yaklaşamaz. Alangasar, Ayparşa'yı yakalar ve kaleye döner. Orazalı ile Alangasar, Ayparşa'yı paylaşamazlar ve kendi aralarında savaşmaya başlarlar. Kalmakların ileri gelenleri savaşı durdururlar ve Ayparşa'nın esir edilip tezek toplamasına karar verirler.

Ayparşa, Erenler Bağı'nda Mespatşa ile on beş gün kaldıkları vakit hamile kalmıştır. Ayparşa'nın doğum vakti gelince çocuğu Kalmaklar tarafından öldürülür diye çocuğunu dağdaki bir mağarada gizlice dünyaya getirir ve biri kız biri erkek ikiz çocuğu olur. Onları gizlice besler. Çocuklar büyüdüğü zaman mağarada durmazlar ve dışarı çıkarlar. Ayparşa çocuklara yemek yetiştiremez. Ayparşa bir gün kendisi gibi esir alınan Karaköz adlı yaşlı bir nineye rastlar. Karaköz, Ayparşa'nın çocuklarını yanına alır ve onlara bakıcılık yapar. Çocuklar, bir gün evden dışarı çıkarlar ve bir Kalmak çocuğunu öldürürler. Bunu gören bir Kalmak, kızı Ayparşa'ya, oğlanı ise Mespatşa'ya benzetir. Onları alıp Orazalı'nın yanına getirir. Kalmak, çocuklar büyüdükları zaman kendisini öldüreceğini söyler. Bunu duyan padişah, çocukların asılması için cellatlara emir verir. Bu arada Karaköz çocukların ortadan kaybolduğunu anlar ve çocukların asılacağı dar ağacının yanına gelir Karaköz onları kurtarmak için Orazalı'nın yanına gelerek onların kendi çocuğu olduğunu söyler. Çocuklarını padişaha hizmet etmek için büyüttüğünü söyleyerek onları kurtarır Çocukların masrafları padişah tarafından karşılanır.

Bu arada Ebdikerim Bay, Buhar'da Mespatşa'nın gelmesini dokuz yıl beklemiştir. Mespatşa gelmeyince onu aramak için kırk yiğidi ile peşinden gider. Ebdikerim Bay, yolda bir pınara rastlar ve orada dinlenirler. Pınarın başında dinlenirken Labak Bay ile karşılaşır ve birbirinin dünürü olduklarını anlarlar. Labak Bay, Mespatşa ve kızının yedi yıl önce Buhar'a gönderdiğini anlatır Her ikisi de Mespatşa ile Ayparşa'nın başına bir belâ geldiğini anlarlar. Labak Bay, Babahan'dan bahseder ve Ebdikerim Bay, Kalmakların ülkesine doğru yola çıkar.

Dağıstan'a geldiği zaman binlerce ceset görür, ama oğlunun cesedine rastlamaz Daha sonra derviş kılığına girerek Kalmakların şehrine gider Orada Ayparşa'yı ve çocuklarını görür ve torunu Edilşa'yı Mespatşa'ya benzetir. Gördüğü kadının Ayparşa olduğunu anlar ve onun peşini bırakmaz. Sonunda Ayparşa ile konuşur ve kendisini tanıtır. Ayparşa, dervişin Mespatşa'nın babası olduğunu anlar ve Mespatşa'nın öldüğünü söyler. Ebdikerim Bay, üzüntüsünden yere yıkılır. Ebdikerim Bay, geceleyin, yiğitleri ile gelip onu ve torunlarını kaçıracağını söyleyerek hazırlık yapmasını ister Ayparşa, Karaköz'ün yanına giderek kaçması için yardım etmesini rica eder. Karaköz'ün Arman ve Karaman adlı iki oğlu vardır. Arman, Orazalı'nın at seyisi, Karaman ise Orazalı'nın hazinedarıdır. Karaköz, iki oğlunu da çağırıp Ayparşa'nın akşam kaçacağını söyleyerek onlardan Menjün ve Sandal atı silahları ile beraber getirmelerini söyler. Böylece Ayparşa, çocuklarını ve atlarını alarak gece Ebdikerim Bay ile şehirden kaçır. Sabah olunca Kalmaklar. Ayparşa'nın kaçtığı anı anlarlar ve peşlerine düşerler Orazalı, askerleri ile birlikte Takırtav denilen yere gelir. Ayparşa, düşmanların geldiğini görerek Ebdikerim Bay'a saklanmalarını söyler. Ayparşa, kızına ve oğlu Edilşa'ya zırh giydirip silah kuşandırıp düşman üstüne gönderir Edilşa, yiğitlik göstererek binlerce düşmanı öldürür Daha sonra kırk yiğit ve Ayparşa da savaşa katılır. Kalmakları dağıtırlar. Edilşa, Orazalı'yı öldürür ve düşmanı yenerek babasının öcünü alır.

Daha sonra Kalmakların şehrine gelerek onların put hanelerini yıkarlar. Ayparşa, Karaman'ı tahta geçirir ve esir iken kendisine eziyet edenleri cezalandırır, saygı gösterenleri ise mükâfatlandırır.

Böylece Buhar'a doğru yola koyulurlar. Mespatşa'nın kaldığı Perlitav'a gelirler. Mespatşa'yı aramaya başlarlar, ama bulamazlar. Ayparşa, çocuklarına babalarını bulabilmeleri için Allah'a dua etmelerini söyler ve onlar da dua ederek etraftaki ağaçlardan, hayvanlardan babalarını sorarlar, ama bir sonuç alamazlar.

Mespatşa, bundan yedi yıl önce Alangasar ile savaşırken yedi yerinden ok yarası almıştır. Mespatşa yürüyemediği için onu papağanlar beslemiştir. Mespatşa, hayvanlarla dost olur. Mespatşa biraz iyileşince kendisine bir sığınak yapmıştır.

Ayparşsa, dağda gezerken kamıştan yapılan bir barınaktan duman çıktığını görür. Ayparşsa. Ebdikerim Bay'ı, çocuklarını ve kırk yiğidi çağırır. Çocukları kamıştan yapılan barınağa doğru giderler, ama barınaktan çocuklara ok atılmaya başlanır. Ayparşsa, ok atanın Mespatşsa olduğunu sezer ve çocuklarını vurmaması için ona seslenir. Mespatşsa, Ayparşsa'yı sesinden tanır, ama çocuklarını tanımaz. Mespatşsa, babasını ve çocuklarını tanır. Ayparşsa'nın gayretiyle kurtulurlar. Ayparşsa, Mespatşsa'nın üstünü başını temizler ve ülkelerine dönerler Ebdikerim Bay, halkını toplar ve şenlikler düzenler, ılak oyunu oynatır. Herkes muradına erer."

Kaynakça:

Ahmedov, S. S. Bahadırova, "Karakalpak Türkleri Destanları ve Özetleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (Aktaran: Ali Abbas Çınar), S. 5, Bahar 1998, s. 164-165.

Ahmedov, S.- K. Mambetov, *Karakalpak Edebiyatı*-10, Nökis, Bilim, 1996.

Ahmedov, Srajatdin, *Karakalpak Edebiyatı*, Karakalpak Baspası, Nökis, 1993.

"Mespatşsa", *Karakalpak Folkloru*, Özbekistan İlimler Akademisi Karakalpak Filialı Devkaraev Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Yayınları, C. 10, Nökis, 1982.

Uygur, Ceyhun Vedat, *Karakalpak Türkleri Edebiyatı* (Gramer-Yazılı Edebiyat-Destanlar), Özcan Ofset Matbaacılık, Denizli, 1999, s. 156-157.

METE HAN

Âşık Bayram Denizoğlu'nun tasnif ettiği aşk hikâyesidir. Bayram Denizoğlu, 1958'de Çıldır'ın Gülyüzü köyünde doğmuştur. Âşıklıkla yönelmesinde babası Durmuş Denizoğlu'nun büyük payı vardır. Sanatını icra etmeye 1972'de başlamıştır. Kars'taki Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi'ne devam etmiş, oradaki usta âşıklarla beraber olma imkânını bulmuştur. 1976'da İstanbul'a yerleşmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında pek çok festivale katılmış, çok sayıda ödüller almıştır. 1997, 1998, 1999 ve 2000 yıllarında Konya Âşıklar Bayramında atışma dalında birincilik

almıştır. Denizoğlu, 3 çocuk babası olup geleneğin devamı için halen çırağa (Çetin Sineoğlu, Veysel Yıldız, Korkmaz İkan, Zihni Yıldırım). Ustalık yapmaktadır. 700 kadar şiiri olan Denizoğlu, 30 halk hikâyesi bilmektedir. Bunların bir kısmı kendi tasnifidir. Bildiği Köroğlu Kolları şunlardır: Âşık Cünun kolu, Ayvaz Kolu, Ayvaz'ın Evlenmesi Kolu, Beyazıt Kolu, Demircioğlu Kolu, Derbent Seferi Kolu, Döne Sultan Kolu, Gürcistan Kolu, Hasan Bey Kolu, İran Kolu, Kars Kolu, Kırat'ın Kaçırılması Kolu, Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu, Koca Yusuf Kolu, Köse Kenan Kolu, Nigâr Hanım'ın Çamlıbel'e Getirilmesi Kolu, Silistre Kolu, Turna Teli Kolu.

Mete Han hikâyesi 29 Aralık 2009 günü Timur Yılmaz tarafından derlenmiş ve 2011'de Âşıklardan Halk Hikâyeleri II" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mete Han ve eşi Ağca Sultan huzur içinde Türkistan'da yaşamaktadırlar. Bunların on yıl kadar çocukları olmaz. Mete Han bunu dert etmez ancak Ağca Sutan Mete Han'a bir çocuk veremediği için çok üzülür ve sürekli Allah'a kendisine bir bebek vermesi için dua eder. Duası kabul olur ve rüyasında Hızır doğacak çocuğun adın Hamit Han koymasını söyler.

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat sonra bunların nur topu gibi bir oğulları olur. Çocuğun adını Hamit Han koyarlar. Mete Han çocuğun yanına kırkı çıkana kadar dadısından başka kişinin girmesini yasaklar.

Hamit Han on yaşına gelince Mete Han, oğlunun da ârifler meclisine girmesi için ferman buyurur. Hamit Han babasının çok soylu biri olduğunu fark eder ve ona uygun bir evlât olmaya karar verir.

Hamit Han on sekiz yaşına geldiğinde karakteri ve güzelliği ile ün salar. Güzeller ona mektup yazar resimlerini gönderirler, ancak Hamit Han hiçbirisiyle ilgilenmez. Rüyasında ihtiyar gördüğü bir pir Hamit Han'a birincisini Allah, ikincisi Hz. Muhammet Mustafa aşkına, üçüncüsü de Yemen'deki Aziz Han'ın kızı Süreyya adına olmak üzere üç bade içirir, üç aya kadar kızın yanına gideceğini ve ona kavuşacağını söyleyip gözden kaybolur.

Beri taraftan Aziz Han'ın kızı Süreyya da rüyasında Hamit Han'ın aşkına bade içer ve üç gün ayıkmaz. Bir nene gelip saz sesi ve türkü ile Süreyya'nın kendine geleceğini söyler. Bir âşık gelir saz çalar, deyiş söyler, Süreyya ayılır. Aynı şekilde baygın yatan Hamit Han'ı da bir âşık saz çalarak kendine getirir.

Uyanan Hamit Han, gördüğü rüyayı anlatır ve Süreyya'yı görmek için yola çıkacağını söyler. Ailesiyle vedalaşıp yola düşer. Aylar ayları, günler günleri kovalar bir ikindi zamanı Hamit Han'ın kervanı Aziz Han'ın konağına ulaşır.

Aziz Han bütün vezirlerini toplar ve divan kurulur. Hamit Han'ı huzura çağrılır ve kim olduğunu öğrenilmek istenir. Hamit Han bir tüküyle kim olduğunu, nereden geldiğini ve ne istediğini anlatır ve Mete Han'ın ona yazıp verdiği fermanı Aziz Han'a verir. Aziz Han Mete Han'ı tanıyor ve kızın onun istemesine memnun olur.

Aziz Han, kızı Süreyya Sultan kızına Hamit Han'la evlenmek isteyip istemediğini sorar ve olumlu cevap alır.

Aziz Han, Hamit Han'a kızıyla anasının yanında konuşmasına izin verir. Hamit Han mahcup bir şekilde Süreyya Hanım ve anasının olduğu odaya girer. Kız ruyasında gördüğünden de daha güzeldir.

Aziz Han'dan kızı istenir ve kırk gün kır gece düğün yapılır. Hamit Han ve Süreyya Sultan Türkistan'a kervanlarıyla gelirler. Onları Ağca Sultan karşılar. Eğlence düzenlenir. Bunlar hep birlikte mutlu yaşarlar.

Kaynakça:

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 359-377.

MIRKI BATIR

Kazak destanıdır. Tamamı manzum ve kara ölen (koşma) tarzında olup 11 hecelidir ancak durakları Türkiye'deki uygulamalardan farklı olarak (3+4+4) şeklindedir. Toplam 4841 dizedir. Destanın iki nüshası olup nüshalar, M. O. Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Elyazmaları Merkezindedir. Muteber olan nüsha Jırav Aşım Nurlıbayev (1889-1963)

tarafından anlatılmıştır. Nurlıbayev bu destanı daha önce Bayseyit ve Keriboz tarafından anlatıldığından söz etmiştir.

Destanda XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kazak yiğitlerinin Kalmuklar tarafından esir edilmesi ve onların esaretten kurtulma mücadeleleri

Malik Almuradov'dan derlenmiş Arap alfabesiyle yazılmış olan metin Gılımıy Ortalık Kitaphanasında muhafaza edilmektedir. Pakizat Avesbayeva bu metni Kiril harflerine çevirmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Nayman, Surat Dağı ve Satisav'da yaşayan Kalmukların üzerine yürür. O civarda Kızay ile Alban boyları ile Kırgızlar da yaşamaktadır. Bunların en güçlüsü Nayman'dır.

Nayman olan Kebekbay'ın Korliga çok güzel bir kızı vardır. Üysin'de yaşayan Boşan adında bir zenginin de Töle ve Mırkı adında iki oğlu Bişsa adında da bir kızı vardır. Çocukların en büyüğü Mırkı'dır.

Boşanbay, Bişsa'ya dünür olur. Kebekbay kızını verir. Bişsa'yı seven Jalayır Süren adında bir genç vardır.

Sarıtavkum'da yaşayan Boşanbay, Aydarlı ile Ötegen'in arasına yerleşir.

Mırkı bir gün İtjan'a gidip, onların hâlini öğrenmek ister. Karısı Korliga ile vedalaşıp yola düşer.

O evde yokken korktuğu için kayını Töle'nin çadırında yatması için kaynanasından izin alır. Gece çadıra gelen Mırkı, çadırda bir başkasının yattığını görür. Bu, Süren'dir. Tereddüt etmeden onu öldürür, çıkıp gider.

Mırkı, gidince kadın cesedi nehrin kenarına getirir ve bir kütüğün dibine defneder. Süren'in atını salıverir. Başköşede uyumakta olan Töle'yi alır, Süren'in yerine yatırarak, yüreğine hançeri saplayıverir. Korliga hemen büyük eve gidip bağırır, çağırır. "Oğlunuz az önce eve geldi, Töle'yi başka biri zannedip hançeri sapladı." der.

Halk, bunu işitince köyde bir gürültü kopar. Korliga'nın evine gelerek mum yakıp bakarlar. Töle ölmüştür. Oğlunun öldüğünü öğrendikten sonra, Bişsa, annesi ve babası bayılırlar.

Boşanbay, "Mırkı bir kargaşa daha çıkarmasın." diyerek hemen bir genci arkasından koşturur. Delikanlı, atı Suluvtöbe üstünde gitmekte olan Mırkı'ya yetişir. Mırkı'ya kardeşinin öldüğünü ve kendisinin yanılarak kardeşini öldürdüğünü söyler. Bunu haber vermek için geldiğini söyler. Mırkı'nın bütün vücudu buz gibi olur. Atının başını çevirerek geri döner.

Aydarlı'nın tepesine mezar kazıp, oğlanı, cenaze namazını kılıp defnederler.

Bir gün obaya soğuk bir haber gelir. Etrafa Targavıt'ın askeri gelmiştir. Mırkı haberi işitince, asker bulmak için Şuv'daki obalara gider. Kalmuklarla Kazaklar eski düşmanlardır. Mırkı Şuv'a varır varmaz asker toplar. Hepsini toplayıp silahlandırır.

Kalmuk, Topar'dan toplu halde çıkar. Kazaklar için silahlar hazırlayıp Teriskenti kuytusunda beklerler.

Kalmukların ordusunun başında Şerden Batır vardır. 'Taokum'a gidin' diye gönderdiği askerleri, Mırkı'nın tam üzerine gider. Kusmurın'da Kalmuk ve Kazak karşılaşır. Hemen birbirine karşı durum alıp, Köközek'i toz toprak ederler. Kalmuklar kaçar, Kazak kovalar. Mızraklarını Mırkı ve Şora kanla yıkar. Gruplar hâlinde kaçar Kalmuklar, nehrinin öbür tarafına geçer.

Boşan'ın köyünde 'Düşman geliyor' sözü ile köy halkı endişeye kapılır. Köyde sadece kadın ve çocuklar vardır. Elli kadar atlı Kalmuk gelir. Savaşarak köyü alt üst eder. Boşan'ı vurup yıkarak bağlarlar. Biyşa ve Korlıga'yı bağlayarak düşmanlar yola kuyulurlar. Düşmanlar Tezgantal'ın öbür tarafına geçerler. Esas orduya Kulandı'da yetişirler. Biyşa ve Korlıga'yı Şerden'e hediye ederler.

Şerden Akkum, Maykurak'a hâkim olup, Yelek'in geçidine doğru ilerler. Yelek'in geçidine gelir durur.

Biyşa gece gündüz ağlar. Korlıga buna aldırılmaz. Biyşa yengesinin niyetini öğrenir. Yengesine; "Sen yalnız kendi rahatına bak, artık benden uzak dur." der. Korlıga bunu işitince hiddetlenir. Şerden'e gidip Biyşa'yı şikâyet eder. "Seni öldürmenin fırsatını arıyor. Fırsat bulursa kaçmak ister." der. Zalim Şerden bunu işitince öfkelenir. Biyşa'yı topluluğun

karşısına getirir, eziyet eder. Bir kızı altı pehlivan tutar. Şerden, kılıcını çekip Biyşa'nın üzerine gider. Oradaki Büşir adlı bir ihtiyar Şerden'e engel olur. "Ben kızı öldürürüm." diyerek kızı alır, köyden uzak bir yere götürür. Kız baygındır. Büşir kızın yüzünü temizler, kız kendine gelir.

Büşir aslının Kazak olduğunu ve on yaşında Kalmuklara tutsak düştüğünü söyler. İhtiyar Büşir, çocuğa öğüt verir, memleketinin yolunu tarif eder ve gitmesini söyler. Biyşa, gösterilen istikamette hiç durmadan koşar. Başından akan kanları, değnekle dövüp, kor bastıkları bacakları mosmor yaradır. Bütün vücudu yaralıdır. Tabanları oyulup, üstü başı yüzülüp, tek başına inleyerek sekiz gün boyunca yol yürür.

Biyşa, ağlayarak erenlerden, pirlerden yardım ister. "Fatıma ile Dariga, elinizi versenize! İdris kızı Zagıpa, Allah'ın pir olarak gönderdiği Şemsi kızı Zuleyha'nın çektiklerinden benim çektiklerim az değil. Yusuf'un kızı Nurjamal, ağabeyi için kurban olup, taştan uçup ölmüştü. Yeryüzünde yetmiş yıl ağlayıp duran Anamız Havva yardım et. Maktım'ın kızı Domalak nazar edip baksana. Allah'ın Aslanı, Şîr-i Yazdan Er Ali, şefaâtçi olsana. Hazret Hızır İlyas yardıma gelmez misin? Baba Tükti şaştı Aziz, Karasakal evliya, Karadağ'dan uçarak neden başıma konmuyorsun. Bahaeddin evliya, başa gelen belayı lütfederek geri çevirmeyi ne zaman düşüneceksin? Baht kuşu uçarak, Gaip Evren başta olarak, başıma ne zaman yerleşeceksiniz?" der.

Düşmanın izinden gider Mırkı ve Şora, arazide tek başına olan Biyşa'yı görür. Çocuğun bütün vücudunu iyice temizleyip ilaç sürerler. Üç gün boyunca ona bakarlar. Çocuğu Şora'nın köyüne getirirler. Şora'nın doksan dört yaşında bir anası vardır. Şora'nın annesi ve diğer kocakarılar kızı ilaç yapıp, şişlerini iki günde indirirler.

Şora ile Mırkı Batır ayrıldıktan sonra Akkaltık'ın Kazakları ile buluşur. Boşan'ı düşmanın bastığını, kardeşi ile Korlıga'yı bağlayarak illerine götürdüğünü öğrenir. Yiğit Mırkı hiddetlenir, buna dayanamaz. Boz küheylanın yağına kamçı vurarak, düşmanın peşinden tek başına gider. Kökaral'dan İle'ye gelir, sudan hiç korkmadan geçer. Biraz istirahat eder ve doğruca Jetsuv'a yönelir. Mırkı, altı gün boyunca yol gider.

Sümbetal ve Elbis'in öbür tarafına geçerek, kumu yarıp Ayagöz'e yönelir. Kara taşın üzerine çıkarak bakar. Üytöbe'ye yönelerek doğruca yürür. Akşam güneşi batmak üzeredir. Dolaşarak Mınşarat'ta gelirken, bir yerden alevlenmiş duman çıktığını görür. Bir yere Kökserek'i bağlar, silahlarını iyice hazırlar. Köyün etrafı, sık kamışlıktır. Ateş evin içinde yanar. Mırkı evin sağ tarafına yönelir, örtüsünü açıp gizlice bakmaya başlar. Şerden Kargıla ile birlikte oturur. Yaşlı Büşir kürek kemiği ile fal açar. Şerden, Büşir'e ne gördüğünü sorar. Büşir, ıslık çalan ejderha gibi esmer bir yiğidin kendilerini izlediğini söyler. Dışarı çıkar bakarlar, kimseyi göremezler. Mırkı oradan uzaklaşır. Büşir yine fal bakar ve yiğidi görür. Birisi yine dışarı çıkar ve kimseyi göremez.

Herkes uyuduktan sonra Mırkı, Karkıga'yı kaçıır. Kadının el ve ayaklarını sıkıca bağlar. "Düşman kovalar, peşimden gelir." diye düşünür. Gelirken gördüğü bir deniz kenarına yatar, düşmanı bekler.

Şerden yanında otuz kadar Kalmuk ile Mırkı'nın saklandığı yere gelir. Büşir'e fal baktırırlar. Büşir, aradıkları yiğidin buralarda olduğunu, derhâl oradan geri dönmeleri gerektiğini söyler. Tam o sırada yağmur gibi gelen oklar Şerden ve adamlarının ölümlerine sebep olur. Dokuz Kalmuk askeri kaçır. Mırkı ölmek üzere olan Büşir'in yanına gelir. İhtiyar gözlerini açarak Mırkı'ya bakar. Kökünün Kazak olduğunu söyler ve ölür.

Mırkı, Büşir'i getirip Tiles geçidine defneder. Korlıga'yı terkisine bindirir ve yola koyulur. Yolda bir kaplanla karşılaşır. Kaplanı tek vuruşta öldürür. Kaplan, Korlıga'yı gözünden yaralamıştır. Mırkı köye doğru tekrar yola koyulur.

Boşan'ın çocuklarını düşman götürmüştür. Mırkı'dan da hiç haber alamaz. Akşama kadar tepebaşından inmez.

Beri taraftan Süren adlı yiğit yedi aydır kayıptır. Kızıl'da Jalayır'dan birisi Zengin Boşan'ın yurdunda ilerlerken, vadide yatan bir ölü görür. Çevirerek iyice bakınca bütün alametlerini Süren'e benzetir. Gördüklerini gelip Süren'in ağabeyi Surtay'a anlatır.

Surtay, Kabılan ile Süyinbek'i çağırır. Üç yüz kadar Jalayır toplanarak tuğlarını diker. Boşan'a gidip kan hakkı almak için yola çıkarlar. Süren'in kan hakkını almaya karar verirler. Gidip Kudaykul'u

kuşatırlar. Habersizce hayvanları keserler. Boşan'ı Jalayırlar kuşatır. Zengin Boşan bu işin çaresini bulamaz. Tepenin başında gözüyle etraftı süzerken, Sursâğıl'ın çevresinde bulanık bir karartı görür. Gelenin Mırkı olduğunu anlar.

Mırkı gelir, atından iner. Anne ve babasına sarılır. Biyşa'nın saçını anne ve babasına gösterir. Biyşa'nın saçını gören herkes hüüngür hüüngür ağlar. Bu sırada tepeden bir adam çıkagelir ve Biyşa'nın sağ olduğunu söyler. Tepeden dört beş kişi daha çıkarılır. Önlerinde yiğit Şora Surjelek vardır. İçlerinden birinin başı sarılıdır. Başı sarılı olan Biyşa'dır.

Biyşa ağabeyi ile kucaklaşır. Anne ve babası onu sağ gördüğü için çok mutlu olur. Konuklar Biyşa ile eve gelir. Nice türlü yemekler hazırlanır. Korlıga olup bitenleri anlayınca işlerin sarpa sardığını düşünür.

Boşan'ın çocukları bulunduğu için bütün halk çok sevinir. Büyük bir zevkle yemeklerini yerler. Boşan Bay Jalayır'ın sıkıştırmakta olduğunu söyler. Mırkı ve Şora onu dinler. Mırkı ve Şora Süren'in nasıl öldüğünü anlarlar. Korlıga'nın gizlediği sır bellidir. Korlıga köşedeki bir evde bağlıdır. Söylemediği halde Töle'nin nasıl öldüğünü herkes bilir, sır çözülür. Jalayır'dan bir elçi gelir, Kablan Biy'in anlaşmaya hazır olduğunu söyler.

Korlıga, Kebekbay'ın tek evladıdır. Artık nereye kaçabilir diye Korlıga'nın bağlarını çözüp salıverirler. O gece Korlıga bir misafirin atına binerek, kaçıp gider. Gece boyu durmadan dörtnala koşturarak, sabahleyin Kablandı'ya gelir.

Kablandı ile Surtay'ın önüne gelir ve Süren'i Mırk'ının öldürdüğünü söyler. Anlaşmaya niyetlenen halklara Korlıga şeytan gibi fitne sokar. Jalayır niyeti bozar, çareyi çarpışmakta bulur. Kabılan Biy bu işi beğenmez. Kabılan halka hitap ederek onları sakinleştirir.

Kürenbel'in bozkırlarını asker kaplar ve toz dumana karıştırıp gelir. İki taraftan Kalmuk ve Kırgızlar gelmektedir. Ellerinde elçi bayrağı, dört Kalmuk gelip Kabılan Biy ile görüşürler ve Mırkı'yı kendilerine teslim etmelerini isterler. Er Mırkı düşmana doğru yönelir. Kalmuklar Kabanbay'ı bağlarlar. Kalmukların Kabanbay'ı esir alması Kazakların onuruna dokunur.

Mırkı Kabanbay'ın esir düştüğünü öğrenince öfkeyle yola düşer. Kızılsu dağına aşar ve ikindiye yakın bir vakitte savaşmakta olanlara karışır. Çarpışır, Kazaklar kaçar, Kalmuklar kovalar. Mırkı savaş meydanında Dudu ve Marbota adlı güçlü savaşçılarını yener.

Mırkı, Bayıncı ile baş başa kalır. Epey savaştıktan sonra savaşa ara verirler. İki taraf da ölümlerini alıp götürür. Mırkı gece yarısı Bayıncı'ın uyuduğunu görür. Onun uyanmasını bekler. Bu arada Kalmuk'tan kırk kişi gelip, Mırkı'yı yakalar, el ve ayaklarını sıkıca bağlar. Onu esirlerin içine götürürler. Kabanbay ile Surtay'da buradadır. Üçünü güvenilir ve güçlü beş yüz erle Şeveşek'e gönderirler. Üçüne de Torgavit'in padişahı Minşayin'in huzuruna getirirler. Minşayin, onları Solak adındaki hapisaneye attırır. Üçünü ayrı ayrı yere koyarlar. Minşayin on beş gün aç bırakılmalarını emreder.

Minşayin'in on yedi yaşında tek bir kızı vardır. Bahadırların övgülerini ışıtır. Külayım'ın içine bir ateş düşer. Gören kişi güzelliğine hayran olur. Mırkı ve arkadaşlarının boğazına on gündür ekmek girmemiştir. Üçü de açlıktan halsiz düşer. Külayım, onlara yemek götürür. Kız, Surtay'a âşık olur. Yemekleri ve çelik bir hançeri onlara verir, oradan ayrılır. Surtay'ın kapısının kilidi de kırılır. Kapısı açılır ve içeriye Mırkı girer. Kabanbay'da duvarı deler ve yanlarına gelir. Mırkı ve arkadaşları, kızın verdiği hançerle kelepçelerden kurtulurlar.

Bunlar kızı da yanlarına alıp kaçmayı planlarlar. Kız dört hançer hazırlar. Dört heybeyi dolduracak kadar aş pişirir. Dört eyerli at hazırlar. Ayrıca üç ipekten kaftan ve türlü altın ve cevher taşlar alır. Surtay ve Mırkı bekçileri öldürürler. Dördü de hazır duran atlara binip hızla oradan uzaklaşırlar.

Minşayin onların kaçtığını öğrenir, dünyası kararır.

Külayım'e hapisanenin anahtarını Samak adında zavallı bir yiğit vermiştir. Başına geleceklere bildiği için o da onların arkasından gider. İleride beş kişi olurlar. Ormana girerler, askerler sağ ve soldan kuşatır. Yüz kişi Kabanbay'a saldırır. Kız da Kabanbay'a yardım eder. Mırkı ile Kabanbay birleşir. Zavallı kız iki yerden yaralanır, atı ölür ve yaya kalır. Samak'a da beş-altı ok isabet eder.

Akkaskır Bökey, Kazakların güvendiği iki bahadırın Kalmuklara esir düştüğünü öğrenir. Haber almak için tek başına yola düşer. Gece yarısı

rastladığı bir kişiyle kavgaya tutuşur. Islık çalan iki ejderha yanlarına gelir. Kan revan içinde çarpışan iki deve gibi, ikisinin de gözleri hiçbir şey görmez. İkisini iki ejderha ısırarak, iki tarafa alıp götürür. Gelenler ejderha değil, pirlereidir. İkisini ayırmak için gelirler. Akkaskır'ı kenara çeken ejderha, üç kere nefes alıp aksakallı ihtiyara dönüşür. Durma, gidip arkadaşını bul, der. Akkaskır'ın gözünden kaybolur.

Akkaskır arkadaşını bulur. Gece boyu çarpıştığı Surtay'dır. Akkaskır gelip Samak'ı muayene eder. Okları çıkarır, yarayı sıkıca sarar. Altısı bir araya gelip şükrederek istirahat eder.

Bundan böyle dinlenerek otururken, oklar kar gibi yağar. Çepeçevre kuşatırlar. Mırkı ve Surtay atlarına biner. Bin koyuna iki kurdun saldırması gibi çekinmeden onların üzerlerine atılırlar. Çetin bir kapışma olur.

Akkaskır, Bayıncıgal'ı öldürür. Kaban ve Kaskır, küheylana binip kalabalık düşmanı kılıçla biçerler. Kalmuklar bunların haşmetini görünce kaçıp giderler. Hepsinin birer atı olur. Hepsi bir araya toplanır, bir pınarın yanında mola verirler. Daha sonra Bayıncıgal'ı bir tepeye defnederler. Zırh ve kılıcını birlikte gömüp, tepesine mızrağını dikerler.

Sabahleyin altı bahadır ata binerler ve Kazaklara doğru yola koyulurlar. Yiğitlerin arasında bir tek Şora yoktur. Kestirmeden Arka'ya doğru yönelirler. Sonra buralarda düşman olmadığını düşünerek, atlarını bağlayarak yatarlar. Sabahleyin kalkıp bakarlar ki, atın hepsini de hırsız çalmıştır. Böylece iki gün yürürler. Bir pınarın kenarında dinlenirler. Büyük bir ağacın gölgesinde, yorulduklarında hepsi uykuya dalar. Külan kız et pişirmek için ağaçların arasından odun toplar. Bu sırada bir kaplan Külan'ın üzerine atlar. Kızın sesini işitince Samak yardımına koşar. Kızın hali çok kötüdür. Kabanbay gelip yaranın şeklini görür. Tedavi edip yaralarını sarar. Surtay kızın durumuna üzülür. Külan, sevgisi, arkadaşlığı ve cesaretiyle Surtay'ın içini yaktmaktadır.

Şora üç yüz askeriyle yola çıkmıştır. Üç gün geçer ve Bakanas tepesine ulaşırlar. Yamaçlar Kalmuklarla doludur. Kalmuklarla ögleleyin karşılaşılırlar. İki ordu birbirine karışarak akşama kadar mızraklaşırlar. Kazaklardan üç yüz kadar adam ölür. Kazak yiğitleri çekilmek bilmez. Sabaha kadar savaşırlar. Sabaha doğru yiğitler köyden

düşmanı kovalayarak çıkarır. Kaçan Kalmukları beş gün kovalayıp Eşkiölmes'in eteğini geçirince Kazak topraklarından tamamen çıkarlar. Yeniden karşı gelen Kalmukları Muzkesen geçidinden aşırırlar. Hiçbir şey bırakmadan düşmanın arkasın temizlerler.

Kazakların bir kısmı arkada kalır. Ancak altı kişi kovalamaya devam eder. Kalmuklar, kovalayan Kazakların az olduğunu anlarlar. Terekti'nin girişinde bekleyerek yüz Kalmuk bunlara saldırır. Şora'nın yanındaki beş kişi orada ölür. Sıra Şora'ya gelir. Attıkları oklar Şora'ya batmaz. Kalmuklar kerametini gözleriyle görürler. Atını öldürüp kendisini yaya bırakırlar.

Orada Şora tek başına yaya kalır. Memleketine gitmeyi gururuna yediremez. Kalmukların peşinden gitmeye karar verir. Mırkı ve Surtay'ı bağlamış olmaları ağırına gider. On gündür ne yemek yer ne dinlenir. Gece yarısı yürürken bir kenarda üçü eyerli, üçü eyersiz atları görür. Birisine kendisi biner, beşini de sıraya dizerek yedekler. Uyuyan Kalmukları öldürmeyi düşünür. Sabaha kadar hiç durmadan yürür. Şafak sökünce Mırkı'nın atı Kökserek'i tanır. Mırkı'nın kendisini görmüşçesine sevinir. Mırkı'yı esir alan yiğidin gücünü deneme fırsatı olur.

Günlerce yaya yürümekten yorulduğu için istirahat eder. At bulmuş, gönlü ferahlamış bir şekilde uyur. Uyanınca at sahipleri kimmiş diye, atları aldığı yere gider. Atları aldığı yerde kimseyi bulamaz. Çevrede düşman bulmaktan ümidini keserek, atları yedekleyip Kazaklara doğru yönelir.

Toplanıp Kazak ve Kırgız akın eder. Tepeleri aşıp her yere bakarlar. Kabılan Biy bir pınarın başında kıza bakıcılık eden beş yiğide tesadüf eder. Kabanbay olup bitenleri anlatır. Topluluk kulak verip dinler. Bunlar halka her şeyi anlatırken Şora gelir, atları çekerek. Hepsini araya toplanarak otururlar. Orada beş gün kalıp düşmanı beklerler. Düşman, şanlı bahadırları öldükten sonra ürkmüş ceylan gibi dağılır. Böylece Kazak ve Kırgız vatanına döner. Külen kız iyileşir. Surtay'ın evine gelip karısı olur.

Kabılan Biy Akkaskır'a kızını verir. Kalmuklar köyüne saldırdıklarında Şora'nın karısı ölür. Biyşa ile Şora evlenerek çift

olurlar. Korlıga ölür. Kazak milleti Samak'ı serbest bırakır. Samak kendi isteğiyle Kabanbay'ın dostu olur. Kabanbay'ın küçük kardeşi olur. Kabanbay Samak'ı iki kadınla evlendirir. "Baygana Kalmuk" diye bir köy oluşturlar. Birçok ilin saygısını kazanırlar. İki karı on beşer çocuk doğurur. "Otuz oğullu Samak Batır" diye anılır.

Kabılan Biy Kazak ile Kırgız düşmanlığını bitirerek döneminde iki milleti eşitçe idare eder.

Kaynakça:

Sakenov, Seyilbek - Avespayeva, Pakizat, *Kazak Destanları VI* (Türkiye Türkçesine Aktaran; Oktay Selim Karaca), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 13-276.

MİHR Ü VEFA

(Bkz. *HİKÂYAT-I KISSA-YI MİHR Ü VEFA*)

MİHRALİ BEY

Yaşamış destan kahramanlarımızdandır. Baba yurdu Tiflis'in Borçalı sancağındaki Darvas köyüdür. Babasının Hıristiyan mezarlığına gömülmesine tahammül edemeyip onu gece yattığı yerden çıkarıp Müslüman mezarlığına defnetmesi ve bu arada iki Rus askerini öldürmesinde sonra dağa çıkmıştır. Hayatı genellikle Ruslara yaptığı mücadelelerle geçmiş, 1877-1878'de baba toprağını terk edip sülalesini ve kendisine sevenleri yanına alıp Sivas'ın Acıyur köyüne gelip yerleşmiştir. Babası Memili, dedesi ise Allahverdi'dir. Asil bir aileden olan Memili, Acem kızı ile evlenir. Ondan Mehmet Ali, ikinci hanımından da Mıhralı Bey, İsa Bey, Memmedalı ve Ali Bey doğmuştur. Huri ve Kezban adında iki kızı olmuştur.

Hakkında pek çok makale ve kitap yazılmış olan Mıhralı Bey 1844-1906 tarihlerinde yaşamıştır.

Hakkında söylenen destanlardan Sadık'ın ve Tokatlı Püryanî'nin destanları meşhurdur. Mıhralı'nın ölümünden sonra söylenmiş olan ve "Ben gidiyom Rüştü Bey'im ağlama" diye başlayan bir ağıt da TRT Repertuvarına girmiştir.

Mihrali Bey'in destanî hayat hikâyesi şöyledir:

Karapapak–Terekeme Türklerinden olan Mihrali, Tiflis vilâyetinin Borçalı sancağına bağlı Darvas Köyü'nde büyümüştür. Daha, küçük yaşlarda ata binmeye, silah kullanmaya başlayan Mihrali, kısa boylu, etine dolgun, kara yağız ve sevimli biridir. Genç yaşlardaki gözü pekliği, cesareti, mertliği ve çevikliği dillerde söylenir olmuştur.

Mihrali, on yedi yaşındayken babasını kaybeder. Ruslar, Mihrali ve kardeşlerinin uğraşmaların rağmen, Abdullah Ağa'nın Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermez ve Karapapakların inançlarına, adetlerine ters düşen bir usulle kendi mezarlıklarına gömerler.

Civar köylerde bulunan Karapapaklar, Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler Darvas Köyü'ne gelip başsağlığı dilerler.

Mihrali, o gece rüyasında babasını görür. Babası hiddetlidir. "Utanmıyor musun? Beni o mezarlığa nasıl gömdürdün? Yazıklar olsun sana! Eğer benim na'sımı bu kafirlerin içinde korsan, hakkım haram olsun." der.

Rüyanın etkisiyle aniden uyanan Mihrali, yatağından fırlar. Babasının hayali gözünün önünden hiç gitmez. Kılıcını beline bağlar, hançerlerini kuşağının arasına sokar, yanına kazma kürek alır, dışarı çıkar. Vakit gece yarısı olduğu için köy halkı derin uykudadır. Mihrali, doğruca mezarlığa gider.

Kısa boylu olmakla beraber, çevikliği sayesinde bir hamlede yüksek duvardan atlar. Nöbetçilere görünmeden babasının mezarına gelir. Mezarı kazar ve babasını çıkarır. Bir an önce oradan uzaklaşmak düşüncesiyle babasını omuzlar, koşar adımlarla mezarlıktan ayrılır. "Dur! Eller yukarı!" sözüyle hareketsiz kalır. Nöbetçiler, na'sı yere bırakmasını söyler. Mihrali bırakır ama, bırakmasıyla beraber, onların üzerine sıçrar. Dövüşmedeki mahareti sayesinde, nöbetçileri öldürür.

Mihrali, babasını tekrar omuzlayıp Müslüman mezarlığına getirir, defneder. Sabaha doğru evine gelir. Olup biteni ağabeyi İsa'ya ve annesine anlatır. Kaçıp dağa çıkmaya karar verir.

Mihrali, Keçeli Köyü'ne gider. Orada baba dostu Ahmet Ağa'nın evine misafir olur. Yaptıklarını Ahmet Ağa'ya ve karısına anlatır. Bu arada gönül verdiği Bahar'ı da orada görür.

Mihrali'nin yaptığı işi ertesi gün herkes duyar. Tiflis Valisi'nin emri üzerine köyü ararlar. O'nun Keçeli'ye gittiğini öğrenirler. Keçeli'de Ahmet Ağa'nın evini kuşatırlar. Mihrali, içeride atına biner; mahmuz vurmasıyla şaha kaldırır. İkinci mahmuzla yel gibi ahırdan çıkar. Kapı önündeki iki askeri tepeleyip ve kendini atın karnına saklayıp süratle oradan uzaklaşır. (Mihrali, atıcılıkta olduğu kadar, binicilikte de çok ustadır. At, son sürat koşarken karnından dolaştığı, atın sırtında ayakta durduğu yahut amuda kalktığı, bu haldeyken istediği hedefi vurduğu söylenir.)

Mihrali, gece yarısından sonra evlerine gelir. Annesiyle gizlice konuşup ona veda eder; Darvas'tan uzaklaşır. O geceyi dağda geçirir. Ertesi gün, bir çobana rastlar; yanında karnını doyurur. Emin yer olarak düşündüğü İran'a geçer.

Tiflis valisi, Mihrali'yi ellerinden kaçırdıklarını öğrenince, ileri gelenleri toplar, onlara hakaret eder. Kumandanlar, askerleriyle etrafa yayılır, uğradıkları köylerde, Türklere zulmeder. Bu sırada Tavşankuloğlu Hüseyin'le Dalaverli Mansur da dağlarda eşkıyalık yapmaktadırlar. Bütün bunlar Çar II. Aleksandr (1855-1881)'ın kulağına gitmiştir. Türk eşkıyalarının yakalanması için emir verir. Bunun üzerine aramalara hız verilir.

İzini kaybettirmiş bulunan Mihrali'nin nerede olduğunu, Keçeli Köyü'nden Hacı Veli, Ruslara ihbar eder. Vali de bunu bir mektupla Çar'a bildirir. Mihrali'nin İran'da olduğunu haber alan Çar, Şah'a bir nâme yazarak Mihrali'nin yakalanıp gönderilmesini ister.

İran zaptiyeleri, Mihrali'nin bir handa kaldığını öğrenir ve oraya gider. Durmadan şüphelenen Mihrali, üst kattan askerlerden birinin atına atlayarak oradan uzaklaşır. Tekrar, Rusya topraklarına geçer. Evlerine gider, annesi ve kardeşleriyle görüşür. Ağabeyi İsa, Mihrali'ye, kendilerine baskı yaptıklarını, yalnız başına bir şey yapamayacağını, Dalaverli Mansur ve Tavşankuloğlu Hüseyin'le birlikte olmasının lâzım geldiğini söyler. (Dalaverli Mansur, çobanına kızıp onu bıçağı ile öldürmesi üzerine; Tavşankuloğlu Hüseyin de zengin bir Türk'ü yaralayıp Ruslara teslim olmamasından dolayı dağa çıkmıştır. Fakir olan Hüseyin, gençliğinde aç kaldığı vakitler, mal yayan çocukların ekmeklerini alıp; "Siz tavşan kulağı yapayım." diyerek,

sağından solundan yiyip karnını doyururmuş. Hüseyin'e bu yüzden Tavşankuloğlu lakabı verilmiştir.)

Mihrali, ertesi gün bir çobanla Mansur'a ve Hüseyin'e haber gönderir. Bilahare onlarla buluşur. Birlikte gezmeye başlarlar. Bir Rus öldüren Keleninoğlu Hüseyin de bunlara katılır. Rusların Türklere yaptıkları zulüm karşısında, Mihrali ve arkadaşları da Rus köylerine dehşet saçarlar. Dördünün şöhreti de günden güne yayılır.

Her gün valiye şikâyetler yağmaya başlar. Durumdan haberdar olan Çar II. Aleksandr, devlet erkânı ile toplantı yapar. Sonuçta, suçları az olan Mansur ve Tavşankuloğlu Hüseyin'in suçlarını bağışlarlar. Mihrali'yi yakalayanı, rütbe ve para ile taltifedeceklerini halka bildirirler.

Haberi alan Mansur ile Tavşankuloğlu Hüseyin gizlice anlaşır; Vali'ye giderek teslim olurlar. Teslim olmakla kalmaz, Darvas'a gidip Mihrali'nin ailesine eza-cefa yaparlar. Hatta Mansur, Mihrali'nin ağabeyi Mehmet Ali'yi öldürür. (Bir söylentiye göre de karısını dağa kaldırır.) Bu duyan Mihrali de Mansur'un karısını dağa kaldırıp kurduğu çadıra hapseder. Kardeşi Ali'yi de nöbetçi koyar.

Durumu öğrenen Mansur, Mihrali ile teke tek karşılaşmaya cesaret edemez. Tiflis Valisi'nin yanına çıkıp ondan yardım ister. Vali, Mansur'un emrine beş yüz atlı verir. Aynı zamanda, T. Hüseyin de Mansur'un kuvvetine yakın bir kuvvet tedarik eder.

Dalaverli Mansur, etraftaki Türk köylerini Mihrali'nin aleyhine kışkırtır. Ailesinin dağa kaldırıldığını da hatırlatarak, başına gelenlerin, ileride kendilerine de yapılabileceğini söyler. Bütün bu gayret sonunda işe yarar. Mihrali'nin baba dostu Garip Ağa, Maraşlı Köyü'nden yedi kardeşin en büyüğü Musa Çavuş da Çerkezlerden çok sayıda gönüllü toplayarak her koldan Mihrali'yi aramaya başlarlar.

Mihrali, aradan bir ay geçtikten sonra, Mansur'un karısını evine bırakır. Bu müddet içinde ona hiç dokunmamıştır. Arkadaşlarını toplar, bir müddet dağılmalarını söyler. Kendisinin de Osmanlı topraklarına geçeceğini belirtir. Keleninoğlu Hüseyin'in ısrarları karşısında, kendisiyle beraber gelmesini kabul eder.

Keleninoğlu Hüseyin'in, babasıyla vedalaşmak için köyüne gider. Hüseyin'in köye geldiğini gören bir Türk, Ruslara yaranmak gayesiyle, köydeki Rus askerlerine O'nu ihbar eder. Askerler babasını çağırıp

Hüseyin'in teslim olması için O'nu ikna etmesini isterler. Aksi takdirde evi ateşe vereceklerini söylerler. Hüseyin, teslim olmaz. Evin üstündeki otluğu ateşe verirler. Hüseyin boğulacak hale gelir. Babası; "Teslim ol!" diye üstüne üstüne gelirken, onu bacağından hafifçe yaralar. Aksi takdirde, onlar babasını öldüreceklerdir. Derhâl dışarı çıkar ve iki Rus askerini öldürür. Fakat başına yediği kurşunla cansız yere düşer.

Keleninoğlu Hüseyin gibi bir yiğitin ölümü, Mihrali'ye çok dokunur. Hayatı boyunca, Onun mertliğinden sitayişle bahsetmiştir. "Hüseyin, üç beş yüz atlıma bedeldi." demiştir. Daha fazla Rusya'da kalamayacağını anlayan Mihrali, Osmanlı topraklarına girer, Çıldır'a gelir.

Mihrali'nin Osmanlı toprağında olduğunu öğrenen Çar, yakalanıp iade edilmesi için Osmanlı padişahı Sultan Abdülaziz (1861-1876)'e nâme yazar. O sırada sadarete Mahmut Nedim Paşa vardır. Padişah durumu sadrazamla görüşür; Mihrali'nin yakalanması için Erzurum valisine haber gönderir.

Birkaç defa sıkıştırılan Mihrali, hepsinden kurtulmayı başarır. Bu arada iki Türk askerini öldürür. Her yerde arandığından tekrar Rusya topraklarına geçer.

Mihrali'nin Rusya'da olduğunu öğrenen Mansur, Tavşankuloğlu Hüseyin, Garip Ağa ve Musa Çavuş dört bir taraftan takibe koyulurlar. Her birinin emrinde 400-500 kişilik atlı vardır.

Bu gruplardan Mihrali'ye ilk rastlayan Musa Çavuş olur. Mihrali, atı otlamakta, kendisi de dinlenmekte iken gayrı ihtiyari geriye bakar. Musa Çavuş'un kendisine doğru geldiğini görünce atına atlar ve kaçar. Fakat Musa Çavuş yetişir. Mihrali, peşini bırakması için O'na yalvarır; aksi halde öldürmek mecburiyetinde kalacağını söyler. Musa Çavuş, ısrarla üstüne üstüne gider. Bunun üzerine aniden dönen Mihrali, Musa Çavuş'u kılıcıyla yaralar, oradan uzaklaşır. Atlıların bir kısmı Musa Çavuş'un yanında kalır, diğerleri Mihrali'yi kovalar. Mihrali, atına son hızı vererek uçuruma doğru sürer. Bir hamlede karşıya geçer. Arkasından gelenlerin bazıları, hızını alamayıp uçuruma yuvarlanırlar. Bunu gören diğer atlılar durur. Mihrali: "Benim sizlerle işim yok. Peşimi bırakın. Dilerim Musa Çavuş'a bir şey olmamıştır." der ve oradan uzaklaşır.

Atlılar, Musa Çavuş'u Maraşlı Köyü'ne babasının yanına getirirler. Fakat yolda çok kan kaybettiği için bütün müdahalelere rağmen kurtarılamaz ve ölür.

Mihrali, arada sırada köyüne uğrar, yakınlarıyla görüşür. Aynı zamanda Musa Çavuş'un ölümü üzerine aramalara daha da hız verilir. Garip Ağa, Mihrali'yi bir yerde kısıtır. Düzlukte bir kovalamaca başlar. Bir an gelir ki, ikisinin de atları yan yana koşmaya başlar. Garip Ağa Mihrali'nin teslim olmasını isterse de ikna edemez. Kılıcıyla hamle eder. Mihrali hepsini savuşturur. Ekmeğini yediği bu baba dostuna, el kaldırmak istemez. Fakat onun kendisini öldürmek istemesi üzerine kılıcını çeker, kuvvetli bir hamle ile öyle bir savurur ki, Garip Ağa'nın sol bacağını dizinden koparır. Atlılar, takip etmek isterlerse de Garip Ağa müsaade etmez. Atlılar, onu alıp köyüne getirirler. (Bir söylentiye göre de Mihrali bu sırada Garip Ağa'yı öldürmüştür.)

Mihrali, gizlice annesiyle görüşür. Ona, Bahar'ı kaçıracağını söyler. Annesi vazgeçirmeye çalışırsa da başaramaz. Keçeli Köyü'ne gider ve Bahar'ı kaçıtır. Artık, yanında bir de kadın olduğu için işleri de zorlaşır. Bu yüzden, Bahar'ı, bazı kereler güvendiği kimselerin yanına bırakır.

Bir ara, takipçilerden Tavşankuloğlu Hüseyin, Mihrali'nin yerini öğrenir, derhâl oraya gider. Mihrali yanında Bahar olduğu için pek kaçamaz. Tavşankuloğlu Hüseyin, arkalarından yetişir. Kılıcını vuracağı sırada bunu gören Bahar, korunmak için sağ kolunu kaldırır. Tavşankuloğlu Hüseyin, kılıcını indirir, Bahar'ın sağ elinden üç parmağını keser, Mihrali'yi de başından yaralar. Mihrali can acısıyla geri döner. Tüfeğini ateşlemek isterse de tüfek ateş almaz. Atını mahmuzlar, Hüseyin'e yetişir. Kılıcını sallar, ama vuramaz. Kılıç atın kuyruğunu keser. Hüseyin'in kaçtığını gören adamları da irkilir ve geri döner.

Mihrali, bir dere kenarına gider. Bahar, Mihrali'nin kanlarını temizler. Tülbendini çıkarıp başını sarar. Yara derin olduğu halde, Mihrali aldırış etmez. Atına biner, Bahar'ı emin bir yere bırakır; oradan ayrılır.

Mihrali, Osmanlı topraklarına geçer. Bir ihbar üzerine yaralı olduğu halde yakalanır. Gözlerini açtığında, kendini elleri ve kolları

zincire bağlanmış olarak, Kars hapishanesinde bulur. Burada başkaları da vardır; fakat, sadece kendisi bağlıdır.

Mihrali'nin kendine geldiğini görence, Âşık Ahmet adındaki bir Türk, Yanına yaklaşır, Mihrali'yi konuşturur. Onun meşhur Mihrali olduğunu öğrenince şaşırır. Mihrali, Âşık Ahmet'ten hapishane hakkında bilgiler alır. Birlikte kaçmaya karar verirler.

Âşık Ahmet, ziyarete gelen karısına her gelişinde bir şey getirmesini söyler. O da ekmeğin içine eye, vücuduna çekiç ve benzeri eşyalar saklayıp peyderpey kocasına getirip verir.

Yarası cerahat bağlamış ve çok bitkin bir durumda olan Mihrali, hapishane arkadaşlarının, en zayıf bir yerden tünel açmalarını ister. Mahkûmlar, geceleri sesiz ve gizlice söylendiği şekilde çalışırlar. Tünelin ağzı, maalesef nöbetçilerin bulunduğu yere denk gelir. Mihrali, son taşı çıkarmamalarını, belki bir gün lâzım olacağını söyler.

Bu arada, Mihrali'yi -yaralı olduğundan- sırtta mahkemeye götürürler. Mahkemede idamına karar verirler. Kararla ilgili evrak, önce Erzurum'daki Temyiz Divanı'na, sonra İstanbul Temyiz Mahkemesi'ne tasdike gönderilir; padişahın imzasına sunulur.

Mihrali ise zindana döndüğünde, durumdan arkadaşlarını haberdar eder. Zindandan kaçacağını, isteyen de kendisi ile birlikte gelebileceğini söyler. Bir gece yarısı Âşık Ahmet'le birlikte mahkûmları ayaklandırır. Kan gövdeyi götürürken, Mihrali, bu arada kendisini duvara bağlayan zincirleri keser. Âşık Ahmet'le önceden kazılmış tünele girer. Son taşı kaldırır. Mihrali, daracık delikten güçlükle çıkarken, nöbetçi görür. Mihrali'nin kaçmasına fırsat vermeden, süngüsünü bacağına saplar. Mihrali, süngüyü kavrır. Nöbetçi tüfeği çektiğinde, süngü Mihrali'nin bacağında kalır. Mihrali, ani bir hareketle süngüyü çıkarır ve gayet ustalıklı fırlatır. Süngü, nöbetçinin gırtlığından girer; nöbetçi yere cansız düşer. Âşık Ahmet, korkusundan tünelden çıkamaz ve zindana döner.

Mihrali sürüne sürüne zindanın karşısındaki tavlaya girer. Tavlada, atlar için hazırlanmış otluğun içine kendini bırakır. Orada iki gece üç gündüz kalır.

Zindandaki ayaklanma önlendikten sonra, mahkûmlar sayılır; Mihrali'nin olmadığı görülür. Hemen, dört bir yana atlılar çıkarılır. Bütün aramalara rağmen, atlılar elleri boş dönerler.

Mihrali, üçüncü gece biraz kendine gelir. Ayakları hala zincirle bağlı olduğu için onları eye ile kesmek ister; zincirin kalınlığı, eyenin küçüklüğü dolayısıyla kesemez. Bu halde, ata binemeyeceği için başka çareler arar. Sonunda topuğunu kesip demir bilezikleri çıkarmaya karar verir. Topuğunu kesmesiyle müthiş bir acı duyar, fakat buna katlanır. Gömleğinden bir parça yırtar, topuğuna sarar. Başından, dizinden ve topuğundan yaralı olan Mihrali, bu yönüyle azim, sabır ve cesaret timsali gibidir. Ellerindeki bilezikleri ise kesmez. Zira kâfi miktarda yarası vardır. Biraz ot ile sarındıktan sonra, bir delikten kendisini aşağıya bırakır. Otların üzerine düştüğünden ses çıkmaz ve canı fazla acımaz. İçeride, sıra sıra atların olduğunu görür. Gözüne iyi bir at kestirir. Sonra başka bir atın sırtından ter keçesini çıkarır, bineceği atın ayaklarına bağlar. Zira zemin taş olduğu için ses çıkarabileceğini düşünür. Havanın sıcaklığı dolayısıyla çift kapının açık olmasından da istifade ederek, atına atlar ve son sürat oradan uzaklaşır. Gece yarısı Maraşlı'ya gelir.

Mihrali, Maraşlı'da ilk rastladığı evin kapısını vurur. Bu ev, daha önce öldürdüğü Musa Çavuş'un babasının evidir. Mihrali'yi içeri alıp yatırır. Mihrali olup bitenleri anlatır. Adam Mihrali'ye ses çıkarmaz. Üstelik su ısıttırır ve bir tekne içinde onu yıkar, yaralarını temizler, merhem çalar. Süt içirttikten sonra, istirahatını temin eder. Çocuklarını başına toplar. Evlerinde Mihrali'nin olduğunu, böyle mert birisine ölen kardeşlerinden dolayı kalleşlik etmemelerini söyleyerek onları ikna eder. Bu arada Mihrali'nin taoladan çaldığı at damgalı olduğu için çocuklarına bu atı çok uzaklara bırakıp dönmelerini söyler. Sabahleyin altı oğlu ile beraber Mihrali'nin yanına gider; kendilerini tanıtır. Mihrali irkilir. Adam; "Biz seni Musa Çavuş'un yerine koyduk. Sen de bundan böyle bizim oğlumuz sayılırsın." der. Mihrali'ye bir ay bakarlar. Gideceği zaman, iyi bir at ile Musa Çavuş'un kılıcını verirler. Adam, altı oğlunu Mihrali'nin yanına katar ve uğurlar.

Bu sırada 93 Harbi (1877-1878) patlak verir. Osmanlılar hem kuzeybatıda hem de doğuda Ruslarla savaşıyor. Doğuda Rus ordusunun

başında Loris Melikof, Osmanlı ordusunun başında da Ahmet Muhtar Paşa vardır.

Mihrali, atlılarını yanına alır, 120 kişilik çetesiyle Ruslara yapmadıklarını bırakmaz. Ruslar, bu belâlı Karapapak ile baş edemeyeceklerini anlayınca, “Orduya hizmet” şartıyla bağışlar. Mihrali ise, Kars kumandanı Hüseyin Hami Paşa’ya gizlice haber göndererek affedilirse, Osmanlılar safında mücadele vereceğini bildirir. Mihrali’nun bu teklifi kabul edilir.

Beri taraftan, Dalaverli Mansur (muhtemelen albay) ve Tavşankuloğlu Hüseyin (muhtemelen binbaşı) üst rütbelilerdir. Maalesef Karapapak olmalarına rağmen Osmanlılara karşı savaşır.

Mihrali, kuvvetleriyle Çıldır’a gelir. Yanına kardeşi Ali Bey’i de almıştır. Kendisine binbaşılık, Ali’ye de mülazımlık rütbesi verilir.

Bir gün, T. Hüseyin’den bir mektup alır. Hüseyin, Mansur’la arasının açıldığını, isterse emrine girebileceğini yazmaktadır. Mihrali, kabul eder. Böylece, T. Hüseyin de Osmanlı’ya iltica eder. O’na da binbaşılık rütbesi verilir.

93 Harbi’nin temmuz-ağustos aylarında, muharebe iyice kızışır. Mihrali, Kars’ın Göle cihetinde, kendinden en az on misli fazla bir kuvvetle karşılaşır. Mihrali, tüfek ve kılıçla taarruz emrini verir. Saldırı anında, Mihrali’nin atı, göğsünden bir kurşun alır, yere kapaklanır. Mihrali, üç dört metre ileriye düşerken perende atıp iki ayağı üstüne kalkar. Aynı anda tüfeğini ateşleyerek atını vuran askeri, alnından vurur. Kendisine yaklaşan bir askeri de kılıcıyla bertaraf ettikten sonra onun atına atlar, düşman saflarına dalar. Askerler bir müddet sonra kaçmaya başlar. Çemberi yaran Mihrali, önüne çıkan düşmanı tepeleyip on dört bakkaliye arabasını alır ve Kars Kalesi’ne döner. Kaleyi dıştan kuşatan askerlerin de çemberini yararak kaleye girer. Haftalardır, aç, susuz kalan askerler, gelen malzemeleri görünce bayram eder.

Haberi alan Anadolu Harp Ordusu Başkumandanı Ahmet Muhtar Paşa; Mihrali’yi tebrik ve taltif eder. Fakat bu kuru erzak, askere kâfi gelmez. Aylardır ete hasret olduklarından hepsi de bitkin düşmüştür. Hatta bu yüzden, Ahmet Muhtar Paşa, geri çekilme kararındadır. Bunu duyan Mihrali, Ahmet Muhtar Paşa’nın yanına gider, kararından vazgeçmesini söyler.

Güvendiği adamları yanına alarak, düşman sınırından içeri dalar. Haradan, yüz elli kadar kadana at ile ahırlardan binin üstünde koyun çıkarıp çemberi yararak Ahmet Muhtar Paşa'ya getirir. Paşa'nın sevinçten gözleri yaşarır. Sonuçta, Kars, muhasaradan kurtulur.

Ahmet Muhtar Paşa, bunun üzerine Mihrali'yi çekilen Rus ordusunun üstüne gönderir. Mihrali, Göle Nahiyesi'nin Demirkapı Köyü'nde bir alay düşman süvarisini kaçırr. Karşısına başka bir alay çıkar. Zekâsı sayesinde bunları da alt eder: Kendisi güya kaçtıyormuş gibi yapar. On misli düşman da kovalamaya başlar. Pusudaki seksen askeri, bunlara ateş ederek iki bölüğü dağıtır. Mihrali de aniden dönerek bunlara destek olur. Planın ustalığı sayesinde iki şehit, dört yaralıya karşı yüzden fazla cesedi ile düşmanı bozguna uğratar.

Paşa'nın sonsuz güvenini kazanan Mihrali, bu sefer Gümrü-Tiflis yolu üzerinde Ağbulak ve Parmaksızköprü'deki askeri mevkilere ait telgraf tellerini kesmeye memur edilir. Mihrali, 130 kadar süvarisiyle sekiz gün boyunca erzak kollarını vurur, telgraf tellerini keser, müfrezeleri tepeler, düşmanı çaresiz ve kımıldamaz bir hale getirir. Düşmanın yetmişe yakın can kaybının yanında, kendisi dört şehit ve sekiz yaralı ile döner.

Ahmet Muhtar Paşa'nın Mihrali'nin bu kahramanlıklarını payitahta bildirmesi sonucu, Mihrali'ye II. Abdülhamit (1876-1909) tarafından ilk Mecidiye Nişanı verilir.

Mihrali, daha sonra Paşa'dan izin alarak, Rus sınırından içeri girer. Köyü Darvas'a gelir. Akrabasını ve diğer Karapapakları toplayarak Osmanlı'ya göç eder. Kafilde kardeşi İsa Bey, karısı Bahar, kardeşi Mehmet Ali'nin oğlu Rüstem, kundaktaki oğlu Rüştü de vardır. Mihrali; "Belki ses çıkarır." diye oğlu Rüştü'yü, bir çalının dibine bırakır. Bahar Hanım, ağlar. Görümcesi Huri Hanım, kara ve soğuğa aldırış etmeyerek hemen atını geri çevirir, çalının dibinden Rüştü'yü alır, kafilé sınırı geçmekte iken onlara yetişir.

Mihrali, daha sonra Erzurum Müdafaaası'nda yer alır. Aziziye baskınından sonra, düşman, dört alayla Erzurum'u batıdan çevirmek ister. Muhtar Paşa, bunların üstüne üç dört yüz süvari gönderir. Mihrali, bu cenkte ağır yara alır. 12 Kanunuevvel 1877'de (12 Aralık 1877) A. Muhtar Paşa İstanbul'a çağırılır. O'nun gitmesi üzerine

Mihrali de artık orada kalamaz. A. Muhtar Paşa, Mihrali'ye bir kızak hazırlattırır. Kendisi İstanbul yolunu tutarken Mihrali de kafilesıyla Sivas'a doğru yol alır.

Mihrali, Sivas'ta Ulaş Bucağı'na bağlı bugünkü Acıyurt Köyü toprağına gelir. Karapapaklar da çevrede kendilerine yer bulurlar. Mihrali Bey, bugünkü Konak (Acıyurt'un mezarı)'ta mesken tutar. Acıyurt, halk ağzında; "Büyük Köy, Papaklı Köyü, Mihrali Bey'in Köyü" gibi adlarla anılır. Tavşankuloğlu Hüseyin, Kuşkayası Köyü'ne yerleşir. Bugün Kangal, Uzunyayla civarında 30-40 pare Karapapak köyü vardır. Buralara yerleşmekte, devlet onlara herhangi bir güçlük çıkartmamıştır. Zira II. Abdülhamit, Mihrali ve ahfadının dilediği yerde yerleşmesini serbest bırakmıştır. Mihrali, Sivas'ta 40. Hamidiye Süvari Alayı'nı kurar.

Göçten on iki yıl sonra (1899) Kurt İsmail Paşa¹, Mihrali Bey'in yanına geldi. Bağdat'ta amansız bir eşkıyanın olduğunu, Arapları Osmanlılar aleyhine kışkırttığını söyler. Mihrali Bey, bunun üzerine atlılarını toplar, Kurt İsmail Paşa ile Bağdat'a gider. Bağdat Valisi Mehmet Fazıl Paşa (?), bunlara izzet ikramda bulunur. Mihrali, eşkıyaya teslim olması için haber gönderir. O da bir şey yapmayacaklarına dair şeref sözü alarak teslim olur. Mihrali Sultan Abdülhamit'e eşkıyanın teslim olduğunu ve bağışlanmasını bildirir ve bağışlanır. Bağdat'ta vali ve eşkıya, Mihrali'ye iyi cins Arap atları hediye ederler. Mihrali, Kurt İsmail Paşa ile geri döner.

Bu olaydan sonra Mihrali'nin ünü daha da yayılır.

Bir gün, beyler ve ağalar Kangal'da sohbet ederken, Kangal Kaymakamı içeri girer. Herkes ayağa kalkar, Mihrali kalkmaz. Kaymakam, hiddetlenir. Mihrali de gazaba gelip, kaymakamı döver. "Sen kim oluyorsun da bana ayağa kalk diyorsun? Seni kalaycı çırağı seni!..." der. Kaymakam bu olayı vali Reşit Paşa'ya anlatır. "Seni kalaycı, beni de çırağın yaptı." der. Buna fazlasıyla içerleyen vali, durumu Sultan Abdülhamit'e bildirir. Sultan da "Bir adamı bana çok mu gördünüz? O, benim yularsız aslanımdır." diye haber gönderir.

¹ Kurt İsmail Paşa 93 Harbi'nde Erzurum Valisi idi. Ahmet Muhtar Paşa'nın İstanbul'a çağırılması üzerine, onun yerine vekil olarak kaldı.

Mihrali ile Vali'nin arasının açılmasına, başka bir olay daha sebep olmuştur: Bir at yarışında, Mihrali'nin Karakütük adlı atı da vardır.² Yalnız bu atın bir özelliği vardır; silah atılmadan, silah sesi duymadan iyi koşamaz. Vali, bunu bildiği için silah atılmasını istemez. İki taraf da anlaşır. Yarış başlar. Karakütük hep geride kalır. Kuşkayası Köyü'nden Karapapak Çopur Ali, buna tahammül edemez. "Mihrali'nin atı olsun da geride kalsın bu ne demektir?" diyerek silahını ateşler. Sonuçta Karakütük birinci olur. Vali, bunu Mihrali'nin planı olarak telakki eder.

Bu sıralarda, Yemen İsyanı baş gösterir. Bilhassa İngilizlerin teşvikiyle Osmanlılara sık sık isyan bayrağı açan Araplar, gün geçtikçe işi azıtırlar. Mihrali'yi çekemeyen Vali Reşit Paşa; "Bu isyanı bastırma bastırma, Mihrali bastırır." diye Abdülhamit'e haber gönderir. Niyeti, Mihrali belasından (!) kurtulmaktır. Padişah'tan gelen haber; "Dilerse gider, dilerse gitmez. Ben, O'nu her şeyde serbest bıraktım." şeklindedir. Durum Mihrali'ye bildirildiğinde; "Gitmem." demeyi yığıtlığıne yediremeyip atlısını toplayarak yola çıkar. Adana'da büyük bir kalabalık Mihrali'yi karşılar. "Oralar sıcaktır, sıcağına dayanamazsınız." diye vazgeçirmeye çalışırlar. Mihrali, geri dönmeyi gururuna yediremez. Yola çıkar ve bir zaman sonra Yemen'e varır. Yanındaki kardeşi bu sırada yüzbaşısıdır.

Kimsenin baş edemediği ve bir zamanlar eşkıya iken sonradan büyük bir vatansever olup vatanına hizmetler yapan bu destan kahramanı Mihrali, Yemen'in sıcağına dayanamaz, hastalanır ve orada vefat eder (1906). Atlılarından çoğu da telef olur. Ancak, üç beş kişi geriye döner. Bunlardan bazıları Acıyurt Köyü'nden Yüzbaşı Ahmet, Yetim İsmail, Mahmut Çavuş; Kurdoğlu Köyü'nden Gökçe Çavuş, Kuşkayası Köyü'nden T. Hüseyin'dir. Mihrali'nin kardeşi Ali Bey ise Yemen dönüşü gemide öldürülmüştür. Bir söylentiye göre, Sivas'taki Karapapakların lideri olmak için Ali Bey'i, Tavşankuloğlu Hüseyin öldürmüştür. Mihrali Bey'in oğlu Rüştü Bey ise 1932'de vefat etmiştir.

² Mihrali çevrede sık sık at yarışları düzenler, Konağında pehlivanlar barındırır, böylece ata sporlarının yaşamasına yardımcı olur. Barındırdığı pehlivanlardan Siciminoğlu'nun sırtını o devirde kimse yere getirememiştir. Bu pehlivani uyurken kalleşlikle öldürmüştür.

Kaynakça:

Aslan, Ensar, “Mihralı Bey Destanı”, *Şükrü Elçin Armağanı*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi, Ankara, 1983, s. 11-17.

Çakaloğlu, Cengiz, *Yemen’den Dönemeyen Karapapak: 40. Hamidiye Süvari Alayı Komutanı Mihralı Bey*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1328, *Sergüzeşt-i Hayatımın Cild-i Sânisî, Anadolu Rus Muharebeleri*, İstanbul, 1912, s. 86.

Gencosman, Kemal Zeki, *Türk Destanları*, İstanbul, 1972, s. 142-149.

Hacılar, Valeh, *Borçalı Mehralı Bey Tarihi Hekiketlerde*, Bakı, 2001.

“Kars Savunmasında Bir Destan Kahramanı”, *Şubat 1983, Yıllarboyu Tarih Dergisi*, s. 43-45.

Kaya, Doğan, *Bir Destan Kahramanı Mihralı Bey*, Bakı, 2001, 50 s.

Kırzioğlu, M. Fahreddin, *Edebiyatımızda Kars II*, İstanbul, 1958, s. 40-41.

Mehmet Arif Bey, *Başımıza Gelenler*, İstanbul, 1328 (1912).

Memmedli, Elhan, *Borçalı Folklor Örnekleri-1*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2013, s. 281-327.

Savaş Destanlarımız, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 6, İstanbul, 1970, s. 80.

Sevük, İsmail Habib; *Yurttan Yazılar*, İstanbul, 1943, s. 336-340.

Sırma, İhsan Süreyya, *Osmanlı Devleti’nin Yıkılışında Yemen İsyanları*, İstanbul, 1980.

Türkay, Fuat, *Karapapaklar, Karapapak Hamidiye Alayları ve Mihralı Bey*, Sivas, 2010.

MİNEY BATIR İLE ŞÜLGEN PADİŞAH

Başkurt destanıdır. Mitolojik özellikleri olan hacimli bir destandır. Miney Batır’ın mücadele ettiği Şülgen Padişah (Yılıksıkkın), sualtı dünyasının padişahıdır ve Miney’in nişanlısı Tandisa’yı kaçırmıştır. Miney onu kurtarmak için mücadelele girişir ve Şülgen’in sarayını yok eder ve sevgilisini kurtarır.

Destan metni Türkiye’de 2014’te Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkmıştır. Metin Ahmet Suleymanov, Gaynislâm İbrahimov ve Metin Ergun tarafından hazırlanmıştır.

Destanda, pek çok olağanüstülükler yanında bir hayli ad vermeler de bulunmaktadır.

Bozaygır, Yedi kız, Yaman Irmak, Gök öküz ve Malsıkkın gibi adlar bunlardan bazılarıdır.

Destanın özeti şöyledir:

Bundan çok asırlar öncesi Ural dağı bir köpeğin bile geçemeyeceği kadar sık ormanlık, her türlü iri ufak ağaç ve çalılıklarla kaplıdır. Kışın kar yığınları çokluğundan kavimler birbiriyle görüşmemektedir. Yetişkinler, çoluk çocuk kalın giyinip koğuşlarda, çadırlarda, uzun kış gecelerini sesenlerin beyitlerini, koşmalarını dinler; atasözü ustalarının atasözlerine kulak vererek, bilmece ustalarının bilmecelerini çözerek zaman geçirirler.

Zengin ve cömert Ural’ın tabiatı kendi halkını avcılığa alıştırmıştır. Aolar günlerce sürer.

Aksakallar, tecrübe edinmeleri için gençleri de yanlarında götürürler. Gençler fırsat buldukça yoruluncaya kadar oyunlar oynayıp eğlenirler.

Tandısa, çok etkileyici bir rüya görür. Onu tabir ettirmeyi düşünürken aynı rüyayı ertesi gün tekrar görür. Rüyasını güçlü bir müneccim olan ihtiyar babası Ülker’e tabir ettirir. Müneccim Ülker ona; çocukluktan çıkıp buluş yaşa ereceğini, yurtta kavga olacağını, ülkesinin işgale uğrayacağını, o zaman avcı batır bir yiğide gideceğini, pek çok çocuğu olacağını, ömrünün beklemekle geçeceğini, yedi yıl sonra gökten Sarı At ile Boz At gelip yiğidi alacaklarını ve olayların başlayacağını söyler.

Beri taraftan Miney’in babası Hınık (Sınık) Batır, çok iyi bir avcıdır. Oğlu Miney’i de kendisi gibi iyi bir avcı olarak yetiştirir. Miney kurt, kaplan ve ayı aolar hale gelir. Miney, babası öldüğü zaman, artık usta bir avcı ve insanların kendisinden çekindiği birisidir. Bir gün bir ejderhayı öldürüp kafasını evlerinin önündeki ağaca asınca itibarı ve şöhreti daha da artar ve ona “Miney Batır” diye hürmetle hitap ederler.

Bir gün tuhaf bir rüya görür ve uyandığında onu tabir ettirir. Rüyasını tabir eden ihtiyar güzel bir kız ile evleneceğini söyler.

Başkurtları, Miney Batır önderliğinde, kışın sert soğuklarına, yağın, savuran fırtınalara bakmadan Hazar'a hücum eder ve onları yener. Başkurtlar, bu zaferi Temes denilen yerde kutlarlar. Yiğitler, çeşitli oyunlarda ustalığını gösterir. Güreş, ok ile yüzük içinden geçirmede birinciliği kaptırmayan Miney Batır'ı hürmetle meclisin ortasına otururlar. Ne var ki onun başarısını kıskananlar ve küçümseyenler de olur.

Miney Batır, Tandisa'nın güzelliğini duyar ve onu ikinci eş olarak kendisine almak ister. Bu arada halk, civardaki ejderhayı öldürmek için yiğitliğini göstermesini ister. Miney Batır, kılıcını Ural taşında bileyip keskinleştirir: "Emanet olun, halkım." diye, ejderhaya doğru gider. 12 başından 12 dilini dağ aşağısına sallandırıp, sapsarı ağılı salyalarını akıtıp, etrafındaki çimen ve yeşilliği yakan ejderhanın kuyruğu değdiği ağacı koparmaktadır. Miney, ejderhanın yanına gidince dillerini kesip Ural'ın öteki tarafına fırlatır. Kılıcıyla üç kellesini keser. Ancak diğer kelleler saldırır. Miney bütün bunlara rağmen kellelerin hepsini kesmeye muvaffak olur.

Miney, ejderhanın kuyruğundan yakalayıp o tarafa da bu tarafa da silkelemeye, çekmeye başlar. Başkurt halkı sevinir, bayram eder. Herkes onu tanımaya, görmeye gelir.

Düzenlenen eğlencelerde gençler Tandisa ile güreşirler, ancak hiçbiri onu yerinden kımildatamaz. Ok atmada ve güreşte başarı gösteren Miney Batır'a kızını verir. Yedi gün eğlence tertiplenir. Yedinci gün gençler, ava çıkarlar. Gece av yerinde yatarlar. Sabah kalktıklarında Tandisa'yı göremezler. Etrafta bakmadık yer bırakmazlar, ne çare ki onu bulamayıp eve onsuz dönerler.

Tandisa'nın yakın dostu Sehersen, kızın babası Ülker'e durumu anlatır. Babası ileri gelenleri toplar müşavere eder. Tandisa'nın devler tarafından kaçırıldığına hükmederler ve aramaya karar verirler. Uruk başı: Her biriniz avcı köpeğinizi, avcı kuşlarınızı alınız. Eğer öldürülmüşse, köpekler ölü kokusundan bulurlar." der. Üç gün, üç gece Tandisa'yı ararlar. Tandisa'nın anne ve babası, Tandisa biricik çocukları olduğundan ırmak gibi gözyaşı dökerler.

Miney Batır, tek başına dağa Cin Dağı'na çıkar. Devlerin girip çıktığı deliğin yanında üç gün, üç gece pusuya yatar. Dördüncü gece genç bir ifriti yakalar. Arkadaşlarını çağırır. İfriti obaya getirirler ve zorla konuştururlar. Bu ifrit, Şülgen Padişah'ın ortanca oğludur ve meğer kızı o kaçırmıştır. Miney, kızı kurtarmaya azmeder. İleri gelenler, onu kararlı görünce gitmesine rıza gösterirler.

Miney Ok, hazırlığını yapar, silahlarını yanına alır. Şülgen'i öldürmeye, makamını tarumar etmeye, mallarını yağmalayıp esir ve tutsakları kurtarmaya ant içer. Başkurt halkı ile vedalaşır, üç gün, üç gece gittikten sonra Şülgen Gölü'ne ulaşır. O sırada dağ, taş titrer, ağaçların sallanır. Olup biteni anlamak için Kaşka Dağı'na çıkar. Etrafa bakınıp dururken kıvrılıp yatan Yuha yılanı görür. Yılan, Miney'i görünce yedi kat doladığı çemberini çözer. Yedi başını kaldırır, ağzının yeşil-sarı suyunu akıtır, al dişini kısar ve diş aralarından suyunu sıçratmaya başlar. Miney, yılanın dillerini kesip atar, ardından da yedi başını kesip gövdesini doğrar.

Yuha'yı öldürdükten sonra bir ırmağa iner, yıkanıp, karnını da doyurur. Dağa doğru tırmanmaya başlar. O sırada ot yığını kadar büyüklükteki bir taş yuvarlana yuvarlana üstüne doğru gelir. Miney onu fark eder. Hemen taşı yakalayıp yukarı fırlatır, Şülgen mağarasının tepesini koparır. Ardından topuzu ile kayaları koparmaya başlar. Şülgen, olup biteni öğrenmek için derhâl perilerini gönderir. Miney, perilerin ellerini kollarını bağlar. Bunun üzerine periler Miney'e göle girip çıkılan deliği gösterirler. Miney Batır bu delikten ne olup bittiğini gözetler. "Ural Batır! Bana bolca kuvvet ver, düşmanımı yok edeyim." diye dua eder. Delikten içeri girer. Zincire bağlı zayıf, halsiz birini görür. Esir; "Ben Hevben Batır'ım. Şülgen padişahı ile bir dövüşte esir düştüm. Başka esirler ile katı koruma altında aç ve çıplak bir şekilde onun ilini düzelttik, saray inşa ettik. Benden başkaları zorluğa dayanamayıp öldüler. Ben dayanıklılığım, gücüm sayesinde seksen iki yaşına kadar eza çektim." der. Miney onu zincirlerden kurtarır. Mağaranın içinde ilerlerler. Aç bir ayı, onu geçince de aç bir pars, ondan sonra aç bir aslan görürler. Sol tarafta esir erkekler, sağda esir kadınların kilitli olduğu taş sarayı görürler. Daha ileride gölün dibinde Şülgen padişahının parlak taş saray vardır. Saray 12 köşeli, 12kapılıdır. Miney Hevben'i dışarı

çıkartır. Ormandan 12 geyik, 12 tavşan vurup, yemesi için Hevben'e bırakır ve onunla vedalaşıp tekrar ine girer.

Miney Batır'ın içinde ilerlerken kendisine engel olmaya çalışan ayının, parsın ve aslanın önüne geyik koyup yoluna devam eder. Karşısına çıkan 12 nöbetçiye de tavşan vererek onları oylar. Biraz ileride bir esir ile karşılaşır. Miney, "Ben Ural Batır soyundan, Başkurt neslindenim." diyerek kendisini tanıtır. Esir de adının Olpan Batır olduğunu, kırk yıl önce yurdunu ve halkını bu düşmandan kurtarmak için geldiğini, ancak esir düştüğünü söyler. Miney, onu zincirlerden kurtarır. Olpan Batır, Miney'e kadınların kızların esir tutulduğu yeri gösterir. Miney Batır oraya gider. Karşısına altı pars çıkar. Miney onların önüne büyük parça ayı etini bırakır içeri girer. İlk odada 30, ikincide 40, üçüncüde 50 tane dünyalar güzeli kız vardır. Miney Batır, onları teker teker çıkarır. Tutsaklar Miney'e dua eder. Miney onlardan kadın kızların bulunduğu sarayı sorar. Birkaçı onu dik bir kayalık yere götürür. Miney, kapıyı kırıp içeride tutsak olan kadınları kurtarır. Miney onlardan kaçırılan kızların yeri sorar. Birkaç tutsak onu kızların tutsak oldukları yere götürür. Kapının kırılmasına kızlar çok sevinir. Ne var ki Miney kızların arasında Tandısa'yı göremez. Onun bugün seçip götürüldüğünü öğrenir.

Miney kurtardığı kadınları kızları Olpan Batır'a teslim eder, onları bulundukları yerden hemen götürmesini ister. Hepsini de sevinçlerinden ağlarlar. Öyleki onların gözyaşından Şülgen gölünün suyu taşıp dağ deliğinden süzülüp dışarı çıkar ve İdil'e karışır.

Miney Batır, vakti geçirmeden gölün dibine iner. Şülgen Gölü'nün ortasında üç tarafa giden yer vardır. Miney ormanlık kayalık yerden dikili göl içine girer. Bir merdivenden yukarı çıkar. İleride şişman şişman aslan görür. Miney, kendisine saldıran aslanın karnına hançerini saplar. Aslanın ağzından alevler çıkar. Miney daha sonra aslanın bir kulağını keser. İlerler, Tandısa'yı aramaya devam eder. Bir yerde, Şülgen padişahın yakınlarını görür. Bunlar Miney'e saldırlar. Miney, hepsini alt etmeyi başarır. Sonunda Şülgen'in sağ kolu Miney'in karşısına dikilir. İkisi güreşe tutuşur. Hareketlerinden dağ-taş yerinden oynar. En sonunda Miney Batır, onu öldürmeyi başarır.

Miney Batır, sarayın içine girer. Bir odadaki leziz yemekleri yiyip karnını doyurur. Yedi gün, yedi gece uyku olduğundan uykusu gelir ve orada uykuya dalar. Dördüncü gün olduğunda, Miney Batır'ın başucunda Tandisa'nın; "Uyan, uyan, batırım, uyan!" sesini duyar., ancak uyumaya devam eder. Bu arada atı Küksey de sahipsiz kaldığı için kişneyip durmaktadır. Sonunda Miney uyanır. Hemen yemek odasına gider, kalan yemekleri de yer. Saray dan çıkar ve saraya bir tekme vurur. Saray tekmenin şiddetinden devrilir. Miney ardından sarayın harabesini ateşe verir.

Sıra Şülgen'e gelmiştir. Kılıcını sağa sola sallar. Onun çıkardığı şimşek gibi çizgilerden Şülgen'in bulnuğu istikameti tahmin eder. O tarafa yönelir. Çetin yollardan geçer.

İleride altın gümüşten, elmas yakuttan büyük bir saray görünür. Çevresinde buz bahçeleri, kardan yapılı desenler ve nakışlı süsler vardır. Etrafındaki 12 kapısında 12 iki tane silahlı koruma vardır. Bunlar Miney'in yaptıklarını bildiklerinden ondan korkarlar. Miney'i yiyecek içeceklerle karşılarlar. Yedirip, içirip uğurlarlar.

Miney kılıcını çıkarıp Ural Batır'ın gücü gibi güçlenmeyi niyaz eder. Sarayın etrafını üç kere dolandır, ancak kapısını bulamaz. Korumalar, sarayın tepesinden saraya girebileceğini söylerler. Miney, sarayın üstüne çıkar ve girilecek yeri bulur. İçerideki daireye girdiğinde, Şülgen Padişah haşlanmış insan kafalarını kemirmekte olduğunu görür. Miney, yerde etleri yenilmiş 45 kaüfa görür. Öfkesi kabarır. Şülgen güreş meydanına gider. Miney Batır da oraya gider ve Şülgen'e, halkına yaptıklarının hesabını soracağını haykırır. Topuzunu kaldırıp Şülgen'in ensesine vurur. Şülgen Padişah'ın 3-4 altın dişi yerinden fırlar, ağzından burnundan kan fışkırır. İkinci hamlede Şülgen'in sağ omzuna vurup topuzunu düşürür. Üçüncü hamlede kılıcını öyle bir savurur ki Şülgen'in başı gövdesinden ayrılıp yuvarlanıp gider.

Miney Batır, Şülgen Padişah'ın gövdesini parçalara ayırır. Bunları yaparken yorgun düşer, uykusu gelir. Birden aklına Tandisa gelir. Hemen onu aramaya başlar. Saraydaki altı kapıyı tek tek açar. Her birinde tutsak olan altı kızı kurtarır. Yedinci odada Tandisa'yı bulur. Tandisa; "Ah, Miney'im!" diye, batırım boynuna sarılır.

Miney, Tandısa'yı saraydan adaya çıkarır. Bu arada ağaçlarda, kuşlar da kendilerini kurtarmasını isterler. Miney, kurtardığı kızlara yer üstü dünyasına çıkacak yolu tarif eder ve kendisini dışarıda beklemelelerini söyler.

Miney bir delikten ışıık geldiğini görür. Topuzuyla o deliğı büyütür. Şülgen Padişah'ın sayısız ineğı, hesapsız yıldı hayvanı, hesapsız koyun, keçisi vardır. Miney buradan Şülgen Padişah'ın sürülerini geçirir. Hayvan sürüsünün tahliyesi üç gün, üç gece sürer. Şülgen Padişah'ın hayvanlarının çıktığı deliğe "Malsikkantişek" denilmiştir. Sonunda hayvanlar ve insanların hepsi de yer üstüne çıkar.

Miney, kurtardığı insanlara sürü sürü yıldı, sürü sürü inek, keçi, koyun hayvanlarını paylaştıırıp onlarına yurtlarına uğurlar.

Dönüş yolunda kızıl taş üzerinden etrafı seyredir. Burası bugün "Kızıltaş" diye anılmaktadır. Bir sırtta Bozaygır'ından inip kana kana Yayık nehrinin suyundan içer. Bu sırt da bugün "Bozaygır" diye bilinmektedir.

Miney Batır döndüğünde yedi kızı buraktığı yerde bulamaz. Gökyüzünde bir kartal görür. Onu oku ile vurur. Kartalın pençesindeki kayın kabuğı düşer. Kabuğun üzerinde; "Biz İrendek civarındaki Yayık ortasındaki taştayız." Yazılıdır. Miney Batır, uçarak oraya gider. Yayık'ın ortasındaki üç boylu taşta kızları görür. Yedi kız sevinçten şarkılar söyler. O ezgi bugün "Yedi kız" ezgisi olarak bilinir. Yayık ortasındaki üç boylu taş da "Yedi kız taşı" diye anılmaktadır.

Miney Batır, önüne, arkasına, yele ve kuyruklarına yedi kızı da yerleştirip, hayvan sürülerinin çıktığı mağaraya götürür ve "Ben Gököküz'e bakıp geleyim" deyip buradan hiçbir yere ayrılmamalarını söyler. Ne var ki kızlar onun tembihine uymayıp ak İdil boyunu gezip dolaşmaya başlar.

Miney Bozöküz'ün izini sürerken bir yerde Ak İdil'i geçip, çalıık içinden dağa çıkılan yerde Gököküz'ün yeri tırmıklayıp, boynuzuyla kazdığı bir yeri görür. Miney Boz aygırını sulayıp, kendisi de elini yüzünü yıkayıp, susar boğazını ıslatır, tenine güc kuvvet girer gibi olur. Sonunda bir ırmağı geçtikten sonra öküzü orada bulur. O ırmağı "Yaman yıldı (Yaman Irmak)" denilir. Öküzü semirmiş şekilde bulur.

Bozaygır'dan iner. Bir kayın ağacından, bir kuşüzümü ağacından, bir de övez ağacından keser. Bunları elinde değnek yapıp üç defa öküzü vurur. Ardından iki boynuzundan kavrayıp boynun bükür. Öküz ile Miney arasında çetin bir mücadele başlar. Sonunda Gököküz'ü yenmeyi başarır. Bu yer bugün "Kükügez" (Gök öküz) olarak bilinir.

Miney, oradan "Malsıkan" (Hayvan çıkan) mağarasına ulaşır. Orada yedi kızı ağırlar durumunda bulur. Onları Ulu Ural'a getirir. Kızlar orada iki gün dinlendikten sonra her biri kendi yurduna gider. Miney'in yanında sadece Tandısa kalır.

Bunlar ertesi gün sabah vakti Tandısa'nın yurduna ulaşırlar. O sırada Hun Türkleri kızın yurduna baskın yapar. Miney Batır Başkurtlara yardım eder ve gösterdiği kahramanlıklarla onları sıkıntıdan kurtarır.

İki sevgili savaş sonra erdikten sonra evlenirler. Miney Tandısa'yı alıp ülkesine döner.

Kaynaklar:

Suleymanov, Ahmet – İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 1 Mitolojik Destanlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Hazırlayanlar: Ankara, 2014, s. 225- 282.

MİNHACÎ İLE AĞGELİN

Yaşanmış bir halk hikâyesidir.

Asıl adı Ali olan Minhacî (1862-1901), Sivas'ın Kangal ilçesinin Deliktaş köyündendir. XIX. yüzyılın meşhur âşıklarından Ruhsatî'nin oğludur. Annesi ise, Ruhsatî'nin Mihri diye çağırdığı Elbistanlı Meryem'dir.

Lirik ve güçlü bir halk şairi olan Minhacî'nin tespit edilmiş 55 şiiri vardır.

Minhacî, 28 yaşında iken kendi köylerinden Kara Bali'nin kızı Hatice ile evlenmiştir. Deliktaş ve civarında "Ağgelin" olarak şöhret bulan Hatice oldukça güzel bir kızdır. İki genç başlangıçta çok mutlu olsalar da bu, pek uzun sürmez. Zira zifaf gecesinde olsun, sonrasında olsun karı koca olamamışlardır.

Âşık Minhacî adlı kitabımızda Osman Taş tarafından anlatılmış olan bu hikâyenin tam metni verilmiştir. Aşağıda bu hikâyenin kısaltılmış hali kaydedilmiştir.

Deliktaşlı Ruhsatî Baba'nın karısı Mihri'den doğma bir oğlu varmış, Molla Ali isminde. Mahlasına da Minhacî derlermiş. Bu Molla Ali'yi Karacalar Tekkesi'nde Müderris Hasan Efendi ile Koyunculu Seyit Efendi'den dersler almıştır.

Ali, on beş yaşına varıyor. Bir gün, köyde düğün oluyor. Düğüne giden Molla Ali' eğlenenleri görünce kendisi de evlenmek, düğün yapmak istiyor. Bunu annesine söylüyor. Annesi Mihri de buna Ruhsatî Baba'ya aktarıyor.

Bu karı ile "Ahmed'in kızını Mehmed'in kızını, Hasan'ın kızını, Hüseyin'in kızını alalım." diye koca kendi kendilerine konuşuyorlar. Sonunda Hacı Hasan'ın kızı Hatice'ye dünür olmaya karar veriyorlar. Hatice köyde "Ağkız" diye biliniyor. Kızın ailesi fakir olduğu için Ağkız Deliktaş Ağası'nın yanına büyümüş.

Bunlar, Ağkız'a dünür oluyorlar. Şöyleydi, böyleydi derken kızın sözünü alıyorlar. Şerbet merasimi falan oluyor. Önceleri "Başbağı" yaparlardı. Başbağı yapıp da Ağkız altın maltın takınıp elbiseyi giyince, on beşlik ay gibi seçilip çıkıyor. Kızın güzelliği ortaya çıkınca etraftakiler "Biz bu kızı süümüklü Ali'ye yâr ettirmeyiz." diyorlar.

Bu lafları duyunca Ruhsatî Baba, fazla beklemiyor, çevredeki ağalardan yardım alıyor, düğün hazırlıklarına başlıyor. Dini nikâh kıyılırken Ruhsatî Baba dua okuyup kilidi anahtarla kitliyor. Neye dersenez; sağdan soldan koltukçular "Şöyle yaparız, böyle yaparız." demişlerdi ya! Ruhsatî Baba, bu sözü duyduğu için, "Birisi bağlar da oğlan kıza yakın olamaz." diye kendisi bağlıyor. Zıfaf gecesi Minhacî ile Ağgelin karı-koca olamıyorlar. Hani Ruhsatî Baba, anahtarla bağlamıştı ya! Gelip durumu haber veriyorlar. Bunun üzerine Ruhsatî, sağa çırpınıyor, sola çırpınıyor, aşağı yukarı çırpınıyor, her tarafı alt üst ediyor; anahtar yok. Kati surette bulamıyor. Bir gün, beş gün, bir ay beş ay, altı ay... Yok, anahtar kayıp! Oğlan içeri girince gelin dışarı çıkıyor, gelin içeri girince oğlan dışarı çıkıyor. Bir rivayet aradan altı ay, bir rivayet yedi sene geçiyor.

Günün birinde kadınlar Ağgelin'in aklını çelıyorlar. Daha fazla o evde durmamasını, eşinden ayrılmasını söylüyorlar. Ayrıca Ruhsatî Baba'nın da yanına gelip "Gelininin sana çok selâmı var. Kızı isem gelin etsin, gelini isem çaremize baksın, dedi." diyorlar. Ruhsatî, oğlunu yanına çağırıyor, Ağgelin'i boşamasını istiyor. O da "Beni istemeyeni, ben hiç istemem." diyor, Ağgelin'i boşuyor.

Ruhsatî Baba, kızın ne kadar çeyizi varsa, geri veriyor. Kız gidiyor...

Aradan bir-iki hafta geçiyor. Minhacî'nin ne durağı ne oturağı var. Ağgelin'in ayrılığına dayanamıyor. Yemesi yok yatması yok. Arada bir köyde Ağgelin'i gördükçe iyice bir hoş oluyor.

Hüyükliüyurt köyünde bir Dilo Kâhya varmış. Adı Hüseyin'miş de Dilo Kâhya derlermiş. Dilo Kâhya'nın oğlu Osman duyuyor ki, Ağgelin kocasından boşanmış, bir ay olmuş boşanalı. Babasına onu kendisine alması için haber gönderiyor. Dilo Kâhya önce karşı çıkıyorsa da oğlunun ısrarı üzerine dünür gitmeyi kabul ediyor. Yanına hatırlı adamlardan üç dört adam alıyor, Deliktaş ağasının ayına gidiyor. Ağa, Ağgelin'i Dilo Kâhye'nin oğlu Osman'a veriyor. Kızı alıp Hüyükliüyurt köyüne gidiyorlar.

Bunun üzerine Minhacî yatağa düşüyor. O yatmasıyla elli gün yatakta kalıyor. Biraz kendisine gelir gibi olunca babasından kendisini biraz gezdirmesini istiyor. Ruhsatî Baba, oğlunu yakındaki Karasar'a, oradan da Hüyükliüyurd'a götürüyor. Orada Dilo Kâhya'nın evine misafir oluyorlar. Hoş-beşten ederken bir ara Minhacî, Ağgelin'i görüyor. Kendisini bırakıp giden Ağgelin'e şiiirle beddualar ediyor.

Köyüne geldikten sonra verem hastası olan Minhacî'nin hastalığı artıyor. Bir müddet sonra da vefat ediyor.

Kaynakça

Gürpınar, Kemal: *Deliktaşlı Minhacî Hayatı ve Eserleri*, Sivas 1939.

Kaya, Doğan, *Âşık Minhacî*, Sivas, 1994, Dilek Matbaası, 80 s. (II. Baskı Sivas 2006, 94 s.)

MİR GASIM VE GÜRCÜ GIZI

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyeppek hacimli değildir. Hikâye metni Ehliman Ahundov'un Dastanlar adlı kitabında yer almaktadır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hüseyin Bey, Sebkik, Mir Gasım, Abdah Bey, Hürnise Hanım, Zeynep oluşturur. Mekân olarak da Şemkir, Hacikend, Tiflis, Batdah karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir zaman Şemkir'de Hüseyin Bey adında adaletli bir kişi vardır. Hüseyin bey bir gün cennet gibi güzel olan Hacikend adlı yere gider. Tiflis'ten Kiyaz'ın kızı Sebkik de oraya gitmiştir. Sebkik adeta bir dünya güzeli biridir ve aynı zamanda bir âşıktır.

Sebkik, Hüseyin Bey'i görür ve ona; "Ülkenizde benimle atışacak bir âşık var mı?" diye sorar. Hüseyin Bey de Mir Gasım'ın olduğunu söyler. Kiyaz kızı Sebkik, Mir Gasım'la atışmak ister. Hüseyin Bey, Mir Gasım'a Gürcü kızı ile atışması için bir mektup gönderir. Mir Gasım mektubu alınca Hacikend'e gitme kararı alır. Annesinden izin aldıktan sonra Hacikende doğru yola çıkar.

Mir Gasım, yolda giderken Morul Beylerinin yaylası olan Batdah'a gelir. Orada bir grup kız görür. Abdah Bey'in kızı Hürnise Hanım da kızların arasındadır. Mir Gasım, kızı görür, güzelliği onu etkiler. Ondan gözlerini alamaz. Bu sırada gözleri pek iyi görmeyen atı uçurumdan aşağı yuvarlanır.

Mir Gasım Batdah'ta misafir kalmak ister. Kızlardan biri şayet ismini bilirse onu misafir edebileceğini söyler. Mir Gasım, bir kerede kızın adının Zeynep olduğunu söyler. Kızlar, onu bir çadıra götürürler. Çadır, Hürnise Hanım'a aittir. Hürnise, Mir Gasım'a ikramlarda bulunur. Mir Gasım Hürnise'ye her baktığında içi gider. Mir Gasım, gece orada kalır. Onun geldiğini duyanlar oraya gelir. Mir Gasım, o gece saatlerce çalıp çağırır.

Beri taraftan Hacikend'deki Hüseyin Bey, Mir Gasım'ı bekler; ama bir türlü Mir Gasım gelmez. Merak eder, Mir Gasım'ı alıp gelmek için onun evine gider. Mir Gasım'ın annesi onun üç gün önce yola çıktığını

söyler. Hüseyin Bey sorup soruşturur ve Mir Gasım'ı bulur. Hüseyin Bey, Mir Gasım'a kızar. Mir Gasım da atının olmamasını bahane gösterir. Bir at temin edip yola çıkarlar.

Bir müddet yol aldıktan sonra Sebkik'in yanına gelirler. Sebkik Mir Gasım'ın elbisesine bakar dilenci sanıp onu küçümser ve ondan şair olmayacağını söyler.

Orada bulunanlar iki gruba ayrılırlar. Bir kısmı Mir Gasım, bir kısmı da Gürcü kızını destekler. Aralarında çok çetin bir karşılaşma olur. Atışma sırasında Mir Gasım, bir Müslüman'a yakışmayan sözler söyler. Bunu duyanlar, Mir Gasım'ın kâfir olduğunu söylerler ve Mir Gasım'ı dövmek isterler. Hüseyin Bey, Mir Gasım'a: "Bu cemaate heman cevap ver, sözünün manasını aç yoksa seni öldürürler." der. Mir Gasım eline sazı alır ve demek istediği manayı açıklar. Molla, kitabı açar, bakar ki demek istediği mana doğrudur. Karşılaşmanın sonunda Gürcü kızı, Mir Gasım'ın kendisinden iyi bir âşık olduğunu kabul eder ve ona gönlünü kaptırır. Gürcü kızı Sebkik'i, Mir Gasım'a verirler. Mir Gasım Gürcü kızı ile Şemkir'e gider. Burada yedi gün yedi gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Dastanlar*, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı, 1993, s. 188-205.

MİR MAHMUD VE SÂRÂ

İran'da Tebriz'de anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni, Âşık Hüseyin Sai'nin hazırladığı "Âşık Dastanları-Leyli ve Mecnun" adlı kitapta yer almaktadır. Kitapta toplam beş hikâye ve bir âşık serencamı

Söz konusu olan hikâyelerin adları ve yer aldığı sayfalar şöyledir:

Leyli ve Mecnun (s. 4-37),

Serhoş ve Mahbub (s. 38-51),

Esed ve Saltanat (s. 52-69) (Âşık Serencamı),

Baba Nisan ve Perizad (s. 70-83),

Yadigâr ve Gülabtın (s. 84-97),

Mir Mahmud ve Sara (s. 98-120).

Hüseyin Sai'nin kitabı toplam 120 sayfadır. Hikâyelerin tamamı mensur-manzum yapıya sahiptir ve Azerbaycan'da "mehebbet dastanı" olarak nitelenen aşk hikâyeleridir. Hepsinde de çıktıkları sıkıntı sonrası sevgililer kavuşurlar.

Hikâyede mekân olarak Karadağ, Necef, Mekke, Medine, Kız Kalesi, Tebriz, Verizkan görülür. Şahıs kadrosunu da Mir Gaffar, Mir Mahmut, Hz. Ali, Hacı Mehemmed, Sârâ, Mir Mahmut'un annesi, Mirze, Hanverdi, Hacer, Güllü, Emir Nizam gibi isimler oluşturur

Hikâye, ülkemizde bilinmemektedir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Karadağ'ın Verizkan kasabasında yaşlı, imanlı ve Mir Gaffar adında bir çavuşbaşı vardır. Mir Gaffar, her yıl Hacc'a gidenlerin işlerini ayarlayan Mir Gaffar'ın da Mir Mahmut adında 17-18 yaşlarında bir oğlu vardır.

Mir Gaffar bir gün oğluna artık yaşlandığını, Hacc'a gidenleri artık kendisinin götürmesi gerektiği söyler, o da kabul eder.

Günler geçer ve Hacc'a gitme zamanı gelir. Mir Gaffar oğluna, Hac'dan dönerken Necef'te Hz. Ali'yi ziyaret edip kâğıda yazdığı arzusunu orada okumasını ister.

Hac kafilesinde Mekke'de Medine'de ziyaretlerini yaptıktan sonra dönerken Necef'e Hz. Ali'nin türbesine uğrar. Mir Mahmut, babasının verdiği kâğıdı koynundan çıkarıp yüksek sesle babasının yazdığı deyişi okur. Her yıl Necef'e gelen Mir Gaffar o yıl gelemediği için üzgündür.

O gece Hz. Ali, Mir Mahmud'un rüyasına girip Hacı Mehemmed'in kızı Sârâ aşkına bade verir. Sara'yı da Mir Mahmud'a âşık eder. Uyandığında Mir Mahmut'ta başkalık vardır. Hacılar çevresinde toplanır ve ondaki başkalığı sorarlar. O da bir deyişle rüyasında Hz. Ali'yi gördüğünü söyler.

Ertesi gün yola çıkarlar ve kervan Verizkan'a vasıl olur. Herkes evine gider, yakınlarıyla görüşür.

Aradan birkaç gün geçer, Mir Mahmut annesine Kız Kalesi'ne gitmek istediğini söyler. Annesinden izin alıp yola çıkar. Kız Kalesi

köyüne gidince bir çeşme başında Hacı Mir Mehemed'in kızı Sârâ'yı görür. Birbiriyle deyişmeye başlarlar.

Mir Mahmut köye misafir olur, birkaç gün köylülere çalıp söyler. Evine geldikten sonra annesinden Sara'ya dünür gitmesini ister. Mir Gaffar, Mirze ve Hanverdi'yi Mir Mehemed'in kızına dünür gönderir. Mir Mehemed, gelenlere bir âşığa verecek kızının olmadığını söyler. Bu durumu gelip Mir Mahmud'a bildirirler. Mir Mahmud'un canı sıkılır.

Evden çıkıp doğruca Kız Kalesi köyüne gelir, halasının evine gider. Halasını, ikna etmesi için Mir Mehemed'i hanımı olan Hacer'in yanına gönderir. Hacer, kızını gece köyün dışına getireceğini söyler, ama sözünü yerine getiremez.

Mir Mehemed, Mir Mahmut'un varlığından rahatsız olur, kızı Sara'yı Tebriz'deki bacısı Güllü'nün yanına gönderir. Mir Mahmut, bunu öğrenir ve doğruca Tebriz'e gider. Çok aramasına rağmen Sara'nın kaldığı evi bulamaz. Bir gün çarşıda gezerken, Sara'yı ve halası Güllü'yü kuyumcu dükkanında görür. Güllü, Mir Mahmud'u misafir olarak evine götürür.

Güllü'nün evde kızları vardır. Mir Mahmud'u görüp çok beğenirler ve ondan kendileri için birşeyler çalıp çıkırmasını isterler. Kızlar Mir Mahmut'tan memnun olurlar.

Güllü'nün kızlarından birisi Mir Mahmud'a gönlünü kaptırır ancak ondan pek yüz bulamaz. Bunun üzerine dayısı Mir Mehemed'e mektup yazıp Mir Mahmud'un evlerine geldiğini ve Sara'yı rahat bırakmadığını bildirir.

Mektubu okuyan Mir Mehemed derhâl Tebriz'e gelir ve hakim Emir Nizam'a dilekçe yazıp şikâyet eder. Emir Nizam, iki asker gönderip Mir Mahmud'u huzuruna getirtir.

Emir Nizam, dar ağacını kurdurur. Mir Mahmut, acıklı durumunu deyişle dile getirir. Emir Nizam, merhamete gelir. Kızın fikrini sorar. Sara, Mir Mahmud'u sevdiğini söyleyince delikanlının bağlarını çözdürür. İkisnin evlenmelerine karar verir. Mir Mahmud'un babası Mir Gaffar çağrılır. Tebriz'de alış verişler yapıp Verizkan'a dönerler ve Mir Mahmut'la Sara'ya kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Kaynakça:

Âşık Hüseyin Sai, *Âşık Dastanları-Mir Mahmud ve Sara*, İntişarat-ı Zer-kalem, Tebriz, 1345, s. 98-120.

MİRALI VE SULTAN SÖYÜN

Türkmenistan'da, Hüseyin Baykara (1438 - 4 Mayıs 1506) ile onun yakın dostu olan büyük şair Ali Şir Nevayi (1441-1501)'nin hayatı etrafında teşekkül etmiş halk hikâyesidir. Hikâyedeki Sultansöyün, Hüseyin Baykara; Miralı da Ali Şir Nevaî'dir. Hikâye metni ilk olarak 1948'de Berdi Kerbabayev tarafından yayımlanmıştır. Bu metin Nergis Biray tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış ve 1998'de Millî Folklor dergisinde yayımlanmıştır. Hikâye Türkmenistan'da Gülfam adıyla da bilinmektedir. K. Borcakova'nın Kurt Yakup'tan dinleyip yazıya geçirdiği metin de oldukça önemlidir.

Ali Şir Nevaî'nin ülkemizde Ali Şir ile Gül adıyla anlatılan bir hikâyesi vardır. (Bkz. *ALİ ŞİR İLE GÜL*).

Hikâyenin özeti şöyledir:

XV. yüzyılda Herat'ta, Sultan Hüseyin Baykara tahtta oturmaktadır. Hüseyin Baykara bir gece rüyasında; "Eğer esaslı bir erkek evladı istiyorsan, on yıl içerisinde kadir gecesinde kuyruklu yıldız doğacaktır. O yıldız batmadan kadına yaklaşırsan akıllı ve güzel bir evlâdın olur. Yoksa, diğer evlâtların sana fayda vermeyecektir." diye bir ses duyar.

Padişah yıldızın doğacağı yere bir bekçi koyar. Üzerinden altı yıl geçer. Yedinci yıl, kuyruklu yıldızı görüp köşke doğru koşar. Bir çoban ve sürüsüne rastlar. Çoban onun gece vakti nereye gittiğini, kim olduğunu sorar, söylemezse onu bırakmayacağını söyler. En sonunda bekçi bildiği sırrı söyler. Çoban bekçiyi bırakıp evine gider. Zamanı gelince koyun çobanından Miralı doğar.

Bekçi koşarak padişahın kapısına varır. Ancak kale kapısının muhafızı onu içeriye almaz. Bekçi, kuyruklu yıldızın sırrını muhafızına söyler. Böylece günü geldiğinde kapı muhafızından daha Etlet adında bir evlât dünyaya gelir.

Baykara bekçiye bu sırrı kimseye söz söyleyip söylemediğini sorar. Bekçi de “Bir çoban ve kapı muhafızına söyledim.” der. Padişah bekçiye söylenerek gözde karısının yanına gider. Zamanı gelince Baykara’nın da oğlu olur. Adını Sultan Hüseyin (Sultansöyün) koyar.

Bekçi; “Benden de âlim evlât olsun.” diyerek evine varır. Dokuz ay dokuz gün sonra bekçinin de diğerleriyle aynı gün içinde kız çocuğu dünyaya gelir. Ona Gülfam adını koyar.

Bir gün yine Baykara’ya rüyasında, kendisinininkinden başka üç tane daha çocuk olduğu, eğer oğlunun o çocukları kendi yanına çekmezse ileride onu tahtından indireceklerini söylenir.

Padişah sabah uyandığında derin düşüncelere dalar. Oğlu daha çok küçüktür. Bir gün olur da o büyüüyüp tahta geçmeden ölürse, o üç âlimin oğlunu tahttan indireceklerini düşünür. Oğluna; halkın içinde üç akıllı olduğunu, onları yanına çekmesini, aksi takdirde onu tahttan indireceklerini söyler. Ayrıca bu işi yaparken vezirlerden gizli yapmasını söyler, türlü nasihatlerde bulunur.

Sultansöyün on iki yaşına geldiğinde Baykara da hastalanır, ölmeden önce oğluna bir anahtar verir. Bir odayı tarif eder, oranın kütüphane olduğunu söyler. Oradaki kitapları okumasını, bu işi onun gösterdiği gibi yapmasını söyler ve çok geçmeden de vefat eder.

Sultansöyün’ün babası defnedilir ve sultanlık Sultansöyün’e kalır. Sultansöyün babasının söylediği odaya gider, babasının kendisi için yazdığı kâğıdı bulur.

Sultansöyün, yanına vezir-vekilleri de alıp o üç akıllıyı aramaya gider. Yolda bir adama rastlarlar. Adam hem ekmek yemekte hem de bitini ayıklamaktadır.

Padişah ona neden oturduğunu, yoldan çekilmesini söyler. O da oturmadığını, işle meşgul olduğunu söyler. Padişah; “Akıllı ve güzel konuşan bu olsa gerek!” diyerek ona kim olduğunu sorar. O da bir vakit babasının, padişahın kapı muhafızı olduğunu söyler. Bu genç Etlet’tir. Padişah onu alıp Köşk’e getirir. Türlü denemelerden sonra onun akıllılığına kanaat getirir ve Etlet’i de yanına alıp diğer akıllıları aramaya gider.

Sultansöyün, diğer iki genci bir türlü bulamaz. Afganistan'ın birçok yerinde arar ama bulamaz. En sonunda çobanı çölde aramaya karar verirler. Sultansöyün çölde bir çobanı görüp uzaktan ona seslenir. Çobana; "Dokuzun üçe yetiyor mu?" der. O da "Baştan başa!" der ve gider. Sultansöyün yanındakine; "Anladın mı? der. Fakat yanındaki anlamamıştır. Padişah "Ona koyunlara Dokuz ay bakıp, üç ay kışta sağ salım çıkarabiliyor musun dedim. O da bunu onayladı." der. Padişah çobanı bir kez dağa denemek ister ve yanına gider. Başına iki kez vurur. Yanındakine bu hareketli de anlamaz. Padişah bunu da açıklar. "Başa belâ neden gelir." diye sordum. O da "İki parmak dilden gelir." diye kol gibi dilini çıkararak konuşmadan bana cevap verdi." der. Sonra o da Sultansöyün'e babasının bir zaman çoban olduğunu, mesleğinin de babasından kaldığını, adının Miralı olduğunu söyler. Padişah Miralı'ya "Beni evinizde misafir edip benim için hayvan keser misiniz?" der. O da "Bulursak birini, bulamazsak ikisini keseriz." der. Sultansöyün, Miralı'nın sözünü anlamaz. Ne demek isteğini sorar. O da "Yakın kardeşinden alacağını o da olmazsa gebe keçimizi keseriz." der. Mirala'nın sözleri padişahın hoşuna gider. Ona köşk'e gelmesini söyler ve köşküne döner.

Miralı, sabah kedisini de alır ve köşke gider. Padişah onu yanına oturtur. Yaşlı vezirlerin adlarını zikrederek "Şunun yerine kimi koyalım!" diye sorar. Vezirler, padişahın ondan fikir almasını fısıldaşırlar. Kendisini tenkit eden vezirlerine gelen kişinin akıllı olduğunu söyler ve "Gerçekle yalanın arası kaç günlük yoldur?" diye bir soru sorar. Cevaplamaları için onlara dört günlük bir süre verir verir. Süre dolunca vezirler doğru cevap veremezler. Padişah çobanı çağırır, aynı soruyu ona da sorar. O da "Dört parmağın arkasıdır padişahım!" der. Vezirler de bunu kabul ederler.

Sultan söyleyin, Miralı ve Etlet, üçüncü akıllıyı nasıl bulacaklarını düşünürler. Miralı bunun kolay olduğunu söyler. Etlet ve on beş kişi bir olup bir Miralı'nın sırtına semer vururlar, başına külah giydirebilirler. Elini arkasından bağlayarak, kamçılıyarak yola çıkarırlar. Çarşı Pazar döverek dolaştırırlar. Kızlar onun hâline acır ve askerlere niçin böyle yaptıklarını sorarlar. Onlar da padişahın emri olduğu söylerler. Böylelikle aradan yedi ay geçer. Yolun üzerinde ekmek yapan

gelinlere rastlarlar. Onların arasında bulunan bir genç kız “Şah doğru buyurmuştur. Dövmeye devam etmelerini ister. Etlet kıza, arkasındaki bacanın eğri olduğunu söyler. Kız da “Baca eğri de olsa dumanı doğru çıkar.” der.

Bu kız adı çevresinde güzelliğiyle ün salan, aydan da parlak olan Gülfamdır. Etlet, onun aradıkları kız olduğunu anlar. Gülfam’ı annesinden Sultansöyün’e isterler. Kız annesinden önce davranıp mihir olarak 10 kuzu, 20 kurt, 30 deve, 40 aksakal, 50 aygır, 60 iğdiş, 70 yular, 80 köstek, 90 torba ister. İki yaşlı asker kızın kedileriyle alay ettiklerini söyler. Miralı kızın kendilerini denediğini, bu sözleriyle bir şeyler anlatmaya çalıştığını yani on yaşında kuzu gibi, yirmisinde kurt gibi, otuzunda deve gibi, kırkında akıl kesesi dolup taşan gibi, ellisinde aygır gibi, altmışında iğdiş, yetmişinde gem vurulmuş gibi, sekseninde ayağı kösteklenmiş gibi, doksanında başına torba giydirilmiş gibi olduğunu demeye çalıştığını, sözün kısası kız, Sultansöyün’ü kocamış gördüğünü söyler. Aksakallarının üzerine Sultansöyün’ün kızla aynı yaşta olduğunu söylerler. Miralı, Sultansöyün’ün 40 karısı olduğunu, 40’ın yaşını toplarsan 999 olduğunu onun bu yüzden gül ile aynı yaşıt sayılmayacağını cevabını verir. Miralı’nın sözlerini makul bulurlar.

Gülfam’ı alıp saraya getirirler. Gülfam’la evlenir ve ondan bir oğlu olur.

Sultansöyün, devlet işlerini Gülgam, Miralı ve Etlet’e danışarak yürütür. Aradan yıllar geçer. Günün birinde Gülfam ağır hastalanır. Sultansöyün biraz sıkıntısının geçmesi için yanına Miralı’yı alıp Etlet’i sarayda bırakıp ava çıkar.

Günlerce türlü hayvanlar avlarlar ve bu arada Gülfam’ı unuturlar. Bir gün çölde servi ağacına rastlarlar. Miralı ile biryikte o ağacın altında geyik pişirip yerler. Padişah, ağacın yanındaki çeşmenin yanında ağaca yaslanıp uyur.

O sırada Miralı geyik etini pişirmektedir. Eşeği üstünde kırmızı elbiseli, belli kuşaklı birisi gelir. Bugelen Etlet’tir ve Gülfam’ın ölüm haberini getirmiştir. Miralı bu haberi aldıktan sonra onu tekrar köşke gönderir. Biraz sonra padişah Sultansöyün uyanır. Uyandığında, rüyasında Gülfam’ın öldüğünü gördüğünü söyler. Miralı, Gülfam’ın

öldüğünü nasıl söyleyeceğini düşünürken, birden bir kasırga gelir ve selvi ağacının gülünün birini koparıp yere düşürür. Miralî solmuş gülü eline alır ve o gülün solduğu için kendiliğinden yere düştüğünü, tekrar ağaçta tutunamayacağını söyler. Padişah durumu anlar ve “Gülfam öldü desene!” der.

Sultansöyün, köşke döner. Halk, karalar giyerek sultanı karşılar. Sultansöyün marangozlara tabut hazırlatır, kümbet yaptırır, dört mezar hazırlatır ve duvarlarını altınla kaplatır. Sağ taraftakine Gülfam defnedilir.

Sultansöyün, tahtını Miralî'ya bırakır. Allah'tan canını almasını diler. Allah duasını kabul eder ve çok geçmeden Sultansöyün vefat eder. Onu da Gülfam'ın yanındaki mezara defnederler.

Miralî padişah olunca, ülkeyi adil bir şekilde yönetir. Ülkesini zenginleştirir. Miralî'nin şöhreti günden güne yayılır. Onu tanımayan, akıl danışmıyorsun kalmaz. Merv'de İhlasiye Medresesini, Pazar meydanları ve Kervansaraylar yaptırır.

Günün birinde Miralî da hastalanır. Tabipler derdine çare bulamazlar. Anne ve babasını yad ederek can verir. Cenazesine yurdun dört bucağından insanlar gelir. Meydanda iğne atacak yer kalmaz. Etlet onun tabutunu halkın ellerinde gezdirilmesini ister. Miralî'nin tabutu üç gece üç gündüz halkın elinde gezdirilir. Miralî, cuma günü üçüncü kabre defnedilir.

Miralî'dan sonra Etlet sonra padişah olur. Garib gurabaya yardımını esirgemez ve gün gelir o da vefat eder. Türbedeki dördüncü kabre de Etlet'i defnedilir. Aynı gün doğan dört âlim, Sultansöyün'ün kazdırdığı dört kabirde yan yana yatarlar.

Kaynakça:

Biray, Nergis, “Türkmenler Arasında Ali Şir Nevai Hakkında Anlatılan Halk Destanları”, Millî Folklor, 1998, C 5, S 39-40.

Boratav, Pertev Naili, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciği, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1946, s. 227-249.

Borcakova, Kabe, Miralî Hem Soltansöyün. Türkmenistan Ilımlar Akademiyası Ensiklopediya Neşiriyatı, Aşgabat, 1992.

Kayasandık, Ahmet, “Mıralı ve Sultansöyün Dastanı 1-2”, *Erciyes*, S. 479, Kasım 2017s. 25-33. / *Erciyes*, S. 480, Aralık 2017, s. 14-29.

Semenov, A. A., *Nouvelle Personne de Mir Ali-Chir Nevayî*, (Bulletin de L’université de L’Asie Centrale)’den. Türkçesi: Abdulkadir İnan, “Mîr Ali Şîr Hakkında Farsça Bir Hikâye”, *Ülkü Mecmuası*, C. 16, Şubat, 1941.

Türkmen, Fikret, “Halk Edebiyatında Alishir Nevayî ile ilgili Yaratmalar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, C. 4, S. 1, Afyon, 2002, s. 25-35.

MİRZA BEY

Âşık Gürkanî (Enver Gürkan)’nin tasnif ettiği hikâyedir.

Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış’a bağlı Başköy’de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklığa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği*, *Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı*, *Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Gürkanî, hikâyeyi oluştururken bildiği birçok masal motifinden yararlanmışır. Dolayısıyla hikâye masal unsurlarıyla örülerek vücuda getirilmiştir.

Hikâye mensur olmakla beraber, içinde 11 heceli ve üç dörtlülük olan şiir bulunmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir padişahın yedi tane oğlu vardır. Padişah onları yedi kız kardeşle evlendirmek arzusundadır. Ne var ki oğullarına yedi kız kardeş bulamaz. O vakit oğullarını karşısına alıp eşlerini kendilerinin bulmasını ister.

Yedi kardeş yola çıkar. Bir Bey’in misafir olurlar. Kardeşlerin en küçüğü Mirza Bey, atlara bakmak için taolaya gider. O sırada seyis gelir ve onu konuşmaya tutar. Mirza Bey, seyisten misafiri oldukları beyin yedi kızı olduğunu öğrenir.

Yedi kardeş yedi kıza talip olur. Babası rıza gösterir ve gençlerin nişanları yapılır.

Kızları yanlarına alıp düğün yapmak için yola çıkarlar. Bunu padişah haber alır ve onları yolda karşılar. Padişah yedi oğlu için dillere destan bir düğün yapar.

Dönüş yolunda konaklamak için durduklarında Mirza Bey'in hanımının çadırına bir yılan musallat olur. Mirza, çadıra gelir. Yılan dile gelir ve Mirza Bey'den Sinan Padişah'ın hikâyesini ister. Mirza, sorar soruşturur nihayetinde bir kartal sayesinde Sinan Padişah'ı bulur. Mirza, Sinan Padişah'ın hikâyesini dinler, öğrenir. Padişah onu öldürmeden kartalla kaçır. Mirza eşini alıkoyan yılanın yanına gider ve her şeyi anlatır. Yılan birden kıza dönüşür. Zamanında Sinan Padişah'ın sinirlenip kıızı yılanla dönüştürdüğünü anlatır.

Mirza, hanımı ve kız beraber memleketlerinin yolunu tutarlar. Kızı şehre gelince bir delikanlıyla evlendirirler.

Kaynakça:

Gürkan, Enver (Âşık Gürkani), *Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s. 134-156.

MİRZA KAZİM DESTANI

Âşık Müslüm'ün tasnif ettiği bir hikâyedir. Destan 2010 yılında Mohammad Rezzaghı tarafından derlenmiştir.

Hacimsiz olan bu hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. Hikâyede; Keredağ, Bulak köy, Zengan ve Bakı gibi mekânlarla Âşık Salih, Âşık Kâzım, Âşık Gülnaz Hanım ve Rüstem Bey şahıs adları yer alır.

Destanın özeti şöyledir:

Azerbaycan'da Keredağ'da Kırh Bulakı adında bir köy vardır. Burada yaşayan Âşık Salih, Zenganlı Âşık Kâzım'ın namını duyar ve onunla karşılaşmayı çok ister.

Beri taraftan Bakı'da da Rüstem Bey'in da Gülnaz adında bir kız vardır. Gülnaz güçlü bir âşıktır ve kendisini kim mat ederse ancak onunla evlenebileceğini duyurur. Galnaz'ı yenemeyen âşıklar zindana atılır. Gülnaz, Kırk Bulak'taki Âşık Salih'i duyar ve ona bir name yazıp ona kendisiyle karşılaşma yapmayı teklif eder.

Gülnaz'dan yaşlı olan Salih, Âşık Kâzım'a name yazıp onu çağırır. Aklından onunla Gülnar'ın karşılaşması düşüncesi geçer.

Kâzım yola çıkar. Epey yol gittikten sonra Keredağ'a yaklaşır. Arazide rastladığı kızlardan Âşık Salih'in evini öğrenir. Salih, Kâzım'ı karşılar. Ona Gülnaz'ı kimsenin yenemediğini, işinin zor olduğunu söyler.

Kâzım, için isteyip Bakı'ya doğru yola çıkar. Oraya vasil olduğunda bir kahvede Rüstem Bey'in evinin sorar. Kıza haber verirler. Kız, Kâzım'ı sarayına getirtir. Meydan kurulur. Âşıklar karşılaşır. Kâzım, kızın bütün sorularına doğru cevap verir. Kız, zindandaki âşıkları salıverir.

Gülnaz, sözünde duracağını ve Kisterse Kâzım'la evlenebileceğini söyler. Âşık Kâzım, kabul etmez evine geri döneceğini, arzu ederse mahkumlardan biri ile evlenebileceğini söyler. Gülnazmahkumlardan birisini beğenir. Âşık Kâzım onların sazi ile onların düğününü yapar, memleketine döner.

Kaynakça:

Razzaghi, Mohammad, *Zengan Âşıklık Geleneği ve Zenganlı Âşık Müslüm*, İzmir, 2018, s. 227-240, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).

MİRZE HAN İLE SÖYLEMEZ SULTAN

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyedir. Hikâyede reel unsurlar bulunsa da Canpolat dev ve farenin hünerleri, konuşmaları gibi hayali unsurlar öne çıkmaktadır. Hikâye, masal unsurlarıyla örülerek vücuda getirilmiştir.

Hikâye kahramanı Mirze Han, gücü ve aklı sayesinde güçlüklerin üstesinden gelmesini bilen birisidir.

Hikâye, 2009'da Âşık Celal Bulut tarafından anlatılmıştır. Celal Bulut, 1949 yılında Kağızman'ın Oluklu köyünde doğmuştur. İbrahim ve Emine'nin oğludur. 20 çocuklu ailenin 6. Çocuğu olan Celal ilkokul, ortaokul ve öğretmen okulunu Kağızman'da okumuş; 1970-1991 yıllarında öğretmenlik yapmıştır. Evli olup altı çocuk sahibidir. Saza

ve söze olan ilgisi öğretmen okulunda öğrenci iken başlamış, ilerleyen yıllarda âşıklarla karşılaşma yapacak seviyeye gelmiştir. Şiirlerinde Celal Hoca mahlasını kullanmıştır. Çobanoğlu, Reyhanî, Şeref Taşlıova ve İlhamî Demir'i örnek almıştır. 1999'da İzmir'de İzmir Halk Ozanları ve Âşıklar Derneğini kurmuştur. 450'nün üstünde şiiri vardır. Bildiği ve anlattığı hikâyeler şunlardır

1. Köroğlu'nun Hasan Bey, Cünûn, İsabalı, Demircioğlu Kolları, 2. Şah Senem Hikâyesi, 3. Rızvan ile Nurey Hikâyesi, 4. Hüseyin ile Hüsniye Hikâyesi, 5. Mirza Han ile Söylemez Hanım Hikâyesi.

Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir. 8 ve 11 heceli olmak üzere iki yerde koşma tarzında şiir vardır.

Mirze Han ile Söylemez Hanım hikâyesinin şahıs kadrosunda Mirze Han, Söylemez Hanım, Cafer Ağa, Canpolat, Derviş Han, gelincik fare, Çubukçu, Marangoz, İmam, terzi, iki kardeş, Konuşan güvercinler, Mirze Han'ın kardeşleri bulunur.

Ayrıca Âşık Gürkanî'nin de "Söylemez Hanım ve Mirza Mehmet" adında bir anlatması vardır. Gürkanî 1948 yılında Sarıkamış'a bağlı Başköy'de doğmuştur. 1965 yılında gördüğü bir rüyadan sonra âşıklıkğa başlamıştır. Sazı, irticali ve musannif olan bir âşıktır. *Gönül Çiçeği, Kar Çiçeği Bir Âşığın Dilinden Halk Âşığı, Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri* adlarında kitapları vardır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Osmanlı döneminde bugünkü Türkiye ile Ermenistan arasındaki bölgede yedi çocuğu ile yaşayan Cafer Ağa adında vardır.

Cafer Ağa'nın, çocuklarının altısı evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar. Hayli yaşlanmış olan Cafer ağa ölüm yatağına düşer. Ölmeden çocuklarına öğütlerde bulunur. Ailesinin köklerinin bulunduğu yere gitmelerini, yolda rastlayacakları kara höyükte Canpolat isimli bir devin olduğunu, o yüzden orada konaklamamalarını ister, ardından vefat eder.

Babalarını defneden çocuklar hazırlıklarını yapıp yola düşerler. Birkaç gün sonra Canpolat'ın hududuna varırlar. Vakit akşam olmuştur. Mecburen orada gecelemeğe karar verirler. Mirze Han bu karara karşı çıksa da abileri onun uyarısını dikkate almazlar.

Herkes uyumaya çadırına gider. Sabaha doğru Canpolat dev gelir. Mirze Han, Canpolat'la savaşıır. Abileri sabah kalktıklarında kardeşlerinin devle mücadele ettiğini görür. Onlar da kavgaya girer ancak devle bir türlü başa çıkamazlar. Mirze Han, deve diğerlerini bırakırsa kendisine köle olacağını söyler. Dev ikna olur.

Kardeşleri gider. Mirze Han, kendisini serbest bırakması için Canpolat'a yalvarır ancak dev onu bırakmaz. Fakat Canpolat, Derviş Şah adındaki padişahın kızı Söylemez Hanım'ı kendisine getirirse serbest bırakacağına söz verir.

Mirze Han kılıcını kuşanıp atına biner ve yola çıkar. Giderken bir gelincik fareyle tanışır ve onu heybesine atıp yoluna devam eder. Mirze Han Derviş Han'ın memleketine vardığında insanların Söylemez Hanım'ın sarayında toplanıp birbirlerine hikâyeler anlattığını, âşıkların da türküler söylediğini; ayrıca Derviş Han'ın kızını onu üç kez konuşturana vereceğini de öğrenir.

Mirze Han gelincik fare heybesinde saraya gider ve cemaate katılır. Söylemez Hanım hikâye anlatması için Mirze Han'a söz verir.

Heybesindeki fare bir hikâye anlatır. Hikâyenin sonunda Söylemez Hanım, hikâyeyi beğendiğini söyler. Hemen, Derviş Han'a, Söylemez Hanım'ın konuştuğu müjdesi verilir.

Ertesi gün Söylemez Hanım'ı konuşturduğu için ilk önce Mirze Han'a söz verilir. Heybesindeki gelincik fare yine bir hikâye anlatır ve Söylemez Hanım hikâyenin sonunda yine yorum yapar. Söylemez Hanım'ın ikinci kez konuştuğu da Derviş Han'a iletilir. Derviş Han da Mirze Han eğer üçüncü kez kızını konuşturursa Söylemez Hanım'ı ona vereceğini söyler.

Üçüncü gün akşam yine meclis toplanır ve Mirze Han bir hikâye anlatmaya başlar. Hikâyenin sonunda Söylemez Hanım yine bir yorum yapar ve Derviş Sultan kızını Mirze Han'a verir.

Mirze Han, kızı alıp yola çıkar. Bu arada günler aylar geçer ve yolda giderken Mirze Han Söylemez Hanım'a başından geçenleri, Canpolat'ı anlatır. Söylemez Hanım sadece dinler. Canpolat'ın memleketine varmak üzereyken gelincik farenin sesini duyar ve arkasını döner.

Gelincik fare kızın kendisinin olduğunu çünkü kendi anlattığı hikâyeyle kızın konuştuğunu iddia eder. Arkasından bu isteğinden vazgeçtiğini kızı Mirze Han'a verdiğini söyler.

Gelincik fare havaya sıçrar ve atın üzerindeki Söylemez Hanım'ın alnına vurarak alnını ikiye ayırır. O yarıktan iki kertenkele fırlar ve gelincik fare hemen onları öldürür. Bu kertenkeleler, Söylemez Hanım'ın konuşmasına engeldir ve artık Söylemez Hanım kurtulduğu onlardan için konuşmaya başlar.

Günler geçer ve Canpolat'ın yanına varırlar. Mirze Han ve Söylemez Hanım birbirlerine âşık oldukları için ayrılmayı istemezler ama Mirze Han söz verdiği için Söylemez Hanım'ı Canpolat'a verir ve azad olur. Mirze Han çok uzağa gitmez. Canpolat ava gittiğinde, Söylemez Hanım'ın yanına gelip gizli gizli görüşürler. Söylemez Hanım, Mirze Han'a bunun böyle devam edemeyeceğini bir yolunu bulup Canpolat'tan kurtulmalarının gerektiğini söyler. Mirze Han Söylemez Hanım'dan Canpolat'ın ruhunun nerde olduğunu öğrenmesini ister.

Canpolat avdan geldiği zaman Söylemez Hanım'ın yüzü asık olduğunu görür ve bunun sebebini sorar. Söylemez Hanım, o ava gidince evde yalnız kaldığını ve sıkıldığını söyler. Buna çare olarak da Canpolat'ın ava giderken ona ruhunu bırakıp onunla vakit geçirebilmesini gösterir. Canpolat buna güler ve ruhunun evin köşesindeki süpürgede olduğunu söyler.

Ertesi gün Canpolat eve geldiğinde Söylemez Hanım'ın süpürgeyi kurdelelerle süslemiş olduğunu görür ve güler. Canpolat kıza onu kandırdığını ruhunun süpürgede olmadığını ancak Mirze Han'ın yakınlarda olduğunu bildiği için onun da bunu duyup kendisini öldüreceği korkusuyla doğruyu söylemeyeceğini de söyler. Söylemez Hanım ısrar edince Canpolat ruhunun Kaf Dağı'nın arkasında bir alageyiğin karnında bir kutu, kutunun içinde de bir çift güvercinin olduğunu ve ruhunun da o iki güvercin olduğunu anlatır.

Birkaç gün sonra Mirze Han gelir ve Söylemez Hanım Canpolat'ın ruhunun yerini ona anlatır.

Mirze Han Kaf Dağı'na doğru yola çıkar. Mirze Han yoluna devam ederken bir şehrin kenarında bir kurdun ağzında kundağa sarılı

bir çocukla şehrin dışına doğru kaçtığını görür ve bir okla kurdu öldürüp bebeği kurtarır. Etrafına toplanan ahali bebeğin padişahın bebeği olduğunu daha önceki iki oğlunu da bu kurdun kaçırıp yediğini anlatır. Mirze Han'ı padişahın karşısına getirirler. Padişah oğlunu kurtardığı için ne dilerse yapacağını söyler. Mirze Han padişahın sağlından başka bir şey istemez. Padişah ısrar eder. Mirze Han da kendisinin acil olarak 10 batman pamuk, on batman şarap ve bir şahine ihtiyacı olduğunu söyler. İstekleri anında yerine getirilir. Mirze Han bunlarla yola tekrar koyulur.

Mirze Han bir hayli yol gittikten sonra Kaf Dağı'na varır ve dağın zirvesine tırmanır. Kaf Dağı'nın üzeri kocaman bir düzlüktür ve düzlüğün tam ortasında bir çeşme akar. Çeşmenin suyunu boşaltır ve çeşmeyi pamukla tıkar ve çeşmeyi şarapla doldurur. Alageyik, su içmek için gelir., çeşmede suyun olmadığını görünce geri döner. Mirze Han çeşmenin arkasında saklanmıştı onun tekrar geleceğini bildiği için beklemeye devam eder. Alageyik iyice susadığında öğle vaktinde tekrar gelir ve şarabı içer bitirir. Geri dönmek istediğinde bayılır.

Mirze Han hemen alageyiğin karnını yarar ve kutuyu, kutunun içinden de güvercinleri çıkarır. Şahini de onları yakalar ve Mirze Han'a getirir.

Mirze Han, güvercinleri eline geçirince Canpolat hasta olup yataklara düşer. Canpolat ruhunun Mirze Han tarafından ele geçirildiğini anlar ve bunun da takdiri ilahi olduğunu düşünerek kabullenir.

Mirze Han yolu yarılادığında bir güvercini, mağaranın önüne gelince diğer güvercini öldürür ve Canpolat da o anda ölür. Sonra da Mirze Han ve kız atlarına binip Mirze Han'ın kardeşlerinin yanına giderler.

Kaynakça:

Gürkan, Enver (Âşık Gürkani), *Bir Âşığın Dilinden Halk Hikâyeleri*, Kardelen Sanat Yayınları, Isparta, 2013, s.23-48.

Saçkesen, Ahmet, *İzmir'de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 215-223. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri II*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 83-98.

MİRZE SEMED'LE OLAN HEKAYET

Bozalganlı Âşık Hüseyin'in macerasının konu edildiği bir anlatmadır. Manzum ve mensur yapıdadır. Çevresinde haklı şöhrete ulaşmış olan Hüseyin insanlara yazdığı şiirlerle yardım eder.

Hüseyin Bozalganlı Dastanlar Hekayetler adlı kitapta metni yayımlanmış olan serencamın özeti şöyledir:

Tovuz'da yaşayan Dilefruz adlı bir kadının kocasını Kazak Kalesi'ne kapatırlar. Dilefruz'da kocasının yanına gitmek ister. Dilefruz'u görenler onun güzelliğiyle vurulup deli divaneye dönmektedir. Bu yüzden kardeşleri, güzelliği başına belâ olan Dilefruz'un oraya gitmesine engel olurlar.

Dilefruz bir gün bir imkânını bulup İsmayıl Kâtib'in yanına gider. Kâtip, Dilefruz'un güzelliğini görünce gözlerine inanamaz. Kelime-yi Şahadet getirir. Dilefruz, İsmayıl'dan kocasını hapisten çıkarmasını ister. Bunun karşılığında İsmayıl'ı ziyarete geleceğine dair söz verir.

Kâtip, hemen Dilefruz'un kocasını serbest bırakır. Dilefruz gideli bir-iki saat olmasına rağmen İsmayıl, Dilefruz'un özlemiyle yanmaya başlar. Her gün Dilefruz'un yolunu bekler. Günler, haftalar geçer. İsmayıl Kâtip, Dilefruz'un kendisini kandırdığını anlar. Bu derdini dostu Bozalganlı Âşık Hüseyin'e açmaya karar verir. Tovuz'daki tek dostuna bir name yazar. Mektubu İsmayıl'ın iş yoldaşları Zeynalova ile Binnetova da okur. Mektup, Âşık Hüseyin'e hizmetçi eliyle gönderilir. Âşık Hüseyin mektubu, okuyup güler. Hemen cevap yazıp hizmetçiden İsmayıl'a gönderir. Âşık Hüseyin'in cevabını İsmayıl, Binnetova ve Zeynalova okurlar. İsmayıl, Âşık Hüseyin'de yüreğinin yaralı olduğunu anlar.

Yaz gelir, bağlar güllerle döşenir. Zeynalova ve Binnetova, İsmayıl'a Âşık Hüseyin için bir bağlama söz düzmesini söyler. Kafiyeleli düzmek için Mirze Semed'i çağırırlar. Mirze Semed'den Âşık Hüseyin'le değişmesini isterler. Mirze Semed, Âşık Hüseyin gibi büyük bir ustanın

adını duyunca irkilir. Âşık Hüseyin, Elesger'le İmam'la, Abdullah'la yüz yüze gelmekten bile korkmaz. Âşık Hüseyin'in büyüklüğünü düşününce Mirze Samed korkar. Âşık Hüseyin'e deyiş yazmak istemez. Fakat Zeynelova, Binnetova ve İsmayıl gibi hükümet adamları karşısında çaresiz kalır. Ne derse desin bu sevdadan vazgeçmezler. İsmayıl'dan Zeynelova ve Binnetova "Gelsin" redifli bir deyiş yazmasını isterler. Tovuz'un devlet adamlarının karşısında Mirza'nın kaçıp gitmek gibi bir şansı olamaz. Çaresiz Mirze deyişi hazırlamaya başlar. Deyişi bir hizmetçiyle Âşık Hüseyin'e salarlar.

Arpanın, buğdayın hasat zamanı gelir. Âşık Hüseyin de Gözeldere Yaylası'ndan yeni gelir. Âşık Hüseyin Esed Ağa'yla arpa, buğday hasat işlerini konuşurken bir hizmetçi selâm verip yanlarına gelir. Âşık Hüseyin, Mirze Samed'le İsmayıl Kâtip'ten gelen şiirleri okur. Cevap yazmak için kolları sıvar. Mektubu üçe katlayıp hizmetçiye verir. Adam sabah mektubu İsmayıl'a götürür. Mirze Samed çağrılır. Zeynelova, Binnetova, Miros, İsmayıl ve Mirze Samed mektubu okurlar. Bu nağmeye Mirze Samed'in tek başına cevap yazmasını isterler. Mirze Samed nameyi kendisi yazar ve yine hizmetçiye verip Âşık Hüseyin'e gönderirler. Âşık Hüseyin adamı yine izzetle, hürmetle karşılar. Şiiri okuduktan sonra, kendi şiirini yazıp mektubu üçe katlar. Adam mektubu Binnetova ile İsmayıl'a getirir. Mektubu okuyup gülerler. Hemen aynı gün toy-bayram kurulur. Mirze Samed'in Âşık Hüseyin'le her dalda yarıştığı şiirleri meclislerde elden ele dolaşır.

Âşık Hüseyin, hasat işlerini bitirip Güzeldere Yaylası'na gider. Ailesi ve arkadaşlarıyla buluşur. Esed, Âşık Mirza, Demirci ve Âşık Hüseyin toplanırlar. Şadlık arifesinde Esed, Âşık Hüseyin'den haber sorar. Âşık Hüseyin hasat işlerinden haber verir. Aslında Esed, Âşık Hüseyin'in sazından, sözünden haber almaya çalışır. Âşık Hüseyin'e sazını eline almasını ve her ne yaşadı ise şiirle anlatmasını söyler. Esed'in ısrarıyla Âşık Hüseyin sazını eline alır ve başından geçenleri dile getirir.

Esed tarlasından ne kadar ürün çıkarsa ikiye bölüp yarısını Âşık Hüseyin'e vereceğini söyler. Âşık Hüseyin, hiçbir şey istemez. Esed, zamanı gelince dediğini yapıp ürünü ikiye böler. Âşık Hüseyin üç aydır Mirze Samed'in cevabını bekler. Beklediği cevap gelmeyince faytona

binip İsmayıl Kâtip'in yanına gider. İsmayıl Kâtip'e Mirze Samed'le görüşmeye geldiğini söyler. Âşık Hüseyin, İsmayıl Kâtip'in bu işin içinde olduğunu bilmez. Kendisine gelen namelerin Mirze Samed'den geldiğini sanır. Âşık Hüseyin, Mirze Samed'le görüşmeyi çok ister. İsmayıl Kâtip, Mirze Samed'i çağırır. Dostlar toplanır, meclis kurulur.

Mirze Samed, Âşık Hüseyin'i karşısında görünce çok sevinir. Âşık Hüseyin gibi bir ustayla tanıştığı için kollarını açıp oynamaya başlar. Âşık Hüseyin, oynayanın Mirze Samed olduğunu anlayınca Mirze Samed'e yüreğinden kopup gelen sözleri söylemeye başlar. Söz tamam olunca Mirze Samed bir elini kendi boğazına bir elini de Âşık Hüseyin'in sazının boğazına götürür. Âşık Hüseyin'den af diler. Onun gibi bir âşığa cevap verip değişmeye kalkıştığı için mahcup olduğunu dile getirir. Âşık Hüseyin, yine de söylemeye devam eder. İsmayıl Kâtip ayağa kalkıp aksakallı, hürmetli usta Âşık Hüseyin'in şiire baş söylemesini ister. Âşık Hüseyin söylemeye başlar.

Sohbet tamam olur. İsmayıl Kâtip ve meclistekiler en kıymetli konukları Âşık Hüseyin'i Tovuz'un girişine kadar iletirler.

Kaynakça:

Rza, Şemşad, Hüseyin, Bozalğanlı-Dastanlar Hekayetler, Bakı, 1987, s. 75-84.

MİRZE SEMET VE SARITEL

Azerbaycan'da anlatılan gerçekte yaşanmış halk hikâyesidir. Hikâye kahramanları Azerbaycan'ın Kazak yöresinde Daşsalahlı köyünde doğup orada vefat etmişlerdir. Mirze Samed tahminen 1890'da doğup 1981'de vefat etmiştir.

1918 doğumlu Âşık Behram Alıoğlu onun şiirlerini ezberlemiş, köylüsü Emrahoğlu Meded de bu şiirleri yazıya aktarmıştır. Yazılan bu metinler Nizami Adına Edebiyyat İnstitutusu Arşivindedir.

Sednik Paşayev Pirsultanlı'nın dile getirdiği Mirze Samed ile Saritel'in aşkı ile anlatılanlar şöyledir:

Hadise 1907'da Mirze Samed'in, köylüsü Saritel'in birbirlerini sevmelerinden sonra vuku bulmuştur. Kızın babası Mansır, Saritel'i varlıklı olan Nebioğlu Rüstem'e verir.

Mirze Samed tahsilini tamamladıktan sonra 1919'da Komünist Partisine girer ve köyünde Sovyet yönetimine hizmette bulunur. Bu arada sevgilisi Saritel bir türlü aklından çıkmaz. Neredeyse har anı onu düşünmekle geçer. Şiirler söyleyerek kendini avutmaya çalışır.

Günün birinde Saritel hastalanır. Köyde Kur'an okuyabilen sadece Mirze Samed'dir. Saritel, Kur'an okuması bahanesiyle onu çağırır. Mirze Samed, gelir ve Saritel'i ölüm döşeğinde bulur. Saritel ilk görüştüklerinde topladığı ve hâlâ koynunda sakladığı gaymagçıceğini koynundan çıkarıp Mirze Samed'e verir. Mirze Samed, çiçeği alıp kolun cebine koyar. Saritel, ölmük üzeredir ve Mirze Samed'den ellerini tutması ister. Mirze Samed, Saritel'in elini tutar. Çok geçmes Saritel hayata gözlerini kapatır.

Mirze Samed'in dünyası kararır. Orada kızın cemaline bakarak bir deyiş okur ve evine gelir. Hanımına Saritel'in vefat ettiğini söyler.

Saritel'in vefatı Mirze Samed'i çok etkiler. Dünyası kararır ve söylediği şiirlerle gönlünü rahatlatmaya çalışır.

Kaynakça:

Paşayev, Sednik, "Mirze Samed ve Saritel", *Pir Sultanlı Ozan-Âşık Yaratıcılığına Dair Araştırmalar I*, Pir Sultan Neşriyat, 2002, s. 140-146.

MİRZE-Yİ MAHMUT

(Bkz. MAHMUD İLE NİĞÂR)

MİSİRBİY

Karaçay-Malkar destanıdır. Destanın tamamı manzumdur. Dizeler arasın ölçü birliği yoktur. Destan metni Ufuk Tavkul tarafından Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve "Karaçay-Malkar Destanları" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Ufuk Tavkul, destan hakkında şu bilgileri verir:

“Destanın baş karakterleri olan *Karacav Oğlu Misirbiy ile Kubadiy Oğlu Bekmurza* Osetlerin Digor kabilesine mensup iki asilzadedirler. (Rivayetlere göre Karacav ve Kubadiy adlı Oset soyları aslen Karaçay-Malkarlı olup, sonradan Osetleşmişlerdir. İron ve Digor olarak iki kabileye ayrılan Osetlerin Digor kabilesini meydana getiren soyların büyük çoğunluğunun Karaçay-Malkar kökenli oldukları bilinmektedir.) Malkarlıların doğu komşuları olan Digor Osetlerine Karaçay-Malkar dilinde ‘Düğer’ adı verilir.

Karaçay-Malkarlılar arasındaki bir efsaneye göre Macarlar arasından ayrılan *Badinat ve Basiyat* adlı iki kardeş Kafkas dağlarında Malkar ve Oset halklarının yaşadıkları bölgelere gelirler. Badinat Osetlerin Digorya bölgesine yerleşir ve onların beyi olur. Karacav ve Kubadiy gibi Digor beyleri onun soyundan gelmektedirler. Çerek vadisine yerleşen Basiyat da Malkarlıların beyi olur. Onun soyundan gelen Abay, Canhot, Aydaş ve Şahan soyları Malkarlıların beyleri olurlar. Bu yüzden Oset-Digor beylerine *Badinat*, Malkar beylerine *Basiyat* adı verilir. Bu adlar destanda da geçmektedir. Osetlerin Digor kabilesi ile Malkarlılar arasında etnik akrabalık olduğu halk tarafından kabul edilir. Bu sebeptendir ki, iki Oset kahramanını konu alan bir destan Karaçay-Malkar halk şairleri tarafından söylene gelmiştir.”

Destanın özeti şöyledir:

Oset beyleri, Malkar beyleri ve Kabardey’in önde gelenleri Abaylarda kale şöleninde toplanırlar. Camiye gidip kötü alametli bir hedef koyup ateş ederler, oradan Taş Kilise’yi yağmalamaya giderler, Karavaların Misirbiy’i orada göremezler ve kendi başlarına yollarını bulamayacaklarını düşünürler.

Kudabiy ile Karacav eskiden beri düşman olan iki sülâle oldukları için birbirlerinden çekinirler.

En sonunda Bekmurza ile Gevuş atlarına binerek yollara düşerler, “Çerkes köylerine ayıplanmaktansa ölmek daha iyidir.” diye düşünürler. Buzağı çobanı gençlere rastlayıp, Karacavların Misirbiy’inin nerede olduğunu sorarlar.

Çoban da onlara Misirbiy'in o gün evlendiğini, ev hizmetçilerinin sofra kurup kaldırdıklarını, kazanların kaynadığını söyler. O sırada Uruh Irmağı'ndan küçük bir erkek çocuğu onların tarafına geçer. Misirbiy bunların geldiğini görünce, düğünü, eğlenceyi durdurup, bir kişi göndermek istemiştir ve bu genç çocuk gelmiştir. O anda Gevuş ve Bekmurza atlarının kayışlarını sıkıştırarak Uruh Irmağı'nı aşar geçerler. Misirbiy, köyün girişine üç gözcü koydurur. Köyün kapıları kapatılır fakat Bekmurza kapının üzerinden geçer, köy kapısını açar Gevuş'u da köye sokar. Düğün alanına yaklaşp, kel bir çocuktan Misirbiy'i sorarlar, misafir sevip sevmediğini anlamaya çalışırlar.

Misirbiy'in düğün alanında, müzisyenlere çaldırarak eğlence düzenlediğini, ağalarla, beylerle oturduğunu öğrenirler. Genç delikanlıdan Karacav Oğlu'nu çağırmasını isterler fakat genç onun gelemeyeceğini söyler. Bekmurza ile Gevuş da tabancalarını bellerine takarak orta eve girerler. Ağalara, beylere selâm verirler ve Misirbey hariç hepsi ayağa kalkar. Misirbey mağrur bir şekilde "Oturun, yiyin, için düşman görünümlü misafirler!" der. Bekmurza ise ne yemeğini ne içkisini ister; Misirbey'e, ecdatlarından beri düşman olduklarını bildiği hâlde ona yardım istemeye geldiğini söyler, gelmeyecekse de geri döneceklerini bildirir.

Misirbey hâlini gördüklerini, gidip varını, yoğunu, malı, mülkünü Kabardey'In Malkar'ın iyi adamlarına anlatmalarını söyler. Bekmurza ise yeni karısı, şöleni, eğlencesi olduğunu ve onlardan ayrılamayacağı için gelmeyeceğini söyler ve oturmadan döner giderler.

Misirbiy derin düşünür ve gitmezsem halk ne düşünür diye elbiselerini değiştirerek yola koyulmaya karar verir. Az önce giden Bekmurza'ya adam gönderir, Bekmurza geri döner. "Sizden geri ben kalırsam, kadın yürekliyim." der ve sarılır, barışırlar. Aralarındaki husumet biter ve dört nala giderek gruba yetişirler. Taş kiliseyi yağmalamaya giderler.

Misirbiy destanının bir başka varyantında olaylar farklı bir biçimde anlatılır. Bu desten da şöyledir:

Oset ve Malkar beyleri yağma seferine çıkarlar; fakat başlarında liderleri olmadığı için başarılı olamazlar. Liderlik için Misirbiy'e karar

verirler; ama kimse Misirbiy'e gitmeye cesaret edemez, tartışıp dururlar. O sırada Kubadiy Oğlu yiğit Bekmurza kendisinin gidebileceğini; fakat yalnız gitmek istemediği için gruptan bir yol arkadaşı seçmek ister, sağır Gevüz'ü yanına arkadaş alır.

İki yiğit dört anal giderler, Karacayköyünün karşısına ulaştıklarında Misirbey bunları görür ve kötü niyetli olduklarını düşünür. Kim onlarla konuşur, hoş geldin derse esir alacağını bildirir. Bekmurza ile Gevüz Kanlı Uruh'dan geçersiz geçip Misirbey'in misafirhanesine gelirler. Bunlara kimse hoş geldin demeyince, aşık oyunu oynayan iki küçük çocuktan iz sorarlar. Misirbiy'in neden gelmediğini söylerlerse oyunda kazandıkları aşık kemiklerini çocuklara tekrar vereceklerini söylerler. Çocuklar da Misirbiy'in onların yanına kesinlikle gelmeyeceğini söylerler. Bunlar da gidip Misirbiy'in kendi evine ulaşırlar. Orada oturan ağalar, beyler ayağa kalkar; Misirbiy yerinden kımıldamaz. "Oturun, yiğit, için!" der misafirlere. Bekmurza: "Yemeğini, içkini çarp başına! Kendinden büyükler kalkıp selamımızı alır; fakat sen almazsın, senin şerefine lanet olsun!" der. "Biz nereye gideceğimizi bilemediğimiz için sana geldik, içki içmeye, yemek yemeye gelmedik." diye söyler.

Misirbiy, kuşluk vaktinde gitmek için hazırlık yapar, karısı ise "O tarafa gidersen ak atın ile lider olasın, bu tarafa dönersen ak atınla cenaze olasın." diye söyler.

Misirbey kuşluk vaktinde yola çıkar, adamlara yetiştir, nereye gideceklerini sorar. Onlar da nereye gideceklerini bilmedikleri için kendisine ihtiyaçları olduğunu söylerler. Orada Dağ Kurnayat köyüne gidip, köyü basarlar. Oradan Künlüm köyüne giderler ve orada karışıklık çıkar, Misirbey vurulur. Gruptakiler yaralı Misirbiy'i çayırliğa çıkarırlar. Misirbey Karacanların kara tüfeğinin köyde kaldığını söyleyerek kederlenir. Bekmurza köy onlardan biriymiş gibi giderek bakmak bahanesiyle. Tüfeği elinde tutan kör ihtiyardan tüfeği almaya çalışır.

İhtiyar vermeyince Bekmurza hiddetlenerek; "Bırak!" deyince, ihtiyar şüphelenir vermez. Bunun üzerine Bekmurza ihtiyarı kılıcıyla öldürerek tüfeği Misirbiy'e götürür. Misirbiy de Bekmurza'ya karısını emanet eder, kız kardeşini eş olarak almasını ister ve beyliğini Bekmurza'ya bırakarak vefat eder.

Kaynakça:

Tavkul, Ufuk, *Karaçay-Malkar Destanları*, Misirbiy, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 274-307.

MİSKİN ABDAL VE SENUBER

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyede, dervişin verdiği bir elma sayesinde dünyaya gelen Miskin'in rüyasında Senuber'e âşık olması, çektiği sıkıntıları ve sonunda sevdiğine kavuşmasını anlatılmıştır. Bu hikâyenin devamı "Miskin Abdal ve Şah İsmail" hikâyesidir. (Bkz. *İlgili hikâye*).

Hikâye Daşkend köyünden 65 yaşındaki Âşık Hacı Bayramov'dan derlen ve Azerbaycan Folkloru Antologiyası (Göyçe Folkloru) adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Növreste, Derviş, Hüseyin / Miskin Abdal, Uzun Kasım, Mahmud, Senuber, Cevahir, Gaçak Mehdi, Gülçöhre, Kayser, Cümşüd, Selbinaz, İskender, Yasemen, Meded oluşturur. Mekân olarak da Göyçe, Zergerrî, Tebriz, Dereçiçek, Nahçıvan karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Göyçe'nin Zergerrî köyünde adlı oldukça tahsil görmüş, zengin ve her kes tarafından sevilen Mehemed Caferoğlu adında biri vardır.

Her şeye sahip olan ve amcasının kızı Növreste'yle evli olan Mehemed'in tek derdi çocuğunun olmamasıdır.

Bir sabah eve bir ihtiyar gelir. Mehemed'e bir elma verir ve elmayı hanımıyla birlikte yerlerse çocuklarının olacağını çocuğun adını da Hüseyin koymalarını söyler.

Mehemed, ihtiyarın söylediğini yapar. Dokuz ay, dokuz gün sonra Mehemed'in bir oğlu olur. Kurbanlar kesilir, eğlenceler, düğünler düzenlenir. Çocuğunun adını Hüseyin koyarlar.

Hüseyin de tez zamanda büyür. Babası ona hayatta lazım olacak şeyleri öğretir.

Hüseyin, günün birinde uyur ve üç gün uyanamaz. Rüyasında gördüğü bir derviş onu Tebriz'e götürür, orada Sevdakâr Mahmud'un kızı olan Senuber'i gösterir ve onun aşkına bade içirip ikisini birbirine âşık eder. Mahlasını Miskin Abdal koyar.

Üç gün sonra Hüseyin uykusundan uyanır. O artık eski Hüseyin değildir. Sazla rüyasında gördüklerini dile getirir. Ardından Tebriz'e, sevdiğinin yanına gideceğini söyler. Ailesi, önceleri Hüseyin'in bu durumuna çok üzülür ancak sonra anlarlar ki ona âşıklık hak vergisi verilmiştir. Tebriz'e gitmek istemesine önce rıza göstermezler ancak oğullarının ısrarına daha fazla karşı çıkamazlar ve izin verirler.

Hüseyin, arkadaşı Uzun Kasım alıp yola çıkar. Gide gide Alaçalı'ya varırlar. Buradan bir gemiye binerler. Gemi yolda tufana yakalanır. Tufan, Miskin Abdal'ın duasıyla kesilir ve sonra yollarına devam ederler. Dereçiçek sahiline çıkarlar. Burada bir gece çok güzel ağırlandıktan sonra Uzun Kasım ile yola devam ederler. Bir çayırılıkta çiçek deren kızlara rastlarlar. Miskin Abdal, Cevahir adlı kızın ve diğer kızların isteği üzerine bir deyiş okur, Cevahir'le deyişme yapar. Cevahir Miskin Abdal'ı yolcu eder.

Miskin Abdal ile arkadaşı Uzun Kasım, Tebriz'e giderken Nahçıvan'a uğrarlar. Burada İskender Bey evladını düğününe katılırlar. Miskin Abdal üç gün boyunca İskender Bey'in evlâdının düğününde âşıklarla karşılıklı olarak atışır, düğüne gelenlerin takdirini kazanır.

Tekrar yola koyulur. Sıkıntılı bir yolculuktan sonra Tebriz'e yaklaşırlar. Bir kahvede karşılaştıkları Kaçak Mehdi ile ahbap olurlar. Daha sonra yollarına devam ederler.

Derviş, Hüseyin'e bade içirirken aynı şekilde Senubar Hanım'a da Miskin Abdal aşkına bade içirmiştir. Artık Sanubar Hanım'ında içinde aşk ateşi yanmaya başlamıştır. Sanubar Hanım'ın Gülçöhre adında bir hizmetçisi vardır. Bu kız aynı zamanda Senubar Hanım'ın sırdaşı, dert ortağıdır. Senubar, Miskin Abdal'a olan aşkını da Gülçöhre'ye anlatır. Senuber'in babası kızını Bezirgân Keyser'in oğlu Cümşüd'e vermek ister. Ancak Cümbüş Sanubar Hanım'ın dengi birisi değildir.

Senubar Hanım, Hüseyin'i bulması için Gülçöhre'yi şehrin girişine gönderir. Bu sırada Miskin ve Kasım da şehre gelirler. Gülçöhre, Miskin

Abdal ve Uzun Kasım'ı bulur, onları evine misafir olarak ağırlamak için götürür. Kendisi de hanımına müjdeyi vermeye gider.

Senubar Hanım, bu müjdeye çok sevinir. Ancak sevdiğine kavuşabilmesi için bazı tedbirler düşünür ve ona ev kiralayıp bir ay kadar orada kalmasını söyler. Ondan sonra da "Bundan gayrı olacıklara Allah karar verecek." diyerek beklemeye koyulur.

Miskin Abdal ve Uzun Kasım bir ev kiralarlar ve oraya yerleşirler. Bu sırada iki âşık gizlice mektuplaşmaya başlar. Uzun Kasım da bu sırada Senubar Hanım'ın sırdaşı olan Gülçöhr'e yi sever ve o da onu almak ister.

Bir gün iki sevgili âşıklar karşılaşırlar ve duygularını deyişlerle dile getirirler. Saz faslının sonunda kızın annesi Selbinaz Hanım oraya gelir. Onlara kızmaz ancak Miskin Abdal'ı da sınamak için bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Miskin Abdal bunu kabul etmez. Selbinaz Hanım, Miskin Abdal'ın bu hâlini beğenir ve hayır dualarıyla onları yalnız bırakır. Âşıklar artık her gece buluşup sabahlara kadar gülüp eğlenirler.

Miskin Abdal ve dostu Uzun Kasım bir aya yakındır Tebriz'dedirler. Bu süre zarfında çok insanla dost oldular, çok insana kendilerini sevdirdiler. Lâkin sevdikleri olduğu gibi sevmeyenleri de çıkar. Bunlardan birincisi de Bezirgân Keyser'in oğlu Cümşüd'dür.

Cümşüd, bir gün Miskin Abdal ile Senubar'ı birlikte görür ve beyninden vurulmuşa döner. Bu durum âşıkların da keyfini bozar. Âşıklar hemen ayrılırlar ve neler olacağını beklemeye koyulurlar.

Cümşüd, onları o halde gördükten sonra eve gider. Gördüklerine kendinden bazı şeyler de ekleyerek babası Kayser'e anlatır. Kayser, oğluna acele etmemesini ve bu işi kendisinin halledeceğini söyler.

Kayser, Senubar'ın babası Mahmud'un yanına gelerek olanları ona anlatır. Bu işin üstesinden gelmek için beraber plan yaparlar.

Mahmud, Miskin Abdal'ı ve yoldaşını yanına çağırır. Ona kızını vermeyeceğini, şehri terk etmesini yoksa onu öldüreceğini söyler. Miskin Abdal, buraya yâr için ölmeye geldiğini isterse kendini öldürebileceğini, ölümden korkmadığını anlatır. Bunun üzerine Mahmud, Miskin Abdal'ı ve yoldaşı Uzun Kasım'ı zindana attırır.

Miskin Abdal zindanda; Senuber de babasının evinde tutsak ve sevdiğinin hasretiyle ıstırap içinde aşkın verdiği şevkle birbirlerine ağıtlar yakıp ağladığı sırada Kayser ve Mahmud düğün hazırlıklarına başlarlar. Bu sırada Mahmud rüyasında bir aksakallı dede görür. Dede, Mahmud'a zindana attırdığı gençleri derhâl salıvermesini yoksa gözlerini çıkaracağını söyler. Mahmud, bundan korkar ve gecelerce yatamaz. Üçüncü gece uykusuzluktan bir an dalar ancak hemen sıçrayarak uyanır ve gözlerinde parmak izleri görür. Bunun üzerine adamlarını çağırır ve Miskin Abdal ve yoldaşı Uzun Kasım'ı öldürüp kanlı gömleklerini kendisine getirmelerini emreder.

Cellatlar iki yoldaşı öldürmek için yola çıkarlar. Tutsakların yanlarına vardıklarında, Miskin Abdal'ın hazin sesi ve duygu dolu sesle aşkını, sevdiğine olan sevdasını haykırışını işitirler ve bundan çok etkilenirler. Cellatlar, aralarında biraz konuşup tartıştıktan sonra tutsakları bırakmaya karar verirler.

Cellatlar, tutsaklara onları öldürmeyeceklerini ancak gömleklerini onlara vermelerini, o gömleklere tavşan kanı sürüp Mahmud Bey'e vereceklerini söylerler. Miskin Abdal ve Uzun Kasım, gömleklerini onlara verirler. Cellatlar, ikisinin de kaçıp buradan uzaklaşmalarını söylerler. Miskin Abdal ve Uzun Kasım, oradan uzaklaşırlar, doğruca daha önce dost oldukları Kaçak Mehdi'nin yanına giderler. Kaçak Mehdi onlara yardım edeceğini söyler. Daha sonra sevenleri birbirine kavuşturmak için hazırlıklara başlarlar.

Bu arada düğün başlar. 40. gün gelir. Gelin, damat evine doğru yola çıkacağı sırada, Kaçak Mehdi ve adamları, yanlarında Miskin Abdal ve Uzun Kasım olduğu halde düğün evine gelirler. Törelere gereği Miskin Abdal ve Cümşüd güreşirler ve Miskin Abdal güreşi kazanır. Buna çok kızan Mahmud, Miskin Abdal'ın üzerine atılır. Ancak Kaçak Mehdi, onu boğazından tutup kılıcıyla ikiye böler.

Yedi gün yedi gece boyunca Miskin Abdal ile Senubar Hanım'ın ve Uzun Kasım ile Gülçöhre'nin düğünleri yapılır. Sekizinci gün Senuber, annesi, Gülçöhre, onun kardeşi Meded hepsi Gülçöhre'nin evine taşınırlar.

Daha sonra kaçak Mehdi'nin de evinin olduğu yerde de yedi gün yedi gece düğün yaparlar ve Nahçıvan'a doğru yola çıkarlar.

Nahçıvan'a vardıklarında İskender Bey'in yanına giderler. İskender Bey, onların sevdiklerine kavuşmalarına çok sevinir ve onların şerefine burada da yedi gün yedi gece olmak üzere düğün tertip ettirir. Bu sırada Gülçöhre'nin kardeşi Meded ile İskender Bey'in kızı olan Yasemin birbirine âşık olurlar. Yasemin'i istemesi için Miskin Abdal'ı aracı tayin ederler.

İskender Bey, Miskin Abdal'ın aracılığına hayır demez ve onların düğünleri de diğer sevdalılar ile birlikte yapılır. Yolcular buradan da ayrılıp evlerine doğru yol almaya devam ederler.

Yol boyunca rastladıkları yerlerde toy-düğüne devam ederler. Bu yüzden ancak 45 günde Göyçe'ye varırlar. Miskin Abdal'ın annesi oğlunu ve gelinini gördüğüne çok sevinir. Göyçe'de de âşıklar için 40 gün 40 gece düğün yapılır ve düğünün son gecesi hayır duası ile düğün sonlandırılır. Böylece sevdalılar birbirine kavuşurlar.

Kaynakça:

Hüseynov, İsmayılov, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası (Göyçe Folkloru)*, Azerbaycan Elmler Akademiyası Nizami Adına Edebiyat Enstitüsü, C. 3, Bakı, 1999, s. 363-417.

MİSKİN ABDAL VE ŞAH İSMAİL

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Miskin Abdal ve Senuber Hikâyesinin devamı niteliğindedir. Hikâyede ağırlıklı olarak Miskin Abdal'ın efsanevî kişiliği ön planda tutulmuştur. Eşi Senuber'i kaybettikten sonra âşıklık onun için artık geri planda kalmıştır. Kerametler gösteren ve halkın gözünde çok değerli birisidir. 100 yaşında sonra vefat etmiştir. Hikâyenin muhtelif yerlerinde Sultan Selim ve Şah İsmail de yer alır.

Hikâye oldukça hacimli olup manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ünü günden güne artan Miskin Abdal Senuber'le evlenir. Çevre illerden ve köylerden sürekli davet alır, gittiği yerlerde sanatını en güzel şekilde icra eder.

Miskin Abdal ve Senuber kötü rüyalar görürler. Senuber gördüğü rüyayı anlatır ama Miskin anlatmaz. Sabah babası Miskin'in gitmesi gerektiğini söyler. Miskin Abdal yola çıkar. Aradan bir gün geçer ve Miskin'in annesi hastalanır, ocağa tezek almaya Senuber gider. Bu sırada duvar Senuber'in başına yıkılır ve Senuber can verir. Konu komşu toplanıp ağıt yakar.

Miskin'e haber gönderilip annesinin hastalandığını söylerler ama Miskin bir şeylerin ters gittiğini anlar. Gökçe'ye döndüğünde gerçeği öğrenir. Ağıtlar yakar, bayatılar okur.

Beri taraftan kızının ölümüne çok üzülen Senuber'in annesi bir ah çeker, bayılıp düşer. Lokman gelip ayıltsa da kadın vasiyetini söyler ve ölür. Onu da Senuber'in yanına gömerler. Miskin'in derdi bir iken bin olur.

Bir gün Miskin, rüyasında Hz. Ali'yi görür. Hz. Ali ona birtakım öğütler verir. Senuber'e artık yas tutmamasını; elli yaşında hayırlı biriyle evleneceğini ve dört çocuğunun olacağını; dara düştüğünde Hak Teâlâ'nın ona yardım edeceğini; sabah erken kalkıp pazara gidip at almasını ve atın adını da Haçadil koymasını; bir gün evlerinin arkasına yıldırım düşeceğini, daha sonra da kendisine evliya nişanesi verileceğini söyler. Ardından yıldırım düşen yerden su çıkacağını, bu suyun Miskin'in adıyla anılacağını, nefesinin insanlara şifa olacağını, adını söyleyenlerin darda kalmayacağını, kurbanlar kesileceğini, bu ocağın insanların ilacı olacağını ilave eder. Miskin, uykudan uyanır, olanları etrafındakilere anlatır.

Miskin Abdal pazara at almaya gider. Göyçe'nin Kızılvereng kentinde Ahmet isimli birinin güzel bir atı vardır. Bu at, bir aygırla birleşir ve çok güzel bir tay doğurur. Taya Ürgen adını verirler. Tay büyür ve kimseyi ve kimseyi sırtına bindirmez. Bunun üzerine Ahmet de atı satmak için pazara getirir. Pazarda at, kimseyi kendine dokundurmaz. Miskin atı alır, ona güzelce eğer yaptırıp atı, babasının evine getirir.

Sabah tufan kopar, rüyasında gördüğü şeyler gerçekleşir. Artık Miskin'in evi ocak olmuştur. Bu arada Miskin köy köy, şehir şehir gezip dini-mezhebi anlatmaya devam eder. Bir gün de Dereçiçek denilen yere

gidince bir grup, onu mucize göstermeden inanmayacaklarını söylerler. Miskin Abdal da canlı bir kuzuyu ateşe koyup sonra sapasağlam çıkarınca herkes ona inanıp Allah'a iman eder.

Miskin Abdal'ın yaşı elli olunca ana-babası evlenmesini hatırlatır. Uzun Kasım Haçadil'e binip yola koyulur. İran'a varınca Haçadil kişnemeye başlar. Tacir Ziyad adında biri gelip bunları evine götürüp misafir eder. Tacir başından geçenleri Kasım'a anlatır. Tacir Ziyad'ın bir kızı vardır ve kızının düğün günü nişanlısı ölür, kız da ah edip bir daha evlenmek istemez. Bunları işiten Kasım olanları anlar ve kızın Miskin Abdal'ın kısmeti olduğunu söyler. Ziyad çocuklarını yanına çağırır. Halime adındaki bu kızı tam da Miskin Abdal'a lâıyk biridir. Kızın fikrini almak isterler, karşı çıkmaz. Uzun Kasım hayırlı haberi alıp yakında geleceklerini söyleyip yola çıkar.

Haber Miskin'e iletilir. Miskin yola çıkar, İran'a gelir. Düğün yapılır sonra yola koyulup Göyçe'ye dönülür. Onlar için mutlu hayyat başlar.

Tebriz'de Şeyh Haydar'ın yeğeni İsmail büyüyünce bakar ki ülke elden gitmekte. Atına biner ve sefere çıkar. Hüseyin Lele Bey, İsmail'in karşısına çıkıp Göyçe'den geçmek gerektiğini, oranın halkının Safevi'ye bağlı olduğunun Miskin Abdal adında birinin sazla sözle dini-mezhebi anlattığını söyler. Hüseyin Lele Bey'in bu sözleri İsmail'i etkiler ve Göyçe'den gitme kararı alır.

Göyçe'ye gelince İsmail, gördüğü güzellikler karşısında büyülenir. Miskin Abdal'a geldiklerini haber vermek için adam göndertir. Miskin Abdal İsmail'i karşılayıp ona şiirler okur. Onu ocağında misafir eder. İsmail, Lele'nin tavsiyesiyle Miskin Abdal'ın kutsal çanağına yapacağı sefer için su koyar, bakarlar ki su kaynar Safer'in galibiyetle bitireceğini anlayıp sevinirler. İsmail Göyçe'den de asker toplayıp sefere çıkar ve çok geçmeden seferden dönerler. Miskin Abdal'ın ocağında kutlamalar yapılır. İsmail, Miskin'e Sarıyakup kentini bağışlar.

Miskin Abdal ve 12 âşıkla birlikte Tebriz'e doğru yol almak isterler. İsmail gitmeden önce ocağa uğrar ve yine su çanağına bakar, gördükleriyle sevinip yola çıkarlar. Yolculuk sırasında uğradıkları kentlerde hürmetle ağırlandı ve gönderilirler. Dereçiçek'e varınca orada büyük hürmetlerle

karşılanırlar. İsmail sebebini sorunca oranın büyüklerinden biri olanı biteni anlatır. Dereçiçek'ten ayrılıp Tebriz'e doğru yol alırlar. Ağrı dağına geldikleri zaman bir atlı gelip ileride Elvend Mirza'nın onlara pusu kurduğunu haber verir. İsmail bunu duyunca askerlerini Elvend Mirza'nın üstüne salar, adamları telef ederler. Mirzanın da başını vurdurur. Nahçıvan'da dinlenip yola devam ederlerken karşılarına Kaçak Mehdi çıkar. Kaçak Mehdi de İsmail'in askerleri arasına karışır. Miskin Abdal her fırsatta çalıp söyler. Tebriz'e varınca halk bunları merasimle karşılar, tahtına oturduğu zaman şerbetini Miskin Abdal'ın elinden içer.

Şah İsmail, Miskin'den destan okumasını ister. "Şah Divanı" adını verdiği bir divan okur. İsmail, Göyçe'nin ve başkent'in vergilerini Miskin Abdal'a bağışlar.

Miskin Abdal Dağıstan'a elçi gönderilir, önce Göyçe'ye uğrayıp ana-babasıyla helalleşip Ahti Kenti'ne gider. Ahti'da Şii Mezhebini anlatır, ona inanıp iman ederler. Kente Miskinli adını verirler. Hasan ve Ali isimli iki oğlu yolda hastalanır. Bu sırada Şah'tan mektup gelir, dönmeleri gerekir. Yola çıkarlar, yolda kar yağıp tipi çıkınca iki oğlu da soğuktan ölür. Miskin Abdal onları gömüp sonra yanık yanık çalıp okur. Göyçe'ye varınca ana-babasının da öldüğünü duyar, onların mezarını ziyaret edip Tebriz'e geri döner.

Miskin Abdal başka ülkelere de elçi gönderilir, hepsinde başarılı olur. Osmanlı'ya gider orada Sultan Selim onu huzuruna çağırır, Miskin Abdal'ın Haçadil'ini almak ister. Miskin İsmail'e mektup yazıp artık dönmek istediğini bildirir fakat cevap gelmeden Miskin Tebriz'e gider.

Şah İsmail artık destanı okuması gerektiğini söyler. Miskin Abdal da meclis kurdurur ve sabaha kadar "Aslan Şah ile İbrahim'in destanını okur. Sabah olunca Şeybani Han'dan mektup gelir. Mektupta savaş isteği yazılıdır. Şah İsmail orduyu hazırlatmaları için emir verir. Miskin Abdal öne çıkıp Göyçe, Karaçiçek ve Kaçak Mehdi'nin yiğitlerinin bu işi başarabileceğini söyler. Şah İsmail ona güvenip önden onları gönderir. Harp yerine varınca Şeyban Han'ın gözü korkup bu işten vazgeçmek ister. Şah İsmail meydana çıkıp Şeyban'ı oraya çağırınca Şeyban meydana gelmez. İsmail emir verince saldırı başlar ve az zamanda yiğitler hepsini

telef edip Şeyban'ı da Şah'ın huzuruna getirirler. Şeyban, Şah'tan çok aman diler ama ne fayda onu tutup zindana atarlar. Bir zaman sonra zindandan çıkarıp, başını kestirip kurda kuşa yem ederler.

Habercinin biri gelip Sultan Selim'in savaş için Çaldıran'a geldiğini söyler. Şah İsmail hemen orduyu hazırlatıp yola çıkarlar. Savaş başlar, kıran kırana devam ederken Şah'ın ordusunun yiyeceği biter. Miskin Abdal heybesinden kömbeyle katık çıkarıp askerlere parça parça dağıtır ama kömbe de katık da bitmez. Şah İsmail, Miskin'in kerametine çok şaşırır. Savaş biter. Osmanlılar kazanır, çok sayıda esir alırlar. Miskin Abdal Şah'tan izin alıp Sultan Selim'in huzuruna çıkar. Miskin Abdal'ın büyüklüğünden ve sözlerinden etkilenen sultan esirleri bağışlar.

Şah İsmail, Miskin'in namına meclis kurdurur. Miskin çeşitli havalar çalıp okur. İsmail ona birtakım sorular sorup doyurucu cevaplar aldıkça çok sevinir. Hattat'ı çağırıp Miskin Abdal'ı kendine vezir yaptığını ferman eyletir.

Miskin Abdal sarayda çok sevilir, herkes ona hürmet edince bazı fitneciler onu çekemez. Bir gün Miskin Abdal uyurken bir tanesi gidip Şah'a onun hakkında kötü şeyler söyler. Şah da inanmak istemez ama kalbine şüphe düşer. Bu arada Miskin Abdal çıkıp padişahın huzuruna gelince sanki olan biteni görmüş gibi bir türkü okur. Şah onun suçsuz olduğunu anlayınca fitnecinin boynunu vurdurur.

Miskin Abdal, Şah'ın büyüklüğünü ve dini gittiği yerlerde anlatmaya devam eder. Bir gün yorulup yol kenarında otururken sarayın celladını görür. Cellat selâm verir Miskin selâmını almaz. Çünkü Miskin kan dökenleri sevmeyen ve onlarla muhatap olmak istemez. Cellat af dileyip benim için dua et kurtulayım dese de Miskin kabul etmez. Cellat, yaptıklarından çok pişman olarak ortadan kaybolur. Miskin saraya gidince olan biteni herkese anlatır. Halk yine onun yüceliği karşısında şaşırıp kalır. Şah İsmail hazineyi bağışlamak ister ama Miskin kabul etmez.

Günlerden bir gün Miskin'e Şah İsmail'in vefat haberi gelir. Miskin çok üzülür bağı yanan. Sazı eline alıp başlar söylemeye. Dayanamayıp çekip memleketine gider. Orada mektep açıp ilmin sınırlarını öğretir.

Göyce'ye geldiği günlerin birinde Miskin'in kapısına marallar süt sağdırmaya gelir. Ahali buna şaşırıp marallar her gün gelmeye başlar. Yine bir gün marallar gelip süt sağdırırken maralların sütü kırmızıya döner. Karısı, olayı Miskin'e haber verince Miskin, oğlu Şadman'ın adam öldürdüğünü söyler. Şadman çıkıp gelir, olanları babasına anlatınca Miskin Abdal'ın söyledikleri doğru çıkar. Miskin çok sinirlenip ateşten bir odunu alıp Şadman'a doğru tutunca odun yere düşer ve orada armut ağacına dönüşür. O günden sonra orası ziyaretgah olur.

Miskin Abdal'ın yaşı yüzü geçmiştir. Miskin hâlini görüp sazi eline alır ve kocalıktan bahseder. Bu sözlerinden sonra hastalanıp yatağa düşer. Çoluk çocuğunu çağırır, vasiyet eder. Sonra vefat eder. Bir üstat aşık çıkıp Miskin Abdal'ın ruhuna dua eder.

Kaynakça:

İsmayilov, Hüseyin, *Göyce Dastanları Aşık Revayetleri*, Azerbaycan millî Elmler Akademiyası Nizami Adına Edebiyyat İnstitutu Yayını, Bakı, 2001, s. 144-255.

MİSKİN ALİ

XIX. yüzyılda Gaziantep'te yaşamış olan Türkmen şairi Miskin Ali hakkında anlatılan hikâyelerdendir. Hikâye metni Ömer Özbaş tarafından derlenmiş, Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar adlı kitapta yayımlanmıştır. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır.

Şiirlerin tamamı 11 heceli olup Miskin Ali'ye aittir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir obada annesiyle birlikte yaşayan Miskin Ali adında bir delikanlı vardır. Miskin Ali, obanın en zengini olan beyin kızı Benli Sultan'a gönlünü kaptırır. Bir gün kıza kendisi ile evlenmek istediğini söyler, kız öfkelenir, Miskin Ali'ye taşlar atar.

Birkaç gün sonra kendini engelleyemez yine kızın yanına gider. O sırada yayık yaymada olan kıza deyiş söyler. Kız bu defa yumuşar ve onun kendisini öpmesine izin verir. Miskin Ali bunu arkadaşlarına söyler. Bu hadise dedi kodu olarak halkın arasında yayılır.

Miskin Ali, günün birinde yine Benli Sultan'ın yanına gider. Kız, olanları dillendirdiği için Miskin Ali'ye kızgındır, her yanına gelmesinde ona yüz vermez. Miskin Ali, üzüntüsünden hastalanıp yataklara düşer, üç ay yatar. Bir ara kendisini rahat hisseder dışarı çıkar. Çeşme başında on beş kız görür. İçlerinde Benli Sultan da vardır. Miskin Ali onlara hepsinin adını geçtiği bir deyiş söyler, son dörtlükte de Benli Sultan'ın hepsinden güzel olduğunu söyler. Bunun üzerine on dört kız bayıltıncaya kadar Miskin Ali'yi dövüp oradan uzaklaşırlar.

Miskin Ali kendisine geldiğinde başucunda Benli Sultan'ı görür. Sevgililer birbirine sarılıp öpüşürler. Akşam buluşmaya karar verdikten sonra Benli Sultan oradan ayrılır.

Muiskin Ali, akşam olunca kızın çadırının bulunduğu yere gider, sabaha kadar soğukta bekler, ancak kız misafirleri olduğundan onun yanına gelemez. Miskin Ali, donmak üzereyken zar-zor kendi çadırına gelir.

Ertesi gün, Miskin Ali kendisine gelir. Bu sırada Benli Sultan'a amcası oğlu için düniürcüler gelir. Miskin Ali davul seslerini duyar ve oraya gider. Benli Sultan'ı kastederek kahrılı bir deyiş okur, çadırına döner.

Miskin Ali, çarenin obayı terk etmekte olduğunu düşünür. Annesi ile vedalaşıp Hedebe köyüne gider, Davut Kâhya'ya azap durur.

Aradan zaman geçer. Miskin Ali Davut Kâhya'nın kızına gönlünü kaptırır. Fırsat buldukça onunla sevişir. Ancak etrafta buluşmaları duyulunca orada da daha fazla duramayıp köyü terk eder ve kayıplara karışır.

Kaynakça:

Özbaş, Ömer, *Gaziantep Dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep, 1958, s. 87-102.

MİŞEK ALIP

Tatar destanıdır. Destanda kuşların konuşması, sihir ve don değiştirme gibi olağanüstülükler fazlasıyla yer alır.

Manzum olan destan metni Fatih Urmançı tarafından yayımlanan Tatar Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanın şahıs kadrosu Kara Han, Mişek Alıp, Karşılaşılan adamlar, Tebene Kuga Hanım'dan oluşur. Hayvan olarak da Yan (balık) Çüçek (kuş), aç kuşlar, serçe, çamça balığı, turna balığı, sivrisinek, şahin, horoz karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Kara Han'ın ülkesinde Mişek Alıp diye bir yiğit vardır. Kara Han, onu Yan denen balığın altın yanağını almaya gönderir. Mişek Alıp, yolda biriyle görüşür. Yemek yiyip sohbet ederler. Adam, Mişek'e nereye gittiğini sorar o da yolculuk sebebini söyler. Adam, Mişek Alıp'a "Irmakta bir balığın ayağına çivi girmiştir. Onu çividen kurtarırsan balık sana yardım eder." der. Mişek Alıp, denileni yapar. Balık ona Yan balığının öldüğü için onun kemiklerini getirir. Mişek de bunu alıp hana getirir.

Han durumdan memnun olur. Bu sefer Mişek Alıp'tan Çüçek denen kuşun derisini getirmesini ister. Mişek yola çıkar. Mişek Alıp, çölde giderken karşısına birisi çıkar. Mişek'e şuradaki kuşların yavrularını sabah ejderha yemeğe gelecek eğer o kuşları ejderhadan kurtarırsa kuşların ona yardım edeceğini ve istediğini alacağını söyler. Mişek söylenileni yapar. Kuşların babası geldiğinde yavrularının sağ olduğunu görünce Meşik'e bir isteğinin olup olmadığını sorar. O da Çüçek'in derisini almak istediğini söyler. Baba kuş, Mişek'e istediği kuş öldüğü için o kuşun kemiklerini getirir. Mişek bunu da alıp Han'a getirir. Han buna da çok sevinir.

Han bu defa Tebene Kuga Hanım'ı bulup getirmesini ve bunun karşılığında tahtını kendisine vereceğini söyler. Mişek yola çıkar. Giderken karşısına çıkan adam ona nereye gittiğini sorar, Mişek de anlatır. Adam, ona önce kuşların yuvasına giderse, kuşların ona yardım edeceğini söyler. Mişek adamın dediğini yapar. Kuşlar ona Tebene Kuga Hanım'ın bir taş evde olduğunu söyler. Ona gitmek için bunun için yedi kap serçe vurup getirirse yardım edebileceklerini söylerler. Mişek onların isteğini yerine getirir. Kuşlar bu serçelerle beslendikten sonra Mişek Alıp'a yardım ederler. Mişek Tebene Kuga Hanım'ın evini bulur.

Kız o sırada saçlarını taramaktadır. Mişek'i görünce çamça balığı donuna girer. Mişek de hemen turna balığı olur ve kızı tutup çıkarır. Kız daha sonra silkinip sivrisinek olup uçar. Mişek Alıp beyaz şahin olup onu yakalar. Kız, buğday olur, Mişek de horoz olup onu yakalar.

Mişek Alıp, kızı Han'a götürür. Han düğün yapmak için halkını toplarken kız ona; "Mişek'in bunca hizmetine karşılık ona hakkını verdin mi?" diye sorar. Han; "Hayır. Şimdi veririm" der. Bunun üzerine Tebene Kuga Hanım Han'ın halkını sıçan yapar, onu da ağaçkakana çevirir. Tebene Kulga Hanım, Mişek'le düğün yapar. Mişek han olup tahta oturur.

Kaynakça:

Urmancı, Fatih, *Tatar Destanları 1*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Vedat Kartalcık, Caner Kerimoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 186-197.

MOLLA EMİN

(Bkz. MUHAYYELÂT-I AZİZ EFENDİ)

MOLLA NUR

Mehrelî Bey, Kaçak Nebî, Kaçak Kerem, Tanrıverdi... gibi Azerbaycan'da yaşamış bir şahsın hayatı etrafında teşekkül etmiş destandır. Tamamı mensur olan bu destanın metni Azad, Nebiyev tarafından yayımlanan Azerbaycan Dastanları adlı kitapta kaydedilmiştir. Destan dervîş sayesinde çocuk sahibi olma motifi ile zenginleştirilmiştir.

Destanın şahıs kadrosunu Hacı İbrahim Helil, Nur, Mahmud Bey, Aysoltan, Dervîş, Alı, Gessab Hesên, Gede Zeyhur, Şeyh Şamil, Kaharsu, Gerib oluşturur. Mekân olarak Derbend, Demirkapı, Guba, hayvan olarak da Fercan karşımıza çıkar.

Destanın özeti şöyledir:

Derbend civarında Hacı İbrahim Helil adlı yoksul bir kişi yaşar. Hacı İbrahim Helil dünya görmüş, sakın karakterli bir kişidir. Hacı

İbrahim Helil, gününü Demirkapı tarafında insanların toplandığı bir yerde geçirir. Kimisine mektup yazar, kimisinin derdini dinler ve bundan çok az bir para kazanır. Kimin bir derdi olsa dinler, insanlara yardım etmekten ve insanlara teselli vermekten hoşlana bir kişidir. Gelenlerin parası yoksa Allah rızası için dinler ve gelenlerden oğlu Nur için dua talep eder ve şunu söylemelerini ister. “Aklı başında olsun. Hak yolundan sapmasın. Salih amelli kullardan olsun canı sağlam kalsın.” Hacı İbrahim Helil, gelen zenginlerden bile para istemez, onlar ne verirse razı olur.

Nur da karakter olarak babasının özelliklerini taşır. Bu bakımdan herkesin gönlünde yer alır.

Bir gün Derbend beylerinden Mahmud Bey’in Aysoltan adlı kızı akarsuya düşer. Kimse onu kurtarmaya cesaret edemez. Nur, tereddüt etmeden suya atlar ve kızı kurtarır.

Aysoltan, Mahmud Bey’in yegâne çocuğudur. Günün birinde kara kara çocuksuz olduğunu düşünürken bir Derviş gelir ve ona niye böyle düşünceli olduğunu sorar. Mahmud Bey, Derviş’e derdinin büyük olduğunu ve derdini deşmemesini söyler. Derviş, Mahmud Bey’e bir elma verir. Elmanın kıızıl tarafını kendisinin, beyaz tarafını karısının ve elmanın kabuğunu da atının yemesini söyler. Derviş, bunları dedikten sonra kaybolur. Mahmud Bey, elmanın beyaz tarafını kendisi yer. Kıızıl tarafını karısına verir ve elmanın kabuğunu da ata verir. Dervişin dediğini tam yapmadığı için kızı olur. Mahmud Bey elmanın kabuklarını ata verir. Çok geçmeden tay doğar. Bunun adını Fercan koyar.

Mahmud Bey kızının boğulduğunu duyunca hemen oraya gider. Kızını Nur’un kurtardığını öğrenince Nur’a malının yarısını ve eğer isterse kızını vereceğini söyler. Nur’un Hacı İbrahim Helil’in oğlu olduğunu öğrenince çok sevinir. Aysoltan da Molla Nur da bu duruma çok sevinir. İkisine güzel bir düğün yaparlar. Mahmut Bey, atı Fercan’ı da Nur’a verir.

Yıllar geçer, Mahmud Bey ve Hacı İbrahim Helil Bey yaşlanırlar. Mahmud Bey, Hacı İbrahim Helil Bey’e artık işlerden el ayak çekmesini ister. O da kabul eder. Derbend’in başına Nur geçer. Onu çok seven halk, ona “Molla Nur” diye hitap eder.

Bir gün Mahmud Bey ve Hacı İbrahim Helil pazarı gezerken birinin Alı adında bir kişiye eziyet ettiğini görürler. Molla Nur bunu görür, önce sabrederse de sonra dayanamayıp o adamı bıçaklar. O zaman ortalık karışır. Bıçaklanan adamın yakınları Molla Nur'a hücum eder. Gessab Hesên, Molla Nur'a kadın elbisesi giydirir ve onu oradan kaçıır.

Molla Nur, Derbend'in içinde duramaz Aysoltan ve iki çocuğunu alıp dağa çıkar. Molla Nur'un öldürdüğü kişi Derbend'in önde gelen kişilerinden biri olduğu için yakınları, Molla Nur'un ölüsünü ya da dirisini getirene yüz bin tümen vereceklerini vadederler. Derbend ehli Molla Nur'u çok sever ve Molla Nur'a yardım ederler. Artık dağda yaşayan Molla Nur'un etrafına yavaş yavaş yüzlerce kaçak toplanır.

Bir gün Molla Nur, Guba civarında Gede Zeyhur isimli biri, tebasından çok fazla vergi alır. Bunu haber alan Molla Nur, şehre gelir ve halkı Gede Zeyhur'un zulmünden kurtarır. Halk Molla Nur'un tarafına geçer ve vergi vermez olur.

Molla Nur, bir köye giderken Fercan adlı atı gitmek istemez. Molla Nur bir Tehlikenin olduğunu anlar. Molla Nur orada bekler. Gece olur bir tanıdığını görür. Tanıdığı ona köyün top ve tüfekte dolu olduğunu, dikkat etmesi gerektiğini söyler. Şeyh Şamil, düşmanlar tarafından o kentte esir edilmiştir. Kaharsu adlı dostu, Molla Nur'a düşmanın kalabalık olduğunu ve oradan uzaklaşmasını söyler. Molla Nur'un muradı ise Şeyh Şamil'i kurtarmaktır. Şeyh Şamil'i tuttukları değirmene giden yolları öğrenir. Gizlice değirmene gider. Şeyh Şamil'i görür. Şeyh Şamil'e dostu Molla Nur olduğunu söyler. Şeyh Şamil Molla Nur'a sarılır, ağlar. Molla Nur, Şeyh Şamil'i oradan alıp geldiği yoldan götürür. Şeyh Şamil, Molla Nur'u kendi kalesine götürür. Molla Nur, orada üç gün misafir kalıp Şeyh Şamil'e veda eder.

Molla Nur, kışı Derbend yakınlarındaki evde geçirir. Yazın dağlara çıkar, Horasan'a, Erdebil'e gider. Molla Nur nerede bir haksızlık görse orada olur.

Bir gün Molla Nur'un oğlu Gerib'in gözleri kör olur. Erdebil'de yaşlı bir kişinin bu hastalığı iyi ettiğini öğrenir. Molla Nur, oğlunu yanına alıp Erdebil'e doğru yola çıkar. Düşman bunu haber alır, Molla Nur'un geçeceği yerdeki derede pusu kurar. Bir asker ateş eder,

Aysoltan'ı kalbinden vurup öldürür. Düşmanlar orada fazla kalmayıp giderler.

Molla Nur, üç gün hemen Aysoltan'ın mezarından ayrılmaz. Bu arada oğlunun gözleri açılır. Çocuğu, bir hocanın yanına eğitime verir.

Aradan beş yıl geçer. Molla Nur adamlarını toplar; "Ben uzak yerlere gidiyorum. Atımı oğlum Gerib'e verin ve ona iyi bakın." der. İki gün sonra Molla Nur'un cansız bedenini Aysoltan'ın mezarının üstünde bulurlar. Atı Fercan da onun yanında gözyaşı dökmetedir. Molla Nur'u Aysoltan'ın yanına defnederler. Fercan'ı götürüp Gerib'e verirler. Molla Nur ölmüş olsa da adamları silahlarını bırakmazlar ve onun namını devam ettirirler.

Kaynakça:

Nebiyev, Azad, *Azerbaycan Dastanları*, Gençlik Neşriyat, Bakı, 1977, s. 145-155.

Yazar, Sevtap, *Azerbaycan Kaçak Hikâyeleri (İnceleme-Metin)*, İzmir, 2008, s. 174-176, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

MÖGE ŞAGAAN TOOLAY

Tuva destanlarından. 1944 yılında A. M. Kızıl-ool tarafından Ondar Tevek-Kejege'den derlenmiştir. Derlenen bu metin Ekrem Arıkoğlu ve Buyan Borbaanay tarafından Türkçeye çevrilmiş 2007 yılında, Türk Dil Kurumu yayınları arasında yayımlanmıştır.

3765 beş dizeden meydana gelir. Dizelerin hece sayıları 4-11 arasında değişir. Destan seri dizelerden oluşan tüydek tarzında vücuda gelmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunda; Möge-Şagaan Toolay, Aldın-Aas, Möge Bayan Talay, Say Kuu, Koldu-Burgan, Kadın-Kara, Ak-Haan, Talay, Kanlı Karalı Kara Kögel, İtin Kraliçe, Ege Han, Kara-Kögel, Ay-Oğlu Aldın Möge, Gök oğlu Doek-Möge, Güneş oğlu Hümüş-Möge, Malçın Ege Han, Ulug-Kara Müge, Sırlig Möge, Altın kraliçe, Uzun Kara Hem, Çinge Kara-Hem vardır. Hayvan olarak Arzılan-Kıskıl (at),

kara kartal, Haan Hereti kuş, iki arslan, mekân olarak da Çinge-Kara nehri, Uzun Kara Hem, Kutsal Bora-Tey tepesi görülür.

Destanda üç neslin yaptıkları hikâye edilmiştir. Dede olan sıradan bir hayat yaşamıştır. Onun oğlu düşman elinde ölmüştür ancak bir destan kahramanın bütün özelliklerini taşıyan torun ise başarıdan başarıya koşmuştur.

Destanda diğer Tuva destanlarında olduğu gibi mitolojik unsurlar pek fazladır.

Destanın özeti şöyledir:

Çinge-Kara nehri kenarında Möge-Şagaan Toolay adında biri yaşamaktadır. Möge-Şagaan Toolay'ın Arzılan-Kıskıl adında bir atı Aldın-Aas isimli kardeşi, Möge Bayan Talay adlı oğlu ve Say Kuu adında bir gelini vardır.

Möge Şagaan Toolay bir sabah kalkıp aynaya baktığında saçlarının aklaştığını görür ve artık yaşlandığına hükmeder. Öleceğini hisseder ve kardeşinden oğlunu alıp gelmesini ister. Kardeşi Aldın-Aas, yeğeni Möge Bayan Talay'ı alıp gelir. Möge Şagaan oğlunu, alıp getirmesi güneyde yaşayan Koldu-Burgan adlı arkadaşına gönderir.

Bayan Talay gidip Koldu-Burgan'ın sarı tapınağını bulur ve onu alıp babasının yanına getirir.

Koldu-Burgan'ı ölmek üzere olan ihtiyara kitap okuyup dua ederken ihtiyar Möge Şagaan ölür.

Möge Bayan Talay, babasının misafiri Kold-Burgan'a hediyeler vererek yurduna göndermek ister ancak Koldu Burgan hiçbirini kabul etmez. Sadece ölen arkadaşı Möge-Şagaan'ın sarı atını kabul edip ata biner gider. Möge Bayan ise babasının 9 katlı cam evinin kapısını açılmayacak şekilde büyüler ve obasına döner.

Möge Bayan obasına döndüğü gün evinde yiyip içtikten sonra Uzun Kara Hem'de doğan Kadın-Kara ve Ak-Haan adlı iki kardeşle savaşmak için hazırlığını yapar ve hamile karısı Say Kuu'yu geride bırakarak Kutsal Bora-Tey tepesine çıkar. İlk oku kendisi atarken atı Arzılan-Kıskıl'ı ona öğüt verir, yön gösterir. İlk oku atan Möge-Şagaan Talay başarılı olamaz ve ok atma sırası karşı tarafa geçer, iki kardeş ok

atınca ok Talay'ın karaciğerine saplanır ve Talay yere düşer. Üç gün boyunca yerin üstü ot kulağının görünmediği karanlığa bürünür. Üç gün geçince her yer aydınlanır. Sonra saklanan karısı susuz bir yerde doğum yapar ve oğlu olur. Say-Kuu, su içmeye gelip döndükten sonra yeni doğurduğu oğlunu oturmuş toprakla oynarken görür.

Çocuk iki gün sonra yürümeye başlar. Bu oğlan gördüğü tavşanı, köstebeği, karacayı, geyiği öldürür ve yapması için annesine yemek verir. Annesi çocuğa babasının istediği gibi Kanlı Karalı Kara Kögel diye seslenir.

Oğluna ok atmayı öğreten Say-Kuu bir gün kutsal ormandan bahseder. O güçlü, kuvvetli, cesur oğlan bu ormanı merak eder ve aynı gece oraya gider. Bu ormanda kutsal denen şeyi arayıp dolaşırken ormanın arkasında ağacı, taşı olmayan büyük sarı ormanı görür. Buraya bakıp dururken bu sarı ormanın önce kıvıldığını sonra yürüdüğünü sonra da ağacı kökleriyle birlikte ot gibi yediğini görür. Bunun bir yaratık olduğunu anlayan oğlan, yiğit karasineğe dönüşerek uçar ve yaratığın sırtına konar ve üzerinde insanın, halkın olduğunu görür. Bu sarı ormanı öldürmek için sırıktan yayını, temrenli okunu germeye başlar. Sabah başlayıp akşama kadar, akşam başlayıp sabaha kadar gerdiği okunu fırlattır. Ormanın arkasına kaçar. Sonra uyuyup uyanan oğlan o sarı dağın altın bir alageyik olduğunu görür. Onu parçalara ayırır ve alıp annesine götürür. Annesi oğluna; "O altın alageyik denen hayvan korkunç düşman hayvandır." der. Oğlana, bu düşmanı bugüne kadar kimsenin alt edemediğini, onu yalnız kendisinin alt edebildiğini söyler.

Annesi yine bir gün oğluna; "Uzaktan ağzı parlayıp görünen, ak atlı yanında kara deve çeken, altın ağızlı kişi görürsen vurup ateş etme, Ayağını kopar ve onu buraya getir. O senin dedendir." diye nasihat eder.

Oğlan, avlanırken ak ata binmiş ve yanında kara deve olan bir ihtiyar görür. Bu ihtiyar dedesi Aldın Aas'tır. Aldın Aas, güneydeki Maçlın Ege Han denen kişinin Altın kraliçesini davet etmeye gitmektedir. Oğlan, annesinden izin alıp ihtiyarın peşine takılır.

Oğlan etrafa bakarken, gri bir toz bulutu görür. Bu, kendilerine doğru gelmekte olan otuz askerin atlarının çıkardığı toz bulutudur.

Otuz asker de Altın Kraliçeyi davet etmeye gitmektedir ve bu arada iki erkek kara kartal gelir bunların kulaklarını koparır alıp götürür. Aldın Aas “Otuz askerin başaramadığı işi biz mi başaracağız? Geri dönelim.” deyince oğlan bunu kabul etmez. Yola devam ederler. İleride kolları kesilmiş kırk asker, bacakları koparılmış elli asker görürler. Bunları gören ihtiyar yine geri dönmek ister ve oğlan kabul etmez ve “Sen dön, ben devam ederim.” der. İhtiyar geri döneceği zaman oğlanın babasının tüm savaş aletlerini kara heybesinden çıkararak oğlana verir. Oğlanın saçlarını kesip tepesindeki uzun saçları örer. Oğlan da dedesinin verdiği elbiseyi giyer, kılıcı kuşanır ve cesur bir er oluverir. Sonra oğlan dedesine; “Adım ve atımın adı ne olacak?” diye sorar. İhtiyar oğlanın adını Kara-Kögel koyar. Torununa nasihat verip torunundan ayrılır.

Kara Kögel, atı Arzılan-Kıskıl ile yola, güneye yönelir. Yolda kara kartal, iki Haan Hereti kuş, iki arslan karşısına çıkar. Kara Kögel onları öldürür, yoluna devam eder. Yolda karşısına geçit vermeyen kaynar kara ırmak çıkar. Karşıya geçmek için yer ararken atı Arzılan-Kıskıl ona yol gösterir. Kara-Kögel ırmağı içinden geçer, yoluna devam eder. Bu defa karşısına demir kaya çıkar. Yine atı dile gelir ve ona fikir verir. Kara-Kögel okunu demir kayaya fırlatır. Ok kayayı parçalar ve oğlan oradan kensine yol bulup Ege Han’ın mekânına ulaşır.

Kara-Kögel, hana kendisini tanıtır. Han, pehlivanların kaldıramadığı üç taşı kaldırıp yerlerine yerleştirmesini ister. Oğlan ikisini koltuk altına alıp birinin ayağının ucunda sektirerek taşları yerine koyar. Ay-Oğlu Aldın Möge, Gök oğlu Doek-Möge, Güneş oğlu Hümüş-Möge “Hanın Altın kraliçesini bu adam alacak galiba!” derler. Pehlivanlar Altın kraliçeyi almak için hedef vurma yarışına katılır.

Henüz altı yaşında olan Kara Kögel de bu yarışa katılır. Ok atmada Kara Kögel birinci olur. İkinci aşama koşu yarışıdır. Üç cadı kadınla yarışan Kara Kögel, bu yarış da kazanır. Üçüncü müsabaka da at yarışıdır.

Kara-Kögel atına binip giderken Han ona; “Oraya giderken beriye bakma, beriye gelirken oraya bakma.” der. Üç cadı kadın da kara atlarına binerler. Yarış başlar. Kara Kögel, cadı kadınların hilelerini savuşturup bu yarış da kazanır. “Bu yarış da ben kazamdım, Han kayınbabam.” deyince üç pehlivan: “Daha yarış bitmedi.” der. Dördüncü yarış,

güreştir. Kara-Kögel, yetmiş yıl süren müsabakadan sonra güreşin galibi olur. Malçın Ege Han'a; "Dördüncü yarışı da ben kazandım Han kayınbaba!" deyince üç pehlivan yine yarışın bitmediğini söyler. Beşinci müsabaka yine güreştir.

Kara-Kögel, yetmiş yıl geç süren bu güreşi de kazanır. Kara-Kögel'in, güreşleri bununla son bulmaz, Ulug-Kara Müge'yi Sırlig Möge'yi, iki yavrusu kara ayıyı da yenip Hanın kızı Altın kraliçeyi almaya hak kazanır.

Kara Kögel eşi Altın kraliçeyi alıp yurduna gelir. Annesi Say Kuu, oğlunun döndüğüne çok sevinir. Oğluna; "Ben sana hamileyken senin baban Möge Bayan Talay'ı, tam kuzeydeki Uzun Kara Hem'de doğan Kadın Kara, Ak Han adında iki kardeş öldürüp, halkımızı, malımızı bütün varlığımızı ganimet olarak alıp götürdüler." der.

Kara Kögel, hazırlığını yapıp Çinge Kara-Hem'e doğru yola çıkar. Oraya gidince Çinge Kara Hem'in dokuz katlı camdan evini bulur. Büyüyle evin dokuz kapısını açıp içeri girer. İçeride sekiz ayaklı masa üzerinde sekiz kat halı üzerinde bir kişiye ait kemikler görür. Kemiklerin sahibini diriltmek için atı Arzılan-Kıskıl'ın sidiğini ve dışkısını birbirine katar ve onu masanın üzerindeki kemiklere sürer ancak sonuç alamaz. Boz tepeye çıkar. Burada kemikleri kurumuş birinin yattığını görür. Aynı işlemi ona da yapar ve kemiklerin sahibi cana gelir. Bu, Möge Bayan'dır. Baba oğlu konuşurlar. Sonra babası Möge Bayan Talay "Kuzeyde intikamımı almaya, güneyde öcümü almaya gideceğim." deyince oğlu, "Oraya Ben giderim, sen kuzeydeki obamıza, yurdumuza sahip çık." der.

Kara Kögel dirilttiği çıplak babasını giydirip kuşandırıp yolcu eder. Kendisi ise babasının intikamını almak için Uzun Kara Hem'e yönelir. Yolda karşılaştığı çobanlara sürülerin kime ait olduğunu sorar. Onlar da sürüdeki hayvanların çok eskiden beri Möge Şagaa-Toolay'a, Möge Bayan-Talay'a, şimdi ise Ak-Haan ile Kadın Kara adlı iki kardeşe ait olduğunu söyler.

Kadın Kara, gidip Ak-Haan'a babasının öcünü almak için Kara Kögel'in geldiğini bildirir. Ertesi gün üçü birlikte iki tepenin başına çıkarlar. Savaş başlar. Ak-Haan gün boyunca ok atar. Oklardan birisi

Kara Kögel'in göğsüne çarpar ancak kayaya taş çarpmış gibi ok parçalanır ve yere düşer. Sonra Kara-Kögel aynı şekilde ok atar ve iki kardeşi oracıkta öldürür.

Kanlı Karalı Kara Kögel halkını, hayvanlarını eşyalarını toplayarak obasına döner. Ak Haan'ın kadını dedesi Aldın Aas'a verir. Kendisi de Altın kraliçesini alır, huzurla yaşar.

Kaynakça:

Arıkoğlu, Ekrem - Borbaanay, Buyan, *Tuva Destanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 40-207.

Sayar, Sait, *Destanlardan Günümüze Doğum, Ölüm Âdet ve İnanışları*, Sivas, 2011, s. 47-48 (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

MÖYTEN BEY

Başkurt destanıdır. Manzum olup dize sayıları 7 hecedir.

Destanda Cengiz Han'tabi olduktan sonra onun gözüne giren, beylik alan, ülkesini huzur ve saadet getiren Möyten Bey anlatır.

Destan metni Ahmet Suleymanov, Gaynislâm İbrahimov ve Metin Ergun tarafından hazırlanan "Başkurt Destanları 3" adlı kitapta yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda, dünya kara su kaplı iken Mangıt ile Möyken Bey yaşar. Möyten Bey çok topraklara yerleşir oralara sahip olur.

Gün gelir Cengiz Han da gelir bu cihana. Topraklar işgal ederken Möyten Bey ile de karşılaşır. Möyten Bey Cengiz'e boyun eğer.

Möyten Bey'in babasına Tuksuba Bey deriz ki Tuksuba'nın oğlu Möyten erkekler arasında en yiğitlerden olarak nam salar. Düldülden atını alıp yedi deveye mal mülk yükleyip Cengiz Han'ın huzuruna gitmeye karar kılar.

Cengiz Han'a hediyeler sunduktan sonra onun gözüne girmeyi de başarır. Onun ve beylerinin bilmediği işlerde hep yardımcılarına koşar.

Savaşlarında tuğ taşır. Han'ın yanından ayrılmaz. O "şarkı söyle" dese şarkı söyler "konuş" derse konuşur. Böylece Cengiz'in en has adamlarından biri olur.

Zaman geçer gider Möyten Cengiz'in ona verdikleriyle de kendi iline döner ve baş olur oralarda. 30 sene beylik eder. Nice topraklar sular fethedip yurdunu genişletir. Yurdum, yerim, halkım diyerek ömrünü bu üç şeye adar. Onun üstüne söz söylenmez. Adillikte onun gibisi yoktur cihanda. Şanı da beyliğinin toprakları da büyüdükçe büyür, nesilden nesle geçer.

Yüz nişanlı Başkurtlar ona gelip boyun eğer, Börçen ve Kıpçak beyleri ona el verir. Möyten Bey zenginleşir, refaha kavuşur. Urallarda yazın yaylayıp, üç nehrin suyunu sulayıp bolluk içinde yaşarlar.

Kaynakça:

Suleymanov, Ahmet - İbrahimov, Gaynislâm - Ergun, Metin, *Başkurt Destanları 3 – Beyler Hanlar Zamanı Anlatılan Destanlar*, (Türkiye Türkçesine Aktaranlar: Metin Ergun-Gaynislâm İbrahimov-Feride Aetbaeva-Mehmet Yasin Kaya), Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2014, s. 103-114.

MUĞAN OĞLU VE ZEHRA HANIM

İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri tarafından bilinen aşk hikâyesidir.

Bahtıyar Eli Murad'ın tasnif ettiği bir hikâyedir. Kendisi de âşık olan Bahtıyar Eli Murad'ın 1960'ta Güney Azerbaycan'ın Parabad şehrinde doğmuş, 23 yaşından âşıklığa başlamıştır.

Hikâye manzum ve mensur yapıda olmakla beraber manzum kısımlar daha fazladır. Bu, pek çok hikâyede görülmeyen bir husustur.

Hikâyede hayali unsur yok gibidir. Sanatını icra etmek için köy köy dolaşan Muğanolu'nun kendisini çekemeyenler tarafından hapsa atılması, yıllarca evinden uzak kalması hikâye edilmiştir. Hikâyede pek çok yer adı ve şahıs adı yer almaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Mugan'da Bigdili elinin Sarıgebe beldesinde Hacı Seydverdi adında zengin biri yaşamaktadır. Gerek Seydverdi gerekse hanımı Aysuda herkes tarafından sevilip sayılan kişilerdir. İlk çocukları Muğanoğlu da aklı başında, olgun, saygılı ve sevgili biridir.

Muğanolu, günün birinde hastalanır. Ne kadar gayret gösterilirse de bir türlü hastalıktan kurtulamaz. Ancak rüyasında emmisi kızı Zehra'yı gördükten sonra hastalıktan kurtulur. Aşkını annesine bir deyişle dile getirir.

Muğanolu'nun arkadaşı Ferhat, kime âşık olduğunu sorar o da yine deyişle butalı sevgilisinin emmisi kızı Zehra olduğunu söyler.

Muğanolu bir mektup yazıp mektubu, komşu kızı Peri Hanım'la Zehra'ya gönderir. Zehra onu ziyarete gelir. Aysuda Hanım, Muğanolu ile Zehra'nın birbirine âşık olduğunu öğrenir ve bunu kocası Seydverdi'ye bildirir. Seydverdi, Zehra'yı oğluna nişanlar. Hısım akraba ve komşular gelip Seydali'ya tebrik dileklerini iletirler. Sonbaharda da sevgililerin düğünü yapılır.

Aradan zaman geçer Muğanolu'nun çocukları olur. Bu arada Muğanolu düğünlerin aranan siması olur. Halk onu Hak âşığı olarak kabul edip, daima izzet ikramda kusur etmez. Ona gösterilen sevgi ve ilgi bazı kimseleri rahatsız eder ve Muğanolu'nu hapse attırır. Muğanoğlu'nu, Erdebil'deki halasının oğlu Erdeşir Han teselli eder.

Beri taraftan Zehra Hanım günün birinde Muğanolu'ndan mektup alır. Mektupta hapiste olduğu yazılıdır. Zeyra Hanım, mektuba cevap yazıp gönderir.

Vakti gelince Muğanolu, hapisten çıkar. Saz omuzunda yollara düşer. Sırasıyla Ehr, Serab şehrinin Mir köyüne uğrar, rastladığı kişilere deyişler okur. Mir'de Meşhet Eli adlı birine misafir olur. Tekrar yola çıkar. Savalan dağlarında rastladığı çobanlara deyişler okur. Çobanlar onu tanırırlar ve Mugan yolunu tarif ederler.

Muğanolu, yolda rastladığı kadınlara kızlara deyişler okur. Kızlar da ona yol tarif ederler. Muğanolu tekrar yola düşer, yolda bir obaya rastlar. Obadakiler onun deyişlerinden çok hoşnut olurlar. Muğanolu,

ertesi gün yola koyulur ve doğduğu köy olan Firuzabad'a gelir. O sırada köyde düğün olmaktadır. Âşık Ekber, Âşık Ağamlı ve Âşık Hemdulla onu karşılarlar. Muğanolu, sazını eline alır yanık deyişler okur. Başta, yıllardır onun yolunu bekleyen çilekeş hanımı Zehra ve babası Hacı Seydverdi olmak üzere herkes Muğanolu'nun gelişine sevinir.

Muğanolu köyünde çok mutlu bir hayat sürer. Allah malını mülkünü artırır.

Kaynakça:

Aşık Selçuk Şahbazi, *Aşık Dastanları*, Tebriz, Tarihsiz, s. 851-934.

MUHAMMET HANAPIYA

Türkmenistan'da anlatılan cenk destanıdır. Mensurdur. Destanda Hz. Ali'nin savaşta Rum padişahının kızı Hanapıya'yı yenmesi, kızın Müslüman olması ve Hz. Ali'den Muhammethanapıya adlı oğlunun olması, Muhammethanapıya'nın zaferden zafere koşması konu edilmiştir.

Hz. Ali'nin oğlu Muhammethanapıya'nın maceralarını ihtiva eder.

Destan Halil İbrahim Şahin tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Rum padişahı ile yapılan savaşta Hz. Ali, Rum padişahının kızı Hanapıya ile teke tek günlerce savaşır. Sonunda mağlup olan kıza Hz. Muhammet, Müslüman olmasını telkin eder, ancak kız bunu ancak üç şartının yerine getirilmesi ile kabul edeceğini söyler. Birinci şartı, Hz. Ali ile evlenmek, ikincisi Hz. Fatma'nın buna üzülmemesi, üçüncüsü ise çocuklarının olması hâlinde Muhammethanapıya isminin verilmesidir.

Kızın istekleri gerçekleşir, Hz. Ali ile evlenirler ve bir oğulları olur. Adına Muhammethanapıya koyarlar.

Çocuk, dört beş yaşlarında okula gönderilir. Bir müddet sonra Muhammethanapıya başka diyarlara gitmek için anne babasından izin ister. Zor da olsa izni alan Muhammethanapıya, uzun bir yolculuğa çıkar. Yolculuğunda putperestlerle savaşır, Zeynelarap adlı bir kızla karşılaşır ve artık mücadeleyi sadece din için değil, aşk için de vermeye başlar. Zor durumda kaldığında imdadına babası Hz. Ali yetişir,

putperestlerin mağlup edilmesiyle Muhammethanapıya ile Zeynelarap evlenirler ve hep birlikte Medine'ye geri dönerler."

Kaynakça:

Şahin, Halil İbrahim *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 88-89.

MUHAMMET İLE PERİ HANIM

Doğu Anadolu'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Elimizde bulunan yegâne hikâye metni M. Mete Taşlıova tarafından 2003 yılında Arpaçay'ın Körekdere Köyünde Peri Güney'den derlemiştir.

Hikâye hacimsiz. Hikâye mensurdur, ancak üç yerde küçük manzum parçalar vardır.

Hikâye muhteva ve motif itibarıyla zengin değildir.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Zamanın birinde iki padişah vardır. Padişahların hanımları hamile iken padişahlar aralarında konuşup çocuklar farklı cinsiyette olursa birbirleri ile evlendirmek için beşikkertme yaparlar.

Zamanı gelince birinin oğlu birinin kızı olur. Oğlanın adını Muhammet kızın adını da Peri koyarlar. Muhammet'in babası okutmaları için hocalara verir. Yelbasan ve Uçar adlarındaki cins olan iki tayını da usta yetiştirmeleri için usta bakıcılara verir.

Hem Muhammed hem de atlar güneş görmeyen bir yerde eğitilirler. Muhammet belli bir yaşa gelince hocası Muhammed'i denemek ister, önüne içinde kemikli et olan bir pilav koyar. Delikanlı kemiğinin ne olduğunu bilmez, tabaktan alıp fırlatır. Kemik ders gördüğü yerin camını kırar. O anda içeriye güneş girer. Delikanlı bunun ne olduğunu bilmez. Hocası etin kemiği olduğunu, pirincin taşı olduğunu, dünyanın da güneşi olduğunu anlatır.

O günden sonra Muhammet hocasıyla birlikte dışarı çıkar. Günün birinde bir düğüne alayına rast gelirler. Muhammet düğün alayındaki saz ve eğlenceyi görür, ne olduklarını sorar. Hocası "hemdem"

olduğunu söyler. O dönemde kadına da hem dem denilmektedir. Muhammet babasından hemdem ister. Babası onu biri ile evlendirir, fakat Muhammet gelinden saz sesi duymadığı için babasından yine hemdem istediğini söyler.

Kendisi ile aynı yaşlarda olan Peri Hanım da büyümüştür. Bir gün Muhammed'in gezdiği bahçeye çıkar. O sırada bahçede olan Muhammet, Peri Hanım'ı görür, aklı başından gider. Babasından Peri Hanım'ı kendisine almasını ister.

Bunlar artık görüşmeye başlarlar. Bir gün Peri Hanım babasının memleketine gitmek istediğini söyler. Peri Hanım ve Muhammet, yanlarına yardımcı olarak Gıl Yusuf'u da alarak yola çıkarlar. Yolda kırk haramiler önlerini keser. Gıl Yusuf ve Peri Hanım'ı alıkoyarlar. Muhammet, babasından yardım istemek için geri döner.

Bu esnada Gıl Yusuf, haramilere çay yapıp içine zehir koyar. Çayı içen haramiler bir müddet sonra ağırlaşır. Yusuf da bunların kellelerini kesip Peri Hanım'ı kurtarır.

Babasından kuvvet alan Muhammed de Yelbasan adlı atıyla oraya gelir. Peri Hanım sağ salim babasına kavuşur.

Muhammet ile Peri Hanım evlenirler.

Kaynakça:

Taşlıova, M. Mete, *Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 648- 655 (Basılmayan Doktora Tezi).

MUHEYYELÂT-I AZİZ EFENDİ

Muheyyelât, Giritli Aziz Efendi'nin yazdığı hikâye antolojisi tarzında ve tamamı mensur olan hikâyeler demetidir.

Aziz Efendi hakkında pek bilgi yoktur. 1799'da vefat etmiş olup doğum tarihi belli değildir. Girit Defterdarı Mehmet Efendi'nin oğludur. Girit'te doğmuştur. Varlıklı bir ailedendir. Babası öldükten sonra İstanbul'a gelmiş, çalışkanlığı ve ahlakı sayesinde yüksek devlet ricali mertebesine ulaşmıştır. Berlin Elçiliği yapmıştır. Şairdir ve Arapça Farsçaya vakıftır.

Muheyylât baştan sona tasavvufi rumuzlar, hikmet, simya, terimler, cifr, sihir, tılsım, felek, hadiseler ve telkinlerle doludur. Ölümsüz eseri Muheyylât'tan başka muhtevası tasavvuf olan Varidat bir eseri daha vardır.

Aziz Efendi Muheyylât'taki hikâyeleri, Hülâsatü'l-Hayal adlı kitaptan aldığını ifade etmektedir. Bu hususta kitabın mukaddimesinde şunları ifade eder:

“Bir zaman idi, emel medresesinde ve hayaller kütüphanesinde, ilham ve içe doğuş kitabının yapraklarım boşuna karıştırıp dururken, unutulma türbesine gömülmüş Hülâsatü'l-Hayâl adında, çok kalın, eski püskü bir kitap, ibret gözüme ilişti. Süryanî ve İbranî dillerinden ve başka lisanlardan derlenmiş olan bu kitabı baştan başa okuyup acayip mazmunları üzerinde düşündüğümde “Bin Bir Gece” benzeri, parlak ibretler taşıyan, insanları ayartacak faydalı öğütlerle dolu, bir hikmet nüshası ve manevî haber kaynağı olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine, adı geçen kitabın garip hikâyelerinden ve acayip menkıbelerinden bir kısmı seçilip ayrılarak, dervişler usulü üzere, sade ifade ile kaleme alınıp, zekâ sahibi kimselerin görüşlerine sunuldu.”

Kitap ilk olarak 1305 (M. 1889) da İstanbul'a basılmıştır. Kapağında “Hayâlât-ı Zaman-Yirmi dört kıssadan ibaret” ibaresi vardır.

Hikâyelerde insanı hayrete düşüren hayaller, ahlaki dersler, ibretler ve fazilet tabloları karşımıza çıkar. Yer yer gerçek sahneler de yer verilmiştir.

Bu hikâyelerle “Binbir Gündüz Masalları”nda yer alanlar arasında pek çok benzerlikler vardır. Muheyylât'ı benzer hikâyelerden ayıran en önemli özellik, kahramanların farklı milletlerden olması ve vakaların muhtelif ülkelerde geçmiş olmasına karşılık yerli havasını taşımasıdır. Muhtevasındaki ahlak, örf, adet, kıyafet ve kişilerin birbirine hitap şekilleri de fark edilir özelliklerdendir. Aile, mirasyedilik, dürüstlük, vefa, politika ve devlet işleri gibi unsurlar taşımasıyla da masallardan ayrılır.

Hikâyeler üç hayal altında toplanmıştır. Her hayâl iç içe girmiş hayallerden oluşur. Birinci Hayâl'de iyilik, iffet, ahde vefa öne çıkar. İkinci Hayâl'de cömertlik, namus dürüstlük, ehl-i beyte bağlılık

kendisini hissettirir. Üçüncü Hayal, tasavvuf ağırlıklıdır. Hikâyeler birbirinin devamı olarak kurgulanmıştır.

Muheyvelât'ın bölümleri ve ihtiva ettiği hikâyeler şunlardır:

Birinci Hayâl – (Hayâl-i Evvel)- Kamercan

Şehzade Asil (Kıssa-yı Şehzade Asil),

Serendib Padişahı Abdüssamed (Kıssa-yı Abdüssamed Padişah-ı Serendib),

Hükümdar Asil'in Kardeşi Şehzade Nesil (Kıssa-yı Şehzade Nesil Birader-i Şehriyar Asil),

Firuz Şah (Kıssa-yı Firuz Şah).

İkinci Hayâl (Hayâl-i Sani)

Ebu Ali (Kıssa-yı Ebu Ali),

Molla Emin (Kıssa-yı Molla Emin),

Çin Şahının Kız Kardeşi Ferahnaz ve Veliaht Şehzade'nin Hikâyesi (*Kıssa-yı Duhter-i Şah-ı Çin Ferahnaz ve İklilü'l-Mülk*),

Hoca Abdullah'ın İbret Arttıran (*Kıssa-yı İbret-Feza-yı Hoca Abdullah*),

Cevad Ali Nijad (*Kıssa-yı Cevad Ali Nijad*),

Cevad'ın Şehzade'ye Dokunaklı Sözler Söylemesi (*Serd-i Mesel-i Cevad Be İklilü'l-Mülk*),

Hüma ve Şapur Şah (*Kıssa-yı Şapur Şah ve Hüma*),

Gazanfer ve Rahile (Kıssa-yı Mu'ciznüma-yı Gazanfer ve Rahile),

Kara Han (Kıssa-yı Kara Han).

Üçüncü Hayâl (Hayâl-i Salis),

Şehzade Naci ve Şahide (Kıssa-yı Şehzade Naci-yi Billah ve Şahide),

Emine Kadın (Kıssa-yı Sitt-i Emine),

Receb Beşe (Kıssa-yı Receb Beşe)

.....

Bu hikâyelerin özeti şöyledir:

BİRİNCİ HAYÂL (Hayâl-i Evvel)

KAMERCAN

Geçmiş zamanda İsfahan şehrinde, İran diyarına hükmeden Harezmşah'ın, benzeri dünyada görülmemiş Kamercan adında yakışıklı bir oğlu vardır.

Şehzadenin yaşı on beşe varınca Harezmşah, onu evlendirip torun sahibi olmak arzusuna kapılır. Taze bahtlı Kamercan'ın içerisindeki cariyelerden veya dışarıdan her kimi seçerse onunla evlendirilmesine karar verilir. Bunun üzerine Şah, arzusunu Kamercan'a açıklar. Fakat Kamercan, kadınların vefasız olduklarını düşündüğü için Hz. İsa gibi hayatı boyunca bekâr kalmak istediğini bildirir.

Bu durumda Şah, Başvezir'in fikrini sorar. O da biraz sert muamele etmesini teklif eder. Şah, Kamercan'ı özel bir hapishaneye kapatır. Perinin birisi O hapishanenin avlusunda kuyuyu mesken tutmuştur. Bu peri, bir gece Kamercan'ın yattığı odaya girer. Şehzadenin güzelliğinden etkilenir onu iki yanağından öper ve gider.

Bu peri, hava boşluğunda giderken başka bir periyle karşılaşır. İkisi kavgaya tutuşur. Düşman olan pere tam yenilecekken ölümden kurtulmak için, Çin diyarının padişahı Şuca Han'ın kızı Gülrüh'un güzelliğinden bahseder. Galip peri de o gün gördüğü erkek güzelinden daha güzel birinin olamayacağını söyleyince, hangisinin daha güzel olduğunu belirlemek üzere mağlûp peri, Çin'e gidip kızı getirip ve şehzadenin yanına koyar. Periler, iki gencin tipatıp benzediklerini görürler. Kamercan'ı uyandırırılar. Kamercan, gözünü açıp da o dünya güzeli kızı yanında görünce hemen ona âşık olur. Kızı defalarca gerdanından öper. Kız, bir türlü uyanmaz. Uyandığında anlaması için parmağındaki yüzüğü çıkartıp kızın parmağına, onunkini de kendi parmağına takar. Periler bu defa da şehzadeyi uyutup Çin Şah'ının kızını uyandırırılar. Şah kızı da uyanıp yanında erkek güzelini görünce şehzadeye sevdalanır. Periler kızı tekrar uyutup Çin sarayındaki odasına götürürler.

Kamercan, sabah uyanıp kızı yanında göremeyince canı sıkılır. Gördüklerini Lala'sına anlatır. Lala da bunları Şah'a arz eder. Şah, şehzade ile konuşur. Kamercan, parmağındaki yüzüğü babasına gösterir. Yüzüğün sahibini merak edip ararlar.

Çin hakanının kızı Gülrüh da bilmediği bir erkek güzelinin aşkı ve hasretiyle bitkin düşer. Kızının bu hali Çin Hakanının yüreğine dert olur. Çare bulmak için de hangi hekim veya büyücü, kızının derdini bulup da iyileştirirse kızını ve tahtını ona vereceğini duyurur. Bu ilanı duyan tüm hekim ve büyücüler geldiyse de hiçbiri çare bulamaz.

Kamercan'ın benzeri sıkıntıyı Gülrüh da yaşar. Gülrüh, Saba adındaki sütkardeşine olanları anlatır. Saba, o erkek güzelini bulacağını söyler ve birkaç gün sonra yola çıkar.

İki yıl boyunca nice ülkeler gezen Saba, İran sınırındaki Behmenâbad şehrine gelir ve bir kervansarayda misafir olur. Halk arasında padişahın oğluyla ilgili söylentiler duyunca, merak edip İsfahan'a gider. Bir yolunu bulup Şah'ın veziri ile görüşür. Bazı hediyeler vererek vezirin gözüne girer ve vezirin evine sık sık gidip gelmeğe başlar.

Bu vezir bir gün Şah'ın huzurundayken ona Saba'dan, onun hoş sohbetinden ve fıkralarıyla, şehzadeyi saran gamı dağıtmak için faydalı olabileceğinden bahseder. Bunun üzerine Saba'yı Kamercan'ın yanına götürürler.

Saba, şehzadeyi görünce, tıpkı Gülrüh'un tasvir ettiği gibi olduğunu fark eder. Şehzadenin karşısına oturup onu teselli eder, ancak bunun fayda etmediğini görür. Bu üzerine içindeki sırrı acele açıklamak zorunda kalır. Şehzadeye parmağındaki yüzüğü sorar sonra da Kamercan'a Gülrüh'un süt kardeşi olduğunu ve Gülrüh'un sevdâ yüzünden hasret yataklarına düştüğünü söyler. Bunu haber alınca Kamercan kendisine gelir. Konuşup Çin diyarına gidip Gülrüh'un yanına gitmeye karar verirler.

Bunlar ava çıkma bahanesi ile saraydan çıkarlar. Aradan üç gün geçer, şehzadenin dönmemesi üzerinde onu aramaya çıkarlar. Her bir yerde şehzadeyi ararlarsa da bulamazlar.

Aradan doksan gün geçer. Şehzade ile Saba Çin'e ulaşır ve bir handa on beş gün konaklarlar. Saba, bir hekim elbisesi temin edip bunu Kamercan'a giydirir. Birlikte Çin Hakan'ının huzuruna çıkarlar.

Kamercan, Sultana kızını tedavi edebileceğini söyler. Hakan izin verir, Darüssaade Ağası, Kamercan'ı Gülrüh Sultan'ın odasına

götürür. Kamercan içeri girdiğinde onu karşısında gören Gülrüh yerinde duramaz kalkıp ona sarılır.

Ağa, hakanın huzuruna çıkıp ona kızının sağlığına kavuştuğunu müjdelar. Haberi alan Şah, acele kızının yanına gider. Kamercan ve Gülrüh, macerayı hakana anlatırlar. Hakan, vezirlerine nikâh yapılmasını ister ve düğün şenliklerinin başlatılmasını emreder.

Bunlar orada üç yıl boyunca mutlu ve huzurlu olarak yaşarlar. Üç yılın sonunda Kamercan, babası Harezmsah'ın duasını almak için hanımını da alıp İsfahan'a doğru yola çıkar.

Birkaç gün yol gittikten sonra bunlar bir yerde konaklarlar. Gülrüh yol yorgunluğundan dolayı uyur. O uyumakta iken Kamercan'ın göze Gülrüh'un kemerine ilişir. Kemer gözüne çok güzel görür ve yakından bakmak için eline alır. Eliyle yoklarken bu kemerin hazne yerleştirilmiş bir şey olduğunu sezerek açar. Bu, balmumuna sarılı bir parça yakut, yani üzerine ufak harflerle kelimeler hakkedilmiş bir hamaildir. Yazıyı incelerken bir çaylak kuşu, hamail et parçası sanarak, bir anda kapı uzaklaşır. Kamercan da kuşu vurup yakutu kurtarmak emeliyle atına atladiğı gibi peşine düşer. İki gün uğraştıktan sonra bir şehrin yakınında kuşu gözden kaybeder.

Onu ararken yolu, şehir kıyısında bir bahçe kapısına varır. İhtiyar bahçe sahibi Kamercan'ı görünce onu bahçeye alır. Oturtup karnını doyurur. Bulundukları yerin Meltaniler şehri olduğunu ve ülkenin ateşe taptığını, Müslümanlara düşman olduklarını söyler. Sonra da kendisinin Müslüman ve adının Mustafa olduğunu seksen yıldır aralarında o şehirde yaşadığı için kendisine bir şey yapmadıklarını ilave eder. Kamercan da kendisini tanıtır ve başından geçenleri anlatır. İhtiyar, Şehzade'nin de on bir ay sonra gelecek olan Fars diyarına giden gemiye binene kadar evden çıkmadan orada beklemesini söyler. Kamercan, orada kalıp gemiyi beklemekten başka çare bulamaz.

Bu arada Gülrüh, uykudan kalkıp kemerin haznesinin açılıp hamailin alınmış olduğunu görür ve Kamercan'ı da bulamayınca telaşlanır. Birlikte yol aldıkları askerler, durumu fark eder ve her biri Kamercan'ı aramaya gider, bunu da Gülrüh'tan gizlerler. Gülrüh, Kamercan'a çok benzemesinden istifade ederek onun esvaplarını giyip askerlerle birlikte yola koyulurlar.

Bunlar nihayet Basra'ya varırlar. Bu ülkenin hükümdarı Hüdâkulu Şah, bir vakitler Harezmşah'ın büyük ihsanını görmüştür. Bu yüzden Harezmşah'a çok saygı duymaktadır. Kamercan'ın Basra'ya uğrayacağını işiten Hüdâkulu, bütün vezirleri ile ona karşı çıkarır. Karşı gidenler, görünüşü ile Kamercan sandıkları Gülruh'u, Şahlara yakışan bir karşılama ile hakanın sarayına getirirler. Şah, Şehzade ile çok yakından ilgilenir.

Misafirliğin sonuna yaklaştıkları bir gün Hüdâkulu Şah, Kamercan diye bildiği Gülruh'tan bir istekte bulunur. Şah, kendi mülkünün ve hazinesinin Kamercan'ın babasından daha fazla olduğunu, kendinin bir ayağı çukurda ihtiyar bir adam olduğunu, bu serveti bırakacağı kızından başka bir varisi olmadığını ve onu damat ederek Basra'nın hükümdarı olmasını istediğini söyler. Eğer isteğiyle kabul etmezse zorla bunu sağlayacağını da sözlerine ekler. Gülruh, bu teklifi uzun uzun düşünür, sonunda şaha olumlu cevap verir. Hüdâkulu Şah, kızı Ferruh Banu'yu, Kamercan'a yüz bin altın mehr ile hemen baş göz ederler. Cuma gecesi gelince yatsı namazını kılarak, Kamercan görünümülü Gülruh'u dualar ile gerdeğe koyarlar. İşte bu müşkül anda Gülruh, hıçkıra hıçkıra ağlayıp Ferruh'a her şeyi anlatır. İyi yürekli Ferruh Sultan, bu durumu kabul edip, sağ oldukça bu sırrı açığa vurmayaacağına yemin eder. Gülruh, sabahleyin Şah'ın huzuruna gidip etek öptüğünde Hüdâkulu, verdiği sözü yerine getirerek damadını saltanat tahtına çıkarır.

Diğer taraftan Kamercan bir gün ihtiyarın bahçesinde dinlenmekte iken gözü ağacın tepesindeki çaylağa ilişir. Onu yakalamak için hemen ağaca tırmanır. Kuş, yuvasından uçup kaçar fakat yuva içinde tıpkı ona benzer ölü bir çaylak bulunduğunu görür. Kuşun karnında sert bir şey olduğunu fark edip yarıncı, o meşhur hamail ortaya çıkarır. Gülruh'un bu yadigârına kavuşan Kamercan, sevinip Tanrı'ya şükürler eyler.

Bu hadiseden üç hafta sonra Kamercan, bahçede kuru bir ağacı kökünden sökmeye çalışır. Ağacın kökünün altında bir mahzen kapağı görünür. Kapağı açınca bir kuyu çıkar. Kuyunun içine girmekten kendisini alamaz. İçeride mermerden oyulmuş kocaman birkaç küp görür. Küplerden birisinin kapağını kaldırıncı o küpün, ağzına kadar altın tozu ile dolu olduğu görür. Diğerleri açar, onlarda aynı şekilde

altın ile doludur. Oradan çıkıp yine bahçe işiyle uğraşmaya koyulur. Yaşadıklarını ihtiyar Mustafa'ya anlatır. İhtiyar, onların mirasçısı olmadığını söyleyip altınların hepsini Kamercan'a verir. İhtiyar, Kamercan'ın altınları nasıl götüreceği hakkında da bir çare bulur. İhtiyarın kendi bahçesinin mahsulü olarak, tükenmeyecek kadar çok zeytin vardır. Hemen yüz tane fıçı satın alır. Her birinin altına ağır olmayacak miktarda altın tozu koyarak üzerlerine zeytin koyar. O sırada Kamercan'ın koynundaki o hamail, fıçının birinin içine düşer. Kamercan, hamaili boynunda bulamayınca çok üzülür, her yeri arar fakat bulamaz.

Aradan on bir ay geçer. Geminin limana geldiğini haber alan Mustafa, kaptanla konuşup fıçıları gemiye taşırlar ve hangi gün demir atacıklarını kararlaştırırlar. O gün geldiğinde Kamercan'a da haber vermeleri rica edilir. Lâkin Kamercan, kaptanın hatırından tamamıyla çıkar. Bir hayli mesafe aldıktan sonra hatırına geldiyse de geri dönemezler. Üzülseler de yapacak bir şey yoktur. Gemi kısa zamanda Basra sahiline varır.

Gülruh, uzak beldeden bir geminin geldiğini işitince hemen kaptanı huzura çağırır ve kaptana, geldikleri yerin durumunu sorar. Kaptan da cevap olarak bir yolcuğu unutup orada bıraktıklarını ancak gemide onun yüz adet fıçası olduğunu ve uygun olanın bu malları kendileri tarafından satın alınıp, tutarının da dönüşte sahibine iletilmesi ve ilerde kendisinin gelip malının değer akçasını alması olduğunu söyler. Gülruh, zeytinlerin getirilmesini ister. Adalet üzerine davrandığını göstermek için fıçının birini açmak ve içinde ne türlü zeytin bulunduğunu görmek ister. Dikkat ettiğinde, zeytinlerin üzerinde ince kuma benzer bir toz bulunduğunu görünce bunda bir iş olduğunu düşünerek susar. Kaptan gidince, fıçının derinlerini karıştırıp tamamıyla altın tozu olduğunu anlar. Gülruh tozlar arasında kıvılcık bir şey görüp eline alır ve onun kaybettiği hamail olduğunu anlar. O anda sevinçle hemen kaptanı tekrar huzura çağırır. Zeytinlerin sahibini tasvir etmesini ister. Kaptanın tasvirinden, onun Kamercan olduğunu anlar ve kaptana hemen yükünü boşaltıp bir mahzene koyarak gece yine geldiği yere hareket edip o yolcuğu huzura getirmesini emreder.

Kaptan derhâl yola çıkar. Az zamanda Meltâniler şehrine varır. Zaman geçirmeden Kamercan'ı bulur, kendisinden özür dileyip

götürmeye geldiğini söyler. Kamercan, ihtiyara veda eder, gemiye biner. Gemi on iki gün sonra Basra sahiline ulaşır. Gülruh geminin geldiğini duyunca hemen birini gönderip bahçıvan oğlunu getirmelerini emreder.

Kamercan'ı getirdiklerinde dünyalar Gülruh'un olur. Kayınbabası Hüdakulu Şah'a adam gönderip gelmesini rica eder. Gülruh, Şah'a macerayı Şah'a anlatır. Konuşulanları dinleyen Kamercan, karşısındakinin sevgilisi Gülruh olduğunu anlar. Sevgililer birbirinin boynuna sarılır. Hüdakulu, damadının ve tahtının varisinin yine Kamercan olduğunu, kızı Ferruh'u da ortaklığa kabul etmelerini söyler. Ferruh ile Şehzade'nin nikâhları kıyılır. Kamercan'ın Gülruh'a benzemesi dolayısıyla halk bu değişikliği anlamaz.

Gülruh ve Ferruh, sonsuz sevgiyle hem birbirlerine gönül ışığı hem de Kamercan'ın canı olurlar. Allah'ın hikmetiyle sanki anlaşmışlar gibi ikisi birden hamile kalıp aynı günde birer erkek çocuk dünyaya getirirler. Kırk gün şenlikler yapılır. Gülruh'dan olan şehzadeye Asil, Ferruh'dan olan şehzadeye Nesil adını koyarlar.

Dadılar ve lalalar tayin edilir, Şehzadeler çok güzel talim ve terbiyeden geçer. Yaşları on sekize vardığında, ülkenin idaresi babalarının sağ kolu, sol kolu olurlar.

Lâkin Kamercan'ın veziri olan Elkam adındaki Şerir Ebulhalil, şehzadelerin, işlerine karışmalarından huzursuz olur ve hileler kurmaya başlar. En sonunda asker kişileri kışkırtarak, üç padişaha birden hizmet mümkün olmaz diye fitne çıkarır. Ferruh'dan olan Şehzade Nesil'in Kamercan'ın babası Harezmsah tarafına gitmesine ve Gülruh'dan olan Şehzade Asil'in de dedesi Çin Hakanı Şah Şuca gönderilmesine karar verilir. Hazırlıklar tamamlanır İki şehzade gözyaşlarıyla Çin diyarına ve İsfahan'a yolcu edilir.

ŞEHZADE ASİL

(Kitapta "Kıssa-yı Şehzade Asil" adıyla kayıtlıdır. Konu itibarıyla Seyfölmülük hikâyesiyle benzerlikler gösterir.)

Çin Hakanı Şah Şuca'nın yanına gidecek olan Asil'in gönlü hoş olsun diye hazineye girmesine ve orada her neyi arzu ederse almasına izin verilir. Şehzade hazinede dolaşırken, özel bir dolap içinde bir küçük

sandık görür. Bu sandığın üzeri altın kakma ince yazılar ile süslenmiştir. Şehzade yazılara dikkatle bakar ve şunları okur: “Doğrusu bu sandıktaki dünyada hiçbir hazinenin ona eş olamayacağı şeydir.”

Asil, bu sandığı alıp odasına gider. Sandığı açınca, çok güzel altın bir kutu, onun da içinden keklik yumurtası iriliğinde kızıl yakuttan başka bir küçük kutu çıkar. Onu da açtığında bakır bir yüzük görür ki kıymeti ancak bir akçe ya eder ye etmez. Asil, hayal kırıklığına uğrar. Ancak bunu herkesten gizler.

Asil, gemi hazır olunca herkese veda edip büyük ceddinin diyarına doğru yola çıkar. On gün gittikten sonra denizde fırtına çıkar. Giderek dağ gibi dalgalar gelmeye başlar. Dalgalara dayanamayan gemi batır. Şehzade Asil ile lalası Said, ambar kapağına tutunarak hayatta kalmayı başarırlar. Cennet gibi bir adaya çıkıp oradaki çeşit çeşit meyvelerden yiyerek açlıklarını giderirler.

Ertesi gün Şehzade Asil uyandığında yanında Said'i göremez. Merak edip onu aramaya başlar. Bir tepe üzerine çıkar. İleri doğru baktığında bu alemde eşi benzeri olmayan ulu saray görür. Oraya gider. Elini sarayın kapısının kilidine uzatır, kilide dokunur dokunmaz kilit parça parça olup düşer. Kapının iki kanadı da kendi kendine açılır. Sarayda kimsenin olmadığını görür.

Odanın birine girdiğinde, yerdeki bir altın sini üzerinde otuz kadar fağfur kaplara konulmuş nefis yemekler, her cins meyvenin olduğu bir sofraya oturup tika basa karnını doyurur.

Elini yıkar, şükreder sonra da merak ettiği diğer odaları görmeye koyulur. Büyük bir odada mücevherden yapılmış bir yatak içinde de uyumakta olan bir güzel kız görür. Asil, kızı uyandırmaya çalışırsa da kız uyanmaz. Bu sırada duvarda asılı duran bir levha görür. Okumak için eline aldığı tıpkı dış kapıdaki kilit gibi levha o anda hurdahaş olur. Levanın parçalanması ile kızın uyanması bir olur. Kız, şehzadeye kim olduğunu ve levhayı neden kıldığını sorar. O da kim olduğunu ve başından geçen olayları anlatır.

Kız, Serendip Padişahı olan Sultan Abdüssamed'in kızı Şivesad'tır. Şivesad da şehzadeye başından geçenleri anlatır. On dört yaşındayken bahçede cariyeleriyle gezmeye çıkmıştır. Meğer cinlerin padişahı da

o gün gök boşluğunda gezmektedir ve kızı görüp âşık olur. Kendisini bahçeden alıp bu saraya getirir. Üç seneden beri evlendirmeye çalışsa da kız kabul etmez Bunun üzerine sihir yaparak kızı uyutup gider. Ayda bir defa tekrar gelip duvardaki levhayı yerinden kaldırarak kızı uyandırır. Kız yine kabul etmediği için levhayı yerine asarak kızı uyutup gider.

Kız, bunları anlattıktan sonra Asil'e şimdi onun gelme vakti olduğunu geldiğinde ikisini de öldüreceğini söyler. Şehzade bundan çok korkar. Nasıl kaçacağını düşünüürken ansızın bir gürültü kopar ve günün yüzü siyah bulutlarla tutulur. Başında tacı ile cinlerin şahı kapıdan içeri girer. Fakat düşünülenin tersine Asil'i orada görür görmez korkudan titremeye başlar ve kendisini bağışlaması için ona yalvarır. Şehzade, kendi saraylarının hazinesinde kutu içinde bulup parmağına taktığı yüzüğün Mühr-i Süleyman olduğunu ve bütün kudretin o yüzükten geldiğini anlar.

Asil, ifritten, lalası Said'i bulmasını ister. İfrit dışarı çıkınca kız, sevinç içinde Asil'in ayağına kapanır. O sırada ifrit gelir Said'in bir aslan tarafından parçaladığını söyler.

Şehzade'nin ifriti bağışlar. İfrit, kendisinin cinlerin padişahı olduğunu söyler ve Asil'den kendisini tekrar onlara hakan etmesi ricasında bulunur. Asil, ona mezhebini ve adını sorar. İfrit, adının Şemhail olduğunu, İslâm dininden ve Şafi mezhebinden olduğunu söyler. Ardından Babil perilerinin sultanı Tayyar Şah'ın Cevvale adında bir oğlu olduğunu, onu kendi evlâdı gibi yetiştirdiğini, onun kendisine hizmet edebileceğinden söz eder.

O sırada güzel yüzlü bir genç içeri girer. Bu genç Şemhail'in biraz önce sözünü ettiği gençtir. Asil ondan bütün başkanları, ruhanileri ve diğer kullarını toplayıp getirmesini ister. Göz açıp yumuncaya kadar hepsini getirir. Gelenler divan tertip olur. Önde ifrit ve cinler, tam itaat içinde dururlar. En önlerinde her biri bir iklimin sultanı olan on iki başkan vardır. Şemhail ise sırtında şahlık elbisesi ile hepsinin başını çeker. Şehzade, Şemhail Şah'ı onlara yeniden padişah eylediğini ve ona itaat etmelerini emreder.

Şehzade, Şivezad'ı babasına eliyle teslim etmesi gerektiğini düşünür. Hemen bir at, bir de koçu (dört tekerlekli, süslü bir gezme

arabası) hazırlarlar. Asil, Şivezad'ı koçuya bindirir, yanına Cevvale'yi de alıp Serendib'e doğru yola çıkar. Daha birkaç metre gitmeden Serendib'e vasil olurlar. Asil, Padişaha haber vermesi için Cevvale'yi gönderir. Cevvâle, bir uşak kılığında Abdüssamed Şah'ın huzuruna çıkıp iki sene önce kaybolan kızını bir yiğidin kurtarıp, namusuyla getirdiğini söyler. Şah, gelenleri karşılamaya gider. Şah, Asil'i ve kızını bağrına basar. Şivezâd, harem dairesine girip annesine kavuşur. Olup bitenleri bir bir anlatır yalnız Şehzade'nin onu kurtardığı andaki olanları ve muameleleri gizli tutar. Çünkü Şehzade Asil böyle tembih etmiştir.

Aradan bir ay geçince Şah, Asil'in hakkını ödemek gerektiğini düşünür. Şehzade'ye garip bir şey göstermek için onu hareme götürür. Birlikte harem kapısından girip divanhaneyi geçtikten sonra bir bahçeye çıkarlar. Bahçenin kenarındaki bir kapı önüne gelirler. Şah, cebinden anahtarı çıkarıp kapıyı açar. On iki ayak merdivenden mahzene inerler. Orada değirmi bir havuz vardır. Havuzun içi zümrüt yakutlarla doludur. Etrafında on tane mücevher sandalye, sandalyelerden dokuzunun üzerinde birer heykel bulunmaktadır. Şah Abdüssamed, Asil'e, bu hazineyi kabul etmesini rica eder. Şehzade dışarı çıkıp düşünmek istediğini söyler. Şehzade, Sultan'a, merak edip içeride on sandalyenin birinde niçin heykel olmadığını sorar. Şah, bunun tuhaf bir hikâyesi olduğu söyler. Asil, ondan bu hikâyeyi anlatmasını rica eder. Şah, bunun acayip bir hikâyesi olduğunu söyler. Asil, ondan bu hikâyeyi anlatmasını rica eder. Şah Abdüssamed şu hikâyeyi anlatır.

SERENDİB PADİŞAHI ABDÜSSAMED

(Kıssa-yı Abdüssamed Padişah-ı Serendib)

Abdüssamed, Serendib Sultanı merhum Murtaza Şah'ın oğludur. Murtaza Şah öldüğünde Abdüssamed, yirmi bir yaşında tahta oturur.

Bir gün annesi Abdüssamed'in yanına gelerek, babasının bir vasiyeti olduğunu ancak bu vasiyeti hemen kabul ettiğini söylerse açıklayabileceğini söyler. Abdüssamed, söz konusu anne ve babası olduğu için hiç düşünmeden kabul eder.

Bunun üzerine annesi Abdüssamed'i, bahçenin altındaki hazineye götürür. Boş olan sandalye üzerinde babasının yazdığı bir mektup

görür. Babası bu kâğıtta oğluna, vasiyetini yerine getirmezse iki elinin yakasında olacağını, kalkıp Mısır'a gitmesini, Rumeli Meydanı'nda Erdebil çeşmesi yakınında Şeyh Mübarek adında gizli ilimlere sahip muhterem bir zat olduğunu, bu hazineyi ona bu zatın verdiğini, onu bulup kendisinden, noksan olan heykeli rica etmesini yazmıştır. Çünkü o noksan heykel, diğer dokuz tanesine ve bunun gibi birkaç hazineye değerdir.

Babasının, bu kadar cihan malından sonra, sırf sandalye boş kalmasın diye oğlunu nice tehlikeler bulunan bir emre mecbur etmesine Abdüssamed çok şaşırır. Ancak çaresiz, vezirini yerine vekil koyarak sefere çıkar. Kılık değiştirerek Mısır'a doğru yol alır. Mısır'a varınca hemen Şeyh Mübarek'in evini bulup kapısını çalar. Bir cariye kapıyı açar ve Abdüssamed'i Şeyh'in huzuruna götürür. Şeyh, kırk-kırk beş yaşlarında, nur yüzlü bir adamdır. Abdüssamed, edeb ile Şeyh'in ayağına kapanır. Şeyh, Abdüssamed'in selâmını alır ve babasının vasiyetini yerine getirmesinden çok memnun olduğunu söyler. Ayrıca, isteğinin ondan esirgenecek bir şey olmadığını, ancak babasının o hazine için kendisine çok hizmet ettiğini, onun da bu hazine için hizmet etmesi gerektiğini söyler ve ardından Abdüssamed'den bir iş ister. Eğer yerine getirebilirse heykeli verecektir. Abdüssamed, ne olursa olsun yerine getireceğini söyleyince Şeyh, Abdüssamed'in şehir şehir gezip henüz on dört yaşlarında son derece güzel, temiz ve bakire, zina denilen kötülüğü içinden bile geçirmemiş bir kız bulmasını, eli eline değmemek şartı ile o güzeli kendisine getirirse heykeli alacağını söyler.

Abdüssamed, dış görünüş itibarıyla bu kızı bulabileceğini ancak gönül sırlarını anlayamayacağını söyler. Bunun üzerine Şeyh, Abdüssamed'e bir ayna ile masraflar için bir kese verir. Güzeli bulduğunda bu aynayı onun yüzüne tutmasını ayna dumanlanırsa kendilerine yaramayacağını, eğer ayna saf kalırsa aradıkları temiz ve asil kızı o olduğuna kanaat getirileceğini ilave eder.

Abdüssamed Şeyh'le vedalaşıp Suriye'nin yolunu tutar. Halep ve Şam'dan sonra Ege adalarına, İstanbul'a, Rumeli'ye ve Frengistan'a kadar uzanır. Daha nice memleket ve beldeleri gezdiyse de güzel fakat namusça yetersiz kızlar bulur. Nihayet bir adam Bağdat'ta, son derece kusursuz, pek çok güzeller bulunduğunu söyler. Bu söz üzerine Bağdat'a

gider. Burada bir mahallede bir süre kaldıktan sonra mahallenin imamı, Hacı Bekir adında yaşlı bir adamla arkadaş olurlar. Sırrını ona açar. İmam, biraz düşündükten sonra, Halife'nin Nasır adında bir veziri olduğunu ancak bazı hareketlerinden dolayı onu hizmetinden çıkardığını, şimdi fakirlik içinde olduklarını, bu adamın da on dört on beş yaşlarında Mihridil adında bir kızı olduğunu ve bu kızın dünyalar güzeli olduğunu söyler. Bu haber karşısında Abdüssamed imama para verip kızın babasına gönderir ve kızı vermeye niyetleri olup olmadığını öğrenmesini ister. İmam denileni yapar ve kızın babasının olumlu cevap verdiği haberini getirir.

Abdüssamed kızın gider. Kızın babasıyla biraz sohbet ettikten sonra yan odaya geçer ve oradaki kızı görür. Kız peçesini kaldırdığında Abdüssamed onun dünya güzeli birisi olduğunu görür ve kızı âşık olur. Cebinden aynayı çıkarıp kızın yüzüne tutar. Aynada bulanıklıktan eser görmez ve kızın tamamıyla temiz olduğunu anlar.

Abdüssamed, Nasır'la anlaşır. İmam, müezzin ve cemaat hazırlanır ve nikâh kıyılır. Abdüssamed, Nasır'ı maddi sıkıntıdan kurtardıktan sonra Mısır yolunu tutarlar. Yolculuk sırasında Abdüssamed kızın güzelliğini gördükçe defneyi unuttur. Mısır'ın yakınına geldiklerinde bir yerde konaklarlar. Abdüssamed kızı kendisini Şeyh için götürdüğünü anlatır. Bunu işiten kız şaşkınlığa düşer.

Mısır'a geldiklerinde Abdüssamed kızı Şeyh'in huzuruna çıkarır. Şeyh, Abdüssamed'e hizmetini çok beğendiğini, yol boyunca nefsinin baskısına karşı sabır gösterdiği için takdir duygularını iletir. Mısır'da üç gün sonra, Abdüssamed'e, artık memleketine gitmesini, o heykeli de boş duran sandalye üzerinde konulmuş olarak bulacağını söyler.

Abdüssamed, Şeyh'in söylediği gibi memleketine gider. Annesine her şeyi anlattıktan sonra hazineye koşarlar ve sandalye üzerinde Mihridil'i oturur vaziyette bulurlar. Kız, Abdüssamed'i görünce kalkıp elindeki kâğıdı ona verir. Şeyh, kâğıda, Abdüssamed'in babası ile aralarında bu hareketi yaptırmaya karar verdiklerini, bundan maksatlarının temiz bir hanıma nail olmanın nice hazinelere degeceğini anlatmak olduğunu yazmıştır.

....

Asil, bu hikâyeyi dinledikten sonra o sandalyenin sahibinin Şivezâd'ın annesi Mihridil olduğunu öğrenir. Böylesine temiz bir anneden doğan Şivezâd'ı kendisine eş olarak düşünür. Bu ruh hâlinde Serendib de beş on gün daha kaldıktan sonra Şah'dan birkaç günlüğüne gidip geri dönmek için izin ister. Bunun üzerine ziyaretini Şemhail'e bildirmek için Cevvale'yi, Cabilka şehrine gönderir. Cevvale'nin eline dokunması ile bir anda Cabilka şehrine varırlar.

Bütün cin reisleri, ifrit başkanları, devler, periler ve daha başka ruhani yaratıklar, şehriyarlarını karşılamak için beklerler. Şehrin kapısından Şemhail'in sarayına kadar, Şehzade'nin ayakları altına kıymetli halılar döşerler. Ayrıca definde gördüğü heykellere benzeyen on kadar güzel peri kızının omuzları üzerinde taşınan yekpare yakuttan bir taht hazırlarlar. Şehzade o tahta geçip oturunca hepsi kendi törelerince teşekkür merasimi yaparlar. Sonra Şah'ın sarayına varılır ve Asil'i iç açıcı bir kasa indirirler.

Aradan kırk geçer. Şehzade Asil, Şemhail'e, Serendib Sultanı Abdüssamed'in hikâyesini nakleder. Ayrıca Şivezad ile evlenmek istediğini de söyler. Şemhail Şah, buna sevinir. Şehzade, Şemhail Şah'a veda ederek Serendib'deki odasına döner. Geri geldiğini işiten Abdüssamed Şah, sevinçle Şehzade'yi karşılar.

Bir sohbet sırasında Şehzade ile Şah'a Şivezad'la evlenmek istediğini söyler. Abdüssamed Şah kabul eder. Hemen düğün hazırlıkları başlar. Şehzade, Şemhail'e büyük ve süslü saray yaptırtmasını emreder. Şemhail, derhâl bu emri yerine getirir. Şehzade Asil, zengin fakir, tanıdık tanımadık herkesin düğüne gelmesini ister. Ertesi sabah şehir halkı atlara, arabalara bindirilip düğün sarayına götürülür.

Ruhanîlerin müftüsü Şemhur Şah Şivezad'ı bir hazine mehr karşılığında Asil Şehriyar'a nikâhlar. Şivezad ile Asil Şehriyar, kâm verip kâm alırlar.

HÜKÜMDAR ASİL'İN KARDEŞİ ŞEHZADE NESİL

(Kıssa-yı Şehzade Nesil Birader-i Şehriyar Asil)

Şehzade Asil'in deniz yoluyla Çin ülkesine doğru sefere çıktığı gün, kardeşi Şehzade Nesil de kara yolundan İsfahan'a hareket eder. Biraz yol

gittikten sonra bin kadar haydut, yollarını kesip Nesil'in maiyetindeki bütün adamları kılıçtan geçirir. Şehzade, kılavuzsuz ve kimsesiz kalır. Dağlarda ve çöllerde yalnız başına hedefsiz dolaştıktan sonra gözüne bir şehir görünür. Bu şehre sevinçle girerek rastgele önüne çıkan bir hamam kapısından içeri dalar. Yıkayıp dinlenir. Hamamın tellağından bu yerin Keşmir şehri olduğunu öğrenir.

Buradan çıkıp hamam dışına gelince, hamamın kadınlara mahsus kapısında herkesi âşık edecek güzellikte bir kız görüp kıza âşık olur. Kızın gönlü de ona düşer. Kızı kaldığı misafirhaneye doğru gider. Geriye dönüp baktığında kızın da arkasında geldiğini görür. Yönünü çevirir başka tarafa gider, kız da onu takip eder. Nesil bir konak görür içeri girer, kız da arkasından konağa girer. Odanın birinde her türlü yiyeceğin hazır olduğunu görür. Nesil bütün odaları gezer, konakta kimseyi göremez. Kızla birlikte karnını doyurur.

Keşmir hükümdarı Firuz Şah, zevk ve sefaya düşkün biridir. Çoğu geceler tebdili kıyafet ederek gezer, ara sıra vakit geçirmek için o konağa gider. Adı geçen konağın boş olmasının sebebi budur. O gece de Firuz Şah, kılık değiştirerek o konağa gitmeyi murat eder. Binaya yaklaştığı zaman içeride mum ışığı fark eder. Yalnız başına içeri girer. Oda kapısından bakınca, cihani karıştıracak güzellikte bir yiğit ile güzel bir zamane kızı diz dize oturup sohbet ederler.

Bu arada Şehzade Nesil, odadan çıkar, çıkmasıyla karşısında Firuz Şah'ı görünce korkar. Firuz Şah ona korkmamasını söyler. Odaya girerler. Nesil, Firuz Şah'a başından geçenleri anlatır. Firuz Şah, zaten henüz yirmi üç yaşında bir gençtir. Nesil'in yanından ayrılıp sarayına gider.

Sabah olur, Nesil kızı uğurlar. Bir müddet sonra konağa Firuz Şah'ın gönderdiği süslü bir at ile beş on hizmetkâr gelir. Gelenler Nesil'i ata bindirip saraya götürür. Şehzade Nesil şahın divanına çıkar. Firuz Şah, Şehzade Nesil'e iltifat eder, en iyi şekilde misafir eder.

Bir gece padişah, Nesil'e odanın birinde oturmakta olan güzel bir kızı gösterir. Firuz Şah, kıza doğru gider, ona yaklaştıkça kızın rengi kaçır ve çirkin biri olur, sonunda bayılır. Firuz Şah, bu hali görünce kızdan uzaklaşır. Kız, ayılır, Firuz Şah adım adım uzaklaştıkça güzelliği tekrar yerine gelir.

Firuz Şah e Nesil divanhaneye dönerler. Nesil gördükleri karşısında şaşkınlığa düşer. Firuz Şah, gördüğü güzelin eşi olduğunu söyler ve işin aslını anlatır.

FİRUZ ŞAH

(Kıssa-yı Firuz Şah)

Firuz Şah, babası vefat edince on sekiz yaşında tahta oturur. Evlâtlık hakkını yerine getirebilmek için mescitler, imaretler ve yoksul misafirler için konak yerlerinde hanlar yaptırır. Gelen misafirlerin iyi ağırlanmaları için bu hizmete birçok memur görevlendirir. Memurlara, gelen misafirlerin durumlarına göre yol harçlıklarını vermelerini ve seyahat ediş sebeplerini de kendisine bildirmelerini emreder.

Bir gün, misafirhane memurlarından biri, Firuz Şah'a, nurani yüzlü, ihtiyar bir Bektaşî misafirin Şah'ı görmek istediğini söyler. Şah'ın izni üzerine yaşlı huzura adamı getirirler. Bu nur yüzlü zat, padişahının iyiliklerinin başka kimsede olmadığını, ancak onun hâlâ bekâr olduğunu, Çin ülkesi Hakanı olan Sencer Şah'ın Zühre adında kutlu bir kızı olduğunu ve bu kızın yüz ve huy güzelliğinde eşi benzeri olmadığını söyler. Ardından kızın resmini çıkarıp padişaha uzatır ve dua ederek gider.

Şah resme bakınca aklı karışır ve kızı istetmeye karar verir. Sayısız hediyeler hazırlatarak, vezirini kızın babası Hakan'a ricacı gönderir. Hakan, kızını uzak yere vermek istemez ve Şah'a olumsuz cevap gönderir. Bu cevap üzerine Firuz Şah, aşkından yataklara düşer.

Bu hâlin üstünden bir yıl geçince Firuz Şah'ın veziri gelip padişahına, gece şehrin dışında ansızın ihtişamlı keşane yapıp bittiğini söyler. Padişah, bu gibi işlerin, insan işi olmayıp sihir ve simyadan meydana geldiğini ve o tarafa kimsenin gitmemesini söyler.

Üç gün sonra, elli yaşlarında nurani bir adam, sarayda padişahın bulunduğu yere girip padişahın karşısında durur. Padişah anlar ki kapıcı ve perdeciler onu görmez ve kapılardan sihirle girmiştir. Padişah onun kim olduğunu sorunca, şehir dışında ansızın görünen kemanenin yapıcısı olduğu cevabını alır. Şah, onu ağırlayınca o da içini dökmeye koyulur. Adının Şeyh Fettah olduğunu, yirmi senedir seyahat ettiğini,

Şah'ın çok iyi huylu bir han olduğunu öğrendiğini ve ziyaret etmek istediğini söyler. Huzura çıkmadan önce elindeki simya marifetini kullanarak bir keşane kurmayı, böyle bir köşkün ansızın kurulduğunu Şah'ın elbette haber alacağını ve eğer Şah onu görmek telaşına düşerse, henüz pişmemiş olduğuna hükmederek çekip gideceğini, ama eğer ince sırları kavrayan bir Hakan olduğunu anlarsa onun emrine gireceğini planladığını anlatır. Bunun üzerine Şeyh Fettah, Şah'ın tahtının ayağını öper. Şah ise ona sarayında bir yer ayırtır. Ayrıca güzel konuştuğu ve fikirler sunduğu için Şah'ın her meclisinde bulunur.

Bir gün yalnız kaldıklarında Firuz Şah, sırrını bu zata açar. Şeyh Fettah, biraz yalnız kalmak ister. Yarım saat geçtikten sonra, padişahın âşık olduğu Zühre'yle birlikte Şah'ın yanına girer. Olan biteni kıza da anlatır. Kız, Şah'ı kocalığa kabul eder. Hemen nikâh kıyarlar ve kırk gün kırk gece düğün yapılır.

Zühre Şah'a, Şah da Zühre'ye muhabbetle bağlanır. İkisi de şeyhi babası gibi görür. Şeyh, istediği zaman serbestçe hareme girip Zühre ile sohbet eder. Şeyh, Zühre'nin güzelliğine baka baka ona âşık olur. Bir gün bu arzusunu Zühre'ye söyler. Zühre, onu tersler. Şeyh, bu duruma bozulur. Suratını ekşiterek bir efsun okuyup Zühre'nin yüzüne üfler. Aynı anda pencereye çıkarak kuş gibi uçup gider. Şah, Zühre'nin yanına girdiğinde Zühre, çirkinleşip bayılır. O vakitten beri Şah, Zühre'nin yanına yaklaşamaz.

Şehzade Nesil bunu öğrenince çok üzülür. Keşmir'de on beş gün kadar kaldıktan sonra, İsfahan yoluna çıkar, epey yol gittikten sonra şehre varır. Divan erkânı ona saygıyla karşılar. Şehzade'yi dedesinin huzuruna getirirler. Şah, Nesil'i bağrına basar.

Günün birinde İsfahan'da eğlence düzenlenir.

Eğlence bütün güzelliğiyle devam ederken ihtiyar bir Hintli, halis altından yapılmış atlıkarınca biçiminde bir atı, Şah'ın otağı önüne getirir ve sanatını göstermeye başlar. Atının üç aylık yolu bir günde gidebileceğini söyler. Bunu ispatlamak içinse altın atının üzerine atlar ve uçup gözden kaybolur. Aradan çok geçmeden tekrar Şah'ın otağı önüne gelir. Herkes buna çok şaşırır. Harzemşah, her ne fiyat isterse verip bu atı satın almak ister. Hintli, bu atın tesadüfi bir şekilde eline geçtiğini söyleyip hikâyesini anlatmaya başlar.

Hintli, Lar şehrinde yaşayan ve müezzinlik eden yoksul bir adamdır. Çok güzel bir kızından başka hiçbir şeyi yoktur. Bir gün mescitte bir ihtiyar yanına gelir ve kendisinin insan olmayıp ruhani soydan biri olduğunu söyler. Onu, şehir dışındaki mağaralardan birine götürüp bir at gösterir ve atın bütün marifetlerini Hintli'ye anlatır. Şayet kızını kendisine verirse bu ata sahip olabileceğini söyler. Hintli yoksul olduğu için çaresiz kabul eder. Atı alıp eve gittiğinde kızını evde bulamaz. Meğer o zât, anında kızı kapıp götürmüştür. Adam yaptığına pişman olsa da elden bir şey gelmez. Halkın kendisini sorguya çekebileceği korkusuyla atı ortaya çıkaramaz. Çare olarak Şah'ın yanına gelmeyi düşünür. Atını on kat altın karşılığında vermek istediğini söyler.

Şehzade Nesil, bu atı çok sever. Onun arzu etmesi üzerine atası Şah, atı Hintli'den satın alır. Hintli, Şehzade'ye atı nasıl kullanacağını öğretir. Atı kullanmanın bütün usullerini öğrenen Nesil, onu bir defa denemek sevdasına düşer. Atın sırtına atlayınca, anahtarı tüm kuvvetiyle çeker. At, öyle bir süratle havalanır ki, göz açıp kapayıncaya kadar fersah yükselişle gök boşluğuna açılır. Hintli, her ne kadar anahtarı hızlı çekmemesi için bağırdıysa da Şehzade duymaz ve anında gözden kaybolur.

Üç dört saat beklemelerine rağmen Şehzade geri dönmez. Padişahın gözyaşları durmak bilmez. Aradan günler geçer, Nesil hâlâ gelmez. Artık Nesil'in matemini tutmaya başlarlar.

Nesil, üç saat boyunca gözünü yummuş giderken, birden aklı başına gelir. Hintli'nin sözlerini hatırlayarak anahtara basar ve at inmeye başlar. Büyük bir şehrin üzerine gelir. Ağır ağır inerek bir sarayın damına ayak basar. Önüne çıkan merdivenden inerek, şahane bir oda ile karşılaşır. Baş tarafta yüksek bir yatak üzerinde bir dünya güzeli uyur ki güzelliği Firuz Şah'ın hanımından bile kat kat üstündür. Oradan çıkmasına yardım etmesi ümidiyle kızı uyandırmaya karar verir. Kız, gözünü açıp yanı başında peri yüzlü bir erkek güzeli görünce ona hayran kalır.

Şehzade, kızı başından geçenleri anlatır. Macerayı dinleyen Alemara, durumu babası Hürmüz Şah'a bildirir. Alemar, babasına olanları anlatır. Hürmüz Şah Nesil'in odasına gider. Nesil, Şah'ı diz çöküp Şah'ın eteğini öper. Hürmüz Şah, Nesil'den çok hoşlanıp ona

sevgi ve şefkat gösterir. Macerada adı geçen atı indirmeleri için saray çatısına birkaç adam çıkartılır. Atı getirdiklerinde Şah, hayretle onu uzun uzun inceler.

Ertesi gün Hürmüz Şah, Nesil'i ve atını huzuruna ister. Şah, Şehzade Nesil'i yanına oturtur. Divan erkanı gelip Şehzade'nin eteğini öperler.

Bir gece Şahbanu, eşi Hürmüz Şah'a, kızını nasıl olsa birine vereceklerini, ama uzağa gelin etmektense yanlarındaki Şehzade'ye vermenin iyi olacağını söyler. Şah, kendisinin de niyetinin bu olduğunu, ancak Şehzade'nin sırf kızları Alemara için ata yurdunu bırakıp yanlarında kalacağı konusunda endişeli olduğunu söyler. Şahbanu ise bunun için bir çare düşündüğünü, Alemara'nın Şehzade'ye gönlü olduğunu Şehzade'ye duyurarak onun gönlünde de sevgi oluşmasını sağlamak niyetinde olduğunu söyler. Bu yol için Şah'dan izin aldıktan sonra dairesine gider. Hizmetinde çalışan Münire Kâhya'yı çağırarak, Şah ile konuştuklarını anlatır. Münire Kâhya, bu işlerin ustasıdır. Meseleyi anlayanca, bir gece Alemara'nın odasına giderek, annesiyle babasının onu Nesil ile evlendirmeyi kararlaştırdıklarını, hatta kendisini de Şehzade'nin gönlünü etmeye yolladıklarını söyler. Alemara, sevinç gözyaşları içinde Münire kadına, bu işi güzel bir şekilde sonlandırmasını, aksi halde aşkından canına kıyacağını söyler.

Ertesi gün, Şehzade'nin yanına giderek Şah'ın annesi olduğunu söyler. Kurnaz kadın, Şah'ın annesi olmaktan dem vurup, tatlı diller dökünce Şehzade Nesil de onu ağırlamaya mecbur kalır. Münire Kâhya ona gönül açıcı sözler söyleyerek yanında iki saat kaldıktan sonra ayrılır. İki gece sonra tekrar meyveler ve ikramlarla Şehzade'nin yanına gidip hoş sohbetler eder. Bu böyle on gece devam eder. Münire Kâhya o kadar hoş sohbetlidir ki, Şehzade artık onsuz yapamaz olmuştur.

Münire kadın bir gece Şehzade'nin yanına çok üzgün bir halde gider. Şehzade ne olduğunu sorunca, ilkten gizler gibi yapar fakat ardından gözyaşları döker. Şehzade ısrar edince, Münire kadın söze başlar. Şehzade'nin ters tepki vermeyeceğinden emin olmak için söz oyunları yapar. Bunların üzerine Şehzade, dediklerine asla kızmayacağına ve elinden ne gelirse derdine çare bulacağına dair yemin eder. Münire kadın bu yemini aldıktan sonra, Alemara'nın Şehzade'nin

aşkından hasta olduğunu anlatır. Şehzade sükût içinde karşılayınca Münire kadın kalkar. Birkaç gün sonra Münire kadın, elinde gül ile Şehzade'nin yanına gider ve gülü Alemara'nın gönderdiğini belirtir. Ardından Alemara'nın sevgisini anlatmaya başlar. Ayrıca bu evlenmeyi Hürmüz Şah'ın da çok istediğini, eğer evlenmezse Alemara'nın canına kıyacağını anlatarak bütün sırları açığa vurur.

Şehzade şaşkınlıktan kekelemeye başlar. Şehzade'nin bu şaşkın hâinden yararlanarak Münire kadın, hemen elini tutarak onu, mabeyin odasına sürükler. Alemara da mabeyin odasında Şehzade'yi beklemektedir. Nesil, içeri girince kız, ayağına kapanarak aşkını anlatmaya başlar. Pek çok yakıcı sözler söyleyince, Şehzade de ona alıcı gözüyle bakınca Alemara'nın nasıl bir güzelliğe sahip olduğunu görür ve ona tutulur.

Münire kadın Şah'a, Şehzade'nin razı olduğu müjdesini verir. İkisinin de nikâhı kıyılır. Ertesi gün, Hürmüz Şah, Nesil'i elinden tutarak kendi tahtına oturtur ve saltanatını damadına teslim eder.

Hindistan hükümdarı olan Nesil Şah, zevk, sefa ve neşe içinde bir zaman hüküm sürer. Fakat bir süre sonra İsfahan'da dedesinin kendi hasretiyle yandığını düşünür. Kimseye söylemeden, yalnız vezire bildirerek iki günlüğüne İsfahan'a gitmek üzere meşhur altın ata binip havalanır. Cihanabad şehrinde henüz bir fersah ayrılır ayrılmaz, gökyüzünde kara bulut misali bir şey görünür. Ona yaklaştıkça o şeyin siyah bir ifrit olduğunu anlar. İfrit, atı ve Nesil Şah'ı avucuna alarak götürür. Çok zaman geçmeden o siyah ifrit, ansızın ulu bir kâşaneye iner. İfrit, Nesil Şah'ı o atla birlikte bir bodruma kapatıp gider.

Meğer, periler padişahı Şemhail, Nesil'in abisi Asil'e düğün alayı düzenlemekle uğraşırken, bir cin, onun hazinesine sızarak atı çalar ve götürüp Hindistanlı Müezzîn'in kızı ile değişir. Havada Nesil Şah'a çatan siyah ifrit ise, Şemhail'in kapı kullarından olmak dolayısıyla, atı görünce tanır ve bildiğimiz şekilde yakalayıp efendisine götürür.

İfrit Şemhail'e, Şemhail de Asil Şah'a olanı anlatır. Asil Şah, atı ve onunla birlikte getirilen adamı görmek ister. Asil, getirilen adamın kardeşi Nesil olduğunu görünce, birbirlerine sarılıp hasret giderirler. Biraz sakinleştikten sonra ikisi de başlarından geçenleri birbirlerine anlatırlar.

Şehinşah Asil, Şemhail Şah'ı huzura çağırarak, kardeşi Nesil Şah'ın hanımını Alemara'yı korkutmadan getirmelerini, ulu bir divan tertip etmelerini, dedeleri olan Harzemşah ile Çin Sultanı Şah Şüca'yı, babaları Kamercan ve anneleri Gelruh ile Ferah hatunları, Kışmır hükümdarı Firuz Şah ile hanımı Zühre ve Hindistan padişahı Hürmüz Şah'ı getirmelerini buyurur.

Bu emirleri daha bitirmeden Alemara'nın teşrifi haberi gelir. Onu, çok güzel bir bölüme yerleştirirler. Nesil, olup biteni Alemara'ya anlatır. Ertesi sabah adı geçen şahlar eşleriyle birlikte yüce saraya getirilirler. Hiçbiri, işin aslını bilmediklerinden, getirildikleri yerin Allah divanı olduğunu, o günün kıyamet günü olduğunu ve haşır makamında bulunduklarını düşünürler.

Bu sırada Asil ve Nesil kardeşler birlikte görünürler. Tahtlarından kalkıp babaları ve dedelerinin ellerini öperek hasret giderirler. Şehinşah Asil, kendisinin ve Nesil'in sergüzeştlerini, daha önce bir kâğıda yazdırtıp o kâğıdı getirir. O kâğıdı, Reisülküttap makamında olan kişiye vererek, divanın ortasında yüksek sesle okutur. Böylece herkes olup bitenleri öğrenir ve Allah'a şükür eylerler.

Sonra Asil, o hain veziri, tahtın önüne getirterek, sırf sadrazamlığın tadını tek başına çıkarmak uğruna baba ve oğullarını ayırdığı için ceza vermesi gerektiğini ama sonsuz saadetlere kavuşmalarına vesile olduğu için de ceza vermeyip Vezir Elham'ı Basra'ya gönderir.

Firuz Şah da birkaç gün kaldıktan sonra memleketine döner.

Adı geçen bütün Şah'lar ve Sultanlar ile Serendib beldesi halkı tarîf olunmaz safa ve huzur içinde o cennet benzeri yerde doksan yıl yaşarlar. Burada yaşadıkları sürede hiçbirisinin çocuğu olmaz. Hepsî, alınlarına yazılan ecel gününde vefat ederler.

Onlardan en sona kalan Asil Şah ile Şivezad, aynı anda hasta olur, aynı yatakta can çekişirlerken pencereden bir kuş girip yüzüğü, gagası ile Asil'in parmağından çıkarıp götürür. Hemen o saat, mutlu karı koca, ruhlarını teslim eder ve bir nefeste cennetteki köşklerine taşınırlar.

İKİNCİ HAYÂL (Hayâl-i Sani)

Acem diyarında Hacı Lebib adında bir tacir yaşamaktadır. Yetmiş yaşına gelmiştir ancak bir çocuğu olmamıştır. Artık zürriyet sahibi olmaktan ümidini keser.

Bir gün yanına nurani yüzlü bir adam gelir. Lebib'in adını, babasının adının Adnan, annesinin Lebbabe, eşinin Zahide, kayınbabasının Numan ve kayınvalidesinin adının Naile Hanım olduğunu söyler. Lebib, bütün bunlar karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Filozof kendisini tanıtır ve kendi adının Ebu Ali Sina olduğunu söyler. Ardından Lebib'e, Cevad adında bir oğlu olacağını, ayrıca bu Cevad'ın kendisinin manevi evladı olarak nücüm ilminde yükseleceğini bildirir. Koynundaki kutudan iki hap çıkarıp Lebib'e verir, eşinin ve kendisinin bunları yutarlarsa çocuklarının olacağını, çocuk on dört yaşına gelince tahsil ve terbiye için Antalya'ya kendisinin yanına gönderilmesini söyler, gider.

Lebib, söylenileni yapar. Dokuz ay on gün sonra bir oğlu olur. Çocuğun adını Cevad adını koyar. Cevad, buluş çağına geldiğinde babası onu Antalya'ya Ebu Ali'nin yanına gönderir. Cevad, Ebu Ali'nin yanında kısa zamanda bilgilerle donanmış hale gelir.

Bir gün Cevad, çok yağmur yağdığı için medreseye gidemez. Evde Ebu Ali ile sohbet ederek vakit geçirir. O sırada kapı çalar. Cevad, kapıyı açtığında kimseyi göremez ve içeri geri döner. Döndüğünde Ebu Ali'nin evinden eser yoktur. Girdiği yer ihtişamlı bir Sultan sarayıdır. Cevad, ne yapacağını şaşırmış bir halde dururken, elli kadar güzel cariye, merdivenden inerek onu saygı ile karşılarlar. Daha sonra hizmetler ederek Cevad'ı hamama götürürler. Cevad, tüm bu zevklerden habersiz olmasına rağmen, aldığı terbiye sebebiyle iffetini korur. Cariyeler, Cevad'ı bir odaya sokarlar. İçeri girdiklerinde, şah kızı olan bir güzel onu karşılar. Yemekler yenilir, içkiler içilir. Cevad kendisini biraz daha rahat hisseder. Yatarken kız onu yatağına alır.

Ertesi gün şah kızı ile Cevad yeni yiyip içip eğlenmeye devam ederler. Yirmi kadar çalgıcı cariye, ney, keman, rebap ve tambur çalar, bunlar neşelerine neşe katarlar. Cevad, bu şekilde orada on bir gün geçirir.

Şah kızı, Cevad'a, oranın Semerkand şehri olduğunu söyler. Kendisi de hükümdar Kırşasb Han'ın kızı Fitneidil'dir. Fitneidil, sihir, tılsım, simya ilimlerine meyli olduğunu ve üstadının da Hoca Babik adında faziletli bir ihtiyar olduğunu Cevad'ın methini hocasından duyduğunu söyler. Hocası, çok güzel sözleriyle Şah kızını Cevad'a âşık etmiştir. Hoca Babik, ikisinin evlenmesini istediği için, Cevad'ı saraya getirmiştir.

Şah kızı, Cevad'a isterse babasının her şeyine sahip olabileceğini, kendisinin de onun karısı olacağını söyler. Yalnız, bunu kabul ederse, Mehr-i muaccel olarak Hârût ve Mârût'un tılsımlı duasını, Kâbin karşılığında da Kalkatrat-ı Ahmed Bun'ı kendisine öğretmek zorunda olacağını bildirir. Sözün nereye vardığını anlayan Cevad, kendisinin henüz öğrenci olduğunu, bahsedilen ilimleri bilmediğini söyler. Bu sözlere öfkelenen Han Kızı, Cevad'a bir günlük süre verir. Ertesi güne kadar yine bu ilmi gizlerse onu ölümle cezalandıracağını söyler. Cevad'ı bodrum gibi bir yere kapatırlar. Cevad buradan kurtulmak için bildiği bütün sihirleri yapsa da başaramaz.

Sabah olunca, Harem Ağası, Cevad'ı Fitneidil'in huzuruna götürür. Han-kızı, iyiliği de kötülüğü de dener fakat fayda vermeyince Cevad'ı öldürmeleri için ağalara emir verir. Cevad'ı iki ayağından tutup kuyuya atarlar. Cevad, gözünü açtığında kendisini Ebu Ali'nin huzurunda otururken görür. Kendine geldiğinde, üstadına neler olduğunu sorar. Üstadı, ona bir parça üzüntü verdiklerini, çünkü bunun hüner sahipleri arasında eski ve geçerli bir usul olduğunu söyler. Sır gizlemek için kendi hocasının bile ona reva gördüğü hikmete göre, onun Cevad'a yaptığıının yumuşak kaldığını söyler ve kendi hikâyesini anlatmaya başlar.

EBU ALİ SİNA

(Kıssa-yı Ebu Ali)

Ebu Ali, Acem diyarında, üstat Hoca Vahli'nin yanında otuz yıl hizmet eder. Bir gün, diğer öğrenciler ile kırdı gezmeye çıkar. Kalfanın birisi bir oyun teklif eder. Birinin gözü mendil ile bağlanır, ötekiler ona dokunarak tedirgin ederler. Gözü bağlı olan, onlardan birini tutmaya çalışır. Eğer yakalarsa, gözündeki mendil yakaladığı kişiye bağlanır. Oyun kahkahalarla sürerken, gözü bağlı olan çocuk, Ebu Ali'yi yakalar. Üstadı Hoca Vahli, Ebu Ali'nin gözünü bağlayarak meydan ortasına

bırakır. Ebu Ali kimseyi yakalayamayınca öfkelenir ve mendili çözüp baktığında etrafında kimseyi göremez. Üstelik oyun oynadıkları yer yeşillik değil, çölün ortasındadır.

Şaşkınlıkla yürürken, gözüne bir tepe ilişir, tepenin üzerinde de koşumlu bir hecin devesi görür. Tepeye çıkıp deveye sokulur ve yularından tutarak üstüne atlar. Bunun üzerine deve, ayağını yere vurup uçmaya başlar.

Ebu Ali, dikkatli baktığında üzerine bindiğinin deve değil de ifrit olduğunu görür. Bir saat kadar uçtuktan sonra cehennem vadisi gibi bir yere iner. İndikleri yerde, üzerine bindiği ifrit gibi ifritlerden erkekli dişili bir kalabalık vardır. Ateşin etrafında insanoğullarından yirmi kadar kişiyi çıırılçıplak soyup, ellerini ve ayaklarını bağlayarak boğazlamak için beklerler. Ebu Ali'yi getiren ifrit, onu sırtından indirdiğinde hepsi ona doğru bakar. Fakat Ebu Ali, çok zayıf biri olduğu için ondan pek hoşlanmazlar. Daha sonra o yirmi insanoğlunu ateşte pişirip yerler.

Bu ziyafetten sonra Ebu Ali'yi alıp bir mağaraya tıkarlar ve giderler. Ebu Ali korku içinde uykuya dalar. Sabah uyandığında, kendini yine o çölün ortasında bulur. O hâline şükrederek başıboş dolaşmaya başlar. Çöl ufkunda ihtiyar bir adam görür ve hemen yanına koşup selâm verir. O pir, Ebu Ali'ye orada ne aradığını sorunca Ebu Ali de başından geçenleri anlatır. Pir bunları duyunca Ebu Ali'yi Allah'ın koruduğunu, o ifritlerin eline düşenin kurtulamadığını, kendilerinin de "İsm-i Azâm" duası ile korunduklarını söyler ve Ebu Ali'yi kendi köylerine davet eder. Üç saat gittikten sonra köye varırlar. Köye varır varmaz O ihtiyar, silkinerek yirmi asın boyunda bir dev kesilir. Bir nara atar ve kendine benzer kırk elli kadar dev etrafına toplanır.

Ebu Ali'yi getiren dev, diğer dev anasına "İşini bitirin" diyerek Ebu Ali'yi teslim eder. O da Ebu Ali'yi alıp karanlık bir mağaraya götürür. Ebu Ali'nin kulağına eğilerek, babasının onu kendisine yemesi için verdiğini ancak Ebu Ali'ye âşık olduğu için onu yemeyeceğini söyler. Onunla aşk yaşamak istediğini de söyleyerek gider. Ebu Ali korkuyla yine uykuya dalar.

Sabah olduğunda bu sefer kendini şehrin yakınında bulur. Şehre doğru yürümeye başlar. Yolda birçok hayvan önünü keserek gitmesini

engellemek istercesine Ebu Ali'nin eteğinden tutup çekiştirir. Ebu Ali, hepsini defederek şehre girer. Girer girmez yirmi otuz kadar seyisin atlarla birlikte onu beklediğini görür. Ebu Ali'yi alıp Sultan sarayına götürerek divana çıkarırlar. Padişah tahtta yüzü örtülü şekilde oturur. Padişah, Ebu Ali'ye, hangi semtten geldiğini sorar. Ebu Ali de olup biteni bir bir anlatır. Bir süre böyle konuştuktan sonra, padişah kalkıp içeri girer.

Ebu Ali'yi hareme götürürler. İçeri girdiğinde dünya güzeli bir kız görür. Bu güzel, Ebu Ali'ye, bu diyarın Suret şehri olduğunu, tahtın babasından kaldığını, tahtta oturan yüzü örtülü padişahın kendisi olduğunu, fakat ülkeyi saran komşu padişahların çok güçlü olması yüzünden ne yapacağını bilemediğini de anlatır. Bugüne kadar sultanası ve onun sihrine güvenmiştir lâkin sultanasına bir şey olursa yalnız kalmaktan korkar.

İşte bu kıza sultanası bir akıl verir. Ebu Ali'nin simya ilminde usta olan bir yakışıklı genç olduğunu söyler ve onunla evlenmesini nasihat eder. Bunun üzerine Ebu Ali'yi oraya sultanası getirmiştir. Başından geçen tüm kötü şeyleri de gözünü korkutmak için sûtana yapmıştır.

Velhasıl kızın dileği bellidir. Ebu Ali ona Gazayim ilmini öğretmesi karşılığında Ebu Ali'nin karısı olacak ve tahtı ona verecektir. O kadar öğrenmeyi istedikleri "Gazayim", Ebu Ali'yi günlerdir yaşadığı olaydan kurtaramamıştır. Bu yüzden Ebu Ali, bu işin aslının başka olduğunu düşünür ve "Gazayim"i bilmediğini söyler. Bunun üzerine sinirlenen kız, celladı çağırarak işini bitirmelerini emreder. Cellad, tam boynunu vurmak üzereyken bir el tutup Ebu Ali'yi çeker. Ebu Ali gözünü açtığı anda, kendini oyun oynadıkları kır bahçesinde bulur. Hocası yanına gelerek korkmamasını söyler. O günden sonra hocası Ebu Ali'ye her şeyi gizlemeden öğretir.

Ebu Ali kendi hikâyesini anlattıktan sonra Cevad'a, bütün sınamalardan sonra Marifet-i Rabbaniye ilmini hak ettiğini söyleyerek bu ilme dair her şeyi ona öğretir. Öyleki Cevad, her türlü ilimde üstadından daha üstat bir bilgin olur.

Yedi yıl geçtikten sonra, Ebu Ali ihtiyarlar ve öte dünyaya göç vakti gelir. Öleceğini sezen üstat, Cevad'ı kendisine halife eyler. Ondan sonra Kelime-i Şahadet ederek cennet-i âlânın yolunu tutar.

Cevad, çalışmaya devam eder. Ne var ki yaşı geçmiş olan halifeler Cevad'ın genç yaşta üstat olmasından ötürü onu çekemezler. Cevad, çevresindeki insanların bu kötü davranışları yüzünden Antakya'yı terk ederek yalnız başına İstanbul'a gider. İstanbul'da medreseye gitmek yerine hüner ve sanatını gizleyerek, halk arasında yaşamayı tercih eder. Bunun üzerine Silahtar Han'ında bir oda kiralar.

Bir gün uzun çarşıda yürürken, bir dükkânın içinde beş on kişinin sohbet ettiğini görür ve içeri girer. Dükkân sahibi onu güler yüzle karşılayarak kahve ikram eder. Cevad, oradaki ahbabların sohbetine katılır. Konuşmasıyla herkesi kendine bağlar. Böylelikle Cevad, o dükkâna sürekli gitmeye başlar. Bir zaman sonra oradakiler ve dükkân sahibi olan Sabuncu İbrahim Çelebi ile samimi bir dostluk kurar.

Bu dükkânın karşısındaki Uşşakoğlu dükkânında Molla Emin adındaki genç de arada sırada İbrahim Efendi'nin dükkânına uğrar fakat hiç konuşmaz. Cevad, bu durumun sebebini İbrahim Efendi'ye sorar. İbrahim Efendi, Molla Emin'in hikâyesini Cevad'a anlatır.

MOLLA EMİN

(Kıssa-yı Molla Emin)

Molla Emin'in babası Müstaceb Çelebi ölünce dükkân, konak, yüz kese akçe ve eşyaları oğluna kalır. Gözü açılıp baştan çıkmasın diye İbrahim Efendi onu evlendirmek ister. Oğlan da kabul eder. Görücüler Yağcı Hacı Mustafa adlı birinin kızını bulur. Babasından mirası olan bu kızın, bir tek annesi vardır. Ayşe adındaki bu kızı, Molla Emin'e isterler. Onlar da Emin'in iç güveyisi olması şartıyla kabul ederler. İki gencin nikâhları kıyılır.

Emin, hanımından memnundur fakat kaynanası huysuzluğuyla Emin'i bezdirir. Bu sıkıntı uzun sürmez ve Emin ile Ayşe boşanırlar. Aradan yirmi gün geçer. Altmış beş yaşında biri alışveriş için İbrahim Efendi'nin dükkânına girer. Sohbet ederler. İkisi arasında muhabbet hasıl olur. Bu Ağa, Gedikli Zaimlerden Hacı Abbas Ağa'dır. İbrahim Efendi, sohbet arasında Molla Emin'in başından geçen olayı Ağa'ya anlatır. Ağa hikâyeye üzümlü onları kendi evine davet eder. Ertesi gün, İbrahim Efendi ve Molla Emin, Ağa'nın evine giderler. Gittikleri yer, birçok

uşağı olan bir saraydır. Birlikte ziyafete otururlar. Yemekten sonra Ağa, bitişikteki odaya gider. İbrahim Efendi'yi de yanına çağırarak; bir tek kızı olduğunu, Emin'i de damat edinmek istediğini söyler. Ancak tek şartı, nikâhın o gün kıyılıp, gecesinde de gerdeğe girmeleridir. İbrahim Efendi ve Molla Emin kabul ederler. Hemen imam çağırılıp nikâh kıyılır.

İbrahim Efendi'nin çok eski bir dostu olan Takyeci Camii Müezzini Remzi Efendi de gelir. Nikâhtan bir süre sonra herkes dağılır. Tüm hazırlıklar bitince Molla Emin'i kızın odasına sokarlar. Molla Emin, kızın güzelliğini görünce tutulur. Mutlu bir şekilde uykuya dalarlar. Emin, sabah uyandığında karısını odanın ortasında katledilmiş bir şekilde bulur. Emin'in çılgılığıyla herkes odaya toplanır. Kızın babası gelip de kızını o halde görünce, Emin'in üzerine saldırır. Emin'i zindana atarlar. İbrahim Efendi, saraya geldiğinde, olanları öğrenir ve bu duruma çare bulmak için Abbas Ağa'yı bulmaya çalışır. Önceki gün gittikleri yeri bulur. Burada yaşlı bir hatuna rastlar. İbrahim Efendi, Abbas Ağa'yı sorunca kadın, öyle birini tanımadığını söyler. İbrahim Efendi konağı bulamayınca aklına Remzi Efendi gelir. O da nikâhta bulunduğu için konağın yerini tarif edeceğini umar. Fakat Remzi Efendi'yi bulunca, konuşmalarından onun nikâhı hatırlamadığını, en son bir yıl önce görüştiklerini sandığını fark eder. İbrahim Efendi her şeyi Remzi Efendi'ye anlatır. Birlikte araştırırlar fakat Abbas Ağa'nın hiçbir yerde kaydını bulamazlar. Yeniçeri Ağası ile birlikte bu işin acayipliğine hükmederek karar verilir. Emin'i hapisten çıkarıp İbrahim Efendi'ye verirler. Dükkâna döndüklerinde bir kâğıt görürler. Kâğıtta, eski kaynanasının yazdığı bir yazı vardır. Tüm bu işleri yapanın kendisi olduğunu yazar. Yaşanılan her şey hayaldir, tüm bu dertleri kızını boşadığı için yapmıştır. Hâl böyle olunca, korkudan eski eşini, Molla Emin'e yeniden nikâhlarlar. O günden beri Molla Emin böyle mahzundur.

.....

Hikâyeyi dinleyen Cevad, boş bir odaya geçmek suretiyle Emin'den, kendi elbiselerinden bir kat ve mersin, defne çubuğu, zeytin ya da nar çubuğu getirmesini ister. Emin gidip Cevad'ın istediklerini getirir. Cevad, o çubuğu kalem kalınlığında dört köşe bir şekle sokar ve Emin'in eline vererek, evde hanımı ile sohbet ederken çubuğu hanımına bir kere

dokundurmasını söyler. Her ne görürse de gelip anlatmasını ister. Emin, eve gidip karısına çubuğu dokundurduğunda o güzel kadın, seksen yaşında kambur Çingene avradına döner. O saray gibi ev ise, tek gözlü pis bir kulübe olur. Tüm bu foyalar ortaya çıkınca eşi zannettiği koca karı korkar ve Emin'in kaynanası zannettiği kişinin de kardeşi olduğunu, kendi adının Kanlı Ayşe olduğuna varana kadar her şeyi anlatır. Molla Emin, hazır onu bu kadar korkutmuşken, yakasını bırakmaları için onları tehdit eder ve amacına ulaşmış bir şekilde dükkâna döner.

Bu olaydan on gün sonra Molla Emin, Cevad ve İbrahim Efendi bir araya gelirler. Cevad, dostları için şatafatlı bir hazırlık düzenler. Molla Emin ve İbrahim Efendi şaşkınlıkla olanları izlerken bir yandan da köşkü gezerler. Eğlencelerden sonra Cevad, Molla Emin'e, onu yeniden evlendirmek istediğini söyler. Hemen Hayal Çavuşu yanına çağırarak, dünyayı dolaşıp namus ve güzellik yönleriyle yüce soylu kızları seçmesini ve liste hâlinde resimleriyle birlikte getirmesini söyler. Daha bir saat geçmeden Çavuş, sırtında kocaman bir sandıkla geri gelir. Sandığı açıp tek tek resimlere ve altlarındaki notlara ve resimlere bakmaya başlarlar. Sırayla resimleri gördükten sonra üçüncü resmi gören Emin bayılır. Resmin altında, "Abbas Ağa'nın Hayâl adındaki kızının tasviridir." yazmaktadır.

Cevad, İbrahim Efendi'den o güzelin kendisine eş olması için yardım ister. Bir gemi kiralayıp hedefe doğru yola çıkarlar. Az zamanda Halep'e varırlar. Kısa zamanda halk ile içli dışlı olurlar. Abbas Ağa ile de sık sık görüşürler. Cevad Çelebi, Abbas Ağa'den söz konusu kızı Emin'e ister, o da kabul eder. İki gencin nikâhları kıyılır. Emin, zıfaf gecesi gelinin yüzünden duvağı kaldırıncı şaşkınlık içinde kalır. Bir yıl önce öldüğünü sanıp, kendini üzüntülere boğan sevgili eşi karşısındadır. Mutlulukla geceyi geçirirler. Sabah olunca eşi, sapasağlam yanındadır.

Bu vuslattan sonra bir ay geçince Cevad, İbrahim Efendi'yi ve Emin Efendi'yi odasına çağırıp ayrılık vaktinin geldiğini söyler ve yola koyulur.

ÇİN ŞAHININ KIZ KARDEŞİ FERAHNAN VE VELİAHT ŞEHZADE'NİN HİKÂYESİ

(Kıssa-yı Duhter-i Şah-ı Çin Ferahnaz ve İklilü'l-Mülk)

Çin ülkesinin hükümdarı Lavi Han'ın Ferahnaz adında benzersiz bir kızı vardır. Fakat bu kız, kendisine ilgi gösterenlerin hiçbirisine karşılık vermez.

Kızının bu hâline üzülen Lavi Han, Ferahnaz'ın sultanası Lebbabe Hatun ile bir gün bu meseleyi görüşür. Lavi Han, Lebbabe Hatun'dan, kızının neden evlenmediğini, aklında ne olduğunu öğrenmesini ister. Bunun üzerine Lebbabe, Ferahnaz'ın yanına giderek derdini sorar.

Ferahnaz, bir gece rüyasında çok yakışıklı bir Şehzade görür. Ona hayran hayran bakarken, bahçede ansızın biri dışı, öbürü erkek bir çift ceylan belirir. Birden erkek olanın ayağı bir tuzağa takılır. Dışı ceylan bunu görünce hemen koşup onu kurtarır. Fakat daha sonra dışı ceylan tuzağa düşer. O, tuzakta çırpınırken erkek ceylan, bu duruma aldırış etmeden gider. Tam bu sırada Ferahnaz rüyadan uyanır ve bu rüyayı, hiçbir erkeğin hanımına vefa göstermediği şeklinde yorumlar.

Lebbabe Hatun, o rüyanın ilahi olmadığını ispat etmek ister ve Ferahnaz'a, Allah'ın, bütün kullarını bir erkek ve bir kadının birleşmesinden dünyaya getirdiğini, Allah'ın, kendi iradesine aykırı olan böyle bir tembihte bulunmayacağını söyler. Söylediklerini kuvvetlendirmek için de ona, Hoca Abdullah'ın yakın zamanda geçmiş bir kıssasını anlatır.

HOCA ABDULLAH'IN İBRET ARTTIRAN HİKÂYESİ

(Kıssa-yı İbret-Feza-yı Hoca Abdullah)

Harunreşid, bir gün veziri Cafer ile sohbetten iken, Cafer, Bara'daki Abdullah'ın ihsan ve iyiliklerini fazlaca över. Harun, bu sözlerden biraz kırılmış olarak hemen Basra'ya gidip o hocayı görmek ister. Ertesi gün kalender kılığına girerek Basra'ya gider.

Ahaliden birine, hanlardan hangisinin kendisini misafir edeceğini sorar. Fakirlerin, Hoca Abdullah'ın misafirhanesinde kaldıklarını söylerler. Oraya gittiklerinde dervişler onları karşılar. Çok güzel

ağırlanırlar. Gece de deliksiz bir uyku çekerler. Sabah olduğunda Harun'u, ihtişamlı bir hamama götürerek paklarlar. Üç gün böyle sefa içinde geçer. Dördüncü gün, derviş kılığındaki padişah, uşaklardan birine Hoca Abdullah Efendi'yi görmek istediğini söyler. Uşak, onu Hoca Abdullah'ın yanına götürür.

Kırk kadar odanın kapısının açıldığı muhteşem bir divanhaneye girer. Perdelerden birini açıp girerler. Hoca Abdullah, derviş misafirlerini kapıda karşılar. Ardından güzel bir ziyafet ederler. Harun, sözü antikalara getirince Hoca Abdullah, antikalardan birini getirmelerini emreder. Ağır elbiseler içinde yakışıklı bir köle, yekpare lâlden yapılmış bir saksı getirir. Harunreşid, hem erkek güzeline hem de antikaya hayran kalır. O gittikten sonra, güzel bir cariyeye, başka bir antika getirir. Bunların peşine dört eşsiz parça daha getirilir. Harunreşid, gösteriş yapıldığını düşünerek sinirlenir ama belli etmeden gitmek için izin ister.

Misafirhaneye dönüp odasına girdiğinde kendisine o antikalara gösteren üç güzel kız ile üç oğlan, altı parça eşsiz antikalarla odada durur. Kölelerden biri Harun'a pusula verir. Pusulada, Hoca Abdullah'ın su eşyaları ve köleleri dervişe hediye yolladığı yazmaktadır. Harun, bu işte bir sır olduğunu düşünür. Gerçeği öğrenmek için Hoca Abdullah'ı makamına çağırmayı planlar. Bağdat'a döndüğünde, bir adamını Basra'ya gönderip Hoca Abdullah'ı davet eder. Gönderdiği adam yirmi gün sonra onun vefat etmiş olduğu haberini getirir.

Aradan üç ay geçer. Harunreşid Meymun adında bir oğlu olur. Harunreşid çok sevinir, şenlikler yapar. Eğlence sırasında kölelerden biri Hoca Abdullah'ı dilenci kılığında görür. Bunu hemen Harunreşid'e haber verir. Harunreşid onu buldurur, makamına getirtir. Şenlik dağılınca baş başa kalırlar ve Harunreşid, bir zamanlar Basra'da onun misafirhanesinde kaldığını hatırlatır. O zamanın ve şimdiki dilenci hâlinin sırrını Abdullah'a sorar. Hoca Abdullah, bu soru üzerine hikâyesini anlatır.

Hoca Abdullah, Bağdatlı Nasır adında bir Bezirgân'ın oğludur. Babası öldüğünde on altı yaşında tecrübesiz bir çelebi olarak kalır. Bundan ötürüdür ki, babasından kalan malları yok yere israf eyler ve düşkün bir hâle gelir. Bu durumda yurdunu terk edip gurbete çıkar. Bir kervana hizmetkâr olarak katılır ve onlarla Mısır'a gider. Mısır

sokaklarında dolaşırken, karşısına heybetli bir saray çıkar. Saraya bakarken pencerede huri yüzlü bir kız görür ve aklı başından gider. Kendini toplayınca, kervanla birlikte indiği hana döner.

Kendisi düşkün durumda olduğu için o saray kızını unutmaya çalışır ama yapamaz. Sabah olduğunda o pencerenin önüne gider. Yedi gün yemeden içmeden o güzeli görmeyi bekler. Bu halde iken yaşlı bir kadın, adamın yabancı olduğunu anlayınca ona altın verir ve bir daha orada oturmamasını tembih eder. Abdullah çaresiz hana geri döner.

Sabah olduğunda aynı yaşlı kadın, bir tas çorba ile ansızın çıkagelir ve Abdullah'a hâlini hatırlar. Abdullah da dayanamayıp ağlayarak olup bitenleri anlatır. Hikâyenin sonunda, saraydaki kıza âşık olduğunu da söyleyince yaşlı kadın, o kızın Mısır Sultanı Mansur Billah'ın makbul cariyelerinden olduğunu söyler. Ayrıca bu aşkı unutmaya gerektiğini de tembihler.

Ertesi gün koca karı yine elinde çorba ve bu defa koltuk altında tuttuğu bir bohça ile gelir ve elindekileri âşık olduğu kızın gönderdiğini söyler. Ardından cariyeye hakkında bildiklerini anlatır. Cariye kızın adı Dürdane'dir. Mısır Sultanı iki yıl önce bu kıızı satın alır. Sultan onu yatağına da almak ister fakat Dürdane, aynı şeyi diğer kızlara da yaptığını görünce bu teklifi, ölümü göze alarak reddeder. Aralarında bu kavga hâlâ sürer.

Dürdane namaz kıldıktan sonra Allah'a dua eder. Sultana yâr olmaktansa herkesin hor gördüğü biriyle evlenmeye razı olacaktır. Bu duadan sonra pencereyi kapatmak için kalktığı anda, dışarıda Abdullah'ı görür. Onunla evlenmeye razı olmayı düşünür. Bu düşünce üzerine koca karıyı Abdullah'ın yanına yollar ve Abdullah'ın kendisini toplamasını istediğini iletmesini söyler.

Abdullah, sevinçle sevdiğinin emrini yerine getirir. Bir hafta sonra, koca karı yine Abdullah'ın yanına gelir ve Dürdane'nin onunla buluşmak istediğini söyler. Koca karı Abdullah'ı, kadın kıyafetleri içinde Dürdane'nin yanına götürecektir. Akşam ezanı vakti saraya girerek bir odada Dürdane ile baş başa kalır. Nasıl kaçacaklarının planını yaparken, Mısır Sultanı cellatlarla birlikte odaya girer. Sultan, ikisini odada yalnız görünce Dürdane'nin başını vurmaya için kılıcı kaldırdığı sırada cellat,

bu işi üstlenir. Bunun üzerine sultan, ikisini de öldürüp Nil Nehri'ne atmalarını emreder.

Cellatlar, Abdullah'ı ve Dürdane'yi Nil Nehri'ne götürür. Abdullah'ın isteği üzerine ilk onu nehre atarlar. Abdullah, nehrin dibini boyladıktan sonra tekrar yüze çıkar. Nil'in taşkınlık mevsimi olduğundan Abdullah'ı akıntıya alıp sürükler. Balık tutmaya giden birkaç Arap, Abdullah'ı görüp kurtarır. Ama Abdullah, sevgilisinin öldüğünü düşündükçe kahrolur. Köydekilerin yardımıyla Reşid tarafına giden bir gemiye biner. Oradan Trablus ve Şam'a geçer. En son Basra'ya vasil olur.

Beş ay sonra Basra'da bir kahvede karın tokluğuna çalışmaya başlar. Kahvenin sürekli müşterisi olan Ali Efendi adında biriyle münasebeti arttırır. Bir gün Ali Efendi, Abdullah'ı yanına çağırarak, onun asil soydan geldiğinden şüphesi olmadığını söyler. Abdullah da dayanamayıp başından geçenleri anlatır. Bir-iki gün sonra Ali Efendi, Abdullah'ın yanına gelerek onu evlât edinmek istediğini söyler. Birlikte konağa giderler. Ali Efendi Abdullah'a öz babası gibi davranır. Ona ilim öğreterek daha iyi yetişmesini sağlar.

İki yıl sonra Ali Efendi, ölümcül bir hastalığa yakalanır. Abdullah'ı yanına çağırarak bir sırrını açar. Atalarından kalan definesini, kendi öz çocuğu olmadığı için Abdullah'a bıraktığını söyler. Hazineyi israf etmemesini ve hazinenin son ucuna kadar gitmemesini tembih eder. Çünkü orada felaketler vardır. Ardından, cebinden çıkardığı anahtarı Abdullah'a verir. Birkaç saat sonra da ruhunu teslim eder.

Abdullah hemen o gece hazineye girer. Manevi babasının dediğine kulak asmadan hazinenin sonunu görmeye koyulur. Birçok divanhaneden geçer. Her geçtiği divanhanede başka başka heykeller ile karşılaşır. En son bir heykel daha görür ve altında bir de yazı vardır. Bu. Can kavmine 1.000 yıl padişahlık etmiş olan Melkiya ile karısının kendisinin ölümünü anlatan bir yazıdır.

Abdullah levhayı okuyunca hazineden dışarı çıkar. Dürdane'nin ruhu için birçok cami, misafirhane ve başlıklar yapar. Methi her yerde duyulur. Bunun üzerine Basra meliki Azudüddeve'ye Abdullah'ın define bulduğunu gammazlarlar. O da Abdullah'dan hazinenin yerini

öğrenmek için her şeyi yapar. Lakin Abdullah ölümü göze alarak söylemez. Fakat hayatta olduğu sürece onlara her gün için bin altın vermeyi teklif eder. Melik çaresiz kabul eder. Bu yolda Abdullah'a zorluk çıkarmayacağına dair de bir senet imzalayıp verir.

Abdullah, bu şekilde on sene geçirir. Ne kadar serveti olsa da Dürdane'nin hayalini unutamadığı için mutsuzdur. Konağında birçok güzel cariye olduğu halde hiçbirine bakmaz. Fakat bir gece, eski püskü elbiseleriyle bir kız gelip Abdullah'ın elini öper. Peçe ve çarşafı atarak Abdullah'ın yanına oturur. Bu kız güzelliğiyle Abdullah'a Dürdane'yi bir an unutturur. Bu güzel kız Abdullah'a âşık olduğunu söyler. Bunun üzerine Abdullah büyülenir ve onu hareme götürerek eğlenmeye koyulurlar. Abdullah, kıza dokunduğu anda kız ağlamaya başlar. Dayanamayıp işin aslını anlatır. Elkam adında rezil bir adamın kızı Naile olduğunu, Emir Haydar isimli biriyle nikâhlandığını, babasının hazinenin yerini öğrenme maksadıyla kendisini zorla yolladığını anlatır. Bunun üzerine Abdullah, kıza korkmamasını, onu artık kızı saydığını ve hazineyi ona göstereceğini söyler. Önce kızın gözüünü bağlar. Hazinenin içine girince gözüünü açar. Orada kıza hediyeler verir. Çıkarken de tekrar kızın gözüünü bağlar. Daha sonra kızı babasının evine gönderir.

O vezir, hazinenin yerini öğrenemeyince, başka bir oyun düzenler. Kölelerden birini satışa çıkarır. Abdullah'ın adamı da onu bilmeyerek köleyi alıp konağa getirir. Bir gün o uşak, Abdullah'ın yemeğine ilaç koyar. Abdullah, olduğu yere yığılır. Onu öldü sanarak defnederler. Fakat o vezir Elkam, gizlice Abdullah'ı başka bir yere taşır. Abdullah uyandığı zaman kendisini işkence içinde bulur. Vezir, karşısında definenin yerini söyletmeye çalışır. Abdullah söylemeyince de kamçıyla öldüresiye döver. İki saat kadar geçtikten sonra vezirin güzel kızı ve eşi Emir Haydar içeri girip Abdullah'ın elini ve ayaklarını çözerler. Abdullah'ı ata bindirip kaçmasını sağlarlar. Birçok yol aşarak, Padişah Harunreşid kapısına kadar gelir. Abdullah hikâyesini anlatıp bitirir. Harunreşid çok üzülür ve onu teselli eder. Ayrıca bekar yaşamamasını, kendi odalığı dışında diğer cariyelerden birini seçip onunla evlenmesini de söyler. Abdullah bu teklifi kabul eder.

Harun ile Abdullah, harem kısmına geçip cariyelere bakarlar. O sırada Abdullah'ın gözü bir cariyeye takılır ve aynı anda düşüp bayılır.

Herkesle birlikte o cariye de endişelenip Abdullah'ın başına geldiğinde, Abdullah'ın yüzüne bakar bakmaz o da hemen kendinden geçip bayılır. Abdullah, ayıldığında Harun'a, o kızın Dürdane olduğunu söyler. Bunun üzerine Dürdane'nin yanına gidip, onun da Abdullah gibi Nil Nehri'ne atılmış olması gerektiğini, oradan nasıl kurtulduğunu sorarlar. Dürdane, o cellatların, bu güzel cariyeyi suya atmaktansa bir yabancı aşirete satıp altın kazanmayı düşündüklerini, bu planlarını yerine getirip kendisini sattıklarını söyler.

Padişah, onları nikâh ettirir. Bir ay kadar halife sarayında zevkli günler geçirdikten sonra bir gün Harunreşid, Abdullah'ı yanına çağırarak onu Basra meliki yapmak istediğini söyler. Abdullah ise Padişah'a, bu görevi kâfir Elkam'ın damadı olan Emir Haydar'a vermesini, kendisinin de eskiden olduğu gibi konağına yerleşerek hayır ve iyilik ile meşgul olmayı dilediğini söyler. Harunreşid, Abdullah'ın bu arzusunu yerine getirir. Abdullah ile Dürdane, ömürlerinin sonuna kadar birlikte mutlu mesud yaşarlar. Günleri tamamen erince onlar da ölürlük fakat menkıbeleri halkın hafızasında yaşamaya devam eder.

Lebibe, Ferahnaz'a, Hoca Abdullah'ın bu ibret verici kıssasını anlattıktan sonra, Lebibe Ferahnaz'ı ikna ettiğini sanarak, erkeklerde vefa olduğunu söyler. Ferahnaz ise bu menkıbeye itiraz ederek; "Bu anlatılanın vefa olmadığını, vefa olsaydı Elkam'ın kızı Naile'ye yanaşmazdı ve Harunreşid'in cariye teklifini de geri çevirirdi." der. Velhasıl Lebibe kadın, Ferahnaz'ı ikna edemez.

CEVAD ALİ NİJÂD

(Kıssa-yı Cevad Ali Nijâd)

Cevad, Halep'ten ayrıldıktan sonra birçok şehir gezer ve en son Kazmir şehrine uğrar. Burada bir han odası kiralayarak ilim sahipleri ile sohbe koyulur. Her kim ile sohbet ettiyse, Şahları Hürmüz Şah'ın oğlu İklilülmülk'ü o kadar överler ki, Cevad'da bir merak başlar. Şehzade ile muhabbete etmek için çareler aramaya başlar.

Şehzade, henüz on sekiz yaşındadır ama ilimlerde fazilet ve olgunluğa ulaşmış biridir. Kazmir'e bu yüzden gelmiştir, marifet erlerini aramaktadır. O günlerde Cevad'ın geldiği haberini alır ve

Cevad'ın hüccresine gider. Sohbeta koyulduklarında Cevad, Şehzade İklilülmülk'ün kabiliyetini kavrır. Ayrılırken Şehzade, ertesi gün için Cevad'ı saraya davet eder. Şehzade saraya döndüğünde Cevad babasına över. Hürmüz Şah onu merak eder.

Cevad ertesi gün saraya gider. Sultan'ın huzurunda oturup Şehzade İklilülmülk ile ilim sohbetine başlarlar. Padişah da Cevad'a yakınlık duyar. Ona, sarayda kalıp Şehzade'ye arkadaşlık etmesini teklif eder. Cevad, kabul ederek sarayda kalmaya başlar. Gün geçtikçe İklilülmülk ile kardeş gibi olurlar.

Bir gün Hürmüz Şah, Cevad'a bir derdini açar. Oğlunu evlendirip torun sahibi olmak istediğini fakat oğlunun, gördüğü bir rüya yüzünden evlenmeye yanaşmadığını anlatır. Cevad'dan da oğlunu evlenmeye ikna etmesini rica eder. Cevad, Şehzade ile konuşur. Şehzade de ona gördüğü rüyayı anlatır.

İklilülmülk, üç yıl önce rüyasında, bir bahçe kenarında çok güzel bir kız görür. Bahçe etrafında dolaşan biri dişi, diğeri erkek iki ceylan belirir. Bunlardan dişisi bir tuzağa tutulunca erkeği hemen yardımına yetişir. Ama erkek ceylan tuzağa düşünce, dişisi hiç aldırılmaz ve çekip gider. İklil, bu rüyayı Allah tarafından ilahi bir tembih olarak algılar ve bu yüzden evlenmeye yanaşmaz.

Şehzade'nin bu sözleri üzerine Cevad gülümseyerek şu fıkrayı anlatır: Şeyhin birisi halka, satın aldıkları köleleri azat etmelerini söyler. Fakat halk bu sözlere aldırış etmez. Bunun üzerine Şeyh, bir köle alıp onu salıverir. Öğütlerin ancak ondan sonra tutulduğunu, halkın köleleri serbest bırakmaya başladıklarını anlar.

Bu fıkraya bakarak Cevad, Şehzade'ye kendisinin evlenme öğüdü vermesinin bir tesiri olmayacağını ancak kendisinin gizli maarif öğrenmek isteyen heveskârlardan olduğu için ev bark kuramadığını, ama Şehzade'nin evlenmesi gerektiğini söyler. Aksi türlü davranırsa büyük hata yapacağını anlatır. Kadınların vefasız olması konusunda ise yakın geçmişte Horasan'da olan garip bir olayı anlatır.

CEVAD'IN İKLİLÜLMÜLK'E MİSAL GETİRMESİ

(Serd-i Mesel-i Cevad Be-İklilü'l-Mülk)

İsfahan Şahı Şapur, Çin ve Acemistan'a hükmeden bir şehinşah'tır.

Bir gün, Elbistan halkından kalabalık bir zümre, Şehinşah Şapur'un divanına çıkarak bir dilekçe verirler. Dilekçelerinde hükümdarları olan Gazanfer Şah'ın, zalim, adaletsiz ve merhametsiz olduğunu yazarlar.

Bu şikâyetler üzerine Şehinşah, Gazanfer'i huzuruna çağırır. Gazanfer Şah, fermanı aldıktan üç gün sonra tek başına İsfahan yolunu tutar. Fakat İsfahan'a yaklaşıncı Şehinşah'ın kendisini astırmasından endişelenerek, kaçıp gizli bir yerde saklanmaya karar verir. Bu haldeyken karşı tepede sürü ve bir çoban görür. Yol tarifi almak için yanına vardığında çobanın güzelliğine hayran kalır. Onun çoban olamayacağını düşündüğü için çobana kim olduğunu sorar. Tabi çoban da Gazanfer'in kim olduğunu öğrenmek ister. Önce Gazanfer başına gelenleri, Şehinşah'tan kaçtığını anlatır. Sonra da çoban kendi hikâyesini anlatmaya başlar.

HÜMA VE ŞAPUR ŞAH

(Kıssa-yı Şapur Şah ve Hüma)

Çoban, Turan başbuğu Keşnasb Han'ın kızı Hüma'dır. On beş yaşında iken bir gece beşerî ihtiyacından ötürü dışarı çıkar. Dönüşünde, oda kapısı açıkken, kedisi odaya girer. Hüma'nın akşam çıkarıp minderin üstüne koyduğu bileziklerden birini alıp kaçar. Hüma da peşinden koşar. Kedi mahzenden içeri girer. Hüma da peşinden girer. Oranın kendi mahzenleri değil de şahane bir oda olduğunu görür. Ayrıca baş köşede on yedi, on sekiz yaşlarında çok yakışıklı bir çelebi oturur. Hüma kaçmaya çalışsa da odaya girdiği yerdeki kapı yok olur. İkisinin de nerede olduklarından haberleri yoktur. Odada oturan Şehzade, İsfahan Hükümdarı Küdris Şah'ın oğlu Şapur'dur. O da sarayında hareme girmek üzereyken kendini bu odada bulur.

İkisi de aynı anda garip bir olayın içine düştüklerini anlarlar. Odadan dışarı çıkıp nerede olduklarını bulmaya çalışırlar. Yirmi otuz kadar kapının açıldığı bir divanhaneye çıkarlar. On odaya tek tek baktıklarında her kapıda bir erkek ve bir kızın çift şekilde uyduğunu

görürler. On birinci odaya baktıklarında yine bir çift görünür fakat onlar uyanık haldedir. İçeri girerler. İçerideki erkek, Molla Yezid'in oğlu Molla İdris olduğunu, yanındaki eşinin de Yemen Sultanı İmamüddin'in kızı olduğunu söyler. Ayrıca kendilerinin de onlar gibi bir günde ansızın garip bir şekilde oraya geldiklerini söyler. Diğer odadakilerin de aynı şekilde bir Şehzade ve bir Şah kızı olduğunu, bu yapının hilekâr bir büyücü kadının sarayı olduğunu ve kendilerine hiç kötü davranmayıp, aksine ne isterlerse verdiğini söyler. Tek kötü yan, oraya düşenlerin bir daha ailelerini göremeyecek olmalarıdır. Çünkü büyücünün amacı, tüm padişahların soyunu tüketip dünyayı kavgaya vermektir.

Bu sözler üzerine Hüma ve Şapur, çaresiz odalarına gidip uyurlar. Sabah olduğunda saraydaki herkesle tanışırlar.

Bu sırada altmış yaşlarında şişman bir kadın gelir. İltifatlardan sonra diğer çiftleri odalarına uğurlayarak Hüma ve Şapur'a, artık ikisinin karı koca olduğunu söyler ve ikisini gerdeğe koyup gider. Hüma, Şapur'a, ırzına geçmemesi için yalvarırken Şapur da o niyette olmadığını söyleyerek ortamı rahatlatır. İkisi de oradan kurtulmak için duaya koyulurlar. Bu hâl içinde kırk gün geçer ve salavatlarının sayısı da tam kırk bine ulaşır.

Bir kuşluk vakti cariyeler; "İhtiyar kadın öldü." diye bağırmaya başlarlar. Tam o sırada bir gürültüyle birlikte sarayı simsiyah bir duman kaplar. Duman kalktığında Hüma kendini babasının sarayında bulur. Ağlayan annesi ve babasına başından geçenleri anlatır ve babasından, İsfahan'a adam gönderip Şapur'un kurtulup kurtulmadığını sormasını rica eder. Yola çıkan adamlar, yolda İsfahan Şah'ının adamlarıyla karşılaşır. Onlar da Hüma'yı merak edip adam yollamışlardır. Yalnız o adamların elindeki yazının tek farkı, Hüma'yı Şapur'a gelin istediklerini yazmasıdır. Hâl böyleyken, cevap için İsfahan Şah'ının adamlarıyla birlikte, Hüma'nın adamları geri dönerler. Bu soruya olumlu yanıt verilerek İsfahan adamları yollanır. Vekâlet ile nikâh kıyılıp, Hüma'yı İsfahan'a götürürler.

Mutluluk içinde iki yıl geçer. İki yılın sonunda Şapur'un babası ölür ve Şapur da İsfahan Şehinşahi olarak babasının tahtına oturur. Sonsuz saadet içinde beş yıl geçirirler.

Bir gece Hüma, Şah'ı yatağına yatırır. Kendisi de yatsı namazını kılmak için başka odaya gider. Döndüğünde Şah'ın yanında birinin yattığını görür. Eşi ve yanında yatan kadın, uyandıklarında bir de bakar ki eşinin yanındaki kadın kendisinin tıpa tıp aynıdır. Üstelik eşi, gerçek Hüma'nın yanında yatan kadın olduğunu sanmaktadır. Şapur, eşinin gizli yerinde ben olduğunu hatırlar. İkisine de göstermesini ister ve ikisinin de aynı yerinde o ben vardır. Hâl böyle olunca Şapur, Hüma'nın dadısını çağırıp çocuklukta yaşadığı birkaç şey sormasını ister. Yaşlı kadın ikisine de ayrı ayrı sorar ve ikisi de tereddütsüz aynı cevapları verir. Şapur, hayâl olanın sonradan dışarıdan gelen olduğuna karar verir ve dadiya onu dışarı atmasını söyler. Böylece gerçek Hüma dışarı atılır. Hüma, sabah şehrin uzağında doksan yaşında bir çobana rastlar. Onunla anlaşır. On beş gündür ihtiyarın yanında ona yardım eder.

Hüma, sözlerini bitirdiği zaman Gazanfer, hayret içinde kalır. Onlar böyle konuşurken karşıdan bir atlı gelerek hızla yanlarından geçer. Hüma onun Şapur olduğunu anlar ama hemen ardından bir atlının daha onu kovaladığını görür ve dikkatli bakında onun da Şapur'un tıpa tıp benzeri olduğunu anlar. Gazanfer, atına atlayarak atlıya yetişir. Gazanfer'i gören Sultan, Gazanfer'den öndekini yakalamak için yardım ister. Gazanfer öndeki atlıyı yakalar. Şah da yetişip bir kılıçla hamle edince öndeki atlı kim olduğunu anlatmak ister. Parmağındaki halkayı çıkarır ve altmış yaşında ak sakallı adam oluverir. Sonra da bağışlanmak için yalvarır.

O adam Sultan'a eşi bildiği kadının gençlik çağında kötü yolda olan bir kadın olduğunu, müşterilerinden birinin de kendi olduğunu, bu kadına nikâh kıydığını ama kadının şartı gereği işine devam ettiğini, yaşlanınca da kimse artık beğenmediği için işini yapamadığını ve geçim sıkıntısına düştüğünü söyler. Eşi bir gün bir büyücü tanıdığını, onun yanında rahat geçinebileceklerini söyler ve o cadının bulunduğu şehre giderler. Büyücü onları sıkıntıdan kurtarmak için büyüyle halka yapar ve ikisi de kimin biçimine girmek isterse onu düşünerek halkayı takar. Eşi başarıp Hüma'nın yerine geçer fakat kendi başaramaz.

Bunun üzerine Gazanfer, Şah'a eşinin ileride oturduğunu söyler. Böylece, Hüma ve Şapur kavuşurlar. Daha sonra hep birlikte

saraya dönerler. Şapur Şah, Gazanfer'e, onun hayatını kurtardığını için minnettar olduğunu söyler ve onun aslında kim olduğunu sorar. Gazanfer de Şah'ın duruşma için emir buyurduğu Elbistan Şah'ı olduğunu söyler. Şapur Şah bunun üzerine, Gazanfer hakkındaki iddiaların iftira olduğunu düşünse de Gazanfer anlatmak ister. Yalnız, anlatmaya başlamadan birkaç kişiyi dışarı çıkarmak ister. Şapur Şah, onları tanıyıp tanımadığını sorunca Gazanfer tanımadığını ancak hikâyesini anlatınca bu durumun anlaşılacağını söyler.

GAZANFER VE RAHİLE

(Kıssa-yı Mu'ciznümâ-yı Gazanfer ve Rahile)

Gazanfer, Şirazlı Zeynüddin adında zengin bir tacirin oğludur. Ayrıca baba tarafından dördüncü kuşak Nesebi İmam Ca'fer Hazretlerine dayanır.

Çocukluğunda, mektepte Hüseyin adında bir zatın altı-yedi yaşındaki kızı ile arkadaş olur. Aralarında bir dostluk başlar. İleride evlenmek için sözleşirler.

Rahile, on yaşına basınca, onu mektepten alırlar. Bu sebeple iki yıl ayrı kalırlar. Sonunda Gazanfer'in babasıyla annesi Rahile'yi Allah rızası için Gazanfer'e isterler. Nikâhları kıyılır.

Gazanfer, ava düşkün olduğundan bir gün, yine iki köpeğiyle birlikte ava gider. Koşturmaktan yorgun düştüğü için bir ağaç gölgesinde uyuyakalır. Uyurken örtülü yeri açılır. Köpeği, orada bir hareketlik görünce canavar gördüğünü sanıp hemen Gazanfer'in üstüne atladığı gibi erkeklik uzvunu çekip koparır. Gazanfer, o acıyla uyanır. Feryatları işiten etraftaki çobanlar, yardıma koşarak Gazanfer'i eve götürürler. İki aylık tedaviden sonra yeniden sağlığına kavuşur ancak hadım olmanın verdiği üzüntüyle Rahile'ye mahcuptur. Bu üzüntüsünü eşiyle paylaşır. Rahile, onu ilâhi bir aşkla sevdığını, arzu ve nefis için onunla birlikte olmadığını söyler. Bu sözler üzerine ikisi arasında daha kuvvetli bağlar oluşur.

Dört yıl sonra bir bayram günü, Gazanfer bayram namazından dönünce Rahile'yi uyuyakalmış olarak bulur. Şaka yapmak için Rahile'nin üzerine atladığında, belindeki hançer Rahile'ye saplanır.

Rahile'yi ayıltmaya çalışsa da başaramaz. Onu öldürdüğünü anlar. Bu durumda kimseye haber vermeden gitmeyi tercih eder.

Başboş dolaşırken bir kapının önünde ihtiyar bir adam görür. İhtiyar da onu görünce hemen yanına çağırıp Gazanfer'i yanına oturtur. İhtiyar, peygamber ve ailesine küfürler edince, Gazanfer dayanamaz ve bıçağı aldığı gibi ihtiyara saplar. Orada duran ata atlayıp iki ay yol sürdükten sonra Elbistan'a varır. Kervansarayda bir oda kiralayarak, orada beş ay üzüntüsünü yaşar. Oda arkadaşlarından bir adam, Gazanfer'in hâlinin para yokluğundan sanıp ona sarayda bir iş ayarlar. İş dolayısıyla şahın yanına sık sık girer. Şah, Murtaza Kulu Han adında güzel yüzlü biridir. İkisnin arasında sıkça hoş sohbet geçer.

Saraya girdiğinden altı yıl sonra bir gün Gazanfer, bahçeye çıkar ve bir ağacın altında uyuyakalır. O gün de harem kızlarının bahçeye çıkma günüdür. Cariyelerden biri Gazanfer'e doğru yürür. Gazanfer, o cariyeği görünce tıpkı ikiz gibi Rahile'ye benzediğini fark eder. Gazanfer, Rahile'nin benzeri olan cariye Aynivefa'ya adeta tutulur. Aynivefe ile bir odada hoş sohbet ederler. Fakat öğrenir ki Şah, Aynivefa'ya âşıktır fakat Aynivefa, istemediği için yatağına giremez.

Gazanfer, Aynivefa ile zevk içindeyken harem ağalarından biri durumu Şah'a bildirir. Şah, onların yanına gidip Aynivefa'ya hiddetlenir. Aynivefa, gayet sakin bir şekilde Şah'tan hikâyesini anlatmak için izin ister. Şah da kabul edince başlar anlatmaya.

Aynivefa, asıl adının Rahile olduğunu, bu Gazanfer'in ise kocası olduğunu söyleyince Gazanfer şaşkınlıkla bayılır. Ayıldığında Rahile'nin boynuna sarılır. Rahile, anlatmaya devam eder. Hançer saplandıktan sonra, kendini hoş bir yerde bulur. Dışarı çıktığında, elinde kanlı bir hançer tutan güzel yüzlü bir zat görür. O zat, kendisinin Hazreti Peygamberin amcası oğlu ve Fatıma ananın eşi Aliyyü'l-Murtaza olduğunu, Gazanfer'in kaza ile onu öldürmesinden sonra kaçıp Peygamber düşmanını öldürerek İslâm yolunda gaza etmiş olduğunu söyler. Bu sebeple Rahile'ye yeniden can verilir. Ayrıca o zat, Rahile'ye, Gazanfer'i bulunca ona, yapma ben gördüğünde onların hain olduğunu anlamasını söylemesi için öğüt verir.

Şah, bu hikâyeyi dinleyince bütün cariyelere Rahile ile Gazanfer'in, onların efendisi olarak ilan eder. Ertesi gün Şah, bütün tahtını ve tacını Gazanfer'e bıraktığı ilan eder. Gazanfer, Peygamberin hain düşmanlarını bulup öldürür. Şimdi ise huzurda bulunan habislerde o yapma (ben)i görünce dışarı çıkmalarını istemiştir.

Şapur Şah, bu sözler üzerine, dışarı çıkarılanları cezalandırmalarını emreder. Gazanfer'i de alından öperek İsfahan'ı da gözetleyip, Peygamber ve ailesine düşman olanları temizlemesini, sonra isterse Elbistan tahtına dönebileceğini söyler. Gazanfer'in isteği üzerine Elbistan Hükümdarlığı, Murtaza Kulu Han'a verilir. Gazanfer de Rahile ile birlikte İsfahan'a dönerek sonsuza dek hep birlikte mutlu yaşarlar.

Bu ders verici hikâyeyi Cevad anlattıktan sonra İklilmülk'ü evlendirmeye heveslendirmiş olur. Ertesi gün, Cevad'la İklil, atlara binip şehir dışında Hacılar Sediri denilen namazgâha giderler. Orada Cevad, İklil'e, gizli bir ilim öğretir. Fakat başka yerde uygulamayacağı için de yeminler ettirir. Bir kâğıt hazırlarlar. Ortasına muska yaparlar. Kâğıt havaya kalkıp uçmaya başlar. Cevad ile İklil, kâğıdın peşine düşer. Kâğıt birden yere düşer. Muskanın üzerine baktıklarında, kâğıdı yanmış olarak bulurlar. İklil, Cevad'ın istediği resimleri çizer. Bunu muskanın üstüne koyarlar ve dönerler. Buna benzer birkaç ilim daha yaptıktan sonra yanık muskanın oraya giderler ve oranın çukura dönüştüğünü görürler. Çukurun yanında da bir kapı... Kapıdan içeri girdiklerinde hazine bulurlar. Saraya döndüklerinde Cevad, İklil'e, yerin altındaki hazineyi ilim ile bulabildiklerine göre, dilediği temiz kızı da bu yolla bulabileceklerini söyler.

İklil, yine Cevad'ın söylediklerini yapar. Ayetler okur ve bir Arapça beyit söyler. Bu beytin harflerini ayırıp, toplayıp ve saydıklarında Çin diyarı Hakani Laoi Han'ın kızı Ferahnaz ibareleri meydana çıkar. Bu sonucu gören İklil, Cevad'ın marifetine hayran kalır. Durumu Şah'a da söyledikten sonra ikisini evlendirmek için Cevad, Çin Hakani'nin yanına gider. Çin Hakani'na, kızının gördüğü rüyaya inanarak evlenmeyi reddettiği için kızının artık günahkâr sayıldığını, Ulu Put Kisay'ın onu cezalandıracağını anlatır. Bunun üzerine Ferahnaz'ı da yanlarına çağırırlar. Cevad, Ferahnaz'a, rüyasında gördüğü kişinin Şehzade İklil olduğunu, onunla evlenirse cezasının kalkacağını ve bağışlanacağını

söyler. Ferahnaz, bu sözler üzerine rüyasında gördüğü İklil'i, o zaman da sevdiği için evlenmeyi kabul eder.

Cevad, Ferahnaz'ı Müslüman yapıp öyle götürmeyi planladığı için, putun onu yanına çağırdığını söyleyerek Ferahnaz'ı ıssız bir yere götürür. Fakat Ferahnaz, putu göremeyince, putun nerede olduğunu sorar. Cevad da Ferahnaz ve milletin putu inanmasına rağmen, her şeyi yaratanın tek bir kudret olduğunu, öldükten sonra herkesin bunu anlayacağını fakat ölmeden inananların cennet gibi güzel bir yere gideceğini söyler. Bunun gibi daha birçok ikna edici sözden sonra Ferahnaz, Allah'a kalpten inanır ve Kelime-i Şehadet getirerek Müslüman olur. Cevad, Ferahnaz'dan babasının yanına gidip, putun ona Kaşmir'e gitmesi için emir verdiğini söylemesini ister. Böylece Ferahnaz, Kaşmir'e yola çıkacaktır.

Cevad, Ferahnaz'ı gönderdikten sonra, Kaşmir'e dönüp müjdeyi Şah ile Şehzade'ye verir. Hepsi birden sabırsızlıkla Ferahnaz'ı beklerken, zorlu düşmanları olan Moğolistan Hakanı Karahan'ın, asker ordusu ile Kaşmir'e yaklaştığını haber alırlar. Şah, tedbir için askerleri ve silahları ayarlamayı düşünürken Cevad, bunlara gerek olmadığını, herkesin tören gibi süslü olmasını, kendisinin bu işi halledeceğini söyler. Şah Cevad'ın istediği gibi askerlere emir verir. İki gün sonra askerler Şah'ın emrettiği gibi beklerken, ileriden gelen bir eşek üzerinde iki kolu bağlanmış bir adam, on iki yaşlarında bir uşak, aynı eşeğin sağırsına zincirle bağlı dört adam, onlara bağlı dört adam daha ve bu şekilde ardı ardına bağlanmış on iki bin asker görürler. Cevad, Şah'a, Karahan dediklerinin eşeğin üzerinde duran adam olduğunu, merkebi çeken çocuğun ise kendi hizmetinden biri olduğunu, herkesi o çocuğun bağladığını söyler.

Karahan'ı Şah'ın huzuruna çıkarırlar. Karahan, kötü niyetinden ötürü yolda uyuyakaldığını, sonra kendilerini bu halde bulduklarını söyler. Hatasını anladığı için Şah, onu bağışlar ve divan kurularak barış antlaşması imzalarlar.

Öte yandan Ferahnaz, babasına Cevad'ın öğrettiklerini söyler. Çeyiz hazırlanarak gelin alayı Keşmir'e doğru yola çıkar. Ferahnaz, Keşmir'e vardığında kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Misafir Karahan, Şah'ın huzurunda oturdukça Hürmüz Şah'ın Cevad'a olan saygısını görüp şaşırır. Bu durumu sorduğunda Hürmüz Şah, Cevad'ı oğlu olarak tanıtır. Ayrıca ilahi marifet ile meşgul olduğunu da belirtir. Karahan, dervişlere çok sevdiğini, bununla ilgili bir hikâyesi olduğunu söyler ve anlatmaya başlar.

KARA HAN

(Kıssa-yı Kara Han)

Karahan, aslen Basralı yoksul bir yiğittir. Fakirlikten ötürü gemilerden birine tayfa olup ekmeğini denizden çıkarmaya karar verir.

Birçok seferden sonra Yeni Felemenk tarafından dönerken Seylan adası karşısında dehşetli bir fırtınaya tutulurlar. Altıncı gün fırtına diner. Fakat yoldan sapmışlardır. Birden, rüzgâr olmamasına rağmen gemi süratle ilerler. Bir kıyı görürler. Sahil gibi görünen dağların hepsi mıknaatıslıdır. Oradan kurtulma yolu bulmak için araştırmaya çıkarlar. Karahan, bir dağın zirvesine çıkar ve orada bir kilise görür. Kilisenin içindeki levhada, daha önce o yere düşüp kurtulamamış birinin yazdığı yazıyı okur. Yazıda, gemiden birinin kendini feda ederek orada duran davula üç kez tokmakla vurması hâlinde geminin ve içindekilerin kurtulacağı yazar. Karahan, bu yazıyı okuyunca hemen gemiye dönüp arkadaşlarına durumu anlatır. Kimse kendini feda etmeyince Karahan, davulun olduğu yere çıkıp davula üç kere vurur ve anında gemi hareket ederek gözden kaybolur.

Karahan, adada oturup ölümü beklemektense denize atılmaya karar verir. Elindeki boş tulumun ağzını bağlayarak üzerine binip kendini denize salar. Üzerinde bir de anahtar vardır. Meğer bu mıknaatıstan adanın bir tarafı kendine çekerken, öbür tarafı da uzaklara itmektedir. Karahan, cebindeki anahtar sayesinde hızla uzaklaşır ve cennet gibi bir karaya varır. Tepede altından bir kubbe görür. Yanına vardığında, tüm cihan birleşse bir başını dahi yapamayacak derecede üstün olduğunu görür. İçeri girmek için kapı ararken, kır sakallı bir kalender onu yanına çağırır. Karahan, bulunduğu yerin neresi olduğunu sorunca Kalender, bu makamın Hazreti Peygamberin ahfadından İmam Muhammed Bakır efendinin türbesi olduğunu, Karahan'ın, memleketine gitmek istemesi

hâlinde tepeyi aşmasının yeterli olacağını söyler. Karahan'a bir levha verir. Levhayı başına takar ve gözünü açtığı anda kendini Basra'da, ihtiyar anasının yanında bulur.

O günden sonra Cenâb-ı Hak, mal bolluğu verip bu sayede Karahan'ın serveti çoğalır. Basra Şah'ı bu durumu çekemez. Bu geçimsizliklerden dolayı yanına sayısız adam alarak Basra'dan göçer ve Moğol ülkesinin Hakan'ı olur.

.....

Karahan, serüvenini anlattıktan sonra Cevad, o levhayı görmek isteyince Hakan, tacını başından çıkarır. Tacın içindeki keseyi açarak levhayı Cevad'a verir. Cevad, levhanın üzerinde kendisine yazılmış olan bir yazı görür. Cevad, nara atarak levhayı Karahan'a tekrar verir ve Şah'a, kendisine yol görüldüğünü söyler. Bunun üzerine odasına geçip yatar. Gözünü açtığı anda şehre yakın bir sahilde olduğunu fark eder ve o güne kadarki bildiği, öğrendiği ne varsa tüm ilimleri kaybeder. Anasından yeni doğmuş gibi bir hisle etrafa bakar. O sırada, altmış beş yaşlarında bir zatı görerek, ona nerede olduklarını sorar. O kişi, bulundukları yerin Mahbubiye şehri, kendinin de Hafız Mustafa olduğunu söyler. Birlikte şehrin içine girerler. İhtiyar, Cevad'ı tanıştırmak için padişah sarayına götürür. Cevad, şah koltuğunda oturanın kendisi olduğunu görür. Birdenbire ayılarak Şah'ın huzurunda olan "hayal havuzu"na dalar.

ÜÇÜNCÜ HAYÂL (Hayâl-i Salis)

Büyük Ada'da Humas oğlu Şeyh İzzeddin adında üstün biri vardır ki dünyanın bütün marifetleri ve ilahi hikmetler onda toplanmıştır. Öyle ki murat için dergâhına yüz sürenler, hemen o saat muratlarına ererler. Bu yüzden herkes ona koşar. Fakat adı geçen Şeyh, bu durumdan son derece sıkılır. Bu yüzden kendisine Allah tarafından Mısır'da Kahire'ye göçmesi emrolunur.

Şeyh, yirmi adamıyla beraber Mısır'a gidip Kasfiyye denilen semtte bir ev kiralayıp yerleşir. Ne kadar insanlardan uzak yaşamak istese de halk Şeyh'in ışığı etrafında toplanır.

ŞEHZADE NACİ VE ŞAHİDE

(Kıssa-yı Şehzade Naci-yi Billah ve Şahide)

Mısır Sultanı Hasan Dai'nin Naci Billah adında bir oğlu vardır ki her türlü ilimde eşsizdir. Ancak genç yaşta bu kadar çeşitli ilimle uğraşması, Naci Billah'ın vücuduna zarar vermeye başlayınca babası telaşa düşerek hekimleri toplayıp gittikçe zayıf düşen oğluna kuvvetli ilaçlar uygulamalarını ister. Ama hekimleri, Naci'nin ilim işleriyle uğraşmasına ara vermesi gerektiğini söylerler. Padişah da bu tavsiyeyi oğluyla paylaşır ve oğlu Naci de tavsiyeyi dinleyerek, günlerini hoş sohbet eğlence ile geçirmeye başlar.

Bu sohbetler sırasında, adamlarından biri, Şehzade'yi hem meraklandırıp hem de eğlendirmek için Yemen Emiri İmam Mesud'un Şahide adında bir kızı olduğunu, bu kızı görenlerin, kızın güzelliğinden ötürü delirdiğini, kızı birçok kişi istemesine rağmen, kızın sadece kendi sorduğu bilmeceyi bilenle evleneceğini ancak o bilmeceyi kimsenin bilemediğini söyler.

Bu sözlerin üzerine Naci'nin içine büyük bir kurt ve hasret ateşi düşer. Hem kızın güzelliğini hem de bilmeceyi merak ettiği için kimseye haber vermeden yola çıkar. Fakat Yemen niyetine bindiği gemi, Seylan adasına gider. Seylan'a vardığında bir gün, han kapısının önünde korku ile dururken, dünya güzeli bir kadının geldiğini görür. Kız, Şehzadeyi hamal sanarak onu peşine takıp bir sürü torbayı taşır. Saray gibi bir konağın kapısını çalıp girerler. Naci, yükü indirir indirmez yere yığılır. Onu bir odaya götürürler. Sonra kız gelip onu, konağın hanımının yanına götürür. Naci, hanıma başından geçenleri anlatır. Hanım da Naci'nin Şehzade olduğunu öğrenince ona tüm rahatlığı sağlar. Karşılıklı Sohbetler sonunda kardeş gibi birbirlerine ısınırlar. Hanım, bu samimiyetten ötürü Naci'ye kendi hikâyesini anlatır.

EMİNE KADIN

(Kıssa-yı Sitt-i Emine)

Aslı Mısır, Kahire'den, Hacı Nasuh'un kızıdır. Anne ve babası çok fakirdir. Üstelik kendisi daha on beş yaşındayken ölürlere.

Emine, bir gün su almak için Fil havuzuna gider. Geri döndüğünde kapıda çirkin suratlı, seksen yaşında bir ihtiyar görür. İhtiyar, Emine'yi yanına çağırarak, kendisinin çirkin suratlı ve yaşlı olma kusurlarına rağmen Emine ile evlenmek istediğini, bu sayede onun da fakirlik çekmeyip mala kavuşacağını söyler. Emine de fakir yaşamaktan bıktığı için kabul eder. Hemen nikâh kıyarlar. İhtiyar, Hintli olduğu için, Hindistan'a giden bir gemiye binerler. Fakat yolda hava muhalifesince Habeşistan'a çıkmaya mecbur kalarak burada bir kasabaya misafir olurlar.

Bu kasabada herkes çirkin görünüşlü ve zencidir. Emine, pencere kenarında, erzak almaya giden ihtiyar kocasını beklerken, bu zenciler arasında kalmaktan bıkkın bir hâlde eşine şükreder ve onun yolunu gözler. Eşi gelince de sevinç içinde onu karşılar. Emine'nin eşini görünce sevinmesinden ötürü ihtiyar, bir nara atar ve o anda on yedi yaşında güzel bir yiğide dönüşür. Emine bu durumda şaşkınlık içinde kalır. Eşi ona, kendisinin insanoğlu olmadığını, Cabilsa memleketi perilerinin padişahı Rüteym Şah olduğunu, annesinin gönlünü kırdığı için annesinin ona çirkin bir ihtiyar olmasını ve insan soyundan güzel bir kızın çirkin yüzüne hasret olmadan eski hâline dönmemesi bedduasını ettiğini anlatır. Emine, onu yine kocalığa kabul eder. Birlikte Seylan adasına gidip yerleşirler. Emine devamlı orada kalır. Eşi de haftada bir, onu görmeye gelir.

Bu hikâyeden sonra Emine, Naci'ye, eşinin tekrar gelişini beklemesini, onun bir çare bulabileceğini söyler. Naci beş gün bekler. Derken Rüteym Şah gelir. Rüteym Şah, Naci'nin isteğini hemen gerçekleştireceğini söyler ve Harbiyet'i yanına çağırır. İki dakika sonra Harbiyet gelir. Rüteym Şah, cebinden mücevher bir kutu çıkararak o şahsı içine koyar. Kutuyu da Naci'ye vererek, Naci nereye gitmek isterse o kutunun kendisini götüreceğini söyler. Ayrıca Şahide kızın soracağı bilmeceyi de Naci'ye sorar. Bilmece şudur: "Âlemin âşık olduğu çirkin kimdir?" Naci, uzun uzun düşünmesine rağmen cevabı bulamaz. Rüteym Şah gülümseyerek, kendisinin, annesinin bedduasından sonra eski hâline dönebilmek için o Yemen Şah'ının kızı Şahide'ye gidip başından geçeni anlatıp, kendisiyle evlenmek istediğini, ancak Şahide'nin reddettiğini, sonra eski yakışıklı hâline dönünce de intikam

için Şahide'ye görünüp Şahide'nin o yakışıklılığa tutulduğunu, bu olaydan sonra Şahide'nin o bilmeceyi sorduğunu anlatır. Bunun üzerine Naci, Rüteym Şah ve Emine ile vedalaşarak elindeki kutuyu açar. Göz açıp kapayınca kendisini kadar Hadramut şehrinin kapısının önünde bulundur.

Naci, padişah divanına girer. Araya bir perde koyarlar ve Şahide gelerek, ere varmamak için bilinmez bir bulmaca ürettiğini, bunun için vazgeçmesini söyler, ancak Naci vazgeçmez. Bunun üzerine kız bilmeceyi sorar. Naci de hemen Rüteym Şah'ın öğrettiği üzere "Ben bir güzel bilirim adı Rüteym Şah'tır. Çirkinin kim olduğunu bilmem." cevabını verir. Bu cevap üzerine Şahide, perde arkasından çılgık atıp cevabın doğru olduğunu söyler. Şahide'nin babası duruma el koyarak ilan verir ve hemen ikisini nikâhlar. O gece gerdeğe girerler. Otuz gün mutlulukla geçirirler.

Şahide bir gün Naci'ye, Rüteym Şah'ı görüp görmediğini sorar. Naci de bütün hikâyeyi eksiksiz anlatır. Sonra Kâhire'ye Naci'nin babasının sarayına dönmek için anlaşırlar. Naci, kurnaz Harbiyet'e hazır olduklarını bildirir. Sabah olduğunda kendilerini cariyeler ve eşyalar ile birlikte Kâhire'de bulurlar. Hemen Naci'nin anne ve babasının yanına gidip el öperler. Üç gün geçince Naci, kardeşliği Emine Hanım'a ve Rüteym Şah'a ayrı ayrı mektup yazar ve mektupları Kurnaz'a vererek onu Şah'ına geri yollar.

O günden sonra on iki yıl zevkle geçirirler. On ikinci yıl Naci'nin anne ve babası ölür ve Mısır tahtına Naci oturur. On beşinci yıllarında Mihrimah adında bir kızları ile Cihangir adında bir de Şehzadeleri olur.

Bir gün Hümmam Sultanı A'dî'nin Mısır üzerine yürüdüğünü haber alırlar. Naci, çaresiz ailesine veda ederek sefere çıkar. Fakat sefer yenilgiyle sonuçlanınca Naci, adamlarından dahi korkar ve savaş meydanından kaçarak Afrika taraflarına doğru gider. Bir Arap köyüne ulaşır. Orada çobanlık yapmaya başlar. Geceleri de ağasının evinde kalır. Ağasının karısı on yedi on sekiz yaşlarında Arap güzelidir. Naci'ye sevişme teklif eder. Naci reddedince hiddetlenerek onu ağasına gammazlar. Kadının bir başka âşığı daha vardır. Ağası iş için başka köye gittiğinde, kadın âşığını eve alıp oynasırken altı aylık bebeği ağlamaya başlar. Kadının âşığı sinirlenerek çocuğa vurduğu gibi bebek hemen can

verir. Kadın telaşlanarak âşığını kovar ve çığlıklar atarak komşuları eve toplar. Çobanın ona tecavüz etmek istediğini, sonra bebeğinin üstüne düşerek onu öldürdüğünü anlatır. Bunun üzerine komşular Naci'yi dövüp ellerini bağlayarak ortaya bırakırlar. Ağası geldiğinde ise Naci'ye sövüp onu kovar. Naci çaresiz çöllere düşer. Üç gün gittikten sonra yolu yine bir köye düşer. Köydekilerin yardımıyla Keyna'ya gider. Kahire'ye yaklaşır. Köylünün ağzından ailesiyle ilgili haber almaya çalışır. Köylü, Naci'yi kılığından dolayı tanımaz ve Mısır'a artık A'dî'nin Sultanlık yaptığını, Şehzade Cihangir'i katlettiğini, Naci'nin karısı ve kızını çırılçıplak sokağa attığını ve kadının şimdi Kenhâl mahallesinde viran bir evde oturduğunu söylerler.

Bunları duyan Naci, hemen Kahire'ye, Şahide'nin mahallesine gider. Onları ararken, kızı Mihrimah'ı görür. Ardından Şahide kapıdan çıkar. Şahide Naci'yi hemen tanır. Eve girip hasret gidererek ağlaşırlar. Şahide, Naci'ye Kâşifiye semtindeki İzzettin adındaki Şeyh'e gitmesini, ona mürid olup saç bırakmasını ve su sayede onu kimsenin tanımayarak yeniden nikâh kıyıp başka semte gidebileceklerini söyler.

Sabaha doğru Naci, Şeyh'in yanına gider. Şeyh ona, ilimle uğraşırken dervişlere, şeyhlere kâfir gözüyle baktığı için başına bunların geldiğini söyler. Daha sonra Naci'yi temizleyip, Şah kıyafetleri giydirip taç takarlar. Şeyh ona şimdi eve gitmesini, sonraki gün yine gelmesini söyler ve Naci'yi yollar. Naci o halde yolda yürürken, kolundan tutup onu A'dî'nin yanına götürürler. Saraya girdiğinde kendi adamlarını görür ve kendi sarayı gibi karşılaşır. Hareme girdiğinde Şahide'nin kendini karşıladığını görür. Ayrıca Mihrimah ve Cihangir de oradadır. Şaşkınlık içinde sabahı eder. Sabah olduğunda tekrar Şeyh'in yanına gider. Şeyh ona, yaşadıklarından ötürü Allah'ın kudretinin sonsuzluğundan bahseder. Allah'ın sonsuz iyiliği sayesinde şahlığın yeniden ona verildiğini bildirir. Sözleri bitince de Naci'nin halifelliğini ilân eder. Bunun üzerine herkes Şah'ın gözüne girmek için Şeyh'e kulluk eder.

Bir gün, Mısır sultanının vezir ve bakanları Şeyh'in huzurunda iken Şeyh, herkesin derdini dökmesini söyler. O zaman Naci de ilk söz, baş veziri Kıvamüddin'e vererek ona içindeki muradı sorar. Kıvamüddin, Şeyh'e inanmamasına rağmen, Şah Naci'nin korkusundan inanmış gibi yapar ve içindeki sırrı anlatmaya başlar.

Kıvamüddin, Bağdatlı Feyzullah adında zengin bir tacirin oğludur. On beş yaşında babası ölür ve miras Kıvamüddin'e kalır. Fakat Kıvamüddin, zevke düşkün olduğu için servet az zamanda tükenir. Bu yüzden utanarak Bağdat'ı terk ederek Şam'a gider ve bir hamamcının yanında çalışmaya başlar.

Bir gün ağası onu, Hacı Mansur'un oğlu ile birlikte gezmesi için Has Bahçe'ye gönderir. Orada bir ağacın altında bir hanım görür ve o hanıma adeta tutulur. Hemen, o hanımın Şam emiri Sultan Salih'in kızı olduğunu öğrenir. O günden sonra Kıvamüddin, o kızın hayaliyle üzüntü içinde gitgide solar. Kıvam, haldeyken bir adam gelip derdini sorar. Kıvam ne kadar inkâr etse de adam, ağasından, gezmeye gittikten sonra böyle olduğunu öğrenir. Adam, Kıvam'ı alarak o has bahçeye götürür. Kıvam ona, olmayacak bir derde düştüğünü söyler. O adam da Kıvam'a bir hikâye anlatır.

RECEB BEŞE

(Kıssa-yı Receb Beşe)

Şam şehrinde, Eşrefiye mahallesinde Recep Beşe adında bir hamal vardır. Yaşı altmışı geçkin olan Recep, çok fakirdir. Fakat dünya güzeli bir kızı vardır.

Öte yandan hâlâ Şah'ın eşrafında olan Baş kapıcı başı Hacı Süleyman Ağa diye bilinen bir zatın Tahir adında yakışıklı bir oğlu vardır. Oğullarını güzel bir kızla evlendirmek istedikleri için Tahir'in annesi araştırmaya başlar. Şam'ın bütün mahallelerini gezer. Otuz gün boyunca gezdikten sonra Recep Beşe'nin evinin önünde soluklanmak için durur. Kapıyı çalarak içeri girer ve bir tas su ister. Evin hanımı da kızına seslenerek su getirmesini söyler. Kız, suyu getirir. Hanım, bu kızı görünce kızın güzelliğinden ötürü bakakalır. Hanım biraz sual edince, o evin Recep Beşe'nin evi olduğunu, kızlarının adının Nayime ve de bekâr olduğunu öğrenir.

Hanım, Nayime'nin annesine kendini tanıttıktan sonra, Nayime'yi, kendi oğluna istediğini söyler. Nayime'nin annesi tereddüt etmeden kızını verir. Hanım, o günlük biraz altın ve yüzük verir ve gider. Akşam Recep Beşe eve geldiğinde, olanı biteni öğrenir. Recep Beşe, Allah'a şükürler eder.

Sabah olduğunda cariyeler ile birçok eşya, altın ve esvaplar gelir. Ardından da çuhadar gelip Recep Beşe'yi nikâh için konağa götürür ve nikâh kıyılır.

Nitekim bir gün, Tellak Ermeni karısı, işçi Nazlı ve Ayşe kadın gibi kâfirler bu durumu çekemeyerek fesatlık yaparlar. Hanıma gidip, hanım şişman olduğu için Recep Beşe'nin karısının hanımın taklidini yaptığını söyleyerek iftira atarlar. Birçok dolduruştan sonra hanımın aklına girerler. Hanım da hemen ağayı çağırarak, kızı oğlundan boşatmak ve nikâhı ellerine vermek için Recep Beşe'nin evine yollar. Nikâh'ın bozulduğunu gören aile, üzüntüden yıkılır ve tüm hediyeleri geri gönderirler.

Bunun üzerine Recep Beşe, sabah ilk kimi görürse kızını ona verme kararını alır ve sabah güzel yüzlü bir Bektaşî ile karşılaşarak ona başlarından geçen hadiseyi anlatır. Bektaşî'nin isteği üzerine Nayime'yi de gösterdikten sonra, Bektaşî, evlenmek için şeyhinden izin almak için müsaade isteyip gider. İki saat sonra kapı çalınır ve on kadar çuhadar, bir de aksakallı bir adam Recep Beşe'yi başvezirin görmek istediğini söyler. Recep Beşe hazırlanıp gider. Sadrazam ona, kapıcıbaşılık rütbesi verildiğini, ayrıca eşyalı bir de konak ihsan edildiğini söyler. Bunun üzerine Recep Beşe, törenle konağa götürülür. Recep Beşe hareme girdiğinde, cariyelerin yanında hanımıyla kızını da orada görür. Her üçü de Yüce Allah'a şükürler ederler.

Üç gün geçtiğinde Recep Ağa'nın damat seçtiği derviş çıkagelir ve kızla evlenmeye hazır olduğunu söyler. Recep Ağa da başındaki külâhı çıkartmasını ve kendilerine uygun elbiseler giymesini söyleyince derviş, başındaki külâhı çıkarmak için yine şeyhinden izin alması gerektiğini söyleyerek yine gider. İki saat sonra Recep Ağa, başvezir tarafından çağırılır. Recep Ağa makama gittiğinde Sultanın, Nayime'ye nikâh kıymak istediğini öğrenir. Fakat Recep Ağa, kızı için bir dervişe söz verdiğini, sözünden de dönmeyeceğini söyleyince, bu sözleri bir de padişaha söylemesi için onu saraya götürürler. Recep, Padişah'ın huzuruna çıktığında, şahın, söz verdiği damadı olduğunu görür. Recep Ağa, sözünden dönmek zorunda kalmayacağı için, Sultan da Recep Ağa'nın, sözlerine sadık biri olduğu için mutludur. Bunun üzerine hemen meclis kurularak nikâh ederler.

Adam hikâyeyi anlattıktan sonra Kıvam'a, Allah'ın muradı olduğu sürece rütbe aranmayacağını, halen o hamal kızının, memleketin sultanı olan Salih'in hanımı olduğunu söyler. Kıvam da kendi derdinin Sultan Salih konağında olduğunu anlatır. Bunun üzerine adam da saraydaki tanıdığı vasıtasıyla Sultan Salih'in, kızını, vereceği hizmeti kim yapabilirse ona vereceğini öğrenir. Daha sonra bu hizmetin ne olduğunu öğrenmek için birlikte saraya giderler. Bir odaya girerler ve adam, Sultan Salih'in kendisi olduğunu ve kızını ona verdiğini ancak gerdekten sonra, verdiği hizmeti yerine getirmek üzere Kıvam'dan söz alır. Kıvam'a rütbe verirler. Sonra da Sultan Salih, kızını Kıvam ile nikâhlar.

Ertesi gün Sultan Salih, bahsettiği hizmeti açıklar. Kıvam'a, Mısır Sultanı Hasan Dai'nin öldüğünü, yerine tek oğlu olan Naci'nin geçtiğini, Naci'nin tecrübesiz olması dolayısıyla Mısır'a gidip tahtı ele geçirmesini, ancak o zaman karısını görebileceğini söyler.

Bu sözler üzerine Kıvam, hemen hazırlanıp Mısır'a gider. Kısa zaman içinde Sultan'ın gözüne girerek baş vezir olur. Fakat Naci Şah'ın ona sonsuz güvenmesi ve iyiliği, Kıvam'ın elini kolunu bağlar. Dayanamayıp tüm olup biteni anlatır. Bu sadıklık karşısında şah, onu Şam'a padişah eyler. O sırada Sultan Salih'in, tahtına varis bırakmaksızın öldüğü haberi gelir. Haber üzerine Kıvam, hemen Şam'a giderek gönlünün amacına ulaşır. Kıvam hakkında ortaya çıkan bu iyiliği gören diğer vezirler de kendi sırlarını bir bir Naci Şah'a anlatarak hepsi de muratlarına ererler.

Sırları bu şekilde anlatma ve muratlarına erme faslı kırk gün sürer. Naci'nin Dilagâh adı verdiği oğlu Cihangir de bir gemi içinde Tunus'a gitmekte olduklarını öğrenir. İki gün Tunus da kaldıktan sonra kervana katılır. Parası bittiği için avcılık ile uğraşmaya başlar.

Bir gün güneş batarken heybetli dağlar arası bir boğaza girer. Korkunç sesler duyunca kaçmaya çalışır ve o sırada ansızın karşısına bir kapı çıkar. Kapıdan içeri girer ve cennet gibi bir bahçe ile karşılaşır. Ama bir yandan yine korkunç sesler duymaya devam eder. Arkasına bakınca sayısız kaplanların, canavarların, ifritlerin geldiğini görür. Tam çaresiz kaldığı sırada Şeyh'in emaneti olarak bulunan cub (ayı yavrusu), ejderhaya dönüşerek tüm canavarları yutar. Sonra yine cub

şekline dönerek Şehzade'nin kemerine takılır. Bu hâli gören Şehzade, Şeyh'in kerametinin kendine yol arkadaşı olduğunu anlayınca korkusu bitiverir. Emin adımlarla bahçedeki köşke doğru ilerler. Yaklaştığında şahane bir yatak içinde uyur vaziyette çok güzel bir kız görür. Kızı görür görmez hayranlıktan titrer. Ayağının tıkırtısından o sevgili uyanıp karşısında Dilagâh'ı görünce korkudan bağırmaya başlar. Şehzade, kızı sakinleştirdikten sonra başından geçenleri ona anlatır. Bunun üzerine kız da kendi hikâyesini anlatır.

Kızın cadı bir annesi vardır. Buna karşılık melek huylu Şeyh Ebû'l-envâr Hadiullah adında bir de babası vardır. Kızın kendi adı da Natıkadır. Kendi doğumundan sonra annesi ile babası ayrılır. Babası Medine şehrine giderek acizlere doğru yol göstermekle uğraşır. Anası ise o çöllerde yaşayan şeytanlar ile dostluk içindedir. Natıka da babası yolundan gittiği için kâfir anası ona düşman olur. Ahbabı olan kâfir bir kadının oğlunu kıza musallat eder ve Natıkaya onunla nikâhsız birlikte olacağını yoksa onu öldüreceğini söyler. Natıka, kabul etmeyince sürekli ona eziyet eder. O gün de çok fazla eziyet etmiştir.

Natıka, Şehzadeye bunları anlatırken aynı zamanda ona âşık olur. Şehzade, oradan Natıka'yı kurtarmak için Natıka'nın babasını bulmaya gider. Kemerindeki cub, ata dönüşerek Şehzadeyi Medine'ye götürür. Vardıklarında at, hemen eskisi gibi cub biçimine dönerek kemere yerleşir.

Şehzade, sora sora Şeyh Ebu'l-envâr'ı bulur. Şehzade kızının hâlini anlatınca, Şehzade kimliğini söylememesine rağmen Şeyh, onun kim olduğunu bilir. Şehzade'nin Natıka ile evlenmesi gerektiğini ve onu nasıl kurtaracağını bir bir anlatır. Şehzade, Natıka'nın yanına döner. Ama Natıka, anası Recime'den kurtulmanın imkânsız olduğunu düşünür. Büyücünün geleceği sırada cub, sık ağaçlar ile bahçe hâline dönüşür. Natıka ile Şehzade, bahçeden geçerken bir köşke girerler. Büyücü kadın gelip de Natıka'yı göremeyince odada bulunan sandığı açar. Sandığı açtığı anda çok keskin bir çığlık duyulur ve bu çığlıktan korkarak Natıka ile Şehzade kendilerinden geçerler.

Ayıldıklarında kendilerini Medine'nin yakınlarında bulurlar. Natıka, babasıyla hasret giderir. Babası da kızı ile Şehzade'nin hemen nikâhlarını kıyar. Daha sonra Kahire'ye giderler ve Şeyhler Şeyhi İzzeddin hazretlerinin dergâh kapısına inerler. Pir'in ayaklarına yüz

sürdükten sonra Şehzade'nin babası Hacı Şah ile kucaklaşırlar. En sonunda da kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Giridî Ali Aziz Efendi, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, (Haz. Hüseyin Alaçatlı), Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Kabaklı, Ahmet, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı 1000 Temel Eser Yayınları, İstanbul, 1973.

Okay, Orhan, *Yeni Türk Edebiyatı Ders Notları Tanzimat Edebiyatı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1990, s. 45-52.

MUHİBBÎ İLE ESMEHAN

Âşık Muhibbî'nin hayatı etrafında oluşmuş halk hikâyesidir. Hikâye M. Adil Özder tarafından derlenmiş, Muhibbî ile Esmehan Hikâyesi adıyla 1976 yılında kitap olarak bastırılmıştır.

Muhibbî'nin asıl adı Salih'tir. 1823'te Artvin'in Yusufeli'ne bağlı Erkinis (Demirkent) bucağında doğmuş, 1868'de köyünde vefat etmiştir. Uzun yıllar gurbet hayatı yaşadktan sonra köyüne gelmiş, demircilikle uğraşmıştır. Üzeyir'in çırağı olan Muhibbî, Şamili ve Mahirî (İphanlı)'yi yetiştirmiştir. Şiirlerini saz eşliğinde söyleyen Muhibbî, daha çok koşma, semai ve destanları meşhurdur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Artvin'in Yusufeli'ne bağlı Erkinis (Demirtaş) köyü 80-90 evli bir köydür. Köyün imamı Hafız Sabit Efendi, Ahıska'da imamlık yaptıktan sonra 1815 yıllarında köye dönmüştür. Köyde Gençalioğullarından demirci Ali Usta'nın 1823'te Kaya Sale (Salih) adında bir oğlu İmam Sabit Efendi'nin de Esma adında bir kızı olur.

Kaya Salih on yaşlarında Sabit Efendi'den Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenir. Birkaç sene sonra babası Ali Usta vefat eder.

Kaya Salih 16-17 yaşlarında iken bir suç işler. Kollarına kelepçe vurulup Oltu'ya gönderilir. Bu sıkıntılar içindeyken bir rüya görür. Rüyasında pirler Esmahan'nın elinden bade içer. Pirler Salih'e Muhibbi mahlası verirler.

Muhibbi uykusundan uyanır. Gardiyandan kendisini kadıya götürmesini ister. Kadının yanına gidince ona başına gelenleri anlatır. Kadı Salih'i Süleyman Paşa'ya götürür. Süleyman Paşa kefil karşılığı Salih'i serbest bırakır. Süleyman Paşa Muhibbi'ye saz çalması hususunda da yardımcı olur, Oltu köylerinden birinde saz çalmasını bilen birinden saz dersleri aldırır.

Pirler aynı gece Esmahan'a da rüyasında Salih / Muhibbi aşkına bade içirtirler. Esmahan, annesi Hanım'a şiirle bade içip âşık olduğunu söyler.

Süleyman Paşa'nın arkadaşı Mehmet Bey, Paşa'nın Muhibbi'nin köyüne dönmesi için izin vermesini rica eder. Paşa izin verir ve Muhibbi hemen yola çıkar, köyüne gelir.

Muhibbi'nin Esmahan'a âşık olduğunu bütün Erkinis halkı öğrenir. Kızın ağabeyi Hasan, bu söylentilere canı sıkılır. Muhibbi'yi imamlık yapan Tozkoparan Oğullarından Hafız Mehmet Beşir Efendi'ye anlatırlar. O da Muhibbi'ye kıymet vermez.

Muhibbi, Erzurumlu Zelalet ve Ata Usta ile karşılaşır ve onları mat eder. Muhibbi'nin Hak âşığı olduğunu kabul ederler.

Muhibbi'nin şiirleri gençler arasında söylenir, okunur. Ağızdan ağıza dolaşarak Esmahan'a ulaşır. Esmahan'da Muhibbi'ye deyiş söyler ve Muhibbi'ye yollar, Muhibbi Esmahan'ı camının önünde görür ve şiir söyler.

Aradan yıllar geçer. Muhibbî, Süleyman Paşa'nın yanına gider, elini, eteğini öper. Paşa ve Mahmut Bey Muhibbî ve Esmahan'ı evlendirmek isterler ve ağabeylerine haber salarlar. Ağabeyleri razı olurlar. Esmahan ve Muhibbi evlenir.

Âşık Muhibbî, Hod Köyü'ndeki Âşık Şamilî ile gurbete çıkar. Önce Bayburt'a giderler. Orada sazlı-sözlü meclis kurulur. Bayburt'tan Gümüşhane'ye, oradan da Trabzon'a giderler. Kahvehanede dinlenecekleri sırada biri gelir ve Hasankaleli Ermeni âşığı Coşkunî atışmalarını ister, iki âşık da kabul eder. Coşkunî ile iki âşık atışır ve atışmayı Muhibbî kazanır.

Esmahan'ın Muhibbî'den Elmas ve Ayşe adında iki kızı olur. Esmahan hastalanır ve ölür.

Muhibbi 30 yaşına iken 1854 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı çıkar. Muhibbî gönüllü olarak savaşa katılır. Savaş biter ve köye döner. Yıllar 1860'lara gelir. Zor köyünde Deli Yüzbaşı denilen Âşık Mehmet'in 13-14 yaşlarında Mustafa adlı oğlu vardır. Mustafa, Muhibbi'den mahlas ister. Muhibbi ona Keşfi mahlasını verir.

1868 yılında Muhibbî 45 yaşında iken hastalanır ve vefat eder.

Kaynakça:

Özder, M. Adil, *Muhibbî ile Esmehan Hikâyesi*, Lale Matbaası, Ankara, 1976,

MUNDUK İLE ZARLIK

Kırgız destanıdır. Munduk ve Zarlık"ta esas konu çocuksuzluk olup olayın gelişmesine me haz teşkil etmektedir. İlk olarak Cusupbek Şayhulİslâmov tarafından Kazan'da basılmıştır (1915). Ayrıca K. Salibayev, Bübü Baysınava, Nürdölet Samsaliev, Muratalı Kurenkeev, Ümet Moldo, Barpı Alıkulov, K. Salibaev'den yazılmış nüshaları da vardır.

Eser, Asya'da muhtelif Türk boyları arasında muhtelif adlarla yaygın şekilde anlatılagelmıştır. Konusu; "Aralbay Han'ın Oğlu", "Padişah Sultan Hakkında Masal", "Güzel Ezel Zulhar", Tsetsen Han ile Onun Akıllı Gelini Hakkında", "Osodor-Avcı", "Altın Kılıç" ve "Çember Has Güzel" gibi Tuva, Avar, Rus, Kalmak, Karakalpak, Sibirya ve Türkiye'de anlatılan masallarla aynılık gösterir.

Destanın bütün nüshalarında Kayberen ana, iki çocuğu kendisi emzirip büyütür. Destanda Zarlık tipi ile sevdikleri uğruna ölüm yoluna giden bir kahraman tipi ortaya konulmuştur. Hiçbir zaman düşmanlardan korkmaz, zekidir, güçlüdür, kararlı ve inatçıdır. Munduk-Zarlık'ta geleneksel olaylar, motifler, karakterler, mücadeleler, arkaik ve mitolojik unsurlar muhafaza edilmiştir.

Destan, Türkiye'de 2007 yılında yayımlanmıştır. Türk Dil kurumu tarafından yayımlanan bu kitapta ayrıca Kozuke ve Bayan, Er Eşim,

Şırdakbek adlarında üç destan daha vardır. Bu kitaptaki metin manzum ve mensur bir yapıya sahiptir. Manzum kısımlar, 1033 dizedir.

Destanın özeti şöyledir:

Eski zamanlarda Nogay halkından Çançarkan adlı bir han vardır. Bu hanın altmış kadınla (başka anlatmalarda kırk kadınla) evlenmesine rağmen çocuğu olmaz. Han, bu duruma çok üzülür. Bu sebepten ağlayıp sızladığı bir sıra uykuya dalar. Rüyasında bir yaşlı derviş gelir. Çançarkan'a, çukurun içinde ağlayarak yatmasının bir fayda sağlamayacağını, bunun yerine halkından bir güzel kız alması durumunda çocuğu olacağını söyler.

Çançarkan sarayına gelir. Dervişin dediğini yapar ve kendisine eş olarak on başında bir kız daha alır. Aradan bir yıl geçer, ancak hanın bu kadından da çocuğu olmaz. Bütün bunların kaderinden olduğunu söyler, artık ölüme bile razı olur. Yine daha önce girdiği çukura girer. Orada kırk gün kalır. Birden karşısına Hızır Aleyhisselam çıkar. Çançarkan'a ağlamamasını, eğer çocuk istiyorsa, halkını toplayıp sayısız hayvan keserek sofraya şeker koyarak ziyafet vermesini, bir eş daha almasını ve bu eşinden bir kız ile bir oğlunun olacağını söyler, gözden kaybolur.

Çançarkan, yine sarayına döner. Veziri Basari'nin fikrini alır. Hızır'ın dediklerini yapar. Koyun, inek, at, deve keser ve halkına ziyafet verir. Vezir Basarin, halka hanın çocuğunun olmadığını çocuğunun olması için bir kızla daha evlenmesi gerektiğini söyler ve kimin kızını Çançarkan'a verebileceğini sorar. Ziyafete katılanlardan kimse kızını vermek istemez. Han ve vezir ziyafet verdikleri için pişman olurlar.

O sıralar da Cobdur adlı bir fakir vardır. Cobdur evine gelir. Bu sırada kızı Kançayım? Kanışayım bir rüya görür. Rüyasında, ay ile güneş'i koltuklayıp koynuna alır. Onlar eteğinden yere düşüp yuvarlanarak, dağın arkasınagider. Kendisi ise kimsesiz yerde kalır. Ay ile güneş tekrar yere doğar. Annesi bu rüyayı hayra yorumlar.

Cobdur, vezirin söylediklerini kızı Kancayım'a nakleder. Kızı, babasından Han'a gidip "Kızımı vermeyi kabul ettim." demesini ister. Babası buna çok sevinir. Mihir olarak ne alması gerektiğini sorar. Kızı da ağzı yorulana kadar mal istemesini söyler. Babası sayısız hayvan istemeyi düşünürken kızı hayvanlara bakacak kimsenin olmadığını

söyler. Bunu yerine babasına bir torba verir. Torbanın dolusu altın almasını söyler.

Cobtur, torbayı alır. Vezir Basari'nin yanına gider. Vezir onu Han'a götürür. Han, kızı getirmesi durumunda Cobdur'a torba dolusu altın verilmesini emreder. Cobdur'un torbasına ne kadar altın korlarsa da torba dolmaz. Yedi ev dolusu altın koyarlar, torba yine dolmaz. Han halkından yeni vergiler alıp Cobtur'un torbasına koydurur, torba yine dolmaz. Çançarkan, bunun sebebini bir türlü bulamaz. Mastan Kembir adlı ihtiyar kadın, bu torbayı kendisinin dolduracağını söyler. Gelip eline bir avuç toprak alır ve torbanın içine koyar. Torba dolar ve taşar. Mastan Kembir "İnsanın gözünü toprak doyurur." der.

Han, Cobdur'un kızını alır. Altmış karısını bir kaleye kapatır. Cobdur'un kızı Kançayım, Çançarkan'dan hamile kalır. Doğum yaklaşınca aşiret dağlarına dürbününü alır ovaya gider. Kançayım'ın doğum sancısı yaklaşınca altmış kadın onu kıskanır. Kocakarı Mastan, altmış kadının yanına gider, kendisine her birinin altmış tabak dolusu altın verirlerse, doğacak çocuğu öldürebileceğini söyler. Kadınlar, altın vereceklerini vadederler.

Kançayım'ın doğumu yaklaşır. Kocakarı Mastan, Konçayım'ın ebesi olur. İkiz çocuk beklemektedirler. Mastan, gözleri açılmamış biri dişi biri erkek iki köpek yavrusu bulur. Konçayım biri kız biri erkek, iki çocuk doğurur. Çocukların göğüsleri gümüş, kışları altındır. Mastan, daha önce hazırladığı köpek yavrularını kanla bulaştırır ve Konçayım'a "Han'a birer köpek yavrusu doğurdun" der.

Mastan, çocukları nehre atmak için yanına alır. Yolda onlara isim verir. Oğlanın adını Zarlık, kızın adını Munduk koyar. Giderken kendi kendine türkü söyler. O sırada çocuklar konuşmaya başlar. "Kocakarı Mastan anamız, daha yeni doğduk, altmış üvey anamıza biz ne yaptık ki?" derler.

Ölüme gittiklerini anlayarak kendilerine sahip çıkması durumunda ilerde ona bakacaklarını söylerler. Mastan, çocukları suya atar. Tam o sırada Kayıp (dağlı geviş getiren hayvanların koruyucusu) yardıma gelir, çocukları sudan alır ve Şükürlük dağına götürür. Çocuklara Kayberen (Kayıp) ve kırk çiltan (kırklar) yardım eder. Geyikler ikisini de emzirir.

Kocakarı Mastan, çocukları nehre attıktan sonra eşinin iki köpek yavrusu doğurduğunu söylemek için Han'ın yanına gider. Han, eşinin doğum müjdecisi geliyor diye sevinir, ancak andan kötü haber duyunca dünyası yıkılır. Derhâl, kırk yiğidine, Kançayın köpek yavrusunu Aralık ormanında bırakmalarını emreder. Kırk yiğit Han'ın emrini yerine getirir.

Han, bir gün Şükürlük ormanına ava çıkar. Zarlıktan da ava çıktığı bir sırada orada uyuya kalır. Han, dağın başında bir parlaklık görür. Oraya gider parlayan şeyin kıcı altın, göğsü gümüş bir çocuk olduğunu görür. Çocuğu kucaklar. Zarlık, korkar ve babasını iter. Sonra sadağından bir ok çıkarır, babasına hedef alır. Han, korkar kaçar. Han gördüklerini kırk yiğidine anlatır. Han'ın altmış karısı Mastan'ı çağırıp Han'ın gördüklerini naklederler. Kocakarı Mastan, onların Munduk ile Zarlık olduğunu; Zarlık'ta otuz iki şehrin hüneri, Munduk'da da otuz iki şehrin mesleği olduğunu; oğlanın kırk yiğitten daha güçlü olduğunu ve Kayberen ve kırk Çiltan'ın terbiyesinde yetişerek yedi yaşına gelen bu çocukların, Han'ın çocukları olduğunu söyler. Arkasından da kendisine vadettikleri altınları verirlerse, kendilerine Han Çançarkan'ın aşkını yeniden kazandıracağını söyler. Mastan, Han'a gider o çocukların dağdaki cinlerin çocukları olduğunu söyler.

Munduk mağarada oturmakta iken Mastan gelir ve ona kendisinin annesi olduğunu söyler. Munduk ona inanır. Kardeşi Zarlık gelince olup biteni nakledir. Zarlık, kendilerinin annelerinin olmadığını, başlarına gelen bütün sıkıntıların Kocakarı Mastan yüzünden olduğunu, ona inanmaması gerektiğini söyler.

Zarlık ava çıktığında, kocakarı tekrar gelir. Munduk'u kandırmaya çalışır. Ona kardeşi Zarlık'ın Kulmöskan'a gitmesini söylemesini ister. Munduk, Zarlık'a anlatır. Zarlık, kardeşini kırmaz, yola koyulur. Çok zahmetli bir yolculuktan sonra, geceleme için bir yerde kalır. Burada uyurken Hızır Aleyhisselam gelir. Munduk'u kocakarı Mastan'ın yoldan çıkardığını ve kendisinin de Kulmöskan şehrine yakın olduğunu söyler. Külsaman adlı atı ve Kuralay kızı, kara devi öldürdükten sonra alabileceğini ve sağ salim eve dönerek annesi Kançayım'ı bulacağını, Mastan ve altmış üvey annesini öldüreceğini söyleyip üç kez nefes verir, gözden kaybolur.

Zarlık uyandığında, kendini çok güçlü hisseder. Ellerindeki ve ayaklarındaki yaralar iyileşir. Ertesi gün şehre gelir. Manti yapan birinin yanında mantı yer. Kendine karşı çıkanları öldürür. Dükkânları dağıtır. Külmöskan'ın 40.000 askerini öldürür. Hiç gülmeyen Külmöskan, Zarlık'ı görünce güler. Askerlerine; "Bu Cançarkan'ın oğlu kendisi hanzade, iri doğmuş bir kahramandır. Bunu küçük görmeyin. Kuralay'ı buna vereceğim." Ancak Kuralay'ı daha önce Karadev kaçırmıştır. Zarlık, Karadev'le güreşmeye karar verir. Külmöskan'ın atı Külsaman'a binip yola çıkar. Karadev'le karşılaşır. Zarlık, Karadev ile üç gün üç gece savaşır yorgun düşmüş ve uykuya dalmış. O anda Kayberen, rüyasında Zarlık'ın kazaya uğrayacağını görmüş ve yavru keçilerini toplayıp Zarlık'a yardıma gitmiş. Gittiğinde Zarlık uyuyormuş, Karadev ise, Zarlık'ı öldürmek üzeredir. Kayberen Zarlık'ı uyandırıp ona dua edip, ölümden kurtarır.

Zarlık'a güç gelir ve Karadevi öldürür. Zarlık, altı ay yol yürür ve kendi memleketine gelir. Munduk'a çeşitli giyecekler getirir. Munduk yengesi Kuralay ile tanışır.

Yine bir gün, Koçakarı Mastan, Munduk ile Zarlık'ın yanına gelip onlar şöyle der: "Zılay Dağ denilen yerde, Ayneki Caan adında her yeri gösteren sihirli bir ayna var. Dünyada olup bütün her şeyi söyler ve gösterir. O aynayı elde eden dünyaya padişah olur. Onu kimse almayı başaramadı. Zarlık sen çok şey biliyorsun, güçlüsün, kahramansın ve dünyaya da adın tanınsın. O aynayı kız kardeşin için alıp gel."

Bunları duyan zarlık, aynayı çok sevdiği kardeşi Munduk'a getirmek için yola çıkar. Çetin bir yolculuktan sonra Zlay Dağ'ına ulaşır. "Ayneki Caan buraya gel." diye üç kere bağırır. O anda, aynayı almak için daha önce oraya gelen ve taş kesilen bir hayli kahraman görür. Hepsi de normale döner. Zarlık, Şerbala isimli kahramanla tanışıp dost olur. Onlar, Zarlık'ın eline Ayneki Caan'ı verirler. Zarlık, aynada anne babasının kim olduğunu, 40 kadının ne yaptıklarını, Mastan'ın çocuklara yaptıklarını, annesinin dağlarda yalnız ağladığını Karadev'i yenip Kuralayı kurtardığını, kızkardeşi Munduk'un kendisini üzüntü ile beklediğini görür.

Beri taraftan, Munduk, aylardan beri kardeşi Zarlık'ın yolunu gözler. Bir gün rüyasında ağabeyinin taşta döndüğünü ve yer altında

zorluklar çektiğini görür. Korkuyla uyanır. Derhâl hazırlık yapıp Zılay Dağı'na doğru yola çıkar. Gece gündüz yürüyüp, Ken Bulun'a ulaşır. Burada gecelerken, karşısına yaşlı kadın çıkar. "Sen Zarlık'ın kardeşi Munduk musun? Ağabeyini mi arıyorsun? Ağabeyin gelirken buraya uğrayarak benim evimde gecelemişti. Başınıza bir kaza gelebilir, gitmeyin!" dedim. Fakat dinlemedi. Birkaç sene geçti hâlâ dönmedi." der. Munduk, sevinere; "Ağabeyimin nerde olduğunu biliyor musunuz? Benim onu kurtarmam lâzım. Onu nasıl bulabilirim? Yolu gösterir misiniz" diye rica eder.

Yaşlı kadın şunu söyler: "Dediklerime kulak ver kızcağızım. Bu nehrin adı Itıldır. Bu nehri geçip, yokuşu aşacaksın. Yokuşu aştığında ılık suyun aktığını görürsün. Suda yıkanıp öbür tarafa geçersen, Zılay Dağ'a ulaşırın. İnsana benzeyen taşlar var, sakın korkma. Ortasında sandık gibi büyük taş var. Korkmadan o taşın yanına git. Ayneki Caan dedikleri taş odur. Onu yumuşak ve temiz olursan alabilirsin. O sandık taşın yanına gidip, Allah'a yalvarıp ağlayın. Bugüne kadar oraya hiçbir kadın gitmedi. O taşı kucaklayıp gece gündüz ağlayın. Kimse yardıma gelmez Ayneki Caan kendisi açılır. O zaman herkes yer altından çıkacak."

Munduk, yaşlı kadının dediğini yapar. Sonunda tövbesi kabul olup yer altından Zarlık çıkar. Alp Şerbala, Ayneki Caan'ı kaldırıp, Munduk'a hediye eder. Orada bulunan herkes yerin altından çıkar.

Munduk, Zarlık ve Alp Şerbala üçü Ayneki Caan'ı alıp, Külmöskan'ın yurduna doğru yola çıkarlar. Külmöskan onlara kucağını açarak karşıladı. O zaman Zarlık ile Munduk Külböz Han'a Ayneki Caan'ı verip, Külböz Han aynanın gösterdiği şeyleri, dünyadaki olayların hepsini gördü. Böylece Külböz Han Munduk ve Zarlık'ın kaderini görüp onlara yardımcı olmak ister. Ertesi gün Külmöskan yiğiti Hatip Caynak'ı, Munduk'u, Zarlık'ı ve Alp Şerbala'yı alıp Çançarkan'ın yurduna doğru yola çıktı. Çançarkan eskisi gibi çocuğunun olmadığına üzülmemektedir. O sırada içeriye Külmöskan girer. Olup biteni Çançarkan'a anlatır. Ayneki Caan'ı eline verir. Çançarkan Ayneki Caan'dan herşeyi görüp öğrenir. İki çocuğunu kucağına alır.

Ertesi gün herkes toplanıp Kançayım'ı aramaya gider ve uzun aramalar sonunda onu bulup saraya getirirler. Kançayım, iki çocuğunu

görür, sevincinden bayılır. Böylece oğul, kız, ana, baba on altı sene sonra birbirine kavuşur. Bunları öğrenen Mastan, kaçacak olur. Kırk yiğit Mastan'ı yakalar.

Çançarkan, kırk yiğidine emir verir. Altmış üvey anne ve Mastan öldürülür. Munduk, o zaman babasıyla barışır. Çançarkan'la Kanşayım tekrar evlenir ve mutlu bir hayat sürerler.

Zarlık, Külmöskan'ın kızı Kuralay'ı, Alp Şerbala da Munduk'u alır. Her ikisine de kırk gün düğün yapılır. Cançarkan mirasını Zarlık'a verip onu padişah yapar.

.....

Bu destan Kazaklar arasında Munlık-Zarlık adıyla bilinir. Munduk ve Zarlık destanı ile kısmen farklı yerleri bulunmaktadır. Destan manzum olup Tüydek şeklinde yani sıralı dizeler hâlinindedir. “Batırdık Dastandarı”nda kayıtlı olan destanın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış metni yoktur. Metin üzerinde çalışan Ayşe Yücel Çetin Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği, adlı kitabında destandan bölümler vermiş, kitabın Ekler kısmında destanın özetini vermiştir. Söz konusu özet şöyledir:

“Geçmiş zamanlarda, Nogaylı yurdunda Şanşar adında adil, dürüst, iyiliksever bir han yaşamaktadır. Altmış kadınla evlenmesine rağmen çocuğu olmayan Şanşar, bir gün rüyasında, Hızır'ı görür. Hızır, güzel bir kızla evlenmesi hâlinde oğlu olacağını söyler. Şanşar, veziri Barın'ın bulduğu bir kızla evlenir. On yıl geçmesine rağmen çocuğu olmaz. Nihayet Kanşayım adında bir kızla evlenir ve karısı hamile kalır.

Eşinin doğumu sırasında bebek sesine kalbinin dayanamayacağını söyleyen Şanşar, Şögirli Dağı'na ava gider. Kanşayım'ın doğum sancılan başladığında, altmış kadın bebeği öldürmeyi planlarlar. Çağırdıkları cadı, Kanşayım'ı bayıltarak doğan biri kız, biri erkek olan bebekleri alır. Onların yerine de iki köpek eniği koyar. Erkek çocuğun altın, kızın da gümüş perçemi vardır. Cadı her ikisini de suya atar. Gayb erenler bebekleri alarak Şögirli Dağı'na getirip bir ev yapar, oraya bırakırlar. Bebeklere analık yapması için de bir geyik getirirler

Hanımının doğum haberini bekleyen Şanşar'a, onun iki köpek enişi doğurduğunu söylerler. Üzüntüsünden evine dönmeyen Şanşar, kırk yiğidine eşi Kanşayım'ı öldürmelerini söyler. Üç kez astıkları Kanşayım'ı kırklar kurtarır. Bunun üzerine onu ıssız bir yere terk ederler.

Kanşayım'ın bebeklerine, Hızır-İlyas ve Gayb erenleri Munlık ve Zarlık adını verirler. Munlık yiğit bir erkek, Zarlık da güzel ve akıllı bir kız olur. Bir gün ava çıkan Şanşar Han, parıl parıl parlayan bir bebek görür. Çocuksuzluğuna üzülp günlerce hasta yatar. Bunu duyan cadı Şögirli Dağı'na gider altı yaşında olan Munlık'ı bulur. Cadı Munlık'a, onun ve kardeşinin piri olduğunu, avdan dönen Zarlık'a doksan günlük yoldaki Külmes Han'ın yurduna gitmesini söylemişini, böylece ikisi her zaman koruyacağına dair söz verir. Munlık avdan dönen kardeşine olanları anlatır. Zarlık, bunun cadının bir oyunu olduğunu, 'barsa kelmes' (giden gelmez) yoluna göndermek istediğini anlar. Ancak, Munlık'm yalvarmalarına dayanamayarak yola çıkar. Günlerce yol alır, ıssız çöller geçer, dağlar aşar, Hızır ve Kırkların yardımı ile Külmes Han'ın yurduna gelir. Bu sırada kırk yiğidi ile ava çıkan Külmes Han, karşısında çıplak Zarlık'ı görünce hayatında ilk defa güler. Şehre giden Zarlık, oradaki insanları korkutur. Huzursuzluk çıkar. Han, kızı Kuralay'ı Zarlık'a vereceğini söyler.

Çok eskiden beri Kuralay' âşık olan Karadev vardır. Kuralay'ın Zarlık ile evleneceğini öğrenen Karadev onu kaçıır. Kuralay'ı Karadevin elinden kurtarmak için Zarlık yola çıkar. Uzun bir yolculukta, geçilmez suları, aşılmaz dağları perilerin yardımıyla aşar. Akıl ve cesareti yanında Hızır'ın kendisine verdiği yüz yiğit gücüyle Karadev'i yener ve Kuralay'ı kurtarır. Külmes Han'ın yurduna gelen iki genç evlenirler.

Günlerden bir gün Zarlık, kardeşi Munlık'ı rüyasında görür. Külmes Han'a kardeşini bulmak istediğini söyler. Han, Zarlık'a binlerce hayvan, altın-gümüş ve köleler verir. Kuralay'la birlikte yola çıkarlar. Uzun bir yolculuktan sonra iki kardeş buluşur.

Kanşayım ise çocuklarının akıbetini öğrenmek için gece gündüz Tanrı'ya yakarmaktadır. Rüyasında Hızır ve kırklardan, kendisinin iki çocuk doğurduğunu, oğlunun Zarlık, kızının da Munlık olduğunu, sabrederse bunlara kavuşacağını öğrenir.

Şanşar Han, bir gün kırk yiğidiyle ava çıkar. Şöğirli Dağı'na gelir. Burada başı altın, vücudu gümüş bir geyik görür. Onu yakalamak için ardı sıra gider. Zarlık da geyiği görmüştür. Geyik yakalanacağı zaman ak sakallı bir adam olur. Kırklardan olan bu kişi Şanşar ile Zarlık'ı buluşturmak için gelmiştir. Gerçeği öğrenen Şanşar, oğlu ve kızı ile gelini Kanşayım'ı bulmak için yola çıkar. Bir süre sonra bulur, Munlık ve zarlık'ı şehre getirir, altmış gün toy yapar. Cadıyı ve altmış karısını cezalandırır. Zarlık, tahta geçip han olur."

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Munduk Zarlık, Kız Darıyka, Narıkbay*, El Adabiyatı Serisi, C. 11, Bişkek 2002.

Akmataliev, A. - M. Mukasov - Gulbara Orozova, *Kırgız Destanları 2*, (Türkiye Türkçesine Aktaran: Caştegin Turgunbayer), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 188-243.

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 214-216.

Kaya, Doğan, "Çember Has Güzel", *Halkbilim Araştırmaları*, İstanbul, 2002, s. 359-366.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek, 2002, s. 574-586.

MURAT ŞAH İLE GÜLİZAR SULTAN

Türkiye'de bilinen halk hikâyesidir. Yegâne nüshası Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk 3142/2, numarada kayıtlıdır. Daha önce üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan hikâye, manzum ve mensur yapıdadır. Orantı itibarıyla diğer halk hikâyelerine nazaran manzum kısımların daha fazla olduğu bir hikâyedir.

Murat Şah'ın gözlerine mil çekilmesi, babasının Gülizar'ı eş olarak istemesi motifleri Şah İsmail ve Elif ile Mahmut hikâyelerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Hikâyede şahıslar tasvir edilirken; "Afitab-ı cihan, Züleyha-yi sani, siyah giysular, yeşil çakiye sarılıp, mah yüzüne bölünür. İnce belli, dudu dilli, püskürme benli, ele gözlü, şive nazlı, gülden taze, inci dişli, hilal kaşlı, turunç

memeli, heman emmeli, gönlün almalı, seyr et hub libasa, hem şirin sese, al yanaktan bûse, değer bin kese, yâ meded çağrışur, zülfün telleri, böyle bir hub suret, hiç eylemez ret, girmemiştir hoyrat, taze gülleri, gelmemiş cihane, yoktur bahane, tamam yüz bin dâne, göğsün halları, bir yanı da kız, iki tarafına selâm verdikçe billûra güneş urmuş gibi şule nûmayan olur.” örneğinde olduğu gibi secilere ve orijinal benzetmelere yer verilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Horasan padişah, Hızır, Murat Şah, Gülizar; Yemen Şahı, Kethuda Bey, Haramibaşı, Hashasbaşı, Kahveci oluşturur. Mekân olarak da Horasan ve Yemen karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Horasan’da bir padişah vardır. Padişahın çocuğu yoktur. Bir gün düşünceli düşünceli otururken içeriye Dede Sultan adında bir pir-i fani içeri girer, gelen şahıs Hızır’dar. Hızır, padişahın derdini sorar, Padişah çocuğu olmadığına çok üzüldüğünü söyler.

Hızır, cebinden bir elma çıkarıp verir ve bu elmayı yarı yarıya hanım sultanla yerse muradına ereceğini söyler ve gözden kaybolur. Aslında bu gelen Hızır aleyhisselâmdır.

Padişah söylenileni yapar. Aradan dokuz ay on gün geçer, padişahın bir oğlu olur. Çocuk büyür. Doğumuna sebep olan pîr yine peyda olur, çocuğa Murat Şah adını verir ve nasibinin Duhter-i Yemen Şah olduğunu söyleyip kaybolur.

Padişah günün birinde gezip eğlenmek için Yemen taraflarına gider. Oturup yiyip için eğlenirken oraya gelen Yemen Şahı’nın kızını görüp ona gönlünü düşürür. Kız bir müddet sonra oradan ayrılır. Padişah rüya görmüşe döner.

Bu arada Kethuda Bey, adamları ile gelip Yemen Şahı’na hediyeler takdim eder ve beyleri için kızına düğün oldukları söyler. Yemen Şahı, adamı kızar ve hilekâr birine verecek kızının olmadığını söyler. Kethuda, Bey’e Yemen Şahı’nın söylediklerini aktarır. Bey, duydukları karşısında çok öfkelenir ve ordusunu alıp Yemen Şahı’nın üzerine yürür. Yedi defa saldırıya geçerse de başarılı olamaz, Yemen Şahı Bey’in ordusunu püskürtür.

Bu arada Murat Şah'ın babası, gördüğü kızın resmini çizdirir ve bu resme bakarak gönlünü avutur. Murad Şah, babasını ziyarete gelir. Babası o sırada kendinden geçmiş olarak yatmaktadır. Resimdeki kıızı görüp âşık olur. Babası uyanır, oğlunun hâlini, hatırı sorar. Murat Şah da babasından kızın resmini kendisine vermesini ister. Babası reddeder.

Murat şah odasına gelir, aşk derdiyle içi yanarak uyur. Rüyasında kırk tane pir gelip Murat Şah'ın karşısında durur. Birisi Murat Şah'tan muradının ne olduğunu sorarlar. O da âşıklık ister. Bir kadeh dolu getirilir. Murat Şah, başını kaldırıp baktığında doluyu getirenin resmini gördüğü kız olduğunu görür. Kız Murat Şah'a; "Benim efendim beğendim, odlara yandım, candan usandım. Vatanım Yemen, padişah babam. İsmim Gülizar. Lütfedip gelsen, mihmanım olsan, hatırım sorsan benim Murad Şah'ım!" deyip bade sunar. Kıza, adını nereden bildiğini sorar, o da dünyaya geldiğinde beş yaşında olduğunu ve kendisinin aşkına bade içtiğini söyler.

Murat Şah, sevinçle uyanır. Ancak günden güne Gülizar'ın aşkıyla sararıp solmaya başlar. Onu bulmak için yola çıkmaktan başka çare bulamaz. Zor da olsa annesinden ve babasından izin alıp yola revan olur.

Murat Şah, epey gittikten sonra yolda haramilere rastlar. Haramibaşı onu yanında tutmak ister, ancak Murat Şah yoluna gitmekte kararlı olduğunu söyler. Haramibaşı fazla kalması için fazla ısrar etmez, Murat Şah Yemen'e doğru yoluna devam eder.

Bir hayli yol gittikten sonra yorulup uyur. Bu sırada bir pir peyda olur ve Murat Şah'a "Yum gözünü!" der. Murat Şah gözünü yumar. Gözünü açtığında kendisini Yemen şehrinde bulur. Murat Şah, bir kahveye gider. Orada bir deyişle Yemen'e Gülizar için geldiğini söyler. Gülizar'a haber götürülür. Gülizar, Murat Şah'ı gül bahçesine getirtir. Halayıklar Murat Şah'ı karşılar. Biraz sonra da cariyeler Gülizar'ı alıp getirirler. Gül'izar Hanım, Murad Şah'ın yüzünü görünce aklı başından gidip bayılır. Cariyeler su ile onu kendine getirirler. Yenilir, içilir, keyfler çatılır. Murat Şah ile Gülizar bu şekilde on gün, günlerini gün ederler.

Murat Şah, annesine söz verdiğini ve geri dönmesi gerektiğini söyler. Birlikte dönmeye karar verirler. Yükte hafif pahada ağır ne varsa yanlarına alıp Horasan'a doğru yola çıkarlar. Dört ay kadar yol gittikten sonra bir yerde konaklarlar. O sırada Yemen'e giderken karşılaştığı Haramibaşı adamlarıyla birlikte baskın yapar. Murat Şah üç yoz kadar askeri perişan eder. Haramibaşı mağlup olur, Murat Şah'tan af diler. Murat Şah onu bağışlar. Ne var ki Haramibaşı gece sessizce gelip Murat Şah'ı uykudayken basıp elini kolunu bağlar. Ardından ne kadar çadır varsa yıkıp katıra yükleyip malları, cariyeleri ve Gülizar'ı alıp dağa doğru gider.

İki kolu arkadan bağlı Murat Şah, çölde ağlayıp durur. Bir zaman sonra adını veren Hızır orada hazır olur. Murat Şah'ın bağlarını çözer ve ne zaman dara düşerse adını çağırmasını ve o anda yardıma gelebileceğini söyleyip gözden kaybolur.

Murat Şah, ağlaya ağlaya iki sene dağlarda gezer. Uzakta bir yerde ateş görür, oraya gider. Bu sırada haramiler orada çadır kurmuşlardır. Murat Şah gece yarısını bekler. Haramilerin atına biner ve kılıç ele geçirir. Ne kadar harami varsa hepsini kılıçtan geçirir. Allah Gülizar suretinde bir cin yaratır. Haramibaşı, Gülizar zannederek o cin ile yatmıştır.

Murat Şah, Gülizar'ı ve cariyeleri kurtarır. İlk işi annesine babasına "Gülizar'la birlikte geliyorum." diye mektup yazmak olur. Mektubu alan annesi çok sevinir, ancak babası "geldiğinde tacımı tahtımı elimden alır diye" kederlenir. Vezirleri onu öldürme fikrinden caydırır. Şah, Hashasbaşını çağırır, yanına beş yüz asker alıp gitmesini ve oğlu Murat Şah'ın gözlerine mil çekmesini, yanındaki kızı alıp gelmesini emreder.

Şah'ın askerleri Murat Şah'ın önüne çıkar. Onlarla önce Gülizar karşılaşır. Bir hayli asker öldürdükten sonra Murat Şah meydana çıkar. O da onlarca asker öldürür. Askerler Murat Şah'ı kement ile yakalayıp götürürler. Çöl ortasında Murat Şah'ın gözlerine mil çektikten sonra onu orada bırakıp giderler. Sonra Gülizar'ı alıp Şah'ın yanına getirirler.

Beri taraftan Murad Şah, yirmi beş gün çölde aç ve susuz yatar. Allah'ın izniyle bir geyik gelir ve günde üç öyün onu emzirir. Aradan otuz gün geçer. Hızır yardıma gelir ve parmaklarını Murat Şah'ın

gözlerine sürer, Murat Şah'ın gözleri açılır. Hızır, onun ellerini çözdükten sonra gözden kaybolur.

Murat Şah yollara düşer. Sekiz gün yol gittikten sonra Horasan'a vasıl olur. Bir kahveye gider, kahveciye hâlini başından geçenleri bir bir anlatır. Kahveci Gülizar'a haber gönderir. Gülizar hemen cariyesini gönderir ve Murat Şah'ı yanına getirtir. İki âşık birbirine sarılır. Murat Şah, Gülizar'a çölde yaşadıklarını anlatır.

Gülizar Murad Şah'ın babasına "Murad Şah'ın bir dahi geleceği yoktur. Ya beni azat et veya canımı kabzet." diye cariyesiyle haber gönderir. Oğlunun artık gelmeyeceğinden emin olan şah, düğün hazırlıklarına başlar. Düğünün on beşinci günü kılıç kalkan oynanır. Murat Şah ve Gülizar da kıyafet değiştirip meydana çıkarlar. Şah, onları tanımaz. Gülizar kılıcıyla şahı ortadan ikiye böler.

Murat Şah ve Gülizar için kırk gün kırk gece düğün yapılır. Her ikisi de muratlarına ererler.

Kaynakça:

Leyla ile Mecnun-Murat Şah ile Gülizar Sultan Hikâyesi, Yazma eser, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 19 Hk 3142/2.

MURTAZA BEY

Güney Anadolu'da yaşanmış bir hadiseye dayanan hikâyedir. Türk ve Arap aşiretleri arasındaki ilişkilerin samimiyetinin kendini bilmez birisi tarafından törelere aykırı hareketinden dolayı düşmanlığa dönüşmesi konu edilmiştir. Mensur olan hikâyenin sonunda sadece 11 heceli bir şiir bulunmaktadır. Hikâye, alıntı yaptığımız kaynakta "Türkmen Yasası" adıyla kayıtlıdır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Anadolu'ya Orta Asya'dan göçerek gelmiş olan Türkmenler, Sultan Habeş Yaylası'nda yaşamaktadır. Başlarında Türkmen Beyi Firuz Bey vardır.

Türkmen aşireti birbirlerine ve oymaklarına olduğu kadar komşularına yani Arap kabilelerine de saygı duyarlar. Komşu Arap

Kabilesinin reisi Şeyh Latif, 40 atlısı ile Türkmen yurduna gelir. Hudayoğlu ve Şeyh Latif ile başvekili Ubeyt Firuz, misafirlerini en güzel şekilde ağırlar.

Ubeyt, Türkmen çadırlarını gezerken Türkmen ozanı Ali Paşa'nın küçük hanımı Gülistan'ı görüp beğenir ve onu kendisine almak ister.

Şeyh Latif ve Ubeyt, artık ülkelerine dönmek için izin isteyip yola çıkarlar. Ubeyt, yanına 40 atlı alarak gece olmasını bekler. Türkmenler uyuyunca obaya girer. Tilki sessizliğinde Ali Paşa'nın çadırına girip Gülistan'ı kaçıır. Ayşe'nin elini ayağını kırıp kaçarlar. O sırada Malatya taraflarında olan Ali Paşa, işini bitirip yurduna döner. Çadırına girdiğinde Ayşe'yi o halde görür ve Gülistan'ın kaçırıldığını öğrenir. Ali Paşa, derhâl olanları Firuz'a anlatır. Ayşe bunu yapan kişinin Şeyh Latif'in adamı Ubeyt olduğunu söyler. Bu, Türkmen için alçaltıcı bir durumdur ve hesabı sorulmalıdır diye düşünürler. Davayı Murteza Bey alır.

Murtaza Bey, askerleri toplayıp Şeyh Latif'in üzerine gider. Şeyh Latif'in olanlardan haberi yoktur. Ayrıca yanında o sırada Türkmen Beyi Tayyaroğlu vardır. Şeyh Latife, adamları Türkmenlerin geldiğini haber verirler. Tayyaroğlu derhâl orayı terk eder. Murtaza Bey, Arap kabilesini basar. Gülistan kurtarılır. Ubeyt bulunup öldürülür. Hudey aşiretini yok edip malını ganimet olarak alırlar. Şeyh Latif, Tayyaroğlu'na sığınır. Türkmen yasası gereği sığınılana bir şey yapılmadığı için ona bir şey yapmazlar.

Günler gelip geçer. Bir gün Murtaza Bey, Tayyaroğlu'nu ziyarete gider. Yediler, içtiler, sohbet ederler. Şeyh Latif'i saz çalıp türkü söyleyen biri olmuştur. Onu meclise getirirler. Şeyh Latif imalı bir deyiş söyler. Murtaza Bey de Şeyh Latife cevaben birkaç bir şey söyler. Şeyh Latif susup cevap vermez. İki Türkmen Beyi, geçmişte olanları unutup sohbe dalar.

Kaynakça:

Fehmi Anlaroğlu, *Dilden Dile Nesilden Nesile Anadolu Efsaneleri*, Nüve Matbaası, Ankara, 1968, s. 21-35.

MUSAHAN (1)

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Nogay Türkleri arasında da anlatılır. Anşıbay Batır destanı dairesinde Parpariya, Tuttıkıya, Edige, Nuradın, Musahan, Orak-Mamay ve Karasay-Kazı destanları anlatılır (Bkz. *İlgili destanlar*). Destan, Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'den yazıya geçirilmiştir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululu (1825-1898), Kaşagan Kürjimanulu (1840-1924) ve Murat Mönkeuli (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Karasay ile kardeşi Kazı'nın Kalmuklara karşı verdiği mücadelelerin anlatıldığı destan 2007'de Türk Dil Kurumu yayınları içinde yayımlanan *Kazak Destanları 4* adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Musahan, Kalmuk beylerinden olan Kasım, Ospan ve Asanazir Han ayrı zamanlarda karşılaşp onları mağlup eder.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şu şekilde özetlenmiştir:

“Nuradın'ın oğlu Musahan beş yaşında ata biner. On beş yaşında han olur. Musahan o yaşlarda kırk kişiyle Kozan'ın eline sefere çıkar. Kozan'ın Kosım adında bir oğlu vardır. Musahan'ın sefere çıktığını duyan Kosım, nöbet için beş yüz asker gönderir. Musahan da batırlarından birini Kosım'ın şehrini incelemesi için görevlendirir. Görevlendirdiği yiğit Musahan'a şehri gezdiğini ve şehrin çok güçlü, insanların da sayıca oldukça fazla olduğunu anlatır. Bunun üzerine Musahan ona, böyle sözlerle arkadaşlarını telaşlandırmamasını ne olursa olsun Kalmuklar üzerine sefere çıkılacağını söyler.

Kosım, bin kişiyle yolu gözlemeye başlamıştır. İki taraf karşıdan birbirini görünce Musahan, Berdi adındaki yiğidiyle Kalmuklar'a doğru yaklaşır. İki taraf da birbirini tanımak istemektedir. Kendilerini tanıttıktan sonra Kosım kendilerinin çok güçlü olduğunu söyler; ancak korkusuz Musahan onu savaşımaya çağırır. Her iki taraf da birbirlerine ok atarlar; ama oklar zırhlarından geçmez. At sırtında iki yiğit bir müddet

savaştıktan sonra her iki tarafında kuvvetleri birbirlerine saldırırlar. Üçüncü günün sonunda Kalmuklar korkup kaçar. Musahan, Kosım'ı bulmak için Kalmuk şehrine gitmeye karar verir. Şehirde Kosım'ı bulamayınca Kosım'ın ağabeyi Ospan'ı aramaya başlar. O sırada Kosım'ı bulup öldürür.

Bu olaydan sonra Ospan şehrini sağlamlaştırır. Musahan bin kişilik orduyla Ospan'a doğru yola çıkmıştır. Şehre yaklaştığında iki tarafın askerleri yolda karşılaşırlar. Aslında her iki taraf da birbiri üzerine sefere çıkmıştır. Musahan ve Ospan kendilerini tanıttıktan sonra iki gün teke tek dövüşürler. İki günün sonunda iki taraf da saldırıya geçer. Ancak bir süre sonra Kalmuklar kaçmıştır. Kalmuklar'ın ardından Musahan ve yiğitleri Ospan'ın şehrine doğru ilerlerler. On iki günlük savaşın ardından Ospan'ın şehrin kalesinde durduğunu gören Nogaylar üç gün daha savaşp Kalmuklar'ı yok ederler. Musahan ve yiğitleri Nogay eline zaferle geri dönerler.

Bir süre sonra Musahan, Kalmuklar'dan olan Asanazir Han üzerine sefer çıkmaya karar vermiştir. Yanına kalabalık bir asker grubu alıp doksan günlük mesafeye ulaşmak için yola çıkar. Bir süre sonra iki tarafın hanları karşılaşırlar. Her ikisi de aslında birbirini aramaktadırlar. İki han arasında teke tek dövüş başlar. Asanazir Han'ın attığı oklar Musahan'ın zırhından geçmez. Musahan'ın attığı ok ise Asanazir'in kellesini koparır. Keyifleri kaçan Kalmuklar, Nogaylar'ın karşısında iki gün dayanabilirler. Kaçan Kalmuklar'ı ise Nogaylar kovalayıp yenerler. Kalmuklar'dan intikamlarını alan Nogaylar yurtlarına dönerler. Böylece Musahan üç kez sefere çıkıp düşmanı yenmeyi başarmıştır."

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

MUSAHAN (2)

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Nogay Türkleri arasında da anlatılır

Bu destanlar Murın Sengirbekuli (1859-1940)'dan derlenmiştir. Anşibay Batır destanı dairesinde Parpariya, Tuttıkiya, Edige, Nuradin,

Musahan, Orak-Mamay ve Karasay-Kazı destanları anlatılır (Bkz. İlgili destanlar). Destan, Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'den yazıya geçirilmiştir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululu (1825-1898), Kaşagan Kürjimanulu (1840-1924) ve Murat Mönkeuli (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Destan, bir bakıma Nuradın destanının devamı niteliğindedir. Bkz. *NURADIN*)

Destan, manzum ve mensur yapıya sahiptir ancak manzum kısım daha çoktur. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Karasay ile kardeşi Kazı'nın Kalmuklara karşı verdiği mücadelelerin anlatıldığı destan 2007'de Türk Dil Kurumu yayınları içinde yayımlanan Kazak Destanları 4 adlı kitapta kaydedilmiştir.

Destanda, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki yurt kavgası konu edilmiştir. Musahan, Kalmuk beylerinden olan Kosım, Ospan ve Asanazir Han ayrı zamanlarda karşılaşmış onları mağlup eder.

Destanın özeti şöyledir:

Nuradın'ın oğlu Musa, on beş yaşında ata biner ve tahta çıkar. Musa kırk kişilik bölüğüyle Kozanın eline sefere çıkar. Kozanın Kosım adında bir oğlu vardır. Kozanın oğlu Kosım, Nogaylardan Musa'nın geldiğini haber alınca beş yüz kişilik askerini gözcülük yapması için gönderir. Musa yanındaki yiğitlerden birini Kosım'ın şehrini gezip öğrenmesini ve kendisine anlatmasını ister. Kosım, Nogaylı bahadırların sefere çıktıkları haberini alır.

Kalmuklardan Kosım ile Musa karşı karşıya gelirler. Kosım, Musa'nın tek başına kendilerine doğru geldiğini görünce kendisi de tek başına ona doğru ilerler. Yanındaki arkadaşına eğer ölürsem Kalmuklara haber ver, der. O sırada Musahan da yanındaki yiğitle Kosım'ın kim olduğunu öğrenmek ister. Musahan, Kosım'ın yanına gidip kim olduğunu sorar. Kosım, Kalmuklulardan Kozanın oğlu Kosım olduğunu söyler. Musahanda kendisinin Nogaylı olduğunu ve Kalmuklulardan intikam alacağını söyler. Kosım, Kozan Ospan adlı bir ağabeyi olduğunu ve güçlü kalelere sahip olduklarını söyleyerek "Nogaylı Musahan seni öldüreceğim." der. Nogaylı Musahan ile Kalmuklu Kosım'ın güçleri birbirine denktir. Musahan'ın bindiği boz

at, Kosım'ın ise kırdır. İkisi de bir gün bir gece dövüşürler. İki bahadır bir müddet dövüşünce atlarından inerler.

Kalmuklular ve Nogaylılar birbirlerine saldırırlar ve iki taraf arasında büyük bir savaş başlar. İkinci gün savaş büyük bir afete döner. Üçüncü günde Kalmuklar dört bir tarafa kaçar. Musahan, Kosım'ı aramaya şehre gelir. Kosım'ı şehirde bulamayınca ağabeyi Ospan'ı arar. Bu arada Kosım'ı bulup öldürür. Daha sonra geri dönüp şehri ele geçirir. Musahan, Kosım'ın şehrini ele geçirince Ospan şehrini daha da güçlendirir.

Ospan kalenin içine on iki sıra hendek kazdırır. Hendeğin içine on iki sıra ağ ve on iki sıra çivi hepsini çelikten çaktıır. Şehrini böyle korur. Musahan, bin kişilik ordusuyla Ospan'ın şehrini almak için yola çıkar. Musahan, Ospan'ın şehrine bin kişilik ordusuyla yaklaştığında karşısına Ospan da çıkar. İkisi de yanlarını birer arkadaşını alıp karşı karşıya gelirler. Kara Kalmuk halkından olan Ospan babasının adının kozan olduğunu söyler. "Nogay yurdunu ele geçireceğim." der. O zaman Musahan; "Görelim senin gücünü tek savaşırsan ilk sırayı bana ver." der. Bunları söyleyince Kalmuk elini altın saplı kılıcına uzatır. O kılıcını aldığı anda Musada mızrağını alır ve ikisi de çarpışmaya başlar. Silahlar ikisine de işlemez. İki üç gün at sırtında güreşirler.

Nogaylılar ve Kalmuklular birbiriyle savaşmaya başlar. Savaş durmadan devam eder. Toz bulutu bir anda ortadan kalkınca Kalmukların tükendiğini görürler. Hepsi saklanmak için derelere tepelere kaçarlar. Nogaylardan iki yüz kişi ölür. Musahan intikamını almak için Ospan'ın şehrini ele geçirmeye gider.

Musahan, on iki sıra kazılı hendekten atıyla geçer. Ardından da yiğitleri gelir. Kalmuklu ile Nogaylar burada da on iki gün boyunca savaşır. On ikinci gün olduğunda Ospan kaleden çıkıp onlara karşı gelmek için karşılarına çıkar. Musahan Nogaylardan biri bin kişiye denk diyerek iki taraf üç gün boyunca savaşır. Nogaylar eli silah tutan herkesi öldürür sadece küçükleri ve zayıfları bırakır. Nogaylılar memleketine döner ve Musahan tahta çıkar. Bir süre sonra Musahan tekrar Kalmuk eline sefere çıkmayı düşünür. O zaman Nogaylı halkı toplanıp peşinden geleceklerini söyler. Musahan ok ve balkan denilen yerde olan Asanazirhan'ın eline sefere gitmeye karar verir. Nogay ve

Asanazirhan'ın elinin arası üç aylık mesafededir. Musahan ve askerleri gece gündüz demeden üç aylık yolu giderler.

Günlerden bir gün bir karartı görürler. O karartı beş yüz kişilik gözcü Kalmuk askerleridir. Kalmuklardan Ospan, yanına yüz askerini alıp Nogaylılara doğru gelir. Geriye kalan dört yüz kişi onları takip ederler. Bin kişilik askerın arasında dolaşan Musahan, yanına elli kişi alıp Ospanla karşılaşır. Asanazir han Nogaylıları yeneceğini söyler. Musahan ile teke tek dövüşmeyi ister. İlk sırayı büyük olduğu için Musahan ona verir. Birçok ok alıp Musahana atar. Oklar Musahana işlemez. Musahanın zırhını delip geçemez. Kalmuklu han sırayı Musahana verir. Musahan onun da üzerinde zırhı olduğunu düşünerek zırhı bozan oku alır ve Asanazirin gırtlakını delip geçer. Kalmukların hanı ölünce neşeleri kaçır. Kalmuklular ve Nogaylar iki gün savaşır. Kalmukların bir askeri savaş sonunda kaçmaya başlayınca Nogaylıları onu takip ederler. Ok ve Balkan denilen o dağlarda iki taraf tekrar arasında savaş kaçan düşmanı yeninceye kadar devam eder. Dokuz gün için de o yurttaki halkın tamamını toplar ve Kalmuklar bir avuç kalır.

Musahan, memleketine döner. Üç kez sefere çıkıp düşmanını yenen Musahan bin kişilik askerinden üç yüz ellisi ölür. Düşmana üstün gelinir.

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı*, (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 228-255.

MÜĞÜM ŞAH

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni Memmedhüseyn Tehmasib ve Ehliman Ahundov imzaları ile yayımlanan Azerbaycan Dastanlarının ikinci cildinde kayıtlıdır.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Aslan Şah, Müğüm Şah, Mehemmet, Hızır, Gülşad, Selbi Hanım, Mehemmet Bey oluşturur.

Manzum ve mensur yapıda olan hikâyede sevgililer, birbirine rüyada verilen bade ile âşık olmuş ve birbirine kavuşmuştur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kendehear şehrinde Aslan adında bir şah vardır. Kardeşi Ahmet de veziridir. İksinin de bir oğlu olur. Aslan Şah'ın oğluna Müğüm, Ahmet vezirin oğluna da Mehemmet adını koyarlar.

Çocukları, sekiz yaşına gelince ders almaları için bir hocanın yanına verirler. Hoca, altı yıl boyunca çocuklara ders verir. Altıncı yılın ortasında Aslan Şah hocadan çocukları imtihan etmesini ister. Hoca, çocukların oturduğu yastığın altına kerpiç koyar. Müğüm Şah kerpiçi fark edemezken Mehemmet fark eder. Hoca, Aslan Şah'a oğlu Müğüm Şah'ın bilge kişi olamayacağını söyler. Bu haber her tarafa yayılır.

Müğüm Şah'ın keyfi kaçır dinlenmeye çekilir. Bağda bahçede arkadaşlarıyla gezer. Bir cuma günü bağda gezerken Müğüm Şah, bir ağacın altında hayallere dalar. O sırada Hızır gelir ve kendini tanıtır. Hızır, Müğüm Şah'a bir su içirip iki parmağının arasından bir şehir, şehrin içinde bir ev, evin içinde de güzel mi güzel bir kız gösterir. Kızın adının Gülşad olduğunu kaderlerinin birlikte yazıldığını söyler, Hızır kaybolur. Müğüm Şah bayılıp düşer. Akşam olunca Müğüm Şah'ın evde olmadığını fark edip aramaya başlarlar ve Müğüm Şah'ı selvi ağacının altında baygın bulurlar.

Komşuları, kardeşleri, hocalar, bilge kişiler Müğüm Şah'ın derdine derman bulamaz. Annesi üç gün dizinde yatırır. Üçüncü günün sonunda Müğüm Şah uyanır. Başının altında bir cam, bir Kuran, bir de saz görür. Aslan Şah derdini sorar konuşmayıp babasına saz ile cevap verir.

Müğüm Şah kızı bulmak için gitmeye karar verir. Babası yokken annesine haber verip amcaoğlu Mehemmet ile yola çıkar. Bu arada Gülşad da bade içerek Müğüm Şah'a âşık olmuştur ve onun geleceği günü beklemektedir.

Gülşad'ın yaşadığı yerde Mehemmet adında bir bey vardır o da Gülşad'a âşıktır. Gelir Gülşad'ı ister, vermesi içinde babasını tehdit eder. Her ne kadar Gülşad istemese de babası korkudan Gülşad'ı Mehemmet

Bey'e verir. Kız, Müğüm Şah gelene kadar zaman kazanmak için kırk gün mühlet ister.

Gülşad kız arkadaşları ile gezerken bir kervan görür. Kervan sahibi Hoca Serhan'dır. Kız, kervan sahibine rüyasında bade içerek Müğüm Şah'a âşık olduğunu söyleyip beklediğini bunu Müğüm Şah'a anlatmasını ondan ister. Kervan sahibi Aslan Şah'ın topraklarına doğru giderken yolda Müğüm Şah'ı görür ve Gülşad'ın yaşadığı şehrin yolunu gösterir.

Bunlar şehre vasıl olur. Bir yaşlı kadının evinde misafir olurlar. Müğüm Şah kadına Gülşad'ı sorar. Kadın, Gülşad'ın yiğeni olduğunu ve kızının onun yanında olduğunu söyler. Mehemmet, kadın kılığına girerek Gülşad'ın yanına gider. Gülşad'a gelin giderken mezarlığın önünden geçmesini söyler. Gülşad düğün günü annesinin mezarına uğramak bahanesi ile kervanı mezarlığa götürür. Mezarlığa gelince Mehemmet Gülşad'ın, Gülşad da Mehemmet'in kıyafetlerini giyer.

Gülşad, Müğüm Şah'ın kaldığı teyzesinin evine, Mehemmet ise Gülşad'ın gelin gittiği Mehemmet Bey'in evine gider. Gülşad kılığına giren Mehemmet, annemin yasını tutacağı bahanesiyle damadı kaldığı odaya sokmaz. Mehemmet Bey'in kardeşi Selbi Hanım gelin sandığı Mehemmet'in yanında kalmaya başlar. Birkaç gün sonra Mehemmet Selbi Hanım'a âşık olur. Selbi Hanım da ona vurulur. Mehemmet, Selbi hanımı da yanına alarak Müğüm Şah'ın kaldığı yere kaçar. Müğüm Şah ve Gülşad, Mehemmet ve Selbi Hanım'a Aslan Şah'ın yanına gitmelerini söyler. Aslan Şah'ın adamları Mehemmet Bey'in evini basar ama Mehemmet Bey'i öldürmeyip Aslan Şah'a getirir. Aslan Şah Mehemmet Bey'i affeder ve kızını ona verir. Üç çiftin kırk gün kırk gece düğünü olur.

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 5, Bakı, 2011, s. 76-97.

Tehmasib, Memmedhüseyn - Ehliman Ahundov, *Azerbaycan Dastanları. Beş Cildde*, C. 2, Bakı, 2005, s. 180-206.

MEMMEDHAN VE SELBİ HANIM

Azerbaycan'da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır. Hikâye metni 1980 yılında Ehliman Ahundov tarafından Azerbaycan Halg Dastanları adlı kitapta yayımlanmıştır.

Hikâyenin şahıs kadrosunda Ağahan, Tutu Hanım, Memmed Han, Soltan, Erep Cellad, Hacı Meşedi, Gasım Şah, Heyrense, Selbi Hanım, Mecid, Adil Meşed, Çuğul, Kâzım Paşa, Seyyad Şah bulunur.

Mekân olarak da Sin, Zer ve Goşgar gibi hayali şehirler karışımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Sin şehrinde Ağahan adlı bir han vardır. Her şeye sahip olan Ağa Han'ın çocuğu olmamıştır. Buna çok üzülen Ağa Han'ı hanımı Tutu Hanım teselli eder ve öğüt verir. Malının üç hisseye ayırmasını, bunlardan iki hissesini fakirlere verip dualar almasını söyler.

Ağa Han, hanımının dediğini yapar ve malının iki hissesini yoksullara dağıtır. O gece rüyasında bir avcı görür. Avcının elinde bir kafes, kafesin içinde de iki çift kuş vardır. Avcı kafesin kapısını açar, kuşlar kafesten çıkıp Ağa Han'ın sağ ve sol omuzuna konar. Avcı gözden kaybolur.

Ağa Han uyanır ve rüyasını tabir ettirmek için müneccimleri çağırır. Ancak gelenlerin hiçbiri rüyayı tabir edemez. Rüyayı Tutu Hanım tabir eder ve iki çocuğunun olacağını söyler. Gerçekten de Ağa Han'ın dokuz ay sonra iki oğlu olur. Çocuklara Memmedhan ve Soltan adını koyarlar. Çocukları dadılara verirler.

Aradan sekiz yıl geçer. Memmedhan ile Soltan'ı tahsil için bir mollanın yanına verirler. Bu şekilde de beş-altı yıl geçer, çocuklar delikanlı olurlar. Adil Han Memmed Han'a Zer şehrinin yedi yıldır haracı gelmediğini gidip almasını söyler.

Memmedhan Erep Cellad ile Zer şehrine Hacı Meşedi'nin imaretine gider. Birlikte şehri gezerken o sırada seyahatten dönen Gasım Şah'ın kızı Selbi Hanım'ı görür. İkisi de birbirine âşık olur. İmarete gelir, yataklara düşer. Hacı Meşedi hekimler çağırır. Derdine çare bulunamaz. Hacı Meşhed, hastalıktan anlayan Heyrense adı kadını çağırır. Kadın Memmedhan'nın derdinin aşk derdi olduğunu söyler.

Memmedhan aynaya bakarak kendi resmini yapar ve bir mektup yazar. Resim ile mektubu Heyrense'ye verir. Heyrense doğruca Selbi Hanım'ın yanına gider ve mektubu ve resmi ona verir. Selbi Hanım sevinir ve bir şiir yazıp Heyrense'ye verir. Heyrense, şiiri Memmedhan'a getirir. O da bir şiirle cevap verir ve Selbi Hanım'a gönderir. Selbi Hanım, kadından kendisini Memmedhan ile buluşturmasını ister. Kadın, Selbi Hanım'ı imarete götürür, Memmedhan'la görüştürür.

Memmedhan'ın memlekete dönme vakti gelir. Gizlice Selbi Hanım'la görüşüp vedalaşır. Bir hayli yol gittikten sonra Sin şehrine gelir.

Ağa Han, Zer şehrine Gasım Şah'a dünür gönderir. Gasım Şah, paşanın oğluna nişanlı olan Selbi Hanım'ın nişanını bozar ve Ağa Han'ın oğlu Memmedhan'a kızını verir. Yedi gün yedi gece düğün yapılır, Selbi Hanım Sin şehrine getirilir.

Aradan zaman geçer Ağa Han vefat eder. Halkın çoğu Memmedhan'a hürmet eder, ancak kimileri onu çekemez ortadan kaldırmak ister. Goşgar valisi Mecid'e bir name yazıp Memmedhan'ı ve kardeşi Soltan'ı Goşgar'a davet ettirirler.

Mecid Şah gördüğü kötü bir rüyadan sonra Memmedhan'ı öldürmek ister ve Gasım Şah'a haber gönderir, kızını onun elinden alıp gelmesini ister. Gasım Şah kardeşi Abbas'la vezirini Zer şehrine gönderip kızını getirtir.

Memmedhan ile Soltan Goşgar'a giderken yorulup bir bağda uyurlar. Bu bağ Adil Meşedinin kızı Zernişan Hanım'ın bağıdır. Zernişan Hanım onları görür. Yardımcısı Gülzar'ı onların yanına gönderir. Uyanan Soltan bir yumruk vurur Gülzar'ın bütün dişlerini döker. Bunun üzerine Zernişan Hanım onların yanına gider. Memmedhan'la tanışıp değişirler. Sonra ikisi anlaşır.

Memmedhan, Zernişan Hanım'ı alıp Sin şehrine gelir. Geldiğinde Selbi Hanım'ı evde bulamaz. Olanları öğrenir.

Beri taraftan, Çuğul adındaki haset birisi Kâzım Paşa'nın yanına gidip Memmedhan aleyhine onu kışkırtır, Selbi Hanım'ın oğluna lââyık olduğunu söyler. Kâzım Paşa, Gasım Şah'a name yazıp kızını oğluna vermesini ister. Gasım Şah, Kâzım Paşa'ya olumlu cevap verir.

Selbi Hanım, bir name yazıp Şatır Zaman'la Memmedhan'a gönderir. Durumdan haberdar olan Memmedhan, doğruca Ağa Han'ın yerine geçen Seyyad Şah'ın yanına gider, ondan yardım ister. Seyyad Şah ordusunu Kazım Şah'ın üzerine gönderir ve onu mağlup eder. Selbi Hanım'ı alıp Sin şehrine gelirler.

Zernişan Hanım'ı Soltan'la, Selbi Hanım'ı da Memmedhan'la evlendirirler.

Kaynakça:

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Halg Dastanları*, Bakı, 1980, s. 83-110.

NACİYE İLE MURAT

Erganî'nin asıl adı Erol Aydın'dır. Bu mahlas Ahmet Kabaklı tarafından verilmiştir. Erganî, 10 Ağustos 1954 tarihinde, Erzurum'un Şenkaya ilçesine bağlı Bardız nahiyesinin Çatalelma köyünde doğmuştur. Ortaokulu bitirdikten sonra tahsiline devam edememiştir. Saz ile tanışması da bu yıllarda olmuştur. Yurtiçinde ve yurt dışında sanatını icra etme imkânı bulmuştur. 2005 yılından beri Kocaeli'de yaşamaktadır.

Erol Erganî'nin tasnif ettiği hikâyedir. Hikâyemensur ve hacimsizdir. Sadece hikâyeye ile ilgili olarak sonunda 11 heceli 5 dörtlük hâlinde bir şiir vardır. Erganî tasnif ettiği bu hikâyenin dışında Karacaoğlan, Ülker Sultan Hikâyesi ve Nihani Baba Hikâyelerine de anlatmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Naciye ile Murat evlidir. Bir çocukları var. Naciye ikinci çocuğuna hamiledir. Murat bir gün köyden ayrılır. Naciye de geri geleceğini düşünür. Murat gurbete gittikten sonra ölüm haberi gelir. Naciye kederinden yıkılır. Artık çaresizdir. Zorluklar içerisinde iki çocuğunu büyütür. Oğlunu da kızını da evlendirir. Torunları olur. 30 yıl geçer.

Naciye oğluyla birlikte batıda bir ilde yaşar. Bir gün alışveriş yaparken bir adamın kendisini takip ettiğini fark eder. Bu adam Murat'a çok benziyordur. Naciye kuşkulandır ve birkaç gün sonra yeniden görür. Yakından görünce Murat olduğunu anlar. Sağ olduğunu görünce düşüp bayılır. Komşuları onu evine götürür. Sağ olduğunu 30 yıl sonra anladığı için tekrar yıkılır.

Kaynakça:

Demirtaş, Ercan, *Âşık Erol Erganî'nin Hayatı, Sanatı, Şiirleri ve Hikâyeleri*, Ankara, 2009 (G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özarslan, Metin, *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yay, Ankara, 2001.

Vural, Temel, *Sümmânî'den Günümüze Oltu Havzası Şairleri*, Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım, Ankara, 2012:

NADİR ŞAH

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir.

Hüseyin İskenderov'un Âşık Şirin Zer Zebilli'den derlediği metin Ertoğrul Cavid hakkında hazırlanan kitabın 5. Cildinde kaydedilmiştir. Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâye, Âşık Behram'ın etrafında cereyan etmiş ve âşıklıktaki üstünlüğü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Hikâye, Şahin Bütüner tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Bir zaman İrevan'da Nadir Şah yaşar. Nadir Şah veziri ile Şerir beldesine gider. Vezirine, “Burası neresidir?” diye sorar. Vezir, “Burası şerir yerdir.” diye cevap verir. Şah, “Şerir yerden şer çıkar.” deyip geri memleketine döner ve oğluna düğün eder. Gelin, şahın memleketine gelince birçok mal getirir. Nadir Şah, bundan razı olduğunu malları geri götürmeleri gerektiğini söyler. Nadir Şah; bir zaman malını, mülkünü, tüm servetini komutanına bırakıp Tiflis'e gider.

Yedi Kral Albuz'da savaş çıkar. Nadir Şah hemen oraya gidip savaşı ve Dağıstan'da ona kalır. Şah'ın memleketine sert bir kış gelir, malı mülkü yok olur. İrevan halkı kara giyinir. Sulduzlu Âşık Behram, para kazanmak için İrevan'a gider. İrevan'a gelir bir de bakar ki bütün halk kara giymiş. Ne olduğunu sorar ve olanları öğrenir. İnsanlar, “Nadir Şah'ın gazabından koruyacak şekilde malının artık olmadığını Şah'a aktarabilirse kendisine üç manat verecekleri söylerler. Ancak Kara Beygir'inin öldüğünü söylememesi gerektiğini özellikle tembihlerler.

Behram'ın Dağıstan'a geldiğini öğrenen Nadir Şah, Behram'ı huzuruna çağırır. Âşık Behram, sazını eline alıp tüm malının yok olduğunu söyler. Nadir Şah, "Kara beygirim öldü mü?" diye sorunca Behram, "Padişahım ben demiyorum, siz diyorsunuz." diye cevap verir. Nadir Şah, birkaç defa kara beygiri sorunca en son Behram öldüğünü söyler. Şah, hemen cellada emreder ki âşığın boynu vurulsun. Behram Nadir Şah'a güzel sözler söyleyince Behram'ı affeder ve bir isteği olup olmadığını sorar. Âşık, "Tek isteğim İrevan halkını bağışlamandır." der. Nadir Şah İrevan halkını bağışladığını bildiren kâğıdı Behram'a verir. Behram, kâğıdı alıp İrevan halkını gösterince halk çok sevinir. Her evden üç manat toplanıp âşığa veriler. Âşık paraları alıp mutlu olarak evine döner."

Kaynakça:

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 5, Bakı, 2011, s. 57-61.

NAİM ŞAH'IN HİKÂYESİ

(Bkz. KÂMİLÜ'L-KELAM VE BANU CİHAN)

NARİK

Nogay destanıdır. Destanda, neslin devamı için yapılan evlilikler, Kalmuklar ile Nogaylar arasındaki kavgalar konu edilmiştir.

Destanın şahıs kadrosunda; Narik, Ali Bey, Çoban, Asılınur, Mendi, Telşora, Ögiz, Şora, Kulınşak, Adilşe Han, Mendihan, Hancan yer alır. Yer olarak da Kazan, Çölday, Aygın Büküldü (dağ) karşımıza çıkar.

Orijinal metnini göremediğimiz destan, kullandığımız kaynakta şekilde özetlenmiştir:

"Narik, Kazan şehrinin hanıdır. 80 yaşındadır. 80 beyi vardır. Bir gün beylerinden kırk tanesini toplayıp tekrar evlenmek istediğini söyler. Onların fikirlerini sorar. Halbuki Narik'in beş tane eşi vardır. En büyüğü 25, en küçüğü ise 15 yaşındadır. Beylerden en yaşlısı Ali Bey'dir.

Diğer beyler hanın kendisinin bileceğini söylerken Ali Bey, Narik Han'a beş tane genç eşinin olduğunu, kendisinin ise oldukça yaşlı olduğunu; bu yüzden evlenmesinin doğru olmayacağını anlatmaya çalışır.

Ali Bey'in bu sözlerine rağmen Narik beylerine konu komşularını yanlarında getirmelerini söyleyip ertesi gün Nogay eline doğru yola çıkar. Halkın arasına çadır kurdurur. Ali Bey yirmi kız toplayıp getirmiştir. Ancak kızlardan hiçbirisi Narik'in dikkatini çekmez. Kenarda kıyafetleri yırtık bir kız durmaktadır. Narik onun kim olduğunu sorunca Ali Bey bir fakirin kızı olduğunu, gelme dedikleri halde peşlerine takıldığını söyler. Narik, Ali Bey'in avucuna altın verip kıza vermesini, yaşını da öğrenmesini ister. Kız on üç yaşındadır.

Narik evleneceği kızın kim olduğunu yazılı bir şekilde duyuracağını söyleyerek o gün oradan ayrılır. Beyleri Narik'in on üç yaşındaki kızla evleneceğini düşünürlerken Narik, kızın yaşının uygun olmayacağını düşünmektedir.

Nogay elinden ayrılan beyler ormanın içinde dinlenirlerken Narik Han atını otlatmaktadır. Onu bir çoban görür. Çoban, Narik Han'a yaşlı başlı biri olmasına rağmen hâlâ gözünün malda mülkte olduğunu, artık dünya işlerinden elini çekip dinlenmesinin uygun olacağını söyler. Narik ona buralara gelme sebebini anlatır. Bunun üzerine çoban iki gölün arasında Asılınur adında 80 yaşında birinin oturduğunu, karısının 70 yaşında olduğunu onların 18 yaşında Mendi adında görenlerin ayrılamayacağı bir kızlarının olduğunu söyleyip bu soylu kızın kendisine eş olabileceğini belirtir.

Bunun üzerine Narik, beylerini uyandırıp hemen yola koyulur. Asılınur'u bulup evlerine misafir olurlar. Üç gün kalmalarına rağmen Mendi'yi görememişlerdir. Narik beylerinden gidip kıızı görmelerini ister. Beylerinden biri kızın bulunduğu otağın örtüsünü kaldırıp kıza bakar; ama bunu gören Asılınur onların misafir değil düşman olduğunu söyleyip kızar ve alıp başını gider. Karısı da peşinden ilerler. Mendi anne babasının arkasından gidip onları geri gelme konusunda ikna eder. Geri döndüklerinde Narik onlara beş tane eşinin olduğunu; ama çocuğunun olmadığını, Mendi'nin kendisine eş olup olamayacağını sorar. Mendi iki kızın başlığı kadar başlık verirse razı olacağını belirtir. Narik; Mendi'ye, annesine, babasına ve kendisine üç tane yorga at vereceğini, istediği

bir kızla babasını evlendireceğini, o kıza verdiği mal kadar babasına da vereceğini söyler.

Narik, kırk beyi, Mendi ve Mendi'nin anne babası yola çıkıp Kazan şehrine varırlar. Mendi babasına iyi bakacağına inandığı bir kız ile babasını Kazan şehrinde evlendirir.

Mendi, çok güzeldir. Beylerin ise niyeti kötüdür. Beyler bir gün Narik'i Kalmuk iline gönderip bir daha gelmemesini sağlamayı düşünürler. Narik yola çıkmak üzereyken, Mendi koşup yanına gelir. Kocasına, giderse çok yaşlı olduğu için bir daha geri dönemeyeceğini, çobanların dahi kendisine göz diktiğini, hatta vücudundaki morlukları kendisine göz diken kişilerin oluşturduğunu söyler. Tüm bu tehlikelerden dolayı kendisini bir Nogay'la evlendirip öyle gitmesini ister. Bu isteği uygun görmeyen Narik'i, yola çıkmaması için Mendi ikna etmiştir. Gerçekten de karısının söylediklerinin doğru olduğunu görür. Çünkü Mendi'nin tüm bedeni morartılmıştır. Bunu yapan da Mendi'ye göz diken ve bunun için de gizlice otağa yaklaşıp Mendi'nin yattığı yerden vücuduna zarar veren kişilerdir. Bunun üzerine Narik uşağı Telşora'yı Ali Bey'i çağırması için gönderir. Narik, Ali Bey gelir gelmez her türlü kötülüğün ondan kaynaklandığını söyleyerek Ali Bey'in başını keser.

Narik bu olaydan sonra Telşora'dan dokuz nar (deve) ister. Bir saat içinde sekiz kanatlı otağını dokuz nara yükleyip beş karısını bırakıp yanına sadece Mendi ve Telşora'yı alarak Nogay ilinden ayrılır. At sırtında gide gide Kalmuk hanı Ögiz'in yurdunun kıyısına varırlar. Narik gençliğinde buraya yedi sefer düzenlemiş; ama alamamıştır. Bu yüzden Ögiz Han'la düşmanlıkları çoktur. Oraya giderse kendisini öldüreceklerini bilmektedir. Narik Mendi'ye ne yapacakları konusunda akıl danıştığında Mendi de Narik'in Ögiz Han'dan ormanda bir alan istemesini; zira arkasından Nogaylar'ın kovaladığını burada biraz konaklamak istediklerini söylemesinin uygun olabileceğini söyler. Narik ile Ögiz Han birbirlerini sadece ismen tanıdıkları, hiç yüz yüze gelmedikleri için Narik Ögiz Han'la konuşmaya gider. Aldığı uygun cevap üzerine otağını ormana kurmuştur. Kalmuk çobanları ormanda onları görür. Ögiz Han'a gidip ormanda doksanına yaklaşmış bir ihtiyarın yanında çirkin bir uşağın olduğunu, güzel karısının ihtiyara yakışmadığını, kadının tam hana layık olduğunu anlatırlar.

Bunun üzerine Ögiz Han Narik'i çağırır. Kendisinin bir düşmanı olduğunu, altı bin askerle Narik'i oraya göndereceğini söyler. Çaresiz sefere çıkmaya mecbur olan Narik Mendi'ye haber vermek için geldiğinde Mendi kendisine rahat vermeyeceklerini, bu yüzden gitmemesinin uygun olacağını söylese de Narik korktuğunu düşünmemeleri için yola çıkacağını anlatır. Dokuz aylık mesafedeki düşmanı yenip ömrü yeterse 18 ay sonra geri geleceğini belirtir.

Narik yola çıkar çıkmaz Ögiz Han Mendi'yi getirmeleri için adamlarını gönderir. Mendi gitmemek için, Telşora da Mendi'yi vermemek için dirense de nafi değildir. Mendi'yi Ögiz Han'ın sarayına götürürler. Önüne güzel yemekler ve ipek giyecekler koyarlar. Mendi hiçbirine dönüp bakmaz. Ögiz Han gece yarısı on adamı ile Mendi'nin yanına gelir. Adamlardan biri Mendi'ye Ögiz Han'ı kabul ederse hayatını eğlence ve bollukla geçireceğini, saraylarda oturacağını söyler. Mendi ise Narik Han'ın han soyundan geldiğini, dedelerinin Karadön, Jubanış, Begis, Tama ve Tana olduğunu, Ögiz Han'a eş olmaktansa ölmeyi tercih edeceğini belirtir.

O sırada Narik Han da askerleri salıverip kendisi Ögiz Han'ın sarayına gelmiştir; amacı Ögiz Han'ın Mendi'ye kendisinin yokluğunda ne yapacağını görmektir; zira o da eşine bir kötülük yapılmasından şüphelenmiştir. Mendi'nin cevabını duyunca içeri girip Ögiz Han'ın başını keser. Mendi ile ata binip oradan uzaklaşırlar. Telşora da o sırada Allah'a yardım etmesi için dua etmektedir. Narik Han ile Mendi gelince otağı toplayıp yola koyulurlar. Mendi hamiledir. Yolda doğum sancıları tutar. Narik Mendi'yi Telşora'ya emanet edip önden gitmeye karar verir. Zira yolu şaşırıp Kalmuklar'la karşılaşabileceklerini düşünmektedir. Atının izlerini takip ederek ardından gelmeleri için Telşora'yı tembihler.

Susuz çöle geldiklerinde Narik onlardan ayrılır. Sancısı artan Mendi attan inip yürürken küheylana yaslanır. Küheylanın dizleri çöküverdi. O yüzden bu dağa "Aygın Büküldü" adı verilmiştir. Çölde Mendi bir oğlan doğurur. Adını Şora koyarlar.

Elini yüzünü yıkamak isteyen Mendi çölde su bulamaz; ama tekmeleyerek ağlayan Şora'nın ökçesiyle tekme attığı yerden iki pınar akmaya başlar. Mendi elini yüzünü yıkar, eskiden "Çölday" denen bu yere "İkiz Pınar" denmeye başlamıştır.

Mendi ve Telşora atın izlerini takip edip ilerlerken Narik'in kara küheylanını görürler. Mendi Telşora'yı müjdecî olarak gönderir. Müjde olarak da Telşora'ya azatlığını istemesini söyler. Telşora müjdeli haberi Narik'e verir. Eşini kutlayan Narik oğlunu bağrına basar. Ayrılmak zorunda kaldığı Nogay iline tekrar yerleşir.

Şora üç yaşına gelir. Bir gün otlayan koyunlar rast gele dağılmaya başlar. Babası onu koyunların arkasından yollar. Atına binen Şora, yolda kalabalık bir grupla karşılaşır. Önce babasına haber vermeyi düşündüyse de gidip kendisi onların kim olduklarını öğrenmek ister. Kalabalık grubun yiğidi, kendisinin Nogay yiğidi olduğunu, adının ise Kulınşak olduğunu söyler. Şora da kendisini tanıtır. Ganimetlerle seferden dönen Kulınşak, Şora'ya ganimetlerden pay almasını ve bu nedenle babasına övünmesini söylediye de Şora Kulınşak'ın küheylanını ister. Kulınşak onu veremeyeceğini; ancak ana babası aynı olan diğer atını vermeyi söz verir. Şora eve döndüğünde olanları babasına anlatmaz.

Kulınşak yurduna geldiğinde atının kardeşini Şora'ya gönderir. Narik gelen atın neyi nesi olduğunu Şora'dan öğrenir. O zaman Narik sandıktan bir kürk çıkarıp Kulınşak'a gönderir ve oğluyla ahirete kadar dost olmalarını söyler.

Şora altı yaşına geldiğinde tüm Nogay halkı Narik'in bir oğlu olduğunu biliyordu. Narik Şora'yı Nogaylar'dan bir kızla nişanlamıştı. Şora altı yaşına gelmesine rağmen keçi gütmektedir. O zaman ağabeyi Telşora bu işin kendisinin işi olduğunu, ona han soyundan gelen biri gibi davranması gerektiğini söyler. Bunun üzerine Şora eve gidip bıçak almış, kırk oğlağı sürüp vadinin kenarına getirmiştir. Oğlakları kesip üstü başı kan içinde eve dönmüştür. Telşora kesilen oğlakları eve taşır. Akşam olunca keçiler bağırmaya başlarlar. Ertesi gün sağma vakti geldiğinde bir gün öncesi gibi bağrıışmamışlardır. Dördüncü günün sonunda hiçbir keçi bağırılmamaktadır. Şora bu olaydan kendine bir ders çıkarır. İlk gün ağlanırmış, ikinci gün yavruların Allah'a emanet ettiği söylenmeye başlanırmış, üçüncü gün ise Allah bilir deyip yemek yiyip oturulmuş. (Demek ki her acıya bir şekilde katlanılmaktadır.)

Bu olaydan sonra Şora babası Narik Han'ın ak zırhını giyip, silahını kuşanıp Kazan'a doğru yola çıkar. Babası Kazan'dan ayrılınca han olarak başa Adilşe Han geçmiştir. Ama burayı da Ögiz Han'ın oğlu

Mendihan üç bin askeriyle işgal etmiştir. Mendihan Şora'nın geldiği haberini alınca kırk adamıyla beklemeye koyulur. İki karşılaşınca aralarında mücadele başlar. Mendihan'ın attığı ok Şora'ya işlemez. Şora okla Mendihan'ı öldürür. Mendihan'ın yanındaki kırk askeri kaçır. Şora kaçanların hiçbirini kovalamaz, mallara da dönüp bakmaz. Asıl amacı Adilşe Han'ın kızı Hancan'ı almaktır. Şora Adilşe Han'a kızını vermezse saldıracığına dair haber gönderir. Bunun üzerine Adilşe Han Nogay'ın kırk yiğidine Kazan'da kalan Kalmuklar'dan kendisini kim kurtarırsa kızını ona vereceğinin haberini gönderir. Başlangıçta hiçbiri gelmez. Ama Şora'nın Mendihan'ı öldürdüğünü duyan kırk yiğit Hancan ile evlenebilmek için kalan Kalmuklar'a saldırırlar. Kalanları öldürüp kırkı birden Hancan'ı istemek için Adilşe Han'ın yanına gelirler. Ne cevap vereceğini bilemeyen Adilşe Han kızına haber gönderir. (Geleneğe göre belli bir yaşa gelince baba ve kız görüşmezler. Farklı otağlarda oturmaya başlarlar.) Kızına Kalmuklar'ı asıl dağıtanın kim olduğunu sorar. Hancan da kenarda yalnız duran, nara atınca ağızından ateş çıkan bir gencin Kalmuklar'ı dağıttığını söyler. Adilşe Han o yiğidin yanına gider. Ona kim olduğunu sorar. Şora kendini tanıtır. Babasının ardından gelen Hancan, Şora'ya kendisiyle evlenmesi ve babasının tahtına oturması teklifinde bulunur. O zaman Şora babasının izni olmadan evlenemeyeceğini söyler. Onlara asıl düşmanın Ögiz Han'ın oğlu Mendihan'ın olduğunu, onların illeri üzerine sefer düzenledikten sonra babası izin verirse Hancan ile evlenip Kazan'a han olabileceğini anlatır.

Bu sırada Kazan'ın kırk yiğidi Ali Bey'i öldürüp Kazan'dan kaçan Narik Han'ın soyunun geri geldiğini düşünüp Şora'yı öldürme kararı almışlardır. Böylece Hancan'ı da kendilerinden biri alabilecektir. Bunu öğrenen Şora kendileriyle savaşmaya hazır olduğunu, haykırdığında ağızından kızıl yeşil ateş çıktığını söylediğinde kırk yiğit korkup kaçarlardı.

Kalmuklar'dan öcünü almak için yola çıkan Şora, Kulınşak ile yolda karşılaşır. Zira Kulınşak da Şora'nın Kazan'a gittiğini duymuş ve Kalmuklar'a karşı Şora'yla birlikte savaşmak için yardıma gelmekteymiş. Şora Kazan ilinde olanları, kırk yiğidin asıl amacının kendisini öldürmek olduğunu Kulınşak'a anlatır.

Kulınşak Şora'yla Mendi Han'ın yurduna gidip savaşmaya karar vermiştir. İki yiğit bin kişiyle yedi gün boyunca savaşıp Kalmuk elini ele geçirirler."

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

NARİKBAY

Kırgız, Kazak, Nogay, Karakalpak, Başkurdistan, Çuvaş, Kırım ve Kazan Tatarları arasında anlatılan destandır. Bilindiği gibi Çoro / Çora Batır, Tatarlarının meşhur destan kahramanıdır ve 1546 ölmüştür. Zamanla kahramanlığı etrafında anlatmalar vücuda getirilmiştir.

Çoro, Narikbay destanında oğul olarak karşımıza çıkar. Çoro, zekâsı, ileri görüşlülüğü, bindiği atı, giyimi, kullandığı savaş aletleriyle bir destan kahramanında bulunması gereken özelliklere sahiptir. 'Ateşe atsan yanmayan, suya atsan batmayan' canı vardır.

Narikbay destanı, Kırgız kültürüne Kazak ozanları sayesinde geçmiştir. Narikbay destanı çoğunlukla Kazaklar ile komşu olan Kırgızistan'ın kuzeyinde ve Talas ilinde anlatılır.

Destanı, Arstanbek'in gece-gündüz ara vermeden anlattığı, Toktogul'un da 'Narkan' adı ile anlattığı nakledilir. Ayrıca Canış, Suleyman, Alımkul, Tursalı Sırdıbayev, Sooronbek Çaybekov ve S. Çoybekov'un anlatmalarından söz edilir. Bunlardan son üç kişinin anlatmaları tespit edilmiştir. Çoybekov anlatması 2021 yılında Kenjegül Kaliyeva ve Şule Gümüş tarafından Türkiye Türkçesine çevrilip kitap olarak yayımlanmıştır. Söz konusu kitapta Narikbay'ın özeti şöyle verilmiştir:

Destanın özeti şöyledir:

"Kazakların Tama boyundan Narikbay adında bir han çıkar. Narikbay'ın babası zengin ve saygın bir kişidir. Halkına hürmet gösterip yoksula ve yaşlıya kol kanat gerer. Cömertliği ve gücü ile nam salan bu zenginin tek oğlu Narikbay, delikanlılık çağındadır. Güney tarafta halkını yöneten Kökçö Han'ın ise bir tek kızı vardır. Narikbay'ın

babası bir oğula hasret olan Kökçö Han'a gideyim kızma küpe takayım diyerek kız istemek için yola çıkar. Kökçö Han'ın yanına varıp selâm verir, kendisinin Tama halkının zenginlerinden biri olduğunu, Narikbay adında bir oğula sahip bulunduğunu söyler. Karısı bir daha doğum yapmadığı için tek kalan Narik'in on beş yaşına geldiğini, yalnızını evlendirip mutlu olmak istediğini anlatır. Bunun üzerine Kökçö Han, Tama halkından oldukça zengin ve cömert birinin haberini daha öncesinde aldığını, şimdi kendisini tanıyınca içinin ısındığını söyler. Onu evine davet edip Baybiçe'nin de fikrini almasını, eğer annesi de uygun görürse iki çınarın birleşip ay ve güneş gibi birlikte büyümelerini kendisinin de dilediğini söyler. Böylece bey, Kökçö Han'a konuk olur. Kökçö Han, beyi baş köşeye oturtup hürmet gösterir. Bey, hanın evini görünce gönlü hoş olur. Uzaktan gelen misafir için her şey muntazam bir şekilde hazırlanmıştır. Evin içini Gülkaniş'ın parlayan güzelliği aydınlatmaktadır. Gülkaniş'ın güzelliği karşısında ay ile güneş utanmaktadır. Kökçö Han'a misafir olan bey, Baybiçe'ye de durumunu anlatır 'Kulluğum var!' deyip kızına dünür geldiğini söyler. 'Benim oğlum ile senin kız, evlerinin yanan ışığı; iyi niyet hayat gibidir.' deyip zenginliğini anlatıp Baybiçe'den kızını ister. Baybiçe töreye uygun hareket eden bu zengin beyi dünürlüğe kabul eder. Bunun üzerine Bey kalkıp kulluk kılarak han ile kucaklaşır. Yalnızına kız bulan bey izin isteyip yer-suyu dolaşarak yurduna döner. Halkına ulaşan bey altı yiğidi çağırıp Altı Suu'yun yeşil ovasından altı yüz yılkiyi getirip kesmesini söyler. Bunların yanında altmış da deve alıp küpe takmak için dünürüne gider. Tüm halkı birbiri ile uyuşan dünürleri görüp sevinir. Bu arada Narikbay, yengeleri ikna edip Gülkaniş ile görüşür. Utangaç iki genç birbirine görür görmez âşık olur. Ziyafetin ardından bey, dünüründen izin isteyip bir yıl sonra gelinini gelip alma konusunda anlaşip yola koyulur. O yıl içerisinde beyin karısı hamile kalır; ancak bey muradını alamadan hastalanıp ölür. Beyinin ölümü üzerine altı aylık hamile karısı üzüntüden kahrolur. Zamanı geldiğinde kadının bir erkek çocuk dünyaya getirir. O zamana kadar yasta olan kadın, erkek çocuğu doğduğunda sevinip gönlü hoş olur. Eltileri toplanıp doğuma yardım eder, yedikleri centek yağı olur. Narikbay, babamın neslidir, bana dayanaktır deyip kıvanır. Günler dolanıp geçtiğinde çocuk altı ay olduğunda, babasının ölümünün üstünden tam bir yıl geçtiğinde

annesi ağır hasta olur. Narikbay kara kaygıda kalır. Gece olup gökyüzü yıldız dolduğunda ecel okunu atıp kadını alır. Narikbay acı içinde kalır. Halk bebeği kim emzirecek diye üzülür. Cenaze için kısıraklar kesilip ölü aş verilir. Cenaze törenine baybiçe ile birlikte han da gelir. Han üzüntüsünü belli edip verdiği sözü tutup kızını almaya gelmelerini söyler. Ertesi gün Narikbay halkını toplayıp arkadaşlarını yanma alıp aksakal uluları baş kılıp gelini getirmeye hazırlanır. Sürüyle hayvan alıp çokça altın, mücevher yükleyip kayın tarafına yönelir. Kökçö Han misafirleri karşılayıp bir hafta ziyafet verir. Kökbörüde kazananlar için ödül hazırlar. Ziyafet bittiğinde han, kırk deveye boz üy yükleyip kırkına da altın ve çeyizden artıp düniürlerini yolcu eder. Gülkaniş güzel yorga ata binip Narikbay'ın yanında gelir. Evine gelen Narikbay kurban olarak boz kısırak keser. Hanını yönetici seçip toy kurar, halkını toya davet eder. Ata ruhlarına adayarak aş verir. Narikbay'ın toyuna Altu-Suu Tama halkı hep katılır. Komşu halkları da ulak gönderip çağırır. On gün boyunca ziyafet verilir. At yarışını kazananlara ödül verilir. Narikbay, sabahleyin tay kesip akşamına kısırak kesip on gün boyunca misafirleri ağırlar. On gün ziyafetten sonra on gün eğlence olur. At yarışı üç gün sürer. Külük atlar sıra sıra koşar, birinci gelenin sahibine yüz at verilir. Eniş güreş, kökbörü oynanarak eğlenilir. Cömert Narikbay, kazananlara bolca ödül verir. Narikbay'ın misafirleri doyurmak için kestiği kısırak bini bulur. Yirmi günün sonunda halk memnun olarak ayrılır. Herkes Narikbay'ın cömertliğinden bahseder. Eli açkımış, sözünün eriymiş, düşmandan öç alacak yiğitmiş deyip Narikbay'ı överler. Misafirler gidince Narikbay, öksüz ve yetim kalan beşikteki kardeşini hatırlayıp kaygılanır. Toy sırasında bebeğe kim baktı diye meraklanır. Çocuğa, Gülkaniş bakmıştır. Gülkaniş, annesinin yadigârı Eşim'e kendi evladı gibi bakar. Ay gibi yüzü parlayan yetim iki yaşına gelir. On sekiz yaşma gelen Eşim, akıllanıp söz ustası yiğit olur. Gülkaniş'ı anne bilip ona hürmet eder. Aradan on sekiz yıl geçmesine rağmen Gülkaniş doğurmaz. Narikbay çocuksuz kalıp kederlenir. Narikbay'ın kederini Gülkaniş ve Tama halkı fark edip neden dertli olduğunu ona sorarlar. Narikbay, halkını karşısına alıp bu dünyada dertli olduğunu, kendisi ölüp gitse neslini devam ettirecek bir evladının olmadığını söyler. Derdini halkına açıp içini döker.

Bu arada Eşim büyüdüğü kendi yolunu tutar, abisi ile birlik olmaz. Halkın ve askerinin bir kısmını ayırıp hüküm sürmek ister. Bozkır ortasında yalnız ve güçsüz olan Eşim'e Kalmuklar saldırır, malını talan edip halkını ve askerini dağıtır. Canını zor kurtaran Eşim, bozkırda saklanarak yaşamaya başlar. Narikbay olanları duyunca çok üzülür. Güllkanış'ı da alıp bozkırda kalan mallarının akıbetini öğrenmek için yola çıkar. Dere, tepe aşır bir düzlüğe ulaştıklarında kendilerine ait olan kısırak sürüsünü bulurlar. Sürünün içinde görkemli bir kısırak kulun doğurmuştur. Henüz doğan yavru yerde uzanmaktadır. Evlât hasreti ile yanıp tutuşan Güllkanış, yeni doğan bu kulunu hayvan da olsa evladı gibi görüp Narikbay'a temizletir. Bozkırda kaybolup giden Eşim'i bulamayacaklarını anlayan Narik ve Güllkanış halkına döner Narikbay, evlâtları gibi gördükleri kulun için kısırak kesip halka ziyafet verir.

Bu arada bozkırda kaçak hayatı yaşayan Eşim, karısının uyarısından sonra kaçmakla bir yere varılmayacağını anlayıp önce kaynatasının yanına gider, ardından abisinin yurduna varmak için yola çıkar. Güçsüz düşen Eşim, yolda dilenerek perişan vaziyette ilerler. Sonunda halkına ulaşan Eşim'i halktan kimse tanımaz. Bir eve konuk olan Eşim, burada abisi Narik'ten ve onun tulparından haber alır. İyi bir atı ve silahları olmadığı için Kalmuklara yenilen Eşim altı yıl bozkırda hayat sürmüştür. Şimdi halkına ulaşmıştır ama kimse onu tanımamaktadır. Bu durum Eşim'i çok üzer. Yaşadığı bozgun yüzünden halkın gözünden düştüğünü gören Eşim, Kalmuklardan intikamını almaya karar verir. Ertesi gün Narikbay Han halkın arasına gelip konuşma yapar. Bu esnada dilenci kılıklı kardeşi Eşim'i tanır ama belli etmez. Bir yabancıyı misafir edecekmiş gibi evine çağırır. Evlerine gidince iki kardeş altı yıldan sonra özlem giderir. Güllkanış, evladı gibi büyüttüğü Eşim'i çok iyi ağırlar. Eşim, abisinden gördüğü sıcaklığa güvenerek onun meşhur tulparını istemeye ve Kalmuklardan öç almak için yola çıkmaya karar verir. Biricik kardeşinden tulparı kıskanmaz, iyi atım olsa düşmanı dağıtırım diye düşünüp gideceği zaman isteğini abisine açar. Kalmukların aniden baskın verip hanlık bahtını başından aldığı, altı yıl boyunca bozkırda çile çektiğini şimdi güçlü bir atı olursa düşmandan öcünü alabileceğini söyleyip abisinden Gülsarı atım ister. Narikbay, Kalmuk ile didişmenin anlamsız olacağını, zaten altmış yaşına gelen kendisinin çocuğu olmadığını, bütün malı mülkü alabileceğini söyler. Eşim,

abisinin bu sözlerine ikna olmaz. Gülsarı atı vermesi için ısrar eder. Narikbay; Gülsarı atın henüz gelişmediğini, çocuğu gibi gördüğü bu atı ona veremeyeceğini söyleyince Eşim hiddetlenir. Abisinin kendisine bir hayvan kadar değer vermediğini söyleyip bir hayvana çocuğum diyen abisine 'kakbaş (kısır)' diyerek hakaret eder. Bir hayvana bel bağlayıp çocuk için Kuday'a el açmadığını, çocuk vermeyerek Tanrı'nın onu lanetlediğini söyleyip Narikbay'ın kalbini kırar. Narikbay ve Gülkanış, kendi evlâtları gibi büyüttükleri Eşim'den bu acı sözleri duyunca halkı toplayıp hanlığı bırakacaklarını, çocuk aramak için kutsal yerleri gezeceklerini duyururlar. Yakın akrabalarından oluşan kırk hane ile yola çıkarlar. Evlâtları olarak gördükleri Gülsarı da yanlarındadır.

Eşim, abisinin hanlığı bırakıp çocuk aramak için kutsal yerleri ziyaret etmek üzere yola çıktığını duyunca söylediklerine pişman olur. Abisi ve yengesinin önüne geçip af dileyip halkı terk etmemelerini söyler. O zaman Narikbay kardeşinin acı sözlerine çok kırıldığını, asla geri dönmeyeceğini söyler. Gönlü yaralı Gülkanış da beşikte bulup büyüttüğü, emek verip analık ettiği Eşim'in sözlerine çok kırıldığını bildirir. Narikbay ve Gülkanış, Eşim'in özrünü kabul etmeyip yollarına devam ederler. Halkına dönen Eşim ise bir anda baskına uğrayıp Kalmukların esiri olur. Narikbay, kırkhaneli akrabalarıyla büyük bir şehre gider. Buranın yöneticisi Kara Han Narikbay'ın da bir han olduğunu öğrenince ona ve Gülkanış'a hürmet edip izzetle ağırlar. Narikbay'a yerleşmesi için toprak verir. Kara Han'ın güçlü beylerinden Aalı Bey bu durumu hazmedemez. Narikbay'ın yurdunu basar, evini başına geçirir. Narikbay'ı öldüresiye dövüp yurdu bir an önce terk etmesini söyleyip gider. Bu sırada kırk haneli akrabasının Narikbay'a yardımını dokunmaz. Dayağın etkisiyle bayılan Narikbay, kendisine geldiğinde akrabalarına geri dönmelerini, Tama halkına karışmalarını söyler. Gülsarı atı da akrabalarına emanet edip kendisi Gülkanış ile birlikte yollara düşer. Yaşlı çift yorgun ve bitkin bir vaziyette bozkırda dolaşırlar. Tanrı küçük bir bala vermediği için bunca dert başa gelmiştir. Neslini devam ettirecek çocuk olmadığından 'kakbaş' diye hakaret duymuştur. Bir çocuğun yokluğundan güçsüz düşüp hanlığından vazgeçmiştir. Çocuk sahibi olabilmek için kan koca bozkırda günlerce dolaşır. Nerede mezar görseler uyumadan geceleyip dua ederler. Oluya Ata, Tospu Ata, Baba Ata, İdiris Ata, Baça Ata, Sulayman Ata, Eyyüp Peygamber'in mezarı başında dua

edip Kудay'dan bir çocuk isterler. Dağı taşı mesken edinip hayvanlar gibi ot yiyerek yaşayıp zayıf düşüp kalır biçareler. Ayaklarına kara sular inip kara saçları ağarır. Yaşlılık çağında azap çeken karı koca bozkırda ve dağ başlarında çaresizce dolaşır. Bütün ziyaret mekânlarını dolaşmalarına rağmen çocuğun bir nişanı bile gözükmeyiz. Süleyman Tahtından yol alıp bol meyvesi olan bir yere ulaşırlar. Burada dinlenip meyvelerden yiyerek kamlarını doyururlar. Bu sırada mecalsiz kalan Narikbay baygınlık geçirir. Onun öldüğünü zanneden Güllkanış, çaresizce feryat ederek çocuktan vazgeçtiğini, hayat arkadaşını istediğini söyleyerek dua eder. Yaşadığı bahtsızlığı düşünen Güllkanış gözyaşlarına boğulur. Bir süre sonra Narikbay kendine geldiğinde sevinen Güllkanış şükreder. O gece Güllkanış rüyasında nur yüzlü bir aksakal görür. Aksakal ona bir erkek çocuğun müjdesini verir. Güllkanış uyanıp bu kutlu rüyayı Narikbay'a anlatır. Yaşlılık çağlarında aldıkları bu müjde zavallı karı kocayı sevindirir. Susuz çöller aşır yüksek geçitlerden geçip bozkırlarda çaresizce dolaşarak yaratandan çocuk isteyen garipler sonunda muradına erer. Rüyadan sonra çocuğun belirtileri görülmeye başlar. Güllkanış ile Narikbay yurtlarına dönmek için yola çıkarlar. Karşılarına büyük bir nehir çıkar. Karşıya nasıl geçeceklerini düşünürken bir anda birisi çıkıp onları köprüden karşıya geçirir ve aniden kaybolur. Karı koca bu gizemli adamın kim olduğunu anlayamayıp şaşırır. Hokand'dan aşağı inip Zarkant'tan yukarı çıkarak, Çanaç'ın suyunu geçerek ilerler. İdris Ata ve Çatkal dağına da geçip yurtlarına varmak için acele ederler. İlk ziyaret yerleri olan Tek Turbas'a kadar ulaşır orada gecelerler. Ertesi gün Aule Ata'dan çıkarak halkına varmak üzere yol alırlar. Bu arada Narikbay seven halk onun dönmesini dört gözle beklemektedir. Narikbay ve Güllkanış sonunda halkına ulaşır. Halk onları saygıyla karşılar. Dokuz ay dolmaya yakın Güllkanış kaplan etine aş erer. Narikbay, kısarak kesip ziyafet verir ve halkını toplar. Güllkanış halka hitap edip kaplan etine aş duyurur. Halk içinden en iyi avcılar hazırlanıp ava çıkar. Narikbay yaşlı da olsa avcılığı iyi olduğundan o da ava katılır. Avcılar üç kaplanı ormandan çıkardığında Narikbay ustaca atıp üçünü de vurur. Güllkanış üç kaplanın etini üç gün boyunca yer ve aş ermesi geçer. Dokuz ay dolunca yiğit bir erkek çocuk dünyaya gelir. Bir emişte annesinin göğsünü boşaltır. Emerken Güllkanış'ın bedenini titretir. Daha küçük yaşta ayaklanan Çoro, arada bir kaybolur. Onun nereye gittiğini bilen

olmaz. Oğlu için endişelenen Gülkanış'a halkı acır. O yaştaki yiğit Çoro kırk çocuğu peşine takıp gezmektedir. On yaşına geldiğinde bu kırk yiğide baş olur. Vatan toprağının yer-suyunu görelim diyerek kırk yiğidi atlandırır. Ellerine ay balta, ak baran verip silahlandırır. Çaçtı Aziz'in hikmeti ile doğan çocuk Çoro, yiğitlik çağına erişip babasından düşman hakkında bilgi almak ister. Narikbay ile Gülkanış henüz büyümedi diye düşünüp düşmandan bahsetmek istemezler ama Çoro onları her gün sıkıştırır. Sonunda Çoro'ya dağ başında otlayan, soyu tulpara dayanan Gülsarı attan bahsederler. Düşmana varmadan önce bu atı yakalayıp binmesini söylerler. Gülsarı'nın varlığını öğrenen Çoro, kırk yiğidini de alıp dağ başına gider. Kimseye yakalanmayan Gülsarı'nın başına yuları takar. Gülsarı sahibini tanımış gibidir. Tulparı yakalayıp gelen Çoro, düşmana saldırmak için hazırlanır. O zaman Narikbay ve Gülkanış Çoro ile kırk yiğidi karşısına alıp başlarından geçenleri anlatırlar. Kendi evlâtları gibi büyüttükleri Eşim'in halk arasında ikilik çıkardığını, kuzeydeki halkın bölünüp ona itaat ettiğini, Eşim'in Kalmuklara yenilip çaresiz kaldığını, yıllarca halkından kaçıp sonunda döndüğünü, tulpar at Gülsarı'yı isteyip alamayınca Narik'e halk önünde kısır diye hakaret ettiğini anlatırlar. Eşim'in bu hakaretinden sonra yaratandan çocuk istemek için yola düştüklerini, Karahan denen Han'ın topraklarına yerleştiklerini ancak orada Aalı Bey denen zorba bir beyden eziyet görüp sürüldüklerini söylerler. Kendileri çaresizce ve eziyet çekerek bütün ziyaret mekânlarını gezerken amcası Eşim'in Kalmuklara esir düştüğünü anlatırlar. Bunun üzerine Çoro, kırk yiğidini alıp önce babasına zulmeden, Karahan'ı tahtından indiren Aalı Bey'e gider. Aalı Bey, küçük yaştaki Çoro'yu görünce onunla alay edip onu küçümser. Çoro meydan okuyunca ikisi karşılaşır. Sabah ezanında başlayan güreş gece yarısına kadar sürer. Bedenleri kan içinde kalıp kemikleri çatırdar. İki alpin mücadelesiyle ortalık toza bürünür. Aalı Bey gibi domuzu sonunda Er Çoro kaldırıp yere serer ve zincirle bağlayıp tutsak eder. Karahan'ı tekrar tahta geçirip halkın duasını alıp gider. Zafer kazanan Çoro, ıssız çölleri aşır, dağ geçitlerini geçip, altı nehir arasından giderek halkına ulaşır. Aalı Bey'i babası Narikbay'a götürüp kendisi dinlenmeden esir olan amcasını kurtarmak için yola çıkar. Kırk yiğidi ile birlikte amcasının yönettiği halka ulaşır. Halk Narikbay'ın oğlu Çoro'yu saygıyla karşılar. Çoro, amcasından haber sorunca onun

halen esir olduğunu söylerler. Çoro, halk içinden yiğitleri de alıp kırk yiğidi ile birlikte Kalmuklara aniden baskın verir. Kalmuk sarayını kuşatan Çoro saraydaki herkesi tutsak eder. Aniden baskına uğrayan Kalmuklar korkudan ve şaşkınlıktan karşı koymazlar. Sonunda Kalmuk hanı Şuruthasan'ı da yakalarlar. Bu sırada Çoro, zindandaki esirlerin hür bırakılmasını emreder. Esirler zindandan çıkıp Çoro'ya hürmet eder. Şuruthasan'ın işini bitiren Çoro, Kalmuklara adil bir han seçer. Halk onun yiğitliğini görüp dua eder. Çoro, esirler arasındaki amcasını tanıyıp ona kendini tanıtır. Amcasına kızıl kaftan giydirip, onun kamını doyurur. Özgürlüğüne kavuşan Eşim'i halkının başına han ilan eder. Devran böylece dönüp gider."

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Munduk Zarlık, Kız Darıyka, Narıkbay*, El Adabiyatı Serisi, C. 21, Bişkek 2002.

Kaliyeva, Kenjegül-Şule Gümüş, *Narıkbay Destanı Metin-Aktarı-İnceleme*, Paradigma Akademi, Çanakkale, 2021.

NAZIM KIZIN HİKÂYESİ

(Bkz. KAMBAR BATIR).

NAZIMBEK İLE KÜLŞE KIZ

Kazak destanıdır. Manzum olup. Tüydek şeklinde yani sıralı dizeler hâlinindedir. Destanın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış metni yoktur. Metin üzerinde çalışan Ayşe Yücel Çetin Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği, adlı kitabında değerlendirmeler yapmış; kitabın Ekler kısmında destanın özetini vermiştir. Söz konusu özet şöyledir:

"Kırım memleketinde, Bulgır Dağı'nda Janıs adında zengin bir adam vardır. Janıs'ın yıllarca çocuğu olmaz. Halk arasında çıkan bir kavga esnasında bir adam öldüren Janıs, memleketinden ayrılmak zorunda kalır. Uzun bir yolculuktan sonra Nogaylı yurduna gelir. Burada Asilbek adında zengin biriyle komşu olur. Bir müddet sonra

Asilbek'in bir oğlu, Janıs'ın da bir kızı olur. Oğlana Nazımbek, kıza da Külşe adını verirler. İki bey, düzenledikleri toyla çocuklarının beşik küda (beşik kertmesi) olduğunu ilan ederler.

Nazımbek ile Külşe yedi yaşına gelirler. Bulgır Dağı'ndan bir haber alan Janıs, yolculuk hazırlıkları yaparken Asilbek ölür. Bunun üzerine, 'Yetime kız vermem.' diyen Janıs, kızını da alarak oradan ayrılır.

Aradan yıllar geçer, Külşe ve Nazımbek büyürler. Bir gün Külşe'nin memleketine gelen kervandan, kız Nazımbek'i sorar ve ona belbev (kuşak) gönderir. Külşe'nin selâmını ve hediyesini alan Nazımbek, halkına danışır, yanma dört yiğit alarak yola çıkar. Henüz Kırım'a ulaşmadan Külşe'nin zengin bir bey oğlu ile nişanlandığını öğrenir. Bir yolunu bulan Nazımbek, Külşe ile buluşur. İki genç, birbirlerine duydukları aşkı anlatırlar.

Nazımbek'in geldiğini ve kızı ile buluştuğunu öğrenen Janıs, şaşkınlık içindedir. Bey oğluna akıl danışır. Bütün hikâyeyi öğrenen bey oğlu Külşe'ye, 'evleneceğin kişiyi sen seç' der. Külşe'nin Nazımbek'i seçmesi üzerine, getirdiği bütün hediyeleri ve malları orada bırakarak memleketine döner. Nazımbek ile Külşe evlenip mutlu bir ömür sürerler."

Kaynakça:

Çetin, Ayşe Yücel, *Kazakistan Sahası Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 218.

NEBİ HAN

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyelerdendir. Mensur yapıya sahip hacimsiz bir hikâyedir. Hikâyede tayy-i mekân-tayy-i zaman, Hızır gibi olağanüstülükler vardır.

Şahıs kadrosunu; Hükümdar, Nebi Han, Derviş, Seyfen Mülük Padişahı, Hızır ve Çoban'dan oluşturur.

Erzurumlu Meddah Behcet Mahir'den derlenen hikâye metni Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek tarafından *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II* adıyla

1997'de yayımlanan kitapta kaydedilmiştir. Söz konusu kitapta şöyle özetlenmiştir:

“Hükümdarın tavsiyesine uyularak, bir han olan Nebi, onun ölümü üzerine hükümdar olur. Fakat o, meclisinden; kendisine hükümdar denilmemesini, eski ismiyle (Nebî Han) anılmasını ister.

Nebi Han, rüyasında bir derviş görür ve yedi yıl çile çekeceğini ona hatırlatır. Nebi Han, rüyanın tesiriyle dolaşırken, direğe sarılmış bir kadını kurtarır. Kendisini; “Seyfen Mülük Padişahı” olarak tanıtan Nebî Han’a, kadın başından geçenleri anlatır.

Nebi Han, kızın babasına kavuşturulma arzusuna uyar ve dışarıya çıkar. Orada, Hazreti Hızır ile karşılaşan bu ikili, bir göz açıp kapama anında, bilmedikleri bir yere gelirler. Orada bir çobanla karşılaşan Nebi Han, onun başından geçenleri de dinler. Bu çobanı da yanına alan Hazreti Hızır, yine bir göz açıp kapama anında, onları memleketlerine götürür.

‘Seyfen Mülük Padişahı’ ile helâlleşen kız ve çoban, babalarının sarayına giderken, Hazreti Hızır kaybolur.

Bu iki genci, ayrı ayrı muradına erdiren “Seyfen Mülük”, yedi yıllık çilesini doldurur ve memleketine döner.”

Kaynakça:

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Ankara, 1997, s. XIX, 193-197.

NECEF İLE PERİZAD

Azerbaycan'da ve İran Azerbaycan'ında anlatılan aşk hikâyesidir. İran'daki hikâye Ali Rıza Zihak tarafından derlenmiş 1977'de 32 sayfa olarak yayımlanmıştır.

İsfahanlı Muhammet Sövdeger'in oğlu olan Nefes ile Behbehan şehrindeki tüccar Ahmet Sevdeger'in kızı Perizad arasındaki aşkın anlatıldığı hikâye manzum ve mensur yapıdadır. Başlangıçta her ikisinin de çocuğu yoktur. Bir dervişin verdiği elma sayesinde çocukları

olur. Hikâye, bu ve ihtiva ettiği diğer motifler yönünden diğer Türk hikâyeleri ile müştereklik gösterir.

Hikâye Gulam Kemter hikâyesinde olduğu gibi üç sevgili ile memleketine döner ve üçü ile evlenir.

Aysu Küsmüş, *İran'da Yaşayan Türklere Ait Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler* adlı yüksek lisans tezi çalışmasında bu destan üzerinde de durmuş, metni Latin Alfabesine aktarıp motif yapısı üzerinde durmuştur. Söz konusu hikâyeyi de şöyle özetlemiştir.

Ahmet Sövedeger, Behbahanlı br tüccardır. Mehemed Sövedeger ise İsfahanlı bir tacir başıdır. Her ikisinin de servet noktasında bir sıkıntıları yoktur. Oldukça zengindirler ama ikisinin de çocukları olmaz. Çocuklarının olması için dua ederler. Baba Deroiş adında bir nur yüzlü kişi onlara rüyalarında görünür ve eşleriyle beraber yemeleri için bir kırmızı elma verir. Her ikisi de uyandığında Baba Deroiş'i göremezler ama bıraktığı elma yanı başlarında durur. Elmayı eşleriyle beraber yiyince Ahmet Sövedeger'in kızı, Mehemed Sövedeger'in ise bir oğlu olur. Her ikisi de bütün akrabalarını toplayıp çocuklarına isim konulmasını ister. Ahmet Sövedeger'in kızına kendi de ismine çeksin diye 'Perizad', Mehemed Sövedeger'in oğluna ise Necef padişahına benzesin diye 'Necef' adını verirler.

Necef 18 yaşına gelince Mehemed Sövedeger oğlunu yanın çağırır ve artık ömrünün sonuna geldiğini, kendisine vakti zamanında İsfahan'da bir kız bulduğunu ve şimdi o kıızı bulup evlenmesini vasiyet eder. Necef, babasının vasiyetini yerine getirmek için babasının kendi el yazısıyla yazdığı mektubu da yanına alarak İsfahan'dan Behbahan'a doğru yola çıkar.

Necef, babasının dediği gibi Behbahan'da Ahmet Sövedeger'i bulur. Oturup konuşurlar. Ahmet Sövedeger'de kızı Perizad'a onu İsfahanlı birine vaktiyle söz kestiğini anlatır. Necef, Ahmet Sövedeger'in çadırında otururken Perizad onu görür ve ona âşık olur. Çadıra girip Necefle konuşunca Necef'te Perizad'a âşık olur. Düşünleri yapılır. Perizad'ı da alarak Behbahan'dan İsfahan'a doğru yola çıkarlar.

İsfahan'a varmak uzun sürdüğü için yolda dinlenmek için ara verirler. Kervana göz kulak olmak için de Necef nöbetçi olarak kalır.

Gece uykusu gelince uykusunu kaçırmak için Perizad'ın yanına gider. Bakar ki Perizad uyur. Onu uyandırmaya kıyamaz. Bu arada da Perizad'ın boynundaki muskayı görür. Muskayı almak isterken çarpılır ve kuşa döner. Onu çadırdaki çırpınışlarının sesinden uyanan Perizad, boynundaki muskanın olmadığını fark edince Necef'in başına gelenleri anlar.

Dışarıda Necef'i bekleyen bir sürü tacir vardır. Perizad olanları nasıl anlatacağını bilemez. Necef'in kıyafetlerini giyerek onun kılığına girer. Necef'in kılığındayken onu aramak daha kolay olur diye düşünür. Perizad, bir taraftan Necef kılığında Necef miş gibi davranır bir taraftan da Necef'i aramaya devam eder.

Perizad, Necef kılığında İsfahan'a varır. Annesiyle kardeşiyle kucaklaşır. Tacirler Şah Abbas için tuhfe dağıtırlar. Perizad da tuhfe dağıtmak için Şah Abbas'ın yanına gider. Şah Abbas, Necef görünümünü Perizad'ın hâl ve hareketlerini çok beğenir ve Perizad'ın kendi vezirinin kızıyla evlenmesini ister. Perizad bu teklifi geri çevirirse başının derde gireceğini bildiği için istemeyerek de olsa vezirin kızıyla evlenmeyi kabul eder. İkiisi için 40 gün 40 gece düğün yapılır. Gerdek gecesi gerçeklerin ortaya çıkmaması için Perizad çareler arar. Aklına namaz kılmak gelir. Namazı çok uzun sürünce vezirin kızı daha dayanamaz ve namazın ne zaman biteceğini sorar. Necef görünümünü Perizad vezirin kızıyla konuşunca namazının bozulduğunu şimdi yedi gün namaz kılması gerektiğini söyler.

Bu arada kuş donuna girerek ortadan kaybolan Necef, kendisinin kurtarılmasını bekler. Ama kulağına hiç insan sesi gelmez. Köylüler, Ovcu Ahmet'in yanına giderek hayvanlarının bazı seslerden korktuğunu ve buna bir çare bulmalarını isterler. Ovcu Ahmet de sihir ve büyü işlerinden anlayan bir kişidir. Köylülerin dediği sesin geldiği yere gider. Orda seslenir. Necef, uzun zamandan sonra kulağına bir insan sesi geldiğini duyarak sevinir ve kendisinin kurtarılması için yardım ister. Ovcu Ahmet, Necef'e zor bir derde düştüğünü ama onu kurtaracağını söyler ve Necef'i kuş kılığından insan şekline döndüren büyüü bozar. Ovcu Ahmet, Necef'i misafir etmek için evine getirir. Ovcu Ahmet'in Hanlar Hanı adında bir kızı vardır. Necef'i görünce ona âşık olur. Ovcu Ahmet de Necef'in kızı Hanlar Hanı ile evlenmesini ister. Necef

de Ovcu Ahmet'e can borcu olduğunu düşünerek teklifi kabul eder ve Hanlar Hanı ile evlenir.

Necef'in aklına kendi memleketi, annesi, Perizad gelir. Olanları bir bir Hanlar Hanı'na anlatır. Hanlar Hanı, Necef'le İsfahan'a gitmeye razı olur. Ovcu Ahmet'ten de izin alarak Necef ve Hanlar Hanı İsfahan'a doğru yola çıkar. Necef Annesine ve kız kardeşine kavuşur. Perizad'ı sorar. Onun başına gelenleri öğrenir. Hemen Perizad'ı kurtarmak için plan yaparlar.

Necef, Perizad'ın olduğu çadırı bulur içine girer. Her ikisi de aynı kıyafeti giyer. Vezirin kızı çadıra girince karşısında iki Necef görünce çok şaşırır ve ne olduğunu anlamaz. Perizad ona olanları anlatır. Bu sırada Şah Abbas'ta olanları duyar ve Necef'in yakalanıp getirilmesi için emir verir. Necef'i hapse atarlar. Necef'in hâline Perizad çok üzülür ve bir şiir yazar. Perizad'ın yazdığı şiiri de Hanlar Hanı bulur. Hanlar Hanı bir mektup yazarak Şah Abbas'tan Necef'i bırakmasını ister. Hanlar Hanı'nın yazdıkları Şah Abbas'ın hoşun gider ve Necef'i serbest bırakır. Şah Abbas, Necef'i serbest bırakınca Necef ve üç sevgilisine İsfahan'da 40 gün 40 gece düğün yaparlar. Herkes muradına erer hikâye de mutlu sonla biter.

Kaynakça:

Abbasova, Metanet Maşallahkızı, *Güney Azerbaycan Folkloru*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., C. 10, Bakı, 2020, s. 228-312.

Ahundov, Ehliman, *Azerbaycan Dastanları Beş Cildde*, C. 3, Bakı, 2005, s. 182-203.

Azerbaycan Folkloru Külliyyatı, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, C. 20, Bakı 2010, s. 242-267.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycanın Gayri-Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Yayınları, C. 5, Bakı, 2011, s. 127-155.

İsmayılova, Hüseyin-Ruziye Kuliyeve, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası (Gence basar Folkloru)*, C. 9, Bakı, 2004, s. 434-448.

Küçükbasmacı Gülten, “Yapısına Göre İki Halk Hikâyesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Mart 2005, C. 13, S. 1, s. 273-286.

Küsmüş, Aysu, *İran’da Yaşayan Türklere Ait Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, Sivas, 2019, s. 14-16. (C. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Maşallahqızı, Metanet (Abbasova), *Guney_Azerbaycan_Folkloru X. Kitab*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayınları, Bakı, 2020, s. 228-311.

NECEP OĞLAN

Türkmenistan’da anlatılan destandır. Âşık Albant olarak da bilinir.

Memmedanna Sopiyevev, Nuri Halikov, Artık Durdiyev, Öre Seyitmedov, Öre Kebeyev, Gılıç Ödeyev gibi bahşılar tarafından anlatılan destan ilk olarak 1943’te H. Hocayev ve P. Agalıyev tarafından derlenip yayımlanmıştır. 1977 yılında da Memmedanna Sopiyevev hacim ve muhteva itibarıyla zengin olan yayın gerçekleştirilmiştir. Destan çirak yetiştirme ve bahşı olmanın gereklerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Destan, Halil İbrahim Şahin tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Yemen hükümdarı Soltanesen’in Elbent adlı bir bahşısı vardır. Elbent Bahşı, bir gün sabaha karşı rüyasında Sona adlı bir kız görür ve ona gönül verir. Bu kızı aramaya karar veren Elbent Bahşı, Gence-Garabag’dan Yemen’e ticaret yapmaya gelen bir grup tüccardan onun Gence-Garabag’da olduğunu öğrenir. Soltanesen’in bahşılığını yapan Elbent, hükümdarından izin alarak Gence-Garabag’a Sona’yı aramaya gider. Uzun bir yolculuğun sonunda vardığı Gence-Garabag’da yaşlı bir kadının yardımıyla Sona ile haberleşir. Sona, kendisinin Necep adlı küçük bir oğlunun olduğunu, Elbent Bahşı’nın bu çocuğu kabul etmesi durumunda kendisiyle evlenebileceğini söyler. Elbent de Sona’nın bu şartını kabul eder. Elbent, Sona’yı ve onun oğlu Necep’i alır ve geri döner.

Elbent’in bahşılığını yaptığı Soltanesen padişah, büyük bir toy düzenleyerek Elbent’le Sona’yı evlendirir.

Bu arada yedi yaşına gelen Necep'i Elbent Bahşı okula gönderir, ancak Necep sürekli okuldan kaçır. Bunun üzerine üvey baba konumundaki Elbent, atıyla Necep'in ilgilenmesini ister. Necep yine bütün gün oynar, akşam eve gelen Elbent Bahşı, atının ağızdan zayıfladığını görür ve Necep'i verdiği görevi yapmadığı için döver. Necep, annesine bu bahşının öz babası olup olmadığı sorar. Annesinden asıl babasının öldüğünü ve daha sonra bu bahşıyla evlendiğini öğrenir. Necep, annesine Âşık Aydın adlı bir pîre yedi yıl hizmet ederek bahşı olacağını ve geriye gelip Elbent Bahşı'yı atışmada yeneceğini ve böylece öcünü alacağını söyler.

Âşık Aydın'ın memleketine giden bir kervanla Âşık Aydın'a ulaşan Necep yedi yıl ona çıraklık yapar. Yedinci yılın sonunda Âşık Aydın'ın evi evine odun getirmeye gittiğinde oturduğu bir köşede uyuyakalır ve rüyasına kırklar girer. Necep kırkların her birinin elinden bir bade içer. Uyandığında etrafında kimsenin olmadığını görür ve odunlarıyla birlikte Âşık Aydın'ın evine döner.

Âşık Aydın'dan gitme ruhsatı isteyen Necep'i Âşık Aydın, bir imtihana tabi tutar. Ondan şiir formunda sorduğu sorulara cevap vermesini ister. Âşık Aydın'ın sorduğu bütün sorulara cevap veren Necep'e pîre, artık kendisinin bir bahşı olabilecek kadar yeterli olduğunu söyleyerek kendisine gökyüzünden inen kara bir dutar hediye eder. Eve dönmeye karar veren Necep dönüş yolunda Âşık Aydın'ın daha önceki çırağı ile karşılaşır ve onunla atışır. Novruz adını taşıyan bu bahşı da Necep'in artık bir bahşı olduğunu kabul eder.

Aradan geçen yedi yılda Necep'in üvey babası Elbent Bahşı, yaşlanmış ve Soltanesen padişah da kendisine başka usta bir bahşı aramaktadır. Necep, Soltanesen padişahın huzurunda Elbent Bahşı ile atışır ve onu yener. Padişah, Necep'e yaldızlı bir elbise giydirir ve başına altın süslemeli bir taç takar.

Bu esnada padişahın düzenlediği toyda kırk gün kırk gece bahşılık yapmayı kabul eden Necep Oglan, toydaki icrası sırasında Milayım ile tanışır ve ona âşık olur. Necep'i kendi istediği bir kızla evlendirmeyi düşünen padişah Soltanesen, bu düşüncesini Necep'e söyler, ancak Necep bunu kabul etmez. Ölüm cezasıyla cezalandırılan Necep'i padişahın kardeşi Ahmet Bey kurtarır ve onu Milayım'la evlendirir."

Kaynakça:

Şahin, Halil İbrahim, *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 114-115.

Şahin, Halil İbrahim, “Necep Oğlan Destanı’nda Türkmen Bahşılarının Eğitimleri ve İcra Ortamları”, *Millî Folklor*, S. 76, 2007, s. 210-217.

NECİP İLE TELLİ

Doğu Anadolu’da anlatılan aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıya sahip hikâye Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu tarafından Âşık Mevlüt İhsanî’den derlenmiş, 2009’da yayımlanmıştır.

Hikâyede iki sevgilinin arasına giren bir kişinin onları birbirinden ayırması, hatta ölmelerine sebep olması anlatılmıştır.

Hikâyede mekân olarak Kars, Selim, Tozanlı, Bardız, Oltu, Kağızman, Azat köyü karşımıza çıkar. Şahıs kadrosunda ise Ahmet Ağa, Necip, Davut Ağa, Telli, Kara Bey, Kâmil Paşa, Nuri Onbaşı gibi isimleri görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Kars’ın Selim kazasının Tozanlı köyünde Ahmet Ağa vardır. Ahmet Ağa’nın biri kız biri erkek iki çocuğu vardır. Oğlu Necip medresede tahsil görür, on sekiz, on dokuz yaşlarında iken iyi bir hattat olur.

Ahmet Ağa, oğlu Necip’i evlendirmek ister. Necip, kendi köyünden bir kızla evlenmek istemez. Birkaç arkadaşını alıp seyahate çıkar. Bardız, Oltu, Kağızman derken Kars’ın Azat köyüne gelirler. Burada babasının dostu Davut Ağa’nın evine gelip konuk olurlar. Burada Davut Ağa’nın Telli isminde kızını gören Necip, ona âşık olur ve bunu arkadaşlarına söyler.

Necip evine döner. Arkadaşları Necip’in Telli’ye âşık olduğunu söylerler. Ahmet Ağa, Davut Ağa’nın evine dünür olur. Davut Ağa, kızının dayısı oğlu ile beşik kertmesi olduğunu, kısmetini başka yerde aramalarını söyler. Ahmet Ağa üzgün bir şekilde evine döner.

Bunun üzerine Necip'in arkadaşları, Necip'in kızı kaçırmasını teklif ederler. Necip, yirmi-otuz arkadaşıyla Davut Ağa'nın köyüne gider. Davut Ağa'nın çocukları ve adamları ile Necip'in arkadaşları arasında kavga olur. Kavganın sırasında Davut Ağa'nın oğlu öldürülür.

Necip, böyle bir sonuca sebep olduğu için çok üzülür. Barışmak için bir top kefenlik bez, sabun ile lif alarak Davut Ağa'nın köyüne gider. Götürdüklerini Davut Ağa'nın önüne bırakır; "Neyle öldürürsen beni öldür." der. Davut Ağa, Necip'i affeder ve bu davranışıyla Telli'yi ona verir. İki taraf düğün yapmanın uygun olmayacağını düşünür ve sadece gençlerin nikâhını kıyarlar.

Aradan birkaç ay geçer. Ahmet Ağa vefat eder.

Kars'ın Selim kazasında Ahmet Ağa'nın eşkiya Kara Bey isminde bir arkadaşı vardır. Kara Bey, Kağızman'ın Gicvan köyünde Hatunoğullarındandır. Necip'i de çok sever. Kara Bey, Necip'i himayesine alır. Buna annesi karşı çıkar ancak oğlu Necip'e söz geçiremez.

Necip'in askere gitme zamanı gelir. Eşi, dostu arkadaşları onu yolcu ederler. Necip, askerlik şubesinde baba dostu Kâmil Paşa ile karşılaşır. Kâmil Paşa, Necip'e birkaç gün sonra İstanbul'a birlikte gitmeyi teklif eder. Üç gün sonra ikisi yola çıkar. İstanbul'da altı sene askerlik yapar ve başçavuş olur.

Bir gün köy odasında Telli'nin güzelliğinden bahsedilir. Bunu duyan Kara'nın için şeytanlık düşer ve onunla evlenmek için kadınlar gönderir. Telli, gelen kadınları tersleyip geri gönderir. Kara bu işin peşini bırakmaz ve Necip'e mektup yazar. "Ailen iki yıl namusunu korudu ama şimdi gelenle gidenle!.." diye yalan haber yazar. Necip mektubu alınca üzüntüden hastalanır. Yüzbaşı durumu fark edip olanları anlayınca sekiz on askerle Necip'i memleketine gönderir. Bu arada Kara, inadından vazgeçmez ve Telli'yi eş olarak evine getirir.

Necip köyüne gelir. Olanları anasından öğrenince hastalanıp yatağa düşer. Son kez Telli'yi görmek ister. Fırsatını bulur Telli ile görüşür.

Necip’le gelen Nuri Onbaşı, Kara’nın evini basar, Kara’yı öldürür. Necip de vefat eder. Mezarı başına Telli gelir ağıt söyler ve arada intihar eder.

Necip’in anası ve bacısı da aradan üç beş gün geçtikten sonra İstanbul’a Kâmil Paşa’nın yanına gelir. Bacısı, bir subayla evlenir. Anası da rahmetli olur.

Kaynakça:

Akça, Kemal, “Necip Türküsünün Hikâyesi”, *Folklor Postası*, Nisan 1946, S. 15, s. 13-15, 19.

Altınok, Baki Yaşa, *Öyküleriyle Kırşehir Türküleri-Destanları-Ağıtları*, Oba Kitabevi, Ankara, 2003, s. 94-99.

Caferoğlu, Ahmet, *Doğu İlleri Ağızlarından Toplamalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1942, s. 160-163.

Demirtaş, M. Diler, *Tortum Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Çalışma*, Erzurum, 1973, s. 83-99. (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

Durbilmez, Bayram, *Karşı Âşık Murat Çobanoğlu, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kayseri, 2014, s. 101, 444,

Kaya, Tuğba, *Osmaniye Halk Hikâyeleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 201-206, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Köse, Nerin, *Kısa Hikâyeler*, İzmir, 1989, s. 1-5, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Okuşluk, Refiye, *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Adana, 2000, s. 517-522 (Basılmamış Doktora Tezi).

Saçkesen Ahmet, *İzmir’de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2003, s. 185-206. (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)

Taşlıova, M. Mete, *Kars’ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmayan Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 655-656.

Türkmen, Fikret - Mustafa Cemiloğlu, *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 202-226.

Yılmaz, Ömer Kâmil, *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Dört Hikâyesi Üzerinde Epizot Çalışması*, Erzurum, 1975 s. 20-44, (Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

Yılmaz, Timur, *Âşıklardan Halk Hikâyeleri I*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 49-62.

NEDİM ŞAH

Masal unsurlarının ön planda olduğu bir hikâyedir. Hikâye kahramanı Nedim Şah'ın bitmek tükenmek bilmeyen maceraları ve başarı ile zorlukların üstesinden gelmesi anlatılmıştır. Büyük oranda Kirmanşah ile benzerlikler gösterir.

Hikâye, Ali Berat Alptekin tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Horasan padişahının doksan yaşlarında bir veziri vardır. Bu vezir, günün birinde merdivenden çıkarken gaz çıkarır. Duruma kızan padişah onu cezalandırmak amacıyla bahçede yetişen iki elma güzelliğinde bir kız bulmasını söyler ve bu iş için de kırk gün süre verir.

Duruma üzülerek evine gelen vezir, hanımına durumu anlatır ve bunun kendisi için kırk günlük ömür demek olduğunu söyler. Vezirin hanımı da komşusu Fatma Hanım'ın yardımıyla bütün cadıları toplar ve onlara durumunu anlatır.

Cadılardan birisi bir müddet sonra vezirin hanımına Cameseb adında bir kızı haber verir. Duruma sevinen vezir de padişaha haberi iletir. Bunun üzerine padişahтан bir bölük asker alan vezir, meslektaşları Ahmet Vezir'in evine doğru yola çıkar. Vezir, Ahmet Vezir'e durumu anlatır ve kızını istediğini söyler. Ahmet Vezir ise önce kızına danışır, sonra da kırk gün müsaade ister. Vezir, durumunu padişaha anlatınca padişah kırk günlük süreyi kabul etmez ve kızı zorla getirir.

Kız, padişahın yanına gelince kırk gün konuşmaz. Kızın lal numarası yapması padişahı kızdırır ve onu idam etmesi için Arap adında bir cellata verir. Arap ise, kızın güzelliği karşısında onu öldürmeye

kıyamaz ve kızı, Dedebeysi'nin yanına gönderir. Kız, Dedebeysi'ne başından geçenleri anlatınca ölümden kurtulur. Dedebeysi de padişaha kızın öldürüldüğünü belirten bir mektup yazar, fakat kız, padişahla konuşmamasına rağmen gerdeğe girdiği için ondan hamile kalmıştır. Dokuz ay sonra Cameseb'in bir çocuğu dünyaya gelir, adı da Nedim Şah konulur.

Büyüyüp yiğit olan ve ata binen Nedim Şah, çeşme başında bir ihtiyarla karşılaşır. Delikanlı ihtiyarı kılıç ve güreş imtihanında yener. Duruma içeren ihtiyar, delikanlıya kimliğini sorar. Bu soruyu annesine soran delikanlı kimliğini öğrenince annesinden izin aldıktan sonra Horasan Padişahı'nın yanına gitmek üzere yola çıkar. Yolda karşılaştığı bir Arap'la önce dövüşür. Ardından onu mağlup edince onunla kan kardeşi olurlar.

Yoluna devam eden Nedim Şah, Horasan Padişahı'nın başka bir kızla evlendiğini ve Hasan ile Hüseyin adında iki oğlunun olduğunu öğrenir.

Annelerine zehirli ve zehirsiz olmak üzere iki çeşit yemek alan çocuklar, yanlarına Nedim Şah'ı da alarak ziyarete giderler. Yolda Nedim Şah, zehirli yemeği yiyecekken atı ona engel olur. Ziyaret bölgesine varıldığında Nedim Şah iki rekât namaz kılar. Bu esnada Nedim Şah'ı bir dev yakalar ve onu mağarasına hapseder. Orada ay kadar güzel olan bir kızla karşılaşan Nedim Şah, onun kimliğini ve devî öldürmenin yollarını kısa sürede öğrenir.

Nedim Şah, mağaraya gelen devî öldürür, böylece hem kızı hem de Müslümanları devden kurtarır. Devî öldürüldüğünü öğrenen iki kardeş Nedim Şah'ı yaralayıp Yemen Padişahının kızını da yanına alarak memleketlerine dönerler. Fakat kız, Nedim Şah'ın gürzü ve kılıcıyla iki hain kardeşi yaralayıp geri döner. Yaralı kardeşler babalarına misafiri devî yediğini ve kendilerinin de devî öldürdüklerini, bu arada kendilerinin de yaralandıklarını anlatırlar.

Geri dönen kız, Nedim Şah'ı yaralı olarak bulur ve tedavisi için hekime götürür. Bu sırada at, onlardan ayrılıp Arap'ın yanına gelir.

Atı gören Arap, kan kardeşinin başına bir şey geldiğini anlayıp ata; 'Ya mübarek, beni kavuştur.' der. Böylece hemen yaralının yanına

gelirler. Arap, yaraları tedavi eder, kırk gün sonra da Nedim Şah uzun uykudan uyanır. Nedim Şah'ın yaraları iyileşirken onun ayrılık acısına dayanamayan kız, kendisini ırmağa atar. Irmakta kemeri bir dala takılan kız, orada büyük bir hazine bulur. Daha sonra da bir çiftçiye evlât olur. Çok geçmeden de hazinenin yardımıyla Ali Ağa'ya ait olan köyü satın alır. Bu araziye büyük bir saray ve değirmen yaptıran kız, astırdığı bir levhaya da 'Allah rızası için Nedim Şah'ın ruhuna Fatih!' diye yazdırır.

Köyden ayrılan kız, Keloğlan'ın da yardımıyla kıyafet değiştirerek Yemen'e gelir ve uçurtulan kuş başına konunca padişah olur. Kız Padişah, yaptırdığı çeşme ve saraya resmini astırır. Kızın resmini görüp 'Ah!' çeken Keloğlan, padişahın yanına getirilip zindana atılır. Bu arada Arap'la Nedim Şah, önce saraya, daha sonra da Yemen'e gelirler. Resmi gören ve 'Ah' çeken Nedim Şah da yakalanmak istenir, ancak o ve Arap, karşılardaki herkesi öldürürler. Sonunda Kız Padişah, bunlara kendisini tanıtır. Bir müddet sonra da Nedim Şah padişah olur. İki sevgili kırk gün kırk gece düğünden sonra evlenirler."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 187-188.

Nevruz, Hadi, *Elazığ Masal ve Hikâyelerinden Derlemeler*, Erzurum, 1973, s. 7-39. (Basılmamış Bitirme Tezi).

NEMRUD HAN

Doğu Anadolu'da anlatılan hikâyelerdendir. Hacimsiz ve mensur yapıya sahiptir. Hikâye, babaya değer verilmesini vurgulaması bakımından önemlidir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu; Hükümdar Ömer, Celaleddin / Nemrud ve fakir bir adam teşkil eder.

Erzurumlu Meddah Behcet Mahir'den derlenen hikâye metni Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Yurdanur Sakaoğlu ve Esma Şimşek tarafından *Meddah Behcet Mahir'in Bütün Hikâyeleri II* adıyla 1997'de yayımlanan kitapta kaydedilmiştir. Söz konusu kitapta şöyle özetlenmiştir:

“Ömer isimli bir hükümdarın, Celaleddin isminde, hayırsız bir oğlu vardır. Babası, hayırsız ve zalim oğlunun ismini, bu özelliklerinden dolayı ‘Nemrud’ olarak değiştirir.

Oğlunun kötü davranışlarına içerleyen padişah, tahtını da ona bırakarak gurbete çıkar. Padişahın gitmesiyle birlikte, meclis de ikiye bölünür. Bunlar, kavga ve karışıklık içinde iken, bir ihtiyar gelir ve bu yolla düzelmenin mümkün olmayacağını anlar.

Yaptığı işin kötü olduğunu anlayan Nemrut Han, babasına haber gönderir. Fakat o bulunamaz. Bunun üzerine, tellallar çağırarak, babasını bulana, dünyalığını vereceğini bildirir.

Yedi çocuklu, fakir bir adam, Nemrud Han’ın babasını bulma işini üzerine alır. Bu adam, gurbete çıkmak için son hazırlıklarını yaparken, Nemrud Han’ın da zalimliği biraz azalır.

“Ben, babamı ayağıma getireceğime; ben babamın ayağına gideyim.”, der.

Nemrud Han, tahtını, bu fakir adama bırakarak, kendisi gurbete çıkar. Yolda, para taksimi yapan bir ihtiyar ile karşılaşır. Nemrud Han, kendi babası olduğunu anlar ve ondan af diler.

Babası ile geriye dönen Nemrud Han, onu tekrar tahtına oturtur.”

Kaynakça:

Sakaoğlu, Saim-Ali Berat Alptekin-Yurdanur Sakaoğlu-Esma Şimşek, *Meddah Behcet Mahir’in Bütün Hikâyeleri II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, Ankara, 1997, s. XIX, 197-207.

NERGİS HANIM

Tortumlu âşık Ruhanî tarafından tasnif edilmiş bir hikâyedir. Hikâye manzum ve mensur yapıdadır ve çok sayıda masal unsurları ihtiva etmektedir.

Kızının ölüm emrini veren bir padişah, temiz kalpliliği ile bütün zorlukların üstesinden gelen kızın saraya hatun olması, padişahlıktan azledilen babasının ona muhtaç olması hikâye edilmiştir.

Hikâyenin şahıs kadrosunu Tunus Padişahı, Nergis Hanım, Nergis Hanım'ın annesi, Şehzade, Fas Padişahı, Cellatlar, Çobanlar, Balıkçılar oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çok eskiden merhametli ve adil olan bir Tunus Padişahı vardır. Padişahın ilerlemiş yaşına rağmen çocuğu olmamıştır. Aylarca yıllarca çocuğu olması için Allah'a dua eder. Günün birinde duaları kabul olur bir kızı olur. Kızın adını Nergis koyar.

Aradan yıllar geçer. Nergis annesine gördüğü güzel çiçekleri, kuşları gökteki ayı, güneşi kimin yaptığını sorar. Annesi bütün bunları Allah'ın yarattığını söyler. Nergis, Allah'ın kudretini, hikmetini idrak etmeye çalışır, onun büyüklüğü karşısında takdir ve şükürlerini dile getirir.

Nergis Hanım, on üç yaşında nazenin bir kız olur. Bu arada medresede tahsil görür. Babası kızı için bir köşk yaptırır, bahçesini çiçeklerle donatır. Her ülkeden en güzel kızları bulur getirir, kızına cariye yapar. Ancak alçak gönüllü olan Nergis Hanım bunlara hizmetkâr gözüyle bakmaz, bu kızlara arkadaş gibi davranır.

Bir gün Nergis Hanım camdan dışarıya bakarken görür ki Yaşlı bir pir dede gül satar, ama bu güller hiç Nergis Hanım'ın bahçesindekilere benzemez, çok daha güzeldirler. Nergis Hanım gül alması için hemen cariyelerden birini gönderir.

Padişah, yetiştirdiği güller yerine o güllere tercih etmesinden dolayı kızına çok sinirlenir. Adamlarına bağırır, yedi yol ayırımında bir kuyu kazdırır. Yarı beline kadar toprağa gömer ve taşlanmasını emrini verir. Padişah'ın on ikinci veziri çok akıllı ve şefkatlidir. Bu kızı kurtarmak için araya girer, onu bu fikrinden vazgeçirir. Nergis Hanım'ın Afrika ormanlarında öldürülmesinin daha uygun olacağı söyler. Padişah emrini geri alır, kızını cellatlara verip ormana gönderir. Üç gün yol gittikten sonra onu öldürmek isterken celladın birisi merhamete gelir, diğer arkadaşlarını da ikna edip kızı öldürmez. Nergis Hanım'ın çarşafını avladıkları bir hayvanın kanına bularlar. Nergis'i orada bırakıp çarşafı Padişah'a getirirler. Padişah bunlara mükâfat verir.

Nergis Hanım, ormanda bir ağaç kovuğunda yaşar. Ot yer, su içer hayatta kalmayı başarır. Nergis Hanım, Allah'ın hikmeti ile gül kokusundan hamile ve bir erkek çocuk sahibi olur. Çocuğun adını Kudret koyar. Artık çocuğuyla günlerini geçirir.

Çocuk üç yaşına gelir. O sırada Fas Padişahı'nın oğlu ormana avlanmaya gelir. Kovaladığı hayvanının izini sürerken Kudret'i görür. Kudret bu yabancidan korkar annesine koşar. Ağaç kovuğunda Nergis'i görür. Kendisini tanıtır. Kendisini alıp götürebileceğini söyler. Kız yıllarını geçirdiği ağaçlarla, hayvanlarla vedalaşır, Şehzade ile yola düşer.

Bunlar Fas diyarına gidince Fas Padişahı kızı gelin olarak kabul etmek istemez ama oğluna da laf dinletemez, çaresiz kabul eder, istemeyerek de olsa düğünlerini yapar. Şehzade ve Nergis Hanım mutlu yaşarlar.

Beri taraftan Tunus Padişahı'nın eşi, kızı Nergis'in acısı ile devamlı gözyaşı döker, kızının ateşini içinden alması için sürekli dualar eder. Allah'tan bir evlât ister. Kadının duası kabul olur ve iki tane oğlu olur. Bu çocukların adlarını Rical ile Mecal koyarlar.

Bir gün Nigâr'ın babası olan Padişah, rüyasında bir pir görür. Pir ona çile çekeceğini söyler. Ertesi günü yine sıkıntılı bir rüya görür. Aradan çok zaman geçmez askerler toplanır ve onu tahttan indirir.

Padişah eşini, çocuklarını alıp şehirden çıkar. Yollarını şaşırıp Nergis Hanım'ın gittiği yoldan giderler. Yolda çocuklardan biri tuvaletini yapmak için geride kalır. Dönüp geldiklerinde çocuğu bulamazlar. Bu sırada diğer çocuğu da kaybederler.

Çocuklardan biri yürüye yürüye Fas diyarına gelir. Rastladığı çobanlar onu yakalar ve koluna damga vurup köle diye satarlar. Çocuk, satıldığı handa hizmet görmeye başlar.

Diğer çocuk da suya düşer ve onu balıkçılar bulur. Kardeşi gibi o da köle diye satılır. Onu da aynı hancı satın alır. İki kardeş buluşunca sarılıp ağlarlar.

Padişah ile eşi de ormanda çocukları ararken yorulur, bir çam ağacının altında oturur. Kadın orada kızının notunu okur ve kızının hayatta olduğunu ve Fas diyarında olduğunu öğrenir.

Padişah bunu susturur ve “Bundan sonra ben sana bakamam” deyip karısını köle diye satar. Bu kadını da aynı hancı satın alır. Padişah çok zor durumlara düşer, çaresiz kalıp kendini de satar. Ona da hancı satın alır. Dördü de birbirini bulur.

Avlanmaya meraklı olan Fas şehzadesi idi, her av dönüşünde bu hana uğrar, dinlenir, ondan sonra sarayına döner. Yine bir av dönüşü hana gelir. Kadının yaptığı kahve çok hoşuna gider. Aynı eşi Nergis Hanım’ın yaptığı kahvenin tadını alır. Bu kahveyi yapan kişide bir asalet olduğunu anlar. Hancıdan kahvenin yeni aldığı köle kadının yaptığını öğrenir.

Şehzade, kadını alıp sarayına getirir. Nergis sarayın kapısında annesini görünce hemen tanır ama belli etmez, aynı şekilde kadında kızı olan Nergis’i tanır açığa vurmaz. İlerleyen zamanda Şehzade iki arasındaki yakınlı hisseder ve kadından geçmişini anlatmasını ister. Kadın olan biteni Şehzade’ye anlatır. Anlatılanları Fas Padişahı da öğrenir. Tunus Padişahı, padişahlık mührünü gösterir. Gerçekler anlaşılır. Fas Padişahı yumuşar ve Nergis’ten Kudret’in nasıl peyda olduğunu sorar. Bu soru karşısın da sabrı tükenen kız, göğsünden gül çıkarır. Sanki o gül daha yeni açmış gibidir. O sırada Kudret gülü çıkarmamasını ister. Nergis; “Oğlum artık tahammülüm kalmadı.” deyip gülü çıkarınca Kudret bir kuş olu pencereden uçar gider. Çok sürmez hayata gözlerini yumar. Hakikat anlaşılmıştır ama iş isten geçmiştir. Tunus Padişahı, Fas Padişahı ile vedalaşp oradan ayrılır.

.....

Aynı hikâyenin Erdoğan Altınkaynak tarafından 1992’de Malya Devlet Üretme Çiftliğinde çalışan, Erzurumlu Âşık İrfanî Çakır’dan derlenmiş bir eşmetni bulunmaktadır.

Asıl adı Zekeriya olan İrfan Çakır, Âşık Reyhanî’nin çırağı olup Koroğlu, Mehmet Han ile Celal Ahmet, Tahir ile Zühre gibi hikâyeleri de bilmektedir. Şiirlerinde İrfanî mahlasını kullanmaktadır. İrticali olan bir âşıktır.

Altınkaynak’ın derlediği hikâyede kısmen farklılıklar vardır. Altınkaynakbu hikâyeyi şöyle özetlemiştir.

“Çocuğu olmayan bir padişah vardır. Padişah, bilge kişileri toplayıp, onlardan sorununa çözüm bulmalarını ister.

Nihayet, padişahın bir kızı olur. Aradan bir zaman geçtikten sonra bu kıza, âlimlerin düşüncesi doğrultusunda, bahçede görüp beğendiği “Nergis” çiçeğinin adını verirler.

Padişah seferde iken, Vezir, Nergis’e sahip olmak ister. Nergis rıza göstermez. Vezir, Nergise iftira atar. İftiraya inanan Padişah kızının ölüm emrini verir.

Nergis, babasının kararından üzgündür. Uyku esnasında bir ihtiyar, elindeki nergis çiçeklerini uzatarak Nergis Hanıma koklatır. Nergis bu koklamadan dolayı hamile kalır.

Cellâtlar Nergis’i alıp, Kafkas dağlarında öldürmeye götürürler fakat Nergisi öldürmeye kıyamaz, ormanda yalnız başına bırakırlar. Kızın üzerinden gömleğini çıkarıp, avladıkları bir ceylanın kanına bularlar ve vezire getirirler.

Nergis bir mağarada yaşamaya başlar. Bu zaman içinde çocuğu Ne Oldum’u doğurur.

Seferden dönen padişah, kızını dinlemeden onun ölüm fermanını verdiği için pişmandır.

Çocuk büyüyünce Nergis dağlardan ovaya iner. Ovada rastladığı çobanla evlenen Nergis Hanım, gelip şehre yerleşir. Çoban, şehirden yün alıp getirmekte ve Nergis Hanım bunları örmektedir. Kazak örme işini büyüten aile zenginleşir. Padişahın evinden büyük ama aynı plan üzerine bir ev yaptırırlar. Padişah bu binanın kime ait olduğunu merak eder.

Nergis, oğlu Ne Oldum’u göndererek, Vezir ile birlikte babasını akşam yemeği için davet eder. Akşam, gerçekleri öğrenen Padişah, Veziri cellâtlara teslim eder. Kendisi de tacını tahtını Çoban ile Nergis Hanıma bırakır. Bir çobanın başlarına padişah olmasını hazmedemeyen halk, Vezirin adamlarının kışkırtmasıyla da Çoban’ı öldürür.

Nergis Hanım, oğlu Ne Oldum’dan üvey babasının intikamını almasını ister. Gece Nergis Hanım’ın rüyasına giren Pir, olayın kötülüğünü söyleyerek kaybolur.

Nergis Hanım, Ne Oldum'u yanına alarak şehri terk eder.

Nergis ile Ne Oldum'un yolu Tunus'a düşer. Nergis'in güzelliği kısa zamanda Tunus Padişahının kulağına kadar gider. Tunus Padişahı, Nergis'i görüp beğenir. Ne Oldum'un baş vezirliğe getirilmesi Şartıyla evlilik gerçekleşir.

Ne Oldum'u pencereden gören Tunus Padişahı'nın kız yeğeni, aşkını ifade etmek için Ne Oldum'a bir elma atar. Ne Oldum ilgilenmez. Kız Ne Oldum için bir tertip düzenler ve onu zindana attırır. Nergis Hanım oğlunu Padişaha sorar. Padişah, bir yere görevli gönderdiğini söyler.

Aradan yedi yıl geçmesine rağmen görevinden dönmeyen Ne Oldum için Nergis Hanım, padişahı sıkıştırır. Padişah Ne Oldum'u hapisten çıkarmak zorunda kalır.

Anne ve oğul, yeniden kaçmaya karar verirler. Tunus'tan çıkıp bir ormana sığınır. Padişah peşlerinden gelir. Nergis Hanım uykuda iken Ne Oldum'u yakalayıp, şehre getirerek öldürürler.

Nergis, oğlunun izini süre süre Tunus'a gelir. Orada oğlunun mezarıyla karşılaşır. Günlerce yas tutan Nergis, oğlunun mezarı başında hayata gözlerini yumar."

Kaynakça:

Altınkaynak, Erdoğan, *Halk Hikâyeleri "Metin-Tahlil"*, Kayseri, 1993, s. 14-15, 50-60. (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Altınkaynak, Erdoğan "Malya'dan Âşık İrfanî'den derlenen Nergis Hikâyesi", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic*, Volume 6/3, Summer 2011, 175-195.

Demirtaş, M. Diler, *Tortum Halk Hikâyeleri Üzerine Bir Çalışma*, Erzurum, 1973, s. 114-133. (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi).

NESİB İLE NESDEREN

Azerbaycan'da anlatılan hikâyedir. Hikâyeye metni Alhan Altan Araslı tarafından daha önce yayımlanmış kitaplardan seçilerek bir araya getirilmiş ve 2012'de Ankara'da yayımlanmıştır.

Tamamı mensur olan Nesib ile Nesderen, Serhat Sabri Yılmaz tarafından şöyle özetlenmiştir:

Devrin birinde bir padişahla vezirliğini yapan bir kardeşi vardır. Padişah bir gün düşünceli görününce vezir sebebini sorar. Padişah da tahtını bırakacağı bir çocuğunun olmadığından dert yanar. Vezir de aynı dertten mustariptir.

Onlar böyle düşünürken bir derviş, padişahı ziyarete gelir. Padişah da "Gelsin, biraz gazel okuyup kafamızı dağıtsın." der. Derviş huzura çıkınca neden üzgün olduklarını sorar. Sebebini öğrenince de fakir doyurup yetim giydirirse ikisinin de çocuğu olacağını söyler. Padişah, zalim bir adamken vezir iyi kalplidir. Padişah, mecburen denileni yapar. Dokuz ay sonra ikisinin de çocuğu olur. Padişah kızına Nesderen, vezirin oğluna da Nesib adını verirler. İki amca çocuğu on beş yaşlarına kadar birlikte yaşarlar. Doğdukları zaman padişah ve vezir ikisini de beşik kertmesi yapmıştır. Vezir de bir süre hastalanır ve vasiyet olarak padişaha sözünü hatırlatır.

Nesib ile Nesderen on beş yaşlarına kadar birlikte mollaya giderler. Molla artık birlikte durmalarının doğru olmayacağını söyleyince padişah ikisini ayırır. Nesib ve Nesderen'in ayrı kalmaya tahammülleri yoktur. Nesib ayrı kalınca yataklara düşer, ama padişah sözünde durmaz. Nesib annesini huzura gönderir, ama padişah kovar. Nesib bir koca karı aracılığıyla Nesderen'e mektuplar yazar. Nesib, babası öldükten sonra yokluğa düştüğü için padişah kızını ona asla vermeyeceğini, onu bir şehzadeyle evlendireceğini söyler. Kızıyla Nesib'in gizli gizli buluştuğunu öğrenince de Nesib'i öldürmeye karar verir. Vezir padişaha yalvarır, öldürmek yerine mühürlü bir söz almasını söyler. Nesib de kızından uzak duracağına söz verir. Ancak sözünde duramaz. Padişah, yine Nesib'i öldürmek ister, fakat Nesib oradan kaçır, bir ormana sığınır.

Padişah, kızını bir şehzade ile evlendirmek istese de kızını ikna edemez. Kızına ceza olarak, şehirden herhangi biriyle evlendireceğini

söyler. Orada yaşayan hanımını kaybetmiş Hasan Usta, adında yaşlı bir adamla zorla evlendirirler. Hasan Usta merhametli, dürüst bir adamdır. Nesderen olan biteni anlatınca, onu kızı gibi kabul eder ve Nesib gelene kadar beklemeye karar verirler.

Nesib aç susuz gezerken karşısına kendisine benzeyen bir adam çıkar. Tanışıp kaynaşırlar, ekmeklerini paylaşırlar. Emir Haydar adındaki bu adam, Yemen padişahının oğludur. Lenkeran Padişahı'nın kızına âşiktir ama kızı zorla almak için savaş açınca savaşı kaybeder ve ortada kalır. Nesib ve Emir Haydar, birlikte yollarına devam ederken bir mağaraya rast gelirler. Mağarada yaşayan haramiler onları soymak ister. Nesib, haramilerin başını öldürünce diğerleri hemen kaçarlardı. İkisi birlikte mağaraya girdiklerinde bir sürü ganimet olduğunu görürler. Oraya yerleşirler. İki yiğidin haramileri alt ettiği haberi şehirde yayılır. Lenkeran Padişahı sıranın kendisine geldiğini düşünerek üstlerine ordu gönderir. Nesib ve Emir bütün orduyu kırıp geçirir.

Bir gün başka bir ülkenin padişahı, Lenkeran Padişahı'nın kızını savaş açarak almaya gelince, Nesib ve Emir Haydar, onun da ordusunu talan eder. Lenkeran Padişahı da onu bu musibetten kurtaran iki yiğidi huzuruna çağırarak barış ilan eder. Mükafat olarak da kızı Melek'i Emir Haydar'a verir ve tahta geçirir. Nesib artık oralarda durmanın faydasız olduğunu düşünerek memleketine doğru yola çıkar.

Nesib memleketine geldiğinde eşinden dostundan Nesderen'in yaşlı bir adamla evlendiğini öğrenir. Dünyası başına yıkılır. Onu son kez görebilmek için Hasan Usta'nın evine gider. Hasan Usta da Nesib'in sevgisini sınamak için Nesderen'in öldüğünü söyler. Nesib yıkılır ama bir süre sonra Nesderen karşısına çıkar. Hasan Usta, söz verdiği gibi ikisini evlendirir. Bir süre sonra da bir erkek çocukları olur.

Kızın babası olan Padişah da o sıralarda bir rüya görür. Rüyasında tahtının kanla boyanır. Münecimlere rüyasını yorumlatır. Birisi, çocuğunun oğlunun onu öldüreceğini söyler. Padişah çareyi kızını öldürmekte bulur, ama idam edeceği zaman bilge koca vezir yine araya girerek; "Eğer çocuk olursa onu öldürürsün." der. O da kızını serbest bırakır. Daha sonra da Nesderen'in Nesib'den bir oğlu olduğunu öğrenir. Önce Nesib'i zindana attırır sonra da cellada gidip çocuğu getirmesini söyler. Cellat çocuğu alıp gelirken yüzü peçeli yaşlı bir adam cellatla

anlaşma yapar. Gidip yeni ölmüş bir çocuğun mezarından kalbini alıp cellada verir. Cellat da çocuğu öldürmekten kurtulduğu için sevinerek padişaha kalbi getirir. Padişah olanlardan habersiz rahat bir nefes alır.

Oğullarının padişah tarafından öldürüldüğünü zanneden Hasan Usta ile Nesderen, perişan hâldeyken peçeli yaşlı adam çocuğu geri getirir. Çocuğun adını Nevruz koyarlar.

Nevruz on beş yaşına geldiğinde yiğit bir delikanlı olur. Bir gün avdayken karşısına peçeli yaşlı adam çıkar. Neden zindandaki babasını kurtarmadığını sorar. Nevruz ise olanlardan habersizdir. Gerçeği gidip anasından öğrenir. Peçeli adam bir dağlık alan gösterip orada yurt kurmasını, mağarada silahlar olduğunu, yanına yavaş yavaş adam toplayıp güçlenince padişaha savaş açmasını söyler. Nevruz, denileni yapar. Gün geçtikçe namı yayılır, güçlenir. Güçlenince de padişaha savaş açar. Padişah celladı çağırır ve çocuğun öldürülmediğini öğrenir. Cellat ve koca vezir, oradan kaçarlar. Nevruz padişahın bütün ordusunu kırar ve padişahın sakalını kana boyayıp öldürür. Zindandakileri serbest bırakırlar. Onlara yardım eden peçeli yaşlı adamın da o bilge vezir olduğunu öğrenirler. Bilge vezir, tahta geçer ve Hasan Usta'yı vezir tayin eder. Kızıyla da Nevruz'u evlendirir. Artık yaşlanan Nesib ile Nesderen de ölene kadar mutlu yaşarlar.

Kaynakça:

Araslı, Alhan Altan, *Azerbaycan Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 138-170.

NEZ OBASI

Türkmenistan'da anlatılan ve konu aşk olan halk hikâyesidir. Hikâye hacimsizdir. Hikâye metni Türkmenistan'da 1943 ve 1993 yıllarında yayımlanmıştır.

Boylar arasında geçimsizlik ve çarpışmalar ve bu hengeami uçirisundi burburuni seven iki gencin tutsak edilmeleri anlatılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Aralarında çatışma yaşayan Türk boyları birbirleriyle sürekli bir savaş içerisinde.

Bir gün Nez obasında yaşayan Türk boyu saldırıya maruz kalır. Oba, birçok kız ve erkek çocuğunu esir olarak düşmana vermek zorunda kalır.

Esir çocuklar ayrı ayrı beylere hediye edilirler. Tutsaklıkları sırasında ara sıra birbirleriyle görüşebilme imkanına sahip olurlar. Bu görüşmeler sırasında iki sevgili olan Hesel ve Şeker, birkaçış planı yaparlar. Karşılaştıkları çeşitli zorlukları aştıktan sonra obalarına dönmeyi başarırlar. Esir çocuklardan birisi olan Hocamurat'ın babası da Hesel ve Şeker'den oğlu ile ilgili haberleri aldıktan sonra yardımcısı Gılıç Serdar'ı düşman iline gönderir. Gılıç Serdar düşman hakanına hediye etmek üzere yanına bir at alarak yola koyulur. Uzlaşmayı dener; fakat başaramaz. Hocamurat'ı da yanına alarak bir gece yarısı düşman topraklarından kaçarlar ve yurtlarına dönerler.

Esir kız çocukları, düşman beylerine cariyelik ederler. Ailelerinden habersiz şekilde hasret acısıyla yanıp tutuşurlar.

Kaynakça:

Karrieva, Amangül-Kakalı Berkeliev - Kakabay Seyitmıradov, *Türkmenistan Halk Dessanları*, Aşgabat, 1943, 1993.

NİGÂR-MAHMUD

(Bkz. MAHMUD İLE NİGÂR)

NIHANÎ İLE CEYLAN HANIM

Şenkaya'ya bağlı Bardız (Gaziler)'ın Göreşken köyünde doğan Mustafa Nihanî, 1884-14.3.1967 tarihlerinde yaşamıştır.

Nihanî de kendisinin badeli âşık olduğunu dile getirmiş bade içme hadisesini uzun uzun anlatmıştır.

Nihanî'nin Afganistan'da nârına yandığı ve vuslatına eremediği Mehriban vardır. Nihanî, kendisine üç dervişin bade vermesinden sonra badeli âşık olur ve buna bağlı olarak irticalen şiir söyleme yeteneğini kazanır. Nihanî, şiirlerini rahatlıkla söyleyen ve irticali kuvvetli bir âşıktır.

Nihanî, 1908 yılında bir seferdeyken Kağızman yakınlarındaki Pernavut köyünde aslen Tebrizli olan Abbas Han'ın küçük kızı Ceylan Hanım'la karşılaşır. Ceylan Hanım, Murat Han'ın oğlu Arslan Bey'in maşukasıdır. Arslan Bey, Ceylan Hanım'ı bulmak için yola düşmüş, ancak haramîler tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Nihanî, Ceylan Hanım'la deyişmeler yapar ve sonunda birbirlerini bacı-kardeş ilan edip ayrılırlar. Aşağıda bu hikâyenin tam metni bulunmaktadır. Hikâye, Mehmet Gökalp'in, âşığın kendisinden derlenmiştir. Hikâye manzum ve mensur yapıya sahiptir.

Hikâye metni şöyledir:

“1908 yılında, bir bahar ayında Van tarafına seyahate çıkan Nihanî, Kağızman'ın bir saat ötesinde Pernavut nahiyesinden geçerken bir bahçe görmüştü. Büyük bir arazi üzerinde, çeşitli meyve ağaçlarıyla dolu olan bahçeden yanık bir kadın sesi geliyordu. Bu sesi duyunca olduğu yerde durup, dikkatle dinlemeğe başladı. Sonra bahçeye baktı, az ötede bir çınar ağacının altında iki genç gördü. Nihanî bunlara seslendi:

Bu bahçede yanık ağıt okuyup beni yolundan eğleyen kimdir?

Bu sırada on dört yaşlarında bir genç kız yaklaşıarak:

—Bu bahçede seslenen bendim. Bir arzun mu var, dedi.

Nihanî baktı ki melek yüzlü bir kız. Saçları altın sarısı, yanaklarından kan akıyor sanırsınız, başına yeşil bir çevre örtünmüş, yel vurdukça çevresi güzel yüzünün etrafında uçuşuyor.

Nihanî:

—Sen huri misin, peri misin? Ben-i beşer (insanoğlu) misin, nesin? Nereden gelmesin ve nerelisin, diye sordu.

Bu sualler üzerine kız, önündeki gül ağacından yüzünün rengi gibi kırmızı gül kopardı. Narin yapılı, fildişi gibi, kalem kadar zarif parmaklarıyla gülün dikenlerini düzeltti. Sonra kirpiklerini süzerek:

—Ben ne huriyim ne de periyim. Ben de senin gibi insanım. Aslım Tebrizlidir. Oranın Beylerinden Abbas Han'ın küçük kızı Ceylan Hanım derler bana. Âlem-i mânada üçler, beşler, kırklar bir gece başucumda cem' olup (toplanıp) bana dersler okuttular. Sonra da karşıma on altı

veya on yedi yaşlarında, uzun boylu, yağız yüzlü, kaytan bıyıklı ipek kuşaklı bir genç delikanlı getirdiler. Oğlanın elinde bir dolu cam (kadeh) vardı. Bu erenler bana dediler ki:

Sen bu genç cıvanı tanıyor musun? Kimdir?

Ben de;

—Onu huzura getirenler bilir, ben nasıl tanırım, dedim.

Bu sözün üzerine oğlanın yanında bulunan üçlerden bir derviş:

—Bu nevcıvanın aslını öğrenmek istersen; gün doğusunda Karaman vilayetinde, Yıldız şehrinde Pîr Murat Han Bey'in oğlu Arslan Bey'dir. Onu sana nişanlamaya geldik Ceylan Hanım. Seni bu beye, bu beyi de sana nişanlayacağız. Sonra ikinize de birer kadeh bâde verip gideceğiz, dedi. Bundan sonra Arslan Bey'in bileğinden derviş, öteki elinde bulunan ve aşk bâdesiyle dolu olan kadehi bana uzattı:

—Al, iç Ceylan Hanım!.. Seni Yaradan'ın, bu kâinatı düzüp düzenleyenin aşkı hürmetine... diyerek kadehini bana verdi.

Hemen elime alarak içtim. Aşk bâdesini içince öyle zannettim ki bütün kâinatın ateşini bağrıma saldılar. Gözlerim yumuldu, bayılır gibi oldum.

Gözlerimi uykudan uyanır gibi açınca etrafıma bakındım ki yanımda ne derviş var ne Arslan Bey ne de diğer erenler. Hepsi sır olup gitmişler. Etrafımda hiçbir kimseyi göremeyince kendi başıma şiir söylemeğe, yanıp yakınmaya başladım.

Aradan üç buçuk ay geçti, duydum ki sevdiğim Arslan Bey sabır ve tahammül edememiş, beni hayâl ederek yola revan olmuş. Kırk gün kırk gece yol yürümüş. Nemrud dağının gün batımında bir orman içinden geçerken birkaç haramı önüne geçerek onu soymuşlar. Üstelik yedi yerden yaralayıp, yedinci darbede kara kulak bıçağı sol memesinin altına saplamışlar. Bıçağın sivri ucu sırtından çıkmış.

Nihanî'ye başından geçenleri birer birer anlatan Ceylan Hanım bir peykeye oturmuş hem ağlıyor hem de çevresiyle gözyaşlarını siliyordu. Bir müddet geçtikten sonra uzun kirpiklerini kaldırdı ve Nihanî'ye içli içli bakarak hikâyesini anlatmaya devam etti.

—Arslan Bey'in yanında bulunan yaveri Murat, gözünden kanlı yaşlar dökerek, efendisinin aziz cesedini yolun kenarına defnetmiş bir de başını kaldırmış ki ne görsün? Haramîler tekrar gelmişler, aralarında şöyle konuşuyorlar:

—Bu adamı öldürelim, ses kesilsin, bir yere haber gitmesin. Aldığımız paraları da rahatça sindirelim.

Bunu duyan Balâ Kahraman:

—Ben ölmeden size teslim olmam, diye haykırmış.

Sonra da bu cesur delikanlı dört haramiyle dövüşerek dördünü de öldürmüştü.

Yolun kenarına gelen Kahraman, bir de bakmış ki at üzerinde genç bir delikanlı kendisine doğru geliyor. Atın sırtından köpükler akıyor. Atın kişnemesinden korkan diğer haramiler ormana kaçmışlar. Atın sırtındaki yağız genç, Kahramana sormuş:

—Sen ne iş işledin? Bu delikanlıya mı gücün yetti?

Balâ Kahraman:

—Arkadaş arkadaş öldürmez. Bu maktul, Gündoğan semtinde, Kahraman vilayetinde, Yıldız şehrinde bulunan Pir Murat Han Bey'in oğlu Arslan Bey'dir. Pir elinden bade içip Ceylan Hanım'a âşık olmuştu. Beni yanına yaver olarak aldı ve sevdiği kızın yanına giderken, biraz evvel kaçtıklarını gördüğün haramiler ormanda önümüze çıkıp paramızı, pulumuzu, elimizde ne varsa hepsini alıp Arslan Bey'i öldürdüler. Senin atının kişnemesinden korkarak kaçıp gittiler. Bilmiyorum ki şimdi ne yapacağım, demiş.

Kır atın üstündeki genç de:

—Sen buraların garibi gibisin. Gel seni atın terkisine atıp götürüyüm, diyerek atına alıp götürmüştü.

Gün batı tarafına gittiler. Bir müddet sonra etraflarına baktıklarında camlarının pırıl pırıl parladığı, evlerinin bacalarından ince dumanların tüttüğü bir şehir gördüler. Kır ata binmiş olan süvari dedi ki:

—Burası Tebriz şehridir. Senin aradığın Ceylan Hanım işte bu şehirde oturur. Gidip bir tellâl bulur, ona tellâliye verirsin ve Arslan

Bey'in sevgilisinin yerini ondan öğrenirsin. Onu da şöyle öğrenirsin: Tellala dersin ki Ceylan Hanım'a Arslan Bey'den mektup var. O seni Ceylan Hanım'ın yanına götürür.

Şehre vardıktan sonra Balâ Kahraman bir tellâl bulup; Ceylan Hanım nerde oturur, diye ondan sormuş. Tellal da arayıp beni buldu. Kahraman'a dedi ki:

—Sen geldin, geldiğin yollara kurban olayım. Sende sevdiğim genç Arslan Beyin kokusu var. Bunda sonra acı haberi duyunca hüüngür hüüngür ağladım. Üzüntümden günlerce ne yediğimi bildim ne de içtiğimi. Kahraman bana dedi ki:

—İşte kılıcım işte boynum ister azat et ister cellât.

Bu söze dedi ki:

—Allah'ın öldürmediğini ben nasıl öldürürüm? Sonra epeyce parayı harçlık olarak Kahraman Bey'e verdim, onu yolcu ettim. Bu yanımda gördüğünüz büyük ablamdır. Onu yanıma alıp bu ülkeye doğru yola çıktım. Gele gele işte bu Pervavut düzene geldik. Bu bahçede ağıtlar söylemem, hep sevdiğim Arslan Bey'i hatırlamam üzerinedir. Omzunuzda saz olduğuna göre herhalde siz de badeli bir âşıkınız. Seninle iki hane tekellümde bulunacağım, diyen Ceylan Hanım, saçının on altı örgücünden bastı sinesine, düştü sözün minaresine, bakalım ne söyledi Nihanî'nin kendisine.

Ceylan Hanım:

Çıkmuş vatanından bir taze civan

Söyle âşık sen ne yana gidersin

Derdin ne fikrin ne gel eyle beyan

Sebep nedir yana yana gidersin

Nihanî:

O ki öz yurdundan ettim azimet

Nasip kısmet Mihriban'a giderim

Ben Afgan şehrini eylemişem şâd

Anın için yana yana giderim

Ceylan Hanım:

*Bana doğru söyle, içtin mi bâde
Kime âşık oldun sevdiğin nerde
Vuslat umar mısın dâr-ı dünyada
Ahdin var mı ne peymane gidersin*

Nihanî:

*Üç yüz on sekizde verdiler bâde
Efgan'e düşmüşüm, sevdiğim orda
Güçtür kavuşmamız dâr-ı dünyâda
Mahşer derler bir divana giderim*

Ceylan Hanım:

*Onu sevip saydığımı gördüler
Yol üstüne bile, düzen koydular
Sorma nasıl kıydılar da vurdular
Sade sen mi tek divana gidersin*

Nihanî:

*Bu devasız derde derman bulunmaz
Aşka zincir olmaz, ferman bulunmaz
Candan geçmeyince, canan bulunmaz
Yâr yoluna can kurbana giderim*

Ceylan Hanım:

*Yanarken yandırdı nazlı yâr beni
Kara haber etti tarumar beni
O yâr elden gitti sen kurtar beni
Beni koyup sen ne yana gidersin*

Nihanî:

*Zannım gurbetinde bu ilk akşamdır
Bizi saran aynı ateştir, gamdır
Ellerin helali bana haramdır
Sevdiğim var Mührüban'a giderim*

Ceylan Hanım:

*Namert otağında hayır taht olmaz
Sana bir sırrım var ona vakf olmaz
Osmanlı bahtsızdır, onda baht olmaz
Yol şaşırp sen yabana gidersin*

Nihanî:

*Güzeller güzeli, kızların hası
Ben seni unutup terk edip nası
Bizi halk edenin yoktur rızası
Edebim var yol, erkâna giderim*

Nihanî sözünü bitirdikten sonra Ceylan Hanım hemen;

—Eyvah! Sevdiğim Arslan Bey kendi gelmedi, ama yaman kara haberi geldi. Ondan bir vefa görmediğimden senden bir vefa göremeyeceğimi anladım. Şimdi ise eylen ey âşık, sana birce (bir tek) sualım var. Eğer sualimin cevabını tam verir, tanzir der isen yolun açıktır, gidebilirsin. Şayet naziresini yapamazsan ant olsun ki bu âlemde sana öyle bir boya vuracağım ki yedi gün, yedi gece zezem suyu ile yıkasalar rengin yüzünden gitmez, dedi.

Nihanî, Ceylan Hanımı dinlemeğe hazırlanırken arkadaşı Deli Sabit ona:

—Bu kızın niyeti fena. Kalk buradan gidelim, dedim.

O ise:

Gün aştı, gölge düştü. Sizi eşkiya soyar. Dağlar soyguncular dolu, dedi.

Bunun üzerine Nihanî, sazının tellerine mızrabını dokundurdu ve;

—Benim Allah'tan başka hiç kimseden korkum yoktur. Ceylan Hanım'ın sualine cevap vermeden gökten taş yağsa yerimden kıpırdayıp gidemem. Sorsun, hemen cevap vermeğe hazırım, dedi.

Ceylan Hanım:

*Ceylan Hanım söyler kendi hâinden
Muamması vardır gönül dilinden*

*Ayakları altı, kuyruk belinden
Hall'etmeden sen ne yana gidersin*

Nihanî, bir müddet sazının telleri üzerinde ellerini gezdirdi.

*Nihanî:
Daha ilk görüşte olmuşum hayran
Kaşları, gözleri menendsiz Ceylan
Der Nihân seninle olmam imtihan
Bil ki ulu bir mizana giderim*

Sözünü tamam edince Ceylan Hanım dedi ki:

—Keramet sahibi miydin? Sen bu sözleri hardan tafdadın? (Nerden öğrendin?) Yoksa gaip biliciler mi söyledi?

Nihanî dedi ki:

—Ben Hak âşığıyım. Pirlerimin sayesinde söyledim.

Meğerse Ceylan Hanım'ın;

"Ayakları altı, kuyruk belinden" diye söylediği mısra bir muamma imiş. Ceylan Hanım Gündoğu tarafında bir bahçıvanın elindeki teraziyi görerek bu muammayı söylemiş. Gerçekten de el terazilerinin üç kafesinde üçer ip (ayak) vardır. Terazinin ibresi de kuyruğu oluyor. Böylece Nihanî'nin;

"Bil ki ulu bir mizana giderim" mısrası ile bu muamma çözülmüş oluyordu.

Bu sohbet bittikten sonra Ceylan Hanım, Nihâni'ye dedi ki:

—Eh âşık kardaş, artık Allah'a ısmarladık. Bizi duadan, niyazdan eyleme. Ölmeyip sağ kalırsak yine birbirimizi görürüz, dedi ve öyle bir "Ah!" çekti ki gözlerinden kanlı yaşlar revan olup çağlamağa bağladı.

Sırtını bir elma ağacına verip melûl mahzun öyle boynunu burdu (eğdi) ki zannedersin avcı tüfeğiyle bir güvercini vurup kanadını kırmıştı.

Hem ağlamakta hem de Nihanî'ye bakmakta idi. Ceylan Hanım'ın durup durulmasına, boynunun burulmasına karşı Nihanî'nin göğsü Süleyman Peygamber'in körüğü gibi kabardı.

Aldı Nihanî, bakalım Ceylan Hanıma ne dedi:

*Seyyahı şehrinde gördüm bir güzel
Giymiştir yeşili ala uygundur
Öğmüş öğmüş hâlk eylemiş lemyezil
Sandım bülbül konmuş güle uygundur*

*Kudretten çekilmiş hilâl kaşları
İnciden sedeften dürden dişleri
Dal gerdanda bölük bölük saçları
Devrilmiş kırk örgü, dala uygundur*

*Der Nihan işlerim müşküle benzer
Mah yüzünde zülfün sümbüle benzer
Her bir tekellümü bülbüle benzer
Dil dehana, dehan dile uygundur*

deyip kesti. Sazını kılıfına koyup omzuna aldı.

—Eyvallah bize, bir gün olur geliriz yüz yüze, diyerek yoluna revan oldu.

Kaynakça:

Aslan, Ensar, *Halkbilimi Araştırmaları 1*, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 2003, s. 87-94.

Çağlar, Behcet Kemal, “Bardızlı Âşık Nihanî”, *Türk Fklor Araştırmaları*, S. 34, İstanbul, 1952.

Gedik, Zekeriya, *Erzurum Halk Şairlerinden Bardızlı Âşık Nihanî Divanı*, İstanbul, 1995, 288 s.

Gökalp, Mehmet, *Bardızlı Âşık Nihanî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, 118 s.

Sevengil, Refik Ahmet, *Çağımızın Halk Şairleri*, Atlas Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 22-2.

Timur, Bulut, *Âşık Nihanî Hayatı ve Eserleri*, Erzurum, 1972 (Basılmamış Lisans Tezi).

NOVRUZ VE GENDAB

Doğu Anadolu'da ve bilhassa Azerbaycan sahasında anlatılan aşk hikâyelerindendir. Azerbaycan'da derlenmiş ve yayımlanmış pek çok metin bulunmaktadır. Hikâyede, rüyada bade içtiği kıza kavuşmak uğruna çekilen çileler ve iki güzelle birlikte memlekete dönme söz konusu edilmiştir. İçilen bade "er dolusu bade"dir ve bu badeyi içen Novruz âşık olmanın yanında kahramanlık ve bileği bükülmez yiğit olma özelliğini de elde etmiştir.

Şahıs kadrosu olarak; Novruz, Gendap, Gülşen, Şehriyar, Kerem Paşa, Kavas Ahmet, Derviş gibi asıl kahramanların yanında engelleyici şahıs olarak Celâl Şah ve Tepegöz karşımıza çıkar. Mekân olarak da Diyarbakır, Mısır Şehri ve Karadağ görülür.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Diyarbakır şehrinde Kerim Paşa adında zengin bir kişi vardır. Kerim Paşa, bir gün çeşme başında yüzünü yıkarken suda kendi aksini görür. Ne kadar yaşlandığını görüp bir evlâdı olmadığına üzülür. Karısı da Kerim Paşa'nın durumunu fark eder ve derdini sorup öğrenir. Zeynep Hanım kocasına büyüklere danışmasını söyler. Büyüklere Kerim Paşa'nın fakir fukaraya yardım etmesini, aç doyurup, çıplak giydirmesini, borçluyu borcundan kurtarmasını tavsiye ederler.

Kerim Paşa, söylenenleri yapar. Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat ve dokuz saniye geçer ve Kerim Paşa'nın bir oğlu olur. Üç gün sonra da meclis kurup çocuğa Novruz ayı olduğundan Novruz adını koyarlar.

Aradan hayli zaman geçer, Novruz büyür. Akıllı, marifetli bir çocuk olur. Babası evinde bir ziyafet verir. Gelenlerin içinde bir de âşık vardır. Âşığın anlattıklarından çok etkilenen Novruz, Allah'a kendisine de bade vermesi için dua eder.

Novruz'un duası kabul olunur. Novruz, rüyasında nur yüzlü bir pirin elinden badeden içer. İçtiği bade ile Mısır Şahı'nın kızı Gendap

Hanım'a âşık olur ve kendinden geçer. Etrafındakiler, onun niçin bayıldığını bilmez ve ayıltmaya çalışırlar. Bir kadın onun bade içtiğini söyler. Novruz, bir kopuz sesi ile kendisine gelir. Kopuzu eline alıp bir deyişle hâlini anlatır. Mısır'a gitmek istediğini söyler. Annesi Zeynep Hanım, oğlunun Mısır'a gitmesine engel olmak ister, ancak ona söz geçiremez.

Novruz, helalleşip yola çıkar. Biraz yol gittikten sonra önüne deniz çıkar. Novruz, bir gemiye biner. Gemi fırtınaya tutulunca batar ve Novruz bir tahta parçasına tutunarak sağ kalmayı başarır. Bir dalga onu sahile atar. Orada bulunan Kavas Ahmet'e rüyasında sahilde birinin yattığını gidip ona yardım etmesi söylenir. Kavas Ahmet, sahile gelir ve orada Novruz'u görür, alıp evine götürür.

Novruz, bir müddet Kavas Ahmet'in evinde kalır. Kavas Ahmet'in ise Gülşen Hanım adında bir kızı vardır. Şehirde başka Müslüman bir aile olmadığından kızını kimseye veremeyen Kavas Ahmet, kızını Novruz'a vermek ister. Novruz, kabul eder ve Gülşen Hanım evlenirler. Novruz, zıfaf gecesi kılıcını çıkarıp Gülşen'le aralarına koyar. Gülşen'e, Gendap adında bir sevdiği olduğundan bahseder.

Aradan zaman geçer. Bir gün Novruz, bahçede göğsünün yaralanmasına aldırmadan gülü almaya çalışan bir bülbül görür. Bundan çok etkilenerek Gendap Hanım'ı aramaya karar verir. Kavas Ahmet ve Gülşen Hanım'ın caydırmalarına kulak asmaz ve tekrar gelip kendisini alacağını söyleyip evden ayrılır.

Bir müddet yol gittikten sonra Karadağ'dan geçerken orada tipiye yakalanır. Allah derun-i dilden dua eder ve selâmetle Mısır'a vasıl olmayı başarır. Orada bir bahçeye gelip dinlenir.

Celâl Şah'ın kızı Gendap, güzelliği ile dört bir tarafa nam salmıştır. İstanbullu Mahmut Paşa da ona âşık olmuştur. Celâl Şah'tan kızını ister, fakat Şah kızını vermez. Bunun üzerine Paşa, Şah'a savaş açar.

Savaşın üçüncü günü Celâl Şah, yenilgiye uğrayıp geri çekilir. Şah, kendisi bu haldeyken sarayda oturan Novruz'a kızar ve pehlivanlarından birini Novruz'un haddini bildirmeye gönderir. Novruz, pehlivanı yener. Celâl Şah ikincisi bir pehlivan gönderir. Novruz, o pehlivanı da yener.

Vezir, Mahmut Paşa'nın hakkından Novruz'un gelebileceğini söyler. Celâl Şah, Novruz'u yanına çağırır. Novruz, Mısır'a gelişinin sebebini anlatır. Celâl Şah, şayet Mahmut Paşa'yı yenerse, kızını kendisine vereceğine söz verir.

Üç gün üç gecelik savaştan sonra Novruz, Mahmut Paşa'nın başını kesip Şah'a getirir. Celâl Şah, Novruz'a isteğini sorar. O da sazi ile Gendap'ı almaya geldiğini söyler. Şah, kızar ve Novruz'un boynunun vurulmasını emreder. Oradaki bir ihtiyar, bunun doğru olmayacağını ifade eder. Oradakiler, ihtiyarın sözlerini doğru bulur. Şah bunun üzerine Novruz'u öldürmekten vazgeçip zindana attırır.

Gendap, kendisi uğruna gösterdiği fedakârlıklara hayran kalır. Novruz'un zindanda olduğunu öğrenip yanına gider. Bir plan hazırlarlar. Gendap'ın ağır hasta gibi yataklara düşer. Gendap'ın annesi Şahbaz Hanım kızının yanına gelip onunla konuşur. Kızının derdini öğrenir, fakat Şah'tan korktuğu için çaresizdir.

Sarayda kafesin içinde bülbül besleyen ve karşısına bir demet kırmızı gül ve bir de mum koyan Celâl Şah, bir gece rüyasında kızıl bir kuşun saraya girip mumu söndürdüğünü ve bu yüzden bülbülün ölüp güllerin de solduğunu görür. Veziri çağırıp rüyasını anlatır ve yorumlamasını ister. Fakat kimse rüyayı yorumlayamaz. Şah, vezire rüyayı yorumlaması için kırk gün müddet verir. Vezir otuz dokuz gün bir şey bulamayınca kırkinci gün Gendap'ın yanına gider ve onun yanında bulunan derviş, rüyayı duyunca yorumlayacağını söyler. Şah'ın yanına gidip rüyayı yorumlar. Derviş, Celâl Şah'a, mumun Şah'ın oğlanları, ölen bülbülün Novruz, solan gülün Gendap, kızıl kuşun da Hakk'ın eli olduğunu söyler. Kızını Novruz'a vermezse, bunların olacağını söyler. Şah, dervişin söylediklerine çok kızar ve onun derisini yüzdüreceğini söyler. Fakat derviş bir anda yok olur.

Vezir Şah'a dervişin dediklerini yapmasını, bunun bir Hak yazısı olduğunu, hem Novruz'a Mahmut Paşa'yı öldürdüğünde kızını vereceğinin sözünü vermiş olduğunu söyler. Ardından Şah'a, Novruz'un bir hak âşığı olduğunu anlaması için Novruz'un gözleri bağlı olarak birçok kız içinden Gendap'ı tanıyıp tanıyamayacağına bakmasını ister.

Vezirin dediği gibi yapılır. Novruz gözleri bağlı halde iken onca kız içinden Gendap'ı tanır. Buna şahit olan Şah, Novruz'un hak âşığı olduğuna inanıp onların nikâhlarını kıydırır.

Novruz, evinden uzakta olduğu için kırk gün kırk gece yapılacak olan düğünü istemez ve yola çıkarlar. Az gidip uz gidip Karadağ'a gelirler. Burayı güzellikler içinde gören Novruz sazıyla bir şeyler söyler. Tekrar yollarına devam edip Tepegöz adında bir pehlivanın yerine gelirler. Tepegöz gelip geçenin malını mülkünü almaktadır. Onlar da dinlenirken gelip Novruz'a saldırır. Novruz ile Tepegöz çetin mücadeleye başlarlar. Mücadele sonunda Tepegöz mağlup olur. Novruz onun kellesini alıp hurca koyar.

Gendap'la, Tepegöz'ün kalesine giderler ve orda asılı bir kız görüp kızı yere indirirler. Şehriyar adındaki bu kız, Novruz'a âşık olur. Şehriyar'ın Arap Şahı'nın kızı olduğunu Tepegöz'ün Şehriyar'ı düğünden kaçırdığını öğrenirler. Kız, Tepegöz'ün geleceğinden korkup oradan gitmelerini söyler. Novruz kıza, uzak yoldan gelip yorulduklarını, hurçtan karpuzu alıp kesmesini söyler. Şehriyar hurcu açınca Tepegöz'ün kellesini görüp sevinir.

Hep birlikte yola çıkarlar. Şehriyar'ı memleketine getirirler. Anne ve babası yedi yıl ayrılıktan sonra buna çok sevinirler. Gendap ile Novruz'u birkaç gün misafir ederler. Sonra yollarına devam edip Kavas Ahmet'in evine gelip Gülşen'i alıp Diyarbakır'ın yaylasına gelirler. Burada Deli Çoban'a rastlarlar. Kerim Paşa'nın çobanı olan Deli Çoban, önce Novruz'u tanımaz. Tanıyınca, koşup Novruz'un anne ve babasına haber verir. Novruz, anne babasına sarılıp hasret giderir. Yedi gün yedi gece düğün yaparlar.

Azerbaycan Millî İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü enstitüsünce yayımlanan Ağbaba folklorunun yer aldığı *Azerbaycan Folkloru Antologiyası* adlı kitabın 8. Cildinde Çivinli köyünden 59 yaşındaki Âşık Paşa Göydağlı / Gökdağlı'nın anlattığı Novruz-Gendap adlı bir hikâye yer almaktadır. Yukarıda özetini verdiğimiz hikâye ile bu metin arasında kişi, mekân ve olaylarla ilgili olarak kısmen farklılıklar vardır. Bu hikâye üzerinde çalışan Nail Tan, söz konusu hikâyeyi şöyle özetlemiştir:

“Şüregel’in Karaçanta köyünde Mehemmet/Muhammet adlı bir kişi yaşıyordu. İki oğlu vardı. Hasan Ali ile Novruz. Büyük oğlu Hasan Ali’yi Destegül adlı bir kızla evlendirmişti. Hasan Ali genç yaşta ölünce Destegül dul kaldı.

Bir yandan yoksulluk bir yandan oğlunun ölümü Muhammet Efendi’yi çok üzdü. Eşi Lalezar’la bir karar verdiler. Novruz, biraz büyüyünce Destegül’le evlendirilecektir.

Novruz, boylu poslu, 17-18 yaşında yakışıklı bir delikanlıydı. Bir gün koyunlarını otlatmak için Gökbülak’a gittiğinde uykusu geldi. Koyunlarını sularken yattı, uyudu Rüyasında bir aksakallı pîr başında durdu. Ona bir bade verdi. Badeyi içen Novruz’un yüreği yandı. Pîr, iki parmağının arasından bir güzel kız gösterdi: “O kız senin sevgilin Selbinaz’dır. Çıldır Kerim Ağa’nın kızıdır.” dedi.

Novruz, uykusundan uyanamadı. Ağzından köpükler taşmıştı. Eve dönmeyince babası Muhammet ve koyun sahipleri onu arayıp bulak başında baygın buldular. Eve getirdiler. Annesi Lalezar Hanım başladı ağlamaya. Güngörmüş bir adam dedi ki: “Bu aşk hastasıdır. İki gün sonra kendine gelir. Bu arada bir saz yapın. Derdini ancak sazla söyler.”

Novruz, iki gün sonrakendine geldi. Hemen bir saz istedi. Rüyasında pîrler elinden bade içip Çıldır güzeli Selbinaz’a âşık olduğunu, yollara düşüp sevgilisini arayacağını, şiir hâlinde çalıp söyledi.

Annesi Lalezar’la Novruz karşılıklı saz ve sözle konuştular. Lalezar Hanım, “Sana Destegül’ü alalım, mutlu ol, Çıldır’a gitme!” dediyse de Novruz kararından dönmedi: “Ben Selbinaz’sız yaşayamam.” dedi. Anne, baba ve akrabaları onu yola çıkmaktan engellemeye çalıştılar.

Novruz, bir gün kırlara açıldı. Bir çobanla karşılaştı. Çoban niçin üzgün olduğunu sordu. Novruz, ona sazla sözle aşkını, akrabalarının sevgilisine gitmesine engel olduklarını anlattı. Tam bu sırada, onu arayan akrabaları yanına gelip köye götürdüler.

Novruz’un annesi, oğlunun sevgilisini aramak üzere evden çıkıp gitmesinden çok korkuyordu. Derdini, çok bilmiş kadınlara anlattı. Kadınların içinde kötü dilli bir kadın vardı. “Oğlun burada kalsın istiyorsan, onu murdarla, pisle!” dedi. Lalezar Hanım oğlunu

murdarladı. (Yani, dinen yasak olan yiyecekler yedirdi. Mundarladı. Böylece bade içerek kazandığı manevi gücü kaybetti.) Novruz'un o dakika gözleri karardı, dünya başına yıkıldı.

Gözleri görmeyen Novruz, aklını da yitirip çöllere, kırlara düştü. Akli başına geldiği anlarda sazını sinesine basıp yanık yanık derdini dağlara anlatıyordu.

Bir gün kırlarda dolaşırken dağlardan bir yel esti. Bu yel Novruz'a çok dokundu. Sazını eline alıp yele yalvarmaya başladı. Sevgilisine haber götürsün, son nefesinde onun adını söylediğini duyursun diye.

Sevgilisine yel vasıtasıyla son sözünü ulaştırdığına inanan Hak âşığı Novruz, genç yaşta dünyasını değiştirdi. Anne ve babası, akrabaları, köylüleri toplanıp cenazesini toprağa verdiler."

Kaynakça:

Alptekin, Ali Berat, "Halk Hikâyeleri", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 616-619.

Ahundov, E[hliman].-M[emmed]. H[üseyn]. Tehmasib, *Azerbaycan Dastanları*, C. 1, Bakü, 2005, s. 169-196.

Babahanlı, Gülbeniz, *Azerbaycan'ın Gayri - Maddi Medeniyet Abideleri ve Ertoğrul Cavid*, C. 6, Bakı, 2011, s. 15-85.

Beşirova, Gönül, *Güney Azerbaycan Sahasına Ait Beş Halk Hikâyesi Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2006, s. 245-272 (E. Ü. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)

Duymaz, Ali, *Novruz Bey Hikâyesi (İnceleme-Metinler)*, Millî Folklor Yayınları, Aydın, 1996, 159 s.

İsmayilov, Hüseyin-Tacir Gurbanov, *Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Ağbaba Folkloru*, Bakü, 2003, 475 s.

Memmedli, Elhan, *Azerbaycan Folklor Külliyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. 30, Bakı, 2012, s. 200-237.

Pirsultanlı, Sednik Paşa, *Novruz-Kendab ve Diğer Mehebbet Dastanlarının Mukayiseli Tedkiki*, Bakü, 2009, 112 s.

Sayılov, Kalib-Helil Ağaverdi, *Azerbaycan Folklor Külliyyatı*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu, C. 28, Bakı, 2011, s. 90-103.

Tan, Nail, "Novruz Bey Hikâyesi İncelemelerine Katkıları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara, 2009, S. 27, s. 103-107.

NOZUGUM

Uygur destanıdır. Uygurların ilgi duyduğu ve dilinden düşürmediği destanlardan birisidir. "Nazugum", "Nuzugum" şeklinde de telaffuz edilir.

1976'da Almatı'da yayımlanan Bilal Nazım'ın kitabında, 1909'da Tarançı Halk Edebiyatından Örnekler adlı kitapta, 1956'da Kazakistan'da yayımlanan Uygur Edebiyatı Okuma Kitabında ve nihayet 1981'de Urumçi'de basılan Uygur halk Destanları 1 adlı eserde hikâye metinlerine yer verilmiştir.

Manzum ve mensur yapıya sahiptir. Destan, lirizmin yanında kahramanlık öğelerini de ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Genel olarak Mançu-Çin istilacılarına karşı verilen mücadeleler konu edilmiştir. Manzum kısımlar yedi heceli ve genellikle (abcb) şeklinde kafiyeledir.

Destanın özeti şöyledir:

Çin'e Davanhan adlı birisi han olur. Cihangir Hoca, Kaşgar'a gelip Çinlilerle savaşır ve Kaşgar'ı alır ve orayı altı ay yönetir.

Kulca şehrinden Çinguniki denen general pek çok askerle Pekin'den Kaşgar'a gelir. Çinguniki, Beyhuzade ve Yong Darin adlı generallerle birleşerek Cihangir Hoca ile savaşır. Cihangir Hoca'yı yakalayıp Pekin'e Çin Hanı Davahan'ın yanına götürürler. Kaşgar'daki erkekleri öldürürler, kadınları Kulca şehrine getirip her birini bir Kalmuk'a eş olarak verirler. Nozugum denen kadını da kardeşi ile birlikte bir Kalmuk'a verirler. Nozugum başına gelen dertleri, geçmişini hatırlayarak türkü söyler.

Nozugum, molla bir kadındır. Narin, buğday tenli, kara gözlü, kara kaşlı, ince vücutludur. Bunun için Kargaş halkı ona Nozugum adını

verir. Günlerden bir gün Nozugum ve kardeşi Abdullah Hoca dağda buluşurlar ve ağlaşıp birbirlerine dertlerini anlatırlar. Abdullah Hoca, Nozugum'a; "Burada durma, bir tarafa kaç kaçmazsan seni Kalmuklar alırlar, doğurduğun çocukların hepsi Kalmuk olur, kendinde kara kafir gibi olursun." der. Nozugum ağlayarak "Ey ağabey! Ben de gitmek isterim ama seni bırakıp gidemiyorum. Sen de izin verdin şimdi gigidiyorum Allah'a emanet ol" der ve Kulca tarafında doğru gider.

Kalmuklar eğlenmektedirler. Üç gün üç gece eğlenirler. Nozugum'un kaçtığını dördüncü gün fark ederler. Kardeşi Abdullah Hoca'yı tutuklayıp bir ağaca bağlayarak işkence ederler. Kalmuk'lar her tarafta Nozugum'u ararlar, fakat bulamazlar.

Nozugum, o gece Çan Yıldız'dan kaçıp bir ormana sığınır. Akşam yürür, gündüz uyur. Linka'ya kadar gelir. Burada nehir kenarında bıçağı ile sal yapar ve Kulca şehrinin batısındaki Almatu'ya doğru yol alır. Nehirde ilerlerken bir Kalmuk, Nozugum'u görür ve diğer Kalmuklara haber verir. Kalmuk Bey'i bunu duyunca Küre şehri General'ine mektup gönderir. General Cancun, mektubu alınca Solanlara "Nozugum'u bulun! Bana getirin" diye emreder. İki yüz altı Solan gelip üç gün kamışlıkta Nozugum'u ararlar fakat bulamazlar. Solanlar dördüncü gün kamışlığı ateşe verirler.

Nozugum, gece kamışlıktan kurtulur ve kaçır. Kaçarken bir çobanın evine sığınır ve çobana başından geçenleri anlatır. Çoban ve ailesi onun durumuna üzülürler ve evlerine alırlar. Nozugum, fırsat bulup dışarıya çıktığında eski günlerini hatırlar, türküler söyleyerek babasını yad eder.

İki yüz Solan ile Bütezongi, Nozugum'u bulmak için peşine düşerler. Nozugum, bunu haber alır. Kaçmaya çalışsa da Solanlara yakalanır. Solanlar, Nozugum'u Küre şehrine götürüp General'e teslim ederler.

General Şi-Sen, Nozugum'u Maza'ya verir. Maza Ağa'nın hanımı da bir Kaşgar kızıdır. Nozugum bu Ağa'nın hanımına hizmet için verilir. Ağa'nın hanımı buna çok sevinir, çünkü Nozugum ile bu hanım Kaşgar'dan aynı mahalledendirler.

Aradan günler geçer ve Şi-Sen Ağa Nozugum'u bir Solan'a eş olarak vermek ister. Nozugum, Ağa'nın hanımından yardım ister fakat Şi-Sen Ağa, hanımını dinlemez ve sonunda Solan'a verir.

Solan, Nozugum'u kendi yurdu Sumun'a götürür ve orada gelenek-göreneklerine uygun düğün yapar. Solan düğünde çok içip sarhoş olduğu için Nozugum onu boğazlayıp öldürür ve kaçar. Kaçarken yanına biraz pirinç, tuz, bir bakır tencere, bir kâse vardır. Solanlar, General'e haber verir, General de Ağa'ya bulması için emir verir. Nozugum altı ay boyunca kaçar, yakalanmaz.

Nozugum bir gün yemek pişirmek için ormana ateş yakar ve nehir kenarına su getirmeye gider. Nozugum gidince ateş büyür ve bu ateşi peşindeki zaptiyeler fark eder hemen Nozugum'u yakalarlar. Zaptiyeler, onu Ağa'ya teslim ederler. Ağa, ellerini ve ayaklarına kelepçe vurdurarak Dun Yumun'a hapsedtirir. Nozugum, orada derdini anlatan türküler söyler.

Şi-Sen Ağa, Nozugum'u General'e teslim eder, General'de Nozugum'un olaylarını mektuba yazarak, Davanhan'a gönderir. Nozugum'u hapiste gece dört zaptiye, gündüz dört zaptiye bekler.

General'in Han'a gönderdiği mektup kırk bir günde gider. Han'dan değeri cevap mektubu kırk bir günde gelir. Han; "Bu mektup gece ulaşırsa gündüzü beklemeden, gündüz ulaşırsa geceyi beklemeden idam edilsin." Diye ferman etmiştir. Mektup gelince, Nozugum idam yerine götürülür. Bütün halk oraya toplanır. Nozugum kibleye doğru oturur ve şehadet getirir. Bir cellat Nozugum'un önünde kılıcını bilerken, bir cellat arkadan boynunu keser. Orda bulunan iki yüz kadar Çinli Müslüman başı vücuda dikerek namazını kılıp toprağa verirler. Başında Kur'an-ı Kerim okurlar.

Kaynakça:

Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2011, s. 335-337.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 1*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 1-22.

İnayet, Alimcan, *Uygur Halk Destanları 2*, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 17-26.

NURADIN

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Nogay Türkleri arasında da anlatılır.

Bu destanlar Murın Sengirbekuli (1859-1940)'dan derlenmiştir. Anşıbay Batır destanı dairesinde Parpariya, Tuttıkıya, Edige, Nuradın, Musahan, Orak-Mamay ve Karasay-Kazı destanları anlatılır (Bkz. İlgili destanlar). Destan, Murın Jırav Sengirbayev (1859-1954)'den yazıya geçirilmiştir. Murın, anlattığı destanları, Nurım Şırşıgululu (1825-1898), Kaşagan Kürjimanuli (1840-1924) ve Murat Mönkeuli (1843-1906)'dan öğrenmiştir ve bunların toplam sayısı 20 kadardır.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir ancak manzum kısım daha çoktur. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Destanda, Nuradın'ın Kalmuklar ve Kızılbaşlar ile olan mücadeleleri dile getirilmiştir. Nuradın her iki boyun üzerine gider ve onları alt eder.

Destanın özeti şöyledir:

Nuradın on yaşını doldurunca babası ile konuşmak ister. Babası artık altmış yaşında olduğu için sormak istediği soruyu sormasına izin verir. Nuradın yalnız bir yiğit olduğunu bir yakın akrabası olmadığını söyleyerek Kalmukluları ve Indışlıları görmek istediğini söyler. Babası Indışlıların güçlü olduğunu doksan günlük bir mesafede bulunduklarını anlatır. Indışlıların hanı Tarkas'tır. Babası Indış şehrinin güçlü olduğunu hiçbir insanın ona gücünün yetmeyeceğini oğluna söyler. Nuradın babasının içinde gayret olduğunu izin verirse görmek istediğini anlatır. Babası Nuradın'a izin verir Telşubar atın tayı olan Şubar adlı atı almasını, onu kimsenin geçemeyeceğini söyler. Babası oğluna atını iyi hazırlayıp at mızrağını almasını altın saplı kılıcını beline bağlayıp dara düştüğünde de Baba Tüküti Şaştı Aziz'e dua edip yardım istemesini ister. Nuradın, Indışlıları yenip geri döneceğini söyler ve yola çıkar.

Indışlıların olduğu yer iki tarafı kum tepeleri olan bölük bölük ağaçların olduğu çöldür. Nuradın Şubar ile doksan günlük yolu elli gün içinde alır. Indışlılar Nogaylı düşmanın geleceğini haber vermesi için elli askeri gözcü olarak gönderir. Kalmuklular tek başına gelen atlıyı görünce sevinirler. Nuradın üzerine elli kişi birden saldırır Nuradın eline mızrağını alıp karşılık verir. Şubar atı üzerinde Kalmukluları

teker teker devirir. Kalmuklar savaşın hâline görünce kaçmaya başlar biri şehre gidip Tarkas Hana haber verir. Tarkas Han Indisluları toplar. Nogaylı geldi diyerek askerin sayısını iki bine çıkarır. Tarkas Han Nuradın'ın karşısına çıkıp iki bin kişilik orduya sahip olduğunu çocuk yaşta boynun kesilmesin kendi elinde atını ver, der.

Nuradın, atının üzerine de mızrağı ile Indislılara saldırmaya başlar. Tarkasın askerleri kaçırlar. Nuradın onların peşinden gidip yakalar. Tarkas ile Nuradın teke tek at sırtında dövüşürler. Tarkas'ın boynunu keser. Kaçan Indislıların arkasından yetişip onları öldürür ve kalanını hapseder. Tarkas Hanın kızı Jamil, han babasının güçlü bir yiğit olduğunu ne olursa göğüs germeleri gerektiğini söyler.

Nuradın Indislılarla sekiz gün gece gündüz demeden savaşır. Tarkasın yurdunu yener ve on üçüncü gün memleketine doğru yola çıkar. Nuradın üç aylık mesafeyi on beş günde alır ve ahalisine Kalmukların artık bir gölgesinin bile gözükmeyeceğini söyleyerek seferinin hayırlı bittiğini söyler. Nuradın'ın dönüşü bayram gibi kutlanır ve tahta çıkar. Halkına, Kızılbaş eline sefere gideceğini söyler Nuradın on beş günde Kızılbaş yurduna varacağını Indislıların gücünü gördüğünü Kızılbaş halkında kuvvetini görmek istediğini söyler ancak Nogaylı onunla gelmek istemez. Nuradın yurdunu korumak isteyen bir yiğit olduğunu tevekkül edip yola çıkacağını söyler. Nuradın bir ay bakıp onu iyi besler, Tarkasın yurdundan döndüğünden beri su yerine süt, şeker yerine bal verip Şubar atına bakar Şubar at dolu dizgin koşacak duruma gelir.

Şubar atı eyerleyip babasının gök elmastan kılıcını beline bağlayıp üstüne ak zırhı kuşanıp yol hazırlığını tamamlar. Babası oğluna; "Kırklar seni kollasın Hızır ata yardımcın olsun." diyerek dua eder. Nuradın küheylan olan atına binip yola çıkar.

Nuradın, Şubar ile aylar süren yolu iki ayda kat edip Kızılbaş yurduna gelir.

Yolda, karşısına çıkan yirmi kişi, ona saldırır. Hücum eden Kızılbaş yiğitleri onun atını ve ganimetlerini almak ister. Kızılbaş yiğitlerinden biri ona kim olduğunu sorar. Nuradın onlara Nogaylı olduğunu, Şappaz Han'ı aradığını söyler. Okunu çeker ve ilk atışta beş tane Kızılbaş'ı yere devirir. Onun gücünü gören Kızılbaşlar korkar. On dördü Nuradın'la savaşırken biri Şappaz Han'a haber vermek için atıyla gider.

Nuradın hepsine karşılık verdikten sonra şaha giden kişiyi takip ederek onu geçer. Nuradın şehre ulaştığı sırada sınırda bir ihtiyar görür. İhtiyar ağlayarak Şappaz hana bir Nogaylı çocuğun geldiğini söyler. Şappaz Han, baştan başa demir silahları ile kuşanıp bine yaklaşan asker sayısı ise hazırlanır. Şappaz Han haber veren ihtiyara düşmanın ne taraftan geldiğini sorar. İhtiyar kızıl kaya tarafından geldiğini söyler. Nuradın sesleri işitince Şubar atı o tarafa çevirir. Şappaz Han, arkadaşına Nogaylıyı öldürmenin kolay olduğunu söyler. Şappaz Han askerlerini çağırır ve onun başının kesilmesini ister. Nuradın, Kızılbaşlarla durmadan savaşır onları şehir dışına adım attırmayıp hapseder. Nuradın Şappaz Hanı kalabalığın arasında göremez. Kızılbaşlılardan birisi onun kaçıp kamışlıkta saklandığını söyler. Nuradın kamışlığı ateşe verince onu görür. Şappaz Han, atıyla kaçmaya başlar. Nuradın onu takip eder Şappaz Han; “Biz din kardeşiyiz, ne istersen söyle vereceğim.” der. Anlaşırlar. Şappaz Han onu evince misafir edip çok iyi ağırlar. Şappaz Han, Nuradın çok iyi dost olurlar. Nuradın da doğduğu yere geri döner onu anası karşılar dualarının kabul olduğunu söyler. Nuradın’ın ardından bir bebek doğunca onun adını Musahan koyduklarını anlatır.

(Destan, Musahan destanı ile devam eder. Bkz. MUSAHAN).

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı*, (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 184-227.

NURGAYŞA

Kazak destanıdır. Tamamı manzum ve kara ölen (koşma) tarzında olup 11 hecelidir ancak durakları Türkiye’deki uygulamalardan farklı olarak (3+4+4). Toplam 1376 dizedir. Şayahmet Keribayulı’dan 1949 da derlenip Arap alfabesiyle yazılmış olan metin Gılımıy Ortalık Kitaphana’sında muhafaza edilmektedir. Pakizat Avesbayeva bu metni Kiril harflerine çevirmiştir.

Destanın özeti şöyledir:

Kün Jarlı Sarcomert kabilesinden olan Nurgayşa, huyu ve güzelliğiyle çok özel biridir. Kabilesinden olan Beysembi, Targın ve Tayındı'yo mekân tutmuştur. Beysembi'nin oğlu Rahımjan, herkesi küçümseyen kibirli bir yapıya sahiptir. Nurgayşa, Rahımjan'ın kardeşidir. Rahımjan, onu beş yüz kısırak karşılığı İmambay'a verir. Bu evliliğe istemeyen Nurgayşa'nın kocasında gönlü yoktur. İmambay, Matay yurdunun sahibi Bodak'ın altı oğlunun en küçüğü olup yalancı, huşuz, peltek dilli ve kısa boyludur.

Düğün başlar. Kız ve gelinler akşam düğüne toplanır. Düğüne başka yurttan Kasen ile Jupaş da gelir.

Jupaş, Baybol sülalesinden Sasıkbay'ın oğludur. Bunlar Kereytter yaylasında yaşamaktadırlar. Jupaş, iyi bir dambıra ustasıdır. Öyleki onun olmadığı düğün, düğün sayılmaz. Jupaş da Nurgayşa'yı sevmektedir. Fırsatını bulup Nurgayşa'ya birlikte kaçmayı teklif eder. Baysadak, iki gencin konuşmalarını duyar, gizlice Rahımjan'a adam gönderir.

Kasen atını görmeye çıkınca halkın hâlini görür ve şüphelenir. Jupaş'a haber verir. Jupaş, Nurgayşa ile vedalaşır ve geri döneceklerini söyleyerek oradan uzaklaşır.

Rahımjan kızı götürmeye karar verir. Nurgayşa'nın annesi Ebiş için kötüye gittiğini anlar. Annesi ile Nurgayşa hem fikirdir. Annesi kızının hâline üzülür. Rahımjan, Nurgayşa'nın hâlinde şüpheler sezer. Düğünün bitmesini beklemeden apar topar Nurgayşa'yı atla gönderir. Nurgayşa'nın kocası cefa çektirip canını yakar. İki günde bir Nurgayşa'yı döver.

Jupaş, bu durumu öğrenince hiddetlenir. Galiakbar'ı Nurgayşa'nın durumunu öğrenmesi ve gelecek hafta perşembe gününe sözleşmesi için gönderir. Galiakbar, yola koyulur. Mum yakıp halk sakinleşince Dayrabay'ın evine ulaşır. Galiakbar seyahatçi, herkesin memnun eden siyasetçi bir gençtir. Her çeşit hikâye söyler dambıra çalar, iyi şarkı söyler. Bu köyde herkes onu tanır. Galiakbar gelince herkes sevinir, şarkı söyleyin diye ısrar ederler. Nurgayşa konuşun yemeğini koyar. Galiakbar, Jupaş'ın verdiği mendili çıkartıp anlındaki teri siler. Nurgayşa mendili tanır. Nasılsa Jupaş'tan haber geldi diye Nurgayşa hayallerle gezmektedir.

Galiakbar türkü söylemeye başlar. Nurgayşa'ya söyleyeceklerini şiirle söyler. Diğerleri hiçbir şey anlamaz. Nurgayşa haberi alır. Galiakbar bir fırsatını bularak Jupaş'ın verdiği mendili teslim eder. Vedalaşır, atına atlar yola koyulur.

Nurgayşa sözleştikleri yere gider. Bekler ama Jupaş gelmez. Tekrar eve döner. Beklenmedik bir şey olur, o gün Jupaş hasta düşer. Jupaş yirmi dört gün hasta yatar. Kasen geziyormuş gibi gelip Nurgayşa'ya, Jupaş'ın hasta düştüğünü söyler.

Nurgayşa Kasen'e; "Annem beni hastayım diye çağırtsin, bu sırrı kimseye söylemesin." der. Annesi çeşitli düşüncelere dalar. Nurgayşa'ya hile yapmayı düşünür. İnce gömleği ile terli terli dışarı çıkınca akşamın soğuğu hemen yakalar. Sudan başka şey içmez. Yemek yemez, inleyip hastalanarak yatağa düşer. İsteddiği musibeti kazanır. Öksürünce sapsarı kesilir.

Rahımjan, Dayrabay'a mektup yazar. Biri Matay'ın ileri geleni, biri Ötemis'in ileri gelenidir. Dayrabay'ın yaylası Kölşilik'tedir. Mektup Dayrabay'a ulaşır. Dayrabay mektubu okuduktan sonra hemen Nurgayşa'yı yola çıkarır. Dayrabay, Kumar adlı kel çocuğunu onunla gönderir. "Annesi hasta mı yoksa yalan mı, gelinin yurdunun tavrını öğrenirsin." der.

Ötemis'in yaylası Sandıktaş'tadır. Öz yurdunun Nurgayşa'yı çağirtmesine Jupaş da çok sevinir. Üç kişi ile Jupaş buralarda misafirdir. Nurgayşa gelir, annesini kucaklar. O sırada Galiakbar giriverir içeri ve Nurgayşa'ya elini uzatırken bir de kâğıt verir. Daha sonra Nurgayşa bir fırsatını bulur, aceleyle mektubu okur. Obadakilerin hepsi uyuyunca, ırmağın kenarındaki bir top ağacın altında buluşmaya karar verirler. Nurgayşa annesine sırrını açar, Jupaş ile birlikte gideceğini söyler. Annesinin buna itirazı yoktur.

Jupaş ve arkadaşları, tarif edilen ağacın altına gelir ve sessizce beklerler. Nurgayşa yanlarına gelir. Dördü birlikte yola devam ederler. Matay'ın büyük dehası, ünlü Muhammedjan bahadırı Dayrabay'ın akrabasıdır. Bütün ilçe halkı sözüne itaat eder. Kalba'nın geniş yolunu mekân tutmuştur. Uvez ile jandarmadan başka yanlarına kimse yaklaşamaz.

Ötemis Rahımjan'ın asıl soyu Rüstem ile aynı soydandır. Rüstem Ötemis'in ileri gelenlerindendir. Bu da Muhammedjan'dan eksik değildir. Malını kimse sayıp bitiremez. Sotooke'ye götürüp her yıl hayvan satar. Oğulları Tügelbay'ın Rüstem ve Musa, çok gururlu ve gerçek bir asilzadedir. Muhammedjan Rüstem ile dünür olmuştur. Rahımjan da bunlardan eksik değildir. İşinin doğru yanlışlığına bakmaz, kendi fikirlerinden başkasını kabul etmez. Rahımjan'ın da huyu serttir.

Rahımjan'ın karısı erken uyanıp baktığında Nurgayşa'yı yatağında göremez. Rahımjan'ı uyandırır. Evdekilerin hepsi dehşete kapılır. Nurgayşa'nın gittiği anlaşıncı Rüstem'e haber gönderir, Ötemis'in ileri gelenlerini toplar. Kendisiyle dindaş olan bütün obayı ve akrabalarını bir araya getirdikten sonra, hâlini anlatır. Birisi, onlara evden birinin yardım ettiğini söyler.

Rahımjan annesini döver. Karınız Jupaş ile kaçtı, diye Ötemis Matay'a adam gönderilir. Mataylar bunu öğrenince hiddetlenir. Nasıl emir verirlerse millet hazırdır, hepsi Muhammedjan'a itaat eder. Bay Töre Bukay ile Hacı Maşet, söz için hem kışın hem yazın atın sırtından inmez. Ebubekir, İbrahim ve Kalel ile birlikte en az üç yüz kişi yola çıkar. Koşturarak Rahımjan'ın köyüne gelirler. Ötemis ve Mataylar birleşerek, Baybol'un üzerine büyük bir ordu ile yürüyecektir. Bunu duyan bütün Baybol obaları toplanır. Şakarım ile Mübarek, İrimcan, Mekebay ile Madiyar, Ediş ile Köpbergen'in Oralbek'i Sasıkbay'ın köyünde toplanırlar. Gelirlerse antlaşmaya dururuz, çarpışmaya çatışmaya gücümüz yoktur, derler.

Mataylar gelir, öbür tarafın söz söylemesine imkân bırakmadan Sasıkbay'ın çadırını başına yıkarlar. Dayrabay, Jupaş ile kadının teslim edilmesini ister. Matay'ın heybetine dayanamayıp Baybolların sesleri kesilir. Madiyar ile Mekebay iki zalim ileri çıkar. Bu ikisi Muhammedjan ile hemfikirdir. Mataylardan bir miktar rüşvet alıp, davayı onların lehine neticelendirmek isterler. İkisinin karşısına kimse çıkmaz. Baybolları istedikleri gibi yönetirler. Matay, Baybol ve Ötemis üç boy, dua edip hemfikir olup anlaşırırlar.

Mataylardan on beş kişi Patlak Şakir'in başkanlığında Madiyar'ı kılavuz edip, Jupaşa doğru hızla gelirler. Galiakbar bir uğursuzluk olacağını hisseder ve Jupaş'la koşturur. Galiakbar Matayların gelmekte olduğunu haber verir.

Mataylar, Nurgayşa'yı kuşatırlar. Jupaş konur, atla kaçıp kurtulur. Jupaş kaçarken Madiyar'ın gözüne ilişir. Jupaş, Madiyar'ın önünü keser, onu yaralar ve tekrar kaçır. Mataylar Nurgayşa'yı alıp giderler.

Rahımjan gelir, Nurgayşa'yı kamçı ile çekiştirir. Nurgayşa, Rahımjan ve halka sitem eder. Otuz kırk delikanlı Nurgayşa'yı alıp götürürler. İmambay'a teslim ederler. İmambay, Nurgayşa'yı hemen kâküllerinden kapıp bayılana kadar döver. Nurgayşa; "Birine rastlarsam veririm." diye Jupaş'a mektup yazar. Bir gün köye Şerip gelir. Meseleyi birisinden anlar. Gidip, Nurgayşa'nın hâlini sorar. İlk defa sıcak ve merhametli bir söz işitince Nurgayşa ağlayıverir. Nurgayşa çektiklerini Şerip'e anlatır. Jupaş'a teslim etmesi için mektubu Şerip'e verir.

Kâsen, Galiakbar ve Jupaş gelecekte ne yapacaklarını planlarlar. Nurgayşa ile konuşup sözleşmek için Galiakbar Mataylara doğru gelir. Nurgayşa'yı bulur ve buluşacakları yeri söyler. Nurgayşa, "Karşılaşırsanız Şerip'i de içinize alınız." der. Jupaşlar Ozaray'ın köyündedir.

Şerip'e hain diye inanmazlar. Galiakbar üzerlerine gelir. Galiakbar Şerip'in Nurgayşa'ya söz verdiğini söyler. Dördü burada anlaşır. Şerip, "Nurgayşa'yı elinize geçirirseniz, memlekette boşuna duraklamadan Örkemen şehrine gidin." der. Onlarla vedalaşır yola çıkar.

Halk, uykuya dalınca bunlar sözleştikleri yere gelir ve Nurgayşa'yı beklemeye başlarlar. İmambay uyuyunca, Nurgayşa giysisini giyer, fazla mücevherlerini yanına alır. Duyurmadan İmambay'ın sakalının ucunu makasla kesip atar.

Nurgayşa, buluşacakları yere gelir. Toparlanıp gidecekleri sırada saldırıya uğrarlar. Düşman her tarafı kuşatır. Jupaş da yaralanır. Kâsen ve Galiakbar birlik olup savaşırlar. Bu kadar kalabalık düşmana güç yetmez. "Bugün Nurgayşa'yı bize vermezler." diyerek yakalanmadan bu üç yiğit kaçıp gider. Nurgayşa bir anda topuzla vurulup, attan düşmüş, aklı başından gitmiştir. Bir ara gözünü açıp bakar, bir adam başını okşamaktadır. Nurgayşa'nın başındaki kişi ağabeyidir. Konuşmaya dili dönmez Nurgayşa'nın, mırıldanıp dönüp bir yanına düşer.

Onların kaçacağını Karatay'ın Berikbol'u haber verir.

Kaynakça:

Sakenov, Seyilbek-Pakizat Avespayeva, *Kazak Destanları VI* (Türkiye Türkçesine Aktaran; Oktay Selim Karaca), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009, s. 277-362.

NURKAN

Kırgız destanıdır. Destan, kanaat, samimiyet ahde vefa bakımından önemlidir. Deli Dumrul'da gördüğümüz "canı yerine can verme" motifi bu destanda da karşımıza çıkmaktadır. Nurkan, canını almaya gelen Azrail'den canı yerine can bulması için izin ister, Önce babasının, sonra annesinin yanına gider, kendisi için canlarını vermelerini ister, ancak ikisi de kabul etmez. Üçüncü olarak eşi Ayazhan'dan can ister. Eşi Nurkan için canını vermeyi gönülden kabul eder.

Destanın özeti şöyledir:

Kazak ilinde Eşim adında fakir biri yaşamaktadır. 70 yaşına gelmesine rağmen Eşim'in bir çocuğu olmamıştır. Eşim, bu durumuna çok üzülmemektedir. Bir gün karı-koca Allah'a dua ederler. O gece ihtiyar kadın rüyasında bir tane nar ağacı ve üzerinde de bir tane olgunlaşmış nar görür. Narı koparıp eşiyle birlikte yer, kalan suyunu da bir şişeye koyar. Uyanınca, rüyasını kocasına anlatır. Eşim, rüyayı hayra yorumlar. Tek ağaçtaki tek narı çocuklarının olacağına işaret olarak hükmeder.

Gerçekten de karısı hamile kalır. Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçer, kadının doğum sancıları başlar. Eşim'in bir oğlu olur. Eşim, oğlunun olduğu haberini alınca müjdelere verir, toy düzenler. Yenilir, içilir, dualar edilir. Çocuğun adını Nurkan koyarlar.

Nurkan, çok hızlı büyür. Üç yaşında iken dersler almaya başlar. Kısa zamanda evlenme çağına gelir. Bir evin tek kızını almayı murat eder ve bunun için Eşim, gezmedik yer bırakmaz, Afgan'a kadar gelir. Bir semaverciye meramını anlatır. Semaverci, orada tek oğlu olan aileye kızını başlık almadan vereceğini söyleyen Satar adında bir zenginden söz eder. Akşam olunca da Eşim'i misafir olarak evine götürür.

Eşim, zengin olan Satar'a dünür gitmeye çekinir, çünkü kendisi

oldukça fakirdir. Ancak daha fazla tereddüt etmez ve dünür gider. Satar'ı denemek için oğlu Nurkan'ın olumsuz olarak tanıtır. Nurkan'ın on üç yaşında, şımarık, çekik gözlü, eğri ağızlı, küçük burunlu biri olduğunu ve daha başka kusurlarını anlatır. Satar, da kızı Avaz'ın ince belli, ay yüzlü, bilgili ve hamaratlı yani güzel bir olduğunu söyler, arkasından da bir iyi ile bir kötünün iyi bir çift olabileceğini ifade eder ve kızını başlıksız olarak Eşim'in oğluna verir.

Satar, Eşim'i evinde misafir eder. 70 çeşit yemek hazırlar ona ayrı bir bozüy (çadır) kurdurur. Eşim'e gümüş kemerli gocuk giydirip, güzel bir at verip yolcu ederler. Ayaz, "Şayet er isen erken gel." diye Nurkan'a mektup yazım Eşim'le gönderir. Eşim, semaverciye uğrar, olup biteni anlatıp teşekkür eder, yoluna koyulur.

Kazak iline dönünce Nurkan'ın mescitte imamlık yaptığını öğrenir. Oğluna her şeyi anlatır ve emanet olarak aldığı mektubu teslim eder.

Henüz on dört yaşına girmiş olan Nurkan, yola çıkmak için yanına on beş arkadaşını toplar. Arkadaşları; "Sen parasız-pulsuz mollasın, o ise zengin adam. Ya kararından vazgeçerse! Ya bizi o yabancı topraklarda eşkıyalar basarlarsa? Sana kız mı yok, bir kız uğruna hepimizin hayatımızı tehlikeye atmaya ne lüzum var?" derlerse de Nurkan kararından dönmez. "Gitmek istemiyorsanız kalın. Ben tek başıma da giderim. Babamın bana bulduğu kızdan, ben nasıl cayayım." deyip yola çıkar.

Yolda Nurkan'ın önüne bir çete çıkar. Nurkan, çeteye meydan okur. Çete elemanları Nurkan'a bir şey yapmazlar. Nurkan yoluna devam eder. Bu hadise köyden görülebilecek bir mesafede olduğu için arkadaşları durumu gözlemlemektedir. Bunu görünce, onun yalnız başına yola gitmesine gönülleri razı olmaz, onlar da Nurkan'a katılırlar ve yola birlikte devam ederler.

Atlı grup, uzun bir yolculuktan sonra nihayet Satar'ın yurduna ulaşır. Damadın geldiğini duyan Avazhan en güzel giysilerini giyip, güzel kokular sürünüp, saçlarını toplayıp çıkar. Fakat burnu küçük, ağzı eğri, gözleri çekik, kimseyi göremez. Gelenlere; "Bunu sorarak çok ayıp ediyorum, ama benim müstakbel eşim kim? Bana tarif edilen Nurkan'ı göremiyorum." diye sorar. Gençler kakkahayla gülerler.

Nurkan kendisini tanıtır. Damat olarak bekledikleri gibi değil de tam tersi bir delikanlı görünce saray halkı çok sevinir. Satar, damadı için ziyafet verir. Onları iki gün misafir ettikten sonra kızına değerli mallar ve bozüy verir. Yükleri deveye yükletip kızını yolcu eder. Nurkan memleketine artık molla değil de mirza / bey olarak döner.

Kervan, Kazak iline sağ salim döner. İki gencin Eşim'in evinde nikâhı kıyılır, düğün yapılır.

Nurkan, bir gün camide namazını kılıp kapıdan çıkarken Azrail gelir ve canını alacağını söyler. Nurkan; Anne ve babasıyla vedalaşması için Azrail'den izin ister ve onların yanına gelir. Onlara durumu anlatır. Daha yaşının genç olduğunu, kendi canı yerine canını vermesini talep eder. Bu teklifi duyunca, canı babasına tatlı gelir ve "Senin canın sana, benim canım bana. Ben ölmek istemiyorum." diyerek oradan kaçar.

Nurkan annesinin yanına gider. Annesi de aynı babası gibi davranır ve gözden kaybolur.

Nurkan, eşi Avazhan'nın gelir. Durumu anlatır. Nurkan'ı çok seven Avazhan, eşinin canı yerdine can vermeye razı olur. "Alacaksınız benim canımı alın. Nurkan'sız hayatın benim için anlamı yok." der. Bunu duyan Yaradan Avazhan'ın fedakarlığından memnun kalıp emrini geri alır. Nurkan ile Avazhan'a seksen yıllık ömür bağışlar. Nurkan ile Avazhan mutlu şekilde yaşarlar.

Kaynakça:

Kaya, Doğan, *Kırgız Destanları*, Erzurum, 2015, Salkım Söğüt Yayınları, Ankara, 2015, s. 24-26.

OÇI-BALA

Altay destanıdır. Kayçı Aleksey Grigoreviç Kalkın (1925-1998)'den derlenmiş metin 1951 ve 1977 yıllarında Altay Türkçesiyle, 1983'te de Rusça yayımlanmıştır. İbrahim Dilek tarafından da 2007 yılında Türkiye'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında Atay Destanları adlı kitabın 2. cildinde yayımlanmıştır. Toplam 3561 dizedir. Dizelerin hece sayısı 6-10 arasında değişmektedir, ancak genellikle 8 hece ağırlıklıdır.

Destanda, Kan Taacı adlı kağanın oğlu Ak Calaa'nın Altay'ı işgal etmeye çalışması, Oçı-Bala'nın Ak Calaa'yla savaşıp onu öldürmesi, Kan Taacı'nın oğlu Ak Calaa'yı diriltip tekrar savaşa göndermesi, Oçı-Bala'nın onu yine öldürmesi, ardından Oçı-Bala'nın don değiştirip Kan Taacı'nın yanına gitmesi ve onu sarhoş edip öldürmesi konu edilmiştir.

Destan İbrahim Dilek tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Oçı Bala ve ablası Oçıra Mancı adlı iki kız kardeş yurtlarında huzur içinde yaşarlar. Bir gün Oçı Bala ava çıkar. Kara dağın başından dünyayı incelerken, yer üstündeki yetmiş kağanın yurdunu işgal eden, insanlara zulmeden Kağan Kan Taacı'nın, oğlu Ak Calaa'yı yurduna savaşa gönderdiğini görür. Oçı Bala avladıkları hayvanları yüklenip yurduna geri döner. Ablası, Oçı Bala'ya kendilerinin başsız olduğunu, kağanlarının olmadığını, Ak Calaa'ya itaat etmeleri gerektiğini söyler. Buna karşılık Oçı Bala, kendisinin kağana kul olmayacağını söyleyerek Ak Calaa ile savaşıp. Atın kanı deniz gibi, erin kanı nehir gibi akar, on binlerce asker ölür. Ak Calaa'yı öldüren Oçı Bala kağanın oğlunu atının üstüne yükleyip yurduna gönderir.

Evine gelen Oçı Bala'nın önüne halkı yemeklerin güzelini koyar. Ablası getirdiği avların postlarından güzel elbiseler diker. Bir süre dinlenen Oçı Bala tekrar ava çıkar. Yüce dağdan yine dünyayı gözetlerken Kan Taacı'nın oğlunu iyileştirdiğini ve Oçı Bala'nın

yurduna tekrar göndermek üzere olduğunu görür. Avlanıp evine döner. Savaşmaya gelen Ak Calaa'yı ve onun doksan tümen askerini öldürür. Kağanın oğlunun cesedini yine atının üstüne yükleyip babasının yurduna gönderir.

Oğlu iki kez yenilgiye uğrayan kağan Kan Taacı Oçı Bala 'yı yenmek niyetindedir. Durumu anlayan Oçı Bala hazırlanıp Kan Taacı'nın yurduna gitmek üzere yola çıkar. Kan Taacı'nın yol üzerindeki engellerinden biri olan sol boynuzunda doksan, sağ boynuzunda yetmiş bahadırın cesedinin saplı olduğu kara boğayı öldürmek için kendisi kartala, atı da kızıl bir boğaya dönüşür. Atı kara boğayla vururken, Oçı Bala da gelip bıçağıyla kara boğayı öldürür.

Kan Taacı'nın engelini aşan Oçı Bala kara bir dağın üstüne çıkar. Buradan kağanın yurdu görünmektedir. Sırasıyla tilki ve tavşana dönüşerek vadiyi geçen Oçı Bala kağanın sarayına gelir. Altın saraydan içeri giren Oçı Bala, burada kağanın heykelini görür. Sarayı gezen Oçı Bala, burada kağanın dirilttiği oğlu Ak Calaa ve karısı Altın Targa ile karşılaşır. Ak Ca-laa korkar ve askerlerini çağırır. Çağırdıklarının içinde yedi başlı Celbe-gen ve yer altından çıkan Cer Tekpenek de vardır. Bunlar bahadır kızın görünüşünden korkup onunla savaşmak istemezler. Oçı Bala getirdiği içkiden oraya gelenlere ikram eder. Bir şölen başlar, insanlar kağanın yolunu gözleyip nöbete dururlar.

Kan Taacı'nın dönüş yolunda olduğunu anlayan Oçı Bala kılık değiştirip çok güzel ve becerikli bir kıza dönüşür. Kağanın halkına güzel yemekler yapar. Onlara yemek yapmayı, kap kakac yapmayı, dikiş dikmeyi öğretir. Halk bu becerikli ve güzel kızı sever.

Çok geçmeden büyük bir fırtına çıkar. Atların böğürlerine kadar kar yağar, gök gürler ve Kan Taacı yurduna döner. O, Oçı Bala'nın yurduna geldiğini sezmiştir. At direğine atını bağlayıp sarayına giren Kan Taacı güzel kızı görse de tanıyamaz. Halkı ona Oçı Bala'nın geldiğini, kendilerine ikramda bulunduğunu söyler. Kağan kızın yaptığı yemeklerin tadına bakar ve çok beğenir. Kılık değiştiren Oçı Bala kağanla birlikte herkesi eğlendirir. Kağan bu genç kızdan Oçı Bala'yı bulup getirmesini ister, isteğini yerine getirirse onu kağan yapacağını vaad eder.

Oçı Bala saraydan çıkar. Tuttuğu bir aygırı kendi atına, bir dağı ise kendi kılığına sokar. Kan Taacı getirilen kızı yer altı cehennemine attırıp üstüne yetmiş kilit vurdurur. Oçı Bala, Kan Taacı'nın sandığından altın örtüyü, yada taşını ve kutsal kitabını alır. Bu arada Oçı Bala, ava çıkıp dönen Kan Taacı'yı iyice sarhoş edip yıkar.

Kan Taacı sarhoş olunca, güzel kara kız silkinip eski hâline döner. Kan Taacı'yı ve atını zincirle bağlar. Tanrı Ülgen'in emriyle Teîleri Kağan, Kan Tacı'nın ecel vaktini indirir. Oçı Bala kağanın boynunu kesip öldürüp halkını serbest bırakır. Kağanın içini altın, dışını gümüşle bezeyip taş mezara bırakır.

Neşe içinde yurduna dönen Oçı Bala yolda Kan Taacı'nın kurduğu engellerden olan yer iyesi gök boğayı öldürür. O boğa Altay'da kara dağa dönüşüp kalır, iki kulağı sivri dağ, iki boynuzu şelale, iki gözü kara göl, ağzı yer altına açılan bir kuyu, iki burun deliği yer altı mağarası olup kalır. Nihayetinde Oçı Bala gökteki akşam yıldızına dönüşür."

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dili Kurumu Yayınları, C. II, Ankara, 2007, s. 40-119.

Kaplan, Haktan, *Türk Dünyası Destanlarında Kardeş ve Kardeşlik*, Konya, 2016, s. 93-94. (Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

OĞLAK

Şor destanlarındandır. Oğlak, Şor Türklerinde "delikanlı" anlamına gelmektedir ve Türkiye Türkçesine de bu şekilde çevrilmiştir.

Destan, hacimsiz olup toplam 370 dizedir. Dizelerde hece sayıları 4-11 arasında değişir, ancak genellikle yedi hecelidir. Destanda, babasının intikamı ile büyüyen ve halkını sahip olmak isteyen Aymanış adlı bir delikanlının mücadelelerine yer verilir. Pek çok destanda karşımıza çıkan ölüp-dirilme motifi bunda yer alır.

Destan metni Türkiye Türkçesinde ilk defa Metin Ekici tarafından yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Yetim ve öksüz çocuk olan Aymanis yengesi tarafından büyütülür. Çek-Pergen adlı birisi daha Aymanis doğmadan, vergi vermediği için babasını öldürmüş; mallarına el koyup halkını esir etmiştir. Bunları büyüklerinden öğrenen Aymanis, yiğit bir delikanlı olur ve halkını esaretten kurtarmak ve babasından alınan malları tekrar ele geçirmek için sefer çıkar.

Kısa zamanda Çek-Pergen'i bulan Aymanis, kendisini tanıtıp Çek-Pergen'den mallarının iadesini ister. Çek-Pergen, gerek mallarını gerekse halkını alıp gidebileceğini söyler. Ancak Aymanis buna razı olmaz, çünkü intikam peşindedir, onu öldürmeyi bir kere kafasına koymuştur. Çek-Pergen, bu durum karşısında kız kardeşini de kendisine vermeyi kabul eder. Aymanis bu teklifi de kabul etmez, onunla çarpışmaya tutuşur. Aymanis ve Çek-Pergen, uzun süre yenilemezler. Bu arada Aymanis, Çek-Pergen'in kızını görür ve ona âşık olur. Çek Pergen kızını ona verir ve dost olurlar.

Bir gün Çek-Pergen, Aymanis'tan bir istekte bulunur. Dul olduğunu söyleyip Kağan-Kıs'ı kendisine eş olarak almasını ister. Kağan-Kıs'a dünür olurlar, ancak o Çek-Pergen'le evlenmeyi hemen kabul etmez. Sıkı bir güreşe başlarlar. Onu yenebilirse alabilecektir. Güreş yedi yıl sürer. Sonunda Çek-Pergen, kıza yenilir. Bu defa kızın karşısına Aymanis çıkar. Kız onu da yener. Dinlenip kendisine gelen Çek-Pergen, tekrar kızın karşısına çıkar. Bu karşılaşma da üç yıl sürer. Üç yılın sonunda bu defa Çek-Pergen kıızı yenmeyi başarır. Bunun üzerine kız Çek-Pergen'le evlenmeyi kabul eder.

Aradan çok geçmez Altın Ergek adlı bir yiğit Almanis'in karşısına çıkar ve evlendiği kızın daha önce kendisinin sözlüsü olduğunu söyler. Almanis'la Altın-Erkek kavga tutuşurlar. İki bahadır da yenilemezler. Çek-Pergen, Almanis'a yardıma gelir. Kavga üç yıl sürer. Sonunda Altın-Ergek, Çek-Pergen'i öldürür. Onun öldürüldüğünü gören Almanis, tekrar meydana çıkar. Çetin bir ücadele olur. Almanis'in gücü tükenir. Tam bu sırada iki sarıncı gelip Altın-Ergek'i sarınlırlar. Altın-Ergek ve atı taş kesilir. Halktan birisi gelip öldürülmüş olan Çek-Pergen'i diriltir.

Kaynakça:

Bekki, Salahaddin, *Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler*, Öncü Kitap, Ankara, 2009, s. 273.

Ergun, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, AKÇAĞ Yayınları, Ankara, 2006, s. 466-474.

OĞUZ KAĞAN

Türk destan kültürünün en önemli eseridir. Destanın asıl metni ele geçmemiştir. Elimizdeki tek nüsha Uygur harfleriyle yazılmış olup Paris Millî Kütüphanesindedir. 1932'de W. Bang ve Reşit Rahmeti Arat tarafından Almanca olarak yayımlanan bu destan metni dört yıl sonra İstanbul'da Türkçe yayımlanmıştır.

Destanın teşekkül ettiği zaman olarak Fuat Köprülü Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabında M. Ö. 126-201 tarihlerinde hüküm süren Hiong-Nu'ların zamanını işaret eder ve bu devleti kuran Mete'nin Oğuz olduğu üzerinde durur. Zeki Velidi Togan ise destanın daha eski devirlerde vücut bulmuş olabileceği düşüncesindedir.

Destanın on iki yerinde manzum kısım bulunmaktadır. Bunlardan on tanesi beyit hâlinde, diğerleri ise sekiz dizedir. Bu manzum şiir parçaları, Türk şiirinin en eski örnekleri gibi görünmektedir. Oğuz Kağan Destanı, hacmi küçük olmakla beraber muhtevası, özellikleri bakımından en güçlü ve kapsamlı destan olarak kültürümüzde yerini almıştır.

Oğuz Kağan destanı verdiği mesajlar ve motifler yönünden oldukça zengin bir destandır. Destanda şu epizotlar görülür:

*Kahramanın doğumu ve olağanüstü kişiliği,

*Kahramanın olağanüstü çocukluk ve yetişme dönemi,

*Kahramanın ilk kahramanlığı,

*Kahramanın evliliği,

*Kahramanın hazırlanıp sefere çıkması,

*Kahramanın kazandığı zaferler,

*Kahramanın yurduna dönmesi.

Destanın şahıs kadrosunu da şunlar oluşturur.

Ay Kağan: Oğuz Kağan'ın annesi.

Oğuz Kağan'ın iki eşi.

Gün-Ay-Yıldız: Oğuz'un oğulları,

Gök-Dağ-Deniz: Oğuz'un oğulları,

Urum Han: Oğuz Kağan'ın düşmanı.

Çürçet Kağan: Oğuz'un düşmanı.

Masar Kağan: Oğuz Kağan'ın düşmanı.

Altun Kağan: Oğuz'un dostu.

Urus Han: Oğuz Kağan'la dost olan Urum Han'ın oğlu.

Ulug Türük: Bilge kişi.

Oğuz destanında öne çıkan ön önemli mesaj Türk cihan hakimiyeti mefkuresidir. Destandaki güneşin tuğ, göğün çadır olması niyeti ve ideali, Oğuz'un ırmağı ve denizi hedef göstermesi, kendisini yeryüzünün dört köşesinin kağanı olarak nitelemesi, çocuklarına verdiği Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ Deniz adları bütün dünyayı kucaklayan anlamlara sahiptir. Oğuz'un Ok+uz anlamına da sahip olabileceği düşüncesi, Oğuz'un çocuklarına dört yönü hedef göstermesi bu ülkünün işaretleridir.

Oğuz Kağan Destanı motif zenginliği bakımından en önde gelen destanımızdır. Destanda motif olarak şunlar karşımıza çıkar:

Ad verme: Saklap, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Kangalug.

Ağaç: Oğuz'un tebaasının ormana yakın yerde yaşaması, Kıpçak Bey'in kastiği ağaç.

Alet: Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkan.

Av: Oğuz'un gergedanı avlamak için ava çıkması, c-çocuklarını ava göndermesi.

Bilge kişi: Uluğ Türük.

Dağ: Oğuz Kağan'ın Muz Dağı eteğine çadır kurması, bir askerin Oğuz'un kaybolan atını dağda bulup getirmesi.

Hayvan: Öküz, samur, ayı, at, canavar, geyik, gergedan, doğan, tavuk, koyun.

Işık (Ay Kağan, gökten inen ışık, ateşli ve parlak ben, Oğuz'un çocukları Gün, Ay, Yıldız.

Kadın: Gökten inen kız, ağaç kovuğundaki kız.

Kurt: Yön gösteren bozkurt üç kere Oğuz'un önünde belirmesi ve askerin önünde yol göstermesi.

Maden: Demir, bakır, altın, gümüş.

Renk: Çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kıızıl, gözleri elâ, saçları ve kaşları kara idi, kıpkırmızı akan su, yüzü kapkara olan insanlar.

Rüya: Uluğ Türük'ün rüyası.

Sayılar: Oğuz'un 3'er çocuğunun olması, 9gün, 40 gün, 40 masa, 40 sıra, 40 kulaç, 40 gün, 40 gece.

Su: Irmak, deniz.

Toy-ziyafet: Oğuz'un sık sık toy düzenlemesi.

Ziyafet: Oğuz'un bir zafer sonrası yahut sevinilecek bir durum karşısında ziyafet vermesi.

Destan metni şöyledir:

Yine günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kıızıl, gözleri elâ, saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi.

Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeğe başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi. At sürüleri güder, ata biner ve av avlardı. Günlerden ve gecelerden sonra yiğit oldu.

O çağda, orada büyük bir orman vardı; birçok dereler ve ırmaklar vardı. Buraya gelen avlar ve burada uçan kuşlar çoktu. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan vardı. At sürülerini ve halkı yerd. Büyük ve yaman bir canavardı. Ağır bir eziyetle halkı ezmişti. Oğuz Kağan cesur bir adamdı. Bu gergedanı avlamak istedi. Günlerden bir gün ava çıktı. Kargı, yay, ok, kılıç ve kalkanla ava gitti.

Bir geyik ele geçirdi, onu söğüt dalı ile bir ağaca bağladı ve gitti. Sonra sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki; gergedan geyiği almış. Sonra Oğuz Kağan bir ayı tuttu; onu altın kuşağı ile ağaca bağladı, gitti. Yine sabah oldu. Tan ağarırken yine geldi ve gördü ki: gergedan ayıyı da almış. Bu sefer o ağacın dibinde (kendisi) durdu. Gergedan geldi ve başı ile Oğuzun kalkanına vurdu. Oğuz kargı ile gergedanın başına vurdu ve onu öldürdü. Kılıcı ile başını kesti, aldı gitti. Tekrar geldiği zaman gördü ki: bir ala doğan gergedanının bağırsaklarını yemektedir. Yay ve okla ala doğanı öldürdü ve başını kesti.

Sonra dedi ki: '(Gergedan) geyiği yedi, ayıyı yedi. Kargım onu öldürdü, demir olsa (olduğu için). Gergedanı ala doğan yedi, okum onu öldürdü; bakır olsa (olduğu için)' dedi, gitti.

Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmakta idi. Karanlık bastı. Gökten bir gök ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki o ışığın içinde bir kız var, yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Alnunda ateşli ve parlak bir beni vardı, Demirkazık (kutup yıldızı) gibi idi. O kız öyle güzeldi ki, gülse, gök tanrı gülüyor; ağlasa, gök tanrı ağlıyordu. Oğuz Kağan onu görünce aklı gitti; sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı. Kız gebe kaldı.

Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gün adını koydular; ikincisine Ay adını koydular. Üçüncüsüne Yıldız adını koydular.

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında, bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı, yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi, saç ırmak gibi dalgalı idi; dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse; 'Eyvah ölüyoruz!' der ve (tatlı) süt (acı) kımız olurdu. Oğuz Kağan'ın onu görünce aklı gitti. Yüreğine ateş düştü. Onu sevdi, aldı. Onunla yattı ve dileğini aldı. (Kız) gebe kaldı. Günler ve gecelerden sonra (gözleri) parladı ve üç erkek çocuk doğurdu. Birincisine Gök adını koydular; ikincisine Dağ adını koydular, Üçüncüsüne Dengiz (Deniz) adını koydular.

Sonra Oğuz Kağan büyük bir toy (ziyafet) verdi. Halka emir (verdi ki...) (Oğuz Kağan halkı) çağırınca, ahali birbirine danıştı ve geldi. Oğuz

Kağan kırk masa ve kırk sıra yaptırdı. Türlü yemekler, türlü şaraplar, tatlılar ve kımızlar yediler ve içtiler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylere ve halka buyruk verdi ve;

—Ben sizlere oldum kağan. Alalım yay ile kalkan. Nişan olsun bize buyan. Bozkurt olsun (bize) uran. Demir kargı olsun orman. Av yerinde yürüsün kulan. Daha deniz, daha müren. Güneş bayrak, gök kurikan, dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan dört yana emirler yolladı; tebliğler yazdı ve elçilere verip gönderdi. Bu tebliğlerde şöyle yazılmıştı:

—Ben Uygurların kağanıyım ve yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir. Sizden itaat dilerim. Kim benim emirlerime baş eğerse, hediyelerini kabul ederek, onu dost edinirim. Kim baş eğmezse, gazaba gelirim; düşman sayarak, ona karşı asker çıkarır ve derhâl baskın yapıp onu astırır ve yok ettirim.

Yine o zamanlarda sağ yanda Altun Kağan adında bir kağan vardı. Bu Altun Kağan, Oğuz Kağan'a elçi gönderdi. Pek çok altın, gümüş takdim etti ve yakut taşlar alıp pek çok cevahir yollayarak bunları Oğuz Kağan'a saygı ile sundu. Ona itaat etti, iyi hediyelerle dostluk temin etti ve onunla dost oldu. Sol yanında Urum adında bir kağan vardı. Bu kağanın askeri ve şehirleri pek çoktu. Bu Urum Kağan, Oğuz Kağanın emirlerini dinlemezdi. Onun arkasından gitmezdi. Ben onun sözünü tutmam diyerek emrine bakmadı. Oğuz Kağan gazaba gelerek onun üzerine yürümek istedi; bayrağını açarak, askeriyle ona karşı yürüdü.

Kırk gün sonra Buz Dağ adında bir dağın eteğine geldi. Çadırını kurdurdu ve sessizce uyudu. Tan ağarınca Oğuz Kağanın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağana hitap etti ve;

—Ey Oğuz! Sen Urum üzerine yürümek istiyorsun. Ey Oğuz' Ben senin önünde yürümek istiyorum, dedi.

Ondan sonra Oğuz Kağan, çadırını durdurdu ve gitti. Gördü ki, askerin önünde gök tüylü ve gök yeleli büyük bir erkek kurt yürümektedir ve kurdun ardı sıra ordu gelmektedir. Gök tüylü ve gök yeleli bu büyük erkek kurt birkaç gün sonra durdu. Oğuz Kağan da askeri ile durdu.

Burada İtil Müren adında bir deniz vardı. Bu İtil Müren'in kenarında bir kara dağın önünde savaş başladı. Okla, kargı ile ve kılıçla vuruştular. Askerlerin arasında vuruşma çok oldu, halkın gönüllerinde kaygı çok oldu. Boğuşma ve vuruşma öyle yaman oldu ki, İtil Müren'in suyu zencefre gibi baştan başa kıpkırmızı oldu. Oğuz Kağan yendi ve Urum Kağan kaçtı.

Oğuz Kağan urum Kağanının hanlığını ve halkını aldı. Onun ordugâhına pek çok cansız ve pek çok canlı ganimet düştü. Urum Kağanın bir kardeşi vardı. Adı Uruz Bey idi. Bu Uruz Bey oğlunu dağ başında, derin ırmak arasında iyi tahkim edilmiş bir şehre yolladı ve: Şehri korumak gerek, sen şehri bizim için koru ve savaştan sonra bize gel dedi. Oğuz Kağan bu şehre yürüdü. Uruz Beyin oğlu ona çok altın ve gümüş yolladı ve dedi ki:

—Ey (Oğuz Kağan), sen benim kağanımsın. Babam bana bu şehri verdi ve şehri korumak gerektir; sen de şehri benim için koru ve savaştan sonra gel.” dedi. “Babam (sana) kızdı ise, bu benim suçum mudur? Ben senin emrini yerine getirmeye hazırım. Bizim devletimiz senin devletindir; bizim uruğumuz senin ağacının yemişindendir. Tanrı sana yer vermek lutfunda bulunmuş; ben sana başımı ve devletimi veriyorum. Sana vergi veririm ve dostluktan çıkmam, dedi.

Oğuz Kağan yiğidin sözünü iyi gördü, sevindi, güldü ve;

—Sen bana çok altın yollamışsın ve şehri iyi korumuşsun, dedi.

Onun için ona “Saklap” adını koydu ve onunla dost oldu.

Sonra Oğuz Kağan askerleriyle İtil adındaki ırmağa geldi. İtil büyük bir ırmaktır. Oğuz Kağan onu gördü ve;

—İtil'in suyunu nasıl geçeriz, dedi.

Asker arasında iyi bir bey vardı. Onun adı Uluğ Ordu Bey idi. O akıllı bir erdi; gördü ki, bu yerde pek çok dal ve pek çok ağaç (var.) O ağaçları kesti ve bu ağaçlara yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve;

—Sen burada bey ol; senin adın Kıpçak Bey olsun, dedi.

Yine ilerlediler. Ondan sonra Oğuz Kağan yine gök tüylü ve gök yeleli erkek kurdu gördü. O kurt, Oğuz Kağana;

—Şimdi, Oğuz, sen asker ile buradan yürüyerek, halkı ve beyleri götür; ben önden sana yol gösteririm, dedi.

Tan ağarınca, Oğuz Kağan gördü ki erkek kurt askerin önünde yürümektedir; sevindi ve ilerledi. Oğuz Kağan, her zaman bir alaca ata binerdi. O bu atı pek çok severdi. Yolda bu at gözden kaybolup kaçtı. Burada büyük bir dağ vardı. Üstünde don ve buz vardı. Onun başı soğuktan apak idi. Onun için adı Buz Dağ idi. Oğuz Kağan'ın atı bu Buz Dağın içine kaçtı, gitti. Oğuz Kağan bundan çok eziyet ve ıstırap çekti. Asker arasında bir kahraman bey vardı. Ne tanrıdan ne de şeytandan korkardı. Yürüyüşe ve soğuğa dayanıklı bir erdi.

O bey dağlara girdi, yürüdü, Dokuz gün sonra atı Oğuz Kağan'a getirdi. Buz Dağ çok soğuk olduğundan, o bey kara sarılmıştı, bembeyazdı. Oğuz Kağan sevinçle güldü ve;

—Sen buradaki beylere baş ol ve senin adın ebediyen Karluk olsun, dedi.

Ona çok mücevher bağışladı ve ilerledi. Yolda büyük bir ev gördü. Bu evin duvarı altından, pencereleri gümüşten ve çatısı demirdendi. Kapalı idi ve anahtarı yoktu. Asker arasında pek becerikli bir adam vardı. Adı Tömüirdü Kağul idi. Ona buyurdu;

—Sen burada kal ve çatıyı aç. Açtıktan sonra orduya gel.

Bunun üzerine ona Kalaç adını koydu ve ilerledi. Yine bir gün gök tüylü ve gök yeleli erkek kurt durdu. Oğuz Kağan da durdu ve çadırını kurdurdu.

Bu tarlasız ve çorak bir yerdi. Buraya Çürçet diyorlardı. Büyük bir yurt idi; atları çok, öküzleri ve buzağıları çok, altın ve gümüşleri çok, cevahirleri çoktu. Burada Çürçet Kağan ve onun halkı Oğuz Kağan'a karşı geldiler. Vuruşma ve çarpışma başladı. Oklarla, kılıçlarla vuruştular. Oğuz Kağan yendi, Çürçet Kağanı mağlup etti, öldürdü; başını kesti ve Çürçet halkını kendisine tabi kıldı. Vuruşmadan sonra Oğuz Kağanın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi. Oğuz Kağanın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklığ Çosun Bilig idi. Bu becerikli usta, bir araba

yaptı. Arabaya cansız ganimetleri yükledi. Arabanın ön tarafına canlı ganimetleri koydu. Onlar çektiler, gittiler.

Oğuz Kağanın maiyeti ve halkı, hepsi bunu gördü ve şaşırdı. Onlar da araba yaptılar. Bunlar arabayı çekerken (durmadan) “Kanga! kanga!” diye bağıryorlardı. Onun için onlara Kanga adını koydular. Oğuz Kağan arabaları gördü, güldü ve;

—Kanga kanga ile cansız canlı yürütsün; sizin adınız Kangaluğ olsun ve (bunu) araba göstereyim dedi, gitti.

Ondan sonra yine bu gök tüylü ve gök yeşilli erkek kurtla Hint, Tangut ve Suriye taraflarına yürüdü. Pek çok vuruşmadan ve pek çok çarpışmadan sonra onları aldı ve kendi yurduna kattı; onları yendi ve kendisine tâbi kıldı. Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, cenupta Barkan denilen bir yer vardı, çok zengin bir yurttur ve çok sıcak bir yerdir. Burada çok av ve çok kuş vardır. Altını, gümüşü ve cevahiri çoktur. Halkının çehresi kapkaradır. Bu yerin kağanı Masar adında bir kağandı. Oğuz Kağan onun üzerine yürüdü. Çok yaman bir vuruşma oldu. Oğuz Kağan yendi, Masar Kağan kaçtı. Oğuz onu hükmü altına aldı, yurdunu ele geçirdi, gitti. Onun dostları çok sevindiler, düşmanları çok üzüldüler. Oğuz Kağan yendi. Sayısız eşya, at aldı ve yurduna, evine doğru yola koyuldu, gitti.

Yine söylenmeden kalmasın ve belli olsun ki, Oğuz Kağanın yanında ak sakallı, kır saçlı, uzun, tecrübeli bir ihtiyar vardı. O, anlayışlı ve asil bir adamdı. Oğuz Kağanın nazırı idi. Adı Uluğ Türük idi.

Günlerden bir gün uykuda bir altın yay ve üç gümüş ok gördü. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar ulaşmıştı ve üç gümüş ok da şimale doğru gidiyordu. Uykudan uyanınca düştü gördüğünü Oğuz Kağana anlattı ve dedi ki:

—Ey kağanım, senin ömrün hoş olsun, ey kağanım, senin hayatın hoş olsun. Gök Tanrı düşümde verdiğini hakikate çıkarırsın. Tanrı bütün dünyayı senin uruğuna bağışlasın!

Oğuz Kağan Uluğ Türük’ün sözünü beğendi; onun öğüdünü dinledi ve öğüdüne göre yaptı. Ondan sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: Benim gönlüm avlanmak istiyor. İhtiyar

olduğum için benim artık cesaretim yoktur; Gün, Ay ve Yıldız, doğu tarafına sizler gidin; Gök, Dağ ve Deniz, sizler de batı tarafına gidin dedi. Ondan sonra üçü doğru tarafına, üçü de batı tarafına gittiler.

Gün, Ay ve Yıldız çok av ve kuş avladıktan sonra, yolda bir altın yay buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe böldü ve;

—Ey büyük (oğullarım)! Yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğşe kadar atın.” dedi.

Gök, Dağ ve Deniz çok av ve çok kuş avladıktan sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler. Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları üçe üleştirdi ve;

—Ey küçük (oğullarım)! Oklar sizlerin olsun.

Yay oku attı; sizler de ok gibi olun, dedi. Ondan sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını çağırttı, onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan, büyük ordugâh sağ yanına kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu; altına bir ak koyun bağladı; sol yanına kırk kulaç direk diktirdi. Üstüne bir gümüş tavuk koydu; dibine bir kara koyun bağladı. Sağ yanda Bozoklar oturdu; sol yanda Üç Oklar oturdu. Kırk gün, kırk gece yediler, içtiler ve sevindiler. Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi ve:

—Ey oğullarım! Ben çok yerler fethettim. Çok vuruşmalar gördüm. Çok kargı ve çok ok attım. Atla çok yürüdüm. Düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrıya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum, dedi.

.....

Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedanî (1247-1318)'nin Camiü't-Tevarih adlı kitabı, Oğuzların ve Türklerin tarihine ait ilk bilgileri veren eserdir. Oğuz Kağan Destanı'nıñ İslâmî eşmetnidir. Farsça olan bu destan, metni Yazıcıoğlu (Öl. 1451) tarafından Batı Türkçesine, Ebü'l-Gazi Bahadır Han tarafından da Doğu Türkçesine aktarılmıştır. Yazıcıoğlu Tevarih-i Âl-i Selçuk adlı eserin başlarında Reşidüddin bu eserin yanı sıra kaynağı belirlenemeyen anlatmalardan da faydalanmıştır.

Bunların yanında Dede Korkut Boyları, Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin Farsça olan *Tarih-i Cihanguşa* (Cengiz Han Tarihi); Mirza

Uluğbek (1394-1446)'in *Tarih-i Abira Ullusu* (Dört Ulus Tarihi); metninde eksikler bulunan mesnevi tarzında yazılmış 105 beyit olan Uzunköprü nüshası; 17-18. Yüzyılda yaşayan Türkmen şairi Muhammed Andelib'in telif ettiği *Andelib Oğuznamesi*; kim tarafından ve ne zaman yazıldığı tespit edilemeyen *Kazan Oğuznamesi* bu vadide ortaya konulmuş önemli eserlerdir. Sonuncu Oğuzname 109 varak olup G. İbrahimov adına Dil Edebiyat ve Sanat Enstitüsü Elyazmaları ve Tekstoloji Mirashanesinde bulunmaktadır.

İslâmî Oğuz destanının özeti şöyledir:

Nuh Peygamber Aleyhisselâm yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yafes'e, Doğu illeri ile Türkistan'ı ve o tarafları verir. Göçebe olarak yaşayan Yafes'i, Türkler Olcay Han olarak bilirler. Yazın İpanç yakınlarındaki şehri yakınlarındaki Ortak ve Kürtak'ta kışları da Karakum'daki Borsuk'ta geçirir. Bu coğrafyada Talas ve Karı Sayram adında iki büyük şehir vardır. Sayram'ın kırk tane büyük kapısı vardır. Olcay Han'ın payitahtı buradadır.

Olcay Han'ın Dhib Yavku Han adında bir oğlu olur. (Dhib: taht ve makam, Yavgu: halkın önderi). Onun da adlı Kara Han, Or Han, Kür Han ve Küz Han adında dört tane oğlu vardır. Kara-Han babasının yerine geçip padişah olur.

Kara Han'ın bir oğlu olur. Çocuk üç gün üç gece annesini emmez. Annesi buna çok üzülür. Bir gece rüyasında; "Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar ve itiraf et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil." diye sözler duyar. İkinci üçüncü gece de kadına aynı sözler söylenir. Kadın bunu kimseye anlatmaz. Kocasından gizli olarak Tanrı'ya iman eder elini kaldırıp dua eder ve der ki: "Ey Tanrım, bari ben biçarenin sütünü bu çocukcağızın zevkine uydurup tatlı kıl." Çocuk, o anda annesini emmeye başlar.

Bir yıl sonra, babası çocukta olgunluk ve asalet görür. Çocuğun dili açılır ve konuşmaya başlar. "Ben bir otağda doğduğum için adımlı (Oğur / Oğuz) koymak gerekir." der. Oğuz, her zaman Tanrı'yı anar. Bilimde olduğu kadar ok atmada, kargı kullanmada, kılıç çalmada hünerli birisi olarak görülür.

Babası ona amcası Küz Han'ın kızını nişanlar. Oğuz, kızı Tanrı'ya imana çağırır, kız kabul etmez. Oğuz'un ona yaklaşmadığını görünce

babası ona diğer amcası Kür Han'ın kızını nişanlar. Oğuz o kızıdan da aynı şeyi ister. Kız kabul etmeyince onu de reddeder.

Babası bunun üzerine kardeşi Or Han'ın kızını ister. Oğuz aynı teklifi bu kıza da yapar. Kız; "Ben senden bir parçayım, her ne emredersen ona baş eğer, itaat ederim." der.

Kara Han bir toy tertip eder. Aradan günler geçer Kara Han, kızın hak dinini kabul ettiğini öğrenir. Çok sinirlenir ve meclisi toplar ve oğlunun başka bir dinden olduğunu söyler. Oğuz'u öldürmeye karar verirler. Kocasını seven küçük gelin bunu duyar ve komşusuyla Oğuz'a haber yollar. Oğuz da gafil avlanmamak için hazırlıklar yapar.

Babası ve amcaları ile karşı karşıya gelen Oğuz onları mağlup eder. Savaş sırasında babası Kara Han, amcaları Kür Han ve Küz Han öldürülürler. Bunun üzerine onların tebaaları Oğuz'un üstünlüğünü kabul ederler. Oğuz Tanrı'ya inanırlarsa canlarını bağışlayacağını ve Türkistan'ı vereceğini söyler. Kabul etmeyince Oğuz onları, Tuğla ırmağı kenarındaki çöl ve vadilere gönderir. Oğuz'un "Muval" dediği bu boylar fakirlik içinde yaşarlar.

Oğuz, zafer kazandıktan sonra kendisine altın ev yaptırır. Bu arada kendisine bir kavim iltihak eder. Oğuz onlara "uyumlu, uyan" anlamına gelen "Uygur" adını verir. Savaşta kazandığı malları taşımak için kağını yapan beye ve onun tebaasına da "Kanklı" der.

Oğuz, yakınlarıyla arasındaki çekişmeleri yoluna koyduktan sonra il olmaları ve boyun eğmeleri için Hindistan'a elçiler gönderir ve mal ister. Hindistan halk ve yöneticiler bunu kabul etmezler.

Oğuz unun üzerine Hindistan'ın doğusuna sefere çıkar. Uludağ ve İkariyye'yi ele geçirir. Orada büyük bir nehir vardır. Nehri gemi ile geçmek imkansızdır. Oğuz kelek (tulum) şekline benzeyen gemiler yaptırır ve nehri geçerler.

Hindistan'ın doğusunda bir ilin padişahı Oğul Yağma Han Oğuz'a bağlanmayı ve vergi vermeyi kabul eder, fakat Oğuz oradan döndükten sonra isyan eder. Oğuz geri dönüp Yağma Han'ı öldürür. Oğuz aldığı birçok ganimeti Türkmenistan'a getirir.

Oğuz daha sonra Ortak ve Alatak'a geçer. Burada Turkunlutak ve Turkanlutak adlarında çok yüksek ve baş döndürücü iki dağ vardır. (Turkan ve turkun, bu dağlarda yetişen ot çeşitleridir.)

Buranın hükümdarı İnal Han Oğuz'a savaş açar. Savaş sekiz gün sürer ve iki taraftan da çok asker kırılır. Sekizinci gün develeri birbirine bağlayıp bir saf yapıp askerin önüne koyarlar. Çadırları ve yükleri barikat yapar bunun ardından yağmur gibi ok fırlatırlar. Oğuz galip gelip İlhan Han'ı öldürür.

Oğuz, Kuzey ülkelerini fethetmeye karardır. Yolda beyleri ile Hind yörelerinin meselelerini halletme yolunda bazı kararlar alırlar. Fetihlerinde Oğuz herkese şefkat ve sevgi gösterdiğinden, yaşlılar ve büyükler kendisine "Oğuz Aka" adını verirler.

Oğuz'un etrafında doksan bin ev toplanır, bunlara "On tokuz Oğuz" denilir. Oğuz sefer sırasında dirayetli, akıllı, hayat tecrübesi olan Yuşu Hoca'nın fikrine müracaat eder.

Oğuz, Başkurd ve Görk'ü kendisine il yaptıktan sonra seferine devam eder. Yolda önlerine susuz bir sahra çıkar. Yuşu Hoca'nın oğlu Kara Sülük insanların susuzluğuna çare ararken babası, birkaç ineğin başını bağlayıp susuz kalana kadar koşturmalarını, sonra onları bırakmalarını, ineklerin tırnakları ile bir yeri kazıyacaklarını orada suyu bileceklerini söyler. Söylenileni yaparlar ve suyu bulurlar. Oğuz bunun üzerine Kara Sülük'ü ulusun yurtçusu tayin eder.

Oradan, Atıl nehri üzerinde Ok (uruk) Kıran Kök Bulut adında bir yere gelirler. Oranın halkı Oğuz'un geldiğini duyunca mallarını bırakıp kaçarlar. Asker suyun kenarına gelince suyun berraklığında altın ve gümüşten eşyalar, leğen, ibrik ve kazan görürler. Suyu dalıp çıkarmak isterler fakat suyun içinde gördükleri hiçbir şeyi bulamazlar. Kara Sülük, bunu babasına sorar. Babası o gördüklerinin suyun kenarındaki ağaçta gizlenmiş eşyaların akisleri olduğunu söyler. Kara Sülük bunları ağaçtan alıp Oğuz'un önüne yığar. Oğuz, ona sayısız bağışta bulunur. Oğuz, asıl yurdu olan Talas ve Seyran'ın güvenliği için Oğuz kavimlerini oraya gönderir.

Kıl Barak dünyanın karanlık tarafında bir ülkedir ve erkekleri kara renkli, çirkin yüzlü ve köpek gibi, kadınları ise temiz yüzlüdürler. Oğuz

onlara, kendisine il olmaları için elçi yollar. Onlarsa; “Siz dokuz kişi bizden iki kişiyi yenerseniz size vergi veririz.” Diye haber yollarlar. Oğuz; “Madem öyle sizden de bizden de iki kişi dövüşsün.” der.

Kıl Barakların bir savaş adeti vardır. Dövüş olacağı zaman iki havuzdan birini kara diğerini ak tutkalla doldururlar. Dövüşten önce ak tutkal havuzuna çıplak girerler. Bu tutkal onların kıllarına yapışır. Sonra beyaz kumda yuvarlanırlar. Sonra kara tutkal havuzuna girer ve kara kum üzerinde yuvarlanırlar. Bu madde vücutlarında üç defa kuruduktan sonra vücutlarına hiçbir silah zarar vermez. Oğuz’un karşısına çıkarken de aynısını yaparlar. Oğuz’un iki elçisinin silahları onlara tesir etmez. Elçiler gelip bunu Oğuz’a anlatırlar. Oğuz, buna aldırmaz ve savaşmaya gider. Birçok askeri ölür. Oğuz, nehirden karşıya geçer ve askerlerini toplar. Askerlerden bir tanesi Kıl Baraklı kadınların arasında kalır. Kadınlar onu çok beğenirler, çünkü kendi kocaları çirkindir. Kıl Barak’ın kadını İt Barak’ın huzuruna getirirler. Kadın askeri beğenir ve Oğuz’un tarafına meyleder. “Rakibi yenmek istiyorsanız, dikenli tel yapıp bunu düşmana serpin. Fakat atlarınızın ayağını delmemesi için uygun nal yapın. Sonra da düşmanın burunları ve vücutlarının kenarları tutkalsız olduğundan aralarına ok yağdırın.” der. Oğuz bunları yapar ve o yeri alır. On yedi yıl orda kalıp dinlenir. Oğuz’un burada bir hatundan dört oğlu olur. Onlar da büyürler. Askerlerinden birinin karısı hamiledir ve bir ağaç kovuğuna doğurur. Oğuz ona Kıpçak adını verir. Oğuz buradan Karanlık ülkesine hareket eder.

Oğuz Kara-Hulun sınırına, yani Karanlık ülkesine vardığında karanlık olduğundan dolayı bu girmek mümkün olmaz. Kara-Sülük babasına danışır. O da “Dört tane taylı kurak ile dokuz tane sıpalı eşek seçip alın adamları bunların üzerine bindirin. Bu hayvanların yavrularını karanlık ülkesine girilen yere bağlayın. Onlar karanlığın içine girsinler, istedikleri yere gidip, sonra geri dönecekleri zaman, o kısıraklarla eşekler yavrularının sevgisi ve kokusu ile o adamları geri getirir ve yolda hiç hata yapmazlar.” der. Kara-Sülük bunu Oğuz’a anlatır. Onun söylediği uygulanır ve burayı da ele geçirirler.

Oğuz, oradan Kılbarak ile Atıl arasında ıssız bir sahra olan ülkeye hareket eder. Orayı da alır. Burada üç yıl kalırlar. Daha sonra Oğuz,

Derbend sınırına gider. Oğuz kendisinin iki altın uçlu ok ve yayını Barmaklık Çosun Billig'e verir ve gittikleri yerde bunları gösterdiğinde halk yiyecek içecek, ulufe vereceğini, hürmet göstereceğini söyler.

Oğuz dönüş yolunda iken oradaki insanlar askerlerinin atlarını çalarlar. Kara-Sülük babası Yuşı Hoca'ya ne yapmak gerektiğini sorar. Babası, bir tarafı sarp dağlar bir tarafı deniz olan bu şehrin "Halkın tarlalarını yağmalayın ta ki halk size muhtaç olup itaat etsin." der. Oğuz yazdan ilkbahara kadar burada kalır. Sekiz ay kuşatmadan sonra barış yapmak için Oğuz'un yanına gelirler. Ona hediye dokuz kır at getirirler ve Oğuz'a il olurlar. Çaldıkları atları da geri getirirler. Oğuz oradan Şirvan ile Şamahı'ya hareket eder.

Oğuz Şirvan ve Şamahı'ya elçi gönderir. Teslim olmalarını yoksa savaşa hazır olmalarını söyler. Onlar da hemen teslim olmayı kabul ederler. Oğuz'a dokuz kır at gönderirler. Oğuz Şamahı'ya gider orda on dört gün kalır. Sonra Şamahı ahalisi vergi ödemeyi geciktirir ve düşmanlık beslemeye başlarlar. Oğuz, bütün askerlerine birer kucak odun toplayıp Şamahı kapısına ve civarına yığmalarını söyler. Odunları ateşlerler. Kapı ve surlar korkunç bir şekilde yanar, Şehri yağmalarlar. Yağma sırasında kadın ve çocuklarını götürürler. Şamahı halkı, dik başlılık ettiğine pişman olur. Oğuz da pişmanlıklarından dolayı kadın ve çocuklarını geri verir. Şamahı Oğuz'a il olur. Oğuz buradan Arran ve Mugan tarafına yola çıkar.

Oğuz Arran ve Mugan'a gittiğinde yaz mevsimidir. Azerbaycan'ı ele geçirir. Oğuz, tebaasından herkesin birer etek toprak getirerek tepe yapmalarını emreder. Oluşturulan tepeye Azerbaycan adını koyarlar.

Oğuz, Bağdat, Gürcistan, Diyarbakır ve Rakka taraflarına elçi yollayarak kendisine il olmalarını söyler. Onlar hemen kabul etmez. Gürcülerle iki gün iki gece savaşır onları kendine bağlar. Oğuz burada bir ay on beş gün kalır. Gürcüler, Oğuz'a düşmanlık besler. Oğuz bunun üzerine altı oğluna iki yüz asker verip Gürcülere savaşa yollar. Oğulları savaşı kazanır. Oğuz, oradan Kürdistan'a hareket eder.

Kürdistan'ın dağlarında üç yıl kalır. Daha sonra Musul, Erbil, Bağdat'ı kendine bağlar. Oradan Batak Şehir üzerine yürür. Üç yüz altı kapılı Batak Şehir kendisine direnir. Bir yıl savaşır. Sonunda

Oğuz'un oğulları (Kün, Ay, Yulduz, Kök, Tak, Tengiz) doksan bin askerle şehre girerler. Oğulları daha sonra Tekfur vilâyetini ele geçirir. Oğuz, oğullarının sözünü tuttuğu için Tanrı'ya da şükreder. Oğuz saltanatı Tekfur'a geri verir. Ardından Tekfur'a Rum ülkelerini nasıl zapt edeceğini sorar o da Oğuz'a bilgiler verir.

Oğuz, Kün, Yulduz, Tengiz'i doksan bin süvari ile Rum diyarına gönderir. Diğer oğulları Ay, Kök ve Tak'ı doksan bin askerle Frenk diyarına gönderir. Frenk, Oğuz'un askerini görür ve Oğuz'dan korkup ona tabi olurlar.

Oğuz'un Rumlara gönderdiği oğulları Rumlarla üç defa karşılaşır ve onları üç defa yener. Rumlar sonunda baş eğmek mecburiyetinde kalır. Oğuz oğullarının başarılarını görünce onların şerefine bir toy düzenler. Her oğluna bir altın kürsü verir, beylerin hepsine hilat giydiren. Oğuz buradan Dimeşk'e hareket eder.

Dimeşk'e oradan da Mısır üzerine yürür.

Üç oğlunu dokuz bin kişi ile önce gönderir. Mısırlılar Oğuz'un gücünü bildikleri için itaat ederler. Mısır'dan üç yılın vergisini alırlar. Oğuz adamlarından, Âdem aleyhisselamın mezarının olduğu kutsal topraklardan (Mekke ve Medine) bir miktar toprak getirmelerini emreder. Oğuz, getirilen toprakları vücuduna sürüp Tanrı'ya şükreder. Sonra Bağdat'a ve İsfahan'a hareket eder.

İsfahan Oğuz'a direnir. Oğuz'un askerleri yedi gün boyunca İsfahan askeriyle savaşıyor. Faydası olmayınca Kara Sülük babası Yuşu Hoca'ya danışır. Yuşu Hoca; "Askerin yarısı İsfahan halkından gizlensin, İsfahanlıların hisar dışındaki bağ ve tarlalarını dümdüz edin, geri çekilin. Onlar sizi gitti sanıp dışarı çıkarlar. O vakit hepsini öldürün." der. Oğuz bu fikri beğenir. Oğuz oğulları, kırk bin askerle hepsini öldürür. Oğuz, İsfahan'ı alan dört oğluna Fars ve Kirman'ı alma vazifesi verir.

Oğulları Kirman'ı, Şiraz'ı ele geçirirler. Bu sırada İsfahan'da oturan Oğuz, oraları yağma etmemelerini ve üç yıllık vergilerini almalarını söyler. Oğuz'un aklındaki Acemistan'ı ele geçirmektir.

Bu düşünceyle önce iki yüz kişiyi Acem'e gönderir. Gidenler o bölge hakkında haber toplayıp geri dönmek için yola çıkarlar. O sırada

yolda doğum yapan bir kadın görürler. Çocuğunu emzirmesi için kadına yiyecek ararlar ve bu yüzden geç kalırlar. Oğuz bu duruma kızar ve onlara “Kal aç” der. Kalaç kavmi o şekilde çoğalmıştır.

Oğuz Gürkan, Dihistan ve o yörelere elçi gönderir. Üç yıllık vergisini peşin alır. Nişabur ahalisi baş eğmez. Oğuz bu ülkeyi kışlak yapar. Yaz gelince Nişabur ve Tus’u alır. Sonra Herat’ı alır ve oraya oturur. Oğlunu, doksan bin askerle Bağdat’a gönderir. Üç yıllık vergisini peşin alır. Oğlu babasına hazineleri getirir. Bu üç yıllık sürede oğuz Herat, Serahz, Baygız vilâyetlerinde oturur.

Daha sonra Oğuz, kendi yurdu olan Kürtak ve Ortak’a gitmeye karar verir, yola çıkar. Yolda yüksekçe bir dağla karşılaşır. Bu dağ çok karlıdır. İki üç aile Oğuz’un gerisinde kalır. Bu aileye Karluk lakabını verir.

Oğuz’un kendi yurduna gelmesi elli yıl sürer. Kanglılar ve Uyğurlar, Oğuz’u karşılamak üzere dokuz günlük yola çıkıp ona armağan sunarlar. Oğuz’un yurda varması şerefine Toy için doksan bin koç, dokuz yüz kısrak kesilir. Toy yapıp altın ev kurarlar.

Oğuz’un altı oğlu ava gider. Altın bir yay ve üç altın ok bulurlar. Oğuz’un altın yayı üçe parçalayıp üç büyük oğluna, üç oku ise daha küçük üç oğluna verir. Kendilerine yay verdiği üç oğlunun soyundan gelecek kavme Bozok; ok verdiklerine ise Üçok denilmesini ister. Yay verdiklerinin orduda sağ kolu teşkil etmelerini, ok verdiklerinin de sol kolu teşkil etmelerini söyler. “Ben ölünce Kün padişah olsun.” der. Kara Sülük’ü “Ulubey” yapar.

Oğuz bin yıl ömür sürdükten sonra vefat eder.

Oğuz’un vefatından sonra tahta Kün geçer. Kün, tahta oturduğunda yetmiş yaşındadır. Babasının sağlığında fethedip Yenikent adını verdiği şehri Irkıl Hoca adında akıllı birinin hakimiyetine verir.

Oğuz’un altı oğlundan yirmi dört torunu olur. Irkıl Hoca, bu yirmi dört oğlunun her birine lakap verir.

Mirza Uluğbek (1394-1446)’in Özbekçe olan *Tarih-i Abira Ullusu* (Dört Ulus Tarihi) adlı eseri bu hususta üzerinde durulması gereken önemli bir eserdir. Şerafettin Ömer’in yazdığı ve 1995’te Urumçu’de

yayımlanan İlmi Makaleler Toplamı adlı kitapta yer alan bilgiler Türkiye Türkçesine Alimcan İneyet tarafından çevrilmiştir. Mirza Uluğbek, Tarih-i Abira Ulusu adlı eserinde bizlere özetle şu bilgileri vermektedir:

“Karahan erkan-i devleti ile halkı yerleştirmek için yer aramaya koyuldu. Halkı Avanfur ve Cavanfur diye ikiye ayırdı. Kendisi ortada at sürdü. Onlar ne kadar aradılarsa da gönlünce bir yer bulamadılar. Kelurun şehri yanındaki Toku Turum’a ve Kara Kurum’a yaklaştılar. Bunlara Kara Kurum cazip geldi. Gartuk ve Artuk diye adlandırılan iki dağ arasında durdular. Orada yaylak ve kışlak edininip yerleştiler.

Karahan’ın hükümranlığı ve saltanatı devrinde mevki sahibi bir hanımdan bir oğul doğdu. O gayet güzel, tüyleri parlak olup üç gece gündüz, annesinin sütünü emmedi. Her gün o hanım oğlunu daha fazla seviyor ve hayran oluyordu. Nihayet uğurlu: bir gecede rüya gördü. Rüyasında bebek:

—Ey anne, sen Müslüman olmadığın sürece, Allah’ın birliğine iman etmediğin sürece, Hak yolunu tutmadığın sürece ben senin sütünü emmeyeceğim, diyerek doğru yolu gösterdi.

Bu saadeti hisseden anne gönlünden Allah dinini kabul eder. Ancak kocasından korktuğu için bu sırrı gönlünde saklayıp eski hâlini değiştirmez, işte o zaman bebek annesinin memesini emmeye başlar. Bir yaşına girer girmez, aklî ve fizikî yönden oldukça gelişir.

O andaki Oğuz Han’ın görünüşü sanki ayın bir parçası olup, beşikten hiç görülmemiş bir şekilde ışık saçıyordu. Yüzü sanki karanlık gecede aya ışık bahşeden güneşe benzemektedir.

Karahan saraydaki vezir ve vüzerasını toplayıp oğluna ad verme hususuyla ilgili danışır.

—Oğlumuz, bir yaşına girdi, ona ne ad verelim?

Bu esnada beşikte yatan bebek derhâl dile gelerek:

—Benim adım Oğuz’dur, der.

Oradakiler, dünyada böyle garip işi, yani bir yaşındaki çocuğun kendi kendine ad verip konuştuğuna ilk defa şahit olmuşlardır. Ondan sonra onu bu adla çağırmaya karar verirler.

Karahan'ın üç kardeşi vardır. Birincisinin ismi Uz Han, İkincisinin ismi Köz Han, üçüncüsünün Avdar Han'dır.

Oğuz Han şehzadelere mahsus özel eğilim alarak ergenlik çağına ulaşır. Karahan Oğuz'un fikrini almadan ilk kardeşi Uz Han'ın kızını onunla evlendirir. Ama Oğuz onu sevmeyiz. Çünkü o kız Müslümanlığı kabul etmemiştir. Bundan habersiz olan Karahan oğlunu sevindirmek için ikinci kardeşi Köz Han'ın kızını Oğuz'la evlendirir. Bu da yukarıdaki gibi sonuç verir. Oğlunun hayalindeki bu anlaşmazlık, mutsuzluk Karahan'ı düşündürür. O bu defa üçüncü kardeşi Avdar Han'ın kızını oğlu Oğuz Han'ın rızası olmadan onunla evlendirmekten çekinip o kızla Oğuz Han'ı buluşturup Oğuz'un olurlarını almayı kararlaştırır. Karahan'ın bu fikrini Oğuz Han kabul eder ve bir gün avdan dönerken amcası Avdar Han'ın mahallesine uğrayıp kızın hareketini kontrol eder, onu harman kanalının kıyısındaki sakin bir yerde bulup ona önce Müslümanlığı kabul etme şartını koyar. Kız kabul eder.

Oğuz Han:

—Sen nikâhıma girersen dünya ve din adına seni sonsuza dek seveceğim. Sevgimle yüzünü aydınlatacağım, ağzındaki dişlerini inci yapacağım, başımın üzerine alıp çiçek yapacağım. Şimdi sen hanımların sultanı olacaksın, der.

Onların arasındaki bu anlaşma derhâl Karahan'a iletilir. Karahan da sevinçten onlara muhteşem düğün yaptırır. Düğünden sonra Oğuz Han has odasından hemen hemen hiç çıkmaz. Bu durum herkesi şaşırtır. Oğuz Han'ın önceki hanımlarının kıskançlıktan yürekleri kan olur. O zaman Karahan da bu bilge oğlunun sırrını öğrenmeyi ister. O düşündükten sonra bu sırrı öğrenmek için Oğuz'un maiyetiyle ava gittiği fırsattan yararlanarak büyük bir şölen düzenler ve Oğuz'un üç hanımını şölene davet eder. İşte bu şölende Karahan sırrı öğrenmek için gelinlerinden bu işi sorar. Kıskançlıktan takati kesilen iki gelin Oğuz Han'ın sırrını yeterince açıklayıp şöyle derler:

—Ey Şah! Ömrün uzun olsun, düşmanların kan yutsun, mutlu günlerinde düşmanların olmasın, çok yaşa, seninle kardeş olduğumuz, sürece bize senden başka şah gerek değildir, dünyada senin dininden başkasını kabul etmeyiz. Senin toteminden başkasına tapmayız. Oğuz

başka dini kabul etti. Onun dini ile işimiz, yok. O dinini bize teklif ettiğinde üzüntüden yüreklerimiz, parçalandı. Onun peşinden gitmedik. O. nedenle bize düşman oldu. Üçüncü hanımını canından fazla severek onunla evlendi. Çünkü o Oğuzda eş ve dindaş oldu, dediler.

Karahan Oğuz Han'ın sırrını öğrendikten sonra öfkeden yerinde duramadı. O şölene katılanlara şöyle bir kararı ilân etti:

—Ata dininden çıkan oğulun dilini kılıçla kesmek lazımdır. Oğuz. Han canımdan aziz olsa da işini bitireceğim. O dinine ihanet etmişse hançer ile başını kesmek gerekir, dedi.

Askerlerine savaş emrini verdi. Bu durumu halka duyurmak için sokaklara tellâl gönderdi.

Oğuz Han'ın vefakâr Müslüman hanımı Oğuz Han'ın gittiği av yerine adam gönderip Karahan'ın hareketini, emrini bildirdi. Oğuz Han da kendi maiyetiyle savaşa hazırlandı. Fazla geçmeden Karahan'ın askerleri Oğuz Han'ı askerleriyle birlikte çembere aldılar. Kıyamet savaşı başladı. Savaşa bizzat katılarak Oğuz Han'ın alnını nişan alıp mızrak vurmaya at koşturup gelmekte olan Şah Karahan'a bir ok isabet edince olay yerinde can verdi. Karahan'ın askerleri yenilip dağılarak kaçtılar. Bir kısmı Oğuz Han'a teslim oldu. Sonunda, bütün halk, büyük-küçük herkes Müslüman oldu. Oğuz Han'a yemin ederek onun padişahlığını kabul ettiklerini ifade ettiler.

Oğuz Han kendi askerlerini ve halkını toplayıp yedi kısma ayırır. Birinci kısım Buzungur diye adlandırılır. Bu kısma ihtiyar askerler toplanmış olup buna Türk dilinde Karavul denir.

İkinci kısmına, Burangur diye ad verilmiş olup bu kısmın Buzungurların yanında yürümesi emredilmiştir.

Üçüncü kısmı; "Avangur"dur. Bunlara Türk dilinde Sağ Kol denir, Dördüncüsü; "Cavangur"dur. Bunlar Sol Kol'dur.

Beşinci; muntazam ordunun kendisi olup ortada yürür. Bunlara "Gol" denir.

Altıncı kısım, "Okzungur" diye adlandırılır. Onların Gol'dan çok uzakla yürürler. "Okzungur"a Türk dilinde "Cangduvul" denir, Türklerin bazılan bunu "Ökçe" diye izah ederler.

Yedinci kısım “Bostungur” diye adlandırır. Bu kısım askerî yürüyüşlerde sağ “Cavangur’un sonunda, “meymane” ile “yasur” arasına kadar olan mesafede yerleştirilir. Düşmanın onları görmemesi ve ayaklarından çıkan toz-dumanı fark edememesi lâzımdır. Bu savaşçı kışına Türk dilinde “böktürme”, “pıstırma”.

Oğuz Han’ın yendiği düşmanlar Tatar ülkesine, Moğolların topraklarına, hatta Çin-Maçin’den geçerek Çin topraklarına kadar dağılmışlardır.

Oğuz Han hükümdar olunca kendi ülkesini tamamen İslâmlaştırıp, devletini İktisadî, siyasî ve askerî yönden güçlendirir. 73 yıl geçtikten sonra eskiden kaçıp giden Tatarlar, Moğol devletlerinden yardım alarak tekrar baş kaldırır. Oğuz Han onların üstüne yürür.

Oğuz Han askerlerinin yürüyüşü sırasında çıkardığı toz dumanı görünce düşman kaçır. Oğuz Han, askerlerine el kaldıranı imha etmek, el kaldırmayanı esir almak, düşmanı geldiği yere kovalamak konusunda emir verir. Oğuz Han’ın askerleri düşmanı mağlup eder. Kazanılan zafer üzerine Oğuz ziyafet verir.

Oğuz. Han doğuda Çin-Maçin steplerinden Toros denizine kadar, Altay ve Kutkay’dan Ceyhun nehrine kadar olan toprakları zapt eder. Boyunduru altına aldıklarını İslâma davet eder.

Mirza Uluğbek’in Tarih-i Abira Uulusu adlı eserinde Oğuz Han’ın danışmanı İrkil Hoca’dır.

Oğuz Han, dünyadan göç ettikten altı oğlunun en büyüğü olan Gün Han Oğuz Han’ın hanlık tahtına geçer. İrkil Hoca, Gün Han’a da vezir olur. “Gün Han 70 yıl hükümdarlık tahtında oturduktan sonra vefat eder. Yerine kardeşi Ay Han tahta oturur.

Oğuz soyunda 24 şehzade ve 24 Türk boyu vücut bulur.

Kaynakça:

Aça, Mustafa, *Oğuznamecilik Geleneği ve Andelip Oğuznamesi*, Kömen Yayınları, Konya, 2011, s. 130-132.

Altınkaynak, Erdoğan, *Türk Halk Hikâyeleri “Metin-Tahlil”*, Kayseri, 1993, s. 218-220 Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bang, W. - Reşit Rahmeti Arat, *Oğuz Kağan Destanı*, (Muharrem Ergin Önsözü ile), Devlet Kitapları, İstanbul, 1970.

Baskakov, N. A., "Oguz-Oguz Kagan Etimolojisi Üzerine", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24-25, 1980-1986, İstanbul, 1998, s. 35-37.

Bayat, Fuzuli, "Oğuzname", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2019, Ek-2 Cildi, s. 371-372.

Bayat, Fuzuli, *Oğuz Destan Dünyası-Oğuznamelerin Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Biray, Himmet, *Andelib Oğuznamesi*", *Millî Folklor*, Aralık 1989, S. 4, s. 12-13. / Mart 1990, S. 5, s. 23-25. / Haziran 1990, S. 6, s. 21-25.

Demir, Necati - Özkan Aydoğdu, *Oğuzname (Kazan Nüshası) İnceleme-Metin Dizin-Tıpkıbasım*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2015.

Demir, Necati, *Oğuz Kağan Destanı*, Ötüken Yayını, İstanbul, 2019.

[Edgüer], Rıdvan Nafiz "Oğuz Destanından Bir Parça", *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, S. 2, İstanbul, 1934, s. 243-249.

Eraslan, Kemal, "Manzum Oğuzname", *Türkiyat Mecmuası*, C. 18, 2010, s. 169-244.

Eraslan, Kemal, "Yazıcızâde'nin Oğuznâmesi", *TDAY Belleten*, Ankara, 1992 (1995), s. 29-35.

Ercilasun, Ahmet Bican, *Oğuz Kağan Destanı Üzerinde Bazı Düşünceler*, Türk Dili Adaştırmaları Yıllığı / Belleten 1986, Ankara, 1988, s. 13-16.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 1-70.

Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkud'un Kitabı*, İstanbul, 1973.

Güngör, Harun, "Seyyid Lokman ve Oğuznamesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 44, 1986, s. 91-103.

Kaplan, Mehmet, *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul, 1979.

Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Dede Korkut Oğuznameleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

Kocatürk, Vasfi Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, İKÜ (İstanbul Kültür Üniversitesi) Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 58-59.

Köprülü, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Ömer, Şerafettin, "Oğuzname'ye Dair Bazı Meseleler", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu, S. 4, Güz 1997, s. 88-100.

Özarslan, Metin, "Oğuz Kağan Destanı'nda Tarihi, Dini, Beşerî ve Tabiatüstü Unsurlar", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara, 1998, s. 424-438.

Özcan, Tarık, "Oğuz Kağan Destanı'nın Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi", *Millî Folklor*, S. 57, Bahar 2003, s. 76-81,

Özgüdenli, Osman Gazi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 72-73.

Pelliot, Paul, *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı Üzerine*, (Çev. Vedat Köken), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1995.

Rzasoy, Seyfeddin, *Oğuz Mifologiyası*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yayını, Bakı, 2009.

Sertkaya, Osman Fikri, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı / Belleten*, 1992, Ankara, 1995, s. 9-27.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatları-Destanları*, 5. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Togan, A. Zeki Velidi, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili)*, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 1982.

Türkmen, Fikret, "Kazan'da Bulunan Yeni Bir Oğuzname Nüshası Üzerine", *ET Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. VII, İzmir, 1993, s. 10-18.

Yazıcızâde Ali, Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Tarihi]: Giriş-Metin-Dizin (Haz. Abdullah Bakır), İstanbul, 2009, s. XXXII-XXXIII, LIX-LXVIII.

OLCOBAY İLE KİŞİMCAN

Kırgız lirik-epik destanıdır. Metnin XVI. yüzyılda teşekkül ettiği sanılmaktadır. Destanda Kırgızların feodalizm döneminin son devresindeki hayat şartları ve insanların başından geçen olaylar anlatılmıştır. Adil olmanın daima gerekliliği ve kötülerin er-geç hüsrana uğrayacakları vurgulanmıştır. Destanda, Olcobay ile Kişimcan'ın temiz sevgileri, sabırları ve ideal vasıfları ile dikkat çeker. Bu bakımdan Cengiz Aytmatov, destanı Kırgızların Romeo ile Juliet'i olarak niteler.

Destanın üç eşmetni vardır. Birincisi 1925'te Isık-Köl'ün Tüp ilçesindeki Kürmöntü köyünde yaşayan Sapabek Saketayev'den alınmıştır. 1927'de aynı anlatıcıdan ikinci defa yazdırılmıştır. Bu yazma 1991'de yayımlanmıştır. İkinci eşmetin halk şairi Alımkul Üsünbayev'e aittir ve 1940-1956 ve 1957'de yayımlanmıştır. Üçüncü eşmetin ise K. Miftakov 1947'de Çoň-Alaylı Matraim Kabılov'dan nesir şeklinde yazılmıştır. Bunların içinde sanat ve hacim itibarıyla Alımkul Üsünbayev anlatması daha üstün niteliktedir. Destanın dördüncü eşmetni Dursun Yıldırım tarafından tespit edilip, II. Milletlerarası Kongresinde tanıtılmıştır.

Sopubek Saketayev eşmetninin özeti şöyledir:

Bundan dört yüz kadar önce Kıpçak, Cediger, Karabagış adlı üç kabile yaşamaktadır. Bu devirde Opol ve Kebez dağlarını yurt edinmiş Kıpçak halkından Olcobay adında bir batur ortaya çıkar.

Olcobay bir han oğludur. Çaçıkey ile evlendikten bir müddet sonra babası vefat eder ve Olcobay babasının yerine tahta geçmek ister, ancak kuzenleri Tümönbay ile Sarıbay tahtı ona vermezler. Durum böyle olunca Olcobay kuzenlerine küser ve malını alıp Ceti Suu'da yaşayan Cediger halkının yanına gider.

Cediger halkının hanı Kulcıgaç, Olcobay'a kol kanat gerer, adeta ona baba olur. Kulcıgaç'ın Kişimcan adında çok güzel bir kızı vardır.

Kişimcan, Karabağış halkı eşrafından Berdibek ile sözlüdür. Aradan uzun zaman geçmeden, Kişimcan ile Olcobay birbirine âşık olurlar. Kişimcan, Berdibek'le evlenmek istemez. Kulcığaç'ın kölesi olan Koçkor'un oğlu Kudake, bunu öğrenir. Kulcığaç tarafından çok sevilen Kudake, aynı sevgiyi Olcobay'dan görmez ve ona içten içe kin besler.

Çok yaşlanan Kulcığaç, tahtı Kudake'ye devreder. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, Çaçıkey'in bir oğlu olur. Kudake'nin eşi Altınay, çocuğun göbek annesi olur ve çocuğa Akberdi ismini verir.

Günlerden birinde köyde düşün olur. Kudake, Olcobay'ın atını ister. Olcobay buna sinirlenir; "Daha dün Kulcığaç'ın kölesi olan bugün benim atımı nasıl ister?" deyip vermez. Bunun üzerine Kudake, adamları ile bir olup Olcobay'ı döver.

O zaman Olcobay, kimsesiz olduğunu anlar ve "Kendi halkımın içinde olmak burada yaşamaktan daha iyidir." diye düşünür. Gece vakti gece sağına on yiğit, soluna on yiğidini ve eşini alıp kendi topraklarına geri göçer. Giderken de Kudake'den yaptıklarının öcünü alacağına söz verir.

Olcobay'ı küstürdüklerine pişman olan kuzenleri onun dönüşüne sevinirler. Halk toplanır, Olcobay'ı han yapmaya karar verir. Olcobay han olunca, ilk iş olarak Cediger'e saldırır ve Orobaşı adlı kabileyi basar ve topraklarını ele geçirir. Kudake, buna sesini çıkarmaz.

Olcobay, bu arada Kişimcan'a almak için geleceğine dair verdiği sözü unuttur. Kişimcan ise, aylarca boyunca her gün yolunu bekler, gece gündüz uyumayıp ağlar durur.

Kırgız elini ve halkını çok iyi tanıyan kervanbaşı Momuncan, bu sırada Cediger'e gelir. Kişimcan, Momuncan'ın gelmesine sevinir. Onu misafir eder, içki ısmarlayıp sarhoş edip Olcobay'ı sorar. Momuncan, Olcobay'ın han olduğunu, çocuğunun büyüdüğünü söyler. Bunu duyan Kişimcan ona her şeyi anlatır ve Olcobay'ın yanına gidip onu getirmesini, getirmezse yiğitlerine kendisini öldürteceğini söyleyerek tehdit eder. Momuncan korkar ve çaresiz kabul eder. Kişimcan, Momuncan'a kırk gün süre verir. Şayet bu müddet zarfında gelmezse askerlerini göndereceğini söyler. Momuncan yola çıkar. Orol dağına geçerek Kebez dağına ulaşır. Orada dinlenmeye karar verir ve uyur.

Bu sırada Kıpçak topraklarındaki Çaçıkey kötü rüya görür. Rüyasında Momuncan'ın gelip Olcobay'ı götürür, götürdüğü yerde de Kudake, Olcobay'ı öldürüp gömer. Rüyasını halka yorumlatır, ancak rüyayı hayra yorumlayan kimse çıkmaz. Olcobay ise rüyayı; "Uzaktan misafir gelecek, bize güzel haberler getirecek." şeklinde yorumlar.

Olcobay'ın yanına gelmek için yola çıkan Momuncan, tam bu sırada oraya gelir. Çaçıkey, rüyasında gördüğü adamı karşısında görünce üzerine yürür, ancak etrafında bulunanlar ona engel olurlar. Momuncan, fırsatını bulup Olcobay'a Kişimcan'ın yolladığı yemeniyi gösterir. Momuncan gelme sebebini anlatır ve Kişimcan'ın söylediklerini aynen nakleder ve onun gönderdiği yemeniyi Olcobay'a verir, oradan uzaklaşır.

Olcobay, haber aldıktan sonra Cediger'e gitmeye niyetlenir. Atı Gülbübadam'a binip birkaç gün gezer. Çaçıkey, onun bir yere gitmek istediğini hisseder, ancak sormaya cesaret edemez, fakat sonunda nereye gitmek niyetinde olduğunu sormaktan duramaz. Olcobay, dedesini ve teyzesini görmeye gideceğini söyler. Çaçıkey, gitmemesi için yalvarır, "Senin yerine ben gideyim, Gülbübadam'a ben bineyim, gidip dedenin sağlığını ben sorayım, Kişimcan'ı kaçırp yanına ben getireyim." der. Olcobay sinirlenir ve "Kadınsan yerini bil." diye bağıırır. "Eğer benim ölümüm geldiyse sen beni kurtaramazsın, Allah onu istiyorsa sen buna mâni olamazsın." der, atına biner yola çıkar.

Bir daha kocasını göremeyeceğinden korkan Çaçıkey, peşinden koşar, yalvarır ağlar, ama nafile, Olcobay'a engel olamaz. Son olarak ona Kudake ile dost olmasını ister ve elindeki altın yüzüğü çıkarıp ona vermesini söyleyip geri döner.

Olcobay Cediger'e yaklaşınca on yiğidiyle gezen Kudake ile karşı karşıya gelir. Selâmlaşırlar. Hal-hatır soruşurlar. Kudake, Olcobay'a; "Geçmişi unutalım. Şayet Kişimcan için geldiyse onu sana vereyim, al git. Ancak karşılığında karşılığında dört şey isterim. Şartlarıma razı olursan, yarın buraya aynı saatte gel. Şimdi görmek istediklerini ziyaret edebilirsin." der. Olcobay, Kudake'ye cevap vermez, köye doğru gider.

Sevgilisi Olcobay'dan hiç haber alamayan Kişimcan, bir gün yengesiyle inek sağarken karşıdan gelen Olcobay'ı görür. Yengesine

karnının ağrıdığını söyleyerek ayrılır ve Olcobay'ın karşısına çıkar. Olcobay, Kudake ile buluştuğunu ve onun söylediklerini nakleder. Bunu duyan Kışımcan, Kudake'nin artık eskisi gibi köle olmayıp halkın üzerinde etkili biri olduğunu, kendisine güvenmemesi gerektiğini söyler.

Ertesi gün sabahtan Kışımcan Olcobay'ın atını hazırlayıp Kudake'nin yanına gönderir. İkisi birlikte et yiyip kımız içip sarhoş olurlar. Uzun uzun konuşurlar. Bir ara Kudake asıl konuyu açar. Önceki dört teklifini dile getirir. Kışımcan'a karşılık olarak atı Güldübadam'ı, çapanını, yayını ve belindeki kılıcını ister. Buna sinirlenen Olcobay, Kudake'yi kamçılar. Ardından kılıcını kınından çıkarır. Bunun üzerine Kudake, ona yalvarır. Olcobay, o vakit Kudake'yi öldürmekten vazgeçer, atına binip oradan uzaklaşır. Kışımcan'ın yanına gelip olanları anlatır. O zaman Kışımcan Olcobay'ın hemen yurduna dönmesini ister. "Yeminlerimizden vaz geçelim. Sen güzel eşin Çaçıkey'in ve oğlunun yanına git, ben de nişanlım Berdibek'in yanına sığınayım. Yoksa Kudake seni öldürür. Şimdiye kadar o, olup biteni bütün Cediger halkına anlatmıştır bile." der.

Olcobay, gitmemekte kararlıdır, yemininden vaz geçmez. Kışımcan'sız hiçbir yere gitmeyeceğini söyler. O zaman Kışımcan, Olcobay'a; "Sen git üç gün dağlarda kal, üç gün sonra seni bulamayan Kudake sinirlenir ve kendisini içkiye verir. Üçüncü gün gel, beraber kaçarız." der.

Olcobay, Kışımcan'ın dediği gibi dağlara gider. Orada Kışımcan'ın verdiği kımız ve içkiyi içer. İki gün geçtikten sonra alkolün de etkisiyle; "Ben kendime korkak dedirtmem." der ve aşağıya iner. Atını köyün girişine bağlayıp doğruca Kışımcan'ın yanına gider. Onu gören Kışımcan, hemen gitmesini ister, fakat Olcobay Kudake'den korkmadığını söyleyerek orada kalır. Olcobay'ın atını bulan Kudake, Olcobay'ın karşısına çıkıp onu iyice döver ve sonra da karanlık bir odaya hapseder.

Ne yapacağını bilmeyen Kışımcan doğruca babasının yanına gider ve ondan yardım ister, fakat çok yaşlanan babası hiçbir şey yapamayacağını söyler. Kışımcan o zaman kendini toparlar, eline bir şişe içki alıp Kudake'nin evine gider. Kudake'nin Olcobay'ı bırakmasını ister ve bir bardak içki uzatır. Kudake yüzünü başka tarafa çevirir. Bunu

gören Kudake'nin eşi Altınay, Kışımcan'ın elindeki içkiyi alıp içer ve onu elinden tutarak Olcobay'ın yanına götürür. Yiğitlere Olcobay'ı bırakmalarını emreder. Kışımcan Olcobay'ı alıp evine götürür ve yatırır. Sonra elbisesini ve atını istemeye geri Kudake'nin evine gelir. Yine Altınay buna yardım eder. Kudake, eşi eve gelince ona kamçı ile vurur. Yüzünden kan akan Altınay; "Ben Olcobay'dan korkmam, fakat onun oğlu Berdibek'ten korkarım. Onun göbeğini kendim kesmiştim, onu ben büyüttüm ve onun karakterini ve gücünü ben bilirim." der.

Ertesi gün Olcobay Kışımcan'ı kaçırmak ister. Kışımcan, Kudake'nin ve onun kardeşinin atları bulup getirmesini ister. Olcobay, gidip atları arar, ancak bulup getiremez, onların yerine Kulcığaç'ın atını getirir. Kışımcan "Ben bu ata binip kaçmam, bizi hemen yakalarlar." deyince Olcobay, sinirlenir, mecburen bu atla kaçabileceklerini söyler. İki sevgili atlarına binip kaçarlar.

Onların kaçtığını bilen Kulcığaç, bunu kimseye söylemez. Aradan dört gün geçer, Kudake, Olcobay ile Kışımcan'ın kaçtıklarını haber alır. Askerlerini toplar, altıncı gün onların peşine düşer.

Ormana yaklaşıncı Olcobay uykusu gelir, atından iner oracıkta hemen uyuya kalır. Hem gece hem gündüz uyur. Uyanınca akarsuya gidip abdest alır. O vakit Kudake, bunlara ulaşır. Kudake ile Olcobay tek teke vuruşurlar. Olcobay, tam bir kahramanr gibi dövüşer. Bir ara Kudake, Olcobay'ı vurup yere düşürür. Kudake, onları serbest bırakmak isetr. Bu sırada İsabek adında birisi gelip Olcobay'la alay eder. Olcobay, İsabek'in söylediklerine tahammül edemez, yanında duran balta ile ona vurur. Buna sinirlenen Kudake, baltayı alıp Olcobay'ın kafasını ikiye yarar. Bunları gören Kışımcan, gözyaşı dökerek Olcobay'a koşuk yakar.

Kudake, "Nasil olsa da bizim akrabamız idi, burada kuşlara yem olmasın." der, Olcobay'ın cesedini alıp köyüne götürür. Bu sırada Olcobay dirilip Çaçıkey'in kuzeni olan Karaç'a vasiyetini söyler. "Tümönbay'a ve Sarıbay'a haber ver. Çaçıkey benim için karalar giyiniyor yanmasın. Çaçıkey Tümönbay'a, Tümönbay da Sarıbay'a emanet. Oğlum Akberdi on sekiz yaşına girene kadar ona iyi baksınlar." Böyle dedikten sonra Olcobay vefat eder.

Kişimcan, Olcobay'ı defnederken oğlu Akberdi'nin babasının öcünü almasını ister. Kendisi de Karabagış'ın oğlu Berdibek'e gider.

Karaç, evine gitmeden Çaçıkey'e haber vermek için oraya gider ve Olcobay'ın vasiyetini Çaçıkey'e aktarır. Çaçıkey üzüntüden kendisini parçalar. Evine dönünce eşinin ölümü dolayısıyla dokuz at kesip halkını toplar, yemek yedirir.

Aşa gelen Tümönbay ile Sarıbay, Çaçıkey'i almak için diye kavg ederler. Sonunda; "Çaçıkey'e birisini gönderelim de kendisine soralım." derler. Tümönbay'ın eşi Altınay, Çaçıkey'in yanına gider ve olup bitenleri anlatır. Sinirlenen Çaçıkey, milletin önüne çıkıp ikisini de rezil eder. Tümönbay ile Sarıbay çareyi oradan kaçmakta bulurlar.

Çaçıkey oğlunu yanına alıp babası Ömönbay'ın yanına gider. Oğlu Akberdi'yi elinden geldiği kadar iyi terbiye eder. Önce bilgili olması için bir hocanın yanına gönderir, daha sonra da iyi ok atmayı, iyi kılıç kullanmayı öğretir.

Kudake'nin baskınından sonra Kıpçaklar, yurtsuz barksız kalırlar. Ne yapacaklarını bilemeyen Tümönbay ile Sarıbay'ın akıllarını Olcobay'ın son vasiyeti gelir. Tümönbay "Berdibek buradan gideli dokuz sene oldu. Babasının vasiyetine göre bu sene geri dönmesi lazım. Onun bir sürü hayvanı var, onlarla gelirse açlıktan ölmeyiz. Dağılmadan hep beraber bir yerde bekleyelim onu." der ve Kıpçakları toplayıp kum arık diye bir yere götürür.

Aradan yıllar geçmiş, Berdibek on beş yaşına gelmiştir. Güzel teyzesi Aksurma ona her şeyi anlatır. Geçmişte olup biteni öğrenen Berdibek, atına binip annesinin yanına gelir, aynısını ondan da öğrenmek ister. Annesi Çaçıkey de uzun uzadıya her şeyi anlatır. Bunun üzerine Berdibek, yirmi yılık atı kestirip halkını toplar. Onlara kendi yurduna gideceğini söyler. Davetliler yemeğini yedikten sonra bir ağızdan dua eder ve Berdibek'e hayırlı yolculuklar dilerler.

Çaçıkey, bu arada oğlunun da iznini alarak kız kardeşi Aksurma'ya söz keser. Babasının yanına gidip, oğlu için ondan atını ve zırhını ister, fakat babası vermez. Bunun üzerine Çaçıkey babasına küser ve oğluyla yola çıkar.

Ana oğlu Kıpçak topraklarına ulaşırlar ancak orada kimseyi bulamazlar. Berdibek bunları aramaya çıkar. Uzun yol gittikten sonra bir tepede oturup düşünürken aşağıda bir şeyler görür. “Acaba halkım orada mı?” diye aşağı indiğinde, elbisesiz aç bir yaşlıyı görür. O yaşlı Tümönbay’dır. Berdibek onunla tanışır, böylelikle halkını bulmuş olur.

Kıpçak halkını bulan Olcobay, onları geri Opol dağıyla Kebez Dağı’nın ortasına yerleştirir. Onlara ev yapınlar diye beraberinde gelen arkadaşları Kutunay ile Sagmay’ın koyunlarının yününi verir. Onların karınlarını doyurur.

Bütün bu olanları haber alan Kudake, 70. 000 kişilik ordusuyla Kıpçakları basmaya gelir. Opol dağı ile Kebez dağının ortasına ulaşınca orada bir sürü evleri ve hayvanları görür. Bunların sayısı daha fazla diye düşünerek kenarda otlayan Tümönbay’ın kırk atını alır gider.

Bundan haberdar olan Berdibek, 200 asker toplar, Kudakey’in üzerine gider. Cediger’e gelince, Kudake’nin askerlerinin daha çok olduğunu görür. Kutunay ile Sarıbay’ın askerlerini alıp geri dönmelerini ister. Ancak onlar Berdibek’i yalnız bırakmazlar. Berdibek tepeye çıkar bunu Kudake görür ve hemen askerlerine oraya gitmelerini emreder. Böylece savaş başlar. Önce Berdibek yaralanır ve geri çekilip suyun başına gider. Yanına gelen Kutunay’a herkesi toplayıp kaçmasını söyler, fakat Kutunay bunu yapmaz. Sonra Kutunay da yaralanır. Bunu gören Berdibek’in sinirleri tepesine çıkar ve düşmanlara saldırır. Herkesi talefer eder. Kudake ile Isabek, kaçarak kurtulurlar. Berdibek’in askerleri de hepsi sağlam olur. Düşmanların elbiselerini ve atlarını alıp yurtlarına dönerler.

Ardan yirmi gün geçer. Onlardan ümidi kalmayan Çaçıkey, bir tepeye çıkar ve oradan kendisini aşağıya atarak canına kıymaya kalkar. Bu sırada gelenleri görür ve aşağıya iner. Bunlar, kendi oğlu ve askerleridir.

Aradan on gün geçer. Akberdi 40 bin asker toplar, toplam 60.000 kişilik bir kuvvetle Kudake’yi yenmek için yola çıkar. Cediger’e ulaşınca Kudake, korkar ve bunlara elçi gönderir. Ancak Akberdi karardır, Cedigerlere saldırırlar. Kısa zamanda hepsini alt eder, halkın malını mülkünü alır. Kendisi de kaçan Kudake’nin peşine düşer.

Kudake'nin izini bulur ve onu bir bozacının evinde saklandığını öğrenir. Oraya gider. Evden bir kadın çıkar ve "İki düşmanın içerdeler. Gir de onları enselerinden tutup çıkar." der. Bu kadın Kişimcan'dır. Akberdi, Kişimcan'ın dediğini yapar, Kudake ile Isabek'i yakalayıp evden çıkarır. Kişimcan; "Sen bunları babanın mezarlığına götür. Babanın cesedini oradan çıkarıp aynı yere bunları göm." der. Akberdi, aynen öyle yapar, babasını alıp yurduna döner ve oraya gömer.

Daha sonra annesini alıp Aksurma'yı getirmek için Ömönbay'a gider. Orada düğün yapıp Aksurma'yı alır ve yurduna döner.

Bu arada Kudake'nin yeğeni olan Berdibek, Akberdi'nin halkını yok etmek için Akberdi'nin üzerine gelir. Akberdi onun elçisine "Eğer dayısının öcünü alacağım diye benimle vuruşmak istiyorsa, kendisi yalnız gelsin, tek teke vuruşalım halkımızın kanını dökmeyelim." der. Berdibek bunu kabul eder. İkisi tam dokuz gün vuruşurlar, birbirini yenemezler. Sonra Çaçıkey ile Kişimcan gelip aralarına girerler ve bunları dost ederler. Bundan sonra Akberdi ile Berdibek hayatlarının sonuna kadar arkadaş olurlar.

Kaynakça:

Akmataliev, Abdıldacan, *Kedeykan, Olcobay menen Kişimcan*, El Adabiyatı Serisi, C. 9, Bişkek 1998.

Kırgız Adabiyatının Tarihi, C. 3, Bişkek, 2002, s. 295-321.

Yıldırım, Dursun, "Pamirde Bir Kırgız Destanı Olcabay minen Keşimcen", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C. 2, Ankara, s. 477-487.

OLJABAY JENE KIRIK BATIR

Kazakların tarihi destanlarından. Destan, konu itibarıyla Kazak yurdu Saryarka'nın Kalmuk hanı Kaldan Şeren'elinden tekrar ele geçirilişine yer verilmiştir.

Destan, 1954'te Musin Salık tarafından babası Javay Musa Bayjanov tarafından derlenmiştir. Bu nüsha, Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde El Yazmaları bölümünde kayıtlıdır.

Hacimsiz bir destan olup manzum kısımların dize sayısı 385'tir. Dizelerin hece sayıları 11'dir ancak durakları Türkiye'deki uygulamalardan farklı olarak (3+4+4) şeklindedir.

Destanın özeti şöyledir:

Kazaklar Sır boyunda yaşarken yirmi bahadır Abılay'ı han yapar. Abılay Kalmuklar'dan Sariarka'yı almak için hazırlık yapar. Kazakların yirmi yiğidi bu amaçla Sırderya'yı geçip Kalmuklar'a saldırır. Kalmuklar kırk yiğide dayanamaz başkent Ereymen'e kadar kaçarlar. Kalmuk Han'ı Kaldan Şeren'e durumu anlatırlar. Han vatanını vermek istemez. Kaldan Şeren'in kardeşi Saruv Batır, Kaldan Şeren'in reddetmesine rağmen Kazaklarla savaşıır. Savaşanların içinde Oljabay da vardır. Kalmuk ordusu Şürşitkırğan'da toplanır. Kalmuklar'ın ordusu sekiz bin bahadırdan oluşmaktadır. Kalmuk'a ecel olmak için kırk bozkurt gürleyip yağın bulut gibi gelir. Sarı Boyan, Molaysarı, Abılay, Kazıbek, Kuvandık Karaşolak, Koşkarbay, Akmirza, Bögenbay, Kalmuk'a kırk yurt gibi karışır. Oljabay, Saruv Batır ile teke tek savaşıır. Oljabay Saruv Batır'ı yener ve öldürür.

Kazak'tan altı yüz kadar adam ölür. Kalmuk'tan ölenler saymakla bitmez. Kazaklar Sariarka'yı ele geçirir. İki tarafta da çok kırgın olduktan sonra bu dağa "Kalmukkırğan" adı verilir.

Kaynakça:

Alpısbayeva Karasaş-Seyilbek Sakenov-Jakan Düüsengül, *Kazak Destanları 7*, (Türkiye Türkçesine Aktaran; Bülent Bayram); Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 183-192.

ORAK-MAMAY

Kırım'ın Kırk Batır'ı yahut Nogaylı Jırları destan dairesi içinde yer alan Kazak destanıdır. Bu destanlar Murın Sengirbekulı (1859-1940)'dan derlenmiştir.

Destan manzum ve mensur yapıya sahiptir. Dizelerin hece sayısı 7-11 arasında değişir. Karasay ile kardeşi Kazı'nın Kalmuklara karşı verdiği mücadelelerin anlatıldığı destan 2007'de Türk Dil Kurumu yayınları içinde yayımlanan Kazak Destanları 4 adlı kitapta kaydedilmiştir.

Musahan destanının devamı niteliğinde (Bkz. MUSAHAN) olan Orak-Mamay'ın özeti şöyledir:

Musahan'ın ilk hanımından Orak ile Mamay adlarında iki oğlu vardır. Bu çocuklar oyun oynamayı ve uyumayı çok severler.

Bir gün Kalmukluların Kozan adlı Hanı, üç yüz kişilik bölüğünü çağırıp "Bana Anşıbay'ın soyundan birini yakalayıp getirin." der.

Askerler, yolda uyuyup kalan iki çocuğa rastlar. İki çocuk da o sırada köyden uzaktadırlar. Üç yüz kişilik ordu uyuyan çocukları uyandırıp kim olduklarını sorar. Orak ağlamaya başlayınca Mamak ona susmasını söyler. Mamak, Kalmuklulara Musahan'ın oğlu olduğunu söyler ve yaşadıkları şehri gösterir. Kalmuklular, çocukları alıp geri dönerler. Kozan, çocukları zindana attırır.

O günlerde Hive hükümdarı Bozoğlan adlı padişah, Kozan'ın yurduna saldırmak niyetindedir. Yola çıkar ancak Bozoğlan'ın atı çukura düşer ve padişahın kendisi de yakalanıp tutsak edilir.

Kozan'ın kızı Karahan, Orak ile Mamay'ın zindana atıldığı haberini duyar ve onları görmek ister. Karahan, akşam olunca kırk kızı yanına alarak zindana gider. Onlarla konuşur ve kim olduklarını öğrenir. Karahan, yanındaki kızlardan yakacak kandil, onlara giyecek kıyafet ve yiyecek getirmelerini ister. Kızlar, kandili ve yiyeceği getirir. Güzel Karahan, yiyecek ve giyeceklerle Mamaya verir. Mamay, Karahan'ın kalbini kazanır. Karahan gündüz gelemeyeceğini söyledikten sonra evine döner.

Günlerden bir gün zindana bir kırlangıç yuva yapar yavrular uçup gidince Orak ağlar, "Memleketteki anam babam sesimizi duyarlar mı?" diye sızlanır. Oradan geçen ihtiyar adam bu sözleri duyunca onları dinler. Bu ihtiyar adam Kozan'ın değer verdiği bir insandır. Padişaha gidip Orak ile Mamay'ın ilginç sözleri olduğunu, Beren âşıkla atışlarının uygun olacağını ve eğer yenerlerse ikisini de serbest bırakıp memleketlerine gönderebileceklerini teklif eder. Kozan kabul eder.

Orak ile Mamay ve Bozoğlan huzura getirilir. Mamay korkmadan sözlerini söyler. Kozan padişah, üçüne de azık verilip serbest bırakılmasını emreder.

Üçü birlikte yola çıkar, üç kez konaklarlar. Yolda konuşurlar. Bozoğlan, kendisinin Ürgenç ve Hive şehrinin hanı olduğunu söyler ve kuvvetlerini birleştirmeyi teklif eder. Bunlar dost olurlar.

O vakitlerde kırk bahadır, Musahan'a Orak ile Mamay'ın nasıl kayıp olduklarını sorar. Yaşlı Musahan, iki oğlunun Kalmukların elinde olabileceğini söyler ve gidip aramalarını ister. Bahadırlar yola çıkar.

Geri dönüş yolunda olan Orak ile Mamay yedinci gün bu bahadırlarla karşılaşır. Janbırşılı Telagız, çocuklara nereye gittiklerini sorar. Orak ile Mamay da Kozan'ın şehrini seksen arşınlık yükseklikte dört kapılı kalesinin olduğunu, akşam olunca kalenin kapılarını kapattıklarını söylerler. Orak, Er Aysaninoğlu Ahmet'ten kılıcını ve okunu ister. Tevekkül ederek atına binip Kozan'ın kalesine doğru yola çıkar. Mamay da dayanamayıp kardeşinin peşinden gider. Gözcüler, kaleye birinin geldiğini haber verir. Kozan, gelenin yakalanması emrini verir. Kapılar açılır. Orak Kozan'a meydan okur. İkisi karşı karşıya gelir. Orak atını, Kozan'a doğru sürer ve Kozana bir darbe indirir. Kalmuklar ona saldırmaya başlar. Kale içindeki savaş on sekiz gün sürer. Dışardakileri Ahmet, içerdeki ise Orak dize getirir. Yirminci gün Kalmuk şehri ele geçirilir.

O zaman Ögiz adlı bir dağda Kalmukların en güçlüsü Ögizhan adlı bir han vardır. Binlerce Nogaylı gidip dönmemiştir. Bunu öğrenen Orak, Törtkölden yola çıkar. Otuz beş kişi onu yalnız bırakmamak için peşinden gider. Kalmuk ile Nogay yurdunun arası uzaktır. Sonunda Kalmukların şehri görünür. Orak dört nala gelip şehre ulaştığında Ögizhan Orak ile Mamay'ın geldiğini öğrenince, yetmiş beş kişilik ordusunu hazırlar. Ögizhan bunları konuştuğu sırada ejderhaya benzeyen bir canlı peyda olur. Ögizhan, ejderhayı görünce korkup bayılır. Gride duran kırk bahadır hep birlikte Kalmuklara saldırır. Kalmuklar korkup kaçar. Zafer kazanan Nogaylar, memleketlerine doğru yola çıkar. Babaları çocuklarını karşılar. Mamay ile Orak, Ögizhan'ı ve Kozan'ı öldürüp Kalmukların iki şehrini birden ele geçirmiş olurlar.

Kaynakça:

<http://nogaydestanlar.blogspot.com/1971/>

Sengirbayev, Murın Jırav, *Kazak Destanları 4-Kırımın Kırk Batırı*, (Çev: Fikret Türkmen-Metin Arıkan), Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 256-291.

ÖKSÜZ ALİ

Çukurova yöresinde yaygın olarak anlatılan bu hikâye ile ilgili olarak üç metin yayımlanmıştır. Bunlar Mehmet Demirci, Mehmet İper ve Âşık Feymanî'nin anlattığı hikâyelerdir. Hikâyeler arasında kısmî farklılıklar vardır. Bu bakımdan üçünün de özetini vermenin uygun olacağını düşündük.

Hikâye 1986 yılında Halil Atılğan tarafından Düziçi'nde Mehmet Demirci'den derlenip yazı aktarılmıştır. Hikâyeyi anlatan Mehmet Demirci, çevrede Âşık Köroğlu olarak bilinir. Demirci 1926'da Düziçi'nde doğmuştur. Demirci'nin hikâye repertuarı çok geniştir. Nizipli Âşık Nedim'den destan kahramanı Köroğlu'nun 10 kolunu, muhtelif âşıklardan da 10 aşk hikâyesi öğrenmiştir.

Şahıs kadrosu olarak Öksüz Ali, Döne, Mehmet, Hasan, Köroğlu, Müşir Paşa, Balyozoğlu, Ahmet, Mahmut, Güllü Hatun, Develioğlu gibi isimler, mekân olarak da Kırşehir vardır.

Mehmet Demirci'nin anlattığı Öksüz Ali Hikâyesinin özeti şöyledir:

Öksüz Ali amcasının yanında öksüz büyümüştür. Vakti zamanında iki kardeşin iki çocuğu olur. İsimlerini Ali ve Döne koyarlar ve ikisini beşik kertiği yaparlar. Bir zaman sonra Ali'nin anası ve babası ölür. Amcası da onu, "Bu büyüyünce malımıza sahip çıkar." diyerek evinden kovar.

Ali orada burada düşe kalka büyür. Adı da Öksüz Ali'ye çıkar. Döne ise çok nazlı büyümüştür. Bir gün Ali tesadüfen oradan geçerken, kız onu görür. Oradaki bir kadın kıza, Ali'yle beşik kertiği olduklarını anlatır. Döne onu çağırır ve ona ekmek verir. O gece de düşünde ona âşık olur.

Bir zaman sonra Ali yine oraya gelir ve Döne onu içeri alıp, ona her şeyi anlatır. Döne, Ali'ye; git Mehmet'e söyle, gelip beni sana istesin, der. Ali, Mehmet'i gönderir ama kızın babası Mehmet'i kovar. Sonra Hasan ve Köroğlu gider ama kızın babası onları da kovar. Ayrıca Ali'yi de öldüreceğini söyler.

Ali, olan biten her şeyi Döne'ye anlatır ve ikisi anlaşır kaçarlardı. Adana ovasını geçip Toroslara gelirler. İkisi de çok acıkmıştır. Ali, kızı orada bırakıp, bir düğün evinden ekmek almaya gider. Ancak düğünde seyre dalıp kızı orada unuttur. Oradan geçen bir kervan kızı görür. Kervancı başı Kırşehir'den Müşir Paşa'nın oğlu kızı alıp götürür. Ali, ekmeği alıp döndüğünde kızı yerinde bulamaz ve onun kendisini aldattığını düşünür. Ancak zaten kıza fazla da âşık olmadığı için bu duruma pek aldırmaz. O gece bir mezarlıkta yatar. Rüyasında aşk badesini içip Döne'ye âşık olur. Kalkıp onu bulmak için yola düşer. Yolda rastladığı adamların da tarifleriyle sonunda Kırşehir'e gelir.

Ali Kırşehir'de bir pınarın başında otururken, bir kadın gelir. Kadın onun gurbetteki bir gariban olduğunu anlayınca, alıp evine götürür. Onu evdeki çocuklarına; başka birinden peydahladığı kardeşleri olarak tanıtır. İsimleri Mahmut ve Ahmet olan kardeşleri de ona hürmet ederler.

Ali burada öğrenir ki; Müşir'in düğünü vardır ve iki kardeşi de düğünün koruyuculuğunu yapmaktadırlar. Gelin de Döne'dir.

Ali ile Mahmut çarşıya çıkarlar. Ali çarşıdan bir saz alır. Orada burada çalmaya başlar. Kadın, Ali'yi Müşir'in yanına gönderir. Ali, Müşir'in yanına gelince, kız onu görüp tanır. Ali orada bir türkü söyler. Müşir onu çok beğenir. Çıkarıp ona bahşış verir ve bahşış vermesi için onu kızın da yanına gönderir. Ali, Döne'nin yanına gider ve ikisi anlaşır o gece kaçmaya karar verirler.

Gece olur ve Ali gidip kızı kaçıtır. Ancak sabah hemen peşlerine düşerler ve onlara yetişirler. Ali onların kendisini görmemeleri için hemen toprağın altına girer. Kız da onlara dolaşmaya çıktığını söyler. Yine geri dönerler. Onlar gittikten sonra Ali toprağın altından çıkar ve Döne'nin onu oyuna getirdiğini, aldatıldığını düşünür. Tekrar Müşir'in yanına döner.

Müşir'in yanına dönen Ali yine bir türkü söyler ve Müşir yine ona bahşış vermesi için onu Döne'nin yanına gönderir. Ali, Döne'nin yanına gider ve Döne onu aldatmadığına inandırır. Tekrar gece kaçmaya karar verirler.

Gece olunca buluşup kaçarlara; ancak sabah ahali yine peşlerinden gelince, Döne, Ali'yi dikenlerin altına saklar. Gelenlere kendisinin de hava almaya çıktığını söyler. Onlar gittikten sonra Ali kan revan içinde dikenlerin dibinden çıkar ve yine Döne'nin kendisini aldattığını düşünür. Ali tekrar geri gider. Türkü söyledikten sonra Müşir yine onu bahşış alması için Döne'nin yanına gönderir. Döne yine onu, kendisini aldatmadığına inandırır ve yine kaçmaya karar verirler. Ancak o gece de kız gelmez. O gece artık Döne'nin kaçmaması için bütün kapıları kapatmışlardır.

Ali, en sonunda dayanamaz ve işi kardeşlerine söyler. Üçü birlikte gidip kızı kaçırlar. Ali ve Döne uzun bir zaman kaçarlara; Hasan Dağı'na gelirler. Azıkları tükenir. İkisi birlikte yiyecek almak için ormanın içindeki aşirete giderler. Adı Develioğlu olan birine misafir olurlar. Develioğlu'nun yiyeni Dağlı Halil kızı görünce, âşık olur. Dayısına, onu almak istediğini söyler. Dayısı da kızı almak için Ali'ye tuzak kurar. Onu, Balyozoğlu'na mektup götür, diye kandırıp oradan uzaklaştırır. Ali mektubu alıp gider.

Mektupta Ali'nin öldürülmesi yazılıdır. Ancak günlerden Cuma olduğu için; Balyozoğlu, Ali'nin cennete gitmemesi için, onu öldürmez. Ayrıca ona kurulan tuzağı da anlatır. Ali gerçeği öğrendiği gibi geri gelir; ancak geldiğinde aşiretin göçtüğünü görür. Aşiretin peşine düşer ve yine bulur. Gidip Döne'yi onlardan ister ama bey onu tanımadığını söyler. Ali gidip derdini beyin karısı Güllü Hatun'a anlatır. Güllü Hatun, kızı alır ve yine Ali'ye teslim eder. Ali kızı alıp yola düşer. Ancak kız hala ona küskündür. Ali ona her şeyi anlatıp gönlünü alır. Kayseri'den Kozan'a inerler. Oradan Halep'e geçerler. Memleketlerine geldiklerinde kızın babasının öldüğünü öğrenirler. Ali onun yerine geçer. Ardından Ali, Develioğlu'nu, Balyozoğlu'nu, Ahmet ve Mahmut beyleri ve Güllü Hatun'u getirtir. Hepsine mükafatlar verirler. Güllü Hatun hep yanlarında kalır. Böylece muratlarına ererler.

Öksüz Ali ile ilgili bir başka anlatma Refiye Okuşluk tarafından Âşık Mehmet İper'den derlenmiştir. Okuşlu 14.11.1996 tarihinde derlediği bu hikâye metnini *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği*, adlı doktora tezinde kaydetmiştir. Söz konusu hikâyede Öksüz Ali adı Önsüz Ali olarak geçmektedir.

Bu anlatmada; Önsüz Ali, Döndü, Hizmetçi kadın, Çerçi, Mahmut Efendi, Memiş Emmi, Güllü Hatun; olumsuz tipler olarak da Savran Bey'i, Vali, Çuhadar Bey, Aptallar, Döndü'nün annesi, Dağlı Halil, Develioğlu gibi isimler şahıs kadrosunu oluşturur.

Bu anlatmanın özeti şöyledir:

Eski zamanda bir Mısır padişahı vardır. Padişahın bir de kardeşi vardır. Kardeşi ölünce onun oğlu da padişahın yanında kalmaya başlar. Çocuğun adını Önsüz Ali koyarlar. Kardeşi ölmeden önce de çocuklarını birbirlerine vereceklerine dair sözleşirler. Padişahın da bir kızı olur ve adını Döndü koyarlar. Ülkede de çocuklar sözlü sayılsın diye beşik kertmeli olduklarını duyururlar.

Aradan zaman geçer. Çocuklar büyür. Kızın annesi kızını Önsüz Ali'ye vermek istemez. Kendi kendine kızını Hara Çiftliği'ne götürmeyi düşünür. Padişah da savaşta olduğu için annesi kızı götürür. Onların evine bakan hizmetçi kadın da durumu bildiğinden akşam kız eve gelince annesinin onu kardeşinin oğluna vermek istediğini fakat onun amcasının oğluyla beşik kertmeli olduğunu söyler. Kıza Önsüz Ali'yi de alıp İstanbul'a gitmesini söyler. Kız, olumlu cevap verir. Kız atını hazırlayıp Önsüz Ali'nin yanına gider. Durumu anlatıp onu alıp almayacağını sorar. Önsüz Ali kabul eder. Beş gün beş geceden sonra Halep ve Kilis arasındaki Çukurköy'e gelirler. Orada bir düğün olduğunu duyarlar. Azıkları da bittiğinden oğlan düğün yerine yiyecek almaya gider.

Bir vali ise hiçbir kızı beğenmediğinden atı ile Kırşehir'den kimi beğenirse onu almak için yola çıkar. Halep'e doğru gelince Döndü'yü görür, beğenir. Kızı atına bindirip alır. Akşam olunca da Önsüz Ali gelir bakar ve Döndü'yü bulamaz. Kızın Mısır'a geri döndüğünü, kendisine oyun ettiğini, gözünün babasının malında olduğunu düşünür. O da orada uyur. Gece boyunca kızı rüyasında görür. Orada ilk türküsünü söyler. Sabah olunca bir kervanın arkasına takılır. Beylerpınarı denilen

yere gelirler. Bey onu yanına çağırır. Oradakilere âşık olduğunu söyler. Oradakiler onun derdini öğrenince, kızın Memiş Emmi'nin hanında olduğunu, kızı bezirgânın alıp götürdüğünü söylerler. Oğlan Beylerpınarı'nda kız da Memiş Emmi'nin hanında beş gece kalır. Vali Kırşehir'e düğün hazırlığı için bir atlı gönderir. Döndü sabah uyanınca han sahibine durumu anlatır. Eğer ki peşinden gelen olursa kendisini kurtarmasını, bırakmamasını tembihler. Sabah olunca Öñsüz Ali hana gelir. Hancı ona nereli olduğunu sorar. Onun da Mısırlı olduğunu öğrenince olanları anlatır.

Oğlan yola çıkar. Tarsus'a varınca orada birkaç adam görür. Onlara Döndü'yü sorar ve Kırşehir'e gittiğini öğrenir. O da peşine düşer. Bu sırada kız da yolda giderken üzüm satan fakir bir çerçi görür. Ona acıyıp bir kat elbise ile yüzük verir. Çerçi buna çok sevinir. Diğer gün Öñsüz Ali çerçiyle karşılaşır. Çerçi, üzümlerini yiyeceğini zannederek ona sopayla saldırır. Bu arada yüzük sopaya takılır ve Öñsüz Ali yüzüğü tanır. Birbirlerine olanları anlatırlar ve beraber kızın peşine düşerler. Bir pınar başına gelirler. Çerçi oğlana pınarın üstünde oturmasını kendisinin kızı bulacağını söyler. Kız ise kına yaktırmak istemediği için kıza kına yakmaya çalışanlardan birisi çerçiye görür ve bir kına türküsü söylemesini ister. Çerçi kıza Ali'den haber verir. Kız bahşış verme bahanesi ile çerçinin yanına gider. Öñsüz'ün Akpınar'da olduğunu öğrenir. Çerçiye altın verip gönderir. Kızların yanına gelip pınarın başına gitmek istediğini söyler. Öñsüz orada Döndü'ye türkü söyler. Kız çok duygulanır. Elini yüzünü yıkayıp kızlara gidelim der. Bir müddet sonra yüzüğünü düşürdüğünü söyleyip Ali'nin yanına döner. Hangi evde kaldığını öğrenmesi için onu da peşine takar. Fakat Ali kızın hangi evde kaldığını göremez. Bir saz ustasının yanına gidip sazı eline alır ama çalamayıp telini kırar. Saz ustası ona kızar. O sırada içeri giren Karakülah, Ali'yi dövdüğü için adama kızar ve Ali'ye bir saz alır. Karakülah Mahmut Efendi Ali'yi hamama götürüp güzelce yıkatar. İki kardeş olurlar. Ali akşam olunca düğüne gideceğini söyler. Düğün yerine gelince de bir kadın ona gelinin eline kına yaktırmadığını söyler. Türkü söylemesini ister. Ali türküyü söyleyince kınayı yakarlar. Kızı eğlendirmesi için âşığı kızın yanına gönderirler. Birlikte ağlaşırlar. Döndü Ali'nin sefil olmasını istemediğinden ona bir miktar para verir. Üstüne başına çeki düzen verip adam tutup kendisini kaçırmasını

söyler. Ertesi gece Döndü'ye gidecekken uyuyakalır. Sabah yaklaşırken kızı kaçıır ve dört tarafı ova olan bir yere gelirler. Vali kızın yokluğunu fark edip dört bir yana adam salar. Çayırın yanında Döndü'yü bulup geri götürürler.

Ali de yine valinin yanına gider. Vali ona türkü söyler. Döndü kızları odadan çıkarır. Ali kızın yanına gelir. Mısır'a gideceğini hısım akrabaya bir diyeceği olup olmadığını sorar. Döndü kaçalım der. Yine kaçarlar, yakalanırlar. Ali de sazını alıp yine düğüne gider. Türküsünü söyler. Bu sefer kıza onu istemediğini Mısır'a gideceğini söyler. Kız ağlar, oğlan ağlar. Kız kırk gün kırk gece davul zurna çalınmasını istediğini yoksa evlenmeyeceğini söyler. Vali de kabul eder. Ertesi gün kızı süslerler. Kucağına da bir çocuk verirler. Ali yanlış anlayıp çocuğa beddua eder. Çocuk oracıkta ölür. Bunu görünce içeride kimse kalmaz. Ali yine kızın yanına gider ve çocuğun adını sorar. Döndü de çocuğun kendisinin olmadığını söyler. Önsüz'e de buradan kurtulamayacaklarını yol yordam bilen bir adam bulup kendilerini kurtarmaları gerektiğini söyler. Önsüz eve gidip ağlamaya başlar. Mahmut Efendi onun ağladığını görünce olanları öğrenir. Hemen gidip kızı kaçıır ve oğlanla kızı eve gönderir.

Sabah olunca kızı ararlar ama bulamazlar. Mahmut Efendi üç saf adamı valinin yanına gönderir. Adamlar kızı nerden bulduğunu sorarlar. O da mezarlıktan deyince kızın peri kızı olduğunu söylerler. Bunu duyan seksen yaşındaki adam düşer ölür.

Ali ile Döndü Mahmut Efendi ile helalleşip yola çıkarlar. Hasan Dağı'na gelirler. Hasan Dağı'nda Dağlı Halil'in çadırları vardır. Dağlı Halil Bahri Bey'in kızını almıştır ve o sırada düğünleri olmaktadır. Azıkları bittiğinden Önsüz düğün yerine gitmek ister. Döndü her ne kadar istemese de biri erkek diğeri kadın çadırına girer. O sırada Dağlı Halil Döndü'ye âşık olur. Dayısından kızı almasını ister. Adamlar Önsüz'ü karşılarına alıp Karabük'e gelin elbisesi almaya gönderirler. Karşı çıkarsa da onu Karabük'te Balyoz Gâvur'a teslim ederler. Balyoz Gâvur onu öldürmekten vazgeçip salıverir. Kızı da Dağlı Halil'e verirler. Zor duruma düşen Önsüz Ali Kırşehir'e Mahmut Efendi'ye mektup yazar. Dağlı Halil'in çadırları kızı aramaya gelen olursa bulamasınlar diye Bozlak Yaylası'na göçerler. Önsüz gelse de kızı bulamaz.

Yola çıkar, bir dağ başında bir gece yatar ve sonunda Bozlak Yaylası'na gelir. Orada Ali'yi yine döverler. Orada bir adam ona akıl verir. Derdine çare için Güllü Hatun'un çadırına gitmesini söyler. Öñsüz gidip derdini söylemeye başlar. Durumu öğrenen Güllü Hatun misafir çadırına giderek Döndü'yü çıkarır. Üç gün üç gece bunları misafir ettikten sonra bir mektup vererek babasına gitmelerini, onun onları Adana'dan Halep'e geçireceğini söyler. Öñsüz'ün yazdığı mektupta Mahmut Efendi'ye ulaşır. Haberi alınca yanına üç adam alıp yola çıkar. Adamlarla durumu konuşurlar. Adamlardan biri Dağlı Halil'in sağ kolunu biri sol kolunu keseceğini biri de derisini yüzeceğini söyler. Sora sora Dağlı'nın dayısı Develioğlu'nun çadırına varırlar. Dağlı Halil'in yanına gidip kardeşlerinin kayıp olduğunu söyleyip oyun ederek onu çadırdan çıkarırlar ve götürüp paramparça edip atarlar.

Öñsüz ile Döndü ise Araplı'nın oraya gelip aptalların çadırına misafir olurlar. Aptalın biri Döndü'ye âşık olur. Öñsüz'ün elinden kızı alırlar. Öñsüz yola çıkıp Hacı'nı gelir. Aptalların kurduğu çadırlara varır. Orada aptallara beddua eder. Bedduaları tutunca korkup kızı verirler. İkiisi oradan çıkıp Haşim Suyu'nu geçip Andırın Suyu'na gelirler. Fakat suyu geçemezler. Birilerinin geçmesini beklerler. Bu sırada kız durmadan iş yapar. Yukarı tarafta oturan Çuhadar Bey'in çobanları bunu görüp Bey'e bir kızın kötü bir oğlana hizmetçilik yaptığını söylerler. Akıllarınca yardım etmek isterler. Çobanlar gidip kızı alırlar. Öñsüz'ü de karaçalının içine atarlar. Öñsüz oradan çıkıp yola düşer. Çuhadar Bey'in yaylasına gelir. Âşık olduğunu söyleyince onu mal sahibi yapacaklarını çobanlık etmesini isterler. O da kabul eder. Adam Çuhadar Bey'in düğünü olduğunu beraber gitmelerini ister. Bey'in yanına giderler. Bey onun âşık olduğunu duyunca türkü söyler. Kız duyunca ağlamaya başlar. Bey de Ali'ye bir tokat vurur. Oradakiler Bey'in âşığa vurmasına kızarlar. Öñsüz türküsünde dua eder. Bey'in ağzı köpürür. Maraş'a götürürler. Bir daha da geri gelemes. Döndü'yü de Öñsüz'e teslim ederler.

Tekrar yola çıkarlar. Pir Sultan, Böcükli, Yerlikaya derken Bahçe'ye varırlar. Savranlı'nın çobanlarından ekmek isterler. Çobanlar da onlara Savran Bey'in evine gitmelerini, Bey'in onları misafir edeceğini söylerler. Oraya giderler. Bey Döndü'ye göz koyar. Adamları ile Öñsüz'ü asmaya

gönderir. O sırada Bey'in kavgalı olduğu adamlar gelir. Kavga sırasında Savran Bey'i ölür. Kız kaçır ve Önsüz'ü de kurtarır.

Yolda giderken Önsüz ağaçta meyve görür. Çıkıp meyveleri sallar. Döndü de eteğini açar. Meyveler kıza gelir ve kız ölür. Oradan geçen bir çoban kıza su verir ve kız canlanır. Yollarına devam ederler. Kilis'e geldiklerinde son olarak kızın yüzüğünü de satıp çarık alırlar. Kız daha dayanamadığını söyler ve Çukurköy'de bir dul kadının evine misafir olurlar. Oradaki bir kabadayı dakadının evinde bir kız olduğunu duyunca kıızı ister. Kadın da kızın yanına giderek aklını çelmeye çalışır. Döndü de bunu Önsüz'e söyler. Adamı öldürmeye karar verirler. Kız kadına gidip kabadayıya varacağını söyler. Kabadayı kıızı almaya gelince Önsüz kabadayıyı bıçaklayarak öldürür.

Buradan sonra tekrar yola devam ederler. Nil Nehri'ne gelince orada bir adamla karşılaşır. Önsüz'ün çobanlıktan arkadaşı olan adam amcasının onun yolunu gözlediğini Döndü'nün yedi göbek sülalesini suya döktüğünü söyler. Şehre girerler. Önsüz Ali padişah olur. Döndü Önsüz'den kendilerine iyilik ve kötülük yapanları çağırtmasını söyler. Herkese hak ettiği verilir. Mahmut Efendi baş vezir olur. Güllü Hatun Sarıçam'a babasının yanına gider. Geri dönmeyince de Döndü bir bölük askerle yola çıkar. Güllü Hatun'u Mısır'a götürmek için babasına on yedi on sekiz yaşlarında on sekiz tane kız bırakıp dönerler. Hep beraber mutlu mesut yaşarlar.

....

Yukarıda sözü edildiği gibi bir başka anlatma da Feymanî'ye aittir. Hikâye Osman Feymanî tarafından anlatılmıştır.

Feymanî, 1942'de Kadirli'nin Azaplı köyünde doğmuştur. Sanat hayatına 1968'de başlamış, zamanla Türkiye'nin önde gelen âşıklarından birisi olmuştur. Sazı ve irticali olan güçlü bir âşıktır. Hakkında kitaplar yazılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmıştır. Anlattığı hikâyelerin bir araya getirildiği adlı kitap bu alanda boşluğu dolduracak nitelikte bir eserdir. Söz konusu eserde Çukurova bölgesinde dilden dile anlatılan on kadar hikâye yer almaktadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyeyi Feymanî, çevre âşıklarından dinleyip öğrenmiştir. Feymanî hikâyeyi "Öksüz Ali

ile Göğala” adıyla anlatmıştır. Hikâyenin şahıs kadrosunu; Döndü / Göğala, Öksüz Ali, Bey, Kervancı oluşturur.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Döndü adlı bir kız vardır. Kızın gözleri gök mavisi olduğundan ailesi ve etrafındakiler ona “Göğala” derler. Döndü adı iyice unutulur.

Göğala’nın babasının aşireti içinde çok fakir bir aile vardır. Aile fertleri salgın hastalık sebebiyle bir bir vefat eder, sadece Ali adında bir çocuk sağ kalır. Aşiret beyi, onun hâline acır ve Ali’yi azap olarak yanına alır.

Ali, Bey’in yanında büyür, delikanlı olur. Göğala ile Öksüz Ali birbirlerine âşık olurlar. İki gencin aşkını sezen Bey’in adamları durumu Bey’e iletirler. Bey, Ali’yi yanından kovar. Bir müddet Göğala’dan uzak kalan Ali, daha fazla dayanamayıp tekrar Göğala’nın yanına gelir, gizli gizli onunla buluşur.

Günün birinde Göğala’ya görücü gelir. Ailesi görücülere olumlu cevap verir. Bunu haber alan Ali, Göğala’yı kaçırrır.

Yolda azıkları bitince Ali, yakındaki köyden ekmek alıp geleceğini söyler ve kızı bir çalılığa saklar.

Gittiği köyde düğün vardır. Ali, karnını doyurur ve bu arada vaktin nasıl geçtiğini anlayamaz. Hemen Göğala’yı bıraktığı yere döner. Geldiğinde, kızı yerinde bulamaz. O sırada kızın bulunduğu yerden geçen bir kervan kızı fark edip kaçırrır.

Ali izlerden kervanı takip eder. Konakladıkları yere kadar gider.

Kervancı, kızı birine verir. Göğala’ya düğün yapılırken Ali oraya gelir, yaşlı bir kadına misafir olur. Misafir olduğu kadına elindeki yüzüğü verir ve onu geline vermesini tembihler. Kadın söylenileni yapar. Göğala, kadından yüzüğün sahibini düğün evine getirmesini ister. Öksüz Ali, düğün evine gelir ve kendisini türkücü olarak tanıtır.

Ali ve Göğala, durumu kervancının hanımına anlatırlar. Kadın, gençlerin hâline acır ve onlara yardım edeceğini söyler. Kadın olanları kervancı olan eşine anlatır. Yaptıklarına pişman olan kervancı, gece iki âşığa at vererek kaçmalarını sağlar.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, *Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri*, Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adana, 2018, s.224-239.

İşlek, Bekir *Tekeden Teleme Çalmak*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2009, s. 129-174.

İşlek, Bekir, *Seksen Kapıya Doksan Değnek Çalmak*, Çatı Kitapları, İstanbul, 2012, s. 331-394.

Korkmaz, Kürşat, *Çukurovalı Âşık Mehmet Demirci (Köroğlu)'nin Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma*, Elazığ, 2003, s. 386-407.

Okuşluk, Refiye, *Adana Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği Geleneği*, Adana, 2000, s. 449-506. (Basılmamış Doktora Tezi).

ÖKSÜZ ALİ İLE GÖĞALA

Çukurova'da anlatılan halk hikâyelerindendir. Hikâye Osman Feymanî tarafından anlatılmıştır.

Feymanî, 1942'de Kadirli'nin Azaplı köyünde doğmuştur. Sanat hayatına 1968'de başlamış, zamanla Türkiye'nin önde gelen âşıklarından birisi olmuştur. Sazı ve irticali olan güçlü bir âşıktır. Hakkında kitaplar yazılmış, üniversitelerde tezler hazırlanmıştır. Anlattığı hikâyelerin bir araya getirildiği adlı kitap bu alanda boşluğu dolduracak nitelikte bir eserdir. Söz konusu eserde Çukurova bölgesinde dilden dile anlatılan on kadar hikâye yer almaktadır.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan bu hikâyeyi Feymanî, çevre âşıklarından dinleyip öğrenmiştir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Döndü adlı bir kız vardır. Kızın gözleri gök mavisi olduğundan ailesi ve etrafındakiler ona "Göğala" derler. Döndü adı iyice unutulur.

Göğala'nın babasının aşireti içinde çok fakir bir aile vardır. Aile fertleri salgın hastalık sebebiyle bir bir vefat eder, sadece Ali adında bir çocuk sağ kalır. Aşiret beyi, onun hâline acır ve Ali'yi azap olarak yanına alır.

Ali, Bey'in yanında büyür, delikanlı olur. Göğala ile Öksüz Ali

birbirlerine âşık olurlar. İki gencin aşkını sezen Bey'in adamları durumu Bey'e iletirler. Bey, Ali'yi yanından kovar. Bir müddet Göğala'dan uzak kalan Ali, daha fazla dayanamayıp tekrar Göğala'nın yanına gelir, gizli gizli onunla buluşur.

Günün birinde Göğala'ya görücü gelir. Ailesi görücülere olumlu cevap verir. Bunu haber alan Ali, Göğala'yı kaçıır.

Yolda azıkları bitince Ali, yakındaki köyden ekmek alıp geleceğini söyler ve kızı bir çalığa saklar.

Gittiği köyde düğün vardır. Ali, karnını doyurur ve bu arada vaktin nasıl geçtiğini anlayamaz. Hemen Göğala'yı bıraktığı yere döner. Geldiğinde, kızı yerinde bulamaz. O sırada kızın bulunduğu yerden geçen bir kervan kızı fark edip kaçıır.

Ali izlerden kervanı takip eder. Konakladıkları yere kadar gider.

Kervancı, kızı birine verir. Göğala'ya düğün yapılırken Ali oraya gelir, yaşlı bir kadına misafir olur. Misafir olduğu kadına elindeki yüzüğü verir ve onu geline vermesini tembihler. Kadın söylenileni yapar. Göğala, kadından yüzüğün sahibini düğün evine getirmesini ister. Öksüz Ali, düğün evine gelir ve kendisini türkücü olarak tanıtır.

Ali ve Göğala, durumu kervancının hanımına anlatırlar. Kadın, gençlerin hâline acır ve onlara yardım edeceğini söyler. Kadın olanları kervancı olan eşine anlatır. Yaptıklarına pişman olan kervancı, gece iki âşığa at vererek kaçmalarını sağlar.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri, Adana Büyükşehir Belediyesi Yay.; Adana, 2018, s.224-239.

Mirzaoğlu, Fatma Gülay, Çukurova'da Yaşayan Cerit Türkmenlerinde Halk Hikâyeciliği ve Halk Hikâyeleri, Ankara, 1994, s. 120-123, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖKSÜZ VEZİR

Müdamî'nin tasnif ettiği aşk hikâyesidir. Manzum ve mensur yapıdadır.

Müdamî'nin asıl adı Sabit Yalçın / Ataman olan Müdamî 1914'te Posof'un Demirdöven köyünde doğmuş, 1968 yine Posof'ta vefat etmiştir. Ardahan Yetimler Okulunda okumuş, hafızlık ve imamlık yapacak kadar iyi bir dini eğitim görmüştür. Gördüğü bir rüyadan sonra saz çalmaya başlamış, irticali ve hikâyeleri olan âşıktır. Soyca âşık sülalesindendir. Üzeyir, Ferhad, Feryadi gibi âşıklar dedeleridir. Kağızmanlı Âşık Cemal Hoca, Ardanuçlu Âşık Efkârî, Bardızlı Âşık Nihanî ve Yusufelili Âşık Huzurî yetişmesinde önemli rol oynamışlardır. Şavşatlı Yakup oğlu Tefvik Ustadan usta malı türkü ve halk hikâyeler öğrenmiştir. Başta Köroğlu Kolları olmak üzere birçok halk hikâyesini bilen Müdamî musannif âşık olup Öksüz Vezir, Şehzade Dürr-i Gilânî, Ali Şîr ile Gül, Yaralı Toplar gibi hikâyeler tasnif etmiştir. Âşık şiirinin tür ve şekillerinden pek çoğuna ait örnekler sergilemiştir. Koşma, yedekli koşma, mâni, varsağı, destan, türkü, divan, selis, semai, kalenderi, satranç, vezn-i aher, rubai, sicilleme; terci-i bent ve muhammes bunlardan bazılarıdır.

Öksüz Vezir hikâyesi akıcı ve canlıdır. Müdamî bunu benzetme ve secilerle sağlamıştır. Sözgelisi sevgililerin kavuşması sahnesini şöyle dile getirmiştir: *"Her ikisi kolaşdı, birbirine dolaşdı. Poshof'un sineği gibi, Ardahan'ın kayışı gibi, Çıldır'ın çeçil peyniri gibi, Şavşat'ın Şörel'in Kars'ın lavaşı gibi, Iğdır'ın bozbaşı gibi, Erzurum'un dadaşı gibi sarmaş dolaş oldular."*

Öksüz Vezir hikâyesinin şahıs kadrosunda; Timur, Mehmet Emin Bey, Hayrunnisa Hanım, Öksüz, Ekber Şah, Gülendam, Nine vardır. Mekân olarak Bursa ve Delhi karşımıza çıkar.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ankara Savaşı'ndan sonra Bursa'da Timur katliam yapar. Bursa eşrafından Mehmet Emin Bey ile eşi Hayrunnisa Hanım, savaş felaketi esnasında anasını babasını kaybeden bir çocuğu evlât edinirler. Bu çocuğa "Öksüz" adını verirler.

Yedi yaşına gelen çocuk, mektebe verilir. Öksüz, okulda üstün başarılar gösterir. Bu başarı sonucu on iki ilimden icazet alır. Ardından okulda kendisinin evlâtlık olduğu öğrenir. "Ben burada daha kalamam." diyerek Hindistan'ın Delhi şehrine gider.

Delhi’de Ekber Şah’ın gül çehreli kızı Gülendâ’m’la karşılaşır ve ona âşık olur. Gülendâ’m da Öksüz’e gönlünü düşürür. Rastladığı bir nine ile dertleşir. Nine, Öksüz’e; “Benim çocuklarım hayırsız çıktı, senin de kimsen yok, gel ben çocuğum ol.” der. Öksüz bu teklifi kabul eder.

Öksüz, nineye Gülendâ’m’a âşık olduğunu söyler.

Bu arada Gülendâ’m da Öksüz’ün aşkından yataklara düşer ve ölür. Gülendâ’m’ı defnederler. Gülendâ’m’ın öldüğünü haber alan Öksüz feryat figan ile mezarlığa gider. Öldüğüne inanmaz, mezarı eşerek Gülendâ’m’ı çıkarır. Allah’a yalvaran Öksüz; “Ey Allah’ım dilersen öldürür, dilersen diriltirsin. Öldürmeye de kadersin, diriltmeye de...” diyerek maşukasına suni teneffüs yapar. Gayretleri karşılıksız kalmaz Gülendâ’m ellerinde canlanmaya başlar. Öksüz abdest alır ve şükür namazı kılar. Gülendâ’m’ı alıp ninenin evine götürür.

Gülendâ’m ile evlenen Öksüz bir bağda yevmiye ile çalışmaya başlarlar.

Ekber Şah ve hanımı kızlarının hasretiyle yanmaktadırlar. Çaresizlikten kendilerini şehrin bağlarında bahçelerinde bulurlar. Yine böyle bir gün gezerlerken Gülendâ’m’a rastlarlar. Gülendâ’m’ı görünce şaşırırlar. Durumu öğrenen Ekber Şah, Öksüz’ü veziri yapar. Öksüz, Bursa’daki anasına ve babasına mektup yazar. Düğününe çağırır.

Kırk gün kırk gece süren şaşaalı bir düğünün ardından maşukasına kavuşmuş olur.

Kaynakça:

Aydın, Oğuzhan, Osmanlı Türkçesinin Son Temsilcilerinden Her Yönüyle Molla Âşık Sâbit Müdâmî, Gazi Kitabevi, Ankara, 2015, s. 576-599.

Özsoy, Bekir Sami-Halil İbrahim Ataman, Posoflu Âşık Sabit Müdâmî Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler, Kayseri, 1993.

Yılmaz, Timur, Âşıklardan Halk Hikâyeleri II, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 21-42.

ÖKSÜZ YAKUP İLE TURNA

Güneyanadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hacimsiz bir hikâyedir. Evlenmelerine engel olan bir beyden kaçıp kendilerine yeni bir hayat kuran iki gencin macerası konu edilmiştir. Hikâyede manzum kısımlar vardır.

Öksüz Yakup ile Turna hikâyesi Âşık Feymanî tarafından kültürümüze kazandırılmıştır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Çukurova'nın Sarıçam bölgesinde yer alan Rısvanoğlu aşiretinin Beyi'nin Turna adlı kızı ve Ürüşan adlı oğlu vardır. Aşiret Beyi, kimsesiz, öksüz, yetim çocuklara bakar; onları evlendirir, yuva sahibi yapar. Aşiret Beyi'nin baktığı öksüzlerden biri de Yakup'tur.

Turna ile Yakup aynı yaşıadılar. Bey bunu öğrenir ve canı sıkılır. Yakup bunun üzerine ortadan kaybolur. Bey, tez zamanda kızını evlendirmeye kalkar.

40 günlük bir düşün yapılır. Düşünün 39. gününde Yakup çıkıp gelir. Akpınar kenarındayken davul zurna sesini duyar. Bir çerçiden durumu öğrenir. Çerçi, Yakup'a yardımcı olacağını söyler ve gelin odasına gidip türkü söyleyerek Turna'ya Yakup'tan mesaj verir. Türküde susadığını söyler ve Turna, Yakup'un Akpınar'da olduğunu anlar. Su getirme bahanesiyle yola çıkar. Yakup ile Akpınar'da burada buluşur.

Konuşup kaçmaya karar verirler. Oradan kaçıp bir köye yerleşirler. Yakup kendisine iş bulur.

Turna hamiledir ve günü gelir bir oğlan çocuğu doğurur. Çocuğun adını Boran koyarlar. Beyin kendilerini aradıkları bildikleri için üç yıl sonra bulundukları yerden kaçmayı planlarlar. İlbaharda köyden ayrılıp Çorum'a göçen bir aşiretle anlaşır. Çorum'da bir köye yerleşirler. Burada bir de kızları olur. Aradan zaman geçer Turna ile Yakup vefat ederler.

Kaynakça:

Âşık Feymanî, *Çukurova'da Anlatılan Âşık Hikâyeleri*, Adana Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Adana, 2018, s. 48-56.

ÖKSÜZOĞLAN

Güney Anadolu'da anlatılan aşk hikâyesidir. Hikâye metni 14.09.2001 günü Ruhi Ersoy tarafından Nizip'te Baraklı Âşık Mahgûl'den derlenmiştir.

Sevgililer bir dervişin verdiği elma sayesinde doğarlar. Birbirlerine beşikkertme yapılır, ancak kızı seven bir ey onu almak ister, aşklarının derinliğini anlayınca da sevgilileri kavuşturup onlara düğün yapar.

Manzum ve mensur yapıya sahip olan hikâyenin şahıs kadrosunu Ahmet, Muhammet, Derviş, Öksüzdoğan, Gül Yasemin, Mucıralı Osman Bey, Nene oluşturmaktadır.

Hikâyenin özeti şöyledir:

Ahmet ve Muhammet adında zengin iki kardeş vardır. İkisinin de evladı olmamıştır.

Bunlar has bahçede oturlurken bir derviş gelir. Bunlara abdest alıp namaza kılmalarını söyler. İki de dervişin dediğini yapar. Derviş, koynundan bir elma çıkarıp bunlara verir. Elmanın yarısını kendileri diğer yarısını da hanımlarından yemesini söyler. Ardından birinin oğlu diğerinin de kızı olacağını bunları beşik kertmesi yapmalarını, kendisi gelmeden adlarını koymamalarını tembihleyip gözden kaybolur.

Bunların hanımları hamile kalırlar. Ahmet, çocuğu doğmadan vefat eder. İhtiyar peyda olur ve Ahmet'in oğluna Öksüzdoğan, kıza da Gül Yasemin adını koyar.

Muhammet, kardeşinin oğlunu yanına alır. İkisine bir hoca tutar, okutur. Çocuklar on beş yaşına gelir.

Muhammet; "Bunları artık baş göz edelim, oğlana da bir ev yaptıralım." der. Onlar için çok güzel bir ev yaptırır.

Düğün hazırlıklarına başlanır. Kız ile arkadaşları hamama giderler. Hamamdan çıkarken Mucıralı Osman Bey, Gül Yasemin'ini görür âşık olur. Mucıralı Osman Bey varlıklı, güçlü biridir. Kızın evini öğrenir.

Mucıralı Osman Bey, evin kapısını çalar. Kapıya kızın babası Muhammet Bey çıkar. Mucıralı Osman Bey'i içeri buyur eder. Osman Bey, kıza düniir olduğunu söyler. Muhammet Bey, kızıyla konuşur.

Kız, Mucıralı Osman Bey ile evlenmeyi istemez. Bahaneler arar. "Ondan kırk gün müsaade al, kırk birinci gün gelsinler." der. Osman Bey'in gücünden korkan Muhammet Bey, bunu ona söyler, o da kabul eder.

Kırk gün tamam olur. Kırk birinci gün Mucıralı Osman Bey kızı ağırlığına da altın verir, alıp kızı götürür.

Muhammet Bey, bütün bunları Mucıralı Osman Bey 'in korkusundan yapmıştır. Öksüzoğlan'a; "Bize ağırlığına altın verdi, falan paşanın kızını sana alalım, falanın kızını alalım..." der. Öksüzoğlan; "Bana bin tane kız alsan boş artık!" der kaderine küser, başını alıp gitmek ister. Muhammet Bey; "Oğlum, ben keyfimdten yapmadım bunu. Mucıralı Osman Bey, zaten zorla da olsa alır gönülle de olsa alır. Oğlum ben buna karşı gelemem. Gel sen gitme." der. Ancak oğlan gitmekte kararlıdır.

Öksüz oğlan, hane halkıyla vedalaşıp evden çıkar. Yolda bir bahçeye gelir. Bahçede kırk tane kız görür. İçlerinden birisini Gül Yasemin'e benzetir. Onunla konuşur. Öksüzoğlan olanları anlatır. Kız; "Mademki beni sevdiğine benzettin, ben de sana varayım." der. Kız, kırk cariyesi olan varlıklı bir evin kızıdır.

Öksüzoğlan, kızıdan izin alıp Mucıra'ya doğru yola çıkar. Gide gide Mucıra'yı bulur. Yoldan geçen koca karıyı görüp ona bir altın verip misafir olur.

O sırada Gül Yasemin'in de kınası yakılmaktadır. Öksüzoğlan, kadından kendisini düğün evine götürmesini rica eder. Kadın Öksüzoğlan'ı oraya götürür. Öksüzoğlan, düğün evinde Gül Yasemin'e şiirler söyler. Mucıralı Osman Bey'in yanındakiler onu döverler, ellerini bağlarlar. Öksüzoğlan, elleri kolları bağlıyken yine söylemeye devam eder. Aşkının samimi olduğunu gören Mucıralı Osman Bey, Öksüzoğlan'ı kızın yanına gönderir. Öksüzoğlan'ı gören kız şiirle duygularını ifade eder.

Olanları gören Mucıralı Osman Beyoğlu; "Ben iki sevgiliyi birbirinden ayırırsam ne Allah'a hoş gelir ne de kula hoş gelir. Bunlar hak âşığıdır, ölürlerse de beraber kalırlarsa da beraber. Allah'ın emri yerini bulacak, ben ayıramam." der.

Öksüzoğlan'la Gül Yasemin'e kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kaynakça:

Ersoy, Ruhi, *Baraklı Âşık Mahgûl ve Repertuvarı*, Ankara, 2003, s. 328-342. (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

ÖLEN TAYÇI

Şor destanıdır. Manzum ve mensur yapıya sahip hacimsiz bir destandır.

Destan metni Metin Ergun tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmış, 2006'da yayımlanan Şor Kahramanlık Destanları adlı kitapta kaydedilmiştir. Anlatımı orijinal olup karı-koca bağıllığının önemini işaret etmesi bakımından önemlidir.

Destanın özeti şöyledir:

Çok eski zamanlarda Öleñ Tayçı ile eşi Kögey Kök yaşar. Aradan üç nesil geçtiği halde bunların çocukları olmamıştır.

Bir gün bir yiğit gelip onları Kök Kağan'ın oğlu Kök Purba'nın düğününe davet eder. Öleñ Tayçı, daveti umursamaz, yatağına dönüp yatar. Bu, Kögey Kök'ün zoruna gider, Öleñ Tayçı'nın zırhını ve çizmesini giyer, Ak Kulun'a binip dağları aşar. Yolda rastladığı bir yiğide kim olduğunu ve nereye gittiğini sorar. O da kendisini atılan oktan ve söylenen sözden hızlı Altın Şappa olarak tanıtır ve Kök Kağan'ın düğüne gittiğini söyler.

Birlikte düğün yerine giderler. Çadırda Altın Şur'u görürler. Kögey Kök, kimliğini gizler ve onu görenler Öleñ Tayçı zanneder. Öleñ Tayçı, kızı Altın Şappa'ya verir. Altın Şappa ile Altın Şur kapışırlar. Bu kapışma yıllar sürer.

Kögey Kök, kocasını uyutup geldiğini hatırlar ve gitmeye hazırlanır. Altın Şappa düğününü beklemesini söylerse de o yola çıkar.

Beri taraftan Öleñ Tayçı uyandığında, karısının kendi zırhını giyip, atına binip gitmesine kızar. Kadın da gitmesinin sebebinin kocası Öleñ Tayçı'nın şanını şöhretini yaşatmak için olduğunu söyler.

Kaynakça:

Ergun, Metin, *Şor Kahramanlık Destanları*, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 475-480.

ÖLÖŞTÖY

Altay destanıdır. Eistanı 1890 doğumlu Markov Şalbaa anlatmıştır. Destan 1966'da yayımlanan Altay Baatırlar serisinin V. Cildinin 5-204. sayfalarında yayımlanmıştır. Şalbaa, bu destan haricinde Bar Çookır Attu Bayın-Koo adlı destanı da bilmektedir. Söz konusu destan 1969'da N. İ. Şatinova tarafından derlenmiştir.

Konu olarak bir çobanın yeraltı ve yer üstündeki canlılara karşı verdiği mücadeleye yer verilmiştir. Olağanüstülüklerin ve mitolojik sahnelerin ön planda olduğu bir destandır.

Tamamı manzum olan ve toplam 8686 dizedir. Dizelerin hece sayılarında sağlamlık yoktur ve genellikle 7-8 hecelidir.

Destan metni İbrahim Dilek tarafından Tük kültürüne kazandırılmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Monıs-Kaan yetmiş cepheli taş sarayında eşiyle yaşamaktadır. Er-Bökö adlı bir oğlu Altın-Sırğa adında da gelini vardır.

Monıs-Kaan bir gün Ösküs Ul'u sarayına çağırır. Ona Ölöştöy adını verir ve kendine çoban yapar.

Ölöştöy yirmi beş yaşına geldiğinde Kağanın huzuruna çıkıp evlenmek istediğini söyler. Ondan bir cevap alamaz. Yaşı otuz olur yine sultanın huzuruna çıkar olumlu cevap alamaz. Elli yaşına gelince yine kağanın huzuruna çıkmak ister. Kök-ölö atına binipk kağanın yurduna gider. Büyük eğlencenin düzenlendiğini görür. Monıs-Kaan, bir daha bu istek için kapına gelmemesini söyleyip onu kovalar.

Çok fazla öfkelenen Ölöştöy Er-Bökö'nün sarayına gelir. Sultan Altın-Sırğa; "Bugün doğan çocuğuna Altın-Topçı adını verdi, alanı çıkmazsa belki onu sana verir." diyerek onunla alay eder. Zavallı Ölöştöy tekrar yayladaki hayvanına gelir.

Bir gün çadırında iken bir gürültü duyar. Ak-sur adlı atıyla gelen Güneydoğu Altay'da yaşayan Ak-Bökö'yü görür. Ölöştöy bu bahadıra piposunu hediye eder. Ak-Bökö, bu çobana söz söylemeden atını kamçılایp oradan uzaklaşır.

Zavallı Ölöştöy günün birinde yedi şeytanın kayını olan Kağan Kara-Bökö'nün oğlu Temir Bökö için Altın Topçı'ya dünür gittiğini öğrenir. Altın Topçı ise evlenmek için babasından bir yıl mühlet ister. Monis-Kaan dört bahadırını, on iki kızını çağırır, Altın Topçı'nın emrinden çıkmamalarını tembihler. On yedi kişi olarak halkın içine doğru eğlenceli yolculuğa çıkarlar. Altın-Topçı, çoban Ölöştöy'ü ziyaret eder ve onun eşinin olmamasına üzülür. Ölöştöy'e; "İkimiz evlenelim, ecel vakti gelene kadar birlikte yaşayalım." diye teklifte bulunur. Altın Topçı, dört bahadıra seçilmiş on iki kızı yurda geri götürmesi için tembihler. Babasına da bir mektup yazıp iletmelerini ister.

Altın Topçı ile Ölöştöy atlarına binip dağa çıkarlar. Dikkatlice bakınca eğik çam ağacının dibinden bir duman yükseldiğini görürler. Burada yaşlı bir çift yaşamaktadır. Altın-Topçı eti, yağı haşlayıp ihtiyar karı kocanın karnını doyurur. İhtiyar çift yaptıklarının karşılığı olarak bu genç çiftin Monis-Kaan'dan korunması için alttaki Monzo'nun yolunu gösterirler. Burası otuz kişinin yaşadığı taş saraydır. Civarda doycak kadar av hayvanı vardır.

On iki genç kızı getiren dört bahadır Monis-Kaan'a bir mektup verir. Mektubu okuyan Monis-Kaan uzaktaki halkını çağırır. Gelini Altın-Sırga, kaynanası Kas-Manday'ın evine giderek durumu tartışmaya başlar. Monis-Kaan, Er Bökö'nün kapısında durup at üzerinde " Altın-Topçı ile Ölöştöy'ü bana teslim et." diye bağırır. Er-Bökö, babasına karşı çıkar. " Kız kardeşini aramaya gitmeyeceksen halkını hayvanını yönet." diyerek sinirlenen Monis-Kaan atını geriye sürer ve Kara-Kaan'a bir mektup yazar. Mektubunda; Kamım Kubakaycı kapıma gelsin. Altın-Topçı bulunursa Kara-Kaan'a veririm." der.

Kara-Kula develi Kubakaycı kam zayıf devesine biner, hızla Ölöştöy'ün olduğu yere gelir. Kara bulutlar gelmesi ve şiddetli gök gürültüsü üzerine Kubakaycı onların izini sürmekten vaz geçer.

Ölöştöy eşi Altın-Topçı'dan bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Bu çocuk bir elinde yada taşıyla doğar. Yeni doğan çocuğu tavşan derisine

dolayan ihtiyarlar çok mutlu olurlar. Çocuk konuşur ve iki gün içinde “Anam”, altı gün içinde “Babam” der.

Çocuğun adını Erkin-Koo, atının adını da Erke-Küren koyarlar. Üç yaşına gelen çocuk, yaşadığı taş saraydan sıkılır. Anası, babası çocuklarını durduramazlar.

İki ihtiyar Erkin-Koo’ya bakır ok, Erkin-Koo da onlara saçından iki tel koparıp verir. Babası Ölöştöy oğluna sekiz parçalı ağaç evi yapar.

Monıs-Kaan, Ölöştöy’ü bulana hayvanın iyisinden ödül vereceğini duyurur. Bunu işiten dört bahadır kutsal dağa doğru yönelirler. Sekiz parçalı evi görürler. “Monıs-Kaan’ın emri üzerine sizi alıp götüreceğiz.” derler. Ölöştöy, Altın-Topçı’yı getirir. Altın-Topçı, gelenlere haykırıp meydan okur.

Gelenler ondan çekinir ve bunu gidip Monıs-Kaan’a söylerler. Monıs-Kaan savaş zırhını giyinip Ölöştöy’ün yurduna gider. Altın-Topçı’yı gören savaşçılar kaçır. Monıs-Kaan’ın eşi Kas-Manday evin içinde saklanacak yer arar. Küçük çocuk içeri girer, Altın-Sırğa ayağa kalkar Er-Bökö çıkıp gelir. Oğlanı kucaklayıp severler, altın masayı donatırlar. “Alp bahadırlar niçin kılıç tutuyorlar, neyi bekliyorlar?” diye küçük çocuk sorar. Yengesi Altın-Sırğa “Ata kağanımız sert insan. Bahadır torunumuz doğmuşsa tüm engelleri aşsın, bahadır doğmamışsa burada ölsün demiş. Kırk gün boyunca seni bekledik” diye izah eder.

Er-Bökö, babasına yeğenini götürmek için evden çıkar. Bahadır oğlan dedesine; “İyi niyetle gelmiştim, insanlar niçin kılıçlı?” diye sorar. “Ah, Ah torunum. Hiçbir zaman böyle bir şey duymadım.” diyerek Monıs-Kaan kendini aklar.

Erkin-Koo dört bahadırı çağırır. Niçin böyle bir şey yaptıklarını sorar ve bahadırların aslında her şeyi Monıs-Kaan’a anlattığını öğrenir.

Aylar, yıllar geçtikten sonra bir sabah Erke-Küren dört nala gelir. Erkin-Koo atın gücünü görmek için babası anasıyla vedalaşıp yola çıkar. Kıymetli at Erke-Küren, Monıs Kaan’ın yurduna sığıyarak varır.

Sayıli günler geçtikten sonra Ölöştöy; “Yaşayacak ömrüm azaldı. Altay’ın güneydoğusunda Ak-sur ata binen Ak-Bökö adlı bahadır var. Ermen-Çeçen eşli, Cara-Çeçen kızdır. Cara-Çeçen genç de olsa ölmek

üzereyken dünür gideyim." diye düşünür. Kök-ölö adlı atına biner Ak-Bökö'nün yurduna yetip gelir. Ölöştöy; "Sahip olduğum tek oğluma Cara-Çeçen'i istemeye geldim." der." Halk Cara-Çeçen'i vermek istemese de Cara-Çeçen'in annesi ırgatın gönlü zengindir diyerek ona olumlu cevap verir.

Ölöştöy yurduna döner. Eşine; "Oğlumuz büyüyünce eşi hazır." der. Aradan çok geçmez, Ölöştöy hastalanır, bir müddet sonra da ölür.

Erkin-Koo, halkını bahadırlara emanet ederek Altay'a avlanmaya gider. Altın-Topçı otururken baca deliğinden bir saksağan öter ve aşağıya bir mektup düşer. Mektupta; "Erkin-Koo diriye hemen gelip eşini alsın, gelip almazsa mektupla durumu açıklasın." yazılıdır. Erkin-Koo, Altın-Topçı ile Kün-Kaan'ın kızı Kün-Kerel'i evlendirmek istemektedir. Beri taraftan da anasının sözünden çıkmanın doğru olmayacağını düşünür. Bir saksağan acı acı öter, baca deliğinden bir mektup daha düşer. Erkin-Koo açıp mektubu okur. Mektubu Erkin-Koo'nun gönlünün Kün-Kerel kıza düştüğünü düşünen ve onlara mutluluk dileyen Cara-Çeçen yazmıştır. Erkin-Koo mektubu okuyunca iki kaşını çatar. "İki yılını öldüremezsem anamdan niçin doğdum? Erlik-abı'yı yenemezsem niçin er yaratıldım?" diye düşünerek atına binip uzaklaşır. Yolda tilki, tavşan gibi engeller çıkıp onu geri döndürmeye çalışsa da o savaşarak yoluna devam eder. Ak-Bökö'nün halkının toprağına yetip gelir. Ermen Çeçen, şeytan yılanın kapılarına gelip kızlarını alıp götürdüğünü söyleyerek ağlar.

Erkin-Koo, ipek yatağa yatıp dinlenir. İhtiyar Ermen-Çeçen türlü büyüler yapar. Altay'a at koşturur, çöpe konan sinekleri bir kaptı toplar. Erkin-Koo fırtına gibi yol alır. Yerin ortasına yettiğinde yedi gelinin yol kesip ip, daha ileride de beş erkek kuşak ister. O da "Erlik-Biy'in davetine gidiyorum." diyerek yoluna devam eder. Bir süre gittikten sonra atı Erke-Küren durur. Erkin-Koo'yu ileride tehlikenin olduğu hususunda ikaz eder, naralar atar. Narayı duyan korkunç yılanlar, onları yutmak için saldırır. Erkin-Koo sihirli oku ile yılanları öldürür.

Bunu gören Erlik-Biy, Gök boğa adlı atı üzerindeki Sokor-Kara'ya Erkin-Koo'yu öldürmesi için emir verir. Gök boğa ile Erke-Küren savaşırlar. Erkin-Koo ipi ve kuşağı tedarik etmek amacıyla Gök boğanın organlarının parçalanmamasını tembihler. Gök boğanın ayağının

tabanını kesince sarı bir yılan çıkar. Erkin-Koo onu öldürünce, Sokor-Kara'nın da canı alınır. "Sokor-Kara'yı öldürdüm, saldırtacak başka bahadırın yoksa eşimi hemen ver." diye Erkin-Koo bağırır. Bahadır Şulmus-Kara, sıçrayıp üstüne gelir, Erke-Küren, Ermen Çeçen'in verdiği kabı açar. Sayısız sinek Erkin-Koo'ya atılır, nefes aldığı anda içine girerler. Erlik Biy'in kara büyüü sineklerden yaklaşılamaz.

Ata Erlik, kızı Caraa-Çeçen'i Erkin-Koo'ya verir. Vedalaşırken elini uzatır. Genç kız kötülük geleceğini sezemez. Parmaklarından kara büyü geçer. Erlik-Biy kızın kulağına "Erkin-Koo'nun canına yet." diye fısıldar. Erlik Biy'in adamları, çok zaman geçmeden Sokor-Kara'nın cesedine gelirler, damarını çekip alırlar. Gök boğanın gözünü çıkarıp derisini soyup kuşak yaparlar. Daha ileriye at koştururlar. İki yılanın cesedine gelirler. İki yılanın derisini sıyırıp delikanlılara kuşak bulundu diye düşünürler. İki yılanın gözlerini de çıkarıp aç kuzgunlara yem olarak verirler. Kuzgunlar buna karşılık; nesiller boyunca Ölöştöy'ün yurdundan göz almamaya yemin ederek uçup giderler.

Erkin-Koo, kuşakları beş erin önüne saçar. Ölöştöy, erlere kendi soyundan, yurdundan bir at ya da bir erin gelmesi hâlinde engel olmamalarına dair yemin ettirir. Erkin-Koo, Cara-Çeçen eşiyle bir süre gittikten sonra yedi gelini dizilmiş yolu beklerken görürler. Gelinlerin de eteklerine ipleri saçarlar. Erkin-Koo gelinlere kendi yurdundan bir insan gelirse ona iplik için engel olmamalarına dair söz alıp uzaklaşarak gözden kaybolur.

Erkin-Koo, Altay'ına vasil olur. Yakınlarına her şeyi anlattıktan sonra atı Erke-Küren'ine biner, ana babasıyla vedalaşıp yola koyulur. Çok geçmeden Ölöştöy'ün yurduna gider. Anasına; "Sokor-Kara'yla Şulmus-Kara adlı iki şeytan yılanı öldürdüm. Caraa-Çeçeni kurtarıp aldım. Kaynatamın evine indim. Çeyizini, servetini yükleyip şimdi buraya geliyor." Der. Oğlu Altın-Topçı'nun iki yanağından öper. Büyük toy açılır. Monis-Kaan'ın yurduna da elçiler gönderilir fakat Monis-Kaan gelmez. Dayısı Er-Bökö, yengesi Altın-Sırga ve birlikte yaşayan bahadırları düğüne gelirler. Erkin-Koo ile Caraa-Çeçen'e çok güzel bir düğün yaparlar.

Aradan zaman geçer. Cara-Çeçen hamile kalır. Caraa-Çeçen babası Erlik-Biy'in kulağına fısıldadığı sözü unutmamıştır, eşini öldürmek

ister. Erkin-Koo'ya; "Doğacak tek çocuğumuzun canını nerede saklarsınız? Tek oğlunun canını kendi canının yanına koysan ne olur!" der. O sırada sarhoş olan Erkin-Koo, sadağın kirişindeki altın bıçağın yerini söyler. Eşi Caraa-Çeçen yüz çeşit büyü yapar, altın bıçağı bulup alır. Bahadır Erkin-Koo ertesi gün kalktığı anda uzak yerlere gidip samurun karasını avlamaya niyetlenir. Eşiyle vedalaştıktan sonra hızla uzaklaşıp gözden kaybolur. Caraa-Çeçen altın bıçağın kendisinde durması gerektiğini düşünür. Bir mektup yazarak saksağana verir. "Erkin Koo'yu yendim. Monıs-Kaan bu mektubu Kağan Bos-Kara'ya, Bos-Kara kağan da onu Bos-Erlik'e göndersin." diye Monıs-Kaan'a yazar.

Altın-Topçı annesi, atına binip hızla Ak-Bökö'nün yurduna gider. "Caraa-Çeçen gelinimin akli karışmış. Erke-Küren'in ruhuna ulaşamayıp öfkelenip üzülmüş. Bos-Erlik'in yerine mektup göndermiş. Karnındaki çocuğun günü yaklaşmış. Çocuk dünyaya gelirse emzirmeden öldürmek için çare arıyor." der. Bunu işiten Ermen-Çeçen, Erkin-Koo'nun sarayına girip gelir. Caraa-Çeçen anasını gönderecek yol bulamayarak çaresiz kalır. Anasını göndermek için çocuğunu beraber verip gönderir. Ermen-Çeçen, atını koşturur. Yerine yurduna geldiğinde küçük çocuğa özen gösterip sırtını sıvazlayıp sallır.

Onlar böyle huzurlu yaşarken Erke-Küren'in gözünü oymak için yer altındaki Bos-Kara kağandan dokuz kuzgun uçup çıkar. Erke-Küren, çaresiz Ak-Bökö'nün yurduna yönelir. Dokuz kuzgunun etrafında dolanmasından dolayı Erke-Küren ağaca sarılmış bir deri gibi zayıflar. Ermen-Çeçen, bunu görünce acı acı ağlar. Küçük çocuk "Erke-Küren'e dokunmaym! O babamın kıymetli atıdır, önce beni öldürün." diyerek eve doğru koşar. Ak-Bökö'nün sadağını alır. Sihirli okları, dokuz kuzguna atar. Kuzgunlar donmuşlar gibi yere düşerler. Küçük çocuk Erke-Küren'i nenesine emanet ederek zalim kağanın yurduna yönelir.

Monıs-Kaan ile Bos-Kaan arkalarına Temir-Bökö'yü alarak Altın Topçı'ya gelirler; "İhtiyar kocan ölmüş, pehlivan oğlun nerede? Güreşip sınamak istiyorum." Bunu işiten Altın-Topçı babasına; "Ölöstöy'ün ağaç kabuğundan evini yakacak gücün yok, yurdunu nasıl dağıtacaksın?" deyince Monıs-Kaan çok şaşırır, söyleyecek söz bulamayarak atını ileri sürer. Erkin-Koo'nun sarayına gelip at direğine inerler. Caraa-Çeçen ile selâmlaşır hoş sohbet başlarlar. Cara-Çeçen atlanıp Monıs-Kaan'ın, Bos-Kara'nın ve Erlik-Biy'in yerine varır.

Biraz zaman geçtikten sonra küçük oğlanla Ermen-Çeçen Altın-Topçısı'nın evine gelip "Oğlu Erkin-Koo'nun öldüğünü bildirirler. Altın-Topçısı tek oğlunun ruhunu sorar. Eline bir ok verip "Bu oku genç bahadır yüreğinin üstüne tutup Bos Erlik'in yerine insin. Yayda çentik var, çentiğe bassa ateş çıkar. Erkin-Koo'nun cesedine git. Güneş desenli bronz tekerlek, ay desenli altın tekerlek ışıdayıp dönerse Erkin-Koo'nun ruhunu arayıp diriltecek gücün var demektir. O tekerleklerin ışığı sönerse o kişi dirilemez." derler.

Bunu işiten Altın-Topçısı dönüp hızla evine gelir. Küçük oğlu Kan-Mergen'i Erkin-Koo'nun cesedine gönderir. Cesetin yanına geldiklerinde Erkin-Koo'nun kemiklerinin eridiğini görürler. Ninesi Ermen-Çeçen, Kan-Mergen'e; "Erke-Küren'e binerek yer ağzına git ve Erke-Küren'i sal, ben Erkin-Koo'nun oğluyum deyip şeytanlara kendini tanıttir yolunu aç yavrum." der.

Bahadır delikanlı Erlik-Biy'in alaca karanlık yerine koşup iner. Yol beklerken beş gelin ona; "Erkin-Koo'nun oğluyusan amacına çabuk ulaş!" diyerek beş gelin yolu açarlar. İlerideki beş er ve iki kuzgun da Erkin-Koo'nun oğlu olduğunu öğrenince delikanlıya yolu açarlar. Erlik-Biy'e doğru yürür, geniş ve kara saraya girer. Caraa-Çeçen'in oğlu olduğunu anasını almaya geldiğini söyler. Ata Erlik ona; "Erkin-Koo dört yiğidimi öldürdü. Yalnızca o şeytanımı Cara-Çeçen'e verdim. O şeytan Cara-Çeçen'in yüreğine girip, Erkin-Koo'nun canını aldı. İçindeki çocuğuna ulaştı. Doğmayan çocuğu bize indi. Gerçekten de bizim oğlumuz, sevimli yavrumuz." der. Ata Erlik'in eşi Abakay Taacı kadın kızıp bir şey söyleyemez.

Bir bahadır yol açıp oğlanı anasına götürür. Erlik-Biy, Caraa-Çeçen'i bu sarayda keyif çatarken görür. Ana oğul neler olduğunu konuşurlar. Kan-Mergen öfkelenip babasının ruhunu sorar. Anası çaresiz ayakkabısından canlı kamayı alıp verir. Ana oğul vedalaşır.

Kan-Mergen, Erlik-Biy'in sarayına gelir, rüyasında bineceğin atın güneşli yerde kendisini beklediğini söyler. Genç delikanlı Ak-Bökö'nün yerine gider. Ninesi Ermen-Çeçen ile tokalaşır. Torunu Kan-Mergen ile Erkin-Koo'nun yurduna at sürerler. Hal-hatır sorup öpüşürler. Kıymetli atı Erke-Küren'in iki gözünün yaşı dökülüp gelir, oradan kaçıp gider, Kan-Mergen atsız kalır.

Ermen-Çeçen ile Altın-Topçı atlarını Erke-Küren'in cansız vücudunu bulurlar. Kan-Mergen katlı ipeğin bir parçasını ihtiyar kadına verir, bir parçasını da ihtiyar adam ağzına sokar. Kemikleri çekip çıkartırlar. Akarsuyun çamurunu alıp şekil verip ete benzetirler ve bedenine yapıştırırlar. Çamur bedeni ısıtır, Erkin-Koo derin bir nefes çekip iki gözünü açar. Kan-Mergen, babasına başka yerden eş almasını, kendi yurdundan aldığını öldürüp Erlik'e vermesi gerektiğini söyler. Erkin-Koo, onu Cara-Çeçen değil de Erlik'in öldürdüğünü söyler.

Bu sıradabir kuzgun gelip Cara-Çeçen'i kendisinden alabileceklerini söyler. Bunlar, Monis-Kaan'ın sarayına giderler. Bilge delikanlı Kan-Mergen avuç içlerinden şöleni hazırlayanın kağan olduğunu, kağanın yeğenlerine kötü düşüncede olduğunu, oğlu Er-Bökö'yü kapısından uzaklaştırdığını, Altın-Sırğa gelinini ise dışarı çıkamaz ettiğini fark ederler. Kan-Mergen, babasına beklemesini kendisinin bakıp geleceğini söyler. Kan-Ceeren tosuna, Kan-Mergen Tas'a dönüşür. Monis-Kaan, türkücülerine ve hizmetçilerine beklemelerini emreder. Gök tosun ile yoksul tas iki kızıl tilkiye dönüşüp peş peşe at koştururlar. Erkin-Koo'nun yanına gelip ne olduğunu anlatırlar. Kan-Mergen Kas-Manday'ı tutup çeker, kaldırdığı gibi kendi hazırladığı deliğe atar. Kas-Manday'ı da kocasının arkasından aynı deliğe fırlatır. Baba oğul yurtlarına yetip gelirler.

Sabah erkenden düşmanın yolunu gün altında kesmeli deyip baba oğul sözleşirler. Erkin-Koo Bos-Kaan'ın yurduna gidip ök almak gerektiğini düşünür. Ermen-Çeçen ile Erkin-Koo uzaklaşıp giderler. Ak-Bökö'nün yurduna geldiğinde gece gündüz eğlenirler.

Bir gün Ermen-Çeçen, sandığı açıp büyük kutsal kitabı alır. Gerekli ipucunu verir; "Bos-Kara'nın taş sarayı var. Caraa-Çeçen oradadır. Yer altındaki Erlik-Biy'in gizli bir yerinde Moomo adlı kara bir örümcek var. Onun yaptığı halatın kopacak yeri yoktur. Bu halatı sen alırsan engelleri yenersin."

Ermen-Çeçen hatun atı Erke-Sur'a binip yola çıkar. Yolda rastladığı Kodran bahadıra halatı getirirse onu evleneceğini söyler. Kodran, bunun üzerine uçarak Erlik'in yerine gider. Ermen-Çeçen hatun ise Altay'ına döner. Erlik-Biy, halatı Kordan bahadıra verir, Erkin-Koo'nun alnından öperek kağanlardan birinin kızını vermeye söz verir.

Bahadır Erkin-Koo, Bos-Kaan'ın kara sarayına gelir, eşi Cara-Çeçen'in nerede olduğunu sorar. Bos-Kaan, taş sarayın bakır anahtarını verip Erkin-Koo'yu oraya gönderir. O sırada Caraa-Çeçen, Altın-Kaan'ın kızı Altın-Şuruun ile oturmaktadır. Erkin-Koo, kemendini oradaki şeytanın üzerine fırlatır. Taş saray alev alır ve parçalanır. Erkin-Koo şeytanları öldürerek altı bahadırı arkasına alıp Bos-Kaan'ın sarayına yetip gelir. Öç alma duygusuyla Bos-Kara kağanın kolan gibi saç örgüsünü bileğine dolar. Altın kamçısını alıp vurarak kalın etini yarar. Ardından yedi şeytanın olduğu yere yönelir.

Erke-Küren silkinip taya dönüşür, Erkin-Koo da yuvarlanıp Tastarakay olur. Erkin-Koo, tüyleri dökülmüş tayına biner, sekiz saraya yetip gelir. İlk eve girer, ev sahibi Tas'la dalga geçer. Meraklı insanlar toplanıp yabancı tası inceler. Kuşun biri uçup gelir, konuşmaya başlar. Bu Kan-Mergen'dir. Baba oğul kılık değiştirerek yemek yenilen salona girerler. Yılanların hepsini ve yedi şeytanı öldürür.

Ermen-Çeçen, Cara-Çeçen, Erkin-Koo ve Kan-Mergen üç kutsal dağlarına yönelip neşe içinde at koştururlar. Ölöştöy'ün yerine, Erkin-Koo'nun yurduna misafirler toplanır, şölen düzenlenir. Halk Kan-Mergen'i evlendirmek ister fakat Cara-Çeçen bunu onaylamaz. Er-Bökö, Togus-Süme adlı dokuz kardeşin Ak-Koo adlı tek kız kardeşleri olduğunu, onu almaya giden bahadırların bir türlü dönemediklerini anlatır. Kan-Mergen, Kan-Ceeren'e gidip karşılaşacağını söyler.

Kan-Mergen kara dağı aşar. Feryat, ağıt sesleri duyar. Kara-Bökö'nün gelip halkı esir aldığını öğrenir. Kan-Ceeren atına binip acı acı bağırır. Kara-Bökö de duyar ve Kan-Mergen ile kanlı savaşa girer. Dokuz gün güreşirler. En sonunda Kan-Mergen, Kara-Bökö'yü kaldırır yere sert vurur. Atı Kan-Ceeren, Kara-Bökö'nün demir borkünü kapıp ısırır, tepesindeki saçından yolup çiğner. Kara-Bökö inleyip ölür.

Kan-Mergen atına binip Ak-Tarakay'ın sarayına gelir. Ak-Tarakay; "Altın-Castık adlı kızı kendine eş al bizim kağanımız ol." diye konuşur. Kan-Mergen; "Çıktığım yoldan dönmem." diyerek genç kızı anne ve babasına göndermesini emreder. Atına binerek uzaklaşıp gider.

Yolda giderlerken atı durup başını kaldırıncı bir şeyi sezdiğini anlar. Kan-Ceeren; "Dokuz zirvenin ortasında kutsal ağaç varmış. Bu

ağaçta yuvalı iki kuş varmış. Başka yerden gelen yabancıyı sezermiş. Bu ağacın dallarında başka bir yuvada bakır burunlu kuzgun acı acı ölse onu duyan insanın aklı çıkarmış. Ben uçup göğe çıkayım. Sen de tilkiye dönüş.” diye konuşarak süzülüp göğe uçar. Kan-Mergen kötü bir tilkiye dönüşerek kara kuzgunu vurur, guguk kuşunu heybesine koyar. Kan-Mergen Tokus-Süme’nin evine varır. Ak-Koo kız, burada yoktur. Saraya doğru yemek taşıyan bir gelin görür. Sineğe dönüşerek bu gelinin eteğine yapışır. Sayısız kapılar geçip altın odaya varır, Ak-Koo ile sohbet eder. Sonsuza kadar birlikte yaşamak için sözleşirler. Tokus-Süme’nin birisi guguk kuşu ve kuzgunun karşılığında damatları olabileceğini söyler. Kan-Mergen guguk kuşunu verir, kara kuzgunun ise öldüğünü söyler.

Ağabeyleri Tokus-Süme, kız kardeşleri Ak-Koo’ya çeyiz olarak altın halı, bakır kazan ve kamçı verirler. Kan-Mergen ile Ak-Koo, Ak-Tarakay’ın yerine gelirler. Eve girip hâl hatır sorarlar. “Anamı babamı özledim, halkımın yanına dönüyorum.” diyerek Kan-Mergen vedalaşır. Kan-Mergen ile Ak-Koo ana babasıyla selâmlaşır. Toy, eğlence başlar. Yoksul Ölüştöy’ün çocukları neşe içinde yaşarlar.

Kaynakça:

Dilek, İbrahim, *Altay Destanları*, Türk Dili Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara, 2007, s. 68-259.

ÖRÜZMEK

Karaçay-Malkar destanıdır. Kafkasya halklarının ortak destanıdır. Osetler “Urizmeg”, “Urızmag”, “Orazmag”, “Werizmeg”, “Wrıjmeg” ve “Vurijmeg” adlarıyla; Adigeler (Çerkesler) de “Osirmeg”, “Osirmes”, “Wazermes”, “Wazırmes” ve “Werzemec” adıyla bilirler.

Örüzmek, Türkçe bir kelime olup “ırmağın beyi, ırmağın sahibi, ırmağın efendisi” anlamına gelmektedir. Kimi araştırmacılar bu kelimeyi “Rus’a benzeyen” anlamında Doğu Türklerinde yaygın olarak kullanılan Oruzbek, Orazbek, Orazbay, Orusbiy, Orazhan, Orushan sözleriyle yahut da Alp Tonga’nın oğlu (veya kardeşi) Alp Arız’la ilişkilendirir. Hatta Zeus ile Hera’nın oğlu ve Yunan mitolojisinde

en büyük savaş tanrısı olarak kabul edilen Ares ile de bağlantılı olabileceğini savununlar da olmuştur.

Deastanda çocuk, bir gün içinde olgunlaşan altın elma, suyun altında hayat, tek gözlü dev gibi pek çok destani ve mitolojik motif vardır. Bunun yanında destanlarımızda sıkça yer alan mağara ve mavi ışık gibi motifler bu destanda da bulunmaktadır.

Destanın özeti şöyledir:

Örüzmek, Nartların en akıllısı, en yaşlısı ve lideridir. Tabiatüstü güçlere sahiptir. Gök Tanrısı ve Gök Tanrıçası'nın evlâtlığıdır, Satanay'ın kocasıdır (Bkz. SATANAY). Nartların haracını alan ve ülkelerine yağmur yağmasına engel olan "Kına Sakallı Kızıl Fuk"u öldürerek halkını esenliğe kavuşturmuştur (Bkz. FUK). Doğumu olağanüstüdür.

Debet dağlara demir taşlar toplamaya gider. Gece, bir mağarada kalır. Gece yarısı mağaranın kapısından mavi bir ışık mağaranın içini aydınlatır. Debet dışarı çıkar, gökyüzünde büyük uzun bir kuyruklu yıldızın kayarak gittiğini görür. Yıldız iki dağın arasına düşer. Debet, üç gün üç geceden sonra oraya gittiğinde iki dağın arasının yanıp durduğunu görür. Büyük ve derin bir çukurun ortasında ikiye yarılmış büyük mavi bir taş vardır. Onun içinde kurdu emmekte olan bir erkek çocuk görür. Cıvardaki hayvanlar da onu seyretmektedir. Debet, hayvanlara durumu sorar. Yaşlı bir kartal şöyle der: "Biz yanına gitmeye cesaret edemedik, fakat kurt küçük yavrularını doyurmadığı için onu yemeye gitti ve çocuk az kalsın onu boğuyordu, onu boğazından tutup emmeye başladı."

Debet çocuğun yanına gider. Çocuk üç yaşındadır. Debet, onu yanına alıp Nart ülkesine doğru yola çıkar. Ülkesine geldiğinde çocuk yedi yaşına gelir. Debet yolda Nart çobanlarının çiftliğine uğrar, hikâyeyi anlatır. Çobanlar Deset'e ; "Senin on dokuz oğlun var, çocuğu ne yapacaksın, bize ver." derler. "Hayır" demek adeti olmadığı için Debet, çocuğu onlara verir. Nartlar, çocuğa "Örüzmek" adını verirler.

Örüzmek'in gökyüzünde yaşadığına inanılır. Gök gürlemesi onun haykırışı, sisler nefesi, yağmurlar teridir. Yıldırımlar Örüzmek'in düşmanlarına fırlattığı ateşten kemendidir. Örüzmek kılıcını kınından

çıkarp düşmanlarına indirdiğinde çıkan ateş, gökyüzünde çakan şimşeğe dönüşür. Özüzmek Ushurtuk'un oğlu olarak da bilinir.

Nartların o zamanki büyükleri Werheg'dir. Werheg'in ikiz oğulları olur. İlki Ihşar (Ahşar), ilk horoz ötümünde; ikincisi Ihşarteg (Ahsorteg) son horoz ötümünde doğar. Werheg oğullarının doğumu şerefine bir şölen düzenler ve her tarafa haber gönderir. Göklerden Kurdalegon'a, denizlerden Donbettir'a kadar bütün Nartların ileri gelenleri bu zengin şölene çağırılırlar. Kurdalegon Werheg'in çocuklarına Ihşar ile Ihşarteg adını verir. Bunlar gündüzleri dört parmak, geceleri de birer karış büyüyerek kısa zamanda gelişirler. Yiğitlikleriyle ünlerini duyururlar ve her tarafta kendilerinden söz ettirirler.

Nartların geniş ve büyük bahçesinde, dünyada başka bir benzeri ve eşi olmayan bir elma ağacı vardır. Bu ağacın üstünde yılda bir kere, ölümün dışında her türlü hastalığa ve derde deva olan tek bir altın elma yetişir. Bu altın elma bir gün içinde olgunlaşır. Elma, Nartların nöbet beklemelerine rağmen gece olunca bilinmeyen kişiler tarafından çalınır. Ağacı bekleme sırası Werheg'e gelir. O da ikiz oğullarına bahçeye gidip o gece altın elma ağacını beklemelerini söyler. İki kardeş ok ve yaylarını alarak ağacı beklemeye giderler. Görev bölümü yaparlar. Önce Ihşar uyur, Ihşarteg ağacı bekler. Şafak sökerken etraf gündüz gibi aydınlanır ve elma ağacına üç güvercin konar, tam elmayı koparacakları sırada Ihşarteg ok atarak güvercinlerden birini vurur. Sonra Ihşar'ı uyandırarak olanları anlatır. Ihşarteg güvercinden akan kanları ipek bir mendile koyarak yanına alır. İki kardeşler güvercinden akan kan izlerini takip ederek deniz kıyısına varırlar. Ihşarteg kardeşine dönerek: "Ben denize dalıp ne pahasına olursa olsun onları bulacağım. Sen beni burada bekle. Eğer suyun içinden beyaz köpükler çıkarsa, bir yıla kadar mutlaka dönerim. Kırmızı köpükler çıkarsa eve dön, beni boşuna bekleme." der ve vedalaşırlar.

Ihşarteg, denizin dibinde her tarafı camdan yapılmış bir sarayla karşılaşır. Kapıda iki kız ve yedi kardeş; "Burası denizlerin hakimi Danbettir'ın evidir." der. Üzüntülerinin sebebini sorduğunda küçük kız kardeşleri Dzeraşe'nin Nartların altın elmasını çalarken vurulup yaralandığını, onu iyileştirene onu vereceklerini söylerler. Dökülen kanların toplanıp yarasına sürülmesi gerektiğini söylerler. Ihşarteg

onu iyileştireceğini söyleyerek onun odasına girer ve kızın güzelliği karşısında donup kalır. İpek mendili çıkararak içindeki kanları kızın yarasına sürer. Kız yedi kat daha güzelleşerek ayağa kalkar. Deniz altında İhşarteg ile denizler hâkimi Donbettir'ın kızı Dzerşe'nin dokuz gün dokuz gece düğünleri olur. Bir gün sonra İhşarteg karısını da yanına alarak su üzerine çıkar.

İhşar kardeşinin denize daldıktan sonra beyaz köpükler çıktığını görünce kardeşini bekler. İhşar bir gün suya bakarken köpüklerin kabardığını görür ve kardeşinin gelmek üzere olduğunu anlayınca ona yiyecek bir şeyler hazırlamak için ava çıkar. İhşarteg ile Dzeroşe suyun üzerine çıktıklarında İhşar'ın çadırını görürler. İhşarteg kardeşini aramaya gider; fakat o gittikten bir süre sonra kardeşi avdan döner. Dzerşe onu kocası zanneder. İhşar onun kardeşinin karısı olduğunu anlar. Dzerşe İhşar'a yaklaştıkça o kaçır. Dzerşe buna üzülür ve ağlar. Gece İhşar kamasını çıkarıp aralarına koyar ve yere uzanır. Dzerşe bu duruma büsbütün içerler ve yamcılarını kaldırıp bir tarafa fırlatarak ağlamaya başlar. O sırada İhşarteg avladığı geyikle geri döner, karısının ağladığını görünce kardeşinin onu üzdüğünü düşünerek kamasını kardeşinin kalbine saplar. Onu görünce olanları anlayan Dzeroşe kardeşinin bir suçunun olmadığını anlatınca İhşarteg üzüntüyle kamasını kendi kalbine saplar. Kocasının ve ikiz kardeşinin ölümlerine şahit olan Dzerşe denize dalarak Denizler hâkimi Donbettir'ın sarayına geri döner. Bir süre sonra hamile olduğunu anlar ve ikiz erkek çocuk doğurur. İhşarteg'ten olan çocuklara Wrijmeg ve Hemits adlarını verirler.

Karaçay-Malkar Nart destanlarında akıllı ve kurnaz bir karakter olarak karşımıza çıkan Örüzmek, karşılaştığı zor durumlardan ve tehlikelerden ince zekâsı sayesinde kurtulur. Emegenlerin (devlerin) eline düşen Örüzmek, onların elinden kurnazlıkta kurtulur. Hadise şöyledir:

Örüzmek yanına bir çoban çocuğu alıp ava gider. Ava gittiği yerde bir kulübe yaparak çocuğu oraya bırakır ve ava çıkar. Örüzmek gidince çocuk uyur, uyandığında uzakta bir ateşin ısıdığını görür. Çocuk ateşin olduğu yere gidince büyük bir çiftlik, o çiftliğin bir tarafında büyük bir ateş, ateşin etrafında da dokuz dev görür. Çocuk kaçmaya çalışırken

devlere yakalanır. Örüzmek kulübeye geldiğinde çocuğu göremeyince çocuğun devlerin yanında olduğunu anlayarak oraya gider. Örüzmek kurnazlık yaparak kendisini ve çocuğun elçi olarak geldiğini söyler. Bütün köylülerinin kavga edip birbirlerini öldürdüklerini sizin bir çare bulup bulayamayacağınızı sormaya geldiklerini söyler. Kendi topraklarında bir öküz vardır. Bu öküz diliyle Elbruz Dağı'nın zirvesinden buz yaladığı zaman kuyruğu ile Beş Tav'da sinekleri kovar. O öküz ölür. Bir kartal gelip onun kürek kemiğini alıp bir tekenin boynuzuna konup yemeye başlar. O gün yağmurludur. Çoban yağmurdan saklanmak için tenin sakalının altına girer ve yağmur duruyor mu acaba diye gökyüzüne bakınca kartal korkup uçar ve kürek kemiğini çobanın gözüne düşürür. Çoban annesine gözüne bir şey batağını söyleyip gözünü gösterince annesi gözüne bir çöp parçası düştüğünü söyler, kürek kemiğini alıp fırlatır. Kürek kemiğinin üzerini toprak kaplayarak üzeri geniş bir düzlük olur. Bu düzlüğün üzerine büyük bir köy kurulur. Köy yerleştikten sonra her gecenin sabahında evlerin kapıları, pencereleri ters yöne bakar. Köylüler bunun sebebini merak ederek sabaha kadar nöbet tutarlar. Daha sonra bir tilkinin "Kürek kemiğini kemiriyorum." diye döndürdüğünü görürler. Avcılar tilkiyi öldürürler ve derisini yüzüp derinin bir tarafından bütün köye kalpak yaparlar. Diğer tarafını yüzmek için uğraşırlar fakat bir taraftan diğer tarafa çeviremezler. Yeni doğum yapmış fakir bir kadın kirmanın sapıyla dürtünce bir tarafa devirir. Derisini yüzüp oğluna kalpak yapmak için ölçer; fakat yeni doğmuş çocuğuna kalpak çıkmaz. Kadın oğluna kalpaklık deri bırakmadıklarını söyleyerek küser. Örüzmek böylece devlerin kafasını karıştırarak onların kavga etmesini sağlar ve oradan kaçarlar.

Bir gün Nogayçık, Örüzmek'e gider ve Örüzmek'in oğlu onu misafir olarak kabul eder. Bir yıllığına misafir geldiğini, her gün birkaç yiyeceğini, atının da her gün bir ot yığını yiyeceğini söyler. Örüzmek dener ve bunların gerçekleştiğini görür. Örüzmek ile Nogayçık ava çıkarlar. Bildikleri bütün yerleri gezince Örüzmek diğer yerleri bilmediğini söyler. Gittikleri yerde üç kardeş dev olduğunu ve onlarda kartala yetişen bir aygır olduğunu söyler. Nogayçık Örüzmek'ten daha güçlüdür. Örüzmek'in açamadığı kapıyı, Nogayçık topuğu ile vurup açar. Örüzmek'i kapıya bırakır, kendisi bir at sürüsünü önüne kadar, yola çıkar. Nogayçık rüzgârın düşmanın nefesi olduğunu, yağmurun

ise burun deliklerinden çıkan salyaları olduğunu, üzerindeki de tek gözlü dev olduğunu söyler. Örüzmek düşmanı beklemeye kalır; fakat aygırın rüzgârı uçurur. Bu sefer Nogayçık beklemeye başlar, iki dev öldürür. Üçüncü devde Nogayçık dev öldürür; fakat onun da göbek deliğine ok saplanır. Örüzmek'in yanına gelince ölür. Örüzmek, onu kefenler, ata bağlar gönderir. Örüzmek onun kim olduğunu merak eder ve öğrenmek için yola çıkar.

Bir gün eski bir evde yaşlı kadını görür. Kim olduğunu, neden yalnız yaşadığını sorar. Üç oğlu olduğunu, devlerin onları rahat bırakmadığı için mücadele ettiklerini büyük oğullarının habersiz öldüğünü küçüğün ise cenazesinin geldiğini söyler. Oğlunun Örüzmek'ten bir yardım gelir diye onu aramaya gittiğini söyler. Kadın Örüzmek olduğunu öğrenince kendi çocukları gelmiş gibi olur. Örüzmek'in çıktığı seferlerde ona eşlik eden atının adı Kolan'dır.

Kaynakça:

Adiloğlu, Adilhan, "Karaçay-Malkar Nart Destanları", *Turkish Studies*, Volume 2 /1 Winter 2007, s. 208-211.

Appa, Adilhan, "Nart Örüzmek ve Satanay Biyçe", *Karaçay-Malkar Dergisi*, Sayı: 6, Ankara, 1993.

Gündoğdu, Sümeyye Kübra, *Karaçay-Malkar Nart Destanlarında Mitolojik Kahramanların ve Varlıkların İncelenmesi*, İstanbul, 2019, s. 103-118, (Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tavkul, Ufuk, *Kafkas Nart Destanları Üzerine Bir Motif İncelemesi: Nart Örüzmek'in Doğuşu*", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002 Bildiriler*, 8-12 Mayıs 2002; Ankara, 2004, s. 141-151.

Tavkul, Ufuk, *Nartlar Karaçay-Malkar Destaların Kahramanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2004, s. 34-43.

Tavkul, Ufuk, *Nartlar Karaçay-Malkar Tipolojisinin Destan Kahramanları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s. 53-74.

ÖSKÜS UUL

Altay destanıdır. Diğer Altay destanlarında olduğu gibi bu destanda da mitolojik unsurlar ön plandadır. Destan, su altı dünyasını yansıtmaları bakımından önem arz eder. Konu olarak iyi ile kötünün mücadelesi, bir kahramanın güçlülere karşı verdiği direniş, azmi ve burada aşkı anlatılmıştır.

Tuva Türkleri arasında da çeşitli eşmetinleri bulunan destanın tamamı manzum olup toplam 3655 dizedir. Ağırlıklı olarak dizeler 7 hecelidir.

Altay destancısı Kalkın'den derlenmiş Ösküs Uul destanı, İbrahim Dilek tarafından Türk kültürüne kazandırılmıştır.

Destanın şahıs kadrosunu; Ösküs Uul, Karatı Kağan, Altın Küskü, Talay Kağan, Celebek, Aranay Kağan, Ösküs Uul'un babası, Ösküs Uul'un annesi, Semiz Sarı Atlı Bay Bülütüg Kağan, isirler, Hizmetliler, iki bahadır, Diri Burkan oluşturur. Hayvan kahraman olarak; Altın Balık, Talay Kağan'ın sarı atı, balina, boğa, köpekler, aktavşan, gök inek, kara koç, bahadır, askerler görülür. Mekân olarak su altı dünyası ve yer üstü dünyası görülür. Yer üstü dünyasında Altay diyarı, Talay nehri, Ak nehir, Sarı ırmak karşımıza çıkar.

Erkan Karagöz, *Türk Destanlarında Su Altı Dünyası* adlı tezinde bu destanı incelemeye tabi tutmuştur.

Destan Erkan Karagöz tarafından şöyle özetlenmiştir:

“Destanın kahramanı Ösküs Uul, tüm Altay'a yayılmış olan bir nehrin çağıldayarak akan derin kıyısında yanan ateşiyle ottan yapılmış evinde yalnız yaşıyormuş. Kahramanın babasını Aranay Kağan savaşta mağlup etmiş, annesini de esir almış. Ösküs Uul o günden sonra ağlayıp sızlayarak hayatına devam etmiş. Yalnız başına yaşarken, kendi kendine hayatın güçlüklerini yenmeyi öğrenmiş. Nehirde balık tutmak için olta, dağda avlanmak için tuzak, nehirde karşıdan karşıya geçmek için de kayın ağacından gemi yapmasını öğrenmiş.

Ösküs Uul günlerini suda balık tutarak, dağda hayvan avlayarak, nehirde de gemisiyle bir aşağı bir yukarı gidip gelerek geçirirken, kara kunduzun derisinden yapılan börtünü giyen Karatı Kağan, kara rahvan

atının üzerinde halkıyla beraber türkü söyleyerek geliyormuş. Karatı Kağan sayısı meçhul hayvanlara, askere ve boyunduruğu altına alıp yönettiği halka sahipmiş.

Ak nehrin yanına gelince Karatı Kağan ve beraberindekiler durmuş. Ösküs Uul'u görünce Karatı Kağan ak nehirden halkımı geçir diye yalvarmış. Eğer bu isteğimi yerine getirirsen en güzel elbiselerden, en güzel yemeklerden, sürümden istediğin kadar hayvandan ve halkımdan seçip vereceğim diyerek Ösküs Uul'a vaatlerde bulunmuş.

Bunun üzerine Ösküs Uul kayıgıyla birlikte altı gün boyunca kağanın hiçbir hayvanını, yedi gün boyunca halkından hiçbir insanını düşürmeden karşıdan karşıya geçirmiş.

Yaptığı bütün bu işlerin sonunda Karatı Kağan, Ösküs Uul'a daha önce vaat ettiği hiçbir şeyi vermeyerek 'Semiz Sarı Atlı Bay Bülütig Sadu Kağan'ın yurduna savaşmaya, yağmalamaya, cenge giden savaşçılarız biz, yedi gün içinde geliriz. Ganimet aldığım hayvandan hayvan veririm Ösküs Uul oğluma, oradan aldığım servetten servet veririm Ösküs Uul yavruma, savaşarak aldığım servetimden sıcak tutacak giyim, yağmalayarak aldığım yiyecekten karnını doyuracak yemek veririm sana, yedi gün içinde dönüşümü bekle.' demiş. Kağanın bu sözleri üzerine Ösküs Uul ırmağın kenarında kalarak hayatına devam etmiş. Günler geçmiş, ama kağan dönmemiş.

Günler sonra Karatı Kağan yaptığı savaşlarda esir ettiği kağanlarla ve yağmaladığı dağ gibi servet ile öç almış gibi bir kahkaha atarak atıyla birlikte gelmiş, Ösküs Uul'un önünde durmuş. Ösküs Uul'a 'Seni oğlum yerine koyduğumu unutmadın herhalde.' deyip daha önce vaat ettiği hediyeleri vereceğini söyleyerek ondan gemisiyle, geçit vermeyen ak nehirden karşıya geçirmesini istemiş. Ösküs Uul başta buna pek yanaşmasa da 'Kağanın gönlünü etmezsen halkın gönlünü et.' diyen halkın ricası üzerine, Karatı Kağan'ın halkını, bütün malının mülkünün yarısını, dokuz günün sonunda karşıdan karşıya geçirmiş. Yaptığı bu işlerden sonra halk onun boş birisi olmadığını, korkusuz bir alp bahadır olduğunu anlamış.

Kolay kolay yorulmayan, acıkmayan ve öfkelenmeyen Ösküs Uul sonunda iyice öfkelenerek Karatı Kağan'ın karşısında açık sözle 'Dokuz

gün gemi sürüp hâlsiz düştüm kağanım, ak sis gibi hayvanınızın daha yarısı geçmedi, ak yüzlü halkınızın tam yarısı geçmedi, karnımı doyurmazsanız yardım etmem artık.’ demiş. Heybetli yaratılışlı Karatı Kağan, bu sözler karşısında şaşırıp kalmış.

Malı bol ama kıymetli olan Karatı Kağan vaat ettiği ödülleri vermemek için bir çare düşünmeye başlamış. Ama öbür yandan da nehrin öbür tarafında kalan malı-mülkü geçirecek bir adam bulamıyormuş. Tam Karatı Kağan konuşmak üzereyken halkı endişelenerek ‘Siz ne biçim insansınız, bahadır nasıl dayansın.’ demişler. Bu sırada Karatı Kağan bir uykudan uyanmış gibi Ösküs Uul’a karnını doyurması için yemek vermiş. Bahadır bunları bir çırpıda yiyerek eski gücünü, kuvvetini yeniden kazanmış. Geride kalan halkı, malı mülkü geçirmek için kağana ‘Daha önceden vermeyi vaat ettiğiniz ödülleri şimdi verin de kaldığım yerden işime devam edeyim.’ demiş. Karatı Kağan ise kıskandığı servetinden hiçbir şey vermemek için bir kurnazlık düşünerek gelip bahadırın sağ yanına oturmuş. Bu büyük nehirde altmış bin tümen balık bulunduğunu, bu balıklardan yalnız bir tanesinin altın balık olduğunu, eğer o balığı tutabilirse nehrin yedi kat altında yaşayan ve kendisinden kat kat daha zengin olan Talay Kağan’ın gelerek altın balığı bırakması için yalvaracağını, balığı bıraktığı takdirde vaat ettiği hediyelerden daha iyi ve daha çok hediye vereceğini Ösküs Uul’a söylemiş. Ösküs Uul’dan Talay Kağan’ın memleketine gidince kağanın vereceği hiçbir hediye kabul etmemesini, onun yerine tam orta yerdeki kuyuda duran yedi kat ketene sarılmış ölmüş itin cesedini, yani kağanın kızı Altın Küskü’yü hediye olarak alıp gelmesini öğütlemiş.

Ösküs Uul, Karatı kağanın yaşına hürmet edip nehrin öbür tarafında kalan halkı, malı, mülkü karşıdan karşıya geçirmiş. Karşıya geçen halk Ösküs Uul’dan etkilenip ona ‘İleride kuvvetli bir bahadır olursan gelip bizi esaretten kurtar, unutma delikanlı.’ demişler ve oradan kağanla birlikte ayrılmışlar.

Ösküs Uul hemen oltasını hazırlayıp ak nehre atmış. Bir süre sonra altmış arşın uzunluğundaki altın balık oltasındaki yemi tutmuş. Ama ne var ki balık çok güçlüymüş. Ösküs Uul tam yedi gün sonra balıkla girdiği mücadeleyi kazanarak onu yeryüzüne çıkarabilmiş.

Daha sonra gök dalganın içinden ayılı-güneşli börk giymiş, sarı rahvan atlı, sarı ipek paltolu, tatlı dilli Talay Kağan çıkıp gelmiş. Ösküs Uul'a balığı bırakması için yalvaran kağan, onun bahadırlığını övmüş ve kendisinin ne kadar çok mala-mülke sahip olduğundan bahsetmiş. Ösküs Uul, Talay Kağan'ın öfkesinden ve gücünden çekinerek balığı bırakmış, bıraktığı sırada da Karatı Kağan'ın söyledikleri aklına gelmiş. Ama çoktan Talay Kağan atıyla birlikte nehrin içine dalmış, Ösküs Uul da bakakalmış.

Ösküs Uul altın balığı tutmak için tekrar nehre olta atmış. Yedi gün sonra yetmiş arşınlık altın balığı tutabilmiş. Daha önce olduğu gibi gene gök dalgaların içinden Talay Kağan çıkıp gelmiş.

Talay Kağan balığı bırakması karşılığında ona malından, mülkünden ve halkından dilediği kadarını miktarı vereceğini söylemiş. Ösküs Uul, balığı suya bıraktığında Talay Kağan da koşup nehre atılmış ama bu sefer Ösküs Uul kağanın sarı atının kuyruğundan tutarak nehrin yedi kat dibindeki Talay Kağanın altından yapılmış doksan dokuz cepheli ve buzdan yapılmış at direği olan evine varmış. Bu su altı dünyasında kağanın çakıl taşı kadar çok hayvanları, ovalarda rahvan rahvan geziyormuş. Ay yüzlü halkı şarkılar söylüyor, dünyayı taşıyan balinalar geçiriyor, dünyayı taşıyan boğalar böğürüyormuş. Ösküs Uul nehrin yedi kat dibindeki bu dünyaya geldiği zaman bu mekânın tosun gibi köpekleri gürültülü patırtılı bir şekilde uluyarak onun yanına gelmiş. Su altı dünyasının parlayan kızları da onun yanına gelerek şaşkın şaşkın bakmışlar ve ona 'Kokun başka, dilin başka, dizini örtecek giyimin yok. Buraya niçin geldin? Senin adın ne, soyun sopun kim?' demişler. Ösküs Uul da Talay Kağanla olan macerasını anlatıp altın balığı serbest bırakmasının karşılığında kağanın vereceği hediyeleri almak için buraya geldiğini söylemiş. Sonra buradan kağanın evine gitmek için ayrılmış.

Talay Kağan karşısında Ösküs Uul'u görünce doksan ayaklı masayı yetmiş çeşit yiyeceklerle donatıp bahadırın karnını doyurduktan sonra 'Ovalar dolusu çeşit çeşit mallarımdan istediğin kadarını al götür.' demiş.

Ösküs Uul dağ kadar eti yiyince, deniz kadar içkiyi içince gücü kuvveti yerine gelmiş. Onun bu tok hâlini gören halk, onun boş birisi

olmadığını anlamış. Ösküs Uul, kağana karnını doyurduğu için teşekkür edip etrafına bakınmış. Kağanın kudretini, zenginliğini daha iyi fark etmiş. Bu arada Karatı Kağan'ın bahsettiği başköşedeki dört kuyuyu da görmüş. O kuyuların birinde ölen itin cesedi kokuşmuş hâlde duruyormuş. Kendi kendine içinden Karatı Kağan'ın anlattıkları gerçekten doğruymuş diye söylenmiş. Bu sırada Talay Kağan'ın hatunu söze karışıp 'Bizim sahip olduğumuz malımızdan mülkümüzden ne istiyorsan al git oğlum.' demiş. Talay kağan da hatunun sözlerini tasdikleyerek 'Bu yiğit bahadır altın balığı iki kere yakaladı, ikisinde de sözümü dinleyip tekrar nehre bıraktı. Altay'ında neye ihtiyacın varsa al götür oğlum.' demiş. Ösküs Uul bir aşağı bir yukarı bakıp 'Ben zaten fakir birisiyim, bunca mal-mülk neyime gerek, bana yedi kat kayışla dokuz kat ketene sarılmış vaziyette şu kuyuda yatmakta olan itin cesedini verseniz kâfidir efendim, bu ketenden balık koyacak torba yaparım, aylı-güneşli yerime de bir işle dönerim. İleride rahat olursam size misafirliğe gelirim.' demiş

Talay Kağan buna pek razı olmasa da Ösküs Uul'u bir kağan olarak boş gönderemezmiş ve ona ölmüş itin cesedini vermiş. Ösküs Uul yedi kat yer altından dokuz gün boyunca yüzüp gök denizin dibinden Altay'ına çıkmış. Sonra birdenbire yoğun ve boz renkli bir sis, ayın ve güneşin yüzünü kapatmış. Yerdeki kuru dalları alıp götürecek kuvvetli rüzgâr çıkmış. Yerinde duran ağacı kurutacak kadar soğuk düşmüş. Bunun üzerine Ösküs Uul, Talay Kağan'ın yerinden niçin değerli hediyeler alıp gelmedim diye hayıflanmış. Ölmüş itin cesedini alıp geldiğine bin pişman olmuş. Daha sonra ottan yapılmış çadırının içindeki otların üzerine serdiği bezin üzerine uzanarak uyumuş.

Yedi gün boyunca uyuyan Ösküs Uul uyanıp kalktığında bir bakmış ki doksan dokuz cepheli altın sarayın içinde, yetmiş ayaklı tahtın üstünde, yedi kat pamuktan yapılmış döşekte, yedi kat ipekten yapılmış yastığa başını koyarak güneş desenli yorganı örtünmüş uyuyormuş. Bu durumu görmekte olduğu bir düşe yoran Ösküs Uul uyanık hâldeyken de aynı şeyleri görmeye devam edince hemen elini ayağını yoklayıp insan var mı yok mu diye etrafı incelemiş. Altın sarayın köşesinde, altın tahtın üzerinde dikiş diken, altın gibi parlayan, bütün dünyanın şaşıracağı bir güzelliğe sahip, yeryüzündeki çiçekleri görklü bir resim gibi altıgen

şeklindeki altın iğneyle işleyen kızı görmüş. Ösküs Uul kalkayım dese, güzel kız ürkecekmiş gibi duruyormuş; yatayım dese, uykusunu yeterince almışmış. Sonra kendi kendine 'Öldüm mü yoksa ben' diyerek fırlayıp sarayın taş kapısını omzuyla açıp dışarı çıkmış. Etrafına iyice bakındığında burasının kendi yaşadığı yer, Altay'ı olduğunu görmüş. Karatı Kağan'ın söyledikleri aklına gelince, kağanın söylediklerinin gerçekleştiğini anlamış. Sonra tekrar muhteşem saraya girerek güzeller güzeli Altın Küskü adlı kızla selamlaşmış. Altın Küskü'nün çeşit çeşit yemeklerle donattığı masada karnını doyuran Ösküs Uul, av takımlarını alıp dingin akan ak nehirde avlanmaya çıkmış.

Karatı Kağan da bu sırada yanındaki kişilerle birlikte büyük ormanda avlanıyormuş. Ak tavşanı avlayan Karatı Kağan bu tavşanın etini iki bahadırına, Ösküs Uul'un nehir kenarındaki ottan yapılmış evinde tam kıvamında pişirip gelmelerini, eğer Ösküs Uul tavşanın etinden ve çorbasından isterse vermemelerini emretmiş.

Bu iki bahadır Karatı Kağan'ın emrini yerine getirmek için dağ, tepe, ova demeden gece gündüz dolaşmışlar ama Ösküs Uul'un ottan yapılmış evini bulamamışlar. Sonunda gök nehrin kıyısındaki altın sarayı görüp 'Acaba hangi kağanın yerine geldik.' demişler. Sarayın önünde girelim mi girmeyelim mi derken acıkan karınlarını doyurmak umuduyla içeri girmişler. İçerideki Ösküs Uul'un hatunu Altın Küske'nin güzelliği karşısında şaşırان bahadırlar selam verip ona buranın kimin sarayı olduğunu sormuşlar. Altın Küske de kendisinin Talay Kağan'ın kızı, Ösküs Uul'un eşi olduğunu söylemiş. Bunun üzerine iki bahadır Karatı Kağan'ın Ösküs Uul'a kinlendiğini ve sarayına göz dikmiş olduğunu, kağanın tavşan etini burada kaynattırmak istemesinden anlamışlar.

Tavşanı burada pişirmek isteyen iki bahadır, Altın Küske'nin izin vermesiyle gene onun verdiği altın kazanda tavşanı pişirmeye başlamış. Ama iki bahadır Altın Küske'nin güzelliğine bakmaktan tavşanı kazanda unutmuşlar. Tavşan ocakta kömür olmuş. Bunun üzerine iki bahadır tavşanı ocakta yaktıkları için kaygılanmışlar. Karatı Kağan'ın başlarını kesip baldırlarını koparmasından korkarak 'Şimdi ne yapacağız, kağanımıza ne diyeceğiz' demişler. Ösküs Uul'un hatunu dört kulplu bakır bakraçta daha önceden pişirip koyduğu tavşan etini onlara vermiş. Bu iyiliğe çok sevinen iki bahadır Altın Küske'ye teşekkür edip Karatı Kağan'ın yerine bir ok gibi yetip gelmişler.

Bakracın içindeki tavşan etini gören Karatı Kağan ‘Tavşan etini kötüdür diye halktan duymuştum, fakat hiçbir zaman elime alıp yediğim yemek olmamıştı bu, koyu çorbası tatlı derler, yudumlayıp içmediğim aştı bu. Bunu yiyip içip tadına baksam ne olur delikanlılar’ demiş ve bakracın içindeki her şeyi yemiş. Hatta bakracı yedi gün boyunca yalamış. Hizmetindekiler bu duruma çok gülmüşler. Karatı Kağan etin tadını o kadar çok beğenmiş ki tavşanların bol olduğu ormanda ava çıkmış. Bir tane boz tavşan vurup bunu gene aynı iki bahadırına çabuk bir şekilde Ösküs Uul’un evinde pişirip gelmelerini emretmiş.

İki bahadır tavşan etini pişirmeye giderken yolda konuşup anlaşımlar. Altın Köske’ye birimiz bakarken birimiz tavşan etine bakalım, aman ha tavşan etini yakmayalım, geçen sefer olduğu gibi Ösküs Uul’un hatunu bize pişmiş bir tavşanın etini vermeyebilir, demişler.

İki bahadır sonunda Ösküs Uul’un altından yapılmış sarayına gelmiş. Altın Köske de onlara tavşan etini pişirirken yardım etmiş. Et pişince de bahadırlar teşekkür edip oradan ayrılmışlar.

Bu sırada Karatı Kağan büyük bir aç gözlülükle ve biraz da çocukça davranışlarla etin gelmesinin geciktiğine dair serzenişlerde bulunuyormuş. İki bahadır tavşan etini getirdiği zaman bir çocuk gibi sevinerek hemen bakracı eline alıp içindeki yemeğin tadına bakmış. Yemeğin tadını beğenmeyen Karatı Kağan hiddetlenip bir öküz gibi böğürüp, bir aslan gibi kükreyip ‘Siz kinlenmeyeni kinlendirirsiniz, bana ölmüş itin cesedini mi getirdiniz, yoksa tavşan etini siz mi yediniz, sizin elinizi ayağınızı kırdırırım’ demiş. Kağanın bu sözleri karşısında iki bahadır yalvarıp biz böyle bir şey yapmadık demişler. Sonunda bakraçtaki etin tavşan eti olduğu anlaşılınca kağan onlardan olup biteni anlatmasını istemiş. Bahadırlar ilk tavşanın ve ikinci tavşanın nasıl piştiğini, Ösküs Uul’un sarayının muhteşemliğini, eşinin eşsiz güzelliğini anlatmışlar. Karatı Kağan bu muhteşem sarayı ve Ösküs Uul’un güzel eşini merak edip ‘O altın sarayı yerinden söküp buraya kurayım, güzel eşini de altı güzel eşimden birisiyle değiştirip alıp geleyim’ demiş. Sonra Karatı Kağan Ösküs Uul’un evine doğru yola çıkmış. Yolda giderken kötü kalpli Karatı

Kağan'ın Ösküs Uul'a olan kıskançlığı, kini daha da artmış. Bu durumu ise Altın Küskü Kağan daha saraya gelmeden sezmişmiş.

Karatı Kağan geldiği zaman bir bakmış ki ottan çadırın yerinde altın saray duruyor. 'Kaç yıl kağanlık yaptım, Altay'ın üstünü dolaşıp yağmaladım, fakat böyle bir saray görmedim. Ösküs Uul melun, bu kadar altını nereden alıp bu sarayı yapmış, bu sarayı buradan söküp kendi Altayıma götürüp halkıma gösteriş yapayım' diye düşünmüş.

Altın sarayın kapısını açıp içeri girdiğinde Ösküs Uul'un göz kamaştırıcı güzelliğe sahip olan eşini görmüş. Bu güzel geline Karatı Kağan kimin nesi olduğunu ve Ösküs Uul'un nerede olduğunu sormuş. Altın Küske de kendisinin Talay Kağanın kızı, Ösküs Uul'un eşi olduğunu, eşinin de şu anda avda olduğunu söylemiş. Altın Küske kağanın karnını yetmiş çeşit yiyeceklerle doyurmuş. Karatı Kağan bu altın sarayı ve güzel kızı daha yakından gördükten sonra Ösküs Uul'a olan kıskançlığı git gide daha da artmış. Bütün bu güzelliklere sahip olmak için bir plan hazırlamış. Altın Küskü'ye Ösküs Uul'u kendi oğlu gibi benimsediğini, ona bir sürü mal-mülk hediye vereceğini, avdan dönünce kendisine misafirliğe gelmesini söylemesini istemiş.

Ösküs Uul eve dönünce eşi ona olup biteni anlatmış. Karatı Kağan'ın davetinden hoşlanmadığını söylemiş. Ösküs Uul eşine 'Ben ona nasıl konuk olmayayım, ona ne kötülüğüm oldu, ondan niçin korkayım? Karatı Kağan yetmiş kağanın ülkesini fethetmeye giderken, ben ona yardımcı olmuştum. Nehirden karşıdan karşıya ordusunu, halkını ve mallarını vereceği hediyeler karşılığında geçirmiştim. Şimdi bana vereceği hediyeleri almak için onun büyük ormandaki yerine gidiyorum' demiş.

Karatı Kağan, Ösküs Uul'u mekânında çok iyi karşılayıp ona hoş sözler söyleyerek bir ziyafet vermiş. En sonunda konuya giren kağan, Ösküs Uul'dan güzel karısı Altın Küske'yi ve altından yapılmış sarayını istemiş. Bu isteklerinin karşılığında da kendi altı güzel eşinden birini ve dilediği kadar malı mülkü alabileceğini söylemiş.

Bu istekleri bu şekilde alamayacağını bilen kağan Ösküs Uul'a bir oyun oynama teklifinde bulunarak 'Sen kazanırsan benim bütün malımı, mülkümü, halkımı, kağanlığımı alırsın; ben kazanırsam güzel

eşini ve altın sarayını alırım' demiş. Ösküs Uul kağanlık sözünü işitince 'Bir öksüz oğlandım, şimdi kağan olacağım' diye sevinerek 'Yarışmayı kabul ediyorum, güreşirseniz güreşelim, bizim gücümüz az mı?' demiş. Kendisinin altmış yaşında, Ösküs Uul'un gücü kuvveti yerinde bir genç olmasından dolayı kağan bu sözlerden çekinmiş ve yarışma için başka bir kurnazlık düşünüp saklambaç oyununu önermiş. Bu yarışmada üç defa Ösküs Uul, üç defa da kendisi saklanacakmış. Yarışın sonunda en çok kim saklanana bulursa yarışı o kazanacakmış.

Ösküs Uul'a kağan 'Önce sen başla.' demiş. Ösküs Uul saklanmak için oradan atıyla rüzgâr gibi gidip sarayına gelmiş. Sarayındaki çuvalların arasına saklanmaya çalışan Ösküs Uul'u karısı görmüş ve ona ne yaptığını sormuş. O da olup biten her şeyi anlatmış. Bunun üzerine Altın Küskü eşini kağanın bulamaması için altın bir iğneye dönüştürmüş.

Bu sırada Karatı Kağan, Ösküs Uul'u saklandığı yerde bulmak için yola çıkmışmış. Yolda her şeyi yazan yüce hikmetli bilgelik kitabını açan kağan, Ösküs Uul'un nerede saklandığını bulmak için hayvanın yavrusunu yalvartarak dilini dinlemiş, kuşun yavrusunu yalvartarak sesini dinlemiş ve onlardan onun nerede saklandığını öğrenmiş.

Altın saraya gelen Karatı Kağan atını yaşlı kadın Celebek'e dönüştürmüş. O, sarayın kadınlar tarafını kendisi de erkekler tarafını aramış. Ama Ösküs Uul'a ait bir iz bile bulamamış. Bunun üzerine çaresiz kalan kağan, Ösküs Uul'dan saklandığı yerden çıkmasını istemiş. O sırada dikiş dikmekte olan Altın Küskü, dikiş diktiği iğneyi baş köşeye fırlatmış. İğne birden Ösküs Uul'a dönüşmüş. Ösküs Uul biraz da alaycı bir ifadeyle 'Evde olan insanı bulamadınız, siz ne biçim kağansınız efendim.' demiş. Kağan da isteksiz bir şekilde gülümseyerek 'İlk yarışı sen kazandın. Şimdi ben gidip saklanayım, sen beni bul.' demiş ve oradan atıyla uçarcasına ayrılmış.

Hemen arkasından gitmeyi düşünen Ösküs Uul'u eşi 'Dur bekle! Hemen böyle nereye gidiyorsun? Yarışmayı nasıl kazanacağını, Karatı Kağan'ı nerede bulacağını ben sana anlatayım.' diyerek acele etmemesini, önce karnını doyurmasını söylemiş. Ösküs Uul doyuktan sonra eşi ona, kağanın büyük ormanın içinde birbirine eşit iki boz dal kılığına girerek boz dalların arasında saklandığını ve oradaki en güzel olta sapı olabilecek dalın kağanın kendisi olduğunu söylemiş.

Ösküs Uul kağanı eliyle koymuş gibi eşinin anlattığı biçimde ve yerde bulmuş. Bulduğu yerde 'Karnım çok acıktı. Oltama bir dal bulup da balık tutayım.' demiş ve Karatı Kağan'ın boz dal kılığına girmiş olduğu dalı eline alıp bıçağıyla tam kesecekken kağanın sesi duyulmuş. Kağan 'Ne yapıyorsun Ösküs Uul, az daha bir insanın ayağını kesecektin!' demiş. Böylece ilk yarışı kağan kaybetmiş.

Kağan, ikinci yarış için Ösküs Uul'un gidip saklanmasını istemiş. Ösküs Uul hemen oradan bir ok gibi fırlayıp saklanmak için sarayına gelmiş. Yatağın altına saklanmaya çalışırken eşi Ösküs Uul'u görmüş. Ösküs Uul gene kağandan saklanmaya çalıştığını söylemiş. Bu sefer Altın Küskü eşini altın bir havana dönüştürmüş.

Bu sırada da Karatı Kağan kendinden emin bir şekilde güle oynaya, türkü söyleye söyleye gelirken yeryüzünün rüzgârından, gökyüzünün yıldızından, akarsuyun inceldiği yerden, al dağın otundan-çöpünden Ösküs Uul'un evinde saklandığını öğrenmiş.

Saraya gelen kağan daha önceki gibi atını kadın kılığına çevirmiş. O kadınlar tarafını, kendi de erkekler tarafını aramış ama Ösküs Uul'u bulamamış. Sonunda ondan saklandığı yerden çıkmasını istemiş. Bu sözlerden sonra Altın Küskü altın havanı alıp başköseye fırlatmış ve havan Ösküs Uul olmuş. Ösküs Uul, kağanla 'Evinin başköşesinde oturan insanı nasıl göremezsiniz, gözüünüz nerede efendim' diyerek dalga geçmiş. Kağan da gönülsüzce gülerek 'Yarışı ben kaybettim, bahtlıymışsın oğlum. Şimdi de ben gidip saklanayım' diyerek atıyla oradan bir rüzgâr gibi ayrılmış.

Ösküs Uul tam koşmaya hazırlanırken karısı onu durdurarak 'Sen önce karnını doyur, ben sana onun gizlendiği yeri görüp söylerim.' demiş. Karnını doyuran Ösküs Uul'a eşi, kağanın Altay'ın büyük ormanının içinde kılık değiştirip bir kayın ağacına dönüştüğünü ve bu kayın ağacının üç baltaya sap olacak güzel bir kayın ağacı olduğunu söylemiş.

Kağanı eliyle koymuş gibi bulacağını bilen Ösküs Uul, neşeyle yol alarak Altay'ın büyük ormanına gelmiş. Karatı Kağan'ın kayın ağacı olarak durduğu yerde 'Gemi yapılacak ne güzel bir ağaç bu! Dokuz gün boyunca hâlsiz düştüm. Karatı Kağan'ı nereden bulacağım? Gemi

yapıp balık avlayayım. Balık etini yedikten sonra tekrar arayayım' demiş. Elmas çelik bıçağını ak kayına doğru tutan Ösküs Uul, kağanı korkutmuş. Kağan hemen insan kılığına dönmüş ve Ösküs Uul'a 'Yarışı ben kaybettim, şimdi son kez saklan.' demiş.

Bu arada Altay'da halk yarışı takip ediyormuş. Herkes Ösküs Uul'un ne kadar yiğit bir delikanlı olduğunu anlamış. Herkes Altay'ın ak sis gibi halkını onun yönetmesini istiyormuş.

Saklanmak için tekrar sarayına gelen Ösküs Uul büyük bir derinin altına girmiş. Eşi de 'Ne yapıyorsun Ösküs Uul! Başından bu sefer neler geçti, anlatsana.' demiş. Olup biten her şeyi öğrendikten sonra Altın Küskü eşini atın kılına dönüştürerek ateşin kenarına fırlatmış.

Kara rahvan atının üzerinde türkü söyleyerek gelen kağan kutsal kitabını parmağıyla çevirmiş ve Ösküs Uul'un sarayında saklandığını öğrenmiş. Bu sefer atını otuz benekli genç bir kıza dönüştürmüş. O, altın sarayın kadınlar tarafını, kendisi de erkekler tarafını aramış. Atın kılına dönüşmüş Ösküs Uul'un üzerine bile basmış. Hatta Altın Küske'nin dikiş diktiği altın iğnesini eline alıp bakmış. Nafile, ne yaptıysa gene bulamamış ve Ösküs Uul'dan saklandığı yerden çıkmasını istemiş. Ösküs Uul başköşede belirip alaycı bir ifadeyle ellerini çırparak 'Yarışı ben kazandım, ak sis gibi hayvanını, altı güzel eşini alayım mı ihtiyar?' demiş. Çaresiz kalan kağan ne yapsın 'Ben gidip son defa saklanayım' demiş ve atına atlayıp bir kuş gibi süzülerek gözden kaybolmuş.

Ösküs Uul aceleyle çıkmaya hazırlanırken eşi onu durdurarak 'Ben sana saklandığı yeri söyleyeyim. Koron Sarı ırmağının kenarında, ak sis gibi çok hayvanın arasında, sık tüylü koyunla atın arasında birbirine benzer iki kara koç süsüşüp durur. Bu koçlardan sağdaki kağan soldaki onun atıdır.' demiş.

Ösküs Uul yola çıkarak Karatı Kağanın saklandığı yere gelmiş. Burada yaşayan kağanın halkı Ösküs Uul'a iyi davranmamış, ona çay bile vermemişler. Bundan dolayı Ösküs Uul sinirlenip bir ileri bir geri koşmuş. Altmış aygır malı aralayıp yürümüş ve süsüşüp duran iki kara koçu bulmuş. Kendi kendine 'Kara koçun kanından içsem ne olur, acıkmış özüme yiyecek olmaz mı' diyerek altın saplı bıçağını kara koçun boynuna tutmuş. Karatı Kağan acı acı bağırarak Ösküs Uul'a insan

boynunu kestiğini söyleyerek yarışı kaybettiğini, 2290 beyliğe kağan olarak oturabileceğini söylemiş. Kağan diriyken halka eğlence oldum, utanmadan oğlumu kendimle oynattım.' diyerek ağlamaya başlamış. Ösküs Uul kağanın bu durumuna üzümlere 'Efendim başka oyun mu yok, başka oyun oynayalım.' demiş. Aç gözlü Karatı Kağan'ın hemen gözleri parlamış. Hedefi olan kara gözlü güzel gelini ve altın sarayı almak için kurnazlık düşünmeye başlamış.

Karatı Kağan, Ösküs Uul'u öldüreyim dese öldüremezmiş. Onu ortadan kaldırma planı yapmak için meclisini toplamış. Ösküs Uul'a iyice kinlenen kağan kesin olarak kazanacağını düşündüğü bir yarış tertiplemiş. Yarışta ikisi yüce dağın ötesine kadar altın dökecek ve büyük vadiyi geçene dek ipek yayacakmış. Kimin altını, ipeği çoksa yarışı o kazanacakmış. Ya kağan Ösküs Uul'un güzeller güzeli eşini, altın sarayını alacak ya da Ösküs Uul kağanın bütün malını mülkünü, altı güzel eşini ve kağanlığını alacakmış.

Ösküs Uul yarışmanın kurallarını duyunca kara kara düşünmeye başlamış. Kağana 'Ben öksüz garibin biriyim. Ne altınım var ne de ipeğim.

Bana iki gün süre verin, gidip halktan isteyip geleyim' demiş. Kağan da ona iki gün süre vererek 'Nereden bulup gelersen bul gel.' demiş.

Ösküs Uul kederlenip evine döndüğü zaman eşine olup biteni anlatarak 'Ben bu kadar altını, ipeği nereden bulurum' demiş. Altın Küske eşine 'Sen önce karnını doyur. Sonra iyice uyuyup dinlen. Yarın ne olacak ben göreyim' demiş.

Ösküs Uul iyice uyuyup dinlendikten sonra Altın Küske otuz gözlü sandığı açarak içinden çıkardığı ipeği Ösküs Uul'un eteğine iki kez dolamış. Arpa tanesi kadar altını verip cebine koymuş. Sonra da 'Yarış zamanı bu altını atıp bakarsan, bu ipeği yayıp bakarsan ne olduğunu anlar, herkesi şaşırtırsın.' demiş.

Ösküs Uul kağanın evine geldiğinde yarışı kazanacağından çok emin olan kağan sevincinden kendinden geçmiş bir şekilde oturuyormuş. Kağan Ösküs Uul'u görünce kinlenerek 'Senin altının nerede, altın servetin yükte mi? Dağ gibi ipeğini çekip getirenin yok mu? Benimkine

baksana delikanlı!’ deyip ipeğini yetmiş yüce dağı aşacak şekilde yaymış, altını ise altmış vadiyi dolduracak şekilde saçmış.

Ösküs Uul parmağına iki kez doladığı ak ipeğini çıkarıp demir kazığa bağlamış. Diğer ucunu çekince ipeği doksan dağı aşmış. Arpa tanesi kadar altınını fırlattığında ise altını doksan vadiyi doldurmuş. Ösküs Uul’un serveti kağaninkinden altı kat daha fazlaymış. Bütün halk, Ösküs Uul için, ‘Kağandan daha çok serveti olan nasıl biri bu?’ demiş.

Gözü kanlı Karatı Kağan bu yenilgi sonrasında defalarca sızlanıp ağzına geleni söylemiş. Son bir yarış, son bir hesaplaşma olsun diye direktmiş. Ösküs Uul’a, ‘Kara dağın başında kara boğaları süsüştürüp oynayalım.’ demiş. Ösküs Uul, kağanın bu son yarış isteği üzerine ‘Yeryüzündeki yetmiş kağanın boğalarını sürüp geldiniz. Altay üstündeki altmış kağanın yurdunu savaşıp aldınız. Benim kapımda bırakın erkek tosunu, bir köpeğim bile yok. Bana iki gün süre verin. Gidip halktan isteyip geleyim.’ demiş. Karatı Kağan, Ösküs Uul’un bu sözleriyle alay edip gülmüş. Sahip olduğu sayısız hayvanına bel bağlayarak ‘Nereden bulacaksan oradan bul, nereden alacaksan oradan al.’ demiş.

Oradan ayrılan Ösküs Uul eli-yüzü solmuş bir biçimde evine gelerek eşine yarışı gene kendisinin kazandığını, fakat kağanın bir dalavereyle yeniden bir yarış tertip ettiğini, yarışın da boğa güreştirmek olduğunu, ama kendisinin boğasının olmadığını söylemiş. Altın Küskü Sultan da ‘Yarışı bizim kazanacağımızı bilmez mi bu kağan!’ diyerek eşine, denizin altındaki kaynatası Talay Kağanın yanına gitmesini ve ondan dünyayı taşıyan boğadan olma buzağıyı istemesini söylemiş.

Ösküs Uul iyice dinlenip kalktıktan sonra eşi ona Altay’ın çiçeğini ezerek hazırlamış olduğu içkiyi ve annesine yazdığı mektubu vermiş. Eşine ‘Çok sert bir adam olan babam kızsarsa ona sun. Babam içkiyi içince yumuşar, sevgili damadına acır ve yardım eder.’ demiş.

Nehrin yedi kat altına yetip vardığı zaman Ösküs Uul dünyayı taşıyan balinalarla boğaları görmüş. Bunlar burada böğürüp duruyormuş. Güzel ipek giyimli insanlar dans ediyormuş. Güzel rahvan atlar koşturuyormuş. Buradaki insanların yüzleri sabahyıldızı gibi ışıdayıp duruyormuş.

Altmış iki atlı hemen koşup Talay Kağan'a 'Damadın geldi.' diye haber vermiş. Ösküs Uul kaynatasını görünce hemen baş eğip selam vermiş. Eşinin yazdığı kırk kulaç uzunluğundaki mektubu annesine vermiş. Annesi mektubu okuyup ortasına gelince ağlamaya başlamış. Karatı Kağan'ın yaptığı kötülükleri, damadının kazandığı yarışları öğrenmiş. Talay Kağan ilk başta damadına karşı sinirli olsa da daha sonra bunları öğrenince yumuşamış. Damadının sunduğu içkiden içmiş. Bu içkiden bütün su altı dünyasının halkı da içmiş. Bu sırada Altın Küskü'nün dostu, yüzünün güzelliği dünyayı şaşırtan, saçları ayak bileğine kadar inen Diri Burkan gelmiş. Orada bulunan herkes ondan dostu Altın Küskü'nün göndermiş olduğu içkiden içmesini istemiş. İçkiden bir yudum içen herkes sarhoş olmuş, ama dokuz kadeh içen Diri Burkan sarhoş olmamış.

Talay Kağan damadına 'Bizim yurdumuzda erkek buzağı hâli hazırda yok, bende sadece dünyayı taşıyan iki boğa var. Onlar da böğürüp ineklerimizle buzağı yapamaz. Yapsalar bütün dünya sallanır. Yeryüzünde sel çıkar.' deyip biraz düşündükten sonra 'Benim yedi yıldır kısır duran gök ineğim var, o şimdi yelip gelir. Yedi gün bekle sevgili damadım. Erkek buzağı doğurursa alıp götürürsün, dişi buzağı olursa gerisini artık sen düşünürsün.' demiş.

Bu geçen yedi gün içerisinde Ösküs Uul, kayın annesinin kayın babasının bütün işlerini yapmış. Onların eline hiçbir şey değdirmemiş. Bu işleri yaparken Altın Küskü'nün dostu, türkü söyleyip Ösküs Uul'a içki sunmuş. Ösküs Uul yedi günün sonunda bir bakmış ki gök inek kara renkli erkek buzağı doğurmuş. İhtiyar Talay Kağan bu duruma çok sevinerek 'Kinlenen insanın ölümünü bilenim ben, merhametli insanın kaderini bilenim ben.' deyip buzağıyı Ösküs Uul'a yüklemiş. Ösküs Uul da kaynatasına selam vererek oradan rüzgâr gibi Karatı Kağan'ın yerine gelmiş.

Karatı Kağan, Altay üstünün kağanlarının yurtlarından boğalar getirtmiş, Celbeyan'ın yerinden yedi başlı boğayı getirtmiş, Erlik Biy'in yerinden iki boğa getirtmiş; tüm halkı toplayıp öfkeyle Ösküs Uul'u bekliyormuş.

Karatı Kağan'ın Erlik Biy'in yerinden getirttiği boğa o kadar güçlüymüş ki sol boynuzunda doksan kağanın cesedi, sağ boynuzunda

yetmiş kağanın cesedi saplanmış şekilde, bir demir kazığa bağlı olarak bekletiliyormuş.

Doğum sıvısı daha üzerinde olan küçük buzağıyı Ösküs Uul yüklenip geldiği zaman Karatı Kağan kahkahalarla gülmüş. Ösküs Uul, kağana 'Tanıdık bildik insanlardan genç buzağıyı isteyip aldım. Yarışı kazanır mıyım, güvenip geldim.' demiş. Karatı Kağan da Ösküs Uul'a 'Bu yarış da kazanırım sanma, nerede genç buzağın, hemen buraya getir.' demiş.

Genç buzağıyı yere bırakan Ösküs Uul 'Balık peşinde koşarken nehre düşüp yedi gün su içinde kaldım, ciğerim hastalandı. Bir yere kadar gidip geleyim, biraz bekleyin, olur mu?' demiş.

Ösküs Uul doğum sıvısı hâlâ üzerinde olan buzağıyı zar zor kaldırıp ateşin yanına getirmiş. Ateşin yanında ısınan buzağı öyle bir böğürmüştü ki karşiki dağlar silkinmiş, ufak tefek boğalar bu sestten yıkılmış. Karatı Kağan bunu görünce şaşırıp 'Bu da ne böyle; insanlar, bu nasıl buzağı böyle, bunu bu Altay'a Ösküs Uul nereden alıp getirmiş? Bu buzağıyı Ösküs Uul görmeden öldürelim, yarışı biz kazanalım.' demiş.

Buzağıyı öldürmek üzere, kağan, altı bahadırına onu ateşe atmaları için emir vermiş. Ama altı bahadır buzağıyı kaldıramamış. Yedinci bahadır yardıma gelip gök buzağıyı kaldırıp ateşe atabilmişler.

Ateşe düşen buzağı aşırı şekilde böğürmüştü. Birden yer ve gök sallanmış. Yüce yüce dağlar ateşe bürünmüştü. Doksan tümen asker ateşe yuvarlanıp ölmüştü. Karatı Kağan'ın kendisinden geriye kömür olan vücudu kalmış. Erlik Biy'in boğasının eti pişmiş. Her tarafı dokuz gün boyunca dağılmayan kara bir sis kaplamış.

Ösküs Uul'un zaferine halk çok sevinmiş. Ösküs Uul dağ gibi servetini yoksullara dağıtmış. Altın Küskü Hatun daha güzel görünmüştü. Ovalarda kızlarla delikanlılar oyunlar oynayıp eğlenmiş.

Destancı da destanı bu mutlu sonla bitirerek 'Destanın anlamını bilen insanlar bilir, ulu yüce destandan duyduğum bu kadardı.' demiş."

Kaynakça:

Karagöz, Erkan, *Türk Destanlarında Su Altı Dünyası*, Ankara-2009, s. 59-74, (G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi).

Yeşilyurt, Nurdan, “Ösküs Uul Destanında Mitik Mekân ve Gerçek Mekân”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E Dergisi*, S. 1, Bartın Üniversitesi Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Bartın 2018, s. 194-211.

Zaloğlu, Pınar, *Orta Asya ve Güney Sibirya Türklerinin Kahramanlık Destanlarında Yardımcı Tipler*, Balıkesir, 2011, s. 177-183. (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

ÖTEGEN BATIR

Kazak destanıdır. Destanın beş nüshası vardır. Bunlar Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Arşivinde ve Muhtar Âvezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsünde bulunmaktadır. Destanın nüshaları Abdiğappar Jamankelip ve Rafat Abdiğulov tarafından yazıya aktarılmıştır.

Destan konusu 18. Yüzyılda yaşamış olan Ötegen adlı yiğidin sıkıntıları, çileleri ve halkının selâmeti için verdiği mücadeleleri üzerine bina edilmiştir.

Destan yapı itibarıyla genellikle manzumdur. Manzum kısımlar tüydek şeklindedir ve dizeler 11 hecelidir. Ötegen Batır, Türkiye Türkçesine çevrilmiş ve 2015 yılında Türk Dil kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır.

Destanın özeti şöyledir:

Ötegen Batır, aklı başına gelip ata binecek yaşa geldikten sonra yerleşecek yer aramaya başlar. Kaskarav'dan çıkar, dört tarafta yer arar. Her tarafı gezer, güneşin doğduğu yere gider gelir. Pekin'e ülkesine gider, yerleşecek yer bulamaz. Rus sınırına gider, yer bulamaz. Yollara düşer Aktöbe'ye gider. Orada birkaç gün kalır ve ejderhalar ile savaşı. Tekrardan yollara düşer. Yollarda birçok zorluklarla karşılaşır. Gür ormanlardan, dikenli dar yollardan geçer. Yılanlarla cadılarla savaşı. Böylece halkı için on yedi yıl yaşayacak yer arar. Sonunda yemişi, suyu bol Jidelibaysın adında bir yer bulur. Yerleşmek için burayı uygun görür.

Ötegen Batır, birkaç ay yol yürüyüp halkına ulaşır. Halka gördüklerini, bildiklerini anlatır. Halk burayı gitmeyi kabul eder. Ötegen Batır, halkına oraya nasıl gidileceğini anlatır. “Sizin için on yedi yıl yurt aradım ve bu zahmetin sonunda burayı buldum. Beni dinleyin ve dediklerimi kabul edin.” der.

Halk içinden Ersarı ve Baysarı yerleşecekleri yerin at sürüsü için uygun olmadığını öğrenince oraya gitmeyeceklerini söyler. Onların bu sözleri üzerine halk gitmekten vazgeçer. Ötegen Batır, “Bende günah kalmadı. Günahı Ensarı ve Baysarı’nın boynuna!” diyerek yurduyla vedalaşıp Türkistan’a doğru yola çıkar. Türkistan’da dünyadan göç eder.

Kaynakça:

Jumadilova, Meyramgül – Alpısbayeva, Karasaş – Abdıgılıp, Rafat – Avespayeva, Pakizat, *Kazak Destanları 10*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 225-245.

Türk destanları, binlerce yıllık Türk sözlü kültür geleneğinin bir parçası olarak aktarılan, kahramanlık teması etrafında öykülerin işlendiği sözlü anlatılardır. Olağanüstü kahramanlık serüvenleriyle dolu bu anlatılar aynı zamanda Türk halkının değerlerini, inançlarını ve kimliğini yansıtan ürünlerdir.

Sözlü anlatı türleri içinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyeleri ise halkı eğlendirme ve eğlendirirken bir yandan da eğitime işlevlerine sahip, aşk ve kahramanlık konulu anlatılardır. Hayatta insanın iç içe olduğu neşe, çile, sabır, başarı, başarısızlık hayal kırıklığı, düşmanlık, nefret, dostluk, heves, çile, sabır, dayanışma, bilgi, görgü, tecrübesizlik gibi pek çok hasletin tamamı destan ve halk hikâyelerinin içinde mevcuttur. Bir bakıma hayatın kendisidir halk hikâyeleri.

Türk Dünyası Destanları ve Halk Hikâyeleri Ansiklopedisi adlı bu eser, köklü Türk sözlü anlatı geleneğinin destan ve hikâye türlerini derinlemesine inceleyerek bu anlatıların zengin dünyasını ilgililerle buluşturmak ve Türk dünyası destanlarının ve halk hikâyelerinin tespit edilebilen ürünlerinin tamamının bir arada bulunabileceği kaynak niteliğinde bir çalışma ortaya koymak amaçlarıyla kaleme alınmıştır. Bu sayede Türk sözlü kültürüne, özellikle destan ve halk hikâyesi türlerine ilgi duyan herkes, bu çalışmadan yararlanabilecektir.

www.akmb.gov.tr

